

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

**MEVLÂNÂ ÂİLESİ VE MEVLEVÎLİK’TE ÇELEBİLİK
MAKÂMI
- *SEFÎNE-İ NEFÎSE-İ MEVLEVİYÂN* ÖRNEĞİ -**

Doktora Tezi

Betül SAYLAN

İstanbul, 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

**MEVLÂNÂ ÂİLESİ VE MEVLEVÎLİK’TE ÇELEBİLİK
MAKÂMI
- SEFÎNE-İ NEFÎSE-İ MEVLEVİYÂN ÖRNEĞİ -**

Doktora Tezi

Betül SAYLAN

Danışman: Prof. Dr. Mustafa TAHRALI

İstanbul, 2013

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

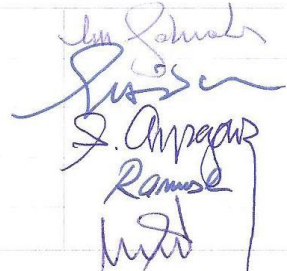
TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı TASAVVUF Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi BETÜL SAYLAN'ın MEVLÂNÂ ÂİLESİ VE MEVLEVÎLİK'TE ÇELEBİLİK MAKAMI - SEFİNE-İ NEFİSE-İ MEVLEVİYÂN ÖRNEĞİ- adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 11.07.2012 tarih ve 2012-18/10 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi12...../.....09...../.....2013.....

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1. Tez Danışmanı	Prof. Dr. MUSTAFA TAHRALI	
2. Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. SEZAI KÜÇÜK	
3. Jüri Üyesi	Doç. Dr. SAFİ ARPAGUŞ	
4. Jüri Üyesi	Prof. Dr. RAMAZAN MUSLU	
5. Jüri Üyesi	Prof. Dr. NECDET TOSUN	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Betül SAYLAN
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Tasavvuf
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Mustafa Tahralı
Tez Türü ve Tarihi	: Doktora - Eylül 2013
Anahtar Kelimeler	: Mevlevîlik, Mevlânâ, Mustafa Sâkıb Dede, <i>Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân</i> , Çelebi, Çelebilik, Kütahya Mevlevîhânesi, Afyonkarahisar Mevlevîhânesi

ÖZET

MEVLÂNÂ ÂİLESİ VE MEVLEVÎLİK'TE ÇELEBİLİK MAKÂMI

-SEFÎNE-İ NEFÎSE-İ MEVLEVİYÂN ÖRNEĞİ-

Kütahya Mevlevîhânesi postnişînlerinden Mustafa Sâkıb Dede'nin (ö. 1148 h./1735 m.) kaleme aldığı ve Mevlevîlik târihi için önemli ve en kapsamlı kaynaklarından olan *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* üç ciltten oluşmaktadır. Birinci cildi Mevlânâ Âilesi üyeleri olan çelebilere tahsis edilmiştir. İkinci ciltte Mevlevî dedeleri ve üçüncü cildde de Mevlevî dervişlerinin hayat hikâyeleri ve Mevlevîliğe hizmetleri yer almaktadır. Çalışmamızın konusunu Mevlânâ Âilesi'nin hayatlarını ihtivâ eden birinci cildi oluşturmaktadır.

Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân'da yer alan çelebiler, beş kısımda incelenmiştir. Birinci kısım, Konya Mevlânâ Dergâhı'nda, Mevlânâ'yı temsil eden çelebilik makâmında vazîfe yapmış makam çelebileridir. İkinci kısım, Konya'dan sonra Mevlevîliğin en önemli merkezlerinden olan Afyonkarahisar Mevlevîhânesi'nde vazîfe yapmış Karahisar çelebileri; üçüncü kısım, Konya ve Afyonkarahisar kadar önemli bir merkez olan Kütahya Mevlevîhânesi'nde vazîfe yapmış Kütahya çelebileri; dördüncü kısım, bu merkezler

hâricinde, çeşitli mevlevîhâne ve zâviyelerde vazîfe yapmış çelebileri ve beşinci kısım da devlet vazîfesinde bulunmuş çelebileri ihtivâ etmektedir.

Biz de çalışmamızda bu sınıflandırmaya uyarak, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*'da bulunan çelebileri, hayatlarını, Mevlevîliğe hizmetlerini inceledik. Ayrıca, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*'da yer alan, çelebilerin çeşitli sebeplerle beyân ettikleri tasavvufî fikirlerini de, Mevlevî kaynakları ışığında müstakil bir başlık altında biraraya getirdik.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Betül SAYLAN
Department : Basic Islamic Sciences
Field : İslamic Law
Supervisor : Prof. Dr. Mustafa Tahralı
Degree Awarded and Date : Doctorate - September 2013
Keywords : Mawlawiyya, Mawlana, Mustafa Sâkib Dede,
Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân, Çelebi, Çelebilik,
Kütahya Mevlevîhâne, Afyonkarahisar
Mevlevîhâne

ABSTRACT

MEVLÂNÂ FAMILÿ AND THE PLACE OF ÇELEBİLİK AT MAWLAWİYYA

-EXAMPLE OF *SEFÎNE-İ NEFÎSE-İ MEVLEVİYÂN*-

Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân which is the most important and comprehensive source for Mawlawiyya history consist of three parts, written by Mustafa Sâkib Dede (ö. 1148 h./1735 m.) who is one of the shaikh in Kütahya Mevlevihane. First part, for the members of Mawlana Family. Second part, for Mawlawi shaikhs and third part for Mawlawi dervishes. Our study's subject is the first part which consist of Mawlana Family members.

Çelebis, whose take place in *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, examined at five parts. First part, for çelebis, whose done the duty, at Konya Mawlana Dergah, at çelebilik place, which symbolize Mawlana. Second part, çelebis whose in one of the most important center Afyonkarahisar after Konya. Third part, çelebis whose in Kütahya as important as Konya and Afyonlarahisar. Forth part, çelebis whose done the duty at the different centers from these centers. And the fifth part, çelebis whose done the duty at government.

Also we follow this classification during our study. And examined çelebis life story and duties for Mawlawiyya. Also we study, çelebi's mystical ideas which declared by different reasons in a private part according to Mawlawi sources.

ÖNSÖZ

Mevlevîlik, Hz. Mevlânâ'nın fikirleri doğrultusunda, oğlu Sultan Veled'in teşkilâtçılığı ile sistemleşmiş bir yoldur. Asırlar müddetince târih sahnesinde yer alan Mevlevîlik, toplumu çeşitli zâviyelerden etkilemiştir. Târih sahnesinde bulunduğu bu uzun müddet süresince, mevlevîler tarafından, mensûbu bulundukları Mevlevîliği ve târihini anlatan çeşitli eserler de kaleme alınmıştır.

Çalışmamızın dayandığı temel, Mevlevîlik târihi kaynaklarından en mühimi olarak değerlendirebileceğimiz, Kütahya Mevlevîhânesi postnişîni Mustafa Sâkîb Dede'nin (ö. 1148 h./1735 m.) kaleme aldığı, üç ciltlik *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*'ın, evlâd-ı Mevlânâ'nın tercüme-i hâllerini ihtivâ eden birinci cildidir.

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü de kendi içerisinde iki temel başlık altında toplanmıştır. Bu başlıkların ilkinde eserin müellifi Mustafa Sâkîb Dede ve yaşadığı zaman hakkında; ikincisinde de çalışmamızın temel dayanağı olan eseri *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* hakkında bilgi verilmiş; eserin tertûbi, üslûbu ve Mevlevîlik târihindeki yeri ve önemi aktarılmaya çalışılmıştır.

Birinci bölüm de, giriş bölümü gibi iki temel başlıktan müteşekkildir. Başlıkların ilki, Mevlevîlik içerisinde çelebîlik makâmını, çelebîlik makâmının doğuşunu, vazîfelerini, târihî seyrini ihtivâ etmektedir. Bu başlıkta faydalandığımız en önemli kaynak da, son makam çelebîsi Abdülhalim Çelebi'nin (ö. 1343 h./1925 m.) torunu Celâleddin Bâkır Çelebi'nin (ö. 1416 h./1996 m.) kaleme aldığı makâledir. İkinci başlık ise, birinci başlıkla irtibatlı olarak, çelebîlik makâmının tesîsinden îtibâren makam çelebîsi olan çelebî efendileri bildirmektedir. Mustafa Sâkîb Dede, eserinin *Menâkıbu'l-Ârifîn*'in sona erdiği çelebî efendiden îtibâren başladığını ve o târihten sonra makam çelebîsi olan çelebîleri eserine konu edindiğini beyan ediyorsa da, *Menâkıbu'l-Ârifîn*'de zikredilen son çelebî efendi Şemseddin Âbid Çelebi'dir (ö. 739 h./1338 m.). *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*'da zikredilen ilk makam çelebîsi ise, II. Emir Âlim Çelebi'dir (ö. 798 h./1395 m.). Dolayısıyla iki çelebî efendi arasında üç çelebî efendinin zikredilmediğini görmekteyiz. Aynı şekilde, Mustafa Sâkîb Dede'nin vefat târihi olan 1148

h./1735 m.'den sonra vazîfe yapmış çelebiler de *Sefîne*'de yer almamaktadır. *Sefîne*'nin makam çelebilerinde zikredilmemesine rağmen, bir boşluk olmaması için, çalışmamızda Sultan Veled'den (ö. 712 h./1312 m.) başlamak sûretiyle Konya Mevlânâ Dergâhı'nda makam çelebisi olarak vazîfe yapmış bütün çelebi efendileri zikrettik ve *Sefîne*'de hal tercümeleri bulunan çelebi efendilerin isimlerinin sonuna (*) işâreti koyarak bu farkı belirtmeye çalıştık.

Sefîne'de ayrıca, Konya'dan sonra Mevlevîliğin en mühim merkezleri olan Karahisar (Afyon) ve Kütahya çelebileri de zikredilmektedir. Mustafa Sâkîb Dede, bu merkezler hâricinde Mevlevîliğe hizmet etmiş ve devlet vazîfesinde bulunmuş çelebileri de bir araya getirerek Mevlevîlik târihi için çok mühim bir hizmette bulunmuştur. Biz de çalışmamızın ikinci bölümünde bulunan üç ana başlık altında bu çelebi efendileri sıralamaya çalıştık. Çelebi efendilerin hal tercümelerini işlerken temel kaynağımız Mustafa Sâkîb Dede'nin eseri *Sefîne* idi. Burada yer alan bilgileri zaman zaman târihî ve tasavvufî eserlerle karşılaştırarak, benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaya çalıştık.

Sefîne'de, çelebilerin sâdece tercüme-i hâlleri ve Mevlevîliğe hizmetleri zikredilmemiş; zaman zaman çelebilerin inşâd ettiği mısralara, vaaz ve nasihatlerine, kerâmetlerine de yer verilmiştir. Bu kıymetli mâlumâtı, çalışmamızın üçüncü bölümünde değerlendirdik. Çelebi efendilerin eserlerinde, vaazlarında işledikleri mevzûları değerlendirirken, başta Hz. Mevlânâ'nın eserleri olmak üzere, Sultan Veled'in, Ulu Ârif Çelebi'nin ve diğer çelebi efendilerin eserlerine de mürâcaat ederek fikrî bir bütünlük bulunup bulunmadığını, benzerlikleri ya da farklılıkları ortaya koymaya çalıştık.

Ne kadar titiz davranılırsa davranılsın, her çalışma gibi bu çalışma da eksiklerden hâlî değildir. Çalışma müddetince değerli mesâisini lûtfeden kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Tahralı'ya; tez konusunu belirleme sürecinde fikirleriyle yardımcı olan kıymetli hocam Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç'a; lisans, yüksek lisans ve doktora sürecinde rahle-i tedrislerinde bulunduğumuz muhterem hocalarım Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz; Prof. Dr. Necdet Tosun; Prof. Dr. Süleyman Derin; Prof. Dr. Ramazan Muslu; Doç. Dr. Sâfi Arpaguş; Yrd. Doç. Dr. Sezâî Küçük'e; Konya Mevlânâ Müzesi'ndeki araştırmalarım esnâsında yardımlarını esirgemeyen Sn. Yusuf Benli ve Nâci Bakırcı Beyler'e; Selçuk Üniversitesi Mevlânâ Araştırmaları Merkezi Müdürü Doç. Dr. Nuri Şimşekler'e; eserde önemli yer tutan Farsça ibâre ve şiirlerin okunma ve tercümesinde yardımcı olan sevgili arkadaşım Araş. Gör. Esra Çakar'a ve Araş. Gör. Zeynep Şeyma Özkan'a teşekkür ederim. Ayrıca tahsil hayâtım

boyunca maddî-mânevî desteklerini bir ân olsun esirgemeyen muhterem anne ve babama; doktora sürecindeki teşvik ve fedâkâlığı için sevgili eşim Şenol'a ve onlara ayırmam gereken zamânı tezimle paylaşmak zorunda kalan biricik yavrularım Zeynep ve Fâruk'a minnetlerimi iletirim. Onların sabır ve fedâkârlıkları olmasaydı bu çalışmanın tamamlanması mümkün olmayacaktı.

Eylül 2013

Betül Saylan

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	xvi
GİRİŞ	1
I. MUSTAFA SÂKİB DEDE	1
A. HAYÂTI	1
B. MEVLEVÎLİĞE HİZMETLERİ.....	6
C. ESERLERİ	7
D. YAŞADIĞI ZAMÂNA GENEL BİR BAKIŞ	8
II. SEFÎNE-İ NEFÎSE-İ MEVLEVÎYÂN	10
A. ESERİN TERTÎBİ.....	11
B. ESERİN ÜSLÛBU	18
C. ESERİN MEVLEVÎLİK TÂRİHİNDEKİ ÖNEMİ	19

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVLEVÎLİK'TE ÇELEBİLİK MAKÂMI VE MAKAM ÇELEBİLERİ

A. MEVLEVÎLİK'TE ÇELEBİLİK MAKÂMI.....	21
B. MAKAM ÇELEBİLERİ	24
1) Sultan Veled (d. 623 h./1226 m. - ö. 712 h./1312 m.)	24
a) Hayâtı:	24
b) Tasavvufî Fikirleri ve Mevlevîliğe Hizmetleri	34
c) Eserleri:	39
2) Ulu Ârif Çelebi (d. 670 h./1272 m. - ö. 719 h./1320 m.).....	48
a) Hayâtı:	48
b) Kerâmetleri:.....	53
c) Eserleri:	54
3) Şemseddin Âbid Çelebi (d. 682 h./1283 m. - ö. 739 h./1338 m.).....	55
4) Hüsâmeddin Vâcid Çelebi (d. 689 h./1289 m. - ö. 742 h./1342 m.).....	59

5) Emir Âlim Çelebi (d. 692 h./1292 m. - ö. 751 h./1350 m.)	60
6) Emir Âdil Çelebi (d. 695 h./1295 m. - ö. 770 h./1368 m.)	61
7) II. Emir Âlim Çelebi (d. 715 h./1315 m. - ö. 798 h./1395 m.)*	62
8) II. Muhammed Emir Ârif Çelebi (d. 745 h./1344 m. - ö. 824 h./1424 m.)*	65
9) Emir (Pîr) Âdil Çelebi (d. 781 h./1379 m. - ö. 865 h./1460 m.)*	67
10) Cemâleddin Çelebi (d. 842 h./1438 m. - ö. 915 h./1509 m.)*	71
11) Hüsrev Çelebi (d. 886 h./1481 m. - ö. 968 h./1561 m.)*	76
12) Ferruh Çelebi (d. 922 h./1516 m. - ö. 1010 h./1601 m.)*	81
13) I. Bostan Çelebi (d. 961 h./1551 m. - ö. 1040 h./1630 m.)*	85
14) Ebûbekir Çelebi (d. 964 h./1566 m. - ö. 1052 h./1642 m.)*	93
15) III. Muhammed Ârif Çelebi (d. 1006 h./1597 m. - ö. 1052 h./1642 m.)*	97
16) Pîr Hüseyin Çelebi (d. 988 h./1580 m. - ö. 1077 h./1666 m.)*	101
17) Abdülhalim Çelebi (d. 1035 h./1626 m. - ö. 1090/1680 m.)*	105
Semâ'nın Yasaklanması:	106
18) II. Hacı Bostan Mustafa Çelebi (d. 1055 h./1645 m. - ö. 1117 h./1705 m.)*	108
19) Muhammed Sadreddin Çelebi (d. 1080 h./1669 m. - ö. 1123 h./1711 m.)*	119
20) IV. Muhammed Ârif Çelebi (d. 1090 h./1679 m. - ö. 1159 h./1746 m.)*	120
21) II. Ebûbekir Çelebi (d. 1133 h./1720 - ö. 1198 h./1785 m.)	122
22) Hacı Mehmed Çelebi (d. 1150 h./1738 m. - ö. 1230 h./1815 m.)	125
23) Mehmed Saîd Hemdem Çelebi (d. 1222 h./1807 m. - ö. 1276 h./1858 m.)..	127
24) Mahmud Sadreddin Çelebi (d. 1242 h./1827 m. - ö. 1299 h./1881 m.)	132
25) İbrâhim Fahreddin Çelebi (d. 1244 h./1829 m. - ö. 1299 h./1881 m.)	133
26) Mustafa Safvet Çelebi (d. 1252 h./1836 m. - ö. 1305 h./1887 m.)	134
27) Abdülvâhid Çelebi (d. 1275 h./1858 m. - ö. 1325 h./1907 m.)	134
28) Abdülhalim Çelebi (d. 1290 h./1874 m. - ö. 1343 h./1925 m.)	135
29) Veled Çelebi İzbudak (d. 1284 h./ 1867 m. - ö. 1372 h./1953 m.)	140
a) Hayâtı	140

b) Tasavvufî Şahsiyeti ve Mevlevîliğe Hizmetleri:	147
c) Eserleri:	150

İKİNCİ BÖLÜM

SEFÎNE-İ NEFÎSE-İ MEVLEVÎYÂN'DA BAHS OLUNAN DİĞER ÇELEBİLER

A. KARAHİSAR (Afyon) ÇELEBİLERİ	158
1) Hızır Paşa (d. 675 h./1276 m. - ö. 773 h./1371 m.) - İlyas Paşa (d. 677 h./1279 m. - ö. 773 h./1371 m.).....	159
2) Sultan Abâpûş-ı Bâlî (d. 751 h./1350 m. - ö. 890 h./1485 m.)	162
3) Dîvânî Mehmed Çelebi (d. 844 h./1440 m. - ö. 936 h./1530 m.)	168
a) Seyâhatleri ve Kerâmetleri:	171
4) Hızır Şâh Çelebi (d. 903 h./1497-98 - ö. 978 h./1570 m.)	191
5) Şâh Mehmed Çelebi (d. 944 h./1537 m. - ö. 1000 h./1591 m. ?).....	193
6) Küçük Muhammed Çelebi (d. 992 h./1584 m. - ö. 1045 h./1635-36 m.)	195
7) Destînâ Hanım (d. 961 h./1553 m. - ö. 1040 h./1630 m.).....	198
8) Güneş Hân-ı Kübrâ	200
9) Kâmile Hanım.....	203
10) Hacı Fâtıma Hanım (d. 1032 h./1623 m. ? - ö. 1122 h./1710 m.).....	206
B.KÜTAHYA ÇELEBİLERİ	211
1) Celâleddin Ergün Çelebi (d. 700 h./1300 m. - ö. 775 h. /1373 m.)	212
a) Hayâtı	212
b) Eserleri	222
2) Burhâneddin İlyas Çelebi (d. 729 h./1329 m. - ö. 797-798 h./1394-1395 m.)	223
3) Zeynüddin Çelebi (ö. 828 h./1424 m.).....	226
4) Alâeddin Çelebi	227
5) Muzafferüddin Çelebi	228
6) Çelebi Müeyyed.....	229

7) Âbide Veliyye	230
8) Esrûk Sultan.....	231
9) Ahî Muhammed Sâdık	231
C. DİĞER MEVLEVÎHÂNELERDE VAZÎFE YAPMIŞ ÇELEBÎLER.....	233
1) Emîr Zâhid Çelebi (ö. 811 h./1408 m.).....	233
2) Nûreddin Çelebi.....	235
3) Selâhaddin Çelebi	235
4) Bedreddîn Çelebi (ö. 800 h./1398 m.)	236
5) Vâcid Çelebi	237
6) Alâeddîn Çelebi	237
7) Hüsâmeddîn Tâhir Çelebi	238
8) Abdüssamed Çelebi	239
9) Abdüllatîf Çelebi.....	241
10) Abdülkerîm Çelebi.....	242
11) Celâleddîn Çelebi (d. 783 h./1381 m. - 844 h./1440 m.)	243
12) Cemâleddîn Çelebi (d. 785 h./1383 m. - ö. 853 h./1449 m.)	246
13) Zincirşiken Muhammed Çelebi (d. 1012 h./1603 m. - 1077 h./1666 m.).....	247
14) Lütfullah Çelebi (ö. 1088 h./1678 m. ?)	250
15) Ali Çelebi (d. 985 h./1577 m. - ö. 1114 h./1702 m. ?).....	252
16) Abdülehad Çelebi(d. 1060 h./1650 m. - ö. 1111 h./1699 m.).....	254
17) Halil Çelebi.....	255
18) Hasan Çelebi (d. 985 h./1577 m. - ö. 1048 h./1638 m.).....	255
19) Hüseyin Çelebi.....	256
D. DEVLET VAZÎFESİNDE BULUNMUŞ HIZIR ÇELEBÎ VE İLYAS ÇELEBÎ ÂİLELERİ MENSUPLARI.....	258
1) Şâh Çelebi/Süleyman Şâh Germiyanî (ö. 699/1300 veyâ 788 /1387)	258
2) Yakûb Çelebi / II. Yakûb Bey (ö. 832 h./1429 m.).....	260

3) Hızır Bey (d. 810 h./ 1407 m. - ö. 863 h./1459 m.)	262
a) Hayâtı	262
b) Eserleri	263
4) Sinan Paşa	266
5) Yâkub Paşa (d. 729 h./1329 m.).....	266
6) Şâh Efendi.....	267
7) Pîrî Paşa (ö. 938 h./1532 m.)	267
8) Kādî Paşa (d. 860 h./1456 m. - 913 h./1507 m.).....	269

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇELEBİLERİN İLMÎ, TASAVVUFÎ, İCTİMÂÎ, SİYÂSÎ ŞAHSİYETLERİ

A) ÇELEBİLERİN İLMÎ VE TASAVVUFÎ ŞAHSİYETLERİ.....	271
1) Çelebilerin Tahsîli.....	271
a) Makam Çelebileri:	271
b) Makam Çelebisi Olmayan Çelebiler:	274
c) Çelebilerin Verdikleri Eserler:	276
2) Çelebilerin Tasavvufî Fikirleri, Sohbet ve Vaazlarında İşledikleri Mevzûlar	277
a) İbâdetler:	277
b) İctimâî Meseleler:	281
c) Zühd:	283
d) Çile ve Riyâzet:	296
e) Şeyh/Mürşid:	298
f) Velî ve Velâyet:	303
g) Vahdet-i Vücûd:	311
h) Mesnevî ve Mevlevîlik:	324
i) Semâ':	328
3) Çelebileri Rencîde Edenlerin Düçâr Oldukları Sıkıntılar	334

B) ÇELEBİLERİN İCTİMÂÎ VE SİYÂSÎ ŞAHSİYETLERİ.....	347
1) Çelebi-İktidâr (Pâdişah/Hükümdâr/Bey) Münâsebetleri	347
a) Makam Çelebileri:	347
b) Makam Çelebisi Olmayan Çelebiler	360
2) Çelebi-Devlet Erkânı (sadrâzam, vâlî...vs.) Münâsebetleri	362
a) Makam Çelebileri:	362
b) Makam Çelebisi Olmayan Çelebiler:	368
3) Çelebi-Ulemâ Münâsebetleri	370
a) Makam Çelebileri:	370
b) Makam Çelebisi Olmayan Çelebiler:	371
4) Çelebi-Meşâyih münâsebetleri	373
a) Makam Çelebileri:	373
b) Makam Çelebisi Olmayan Çelebiler:	374
5) Çelebi-Halk Münâsebetleri (çelebilerin rüyâ tâbirciliği, yeni doğanlara isim vermeleri, şifâcılıkları...).....	376
a) Makam Çelebileri:	376
b) Makam Çelebisi Olmayan Çelebiler:	378
6) Çelebilerin Birbirleriyle Münâsebetleri	381
7) Hanım Çelebiler	386
SONUÇ	389
KAYNAKÇA	394
Yazmalar/Defterler/Arşiv Belgeleri:.....	394
Kitaplar:	396
Makaleler:	401

KISALTMALAR

ABY	: Afyon Belediyesi Yayınları
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makāle
a.g.t.	: Adı geçen tez
AKMY	: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
AK�Y	: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları
b.	: Bin/bint/�bn
bkz.	: Bakınız
b�l.	: Bölümü
�ev.	: Çeviren
c.	: Cilt
d.	: Doğumu
DB�A	: Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
D�A	: Diyanet Vakfı İsl�m Ansiklopedisi
h.	: Hicr�
haz	: Hazırlayan
H�.	: Hazreti
KMMA	: Konya Mevl�n� Müzesi Arşivi
KMM�K	: Konya Mevl�n� Müzesi İhtisas K�t�ph�nesi
Ktp.	: Kütüphane
m.	: M�l�d�
MMK	: Mill� Mevl�n� Kongresi
M�st.	: Müstensih
no.	: Numara
nşr.	: Neşreden
OA	: Osmanlı Araştırmaları
OSAV	: Osmanlı Araştırmaları Vakfı
OTDTS	: Osmanlı T�rih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü
�.	: �l�m�
r.	: R�m�
ra	: Radıyallahu anh

s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi vesellem
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
SÜMAM	: Selçuk Üniversitesi Mevlânâ Araştırmaları Merkezi
SÜSAMSD	: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Selçuk Dergisi
SÜTAD	: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
sy.	: Sayı
trc.	: Tercüme
TTK	: Türk Târih Kurumu
vb.	: ve benzeri
vr.	: Varak
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

I. MUSTAFA SÂKIB DEDE

A. HAYÂTI

XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan *Sefîne* müellifi ve Kütahya Mevlevîhânesi postnişini Mustafa Sâkib Dede (ö. 1148 h./1735 m.) hakkında eseri *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* ve oğlu, halefi Kütahya Mevlevîhânesi postnişini Ahmed Hâlis Dede'nin (d. 1112 h./1701 m. - ö. 1190 h./1777 m.) kaleme aldığı *Tufeyl-i Menâkibi'l-Kibârı Mevlevî fî Menkabeti Hazret-i Şeyh Sâkib el-Ma'nevî*¹ eseri kaynak teşkil etmektedir.

Asıl ismi Mustafa olan Mustafa Sâkib Dede, aslen İzmir'lidir, 1062 h./1652 m. senesinde dünyâya gelmiştir. Annesi Halîme Hâtun'dur. Babası el-Hâc İsmâil Efendi'nin ise tüccar olup, Haçlı İstîlâsı öncesinde, Endülüs'den İzmir'e ilticâ etmiş, Muhyiddin İbn Arabî'nin mürîdânından bir şeyhin soyundan geldiği nakledilmektedir.²

Mustafa Sâkib Dede'nin doğumundan az evvel, annesi Halîme Hâtun rüyâsında yaşlı, mübârek birini görür ve bu zât Halîme Hâtun'a; "Sana Hak Teâlâ, üç-beş günden bir oğul ihsân

¹ Ahmed Hâlis Dede'nin, babası Mustafa Sâkib Dede'nin tercüme-i hâli hakkında kaleme aldığı eser, Süleymâniye Kütüphanesi Nâfiz Paşa Bölümü 1186 numarada kayıtlıdır. Mustafa Sâkib Dede'nin üslûbunu taşımaktadır. Üç fasıl ve bir hâtimeden oluşan eserin her bir faslında iki bâb bulunmaktadır. Birinci fasıl, Mustafa Sâkib Dede'nin âilesini, nesebini ve çocukluğundan gençlik zamânlarına kadarki zamânı ihtivâ eder ve bu zaman zarfında zuhûr eden kerâmetleri, Mevlevîlik'le tanışma mâcerâsını nakleder. İkinci fasıl ise, Mustafa Sâkib Dede'nin gençlik zamanlarından orta yaşlarına kadarki zamânını, seyâhatlerini, bu seyâhatler esnâsında izhâr olan kerâmetleri ve Mustafa Sâkib Dede'nin husûsî hayâtındaki îtiyâdlarını aktarmaktadır. Üçüncü fasıl, orta yaşlarından ihtiyârlığına kadarki zamânını, Kütahya Mevlevîhânesi'nde Mustafa Sâkib Dede'nin dervîşân ile münâsebetlerini ve yine kerâmetlerini nakletmektedir.

(Ahmed Hâlis Dede, *Tufeyl-i Menâkibi'l-Kibâr-ı Mevlevî fî Menkabeti Hazret-i Şeyh Sâkib el-Ma'nevî*, Süleymâniye Kütüphanesi, Nâfiz Paşa böl., no: 1186)

Sefîne'de bahsi geçen son makam çelebisi Muhammed Ârif Çelebi'dir. 1158-9 h./1746 m.'de vefât eden Çelebi'nin vefâtı esnâsında Mustafa Sâkib Dede'nin ber-hayât olması mümkün değildir. Mustafa Sâkib Dede'nin vefât târihinin 1147 h./1735-6 m. olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, Muhammed Ârif Çelebi bahsinin, Mustafa Sâkib Dede'nin ardından Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi şeyhi olan oğlu Ahmed Hâlis Dede (ö. 1191 h./1777 m.) tarafından tamamlandığını söyleyebiliriz. Esâsen Muhammed Ârif Çelebi bahsi tamamlanırken de Mustafa Sâkib Dede'nin üslûbunu devâm ettiren Ahmed Hâlis Dede, aynı üslûb ile *Tufeyl-i Sefîne*'yi kaleme almıştır. (Mustafa Sâkib Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, c. I, s. 203, Matbaa-yı Vehbiyye, 1866)

² Ahmed Hâlis Dede, *Tufeyl-i Menâkibi'l-Kibâr-ı Mevlevî fî Menkabeti Hazret-i Şeyh Sâkib el-Ma'nevî*, vr. 3/b, 4/a

edecektir. Gözün aç, kadrini bil. O bizim ferzend-i dil-bendimiz olacaktır. Sana dahi dünyevî ve uhrevî fevâidi çoktur” buyurur ve Mustafa Sâkîb Dede’nin doğumunu müjdeler.³

Oğlu Ahmed Hâlis Dede, Mustafa Sâkîb Dede’nin son derece hisli bir çocuk olduğunu nakletmektedir. Nitekim, babası el-Hâc İsmâîl Efendi ticâret maksadıyla Mısır’da bulunduğu zamanlarda evin maîşeti için annelerine bir mikdâr para verirmiş ve anneleri Halîme Hâtun babalarının bıraktığı para ile evlerinin geçimini temin edermiş. Ancak evlâtlarını sofraya toplayıp onların karınlarını doyururken, Halîme Hâtun gözyaşlarını tutamaz, ağlarmış. Mustafa Sâkîb Dede ise, küçük yaşına rağmen bu vaziyeti fark eder ve yemekten çekilirmiş. Birgün yine babalarından haber alamayıp sıhhatinden endişe ettikleri bir ânda, kapı çalınmış ve babalarının sıhhatini bildirir bir mektup ile geçimlerini sağlayacak para ve birçok hediyeler hânelerine gelmiş.⁴

İzmir’de vâlidesinin yardımıyla ilk tahsîlini tamamlayan Mustafa Sâkîb Dede, İstanbul’a gelerek burada çeşitli dersler tahsil etmek ve okutmak maksadıyla Fâtih Medresesi’ne girmiştir. Başarılı bir talebe olan Mustafa Sâkîb Dede, medresedekilerden daha iyi bir hoca bulmak için Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa’nın (ö. 1102 h./1691 m.) talebeleri arasına katılmıştır.⁵

Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa’nın taht-ı terbiyesindeyken, Çehrin Seferi’ne (1088 h./1678 m.) iştirâk etmiş ve bu sefer esnâsında da Derviş el-Hâc Muhammed el-Mevlevî ile tanışarak Mevlevîliğe alâka duymaya başlamıştır.⁶ Sefer dönüşünde, Bursa’da Acem Ahmed Efendi’den Farsça dersleri alır.⁷

Bursa’daki tahsil süresi tamamlanmasının ardından Uşak-Menteşe-Hamid-Isparta-Yalvaç-Konya güzergâhını kullanarak Konya’ya vâsıl olur. Esâsen bu seyâhat esnâsında da hem karşılaştığı âlimlerden çeşitli ilimler tahsil etmiş; hem de Konya’da vaaz ve sohbet halkaları oluşturmuştur.⁸

³ Ahmed Hâlis Dede, *a.g.e.*, 5/a

⁴ Ahmed Hâlis Dede, *a.g.e.*, vr. 5/a, 5/b

⁵ Ahmed Hâlis Dede, *a.g.e.*, vr. 7/a

⁶ Ahmed Hâlis Dede, *a.g.e.*, vr. 12/b

⁷ Ahmed Hâlis Dede, *a.g.e.*, vr. 14/a

⁸ Ahmed Hâlis Dede, *a.g.e.*, vr. 14/b

Konya’da nâmını duyduğu ve daha sonra mürşidi olacak II. Hacı Bostan Çelebi’nin (ö. 1117 h./1705 m.) hocası Elmalılı Halil Efendi’nin tedrîsinde bulunmak istemiş; fakat Elmalılı Halil Efendi’nin Konya halkının tutumundan rahatsız olarak Kösec Ahmed Dede’ye yönelmesiyle Mustafa Sâkîb Dede de Kösec Ahmed Dede’nin müridânı arasına karışmıştır. Kösec Ahmed Dede’nin taht-ı terbiyesinde *Füsûs* okuduğu nakledilmektedir.⁹

Buradaki tahsîli sona erdikten sonra İstanbul’a giderek, Fâtih Câmii’nde altı ay kadar vazîfe yapmış, fakat kendisinde beliren bir hastalık sebebiyle, tedâvi maksadıyla Bolu’ya gitmiştir.¹⁰

Bolu’dan tekrar İstanbul’a avdetinde ise, Mevlevîliğe intisâb eder ve Edirne’ye giderek Neşâtî Dede’nin (ö. 1085 h./1674 m.)¹¹ talebesi olan Seyyid Muhammed Dede’nin¹² yanında çile çıkararak “Dede” ünvânını alır. Galata Mevlevîhânesi’ne gelerek Gavsî Dede’nin (ö. 1109 h./1691-92 m.) taht-ı terbiyesinde *Mesnevî* tâlim eder. Daha sonra ise, Nesîb Dede (ö. 1126 h./1714 m.), Hasîb Dede (ö. 1132 h./1719 m.), Lebîb Dede (ö. 1126 h./1714 m.), Vehbî Dede (ö. 1112 h./1700 m.) ve Müneccim Ahmed Dede (ö. 1113 h./1701 m.) ile birlikte Mısır’a gitmişler ve üç ay kadar Siyâhî Dede’nin (ö. 1122 h./1710 m.) hizmetinde bulunmuşlardır.¹³

Mısır seyâhati sonrasında tekrar Galata Mevlevîhânesi’ne gelen Mustafa Sâkîb Dede, zaman zaman Beşiktaş Mevlevîhânesi’nin mukâbelelerinde de bulunurmuş. Buraya zamânın pâdişahı IV. Mehmed’in de teveccühü olurmuş ve bu ziyâretler esnâsında Mustafa Sâkîb Dede ile de sohbetleri olurmuş. Ancak bu durum dedeler arasında kıskançlığa sebebiyet vermiş ve Mustafa Sâkîb Dede İstanbul’dan ayrılmak zorunda kalmış. Bu seyâhati esnâsında Balkanlar’ı dolaşan Mustafa Sâkîb Dede, Mevlevîlik târihi ile ilgili çok mühim bir kaynak olan eseri *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*’ı kaleme almaya başlamıştır.¹⁴

En son olarak Konya’ya yaptığı seyâhatte, 1102 h./1690 m. târihinde makam çelebisi II. Hacı Bostan Çelebi tarafından Kütahya Mevlevîhânesi postnişînliğine tâyin edilmiştir.

⁹ Ahmed Hâlis Dede, *a.g.e.*, vr. 16/b

¹⁰ Ahmed Hâlis Dede, *a.g.e.*, vr. 18/b

¹¹ Neşâtî Dede için bkz: Mustafa Sâkîb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, c. II, s. 96-99

¹² Seyyid Muhammed Dede için bkz: Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 140-143

¹³ Ahmed Hâlis Dede, *a.g.e.*, vr. 20/a

¹⁴ Ahmed Hâlis Dede, *a.g.e.*, vr. 26/a

Mustafa Sâkîb Dede, postnişîn tâyin edilmesini;

*Âkıbet olduk müşârûin bi'l-benân-ı şeyh ü şâb
Ney gibi pür-şûr-ı sûz oldu ser-i meydânımız*

beyitiyle ifâdelendirmiş ve;

*Kâl edip târihin ihvânu 's-safâ
Dediler ey şeyh-i sâhib-hâl-i mâ (1102 h./1690 m.)*

beyitini târih düşürmüştür.¹⁵

Mustafa Sâkîb Dede, Kütahya'ya vâsıl olduğunda kendisini karşılayan III. Muhammed Ârif Çelebi (ö. 1052 h./1642 m.) ahfâdından, Kâmile Hanım'ın kızı Hacı Fâtîma Hanım'dır (1122 h./1710 m.). Hacı Fâtîma Hanım'ın annesi Kâmile Hanım, evlenerek Kütahya'ya geldiğinde, mevlevîhâne metruk bir vaziyettedir. Kâmile Hanım'ın şahsî gayretleriyle yeniden faaliyete geçen Kütahya Mevlevîhâesi'nin fetret devri sonrası ilk postnişîni Mustafa Sâkîb Dede'dir.

Hacı Fâtîma Hanım'ın büyük muhabbet ve güvenine nâil olan Mustafa Sâkîb Dede, Hacı Fâtîma Hanım'ın evlât edindiği, Kütahya Mevlevîhânesi sâbık postnişîni Hüseyin Çelebi'nin kızı Havvâ Hanım ile Hacı Fâtîma Hanım tevassutuyla evlenir ve Çelebi âilesinin bir mensûbu olur.¹⁶ Bu evlilik, Timur istîlâsı esnâsında Kütahya'dan ayrılmak zorunda kalan çelebiler sebebiyle, Kütahya'daki nesebi kesilen çelebiler âilesinin devâmı için ehemmiyet arzemektedir.

Bu evlilikten Âişe, Muhammed Muhlis (ö. 1124 h./1712 m.), Halîme (1122 h./1710 m.), Ahmed Hâlis, Mahmûd Hâmid, Ali Şâkir ve Fâtîma (ö. 1123 h./1711 m.) isimlerinde yedi evlâdı dünyâyâ gelmiştir. Ahmed Hâlis Dede hâricindekiler Mustafa Sâkîb Dede'nin sağlığında vefât etmişlerdir. Mustafa Sâkîb Dede, *Sefîne*'de eşi Havvâ Hanım'ın ve evlâtlarının vefâtlarına düştüğü târihleri de bir araya toplamıştır.¹⁷

¹⁵ Arı, Ahmet, *Sâkîb Mustafa Dede Hayâtı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkidli Metni*, (basılmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1995, s. 5

¹⁶ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 261; Ahmed Hâlis Dede, *a.g.e.*, vr. 45/b

Mustafa Sâkîb Dede, *Sefîne*'de Kütahya'ya gelmeden evvel kendini "her cihetten zavallı ve kimsesiz" olarak tavsif etmektedir. Hacı Fâtîma Hanım sayesinde âile, maddî-mânevî servet sâhibi olmuş; Hacı Fâtîma Hanım'ın 23 sene hizmetinde bulunmuş olmaktan şeref duyduğunu belirtmiştir.

¹⁷ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 266

Havvâ Hanım'ın 1123 h./1711 m.'de vefat etmesinin akabinde, Nesîbe Hanım isminde başka bir hanımla evlenen Mustafa Sâkîb Dede'nin bu evlilikten de Hasan, Hüseyin, Abdürrahim ve Fâtîma isminde dört evlâdı dünyâyâ gelmiştir. Hasan dışındaki evlâtları Dede'nin sağlığında vefât etmiştir. Nesîbe Hanım'ın ardından da Ümmühânî isminde bir hanımla evlenen Mustafa Sâkîb Dede'nin bu evliliğinden de Abdüsselâm, Râbia ve Selîme isimli üç evlâdı dünyâyâ gelmiştir. Abdüsselâm bebek iken, Râbia ve Selîme ise Dede'nin vefâtından bir müddet sonra vefât etmişlerdir.¹⁸ Ancak, Mustafa Sâkîb Dede, bu evliliklerinden ve evlâtlarından *Sefîne*'de bahsetmez. Bu mâlumâtı Ahmed Hâlis Dede'nin kaleme aldığı eserden edinmekteyiz.

Mustafa Sâkîb Dede'nin oğlu Ahmed Hâlis Dede eserinde, babasının husûsiyetlerini de zikretmektedir.

Mustafa Sâkîb Dede'nin son derece zâhidâne bir hayat yaşadığını belirten Ahmed Hâlis Dede, Mustafa Sâkîb Dede'nin postnişîn olarak Kütahya'ya gelmezden önce, dervişliği müddetince sabun çuvalı giyecek kadar zâhirine ehemmiyet vermediğini nakletmektedir.¹⁹

Bu kadar zâhid olmasının yanında son derece cömert de olan Mustafa Sâkîb Dede, annesinden kendisine intikâl eden beş kese altından sâdece 100 kuruş almış ve kalanını tereddüt etmeksizin kardeşine bırakmıştır.²⁰

Mustafa Sâkîb Dede, son derece yumuşak huylu olmasıyla da tanınmış. Kimseyi azarlamaz; çocuklarla, dervişlerle latîfeleşir ve onların hatâlarını görmezden gelirmiş.²¹

Mustafa Sâkîb Dede, 48 sene Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi'ne hizmet ettikten sonra, 1148 h./1735 m. târihinde vefât etmiş ve mevlevîhâne bahçesine defnedilmiştir.²² Vefâtına Şeyh Gâlib;

*Mâtemin gûş eyleyip Gâlib gürûh-ı âşıkân
Dediler târîh-i fevtin “hayy” hatm-i mevlevî (1148 h./1735 m.)*

¹⁸ Ahmed Hâlis Dede, *a.g.e.*, vr. 104/b-105/a

¹⁹ Ahmed Hâlis Dede, *a.g.e.*, vr. 27/a

²⁰ Ahmed Hâlis Dede, *a.g.e.*, vr. 36/a

²¹ Ahmed Hâlis Dede, *a.g.e.*, vr. 77/a

²² Ahmed Hâlis Dede, *a.g.e.*, vr. 30/b

beyitini târih düşürmüştür.²³

B. MEVLEVÎLİĞE HİZMETLERİ

Mustafa Sâkîb Dede, II. Bostan Çelebi'den hilâfetnâme alarak Kütahya'ya gittiğinde, Kütahya Mevlevîhânesi yaklaşık bir asırlık suskunluğunu henüz bozmaktaydı. III. Muhammed Ârif Çelebi'nin kızı Kâmile Hanım'ın evlenerek Kütahya'ya gelmesiyle mevlevîhâne ihyâ edilmeye başlanmıştır. Kâmile Hanım'ın ecdâdının mîrâsına sâhip çıkarak mevlevîhâne tecdid ve tâmir faaliyetine başladığı; ayrıca halkı irşâd etmek; halka *Mesnevî*'yi, mevlevîliği ve mevlevîhâneyi tanıtmak için, yüzünde bir peçe bulunarak *Mesnevî* sohbetleri yaptığı rivâyet edilmektedir.²⁴

Kâmile Hanım'dan sonra mevlevîhâneye hizmet vazîfesini, Mustafa Sâkîb Dede'nin kayınvâlidesi mesâbesindeki Hacı Fâtîma Hanım ve kardeşi Hüseyin Çelebi devralmışlardır. Mustafa Sâkîb Dede, 1102 h./1690 m. târihinde, II. Hacı Bostan Çelebi'den hilâfetnâme alıp postnişîn olarak Kütahya'ya gidene kadar mevlevîhânenin hizmetini Hacı Fâtîma Hanım ve Hüseyin Çelebi yerine getirmişlerdir.

Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi postnişîn listelerinde Hüseyin Çelebi postnişîn olarak zikredilmektedir. Ancak seyr ü sülûkünü nerede tamamladığı konusunda bir bilgiye rastlayamadık. Anneleri Kâmile Hanım'ın evlâtlarını mevlevî terbiyesi üzerine yetiştirdiğini; böylece II. Bostan Çelebi'nin emriyle mevlevîhâneye postnişîn tâyin edilen Mustafa Sâkîb Dede'den önce, Hüseyin Çelebi'nin ve kızkardeşi Hacı Fâtîma Hanım'ın Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi'nin hizmetinde bulunduklarını söyleyebiliriz.²⁵ Büyük bir ihtimâlle Hüseyin Çelebi'nin vefâtından sonra II. Bostan Çelebi tarafından postnişîn tâyin edilen Mustafa Sâkîb Dede, Kütahya'ya vâsıl olduktan sonra, Kütahya Mevlevîhânesi tam mânâsıyla düzene girmiş ve Mustafa Sâkîb Dede'den sonra da evlâtları vâsıtasıyla mevlevîhâne idâre edilmiş; dervîşân terbiye edilmiştir.

Mustafa Sâkîb Dede, zamân-ı meşîhatinde, birçok dervîşin yetişmesini sağlamıştır. Ayrıca postnişîn olarak vazîfe yaptığı Kütahya Mevlevîhânesi de birçok ismi yetiştirmiş bir

²³ *Şeyh Gâlib Dîvânı*, (haz: Muhsin Kalkışım), Akçağ Yayınları, Ankara, 1994, s. 148

²⁴ İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, Vatan Matbaası, İstanbul, 1328/1912, s. 241

²⁵ KMMA, dosya no: 51, belge no: 29; Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 237

müessesedir. Ali Nutkî (ö. 1219 h./1804 m.) ve Abdülbâki Nâsır (ö. 1236 h./1821 m.) dedelerin babası, Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini Seyyid Ebûbekir Dede (ö. 1189 h./1775 m.); Galata Mevlevîhânesi postnişini Kudretullah Dede'nin (ö. 1288 h./1871 m.) babası Yenikapı Mevlevîhânesi aşçıbaşı, *Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye* müelifi Seyyid Sahîh Ahmed Dede (ö. 1228 h./1813 m.); hattat-şâir Pesendî Hacı Ali (ö. 1331 h./1913 m.) Kütahya Mevlevîhânesi'nde yetişmiş mühim sîmâlardandır.

Mustafa Sâkîb Dede'nin zamân-ı meşîhatinde Kütahya Mevlevîhânesi'ne çok çeşitli insan gelip birtakım meselelere sebebiyet vermiş; bu da Mustafa Sâkîb Dede'ye iletilmiştir. Bu meseleye bir çözüm bulması niyâz edilmiştir. Mustafa Sâkîb Dede ise “Tekkeler deniz gibidir. Nasıl ki denizde her çeşit mahluk bulunursa, tekkelerde de her çeşit insan bulunur. Oysa onları buraya gönderenin elbette bir dilediği vardır” buyurarak, ilâhî irâdenin mevlevîhâneye gönderdiklerini, cüz'î irâde ile tecrid etmekten Allâh'a sığındığını dile getirmiştir.²⁶

C. ESERLERİ

Mustafa Sâkîb Dede'nin günümüze ulaşmış iki eseri bulunmaktadır. Çalışmamıza kaynak teşkil eden *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*'ı müstakil bir kısımda ele alacağımız için burada sâdece Mustafa Sâkîb Dede'nin *Dîvân*'ı ile ilgili mâlumat vereceğiz.

Mustafa Sâkîb Dede'nin, 5689 beyitlik hacimli bir dîvânı mevcûttur. Otuz yedi kasîde, iki müsemmen, beş müseddes, iki tahmis, yüz altmış beş gazel, bir müstezâd, yirmi iki târih kıt'ası, kırk sekiz rubâî, altmış bir kıt'a, elli bir nazım, bir mülemma'dan müteşekkil olan *Dîvân*'ın, Ahmet Arı tarafından tenkitli neşri doktora tezi olarak çalışılmış²⁷ ve yayınlanmıştır.²⁸

Dîvânındaki şiirlerinde genellikle nasîhat etmiş ve Mevlevîliği anlatmayı kendisine gâye edinmiştir. Şiir söylemek, Mustafa Sâkîb Dede'de Mevlevîliği tâzim etmek için bir vâsıta. Bilhassa dervişlik zamânında semâ'ın yasaklanmasına şâhit olması, mevlevî

²⁶ Ahmed Hâlis Dede, *a.g.e.*, vr. 117/b

²⁷ Arı, Ahmet, *Sâkîb Mustafa Dede Hayâtı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkidli Metni*, (basılmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1995

²⁸ Arı, Ahmet, *Mevlevîlik'te Bir Hânedân Kurucusu: Sâkîb Dede ve Dîvân'ı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003

dervişlerinin yaşadığı perîşanlık ve üzüntüler Mustafa Sâkîb Dede'yi derinden etkilemiş ve mensûbu bulunduğu Mevlevîliği anlatmak için şiirler kaleme almıştır. Ayrıca zaman zaman tasavvufî fikirlerini bildiren, zaman ve zamânedен şikâyet eden şiirler de söylemiştir.²⁹

D. YAŞADIĞI ZAMÂNÂ GENEL BİR BAKIŞ

Mustafa Sâkîb Dede, müddet-i hayâtında IV. Mehmed (Avcı) (ö. 1104 h./1693 m.), II. Süleyman (ö. 1102 h./1691 m.), II. Ahmed (ö. 1106 h./1695 m.), II. Mustafa (ö. 1115 h./1703 m.), III. Ahmed (ö. 1149 h./1736 m.) zamân-ı meşîhatlerine şâhit olmuştur.

Bu zamân diliminde artık duraklama devrini yaşayan Osmanlı Devleti Avrupa'nın etkisini hissetmeye başlamıştır. Pâdişahların sık sık değişmesi, devlet kadrosunun da sık sık değişmesi, hattâ memûriyetlerin alınıp satılması, netîcesini doğurmuştur. Şeyhülislâm ve kadıların da bu çarkın içerisinde olması toplumun ve devletin çürümesine sebep olmuştur.

1111 h./1699 m. târihinde imzâlanan Karlofça Antlaşması Osmanî İmparatorluğu'nun Avrupa'da ilk kez toprak kaybetmesine sebep olmuş ve bu antlaşmayla Budin, Eğri, Kanije, Mora gibi eyâletler Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır. Askerî ve siyâsî olarak büyük çalkantılar yaşayan Osmanlı İmparatorluğu, teknik olarak gelişmiş olan Avrupa karşısında teknoloji olarak da erimektedir.

İmzâlanan Karlofça Antlaşması, yalnızca siyâsî ve askerî sıkıntıya değil, aynı zamânda iktisâdî sıkıntıya da sebebiyet vermiştir. Nitekim, kaybedilen topraklardan elde edilen vergiler ve diğer gelirler kesilmiş ve devlet bir darboğazın eşiğine gelmiştir.

Alınmaya çalışılan tedbirler, yapılan ayarlamalar bir nebze olsun rahatlamaya sebep olmuştur. Bu düzelme ictimâî hayâta da yansımış; kültür ve kalkınma hamleleri olarak kendini göstermiştir. Köşkler, saraylar, câmiler, medrese ve çeşmeler yaptırılmıştır. Toplumun çeşitli kesimlerinde, bilhassa üst tabakalarda eğlenceye düşkünlük gözlenmektedir. Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'nın uzun sadâret yıllarını içine alan ve 1730'da Patrona Halil İsyanı ile sona eren ve "Lâle Devri" olarak anılan bu dönem Osmanlı'nın Avrupa'dan istifâde etmeyi tasarladığı; bu sebeple birtakım hamlelerde bulunduğu ancak bununla birlikte eğlence hayâtında da aşırılığa kaçıldığı bir zaman dilimi olmuştur. Paris, Viyana ve Moskova'ya

²⁹ Arı, *a.g.t.*, s. 13-21; Arı, Ahmet, "Sâkîb Dede", *DİA*, c. XXXVI, s. 4-5

gönderilen elçilerden sâdece diplomatik ve ticârî antlaşmaları imzalamaları değil Avrupa diplomasisi ve askerî gücü hakkında bilgi edinmeleri de istenmiştir. Paris’e XV. Louis nezdine gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi başta eğitim olmak üzere Fransa’dan çok etkilenmiş ve bunu İstanbul’a taşımıştır. Bu arada ticârî ilişkiler de gelişmiş, iki ülke arasında yılda beş yüz ticaret gemisi gidip gelmiştir.

Yenileşme politikasının en önemli göstergesi; Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’nin oğlu Mehmed Saîd Efendi (ö. 1175 h./1761 m.) ve İbrâhim Müteferrika’nın (ö. 1158 h./1744 m.) gayretleriyle 1139 h./1727 m.’de Müteferrika’nın İstanbul Yavuzselim’deki evinde kurulan matbaadır.

Bir Fransız mühtedîsi olup Gerçek Dâvud Ağa adıyla anılan kişi Şehzadebaşı’nda ilk modern yangın söndürme kurumu olan Tulumacı Ocağı’nı kurmuş. Bu dönemde Boğaz güvenliği için Kız Kulesi’ne fener konulmuştur. Bu arada tersâne ıslâh edilmiş ve ilk defâ üç ambarlı gemilerin yapımına başlanmıştır. Teknoloji alanında, Seyyid Vehbî ve Mehmed Hâzin’in eserlerinde dönemin sünnet eğlencelerinde kullanılan ve içinde beş altı kişi bulundurabilen timsah şeklinde deniz altıdan da söz edilmektedir. Sanat ve edebiyattan hoşlanan Sadrâzam Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa (ö. 1143 h./1730 m.) dönemin ünlü şâir, musikîşinâs ve sanatkârlarını etrafına toplamış, dışarıya el yazması kitap çıkarılmasını yasaklamıştır. Ayrıca resmî bir tercüme heyeti kurularak Doğu’dan ve Batı’dan önemli eserlerin Türkçe’ye çevrilmesidir.

Bu dönemin edîblerinden Seyyid Vehbî dönemin eğlenceye dönük ictimâî hayâtını *Sûrnâme*’sinde, Pasarofça Antlaşması’nı ise *Sulhiyye*’sinde ele almıştır. Dönemin “reîs-i şâirân”ı Osmanzâde Ahmed Tâib ile şuarâ tezkiresi müellifleri olan Safâî, Sâlim ve İsmâil Belîğ’in birçok tercüme ve telîfi vardır. Bâzı eserler ise Türkçe’den Fransızca’ya çevrilmiştir. Topkapı Sarayı’nda, Yeni Câmi’de ve Dâmad İbrâhim Paşa’nın Şehzâdebaşı’ndaki külliyesi içinde kütüphâneler tesis edilmiş; şâir Nedîm’in hâfız-ı kütübü olduğu saray kütüphânesinde dersler yapılmış; çiniciliği geliştirmek için Tekfur Sarayı’nda bir çini imâlâthanesi kurulmuş; İznik ve Kütahya îmalâthâneleri restore edilmiş; kiremit îmaline başlanmıştır. Bu arada bir dokuma atölyesi açılmış; esnaf denetlenmiş; iç ve dış ticâret geliştirilmiştir. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’nin ülkeye dönmesinden sonra İstanbul’da başta mîmârî olmak üzere hemen her alanda Fransız tesiri, süsleme sanatında ise barok ve rokoko tarzları kendini göstermiştir.

Belgrad ormanlarındaki tatlı suların İstanbul’a nakli için bentler; şehrin çeşitli

yerlerinde de çeşmeler yaptırılmıştır. İstanbul’da yeni yollar ve iskeleler inşâ ettirilmiş. Kapalı Çarşı’nın yanan Sandal Bedesteni yenilenmiştir. Çarşılarda ekmek satışı ve kahve ithâli denetlenmiş; tabâbet geliştirilmiş; diplomasız tabipler meslekten uzaklaştırılmıştır.

Tıp alanında başta Derviş Ömer Şifâî tarafından olmak üzere birçok eser kaleme alınmıştır. Nitekim İstanbul’daki İngiltere elçisinin eşi Lady Montagu, *Türkiye Mektupları*’nda Türkiye’de bâzı hastalıklara, özellikle çiçek hastalığına karşı aşı yapıldığından söz etmektedir.

Boğaziçi ve Haliç kıyıları köşkler ve kasırlarla donatılmıştır. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’nin Fransa’dan getirttiği plânlara göre inşâ edilen yapılarda Avrupa mîmârisinin tesirleri görülmeye başlamış, duvarlar Avrupalı ustalar tarafından Batı tarzında süslenmiştir. Köşkerin en önemlisi İbrâhim Paşa’nın gayretiyle iki ayda tamamlanan Kâğıthâne’deki Sâdâbâd Kasrı idi. Devlet adamları tarafından bu mekân kısa sürede şenlenmiş; Kâğıthâne Deresi’nin iki tarafı beyaz köşkler ile donatılmış, âdetâ Paris civârındaki Versailles’a nazîre olmuştur. Bu dönemde inşâ edilen çeşmelerin en önemlisi Bâb-ı Hümayûn önündeki III. Ahmed Çeşmesi olup bu yapı daha sonra Azapkapı, Tophâne ve Üsküdar meydanında yapılanlara örnek olmuştur. Bu arada şehrin temizliğine özen gösterilmiş; surlar onarılmış; birçok köşesi latif bahçelerle süslenmiştir.³⁰

Bu kültürel hamlelerin bir netîcesi olarak, bu zamânda edebî hayat son derece canlıdır. Hattâ bu zamânda edebiyatın zirve isimleri bulunmaktadır. Nâbî (ö. 1123 h./1712 m.) , Nedim (ö. 1142 h./1730 m.) gibi Dîvan Edebiyatı’nın en mühim isimleri Sâkîb Dede ile çağdaşlardır.³¹

Mustafa Sâkîb Dede, böyle bir dönemde içerisinde yaşamış ve eserlerini meydana getirmiştir.

II. SEFÎNE-İ NEFÎSE-İ MEVLEVİYÂN

Mustafa Sâkîb Dede’nin eseri *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*’ın Türkiye kütüphânelerinde birçok yazma nüshası mevcuttur. Gerek Konya Mevlânâ Dergâhı İhtisas

³⁰ Özcan, Abdülkadir - Pala, İskender, “Lâle Devri”, *DİA*, c. XXVII,

³¹ Arı, a.g.t., s. VIII-X; Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumuna Tasavvuf - XVIII. Yüzyıl*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 37-54

Kütüphanesi'nde, gerekse Kütahya Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi'nde *Sefîne* nüshalarını bulmak mümkündür. Bunlar hâricinde, Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde 1195 ve 1196 numaralarda; Süleymânîye Kütüphanesi Hâlet Efendi Bölümü 65/1-2-3 ve 235 numaralarda da kayıtlı yazma nüshalar bulunmaktadır. Biz çalışmamız esnâsında, bu nüshalara zaman zaman mürâcaat etmekle berâber, eserin matbû hâlini kullanmayı tercih ettik.

A. ESERİN TERTÎBİ

Mustafa Sâkîb Dede'nin eseri *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım, *Menâkıbü'l-Ârifîn*'in bittiği yerden başlamak sûretiyle Mustafa Sâkîb Dede'nin kendi zamanına kadar olan Mevlânâ soyuna mensup çelebilerin hal tercümelerini ihtivâ eder. İkinci kısım, muhtelif mevlevîhânelerde şeyh olanlara; üçüncü kısım ise mevleviyân beyinde tanınmış isimlere ayrılmıştır. Eser, 1283 h./1866 m. târihinde Mısır'da Matbaa-yı Vehbiyye'de basılmıştır. Eser, *Menâkıbü'l-Ârifîn*'den sonra mevlevî târihinin en mühim ve kapsamlı kaynaklarından sayılmaktadır.³²

Mustafa Sâkîb Dede, eserin başında uzun ve ağdalı bir hamd ü senâ ve salavât bölümünden sonra “zeyl-i *Menâkıbu'l-Ârifîn* ve tekmile-i *Sevâkıbu'l-Menâkıb* olmak ümidiyle yâdigâr-ı ihvân-ı safâ ve dest-âviz-i hullân-ı vefâ ve mevsûm *Sefîne-i Nefîse* idüp...”³³ ifâdesiyle eseri kaleme alma sebebini açıklamıştır.

Eser, üç ciltten müteşekkil olmakla berâber tek cilt altında tab' edilmiştir. Birinci cilt, 268 sayfadan oluşmaktadır. Bu bölümde Hz. Mevlânâ soyuna mensup 59 çelebinin hal tercümeleri bulunmaktadır. İlk olarak, Kütahya Mevlevîhânesi'nin ilk şeyhi olan Celâleddîn Ergün Çelebi'nin (ö. 775 h./1373 m.) babası İlyas Paşa (ö. 773 h./1373 m.) ve ağabeyi Hızır Paşa (ö. 773 h./1371 m.) ile Karahisar Mevlevîhânesi şeyhi Dîvânî Mehmed Çelebi'nin babası Abâ-pûş Bâlî Efendi'nin (ö. 890 h./1485 m.) hal tercümeleri yer almaktadır. Daha sonra da Dîvânî Mehmed Çelebi (ö. 936 h./1530 m.) ve Celâleddîn Ergün Çelebi'nin (ö. 775 h./1373) hal tercümeleri bulunmaktadır.³⁴

³² Küçük, Sezâî, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yayınları, İstanbul, 2003, s. 16-17

³³ Mustafa Sâkîb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, c. I, s. 4

³⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 4-97

Karahisar Mevlevîhânesi, Konya'dan sonra mevlavîliğin en önemli merkezlerindendir. Sultan Veled'in (ö. 712 h./1312 m.), kızı Mutahhara Hâtun'u Süleyman Şâh Germiyânî (ö. 699 h./1300 m. veyâ 788 h./1387 m.) ile evlendirmesinden sonra Konya ile Karahisar arasında münâsebetler daha da artmıştır. Karahisar Mevlevîhânesi şeyhi Dîvânî Mehmed Çelebi, anne tarafından Dîvâne Mehmed Çelebi b. Bâlî Çelebi b. Ahmed Paşa b. Muhammed Paşa b. Hızır Paşa b. Mutahhara Hâtun binti Sultan Veled b. Mevlânâ şeceresi ile Hz. Mevlânâ soyuna; baba tarafından da Germiyanoglu Süleyman Şâh soyuna mensuptur.³⁵

Kütahya Mevlevîhânesi de Konya ve Karahisar'dan sonra Mevlavîliğin önemli merkezlerinden olmuştur. Bu mevlavîhânenin ilk şeyhi olan Celâleddîn Ergün Çelebi de Süleyman Şah oğlu İlyâs Paşa şeceresi ile Hz. Mevlânâ âilesine mensuptur.³⁶

Birinci bölümün sonunda hanım çelebilere de yer verilmiş olması eserin önemli bir özelliğini oluşturmaktadır. Bu bölümde Destînâ Hanım (ö. 1040 h./1630 m.), Güneş Hân-ı Kübrâ, Kâmile Hanım ve Hacı Fâtıma Hanım'ın (ö. 1122 h./1710 m.) hal tercümelerine yer verilmiştir. Destînâ Hanım, Karahisar Mevlevîhânesi postnişini Şâh Mehmed Çelebi'nin (d. 944 h./1537 m. - ö. 1000 h./1591 m. ?) kızıdır.³⁷ Güneş Hân-ı Kübrâ ise yine Karahisar Mevlevîhânesi şeyhi Küçük Muhammed Çelebi'nin (ö. 1045 h./1635-36 m.) kızıdır.³⁸ Kâmile Hanım, Karahisâr Mevlevîhânesi postnişini, daha sonra da makam çelebisi olarak vazîfe yapan III. Muhammed Ârif Çelebi'nin (ö. 1052 h./1642 m.) kızıdır. Kütahya Mevlevîhânesi uzun bir müddet metruk kaldıktan sonra, Kâmile Hanım'ın evlenmesinin akabinde Kütahya'ya yerleşmesiyle ve Kâmile Hanım sâyesinde eski haline kavuşabilmiştir. *Sefîne*'de zikredilen Hacı Fâtıma Hanım da Kâmile Hanım'ın evlâtlığıdır/kızıdır. Hacı Fâtıma Hanım, Mustafa Sâkib Dede Kütahya'ya geldiği zamânda dergâhdan mes'ûldür ve Mustafa Sâkib Dede'yi evlâtlığı olan, kardeşinin kızı Havvâ Hanım'la evlendirmiştir.³⁹

Bütün bu irtibatlar göz önüne alındığında, Mustafa Sâkib Dede'nin, Kütahya'da münâsebet hâlinde bulunduğu kimselerden yola çıkarak, geriye dönük bir fihrist hazırladığını

³⁵ Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 178

³⁶ Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 213

³⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 252-253

³⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 254-255

³⁹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 261

söylemek mümkündür. Zîrâ, kayınvâlikesi mesâbesindeki Hacı Fâtıma Hanım'ın annesi Kâmile Hanım, hem Karahisar Mevlevîhânesi postnişîni, daha sonra da makam çelebisi olan III. Muhammed Ârif Çelebi'nin (ö. 1053 h./1642 m.) kerîmesidir. Dolayısıyla Mustafa Sâkıb Dede, eserinde Kütahya çelebilerinden başka, hem Karahisar çelebilerine, hem de makam çelebilerine yer vermek durumunda kalmıştır. Eserin birinci cildinin, Kütahya ve Karahisar çelebilerinin cedleri olan Hızır ve İlyâs Paşalar'ın hal tercümeleriyle başlamasının sebebi bu olsa gerektir.

Mustafa Sâkıb Dede, makam çelebilerini, *Menâkıbü'l-Ârifîn* müellifi Ahmed Eflâkî'nin bırakmış bulunduğu noktadan devâm ettirdiğini beyân ediyorsa da, Hüsâmeddin Vâcid Çelebi (ö. 742 h./1342 m.), Emir Âlim Çelebi (ö. 751 h./1350 m.) ve Emir Âdil Çelebi'nin (ö. 770 h./1368 m.) hal tercümelerine *Menâkıbü'l-Ârifîn*'de ne de *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*'da yer bulamamıştır.

Eserin birinci cildinde, Kütahya ve Karahisar çelebileri ve makam çelebilerinin hâricinde iki müstakil bölüm daha bulunmaktadır. Bunlardan birinde, farklı memleketlerde mevlevîliğin intişârına hizmet eden, zâviyelerin tesis edilmesinde yardımcı olan, ya da çeşitli mevlevîhâne ve zâviyelerde postnişîn olarak vazîfe yapan çelebilerin hal tercümelerinin bulunduğu bölümdür. Diğer ise, Mustafa Sâkıb Dede tarafından “Devlet vazîfesinde bulunmuş çelebiyân” olarak isimlendirilmiştir. Bu bölümde ilk olarak, Sultan Veled'in kızı Mutahhare Hâtun ile evlenen; Kütahya ve Karahisar çelebilerinden ceddi olan Hızır ve İlyâs Paşalar'ın babası Süleyman Şâh Germiyânî'ye yer verilir. Daha sonra da Süleyman Şâh Germiyânî'nin başka bir hanımdan olan oğlu, Germiyanogulları'nın son hükümdârı Yâkub Çelebi hakkında mâlûmât bulunmaktadır. Bu iki ehemmiyetli ismin akabinde, İstanbul'un ilk kadısı olarak tanınan Hızır Bey hakkında mâlûmât verilir. Esâsen kaynaklarda Hızır Bey'in evlâd-ı Mevlânâ'dan olduğunu teyid eder bir bilgi bulunmasa da Mustafa Sâkıb Dede Hızır Bey'in Hz. Mevlânâ âilesine mensup olduğunu iddiâ etmektedir. Bu bölümde zikredilen şahıslar hakkında gerek *Sefîne*'de gerek diğer kaynaklarda net bilgiler de bulunmaması, bu şahısların evlâd-ı Mevlânâ'dan olma ihtimâlini azaltmaktadır. Bu bölümde zikredilen diğer şahıslar arasında Osmanlı devlet adamlarından Pîrî Mehmed Paşa (ö. 938 h./1532 m.) da bulunmaktadır.

Çalışmamızın da temel kaynağı olan *Sefîne*'nin birinci cildinin listesi şu şekildedir:

Kütahya Çelebileri

* Hazret-i Celâleddin Ergün bin İlyâs Paşa

* Çelebi Burhâneddîn İlyâs (bin Celâleddin Ergün)

* Hazret-i Çelebi Zeynüddin ibn Şâh Melik ibn İlyâs Pâşâ (bin Muzafferüddin Çelebi)
(halîfe-i Ergün Çelebi)

* Hazret-i Çelebi Alâeddin bin İlyâs Pâşâ

* Hazret-i Çelebi Muzafferüddin

* Hazret-i Çelebi Müeyyed (hâher-zâde-i Çelebi Alâüddin)

* Hazret-i Âbide Veliyye binti Âbid

* Hazret-i Esrük Sultân bin Tâhir Çelebi

* Hazret-i Ahî Muhammed Sâdık (Muzafferüddîn Çelebi'nin müridlerinden)

Makam Çelebileri

* Hazret-i Emir Âlim Küçük

* Hazret-i Emir Ârif Küçük

* Hazret-i Emir Âdil Küçük

* Hazret-i Çelebi Cemâleddin

* Hazret-i Çelebi Hüsrev

* Hazret-i Çelebi Ferruh

* Hazret-i Çelebi Bostân-ı Evvel

* Hazret-i Ebûbekir Çelebi

* Hazret-i Çelebi Ârif Küçük

* Hazret-i Hüseyin Efendi Çelebi

* Hazret-i Abdülhalim Efendi

* Hazret-i Bostân-ı Sâni Çelebi

* Hazret-i Çelebi Sadreddin

* Hazret-i Seyyid Muhammed Ârif

Diğer Mevlevihânelerde Vazîfe Yapmış Çelebiyân

- * Hazret-i Çelebi Emir Zâhid Küçük
- * Hazret-i Çelebi Nûreddin
- * Hazret-i Çelebi Selâhaddin
- * Hazret-i Çelebi Bedreddin
- * Hazret-i Çelebi Vâcid
- * Hazret-i Çelebi Alâeddin
- * Hazret-i Çelebi Hüsâmeddin
- * Hazret-i Çelebi Abdüssamed
- * Hazret-i Çelebi Abdüllatif
- * Hazret-i Çelebi Abdülkerim
- * Hazret-i Çelebi Celâleddin
- * Hazret-i Çelebi Cemâleddin
- * Hazret-i Çelebi Abdülcilil
- * Hazret-i Çelebi Abdülcemil
- * Hazret-i Çelebi Şeyh Muhammed Zincirşiken
- * Hazret-i Lütfullah Çelebi
- * Hazret-i Ali Çelebi
- * Hazret-i Çelebi Abdülehad
- * Hazret-i Halil Çelebi
- * Hazret-i Hasan Çelebi
- * Hazret-i Hüseyin Çelebi

Karahisar Çelebileri

- * Hazret-i Hızır İlyâs Paşa (b. Süleyman Şâh Germiyanî)
- * Hazret-i Abâpûş-ı Bâlî Efendi (b. Hızır Pâşâ)
- * Sultân Dîvânî Mehmed Efendi (b. Abâpûş-ı Bâlî)

- * Hazret-i Hızır Şâh Çelebi
- * Hazret-i Şâh Muhammed Çelebi
- * Hazret-i Çelebi Küçük Muhammed Efendî
- * Hazret-i Destînâ Hanım
- * Hazret-i Güneş Hân-ı Kübrâ
- * Hazret-i Kâmile Hanım
- * Hazret-i Hâce Fâtıma Hanım
- * Nebzetün min ahvali'l-müellif

Devlet Vazîfesinde Bulunmuş Hızır ve İlyâs Paşa Âilesi Mensupları

* Hazret-i Yâkub Çelebi (bin Süleyman Şâh Germiyanî) ve Hazret-i Şâh Çelebi (Süleymân Şâh Germiyanî)

- * Hazret-i Hızır Bey ve Sinân Paşa
- * Hazret-i Yâkub Paşa
- * Hazret-i Pîrî Paşa
- * Hazret-i Kādî Paşa

Eserin ikinci cildinde ise, muhtelif mevlevîhânelerde şeyh olanlara âit hâl tercümeleri bulunmaktadır. Bu isimlerden örnekler vermek gerekirse; Sîneçâk Yûsuf Dede (ö. 952 h./1546 m.); mevlevîliğin tanınmış isimlerindendir. Edirne Mevlevîhânesi'nde meşîhat vazîfesinde bulunmuş, mevlevîliğin intişârında önemli rol oynamıştır.⁴⁰ Rusûhî İsmâil Dede (ö. 1040 h./1631 m.); *Mesnevî*'ye yazdığı şerh dolayısıyla “Hz. Şârih” olarak da anılmış ve 22 sene Galata Mevlevîhânesi meşîhatinde bulunmuştur.⁴¹ Gavsî Ahmed Dede (ö. 1107 h./1696 m.); Mustafa Sâkıb Dede'nin, “Dede” vasfını aldıktan sonra Galata Mevlevîhânesi'nde hizmetinde bulunduğu ve “Şeyh-i Ekrem” vasfıyla anılan bir zattır. Zamânın pâdişâhı IV. Mehmed'in (ö. 1104 h./1693 m.) iltifât ve muhabbetine mazhar olmuş, hattâ pâdişâh kendisine bir hat hediye

⁴⁰ Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 32

⁴¹ Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Sûfî, Devlet ve Ulemâ (XVII. yüzyıl)*, OSAV, İstanbul, 2001, s. 262

etmiştir.⁴² Mustafa Sâkîb Dede, eserinde Edirne Mevlevîhânesi'nde kendisini yetiştiren Seyyid Muhammed Dede ve Seyyid Muhammed Dede'nin şeyhi Neşâtî Dede'ye (ö. 1084 h./1674 m.) de yer vermiştir.⁴³ Ayrıca, Mısır Seyâhati'nde Mısır Mevlevîhânesi'nde hizmetinde bulunduğu Siyâhî Mustafa Dede'ye (ö. 1121 h./1710 m.) de yer vermiştir.⁴⁴ Mustafa Sâkîb Dede, eserinde öğrencilerine de yer vermiştir. Buna misâl olarak Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Ali Nutkî Dede (ö. 1218 h./1804 m.) ve Abdülbâkî Nâsır Dede'nin (ö. 1236 h./1821 m.) babaları, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Ebûbekir Dede (ö. 1189 h./1775 m.) gösterilebilir.⁴⁵

Eserin üçüncü cildinde de mevlevîler arasında tanınmış isimler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu bölümün başlangıcında da Mustafa Sâkîb Dede, eserine kaynaklık eden eserlerin müellifleri hakkında bilgi vererek bu bölüme giriş yapar. Eserine kaynaklık eden eserler arasında en eski olanı *Risâle-i Sipehsâlâr be-Menâkıb-ı Hüdâvendigâr*'dır. Bu sebeple Mustafa Sâkîb Dede, bu bölüme *Risâle-i Sipehsâlâr*'ın müellifi Mecdüddîn Sipehsâlâr⁴⁶ hakkında bilgi vermekle başlar. Mecdüddîn Sipehsâlâr hakkında; "...merd-i meydân-ı şecâat ve kerîmü't-tab' ve zarîfü'l-meşreb ve ma'den-i ahlâk-ı hamîde ve cem'-i fûnûn-ı adîde olup..." ifâdesini kullanmış ve genç yaşlarında ulemânın bulunduğu meclislerde bulunarak ilimle içli-dışlı olduğunu belirtmiştir.⁴⁷ Selçuklu ordusunda kumandan olan, "Sipehsâlâr" nâmıyla meşhur olmuş olan Ahmed b. Ferîdun (ö. 712 h./1312 m.), Mevlânâ'nın 40 yıl hizmetinde bulunmuş ve gördüklerini ve öğrendiklerini *Risâle-i Sipehsâlâr Be-Menâkıb-ı Hüdâvendigâr* adlı eserde toplamıştır. Eserin dili Farsça olup 1901'de Cawnpore'de, 1947'de Tahran'da basılmıştır. 1912 yılında da Ahmed Avni Konuk tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Eser en son Tâhir Gâlip Seratlı tarafından sâdeleştirilerek neşredilmiştir.⁴⁸ *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*'da, *Risâle* hakkında, Mevlevîlik hakkında önemli bir kaynak olduğu ifade edilmiştir.⁴⁹

⁴² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 146

⁴³ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 96-99

⁴⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 218-220

⁴⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 155-159

⁴⁶ Mecdüddîn Ferîdun b. Ahmed-i Sipehsâlâr ve eseri hakkında bilgi için bkz: Şimşekler, Nuri, "Sipehsâlâr, Ferîdun", *DİA*, c. XXXVII, s. 260

⁴⁷ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. III, s. 3

⁴⁸ Ferîdun b. Ahmed, *Sipehsâlâr Risâlesi- Hz. Mevlânâ ve Yakınları*, (haz: Tahir Galip Seratlı), Elest Yayınları, İstanbul, 2004, s. 7-8

⁴⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. III, s. 3

Bu bölümde alınan ikinci isim de Mevlevîlik târihinin ikinci önemli kaynağı olan *Menâkıbu'l-Ârifîn* müellifi Ahmed Eflâkî'dir (ö.761 h./1360 m.). *Menâkıbu'l-Ârifîn* de mevlevîlik târihi kaynakları arasında önemli bir yere sahiptir. Temel olarak *Risâle-i Sipehsâlâr*'ı alır, ancak *Risâle*'de göze çarpan düzensizlik *Menâkıb*'da çok fazla yoktur. Konular daha etraflı, uzun ve kronolojik olarak anlatılmaktadır.⁵⁰ Mustafa Sâkib Dede, eserinde Ahmed Eflâkî hakkında, sarf ve nahiv üzerinde çalışırken Bahâüddîn Veled ile karşılaşmasından sonra “ulûm-ı ledünnî zümresine iltihâka karar verdiği” ve Eflâkî mahlasını da “felekiyât ilmiyle iştigâli netîcesinde” edindiğini ifâde etmiştir.⁵¹

Eserin üçüncü bölümünden en son örneğimiz de *Menâkıbu'l-Ârifîn*'i gözden geçirip çeşitli sebeplerle özetleyen ve *Sevâkıbü'l-Menâkıb* adlı Farsça eseri meydana getiren⁵², eserde Hazret-i Dervîş Abdülvehhâb Hemedânî nâmıyla anılan, Abdülvehhâb İbn-i Celâleddîn Muhammed Hemedânî'dir (ö. 954 h./1547 m.). Eserde Abdülvehhâb Hemedânî'nin “Hemedân meşâyihından Şeyh Celâleddîn Nakşibendî Hazretleri” olduğu ve kendilerinin Mısır-Kâhire seyâhatinde, “dahîl-i mecâlis-i âliye-i Hazret-i Çelebî Abdülcemîl oldukta bi'l-küllîye rubûde-i aşk ve muhabbetleri olmağlan tarîkat-i aşkıyye-i siddîkiyye sülûküyle ber-hûrdâr-ı vusûl-ı ser-menzil-i ma'rifet ve velâyet olup ve kitâbhâne-i Çelebî-i mûmâ-ileyhde *Menâkıbü'l-Ârifîn-i* Hazret-i Şeyh Ahmed Eflâkî ile dîde-i cân ... olmağla nasb-ı ayn tettebbu' idüb”, Ahmed Eflâkî'nin eseriyle tanıştığı yukardaki ifâdelerle anlatılmıştır.

Yukarıda verdiğimiz örnekler hâricinde eserin üçüncü bölümünde mevlevîlik târihinin tanınmış, önemli 78 ismi hakkında diğer bölümlere nazaran daha kısa bilgiler bulunmaktadır. Esâsen üçüncü bölüm de diğer bölümlerden daha kısadır. (146 sayfa)

B. ESERİN ÜSLÛBU

XVII. yüzyılın sonu, XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan Mustafa Sâkib Dede'nin *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*'ı son derece ağır bir dile sâhiptir. Esâsen, yaşadığı dönem itibâriyle, edebiyâtın zirvede olduğu göz önünde bulundurulursa bu ağır ve ağdalı üslûbu yadırgamamak gerekir.

⁵⁰ Eflâkî, Ahmed, *Menâkıbü'l-Ârifîn - Âriflerin Menkıbeleri*, (haz: Tahsin Yazıcı), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 12

⁵¹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. III, s. 5

⁵² Nevşâhî, Ârif, “Sevâkıbü'l-Menâkıb-ı Evliyâullâh: Mevlânâ ve Mevlevîlik Hakkında Unutulmuş Bir Kaynak”, (çev: Necdet Tosun), *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy: 14, Ankara, 2005, s. 701

Ancak eserde, dil olarak sâdece Osmanlı Türkçesi kullanılmamış, metin herhangi bir işârette bulunulmadan Arapça ve Farsça ifâdelerle devâm etmiştir. Bu durum da, metnin anlaşılması kadar okumasını da zorlaştırmıştır.

Uzun duâ cümleleri ve tâzim ifâdelerinin bol kullanılması, eserde aktarılan hâdiselerin akıcılığına ve kolaylıkla anlaşılabilmesine mâni olmaktadır.

Eserde sık sık Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlere de yer verilmiştir. Bu şiirler arasında Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî* ve *Dîvân*'ında yer alan beyit ve rubâiler; Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi'ye âid şiirler de bulunmaktadır. Bunların hâricinde, Mustafa Sâkîb Dede, kendi kaleme aldığı mısralara da yer vermiştir. Menâkıbını aktardığı çelebinin, mevcûtsa, kendi kaleme aldığı şiirlerini; vefâtlara düşülmüş târihleri de eserine almıştır.

Çelebilerin tercüme-i hâlleri aktarılırken, çelebiyânın dervîşâna ettiği vaaz ve nasîhatlere de yer verilmiştir. Bu ifâdeler de, çelebilerin tasavvufî ve ilmî şahsiyetleri hakkında mühim ipuçlarını barındırmaktadır. Ancak, bu ifâdelerin, edebî bir üslûbla Arapça ve Farsça olarak aktarılması meselelerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Ayrıca, Mustafa Sâkîb Dede, eseri kaleme alırken, târihî kaynaklar kadar rivâyetlere de yer verdiğinden, eser muhtevâsı îtibârıyla eleştirilmiş ve sıkı bir incelemeye tâbi tutularak kullanılması gerektiği ifâde edilmiştir. Ancak, bu rivâyetler eseri zenginleştirmişlerdir. Bilhassa, çelebiler bahsindeki rivâyetlerin târihî mâlumâtla büyük ölçüde mutâbık olduğunu söylemek mümkündür. Elbette, belli bir tarîkin hânedânını, büyüklerini tâzim etmek için, yine o tarîke mensup bir kimse tarafından kaleme alınması hasebiyle mübâlağadan hâlî değildir. Fakat bu durum, bâzı araştırmacıların Mustafa Sâkîb Dede'yi şarlatanlıkla suçlamalarını gerektirmemektedir.

C. ESERİN MEVLEVÎLİK TÂRİHİNDEKİ ÖNEMİ

Mustafa Sâkîb Dede, *Sefîne*'nin mukaddime kısmında “zeyl-i *Menâkıbu'l-Ârifîn* ve tekmile-i *Sevâkıbu'l-Menâkıb* olmak ümidiyle yâdigâr-ı ihvân-ı safâ ve dest-âviz-i hullân-ı vefâ ve mevsûm *Sefîne-i Nefise* idüp...”⁵³ ifâdesiyle *Sefîne*'yi kaleme alış sebebini îzah etmiştir. Bahsi geçen, *Sevâkıbu'l-Menâkıb* ve *Menâkıbu'l-Ârifîn*, Mevlevîliğin ilk zamânları için mühim kaynaklardır.

⁵³ Mustafa Sâkîb Dede, *Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân*, c. I, s. 4

Bunlardan önce de, Hz. Mevlânâ'nın hizmetinde kırk yıl bulunmuş; Alâeddin Keykûbât'ın komutanlığını da yapmış Mecdüddin Feridun b. Ahmed-i Sipehsâlâr'ın kaleme aldığı; Hz. Mevlânâ'nın babası, evlâdı Sultan Veled ve halîfeleri ve müridlerinden bahseden *Risâle-i Sipehsâlâr be-Menâkıb-ı Hüdâvendigâr* eseri bu hazînenin ilk halkası olmuştur. Bu eser Ahmed Avni Konuk ve Midhat Bahârî Beytur tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Menâkıbu'l-Ârifîn ise Ahmed Eflâkî tarafından Farsça kaleme alınmıştır. Bu eserin kaynakları, *Risâle-i Ferîdun Sipehsâlâr*, Sultan Veled'in *İbtidânâme*, *Rebabnâme*, *İntihânâme* ve *Maârifî*; Bahâeddin Veled'in *Maârifî*; Şems-i Tebrîzî'nin *Makâlât*'ı ve Hz. Mevlânâ'nın *Fîhi mâ Fîh* ve *Mektûbât*'ıdır. Bir girişle on fasıldan ibâret olan eserin ilk dokuz bölümünde sırasıyla Mevlânâ'nın babası Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled'in, Seyyid Burhâneddin Muhakkık Tirmizî'nin, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin, Şems-i Tebrîzî'nin, Selâhaddin Zerkûb'un, Hüsâmeddin Çelebi'nin, Sultan Veled'in, Ulu Ârif Çelebi'nin ve Şemseddin Emîr Âbid Çelebi'nin hal tercümeleri bulunmaktadır. Onuncu bölüm ise, evlâd-ı Mevlânâ'nın çocukları ile tarîkat şecerelerine tahsis edilmiştir.⁵⁴ Eser, Tahsin Yazıcı tarafından tercüme edilmiştir.

Bir de Abdülvehhâb Hemedânî'nin *Menâkıbu'l-Ârifîn*'i kısaltarak hazırladığı *Sevâkıbu'l-Menâkıb* isimli eseri bulunmaktadır. Eser, Kânûnî Sultan Süleyman'ın Konya ziyâreti esnâsında, Mesnevîhân Mahmûd Dede'den tercüme etmesini istemesi üzerine tercüme edilmiştir.

Bütün bu külliyât içerisinde, *Sefîne*, zorluk ve yapılan eleştirilere rağmen, Mustafa Sâkıb Dede'nin de ifâde ettiği gibi “zeyl” ve “tekmile” mâhiyetindedir.

⁵⁴ Eflâkî, Ahmed, *Menâkıbu'l-Ârifîn - Âriflerin Menkîbeleri*, (haz: Tahsin Yazıcı), MEB Yayınları, İstanbul, 1989, c. I-II

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVLEVÎLİK'TE ÇELEBİLİK MAKÂMI VE MAKAM ÇELEBİLERİ

A. MEVLEVÎLİK'TE ÇELEBİLİK MAKÂMI

Asil, zarif, okumuş, bilgili kimseler için kullanılan bir unvan olan “çelebi”, Türkmen dilinde Allâh’ın isimlerinden biri olan “Çalap”tan gelmektedir. Sondaki nisbet “yâ”sı ile kelimeye “çalabî”, yâni “Allâh’a mensup, Allâh’a bağlı” anlamı verilmiş ve telaffuzu zamanla “çelebi” şekline dönüşmüştür.⁵⁵ Kelimenin Grekçe’den veya başka bir Hint-Avrupa dilinden geldiği konusundaki iddiâlar ise inandırıcı olmaktan uzaktır. Nitekim İbn Battûta, “çelebi”nin Anadolu’da “efendi” anlamında kullanıldığını belirtmektedir.⁵⁶

Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi postnişini Celâleddin Ergün Çelebi de, kendisine bir gün, muhiblerden birinin; “Çelebi Efendi bunda mıdır?” diye nidâ etmesi üzerine; “‘Çelebî’ bundadır, lâkin ‘efendi’ bunda değildir” diye cevap vermiş ve aradaki farkı şöyle izâh etmiştir: “‘Çalab’ kelimesi Türkçe’de, Allâhu Teâlâ’nın isimlerinden olup, bu sebepten biz (Çelebî), Hakk’a mensûbuz. ‘Mevlevî’, ‘Çelebî’ ve ‘Îlâhî’ kelimeleri aynı mânâyâ gelmektedirler. Mensûb, mekânî ve mensûbün-ileyh de lâ-mekânîdir. ‘Efendi’ ve ‘mevlâ’ kelimeleri de bu sebepten benzerdir” buyurup dervişânı aydınlatarak, uyumsuzluğu gidermek için kendisine “çelebi efendi” olarak değil de, yalnızca “çelebi” olarak hitâp edilmesini tavsiye etmiştir.⁵⁷

Son makam çelebisi Abdülhalim Çelebi’nin torunu olan Celâleddin Çelebi (ö. 1416 h./1996 m.), evlâd-ı Mevlânâ tarafından tesis edilen çelebilik makâmının târihî seyrini şu şekilde özetlemektedir: “Hz. Mevlânâ’nın vefâtının akabinde, önce Çelebi Hüsâmeddin (683 h./1284 m.), Sultan Veled’in (ö. 712 h./1312 m.) ısrârına binâen postnişin olmuş; sonra Sultan Veled bu makâma geçmiştir. Zamanla Hz. Mevlânâ’nın türbesinin ve Konya Mevlânâ Dergâhı’nın yapılması; Sultan Veled’den sonra Mevlevîliği oğlu Ulu Ârif Çelebi’nin (ö. 719 h./1320 m.), onun ardından da iki kardeşi Şemseddin Âbid Çelebi (ö. 739 h./1338 m.) ve Hüsâmeddin Vâcid Çelebi’nin (ö. 742 h./1342 m.) temsil etmesi; böylelikle tarîkatın yavaş yavaş teşekkül etmeye başlaması; Konya Mevlânâ Dergâhı’nda evlâd-ı Mevlânâ’ya mahsus bir makâmın ortaya

⁵⁵ İpşirli, Mehmet, “Çelebi”, *DİA*, c. VIII, s. 259

⁵⁶ İbn Battûta *Rihletü İbn Battûta - İbn Battûta Seyâhatnâmesi*, c. I, 408, YKY

⁵⁷ Mustafa Sâkib Dede, a.g.e., c. I, s. 87; Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, (haz: İlhan Genç), AKMY, s. 102-103; İhtifâlcı Mehmed Ziyâ, *Bursa’dan Konya’ya Seyâhat*, s. 236

çıkmasına yol açmıştır. Mevlevîlik târihinde ilk olarak ‘Çelebi’ unvânını taşıyan, Hz. Mevlânâ’nın halefi Çelebi Hüsâmeddin’dir. Çelebi Hüsâmeddin’den sonra bu unvânı alan Ulu Ârif Çelebi almıştır. Böylece Ulu Ârif Çelebi’den itibaren onun soyundan olanlara ‘çelebi’; Hz. Mevlânâ’yı temsil eden makâma ‘çelebilik makâmı’; bu makâma oturan çelebiye ‘makam çelebisi’ veya ‘çelebi efendi’ denilmiştir... Soyu baba tarafından Hz. Mevlânâ’ya ulaşan çelebilere “zükûr çelebi”; ana tarafından ulaşan çelebilere “inâs çelebi” adı verilmiştir. Çelebi efendi olabilmek için zükûr çelebi olmak şartı vardı. Ana tarafından çelebilik makâmına gelebilmiş tek kişi, Ebûbekir Çelebi’nin (ö. 1052 h./1642 m.) azledilmesiyle pâdişah fermânıyla yerine tâyin edilen III. Muhammed Ârif Çelebi’dir (ö. 1050 h./1640 m.).⁵⁸

Ancak, Çelebi Hüsâmeddin’in evlâd-ı Mevlânâ’dan olmadığını belirtmek için “Çelebi Hüsâmeddin” olarak anılmış; evlâd-ı Mevlânâ olan çelebiler ise, isimlerinin sonunda “çelebi” unvânını kullanmışlardır.⁵⁹

Mevlevîliğin teşekkül zamanlarında, makam çelebisi olan çelebi efendi, genellikle kendisinden sonra bu makâmı temsil edecek en münâsip çelebiyi işâret etmiş; böylece Hz. Mevlânâ’yı temsilen çelebilik makâmında bulunan çelebi efendinin vasiyetiyle bir ihtilaf yaşanmamıştır. Birçok kaynakta belirtildiği gibi, makam çelebiliği dâimâ babadan oğla geçmemiştir. Bilhassa Mevlevîliğin teşekkül zamanlarında, evlâd-ı Mevlânâ’dan olan bütün erkekler makâma geçmişlerdir. Hattâ, Ulu Ârif Çelebi’nin (ö. 719 h./1320 m.) büyük oğlu olan Emir Âlim Çelebi (ö. 751 h./1350 m.), Konya dışında yaşamış olmasına rağmen, makam çelebiliği kendisine geldiğinde, çelebilik makâmı dokuz sene kadar kardeşi Emir Âdil Çelebi’nin (ö. 770 h./1368 m.) vekâletiyle devâm etmiş ve Çelebi’nin Konya hâricinde vefât ettiği haberinin gelmesiyle kardeşi Emir Âdil Çelebi resmen çelebilik makâmına geçmiştir.⁶⁰ Bunun hâricinde, kendi evlâtları yerine yeğenlerini, amcazâdelerini işâret eden çelebi efendiler de olmuştur. Esâsen daha sonra da, bilhassa Ferruh Çelebi’nin (ö. 1010 h./1601 m.) azledilmesinden makam çelebisinin tâyini, devlet eliyle, pâdişah fermânıyla ya da çelebilerin kendi seçtikleri makam çelebisi namzedini şeyhülislâmlığın onaylamasıyla gerçekleşmiştir.

Yine evlâd-ı Mevlânâ’dan Celâleddin Çelebi, çelebilik makâmının zaman içerisindeki seyrini de, nasıl Mevlevîliğin idâre merkezi hâline geldiğini de şöyle özetlemektedir: “Mevlevîliğin teşekkül edip yayılmasından sonraki dönemlerde çelebi efendilerin mânevî nüfuzlarının giderek

⁵⁸ Çelebi, Celâleddin, “Çelebi Efendi”, *DİA*, c. VIII, s. 261

⁵⁹ Top, H. Hüseyin, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2001, s. 52

⁶⁰ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 221

azalması; evlâd-ı Mevlânâ arasına giren rekâbet ve makam hırsı; Konya dışındaki Mevlevî tekkelerinde çelebi efendilerden daha üstün nitelikli ve etkili şeyhlerin yetişmesi; onların da Mevlevîliği temsil eden en yüksek mânevî makâma sâhip kişiler olarak tanınmalarına yol açmış, bunun netîcesi olarak da çelebilik makâmının nüfûz sahası daralmış ve çelebi efendi tarîkatın sâdece maddî teşkilâtında lider sayılmıştır Çelebiler arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkışından ve Mevlevîliğin siyâsî iktidâra bağlı bir müessese haline gelişinden sonra çelebilik makâmına tâyin pâdişah irâdesiyle gerçekleşir olmuştur. Meclis-i Meşâyih'in kurulmasından sonra (1868) tâkip edilen usûle göre çelebilik makâmına geçmeye aday olan kişi tâyin teklifini şeyhülislâmîliğe arzeder, şeyhülislâmın tasdikinden sonra pâdişah irâdesi çıkar ve çelebi efendi olacak kişiye tebliğ edilirdi.”⁶¹

Osmanlılar'ın ilk devirlerinde pâdişahın ölümünden sonra tahta geçecek şehzâdenin Manisa'ya vâli oluşu gibi son çelebi efendiler zamânında da makâmdaki çelebiden sonra çelebi efendi olacak kişiler, Manisa Mevlevîhânesi'ne şeyh tâyin edilmeye başlanmıştır. Burada Osmanlı şehzâdeleri ve çelebi velîahdları münâsebetlerde bulundukları da nakledilmektedir.⁶² Bu temâyül de, tabîi olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan îbâren karşısında mânevî bir otorite, neredeyse mânevî bir devlet mesâbesindeki Mevlevîliğe Osmanlı'nın daha çok dikkat etmesine ve Konya Mevlânâ Dergâhı'nı, mevlevîhâneleri, çelebiyânı ve dervişânı kontrol altında tutmalarına sebep olmuştur. Mânevî bir otorite olması hasebiyle çelebileri ve dervişânı taltif ederek kontrol etmeyi tercih etmişlerdir.

Evlâd-ı Mevlânâ'dan Celâleddin Bâkır Çelebi, kendisinin de şâhit olduğu makam çelebililiğinin sona erişini de şu şekilde ifâde etmektedir: “Tekkelerin kapatıldığı 1925 yılında bu makâmda bulunan Abdülhalim Çelebi'nin aynı yıl vefâtı üzerine Halep Mevlevî Dergâhı'nda şeyh bulunan oğlu Muhammed Bâkır Çelebi çelebilik makâmını Halep'te kurmuş; bu müessese Suriye'deki Fransız hükûmeti tarafından da tasdik edilmiş ve Halep Dergâhı yurt dışındaki diğer mevlevîhânelerin de merkezi olmuştur. Bâkır Çelebi'nin 1943'te İstanbul'da ölümü ve ertesi yıl Suriye'nin bağımsızlık kazanmasından sonra hükûmet Bâkır Çelebi'nin oğlu Celâleddin Çelebi'ye Suriye tâbiyetine geçmesi şartıyla çelebililiğini tasdik etmeyi teklif etmiş, bu teklif kabul edilmeyince çelebilik makâmını ve bu makâmın imtiyazlarını kaldırmıştır. Ülkedeki diğer mevlevîhânelerle Halep Mevlevîhânesi'nin vakıflarına el konularak bütün mevlevîhâneler Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlanmış, böylece çelebilik müessesesi târihe karışmıştır.”⁶³

Üsküdar Mevlevîhânesi'nin son şeyhi Ahmed Remzi (Akyürek) Dede *Târîhçe-i Aktâb*

⁶¹ Çelebi, Celâleddin, “Çelebi Efendi”, *DİA*, c. VIII, s. 261

⁶² Top, *a.g.e.*, s. 53-54; Pakalın, Osman Zeki, “Çelebi”, *OTDTS*, c. I, s. 345

⁶³ Çelebi, Celâleddin, “Çelebi Efendi”, *DİA*, c. VIII, s. 262; Elgin, Necati, “Dil ve Târih Bakımından Çelebi ve Çelebilik”, *Konya Halkevi Mecmûası*, s. 88, 1946, s. 10-14;

adlı manzûm eserinde, bu müessese bünyesinde vazîfe yaparak Hz. Mevlânâ'ya hizmet eden çelebi efendilerin doğum, ölüm ve çelebilik makâmına geçiş târihlerini vermiştir.⁶⁴ Biz de bu eserden yola çıkarak, makam çelebilerinin doğum, ölüm ve çelebilik vazîfesine geldikleri târihleri zikrettik. Eserde zaman zaman Mevlevîlik târihinde mühim olan hâdiselere de temas edilmiştir. (örn: Semâ'ın yasaklanması...)

B. MAKAM ÇELEBİLERİ

1) Sultan Veled (d. 623 h./1226 m. - ö. 712 h./1312 m.)

a) Hayâtı:

Mevlânâ'nın büyük oğlu, Sultan Veled'in tam adı; "Mehmed (Muhammed) Bahâüddîn ibn Mevlânâ Celâleddîn Sultan Veled"dir.⁶⁵ 25 Rebîulâhîr 623/25 Nisan 1226 târihinde, Lârende (Karaman)'da dünyâya gelmiştir.⁶⁶ Sultan Veled'in babası, Mevlânâ Celâleddin Rûmî; annesi ise Mevlânâ'nın hocalarından Hoca Şerâfeddin Lala-yı Semerkandî'nin kızı Gevher Hâtun'dur.⁶⁷ Sultan Veled, kendi doğumunu; "Büyük babamı Sultan, Konya'ya dâvet ettikten bir yıl sonra Emir Mûsâ tekrar Lârende'ye dâvet etti. Babam hazretlerini evlendirdiler. Ben de orada dünyâya geldim" sözleriyle ifâde etmiştir.⁶⁸

Sultan Veled adını dedesi, Sultânü'l-Ulemâ Muhammed Bahâüddîn Veled'den almaktadır. Dönemin teşrîfâtı icâbı, dedesi torununa "Veled Sultan" olarak hitâp ederlermiş. "Sultan Veled" ifâdesinin buradan ortaya çıktığı kaynaklarda rivâyet

⁶⁴ Ahmed Remzi, *Târîhçe-i Aktâb*, Dımaşk, 1334

⁶⁵ Küçük, Hülya, *Sultan Veled ve Maârif'i*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya, 2005, s. 41

⁶⁶ Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye - Mevlevîlerin Târîhi*, (haz: Cem Zorlu), İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 145; Değirmençay, Veyis, "Sultan Veled", *DİA*, c. XXXVII, s. 521; Ahmed Remzi (Akyürek) Dede, *Târîhçe-i Aktâb* isimli manzum eserinde Sultan Veled için şu mısraları kaydetmiştir;

*Dahî Sultan Veled ferzend-i âlem
Cihâna geldi dindi hayr-ı makdem
Mübârek cum'a vakt-i firûz
Rebî'-i sâni bîst pencümin rûz
Yiğirmi üçle şeş sâd sâl içinde
Toğub ol mûmun ikbâl içinde*

(Ahmed Remzî, *Târîhçe-i Aktâb*, Dımaşk, 1334, s. 3-4)

⁶⁷ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 145

⁶⁸ Eflâkî, Ahmed, *Menâkıbu'l-Ârifîn - Âriflerin Menkîbeleri*, (haz: Tahsin Yazıcı), MEB Yayınları, İstanbul, 1989, c. I, s. 332

edilmektedir.⁶⁹ Kaynaklar, Mevlânâ Âilesi'nin Hz. Ebûbekir soyundan geldiğinde hem fikirdirler.⁷⁰

625 h./1228 m. senesinde Sultan Veled, henüz iki yaşında, kardeşi Alâeddîn de bir yaşında iken, anneleri Gevher Hâtun vefat etmiştir.⁷¹ Bunun üzerine iki kardeşin bakımlarını, Hoca Lala-yı Semerkandî'nin eşi ve “Kerrâ-yı Büzürg” olarak bilinen ve velâyetiyle ünlü⁷² anneanneleri üstlenmiştir.⁷³ Alâeddîn Muhammed, Sultan Veled'in, Gevher Hâtun'dan 15 Cemâziyelâhir 624 h./2 Haziran 1227 târihinde doğan anne-bir kardeşidir.⁷⁴ Bunun dışında, Mevlânâ'nın 625 h./1228 m.senesinde⁷⁵ Kerrâ Hâtun'la olan evliliğinden, 627 h./1230 m. senesinde doğan Muhammed Muzafferüddîn Emir Âlim Çelebi⁷⁶ ve 628 h./1231 m. senesinde doğan “Efendi Bûle”⁷⁷ nâmıyla tanınan Melike Hâtun⁷⁸ Sultan Veled'in kardeşleridir.⁷⁹

Sultan Veled'in evliliğine gelince; Sultan Veled, 644 h./1246 m. senesi, cemâziyelevvel ayının başlarında, Selâhaddîn Zerkûbî'nin 10 yaşlarındayken Mevlânâ'nın

⁶⁹ Günümüzde çoğu zaman soyadı olarak kullanılan “Hatipoğulları”, “Çavuşoğulları” gibi ifâdelerin, önceleri “Evlâd-ı Müderris”, “Veled-i Hatîb”, “Kasîdeci-zâde” şeklinde kullanılması hakkında bkz: Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târîhiyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdayi Efendi böl. no: 1159, s. 814

⁷⁰ Mevlânâ âilesinin Ebûbekir soyundan olmaları ile ilgili olarak bkz: Eflâkî, *a.g.e.* c. I, s. 1, 2, 26, 293, c. II, s. 223, 238, 455; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 58; Ahmed-i Sipehsâlâr, *Terceme-i Risâle-i Sipehsâlâr - be-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, (terc: Midhad Bahârî Hüsâmî), İstanbul, 1331, s. 15-16; Ahmed-i Sipehsâlâr, *Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn Rûmî - Sipehsâlâr Tercemesi*, (haz: Ahmed Avni Konuk), 1331, s. 15; Hoca-zâde Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l-Evliyâ'dan Silsile-i Meşâyih-i Mevleviyye*, 1318, s. 6; el-Kuraşî, Abdülkâdir b. Ebi'l-Vefâ, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, Kahire, c. I, s. 313; Taşköprü-zâde Ahmed Efendi, *Mevzûâtü'l-Ulûm*, (çev: Kemâleddin Mehmed Efendi), İkdâm Matbaası, Dersââdet, 1313, c. I, s. 747 (Eserlerde geçen soy kütüğü bazı farklılıklarla şu şekildedir: Hz. Ebûbekir → Abdurrahman b. Ebûbekir → Hammâd b. Abdurrahman → Mutahhir → Müseyyib → Sâbit → Mevdûd → Mahmûd → Ahmed Hatîbî → Hüseyin Hatîbî → Muhammed Bahâeddîn Veled. Ancak bu zincir ve Mevlânâ âilesinin Hz. Ebûbekir neslinden geldiği tezi, Abdûlbâki Gölpınarlı tarafından, özellikle Sultan Veled'in eserlerinde, Mevlânâ'nın ve Sultan Veled'in kabir kitâbelerinde bu şekilde ibâreler bulunmaması; kendilerine yazılmış medhiyelerde bu konuda bir îmâ olmaması sebebiyle hiçbir şekilde kabul edilmemektedir. Bkz: Gölpınarlı, Abdûlbâki, *Mevlânâ Celâleddîn*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1951, s. 34-38)

⁷¹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 147

⁷² Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 99, 231

⁷³ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 147; Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 230

⁷⁴ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 145

⁷⁵ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 148

⁷⁶ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 148

⁷⁷ Mevlânâ'nın kızı Melike Hâtun, halk arasında “Hüdâvendigâr-zâde”, “efendizâde” anlamındaki “Efendi Bûle” ya da “Efendipula” olarak tanınmıştır. (Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 385)

⁷⁸ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 151

⁷⁹ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 385

talebesi olup, ondan ders okuyan kızı Fâtıma Hâtun⁸⁰ ile, kendisi 21, Fâtıma Hâtun 14 yaşındayken evlenmiştir.⁸¹ Bu evlilikten ondört çocuğu doğduğu ancak üçünün hayâta devam edip, diğerlerinin küçük yaşlarda vefat ettikleri rivâyet edilir.⁸² 655 h./1257 m. senesinde, Âbide Mutahhare⁸³; 658 h./1260 m. senesinde Ârife Şeref;⁸⁴ 8 Zilka'de 670 h./6 Haziran 1272 m. târihinde de Celâleddîn Emir Ârif Çelebi⁸⁵ dünyâyâ gelmiştir. Âbide Mutahhare Hâtun, 673 h./1275 m. senesinde Süleyman Şâh Germiyanî⁸⁶ ile evlenmiş ve bu evlilikten 675 h./1277 m. senesinde Çelebi Hızır Paşa ve 677 h./1279 m. senesinde Çelebi İlyâs Paşa⁸⁷ dünyâyâ gelmişlerdir. Ârife Şeref Hâtun ise, 676 h./1278 m. senesinde evlenmiş ve bu evlilikten 696 h./1297 m. senesinde de Emir Şâh⁸⁸ ve 698 h./1299 m. senesinde Muzafferüddin Ahmed Paşa⁸⁹ dünyâyâ gelmiştir.

679 h./1281 m. senesinde, Sultan Veled ağır bir hastalık dönemi geçirmiş ve başında bekleyen eşi Fâtıma Hâtun'la helâlleşmesi esnâsında Fâtıma Hâtun, Sultan Veled'i tesellî etmiş ve kendisinin Sultan Veled'den önce vefat edeceğini; Sultan Veled'in iki eşi daha olacağını; birinden bir, diğerinden iki oğlu olacağını mânâ âleminde müşâhede ettiğini

⁸⁰ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 159

⁸¹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 167; Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s.135

⁸² Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 191

⁸³ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 177

⁸⁴ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 180

⁸⁵ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 191

⁸⁶ Eflâkî'de, Mutahhare Hâtun'un kiminle evlendiğine dâir bir bilgi bulunmamakla berâber, Sahîh Ahmed Dede'de, Mutahhare Hâtun'un 673 h./1275 m. senesinde, 18 yaşındayken Germiyanoglu Süleyman Şâh ile evlendiği belirtilmiştir. Ancak, bâzı târihçiler Mutahhare Hâtun'un evlendiği zâtın aradaki zaman farkından ötürü Germiyanoglu Süleyman Şâh değil de (Zira, Süleyman Şâh, târih kaynaklarına göre, 789 h./1387 m. senesinde vefat etmiştir. Mutahhare Hâtun'un 18 yaşındayken kendisiyle evlendiği varsayıldığında aralarında 120 yıl kadar bir yaş farkı ortaya çıkmaktadır) Germiyanlı Savcı Bey oğlu Umur Bey'le evlenmiş olmasının mümkün olduğu kanâatini taşımaktadırlar. Germiyanogulları'nın silsilelerinde de, Umur Bey'in kızı, Germiyanoglu Süleyman Şâh'ın eşi olarak gösterilmektedir. Bu izdivâcdan da, Germiyanogulları'nın son hükümdârı II. Yâkub Çelebi dünyâyâ gelmiştir. Mutahhare Hanım'ın Umur Bey'le evlendiği varsayıldığında da, Mutahhare Hanım ve Umur Bey'in kızları Süleyman Şâh'ın zevcesi bulunmakta ve Mutahhare Hanım da, II. Yâkub Çelebi'nin anneanesi olmaktadır. Biz çalışmamız boyunca, *Sefîne*'nin verdiği mâlumâta sâdık kalarak, Mutahhare Hanım'ın Germiyanoglu Süleyman Şâh ile evlenmiş olduğunu esas aldık.

(ayrıntılı bilgi için bkz: Uzunçarşılıoğlu, İsmâil Hakkı, *Kütahya Şehri*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932, s. 51; Daşdemir, Latif, "Afyonkarahisar'da Mevlevîlik", *Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, (haz: Yusuf İlgar), AKÜY, Afyon, 2002, s. 180-181; İlgar, Yusuf, "Afyonkarahisar Mevlevîhânesi Postnişînleri ve Mevlevî Meşhurları", *Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, (haz: Yusuf İlgar), AKÜY, Afyon, 2002, s. 271-272)

⁸⁷ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 196-197; Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 387

⁸⁸ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 205; Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 387

⁸⁹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 206; Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 300

söylemiştir.⁹⁰ Bu hâdiseden bir sene sonra, 680 h./1282 m. senesi Zilhicce ayında Fâtıma Hâtun 50 yaşında vefat etmiştir.⁹¹ Fâtıma Hâtun'un vefâtının ardından Sultan Veled 681 h./1283 m. senesinde 58 yaşındayken Nusret Hâtun ile evlenmiştir. Bu evlilikten de 682 h./1284 m. senesinde Şemseddîn Emir Âbid Çelebi dünyâyâ gelmiştir.⁹² Sultan Veled'in diğer eşi Sünbüle Hâtun'dan da 686 h./1287 m. senesinde Selâhaddîn Emir Zâhid Çelebi⁹³ ve 689 h./1290 m. senesinde Hüsâmeddîn Emir Abdülvâcid⁹⁴ dünyâyâ gelmişlerdir.

Neâce olarak, Sultan Veled, hayâtı boyunca üç evlilik yapmış; bu evliliklerden Âbide Mutahhare, Ârife Şeref, Celâleddin Emir Ârif, Şemseddin Emir Âbid, Selâhaddin Emir Zâhid, Hüsâmeddin Emir Abdülvâcid adlarında altı çocuğu; Âbide Mutahhare Hâtun ile Süleyman Şâh Germiyanî⁹⁵ evliliğinden Çelebi Hızır ve Çelebi İlyas; Ârife Şeref Hâtun'un evliliğinden Muzafferüddin Ahmed ve Emir Şâh; Celâleddin Emir Ârif Çelebi ile Devlet Hâtun'un evliliklerinden Emir Âlim, Emir Âdil ve Melike Hâtun; Şemseddin Emir Âbid'in evliliğinden Çelebi Muhammed, Çelebi Âmir Âlim ve Çelebi Şâh Melik; Hüsâmeddin Emir Abdülvâcid'in evliliğinden Ahmed Selçuk ve Cihân Melek adlarını taşıyan on iki torunu dünyâyâ gelmiştir. Selâhaddin Emir Zâhid Çelebi'nin zürriyet bırakmaksızın 734 h./1334 m. senesinde vefat etmiştir.⁹⁶

Babası Mevlânâ ile Sultan Veled'in münâsebetlerine göz attığımızda Mevlânâ'nın Sultan Veled'in hem babası, hem hocası; Sultan Veled'in de Mevlânâ'nın her tür sırrına vâkıf olan sırdaşı olduğunu söyleyebiliriz. Mevlânâ, Sultan Veled'e olan muhabbetini, “Ey Bahâeddîn! Benim dünyâyâ gelişim, senin dünyâyâ gelişin içindi. Çünkü, benim bütün bu söylediğim sözler, benim sözlerimdir. Halbuki, sen benim eserimsin (fiilimsin)”⁹⁷ sözüyle ifâde etmiştir. Mevlânâ'nın

⁹⁰ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 198; Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 227

⁹¹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 198

⁹² Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 199

⁹³ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 202

⁹⁴ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 203; Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 228

⁹⁵ Bir diğer rivâyete göre Germiyanlı Savcı Bey oğlu Umur Bey ile evliliğinden (ayrıntılı bilgi için bkz: İlgar, Yusuf, “Karahisar-ı Sâhib/Sultan Dîvânî Mevlevîhânesi”, *Anadolu'nun Kilidi Afyon*, s. 231-257; Eravcı, Mustafa, “Afyonkarahisar Mevlevîhânesi”, *Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, (haz: Yusuf İlgar), AKÜY, Afyon, 2002, s. 205

⁹⁶ Eflâkî, “Şecere Cetveli”, (haz: Tahsin Yazıcı), *a.g.e.*, c. II, s. XLVIII; Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 385-388

⁹⁷ Eflâkî, “Behâeddîn Âmin min derin 'Ealam-i Cihet' zühûr tu bud çe 'Ain-i Sıxan min 'Ful-i Menst ve 'Tu 'Ful-i Meni” ifâdesi, Hz. Mevlânâ'dan sonra Hz. Mevlânâ'nın fikir ve muhabbetinin, Sultan Veled şâyesinde, Mevlevîlik bünyesinde Hz. Mevlânâ'nın ef'âli olarak zuhûr edeceğine ve Mevlevîliğin teşekkülüne işâret etmektedir.

çeşitli toplantılarda, kendine sorulan soru ve yorumların cevâbını Sultan Veled'den istemesi,⁹⁸ onun ilmine güvendiğinin, aralarında iyi bir hoca-talebe ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Kaynaklar, Mevlânâ'nın Sultan Veled'e muhabbetli davranmasının bir diğer sebebinin; Sultan Veled'in anne-bir kardeşi olan Alâeddîn Muhammed'in⁹⁹ Sultan Veled'den farklı bir

(Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 203, el-Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi böl., no: 4530, vr: 329; el-Eflâkî, Ahmed, *Menâkıbu'l-Ârifîn ve Merâtıbu'l-Kâşifîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Dârülmesnevî böl., no: 365, vr: 101; Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târîhiyyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, s. 818)

⁹⁸ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 201-202

⁹⁹ **Alâeddin Muhammed Çelebi:** Sultan Veled'in anne-bir kardeşi olan Alâeddin Muhammed Çelebi, 15 Cemâziyelâhîr 624 h./2 Haziran 1227 m. târihinde Lârende/Karaman'da dünyâya gelmiştir. Ağabeyi Sultan Veled 2, kendisi 1 yaşındayken, annesi Hoca Şerâfeddin Lala-yı Semerkandî'nin kızı Gevher Hâtun 19 yaşında vefat etmiştir. Ağabeyi ve Alâeddin Muhammed Çelebi'nin terbiyelerini anneanneleri Kerrâ-yı Büzürg Hâtun üstlenmiştir. Gençlik zamânlarında, ağabeyi Sultan Veled ile birlikte Şam'a ilim tahsîli için gitmiştir. Kaynaklar, Hz. Mevlânâ'nı her iki evlâdının yetişmesi aynı imkânları sağladığını, ancak Alâeddin Muhammed Çelebi'nin *وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ* (Hadîd, 57/29) [*Lütf bütünüyle Allâh'ın elindedir. Onu dilediğine bahşeder. Allâh büyük lütf sâhibidir*] âyeti gereğince, birtakım yanlış münâsebetler neticesinde, Şems'e muhâlif davranıp, onun Hz. Mevlânâ'nın yanından uzaklaştırılması hâdisesinde bulunduğu ve bu hâdisе neticesinde altı arkadaşıyla birlikte öldüğü rivâyet edilmektedir. Nitekim, Sultan Veled 7, Alâeddin Muhammed Çelebi 5 yaşındayken, bir mecliste, Hz. Mevlânâ'nın sağ yanında Sultan Veled, sol yanında ise Alâeddin Muhammed Çelebi oturmakta imişler. Bu esnâda meclise gayb âleminde birtakım kimseler gelerek Sultan Veled'i alıp götürmüşler. Bir müddet sonra da geri getirerek; "Bu genç, Baba Veled'in neslinin devamı için insanlara lâzımdır" demişler ve Alâeddin Muhammed Çelebi'yi götürmüşler. Mecliste bulunanlar, Sultan Veled'in götürülmesinde şaşkınlığını gizleyemeyen Hz. Mevlânâ'nın, Alâeddin Muhammed Çelebi'nin götürülmesi karşısında sessiz kalmasının hikmetini Hz. Mevlânâ'dan suâl ettiklerinde Hz. Mevlânâ; "Bahâaeddin'i bizim neslimizin devamı için bir müddet dünyâda saklayacaklar,. Fakat Alâeddin'i çok tutmayacak, yakında götürecekler" buyurmuştur. Buna benzer bir diğer hâdisе, Çelebi Hüsâmeddin tarafından aktarılmaktadır: Çelebi Hüsâmeddin, Hz. Mevlânâ'nın sağlığında, hergün Bahâeddin Veled ve Selâhaddin Zerkûbî'nin kabirlerini ziyâret edermiş. Birgün yine kabir ziyâreti esnâsında duâsını bitirip çıkacağı sırada, geri dönmüş ve türbeye bir nazar atmış; "Hayır, onu götürmek doğru değildir" diyerek bağırması ve bir an gülümseyerek türbeden çıkmıştır. Etrâfındakiler bunun hikmetini suâl ettiğinde; "Ben gayb âleminden azap meleklerinin geldiklerini ve Alâeddin'in ellerini-ayaklarını ağır zincirlerle bağlayıp götürmek istediklerini gördüm. O, beni görünce ağladı, sızladı. Onun bu hâli benim yüreğimi yaktı. Hüdâvendigâr Hazretleri'nden ve onun sayısız nimetlerinden utandım. Bağırardım ve şefâat ettim. Melekler de benim şefâatimi kabul edip, onu bıraktılar. Bu Alâeddin, Mevlânâ'nın oğlu ve Sultan Veled'in anne-bir kardeşi idi. Allâh'ın takdîri îcâbı babasına isyân edip, onun hakkını gözetmedi. Mevlânâ Şems-i Tebrîzî'ye karşı mücâdeleye girişti. Nihâyet âsîlerle berâber oldu. Alâeddin'i onların azdırdığını ve bu işi yaptırdıklarını söylediler. Bunun üzerine Mevlânâ Hazretleri ondan incinip, onun sevgisini mübârek kalbinden çıkarmıştı. Sultan Veled'den başkasına babalık inâyet-i nazarıyla bakmazdı. Öldüğü gün, cenâzesinde bulunmadı, namazını kılmadı. Bu değişmeyi ancak Allâh bilir" cevâbını vermiştir. Alâeddin Muhammed'in sûret-i vefâtı kaynaklarda yer almamakla berâber, Alâeddin Muhammed, 645 h./1247 m. târihinde, 21 yaşındayken vefat etmiştir.

Ancak Eflâkî'de rivâyet edilen başka bir hâdisе de Alâeddin Muhammed Çelebi'nin evlendiğini ve evlatlarının da Kırşehir taraflarında hayâtlarını devam ettirdiğini göstermektedir. Nitekim, Ulu Ârif Çelebi, zamân-ı meşîhatinde, Kırşehirli Alâeddin Hişâvend isminde bir zât ile büyük bir tartışmaya girmiştir. Alâeddin Hişâvend isimli bu zât, kendisinin de çelebiyândan bulunduğunu iddiâ etmiş ve "Ben de Hüdâvendigâr'ın neslindenim. Bana niçin yabancı nazarıyla bakıyorsun? Bana niçin kıymet vermiyorsun? Bir babanın kabahati nedeniyle oğluna riâyetsizlikte bulunmak doğru değildir" demiştir. Bunun üzerine de Ulu Ârif Çelebi'nin; "Senin Mevlânâ Hazretleriyle hiçbir ilgiri yoktur. Senin bu hânedânla olan ilgin, vücûddan kesilip atılan ölü bir uzvun bedenle münâsebeti gibidir. Senin dalın, o kutlu ağaçtan kesilip atılmıştır. Sizin hakkınızda; *قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ* (Hûd, 11/46) [*Allâh buyurdu ki: Ey Nûh! O aslâ senin âilenden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü*

yapıda olup, babası Mevlânâ'yı üzmüş olması olarak göstermektedirler. Zîrâ, Mevlânâ her iki oğluna da başlangıçta aynı şekilde muâmelede bulunmuş, tahsil hayatlarına önem vermiş, ikisini birlikte Haleb'e ve Şam'a ilim tahsîli için göndermişse¹⁰⁰ de aynı netîceyi alamamış; Muhammed Alâeedîn, babasının Şemseddîn Tebrîzî'yle¹⁰¹ olan münâsebetini takdir

bir iştir] âyetinin okumuştur. Bunun üzerine Alâeddin Hışâvend, “Sen kimsin ki, bana bilgi satıyor ve kendini benden üstün tutuyorsun?” demiş, Ulu Ârif Çelebi de; “Ben Mevlânâ'nın kılıcıyım” buyurmuştur. Alâeddin Hışâvend ise; “Hayır sen kılıç değil, uğursuz bir aslansın” demiştir. Ulu Ârif Çelebi de; “Hayır, ben üçüncü aslanım” buyurarak çelebiler arasındaki yerini beyân etmiştir. Bu hâdiseler bize, Alâeddin Muhammed Çelebi'nin Konya'dan başka bir memlekette hayatını devam ettirdiğini gösterebilir. Esâsen Abdülbâki Gölpınarlı da, herhangi bir kaynak göstermeksizin Alâeddin Muhammed Çelebi'nin kendini bildiğinden beri babası ve ağabeyine muâırız bir tavır içerisinde bulunduğunu ve Eflâkî'nin de Alâeddin Muhammed Çelebi'ye hırsızlıkla suçladığını, aynı zamanda Çelebi Hüsâmeddin ile de münâsebetlerinin müsbet olmadığını belirtmektedir. Ayrıca, Alâeddin Muhammed Çelebi'nin Mevlânâ'nın türbesindeki kabir taşında müderrisleri için kullanılan “es-sadr” ifâdesinin bulunması, Alâeddin Muhammed Çelebi'nin bir müddet müderrislik vazîfesinde bulunduğunu göstermektedir.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 145, 153, 170; Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 180-181, 214-215, 312-313, 385; Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 93)

¹⁰⁰ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 230

¹⁰¹ **Şemseddîn Tebrîzî:** Asıl adı; Muhammed b. Ali b. Melikdâd olan Şems-i Tebrîzî 1186 (582 h.) senesinde Tebriz'de doğmuştur. Kaynaklarda, “Şems”, “Şemseddîn”, “Şems-i Tebrîzî”, “Şemsü'l-Hak ve'd-dîn”, “Şems-i Perende” olarak isimlendirilen Şemseddîn Tebrîzî'nin tam bir medrese tahsîli görmediği konusunda kaynaklar hemfikirler. “Yüksek mânevî kabiliyetler”i hâiz bulunan Şemseddîn Tebrîzî'nin, Tebriz yakınlarında bir tekke de şeyh olan, sepet örerek mâişetini temin eden, mürîdânına hırka giydirmeyen, fütüvvet ve melâmet ehli bir zât olan Tebrizli Şeyh Ebû Bekr-i Selebâf'a müntesib olduğu bilinmektedir. *Sipehsâlâr*, Şems'i “kendini haktan gizleyen, kerâmetlere îtibar etmeyen, sürekli mücâhede hâlinde bulunan, medrese ve tekkelerden ziyâde kervansaraylarda konaklayan, sırlarla dolu bir derviş” olarak tanıtır.

(Ahmed-i Sipehsâlâr, *Terceme-i Sipehsâlâr be-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, (haz: Midhat Bahârî Hüsâmî), s. 164-165; Ahmed-i Sipehsâlâr, *Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn Rûmî - Sipehsâlâr Tercemesi*, (haz: Ahmed Avnî Konuk), s. 116-117)

Şemseddin Tebrîzî ise meşrebini eseri *Makâlât*'ta şeyhi Ebûbekir Selebâf'ın hırka giydiren bir mürşid olmaması, dolayısıyla Ebûbekir Selebâf'ın hâlifesi olmadığı üzerinden anlatır. “Hırka giyme”nin “sohbetinde bulunmak” olduğunu; Mevlânâ'nın sohbetinde bulunduğu gibi, rüyâda Hz. Peygamber'in sohbetinde de bulunduğunu ifâde ederek, kendini bir çeşit “Üveysî-meşreb”olarak tanıtır. Şems, şeyhi Ebû Bekr-i Selebâf'ın yanından ayrılmasından sonra, “abdal ve kutubların sohbetlerinde bulunmak, gerçek dostu bulmak ve mânevî feyizlere mazhar olmak” amacıyla geniş bir coğrafyayı dolaşarak, Bağdat, Şam, Haleb, Kayseri, Aksaray, Sivas, Erzurum ve Erzincan'da bulunmuş; Bağdat ve Kayseri'de Evhâdüddîn-i Kirmânî ve Seyyid Burhâneddîn Muhakkık Tirmizî, Şam'da Muhyiddîn İbnü'l-Arabî ve devrinin birçok âlim, sûfî ve filozofuyla görüşmüştür. Şemseddîn Tebrîzî, eserinde, görüştüğü bu kişileri tavırlarının hilâfına imtihan ettiğini, ancak hiçbirinin kendisini tatmin edemediğini, uyguladığı imtihanlarda başarısızlığa uğradıklarını ve cedelle vakit geçirdiklerini ifâde etmiş; Şam'da görüştüğü Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'den -bâzı noktalarda eleştirmekle ve aralarında meşreb farklılığı olduğunu belirtmekle berâber- övgüyle ve dostlukla bahsetmiştir. Şems, *Makâlât*'ında, “Beni velîlerinle tanıştır” diye duâ ettiğinden bahseder. Bunun üzerine rüyâsında kendisine “Seni bir velîye yoldaş edelim” denir. Şems, o velînin nerde olduğunu sorduğunda, Anadolu'da olduğu cevâbını aldığını; ancak henüz tanışma vaktinin gelmediğinin kendisine bildirildiğini kaydeder. Kaynaklarda, Şemseddin Tebrîzî ve Mevlânâ'nın ilk nerede ve ne zaman karşılaştıkları, aralarında geçen ilk diyalogun nasıl olduğu konusunda farklı rivâyetler vardır. Şemseddîn Tebrîzî, daha önce karşılaştığı isimlere yaptığı gibi Mevlânâ'yı da “Hızır-Mûsâ Kıssası” benzeri birtakım imtihanlardan geçirmiş ve “mânevî istidâd” ve “yüksek irfân”ını yeterli bulunca da aralarındaki muhabbet başlamıştır. Sultan Veled, Şems-Mevlânâ münâsebetinin seyri ile ilgili olarak *İbtidâ-nâme*'de; Şems'ten önce Mevlânâ'da zühud ve takvânın baskın olduğuna; içinde babasına, hocalarına ve oğlu Sultan Veled'e beslediği aşkın Şems'le buluşmasıyla kemâle erdiğine ve Mevlânâ'nın “insan-ı Mâşuk” mertebesine eriştiğine işâret eder. *İbtidâ-nâme*'de ve *İntihâ-nâme*'de Mevlânâ'nın Şems'den önce, gece-gündüz ilim, ibâdet,

edemeyerek, Şemseddîn Tebrîzî'nin öldürülmesi olayında âsîlerle birlikte bulunmuş¹⁰² ve 21 yaşındayken altı âsî arkadaşıyla berâber ölmüştür.¹⁰³ Mevlânâ'nın, Muhammed Alâeddîn'in bu şekilde davranması sebebiyle onun sevgisini tamâmen kalbinden çıkardığı, cenâzesinde bulunmadığı ve bütün himmetini ve sevgisini Sultan Veled'e yönelttiği rivâyet edilmektedir.¹⁰⁴ Mevlânâ'nın Sultan Veledile ilgili olarak medresenin duvarına;

zühhd ve takvâ ile uğraşan, ve bu yolla belli makâmlara erişen bir zâhid olduğunu; Şems'le karşılaşmasıyla onda biriken aşkın meydana çıkıp kemâle erdiğini anlatır.

(Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 48-50, 249-250; Sultan Veled, *İntihâ-nâme*, (haz: Hülya Küçük), Ataç Yayınları, İstanbul, 2010, s. 416-417)

Ankaravî, Mevlânâ'nın, “üstâd” iken, Şems'i tanıdıktan sonra, okumaya yeni başlamış biri gibi, “aşk”ın O'na yeni bir ilim olarak görüldüğünü söyler.

Mevlevî kaynakları, Mevlânâ-Şems ilişkisini, “mürîd-mürşîd” münâsebetinde değerlendirmişler ve aralarında bir “mürîd-mürşîd” münâsebeti olmadığı noktasında mutâbık kalmışlardır. Zîrâ, Şemseddin Tebrîzî Mevlevî silsilelerinde zikredilmez ve Mevlânâ'nın “seyr ü sülûk”daki rehberleri Sultanu'l-Ulemâ Bahâeddîn Veled ve Seyyid Burhâneddin Muhakkık Tirmizî'dir. Şemseddîn Tebrîzî ise, Mevlânâ'nın sohbet arkadaşıdır.

(Silsile-i Hilâfet-i Mevleviyye için bkz: Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 122-123; *Silsile-nâme-i Evlâd u Ahfâd-ı Mevlânâ*, (haz: Veled Çelebi İzbudak-Feridun Nâfiz Uzluk), SÜMAM no: 131; Konuk, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, (haz: Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın), Kitabevi, İstanbul, 2006, c. I, s. 93)

Büyük bir âlim olan Mevlânâ'nın Şems'in sohbetinden talebelerini ihmâl etmesi sebebiyle Konya halkının tepki göstermesi üzerine Şemseddin Tebrîzî ansızın Konya'yı terk etmiştir. Nereye gittiği konusunda rivâyetler muhtelifdir. Bâzı kaynaklar Şam'a, bâzı kaynaklar Tebrîz'e gittiği üzerinde dururlar. Bu gaybûbet neticesinde Mevlânâ'nın 20 kişilik bir grubu Şems'i getirmeleri için göndermiş, kendisi de defâlarca mektuplar yazarak dönmesi için ricâlarda bulunmuştur. Bu ayrılıktaki hikmeti Şemseddin Tebrîzî, Mevlânâ'ya karşı münâfiklik etmemek için kayborduğu; o zamâna değin Mevlânâ'nın Şems'in hep “cemâl” yanını müşâhede ettiği; şimdi kendisinden ayrılıp Mevlânâ'ya “celâl” yönünü göstererek, Mevlânâ'nın Şems'te hem cemâlî hem de celâlî müşâhede etmesini sağladığı şeklinde açıklar. Şems'in bulunup, Mevlânâ ile kavuşmasından sonra, Mevlânâ Şems'i evlâtlığı olan Kimyâ Hâtun ile evlendirir. Evlenmelerinden kısa bir süre sonra Kimyâ Hâtun vefat eder. Şemseddin Tebrîzî, bu defâ tamâmen ortadan kaybolur ve Mevlânâ'yı derin bir hüzne boğar. Şems'in ikinci defâ kaybolmasından sonra Mevlânâ birkaç defâ Şam'a Şems'i aramak amacıyla gittiği rivâyet edilir. Konya'da bulunmadığı bu süre zarfında yerine Hüsâmeddin Çelebi'yi bırakmıştır.

Şemseddin Tebrîzî'nin âkıbeti hakkında da farklı rivâyetler vardır. Bâzı rivâyetler (Eflâkî'de geçmektedir), Şems'in katledildiği, geriye cesedi de dâhil birkaç damla kandan başka bir şey kalmadığı şeklindedir. Bâzı rivâyetler de (Ulu Ârif Çelebi ve annesi Fâtûma Hâtun'dan rivâyetle Eflâkî'de geçmekte) Şems'in katledilip, cesedinin kuyuya atıldığı; Sultan Veled'e bir gece rüyâsında Şems'in kendisi tarafından hangi kuyuda olduğunun haber verildiği; Sultan Veled'in cesedi kuyudan çıkararak gizlice defnettiği yolundadır. Bâzı kaynaklar da, Şems'in katlini değil de, gaybûbetini daha gerçekçi bulurlar. Nitekim, Mevlevî kaynaklarında da Şems'in öldürülmesi ya da eceliyle ölmesi; kabrinin yeri ve Mevlânâ'nın burayı ziyâret etmesiyle ilgili bilgi bulunmamaktadır. Anadolu'nun ve İran-Pakistan gibi dünyânın birçok yerinde Şems'e türbe ve makâmlar izâfe edilmesi de bu durumu destekler mâhiyettir.

(Şemseddîn Tebrîzî hakkında bilgi için bkz: Eflâkî, *a.g.e.*, c.II, s. 35-120; Ahmed-i Sipehsâlâr, *Terceme-i Sipehsâlâr be-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, (haz: Midhat Bahârî Hüsâmî), s. 164-180; Ahmed-i Sipehsâlâr, *Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn Rûmî - Sipehsâlâr Tercemesi*, (haz: Ahmed Avnî Konuk), s. 116-125; Gençosman, Mehmed Nuri, “Giriş”, *Makâlât*, (haz: Mehmed Nuri Gençosman), Ataç Yayınları, İstanbul, 2006, s. 7-30; Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, (çev: Abdülbâkî Gölpınarlı), Ankara, 1976; Ceyhan, Semih, “Nûr-ı Muhammedî Güneşi Hz. Şems”, *Şems: Güneşle Aydınlananlar*, Nefes Yayınları, İstanbul, 2010, s. 1-24)

¹⁰² Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 214-215, 180, 385

¹⁰³ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 214-215; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 170; Küçük, Hülya, “Sultan Veled ve Maârif Adlı Eseri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, s. 19, Ankara, 2007, s. 429

¹⁰⁴ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 180

[Bahâeddînimiz iyi bahtlıdır. Hoş yaşadı, hoş gidecektir] yazdığı rivâyet edilmektedir.¹⁰⁵

Mevlânâ'nın, Sultan Veled'e ilmî hayatta güvendiği kadar, Sultan Veled'in babasını yanına teklifsizce, istediği vakit girebilen biri olması; Mevlânâ'nın Şemseddîn Tebrîzî ile altı ay süren halvetlerinde yanlarına yalnızca Selâhaddîn Zerkûbî ile Sultan Veled'den başkasının girememesi¹⁰⁶; Şemseddîn Tebrîzî'nin, Mevlânâ'yı sevenlerinin kıskançlığına dayanamayarak, Konya'yı terkedip Şam'a gitmesinin akabinde Şemseddîn Tebrîzî'nin hasretine dayanamayan Mevlânâ'nın, Şemseddîn Tebrîzî'ye elçi olarak oğlu Sultan Veled'i göndermesi¹⁰⁷; Mevlânâ'nın, ölüm döşegindeyken yanında son âna kadar Sultan Veled'in bulunması¹⁰⁸; Mevlânâ'nın, oğlu Sultan Veled'i, Şemseddîn Tebrîzî'nin terbiyesine verdiği zaman, Sultan Veled'in ahlâkına son derece güvendiğini, Sultan Veled'in *Kur'ân-ı Kerîm*'de hoş görülmeven davranışlardan ve ahlâksızlıklardan kaçındığını belirtmesi¹⁰⁹, oğlunun ilmi kadar ahlâkına da güvendiğinin delilidir. Sultan Veled, babasının ardından onun eserlerini yaklaşık kırk yıl boyunca mükemmelen açıklamış, onun yolundan gitmiş, Mevlânâ'nın halîfe ve öğrencilerine saygı göstermiş¹¹⁰, bir anlamda Mevlânâ'nın mîrâsına sâhip çıkmıştır. Bunlar, kaynaklarda Sultan Veled'in medhedilen husûsiyetlerindendir.

Mevlânâ'nın, Sultan Veled'e söylediği “Sen yaratılış ve ahlâk îtibârıyla herkesten çok bana benzersin”¹¹¹ sözünün aksine, Sultan Veled ve babası Mevlânâ'nın birbirine benzemeyen özellikleri de bulunmaktadır: Nitekim, Mevlânâ'ya nazaran Sultan Veled daha inatçı ve Mevlânâ'nın aksine daha sert karakterli olduğunu söyleyebiliriz. Sultan Veled'den rivâyet edilen bir olaya göre; Sultan Veled, bir gün bir binek üzerindeyken, Mevlânâ'ya itirâz edenler ve onu inkâr edenler hakkında, onları parça parça doğramak ve etlerini köpeklere dağıtmak fikrini geçirmiş. Bunun üzerine Mevlânâ: “Bahâeddîn! Bu senin kibir ve azametinin de yükseklik

¹⁰⁵ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 199; Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târîhiyyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, s. 814; Muallim Naci, *Osmanlı Şâirleri*, (haz: Cemal Kurnaz), MEB Yayınları, İstanbul, 1995, s. 32

¹⁰⁶ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 108; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 169

¹⁰⁷ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 112-113

¹⁰⁸ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 11

¹⁰⁹ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 52

¹¹⁰ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 198; Muallim Naci, *a.g.e.*, s. 32

¹¹¹ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 197; Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târîhiyyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, s. 814

belâsındandır. Çünkü sen hayvana binmişsin, dostlar da yaya yürüyorlar. Şüphesiz bu yüksekliğin uğursuzluğundan aşağıda bulunanlara saldırıyorsun. Senin inkâr edenler, kibirli insanlarla ne işin var?” diyerek Sultan Veled’i îkâz etmiş ve “Senin inkâr edenleri kötü bir şekilde anman hoşuma gitmiyor. Çünkü onların hepsi Allâh’ın irâdetine tâbîdirler. Bu huyun onlardan giderilmesi ve Allâh’ın fazîletiyle, onların senin istediğini gibi olmaları umulur” şeklinde aleyhinde düşünenler hakkında duâda bulunmuştur.¹¹² Sultan Veled’in inatçı karakteri konusunda da; Sultan Veled’in 654 h./1256 m. senesinde 30 yaşlarındayken (bir diğer rivâyete göre 20 yaşındayken), Mevlânâ’dan halvete girmek için izin istediği, Mevlânâ’nın bu konuda muhâlif tavır takınmasına rağmen Sultan Veled’i iknâ edemediği ve Sultan Veled’in 40 gün halvette kaldığı rivâyet edilir.¹¹³

Bunun dışında, fizikî olarak Mevlânâ ile Sultan Veled’in birbirlerine benzedikleri, hattâ aralarındaki yaş farkına rağmen kardeş sanıldıkları rivâyet edilmektedir.¹¹⁴ Ancak, Mevlânâ’nın solgun, sarı benizli olduğu rivâyet edilir. Oysa Sultan Veled’inse, canlı, kırmızı yüzlü olduğu rivâyetler arasındadır. Hattâ, bunun müzâkeresi yapıldığında Mevlânâ ve Sultan Veled’in talebeleri şu sonuca varmışlardır ki; “Mevlânâ, ezelden Hakk’ın cemâlinin âşığı idi ve âşıklar solgun, sarı benizli olurlar. Sultan Veledise, doğuştan mâşuktur. Ve mâşukların renkleri canlı, yüzleri ve dudakları Yemen akîki renginde olur.” Bu cevap Sultan Veled’e iletildiğinde, Sultan Veled memnûniyetini belirtmiştir.¹¹⁵

Sultan Veled, kendinde mevcud bütün zâhir ve bâtın bilgilerinin kaynağını babası Mevlânâ olarak göstermektedir.¹¹⁶ Bunun dışında da babasının hürmet ettiği, babasının mürşidi ve talebesi, arkadaşı olmuş kişilere karşı, babasına gösterdiği samîmiyeti, muhabbeti ve hürmeti göstermiştir. Bunlardan, aynı zamanda mürîdi de olduğu¹¹⁷ Şemseddîn Tebrîzî’ye karşı saygısından Şam’dan Konya’ya dönerlerken Şemseddîn Tebrîzî’nin üzengisi yanında, bir ay süren yolculuk boyunca yürümüş ve “Pâdişah at üstünde, kul at üstünde! Bu nasıl olur?” demiş, “Atlı olmak sana yakışır padişâhım; çünkü sen sevgilisin, bense âşığım. Sen gerçekten de efendisiz, bense kulum... Benim yaya gitmem, senin ardında başımı ayak yapıp koşmam gerek” diyerek bu meşakkatli

¹¹² Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 211; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 180

¹¹³ Eflâkî, *a.g.e.* c. II, s. 204; Sahîh Ahmed Dede’ye göre ise, Sultan Veled, babası Mevlânâ’nın izniyle halvete çekilmiştir. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 177)

¹¹⁴ Uzluk, Feridun Nâfiz, “Sultan Veled’in Hayat ve Eserleri”, *Dîvân-ı Sultan Veled*, (haz: Feridun Nâfiz Uzluk), Uzluk Basımevi, Ankara, 1941, s. 4

¹¹⁵ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 224

¹¹⁶ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 226

¹¹⁷ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 52

yolculuğu yaya olarak tamamlamıştır.¹¹⁸ Yine aynı zamanda kayınpederi olan Selâhaddîn Zerkûbî'ye ve altı yaşından îtibâren yanında yetiştiği, dedesinin, babasının ve Selâhaddîn Zerkûbî'nin şeyhi olan¹¹⁹ Burhâneddîn Muhakkık Tirmizî'ye karşı son derece hürmet etmiştir. Mevlânâ'nın ölüm döşegindeyken sorulan: “Mevlânâ'nın halîfeliğine kim yakışır ve buna kimi uygun buyurdular?” sorusuna Mevlânâ'nın: “Hakk'ın halîfesi, zamânın Cüneyd'i, bizim Çelebi Hüsâmeddînimiz'dir” cevâbını vermeleri ve bu soru-cevâbın üç defa tekrarlanması üzerine, Mevlânâ'nın talebeleri vefâtından sonra, Hüsâmeddîn Çelebi'nin halîfeliği Sultan Veled'e teklif etmesine karşılık¹²⁰, Çelebi Hüsâmeddîn'in mürîdi olmak zorunda kalmışlardır.¹²¹ Bu durum karşısında, Sultan Veled de, Çelebi Hüsâmeddîn'in mürîdi olmuş, eşi Fâtîma Hâtun dahî Çelebi Hüsâmeddîn'in hilâfetine îtirâz edip, yerine Sultan Veled'in geçmesinin daha uygun olacağını savunmuştur.¹²² Ancak Sultan Veled, on bir yıl boyunca Çelebi Hüsâmeddîn'in hizmetinde bulunmuş, ona babasına gösterdiği hürmeti göstermiştir.¹²³ Hüsâmeddîn Çelebi'nin vefâtının ardından Sultan Veled, Şeyh Kerîmüddîn'e bağlandığını, yedi sene hizmetinde bulunduğunu, Şeyh Kerîmüddîn'in 691 h./1292 m. senesinde vefâtından sonra yerine geçtiğini bildirmektedir.¹²⁴ Oysa ki kaynaklar, Mevlânâ'nın mürîdlerinin Sultan Veled'e gelerek Çelebi Hüsâmeddîn'in vefâtından sonra artık Sultan Veled'in bahânesinin kalmadığını, babasının makâmında Sultan Veled'i görmek istediklerini aktarmakta ve Sultan Veled'in de bu isteği olumlu karşılayarak posta geçmeyi kabul ettiğini ifâde etmektedir.¹²⁵ Bu çelişkili durum şöyle îzah edilmektedir; Çelebi Hüsâmeddîn'in vefâtının ardından Sultan Veled, kendini rehbersiz, öndersiz, yalnız hissetmiş, kendini hilâfet makâmına geçmek için yeterli seviyede görmeyerek, halkın makâma geçmesi konusundaki ısrarları karşısında “resmî şeyh” olmuş, ancak “mânevî şeyh” olarak kendine Bektemüroğlu Kerîmüddîn'i seçmiştir. Ancak onun da yedi sene sonunda vefâtından sonra resmen şeyhlik makâmına oturmuştur.¹²⁶ Nitekim, kaynaklar Sultan Veled'in makâma geçme senesini 683 h./1285 m. olarak

¹¹⁸ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 198; Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, (haz: Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara, 1976, s. 59; Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târîhiyyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, s. 815

¹¹⁹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 151-153; Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 198

¹²⁰ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s.155-156

¹²¹ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 8

¹²² Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 186

¹²³ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 198

¹²⁴ Değirmençay, *a.g.m.*, c. XXXVII, s. 521

¹²⁵ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 163

¹²⁶ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. XIX, 163; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 200; Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1953, s. 31-33; Küçük, Hülya, *a.g.e.*, s. 52-53

gösterirler.¹²⁷ Resmen postta bulunduğu 29 yıl içerisinde ve hayâtta bulunduğu 86 yıl¹²⁸ zarfında Sultan Veled, Mevlânâ'nın yolunu şekillendirmeye çalışmış, etrafında çok sayıda seveni ve mürîdi toplanmış, Mevlevîliği yaymak için çaba sarfetmiştir.

Vefâtından birkaç gün önce, büyük oğlu Ulu Ârif Çelebi olarak bilinen Celâleddin Feridun Ârifî'i makâmına oturtmuş ve Mevlevîliğin 3. halîfesi îlân etmiştir.¹²⁹ Sultan Veled, 10 Receb 712 Cuma gecesi¹³⁰ (11 Kasım 1312, Cumartesi) vefat etmiştir. O gece şu beyti okuduğu rivâyet edilir:

این شب شب آنستکه بینم شادی
در یابم از خدایی خد آزادی

[Bu gece neşe görme gecesidir. Allâh'dan âzâdlık bulma gecesidir]¹³¹

b) Tasavvufî Fikirleri ve Mevlevîliğe Hizmetleri

Mevlevîlik; Mevlânâ'nın ve Bahâeddin Veled'in terbiyesini almış oldukları Kübrevîlik'i; Mevlânâ'nın Şemseddîn Tebrîzî'den aldığı vecd ve coşkuyu; İbn Arabî'de kâmil mânâsını bulmuş olan vahdet-i vücûd temelli Ekberî geleneği bünyesinde barındırmaktadır.¹³²

Kaynaklar, Mevlânâ'nın babası Muhammed Bahâeddîn Veled'in Necmüddîn Kübrâ'nın halîfelerinden olduğunu aktarmaktadırlar.¹³³ Muhammed Bahâeddîn Veled'in vefâtından sonra, halîfelerinden Burhâneddîn Muhakkık Tirmizî, âlem-i mânâda Muhammed

¹²⁷ Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târihiyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, s. 821

¹²⁸ Sipehsâlâr Risâlesi'ne göre 96 yıl yaşamıştır. (bkz: Ahmed-i Sipehsâlâr, *Terceme-i Risâle-i Sipehsâlâr - be-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 204; Ahmed-i Sipehsâlâr, *Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn Rûmî - Sipehsâlâr Tercemesi*, (haz: Ahmed Avni Konuk), s. 140

¹²⁹ Ahmed-i Sipehsâlâr, *Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn Rûmî - Sipehsâlâr Tercemesi*, (haz: Ahmed Avni Konuk), s. 142; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 211

¹³⁰ Ahmed-i Sipehsâlâr, *Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn Rûmî - Sipehsâlâr Tercemesi*, (haz: Ahmed Avni Konuk), s. 142; Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 278; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 210; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I, s. 389; Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târihiyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, s. 819; Ahmed Remzi Dede, Sultan Veled'in vefâtını şu kıt'a ile kaydeder:

Sürüp seksen dokuz yıl ömr-i kâmil
Yediyüz onikide oldu nakil
Şeb-i âşir idi mâh-ı Receb'den
Hırâmân oldu bu dâr-ı nâibden

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 5)

¹³¹ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 278; Muallim Nâci, *a.g.e.*, s. 32

¹³² Arpaguş, Sâfi, *Mevlevîlik'te Mânevî Eğitimi*, Vefâ Yayınları, İstanbul, 2009, s. 67

¹³³ Hocazâde Ahmed Hilmi, *a.g.e.*, s. 6

Bahâeddîn Veled tarafından Mevlânâ'nın irşâd ve terbiyesiyle görevlendirilmiş; bu görev üzerine Kayseri'den Konya'ya giden Burhâneddîn Muhakkık Tirmizî tarafından Mevlânâ, dokuz sene boyunca eğitime tâbi tutulmuştur.¹³⁴ Muhammed Bahâeddin Veled'in Kübrevî¹³⁵ şeyhi olması göz önünde bulundurulursa, Mevlânâ'nın da Kübrevî terbiyesi aldığını söyleyebiliriz. Ancak Kübreviyye kaynakları, Mevlevîlik ve Kübrevîlik arasında bir ilişkiyi, Mevlânâ'nın babası Sultanu'l-Ulemâ Bahâeddîn Veled'in Kübrevî halîfelerinden olduğunu kabul etmemekte; Bahâeddîn Veled'in tekkesi olan bir mürşidden ziyâde âlim vasfıyla toplumda tanındığından bahsetmekte; mârifet yönünü sınırlı çevresiyle paylaştığını vurgulamakta ve Mevlânâ'nın bâtinî eğitimini üzerine alan Burhâneddîn Muhakkık Tirmizî'nin de eserlerinde Mevlevî büyüklerinden yeterince bahsetmemesi sebebiyle bu konuya temkinli yaklaşmaktadırlar.¹³⁶

Mevlânâ'nın çocuklarının eğitimi konusunda fedâkâr ve ısrarcı tutumu özellikle Sultan Veled'i, hem babası Mevlânâ'nın nazarında hem de halk nazarında seçkin bir noktaya taşımıştır.

Mevlânâ'nın Sultan Veled'in ilmi kadar, ahlâkına da sonuna kadar güvendiğini, mânevî eğitimine önem verdiğini, Mevlânâ'nın Sultan Veled'i Şemseddîn Tebrîzî'ye mürîd yaptığı zaman söylediği; “Bahâeddîn'im haşhaş yemez ve asla livâtâ yapmaz; çünkü bu iki şey, Kerîm olan Allâh'ın yanında son derece yerilmiştir”¹³⁷ ifâdelerinden anlayabiliriz. Mevlânâ'dan önceki ve sonraki dönemlerde, Mevlânâ'nın irşâdında bulunan bütün isimlere Sultan Veled'in hürmet ve bağlılığını eksik etmediği; kaynakların “Aktâb-ı Seb'a-i Mevleviyye”¹³⁸ olarak isimlendirdiği, Sultan Veled'in de eserlerinde bahsettiği isimlere¹³⁹ bir şehzâde gibi değil de, sâdık bir mürîd

¹³⁴ Hocazâde Ahmed Hilmi, *a.g.e.*, s. 12-14

¹³⁵ **Kübreviyye:** Necmeddîn Kübrâ (ö. 580 h./1184 m.) tarafından kurulmuş, Orta Asya kökenli üç büyük tarîkattan (Yeseviyye, Hâcegân, Kübreviyye) biridir.

¹³⁶ Gökbulut, Süleyman, *Necmeddîn Kübrâ ve Kübrevîlik*, Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009, s. 177-180

¹³⁷ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 52

¹³⁸ Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târihiyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, s. 814

¹³⁹ Sultanu'l-Ulemâ Bahâeddîn Veled, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Burhâneddîn Muhakkık Tirmizî, Şemseddîn Tebrîzî, Selâhaddîn Zerkübî, Hüsâmeddîn Çelebi, Bektemüroğlu Kerîmüddîn

gibi saygılı davrandığı, onların “hâmil-i ulûm-ı maârif ve vâris-i esrâr”ları olduğu,¹⁴⁰ onların huzurlarında bir “ayakçı nev-niyâz”¹⁴¹ gibi hizmet ettiği rivâyet edilmektedir.¹⁴²

Ayrıca Mevlânâ’nın sağlığında, Mevlânâ’nın Sultan Veled’i Şemseddîn Tebrîzî’ye mürid yaptığını bilmekteyiz.¹⁴³ Şemseddîn Tebrîzî’den ve Mevlânâ’dan sonra, Sultan Veled’in mânevî eğitimini sırasıyla, Salahaddîn Zerkûbî, Çelebi Hüsâmeddîn ve Bektemüroğlu Şeyh Kerîmüddîn (ö. 691 h./1292 m.) üstlenmişlerdir. Sultan Veled’in 654 h./1256 m. senesinde, 30 yaşlarındayken (bir diğer rivâyete göre 20 yaşındayken), Mevlânâ’dan halvete girmek için izin istediği, Mevlânâ’nın bu konuda muhâlif tavır takınmasına rağmen ve Sultan Veled’in 40 gün halvette kaldığı,¹⁴⁴ daha sonra birçok defâlar halvete çekildiği rivâyet edilir.¹⁴⁵ Mevlânâ’nın, Sultan Veled’in halvete çekilme isteği üzerine; “Bahâeddin! Muhammed’e mensup olanlar için (müslümanlar) için çile ve halvet yoktur. Bu bizim dinimizde bid’attir. Bu Mûsâ ve Îsâ (a.s.) şeriatinde vardır. Bizim yapacağımız bütün mücâhedeler yalnız çocuklarımızın ve dostlarımızın rahatı içindir. Halvete hiç ihtiyaç yoktur. Zahmet çekip, mübârek vücûdunu incitme” diyerek nasîhat etmiştir.¹⁴⁶ Bu nasihat, Mevlevîliğin “çile” anlayışıyla mutâbıktır. Zîrâ, Mevlevîlik’te “çile”; diğer yollardan farklılık göstermiş, tecrîdden ziyâde; belirli bir derviş topluluğuyla birlikte “sohbet” ve “hizmet” merkezli bir seyir izlemiştir. Her ne kadar, “çile” kavram olarak “meşakkat”, “sıkıntı” anlamlarını barındırsa da, Mevlevîlik’te “hizmet” ve “sohbet” esaslı bir mânevî eğitim benimsenmiştir.¹⁴⁷ Sultan Veled, eseri *Maârif*’te de “çile” ve “halvet” hakkında; “Çile çıkarmak, enbiyânın âdeti değildir. Bu, bir bid’attir. Evet, dostlar fenâ olursa, onlardan kenâra çekilmek fenâ bir iş olmaz. Fakat iyi dostlardan uzaklaşmak cehâlettir. Çünkü ‘Cemâat rahmettir’ buyurmuştur. ‘Bu, diğer varlıklarda da görülüyor. Meselâ, cansız bir nebât yalnız başına lâıykıyla büyüyemez. Fakat kırlarda kendi

¹⁴⁰ Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târihiyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, s. 814

¹⁴¹ **Ayakçı nev-niyâz:** Mevlevîlik’te matbah vazîfelerinin ilklerindendir. Çileye yeni oyunmuş nev-niyâz ilk olarak ayakçı olarak hizmet görür ve matbahdaki getir-götür işlerine bakar. Herkesi iş buyurabileceği ayakçının temel vazîfeleri; ortalığı süpürmek ve abdesthâneyi temizlemek, matbaha odun taşımak, odunları yarmak ve istif etmektir. Kendisinden sonra bir nev-niyâz gelene kadar ayakçı bu vazîfeyi devam ettirir. Kendisinden sonra bir nev-niyâz geldiğinde ayakçıya kâbiliyetine göre başka bir vazîfe verilir. Ayakçılık vazîfesi genellikle onsekiz gün devam eder. Ancak bu müddet sona erdiğinde ayakçı nev-niyâzı tennûre giymesine müsâade edilir. (Arpaguş, *a.g.e.*, s. 150-151)

¹⁴² Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târihiyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, s. 815

¹⁴³ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 52, 198

¹⁴⁴ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 204; Sahîh Ahmed Dede’den edindiğimiz bilgilere göre ise, Sultan Veled babası Mevlânâ’nın izniyle halvete çekilmiştir. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 177)

¹⁴⁵ Tarkâhyâ, Meliha, “Önsöz”, *Maârif*, (haz: Meliha Ülker Tarkahya Anbarcıoğlu), Ataç Yayınları, İstanbul, 2009, s. X-XI

¹⁴⁶ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 204

¹⁴⁷ Arpaguş, *a.g.e.*, s. 77-79

cinsinden olanlarla berâber daha kuvvetli yetişir. Su, az olunca akamaz; olduğu yerde kalır, kokar. Çoğalırsa bir dere hâline gelerek akar, gider. İşte böyle her şey kendi cinsiyle kuvvet bulur. Şu hâlde uzlet yabancılardan olur, dostlardan değil”¹⁴⁸ sözleriyle Mevlevîliğin benimsediği “mânevî eğitimi” açıklamıştır.

Mevlevîlik ve tasavvuf târihinde Sultan Veled’in yeri, şahsî tasavvufî hayâtından ziyâde teşkilâtçı kişiliği ile şekillendirdiği Mevlevîlik tarîki iledir. Mevlânâ, Şemseddîn Tebrîzî ile karşılaşmasından sonra, yaşadığı dönem içinde ortaya koyduğu, riyâzete dayalı olmayan, aşk ve cezbeyle dayalı, mûsikî, semâ ve şiir ile yoğrulmuş tasavvuf anlayışını bir tarîkat tesis etmek maksadıyla yaşamamıştır. Ancak, kendisinden sonra, talebeleri tarafından ortaya koyduğu bu esaslar, prensip olarak benimsenmiş ve zaman içerisinde Mevlevîlik tarîki şekillenmiştir.¹⁴⁹

Mevlevîliğin ilk teşkilatlanma tohumu, Hüsâmeddîn Çelebi tarafından, Mevlânâ’nın türbesinin inşâsıyla atılmıştır. Mevlânâ’nın türbesi, Çelebi Hüsâmeddîn döneminde, Sultan Veled’in Konya yöneticilerinden Allâmeddîn Kayser’i (ö. 683 h./1284 m.) teşvîkiyle inşâ edilmiştir.¹⁵⁰ Hüsâmeddîn Çelebi’nin türbenin hizmetlerini görmede; vakıfların gelirlerini, türbeye gelen hediyeleri taksim etmede son derece titiz davrandığı rivâyet edilir.¹⁵¹ Ayrıca, türbede *Mesnevî* okunmasını sağlamış, semâ merâsimleri tertib etmiştir.¹⁵² Bu merâsimlerin icrâsında görevli mesnevîhan, müezzin, hâfızların ihtiyaçları için kurulan, sistemli bir şekilde Çelebi Hüsâmeddîn’in mütevellîliğinde işleyen vakıflar -ki türbeye ve dergâha tahsis edilen çok sayıdaki bu vakıflar daha sonra “Evkâf-ı Celâliyye - Celâliye Vakıfları” adıyla anılacaktır¹⁵³ - 684 h./1285 m. senesinde Çelebi Hüsâmeddîn’in vefâtı ve 691 h./1292 m. senesinde Sultan Veled’in posta oturmasıyla Mevlânâ âilesinin kontrolüne geçmiştir.¹⁵⁴ Bu vakıfların kontrolün tek elde toplanabilmesi, siyâsî otorite ile yakın ilişkiyi gerektirmiştir.

¹⁴⁸ Sultan Veled, *Maârif*, (haz: Meliha Ülker Tarkâhya Anbarcıoğlu), Ataç Yayınları, İstanbul, 2009, s. 266; Küçük, Hülya, *a.g.e.*, s.126-129

¹⁴⁹ Küçük, Sezâi, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, s. 26

¹⁵⁰ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 203; Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 24-25; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 27

¹⁵¹ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 190

¹⁵² Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 190

¹⁵³ İzbudak, Veled Çelebi, *Tekke’den Meclis’e-Sıradışı Bir Çelebi’nin Anıları*, (haz: Yakup Şafak, Yusuf Öz), Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 22; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 27

¹⁵⁴ Işın, Ekrem, “Mevlevîliğin Tarihsel Temelleri: Sultan Veled ve Çelebilik Makâmının Kuruluşu”, *III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi*, Konya, 2004, s. 95

Sultan Veled bu samîmî ilişkilerin kurulmasında son derece başarılı olmuştur.¹⁵⁵ Mevlevîliğin, “Huzûr-ı Pîr”, “Kubbe-i Hadrâ”, “Ka’betü’l-Uşşâk” gibi isimlerle anılan bu merkezi, ilk dergâhı olmuştur. Sultan Veled zamânında, türbeye bitişik ilk semâhâne inşâ edilmiştir.¹⁵⁶ İbn Battuta *Seyâhatnâme*’sinde, Konya’daki “Şeyh Celâleddîn’in türbesinin yanında bulunan büyük dergâhda, gelen-giden misâfirlerin ve yolcuların karınları doyurulmaktadır” ifâdeleriyle Konya Mevlânâ Dergâhı’nın döneminin en mühim ve şumûllü, ictimâî kurumlarından biri olduğunu belirtir.¹⁵⁷

Sultan Veled, Çelebi Hüsâmeddîn’in ve kaynaklarda pek bahsedilmeyen Bektemüroğlu Şeyh Kerîmüddîn’in ardından posta oturmasıyla, teşkîlâtçı kişiliği yardımıyla, Mevlevîliği tek elde toplamıştır. “Çelebilik” makâmını tesis ederek, şeyhlik konusunda çıkabilecek ihtilâfları önlemiştir.¹⁵⁸ Mevlevîliği yaymak anlamında da, eseri *İbtidâ-nâme*’de ifâde ettikleri gibi¹⁵⁹, mürîd sayısının çoğalmasında yolunda gayret sarfetmiştir ki Sultan Veled zamânında, Mevlevîliğe zamânın siyâsî isimlerinin de intisâb ettiklerini de görüyoruz.¹⁶⁰ Anadolu’nun çeşitli yerlerine halîfeler göndermiştir.¹⁶¹ (Şeyh SüleymanTürkmânî’yi Kırşehir’e; Muhammed Alâeddîn Amasya’ya; Hüsâmeddin Hüseyin Erzincan’a gönderilmiştir)¹⁶² Hem Mevlânâ’nın, hem de Mevlânâ’yı ve Sultan Veled’i irşâd eden diğer isimlerin fikirlerinin ve şöhratlerinin yayılmasında etkili olmuştur. 96 yaşında vefat etmeden önce, ihvân ve muhibbânı büyük oğlu Ulu Ârif Çelebi’ye emânet etmek sûretiyle, kendisinden sonra zuhûr edebilecek post tartışmalarının önüne geçmiştir.¹⁶³ Çelebi Hüsâmeddin döneminde başlayan mesnevîhanlık düzene sokmuş; *Mesnevî* okunurken tâkip edilecek nüshanın, Sultan Veled’in kontrolünden geçmiş olması, hem kontrolü tek elde bulundurmak açısından hem de *Mesnevî*’nin tahrîfâta

¹⁵⁵ Sultan Veled’in döneminin siyâsîleriyle kurduğu samîmî münâsebetler için bkz: Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 222, 228; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 208

¹⁵⁶ Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 28

¹⁵⁷ İbn Battûta Tancî, Ebû Abdullah Muhammed, *Rihletü İbn Battûta - İbn Battûta Seyâhatnâmesi*, (haz: A. Sait Aykut), c. I, 413, YKY, İstanbul, 2000

¹⁵⁸ Küçük, Hülya, *a.g.e.*, s. 77

¹⁵⁹ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 165

¹⁶⁰ Abışga Noyin’in mürîdliği hakkında bkz: Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 228

¹⁶¹ Önder, Mehmet, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 173

¹⁶² Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 29; Önder, *a.g.e.*, s. 173

¹⁶³ Ahmed-i Sipehsâlâr, *Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn Rûmî - Sipehsâlâr Tercemesi*, (haz: Ahmed Avni Konuk), s. 142; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 211; Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târihiyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, s. 819

uğramadan günümüze ulaşması yolunda mühim bir kural olarak işlemiştir.¹⁶⁴ Türbede *Mesnevî* okunacak zamânları, semâ merâsimlerini belli kâidelere bağlamıştır.¹⁶⁵ Mevlevîlik târihinde ilk mesnevîhanın Sultan Veled olduğu bilinmektedir.¹⁶⁶

Sultan Veled tarafından Mevlevîlik içerisinde gerçekleştirilen bir diğer düzenleme de “semâ merâsimleri”dir. Semâ, Sultan Veled zamân-ı meşîhatine kadar şekil ve formlardan âzâd, zaman ve mekânla mukayyed olmayan, vecd ve huşûnun coşkunun bir tezâhürü olarak karşımıza çıkan semânın form kazanmaya başlaması, istikrar kazanması Sultan Veled zamân-ı meşîhatındadır.¹⁶⁷ Semâ merâsimindeki “Devr-i Veleđî” kısmı Sultan Veled tarafından ihdâs olunmuştur.¹⁶⁸

Özetle söylemek gerekirse; Mevlânâ’dan sonra yerine geçen Çelebi Hüsâmeddin, Mevlânâ’yı sevenleri ve talebelerini bir arada tutmuş fakat bir tarîkat ortaya koymamıştır.¹⁶⁹ Ancak Sultan Veled’in posta geçmesiyle tarîkatleşme faaliyetleri hayâta geçmiş; öncelikle *Mesnevî*’nin tahrîbâta uğramadan çoğaltılması konusunda titizlik göstermişler, kontrolü elden bırakmamışlardır. “Çelebilik” makâmının ihdâsıyla, hulefâ, mürîdân ve muhibbân arasında ihtilâfa sebebiyet vermemişlerdir. Matbahla ilgili, seyr ü sülûk ve semâ’a âit kurallar büyük ölçüde Sultan Veled tarafından ortaya konmuş; Konya hâricinde çeşitli yerlerde de mevlevîhâneler tesis edilmeye başlanmış;¹⁷⁰ Sultan Veled’in hayâtının son senelerine doğru Mevlevîlik bir tarîkat olarak tasavvuf târihindeki yerini almıştır.¹⁷¹

c) Eserleri:

Sultan Veled’in eser kaleme almasındaki amaç; *Dîvân*, *İbtidâ-nâme*, *Rebâb-nâme* ve *Maârif*’de olduğu gibi “babasına benzemek” ve “dostlarının ısrârı”dır. *İntihâ-nâme*’de ise, “nasîhatlarla insanlara faydalı olmak”tır.¹⁷² Bu durumu kendisi şöyle ifâde etmiştir: “Babam Hazret-i Mevlânâ, kardeşler, müridler ve âlemde bulunanlar arasında ‘Sen yaratılış ve huy bakımından insanların

¹⁶⁴ Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târihiyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, s. 816

¹⁶⁵ Önder, a.g.e., 173

¹⁶⁶ Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târihiyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, s. 815

¹⁶⁷ Uludağ, Süleyman, *İslâm Açısından Mûsiki ve Semâ*, Mârifet Yayınları, İstanbul, 1999, s. 369

¹⁶⁸ Baykara, Rusûhî, “Mevlevî Mukâbelesi Nasıl Yapılırdı?”, *Tasavvuf Kitabı*, Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 279-280; Arpaguş, *Mevlevîlik’te Mânevi Eğitim*, s. 257

¹⁶⁹ Küçük, Sezâi, a.g.e., s. 29

¹⁷⁰ Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târihiyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, s. 816

¹⁷¹ Küçük, Sezâi, a.g.e., s. 29; Önder, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 173

¹⁷² Küçük, Hülya, *Sultan Veled ve Maârif’i*, s. 55

bana en fazla benzeyeninin' mücebince hil'at ve taç giydirerek beni seçti. Bu zayıf da o hazretin emrine uyup; 'Allâh kimseye gücünün üstünde teklifte bulunmadı'¹⁷³ muktezâsınca, gücü yettiği kadar, 'Babasına en fazla benzeyen zulmetmemiştir'¹⁷⁴ hükmüne uyup, o hazrete tâbi olmak, ona benzemek husûsunda çalıştı. Kendileri çeşitli vezinlerde dîvanlar meydana getirdiler, rubâîler düzdüler. Bu zayıf da ona uyup bir *Dîvan* meydana getirdi. Yanında dostlar, sevenler, uyanlar, "Değil mi ki (Allâh anılışını ululasın) Mevlânâ'ya uyup bir *Dîvan* meydana getirdin, *Mesnevî*'de de ona uymak gerek" diye dilekte bulundular. Bunun sonucu kendimi o hazrete benzetmek gayretiyle 690 yılı Rebûlevvel ayının ilk günü bu mesnevîyi yazmaya başladım..."¹⁷⁵

Sultan Veled'in eserlerini Farsça kaleme almakla berâber, eserlerinde Arapça, Türkçe ve Rumca'yı kullandığını görmekteyiz. Farsça yazmasının sebebi, Selçuklular'da resmî dilin önce Arapça, Sâhib Atâ Fahrüddîn Ali'den sonra Farsça olmasıdır. Karamanoğlu Mehmed Bey'in resmî dili Türkçe îlân etmesinden¹⁷⁶ önce eserlerini kaleme almış olduğundan eserlerinde Türkçe yoğun değildir. Diğer yandan da eserlerinde farklı dilleri kullanıyor olmasını, hitâp ettiği halkla izâh edebiliriz. Yâni halka ulaşabilmek, Mevlevîliği yayabilmek amacıyla Arapça, Türkçe ve Rumca'yı eserlerinde kullanmıştır.¹⁷⁷

Sultan Veled'in eserlerinin hepsi *Maârif* hâriç, manzumdur. Manzum eserler kaleme almasının sebebini de, Sultan Veled'in şiire yüklediği anlamda aramak gerekir. Zîrâ, Sultan Veled'e göre; kendilerinden önce, Hak ile ayakta duran Allah dostu şâirlerin yazdıkları şiirler, *Kur'ân*'ın sırları, bir çeşit tefsirdirler. Onların hareket ve fiilleri Hak'tandır. Rüzgâr, gül bahçesi tarafından eserse güzel kokular, çöplük tarafından geliyorsa kötü kokular getirir.¹⁷⁸ Bu nedenle Sultan Veled, manzum eserler ortaya koymayı önemsemiştir.

Sultan Veled'in günümüze ulaşan eserleri:

¹⁷³ لَا يَكْلَفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا (Bakara, 2/286) [Allâh her şahsı ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar]

¹⁷⁴ مَنْ أَشْبَهَ أَبَاهُ فَمَا ظَلَمَ [(Güzel ahlâkta) babasına benzeyen zulmetmez] bkz: Yılmaz, Mehmet, *Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecîzeler Sözlüğü*, Sütun Yayınları, İstanbul, 2008, c. II, s. 631

¹⁷⁵ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 2; Kastamonu Mebûsu Veled Çelebi, *Dîvân-ı Türkî-i Sultan Veled*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1341, s. 4, Süleymaniye Kütüphânesi, Sâmi Benli böl. no: 257, 106-107

¹⁷⁶ Karamanoğulları, 15 Mayıs 1277 târihinde Konya'yı işgâl ettiklerinde, Karamanoğlu Mehmed Bey; "Bundan sonra Dîvan'da, dergâh, bârgâhda, meclisde ve meydanda Türkçe'den başka dil kullanılmayacaktır" kararını almış, ancak uygulamada birtakım sıkıntılar yaşanmıştır. Zîrâ, Farsça devam eden bütün devlet işlerinin bir anda Türkçe'ye çevrilmesi sıkıntı doğuracağından uygulaması yapılamamıştır. Beylikler düzeyinde, Türkçe'nin ilk defa resmî dil olarak kullanılmaya başlanması Osmanlılar'a âiddir. (bkz: Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 562, dpnt: 7)

¹⁷⁷ Uzluk, "Sultan Veled'in Hayât ve Eserleri", s. 43; Küçük, Hülya, *Sultan Veled ve Maârif'i*, s. 54

¹⁷⁸ Uzluk, "Sultan Veled'in Hayât ve Eserleri", s. 31; Küçük, Hülya, *Sultan Veled ve Maârif'i*, s. 54

* **Dîvan:** Farsça (826 gazel, 32 kasîde, 9 kıt'a, 10 tercübend, 23 musammât, 451 rubâî), Arapça (1'i Farsça-Arapça mülemmâ 9 gazel, 3 rubâî, Farsça 1 gazel içinde 3 beyit), Türkçe (1'i Farsça-Türkçe mülemmâ 15 gazel) ve Rumca (21 beyit ve Farsça-Türkçe, Farsça-Arapça, Farsça-Rumca bir arada mülemmâ) şiirlerden oluşan eser, 13.335 beyittir. Gazellerin çoğu Mevlânâ'nın gazellerine nazîre olması amacıyla yazılmış, Mevlânâ örnek alınmıştır.¹⁷⁹

Sultan Veled, *Dîvan*'ında ve diğer eserlerinde, hayâtının her alanında babasını örnek almakla berâber, eserlerinde kullandığı dil Mevlânâ'nın kadar süslü değildir. Sâde bir dili tercih etmiştir. Hattâ denilebilir ki, Sultan Veled'in *Dîvan*'ı, Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'inin anlaşılması için kaleme alınmıştır. Bu durum, diğer eserleri için de geçerlidir. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin anlaşılması için Sultan Veled'in mesnevîleri kılavuz mâhiyetindedir.¹⁸⁰

Sultan Veled, eserinde döneminin önemli şahısları ve olaylarına da yer vermiştir. *Dîvan*'da sözü edilen şahıslar ve olaylar Feridun Nâfîz Uzluk tarafından tasnif edilerek, hazırladığı *Dîvan*'ın "Sultan Veled'in Hayat ve Eserleri" bölümünde incelenmiştir.¹⁸¹

Feridun Nâfîz Uzluk tarafından 1941 yılında Ankara'da, Asgar-i Rabbânî tarafından da Tahran'da yayınlanmıştır. Eserdeki rubâîler Veyis Değirmençay tarafından Türkçe'ye tercüme edilerek 1996 yılında¹⁸² yayınlanmıştır.¹⁸³

* **İbtidâ-nâme (Veled-nâme):** Sultan Veled'in en önemli eseri olarak tanımlanan *İbtidâ-nâme*, Sultan Veled'in üç mesnevîsinin (*Mesneviyât-ı Velediyye:İbtidâ-nâme*, *Rebâb-nâme*, *İntihâ-nâme*) ilkidir. Sultan Veled'in *Mesnevî-i Veledî* adını verdiği eser, "ibtidâ" kelimesiyle başlaması ve müellifin ilk eseri olması sebebiyle *İbtidâ-nâme* olarak şöhret bulmuştur. Eser, farklı tasniflerde; *Veled-nâme*, *Mesnevî-i Veledî*, *Mesnevî-i İbtidâ-yı Veledî* olarak geçer.¹⁸⁴ *Kitâb-ı Ma'nevî-i Şerîf* ve *Şerh-i Kıssahâ-yı Mesnevî* ise, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Bölümü'nde kayıtlı bulunan *İbtidânâme* için kullanılan isimlerdir.¹⁸⁵ *Risâle-i Sipehsâlâr* ve *Menâkıbu'l-Ârifîn*'in yazılı olan en önemli kaynağı bu eserdir. Sultan Veled, bu

¹⁷⁹ Uzluk, "Sultan Veled'in Hayât ve Eserleri", s. 41; Değirmençay, "Sultan Veled", c. XXXVII, s. 521

¹⁸⁰ Uzluk, "Sultan Veled'in Hayât ve Eserleri", s. 42

¹⁸¹ Uzluk, "Sultan Veled'in Hayât ve Eserleri", s. 43-88

¹⁸² Bkz: Sultan Veled, *Rubâîler*, (haz: Veyis Değirmençay), Erzurum, 1996

¹⁸³ Değirmençay, *a.g.e.*, c. XXXVII, s. 521

¹⁸⁴ Küçük, Hülya, *Sultan Veled ve Maârif'i*, s. 59

¹⁸⁵ Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Böl., no: 238

eseri, babası Mevlânâ ve diğer altı Mevlevî büyüğünü¹⁸⁶ anlatmak ve tanıtmak için kaleme almıştır.¹⁸⁷ Eserin, amacına ulaştığını, Sultan Veled'in; "Mevlânâ'nın, Şemseddin, Şeyh Selâhaddin, Hüsâmeddin gibi halîfeleri vardı, ama velâyet, ululuk, bilgilerdeki güçlülük bakımından şöret olmamışlardı. Veled'in anlatışıyla Mevlânâ gibi meşhur oldular. Velâyetleri, ululukları pek büyüktü ama gizliydi; güneş gibi meydana çıktı" ifâdelerinden anlayabiliyoruz.¹⁸⁸ Sultan Veled'in 690 h./1291 m.senesinde kaleme almaya başladığı ve kendi ifâdesiyle; "Hicretin 690 yılının evveli, Rebûlevvelinde başlayıp, 4 cemâziyelâhirde (4 Haziran 1291)"¹⁸⁹ yâni 94 günde tamamladığı bu eser, manzum-mensur karışık bir düzene sâhiptir. Mukaddime hâriç, 165 konu başlığı ve 9007 beyit içermektedir. 76'sı Türkçe, 180'i Arapça, 23'ü Rumca'dır.¹⁹⁰ Konu başlıkları mensur olarak kaleme alınmıştır. Konu başlıklarının mensur kaleme alınması, esere ayrı bir akıcılık kazandırmıştır. Başlık altında manzum ifâde edilecek konuların özeti mâhiyetindeki bu mensur başlıklar, bir araya geldiklerinde küçük çapta bir eser oluşturacak mâhiyettedir. Eserin bir diğer özelliği de; *Menâkıbu'l-Ârifîn* ve *Risâle-i Sipehsâlâr*'da olduğu gibi olağanüstü olaylara fazla yer verilmemesidir.¹⁹¹

Eserin yazılış amacını Sultan Veled, eserin mukaddimesinde şöyle ifâde etmiştir: "Tanrı sırlarından bahseyleyen *Mesnevî-i Veleddî*'nin yazılmasının sebebi odur ki; babam, üstâd ve şeyhim Mevlânâ Celâleddîn kendi *Mesnevî*'sinde geçmiş velîlerin kıssalarını anmış, onların kerâmetlerinden, makâmlarından beyân buyurmuştu. Maksudı da, onların kıssalarından, kendi kerâmet ve makâmını izhârdır. Şu velîler ki, onun hem-dil ve hem-demi idi; yâni, Seyyid Burhâneddin Muhakkık Tirmizî, Şemseddin Tebrîzî, Selâhaddin Zerkûbî, Ahî Türkoğlu Çelebi Hüsâmeddin'dir. Kendi hâlini, onların ahvâlini, mâzidekilerin kıssaları vâsıtasıyla eserine kaydeylemiştir. Lâkin, bâzılarında o buluş ve anlayış olmadığı için masdûka-i hâli anlayamaz ve onun maksudını bilemez. İşte bu mesnevîde Mevlânâ'nın, ve onun hem-demi ve musâhibi olanların kerâmetleri şerholunmuştur. Mütâlaa edenlere, dinleyenlere mâlum olsun ki, bu yazılanları hepsi Mevlânâ'nın musâhiblerinin ahvâlidir. Diğer bir hikmeti dahi şudur; Mevlâna'daki, geçmiş velîlerin kıssaları; bu mesnevîdeki kıssalar ise, bizim zamânımızda vâki olanlardır..."¹⁹²

¹⁸⁶ Eserde geçen yedi Mevlevî büyüğü: Sultanı'l-Ulemâ Bahâeddin Veled, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Burhâneddin Muhakkık Tirmizî, Şemseddin Tebrîzî, Selâhaddin Zerkûbî, Hüsâmeddin Çelebi, Bektemüroğlu Kerîmüddin

¹⁸⁷ Uzluk, "Sultan Veled'in Hayât ve Eserleri", s. 31; Kastamonu Mebûsu Veled Çelebi, *Dîvân-ı Türki-i sultan Veled*, s. 108

¹⁸⁸ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 199

¹⁸⁹ Kastamonu Mebûsu Veled Çelebi, *Dîvân-ı Türki-i Sultan Veled*, s. 107-108

¹⁹⁰ Değirmençay, "Sultan Veled", *DİA*, c. XXXVII, s. 521

¹⁹¹ Küçük, Hülya, *a.g.e.*, s. 60

¹⁹² Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 1-2; Kastamonu Mebûsu Veled Çelebi, *Dîvân-ı Türki-i Sultan Veled*, 106-107

Eser, Tahran'da Celâleddîn Hümâî tarafından, Sultan Veled'in soyu, hayâtı, eserleri, halîfeleri, Mevlânâ'nın hayâtı ve bâzı tasavvuf meseleleriyle ilgili detaylı bir mukaddime ilâvesiyle yayınlanmıştır. Bu durum, Mevlânâ soyuna mensup, Feridun Nâfiz Uzluk tarafından; "Kitabı 128 sahifelik bir mukaddime ve îzah ile Celâl Hümâî adında bir zât hazırlamış, himmet eylemiştir. Ancak, mûmâ-ileyh bilmediği ve akli ermediği şeyleri dahi mukaddime yazmasa daha iyi eylemiş olurdu" ifâdeleriyle eleştirilmiştir.¹⁹³ Türkiye'de de, Cemşit Karabeyoğlu eser üzerinde bir doktora tezi hazırlamıştır.¹⁹⁴ Abdülbâki Gölpınarlı tarafından da 1975 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir.¹⁹⁵ Eser, Türkiye'de birçok kütüphânede yazma hâlinde kayıtlıdır. *İbtidâ-nâme*, 1988 yılında, Djamchid Mortazawi ve Eva de Vitray-Meyerovitch tarafından *La Parole Secrète. L'enseignement du maître Sufi Rûmî* (Sırlı Söz: Sûfî Şeyhi Rûmî'nin Öğretisi) adıyla Fransızca'ya; Fransızca tercüme de Norge Russo tarafından, *La Parola Segreta, L'insegnamento del maestro Sûfî Rûmî* adıyla İtalyanca'ya ve bâzı başka Avrupa dillerine tercüme edilmiştir.¹⁹⁶

İbtidâ-nâme'de yer alan, "Ölmeden önce ölünüz"¹⁹⁷ hadîsinin şerhedildiği Türkçe şiirden aşağıdaki beyitleri misâl verebiliriz;

*Bu hadîsi buyurdu Peygamber
"Kangı kişi ki dirliğin ister"*

*Kendüsünden gerek, kim ol öle
Dirliğin ma'nisin ölüp bula"*

*Ölmeden tiz ölin ağun göğ
Kim sizi ay ile güneş öğ*

*Ol kim öldü, ölümsüz ol kaldı
Uçmağı bu cihânda nakd aldı*

*Kim ölürse bugün diri ola
Ol kim ölmez, yarın yavuz ola*

Dünyânın dirliği geçer kalmaz

¹⁹³ Uzluk, "Sultan Veled'in Hayât ve Eserleri", s. 34

¹⁹⁴ Bkz: Djamchid Garabeiglou, *Sultan Veled: Hayatı, Eserleri ve Masnavî-i Valadî'nin Tenkidli Metni*, dr. tezi, İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Fars Filolojisi, 1977

¹⁹⁵ Bkz: Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, (haz: Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara, 1976

¹⁹⁶ Küçük, Hülya, a.g.e., s. 61

¹⁹⁷ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, c. II, s. 291

Tanrı'dan kim diriyse ol ölmez

*Gerçi dirlik ölümsüz ölmekdir
Tanrı birle hemîşe olmaktır*¹⁹⁸

* **Rebâb-nâme:** Sultan Veled'in seyr ü sülûkden bahseden eseridir. Mevlevî muhiblerinden birinin; “*İbtidâ-nâme*’yi Hakîm Senâî’nin *Îlâhî-nâme*’si vezninde yazdınız. Halbuki, ihvân-ı bâ-safâ *Mesnevî-i Şerîf* veznine alışıktır. Bu vezinde de bir mesnevî yazsanız, veznen dahi hazret-i vâlidinize mutâbaat etmiş olursunuz” demesi üzerine Sultan Veled, bu mesnevîyi kaleme aldığını *Rebâb-nâme*’nin başında bildirir.¹⁹⁹ *Mesnevî*’nin; *بشنو از نی چون حکایت می کند* [Neyden dinleyiniz, hikâyet ediyor...] beytiyle başlamasına nazîre olarak; *بشنوید از ناله و بانگ رباب* [Rebabın inleme sesini dinleyin] beytiyle başlar.²⁰⁰ Beyit, “rebab” ile başladığından *Rebâb-nâme* adıyla anılmıştır. Oysa, Sultan Veled eserinden *Mesnevî-i Mânevî* olarak bahseder.²⁰¹ Rebab da, ney gibi feryâd hâlinde. Üzerindeki deri, kıllar, demir ve sap hepsi ayrı ayrı feryâd u figândadır. Demek ki, “rebab”ın feryâdı “ney”inkinden fazladır.²⁰²

Eser, 105 sûrhden²⁰³ ve 8000 beyitten oluşmaktadır. Her faslın başında, o faslında yer alan bilgiler hakkında, basit bir Farsça’yla bilgi verilmiştir. Bu bölümlerde, Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinden, *İbtidâ-nâme*’dekinden daha fazla alıntı bulunmaktadır. Sultan Veled, bu bölümlerde babasından bahsederken, hürmetli ifâdeler kullanmıştır.²⁰⁴

162 Türkçe, 26 Rumca beyitten müteşekkil *Rebâb-nâme*’de, *Mesnevî*’ye nazaran teknik konular işlenmiş; menâkıb değil, tevhid, tasavvuf, işârî tefsir ve hadis şerhlerinden örnekler bir araya getirilmiştir.²⁰⁵

¹⁹⁸ Mansuroğlu, Mecdud, *Sultan Veled’in Türkçe Manzûmeleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1958, s. 10

¹⁹⁹ Muhammed Bahâüddîn b. Mevlânâ Celâleddîn Sultan Veled, *Rebâb-nâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi böl. no: 44, v. 3/a, 3/b

²⁰⁰ Muhammed Bahâüddîn b. Mevlânâ Celâleddîn Sultan Veled, *Rebâb-nâme*, v. 4/b

²⁰¹ Muhammed Bahâüddîn b. Mevlânâ Celâleddîn Sultan Veled, *Rebâb-nâme*, v. 4/b

²⁰² Muhammed Bahâüddîn b. Mevlânâ Celâleddîn Sultan Veled, *Rebâb-nâme*, v. 4/b

²⁰³ **Sûrh:** El yazması kitapların bâb veya fasıl başlıklarının kırmızı mürekkep ile yazılması sebebiyle “başlık” anlamında kullanılmıştır. (Pala, “Sûrh”, s. 429)

²⁰⁴ Uzluk, “Sultan Veled’in Hayât ve Eserleri”, s. 35-36; Küçük, Hülya, *a.g.e.*, s. 62

²⁰⁵ Uzluk, “Sultan Veled’in Hayât ve Eserleri”, s. 36; Küçük, Hülya, *a.g.e.*, s. 63

Eserin sonunda ifâde edildiğine göre *Rebâb-nâme*, *İbtidâ-nâme*'den 10 sene sonra olarak, 700 h./1301 m. senesi Şaban/Nisan ayında kaleme alınmaya başlanmış ve 5 ay sonra, zilhicce/ağustos ayında tamamlanmıştır.²⁰⁶

Hakkında, Tolga Ocak (*Sultan Veled'in Rebâb-nâme'si*, Ankara, 1989) ve Veyis Değirmençay (*Sultan Veledve Rebâb-nâme*, Erzurum, 1996) tarafından iki doktora çalışması hazırlanan eser, Türkiye'de birçok kütüphânede yazma hâlinde kayıtlıdır.²⁰⁷ Ayrıca, SÜMAM arşivinde, Hakkı Eroğlu tarafından hazırlanmış Osmanlıca bir tercümesi bulunmaktadır.²⁰⁸

* ***İntihâ-nâme***: Sultan Veled, “hikmet ve mev’iza”nın zaman zaman tekrârının lüzûmunu önemsemesi sebebiyle bu eseri kaleme aldığını, diğer mesnevîlerindeki hikmetleri başka bir tarzda bu mesnevîsinde tekrârettiğini belirtmiştir.²⁰⁹ Eserin, üçüncü mesnevîsi olmasını ve “üç”ün “kemâl” basamaklarındakini önemini Sultan Veled şu ifâdelerle açıklamıştır: “Çün ki, iki defter tamâm oldu, mev’iza ve nasihat nazm yoluyla dizildi. Eğer halk amel etmek istiyorsa, onlar kâfidir. Hâmûşî âlemine girdim ve bâtın dünyâsıyla meşgul oldum. Fakat Tanrı’dan ilhâm geldi: ‘Mev’iza ve nasihat söyle. Zîrâ, insanlara faydalı olan, nâsın hayırlısıdır.’ Tanrı’nın emrine uyarak, üçüncü defteri söylemeye başladım. Fakat üçüncü kemâldir ve kemâl üçüncüdedir. Namaz kılmak için abdest alırken her uzvu bir defa yıkamak câizdir. Eğer iki defa yıkanır, fazilet ve sevâp iki kat olur. Eğer üç defa yıkanır, tamam ve kemâl olur. Yok, dört defa yıkanır, sevap olmaz...”²¹⁰ Bu eserde de, *Rebâb-nâme* ve *İbtidâ-nâme*'deki usûl tâkip edilmiş ve fasılların başlarında, o fasılda işlenen konularla ilgili basit bir Farsça’yla kaleme alınmış, mensur bölümler konmuştur.²¹¹

8313 beyit, 120 sürhden oluşan eserde, Türkçe ve Rumca beyitler bulunmamaktadır. Bu eserle ilgili bir târîh kaydı bulunmamaktadır.²¹² İran’da, önce yalnızca birinci cildi basılmış olan eserin, günümüzde tamâmı basılmıştır. Hakkı Eroğlu tarafından 1942 yılında tamamlanmış *İntihâ-nâme* tercümesi, SÜMAM Arşivi’nde kayıtlı olup,²¹³ bu tercüme, Hülya

²⁰⁶ Kastamonu Mebûsu Veled Çelebi, *Dîvân-ı Türki-i Sultan Veled*, s. 108; Uzluk, “Sultan Veled’in Hayât ve Eserleri”, s. 36; Küçük, Hülya, *Sultan Veled ve Maârif’i*, s. 62

²⁰⁷ Küçük, Hülya, *a.g.e.*, s. 63

²⁰⁸ Bkz: SÜMAM Uzluk Arşivi, no: Y99

²⁰⁹ Muhammed Bahâüddîn b. Mevlânâ Celâleddîn Sultan Veled, *İntihâ-nâme*, Süleymaniye Kütüphânesi, Nâfiz Paşa böl., no: 485, v. 1/a

²¹⁰ Muhammed Bahâüddîn b. Mevlânâ Celâleddîn Sultan Veled, *İntihâ-nâme*, v. 1/b

²¹¹ Kastamonu Mebûsu Veled Çelebi, *Dîvân-ı Türki-i Sultan Veled*, s. 108;

²¹² Uzluk, “Sultan Veled’in Hayât ve Eserleri”, s. 38; Küçük, Hülya, *Sultan Veled ve Maârif’i*, s. 64

²¹³ Bkz: SÜMAM Uzluk Arşivi, no: 103; Küçük, Hülya, *a.g.e.*, s. 64

Küçük tarafından *Küpten Sızan Sırlar - İntihâ-nâme-i Sultan Veled* adıyla yayına hazırlanmıştır.²¹⁴

* **Maârif:** “Maârif”, Arapça “el-ma’rife” kelimesinin çoğuludur. İstılâhî anlamda, “Sûfilerin vehbî bilgileri”ne “ma’rifet” denir. Sûfî, sohbette kalbine doğan ince mânâları dile getirir, anlatır. Bu sözler, sohbet esnâsında ya da sonradan akılda kaldığı kadarıyla yazılarak kitap hâline getirilir ve bu eserler o sûfinin “maârif”i olarak anılır.²¹⁵

Maârif, Sultan Veled’in mensur olarak kaleme aldığı tek eserdir. Uzun-kısa 56 fasıldan oluşur. Tevhid ve tasavvuf konulu birçok akîde, şerîate dâir birçok kâide bu fasıllarda, âyet ve hadislerle teyid edilerek; Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sine başvurularak; yer yer şiir ve kıssalardan faydalanılarak işlenmiştir.²¹⁶

Fasıllardaki bâzı ifâdelerden, Sultan Veled’in eserini, ihtiyâca binâen kaleme aldığı sonucunu çıkarabiliyoruz. Zîrâ 44. fasıl, “Tâcüddîn el-Buhârî, Hazret-i Veled’den şunu sordu”²¹⁷ ifâdesiyle başlamaktadır. Bu ifâde de, eserin belli bir zaman diliminde değil, zaman içerisinde ortaya çıktığını göstermektedir.

Eser, sâde bir dille, sanat kaygısından uzak kaleme alınmış²¹⁸, referans gösterilen âyet ve hadis metinleri Arapça verilmiştir. Eserde dikkati çeken bir diğer özellik; bâzı ifâdelerin, belli sebeplerle tekrar ediliyor oluşudur. Sultan Veled, avâmın anlamakta zorlanacağı tasavvuf kavramlarından bahsederken yer yer “Akıllıya bir işâret yeter”, “Akıllılar bu azdan fazlasını, gâfiller ise fazladan azını anlar”, “İnsanlarla onların akılları miktârınca konuşun, kendi aklınız miktârınca değil” ifâdelerini kullanmıştır. Herkes tarafından anlaşılması mümkün olmayan konular içinse; “Kalem buraya geldi, ucu kırıldı”, “Bunun altında birçok sırlar vardır, fakat söylemeğe izin yoktur”, “Bu söylediklerimiz ve söyleyeceklerimiz sizin ahvâlinizdir. Gerisi beyinlere sığmaz. Biz de söze getirmiyoruz”,

²¹⁴ Sultan Veled, *Küpten Sızan Sırlar - İntihâ-nâme-i Sultan Veled*, (haz: Hülya Küçük), Ataç Yayınları, İstanbul, 2010

²¹⁵ Gölpınarlı, Abdülbâki, “Maârif”, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1977; Cebecioğlu, Ethem, “Maârif”, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*

²¹⁶ Tarıkâhya, “Önsöz”, s. XXXII

²¹⁷ Sultan Veled, *Maârif*, (haz: Meliha Ülker Tarıkâhya Anbarcıoğlu), Ataç Yayınları, İstanbul, 2009, s. 260

²¹⁸ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 51

“Bunun şerhi uzundur; eğer söylene bunu aklılar kavrayamaz. Rehber ve vâkıf olanlara bu kadarı müfiddir”,
“Şerhe ve beyâna bundan fazlası sığmaz” gibi ifâdeler kullanmıştır.²¹⁹

Türkiye kütüphânelerinde birçok yazması bulunan eser, Meliha Ülker Anbarcıoğlu Tarıkâhya tarafından Türkçe’ye tercüme edilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından defalarca basılmıştır. Son dönemde de Hülya Küçük tarafından, eserin Müezzîn Kefevî ibn Mustafa Efendi tarafından hazırlanan *Kitâbu’l-Hikemiyye* adlı şerhi günümüz harfleriyle yayımlanmıştır.²²⁰

Eserin Türkçe tercümelerinin yanında, Eva de Vitray-Meyerovitch tarafından hazırlanmış *Maitre et Disciple. Kitâb al-Maârif* (Şeyh ve Mürîd. Kitâbü’l-Maârif) isimli Fransızca tercümesi ve *Maestro Y Discipulo* adıyla da İspanyolca’ya tercüme edilmiştir.²²¹

***Manzûm en-Nâfi’ fî’l-Furû’:** Kâtip Çelebi, eş-Şeyh el-İmâm Nâsiruddîn Ebi’l-Kâsım Muhammed bin Yûsuf el-Hüseynî es-Semerkindî el-Hanefî’ye (ö. 656/1258) âit *en-Nâfi’ fî’l-Furû’* adlı eserin Sultan Veled tarafından manzum hâle getirildiğinden bahsetmektedir.²²² Mevlânâ âilesine mensup Feridun Nâfiz Uzluk, bu konuda Mevlevî kaynaklarının sükût ettiğini, ancak Sultan Veled’in Hanefî fihkına âit bir eseri manzum hâle getirdiğini bildiğini belirtir.²²³ Ayrıca, Sultan Veled’in bâzı Hanefî tabakâtlarında zikredildiğini de göz önünde bulundurursak, eserin Sultan Veled’e âit olabileceği tezi kuvvetlenmiş olur.²²⁴

*** Manzûme-i Sıyâmiyye:** Sultan Veled’in otuz beyitten oluşan, oruçla ilgili bir kasîdesidir. Kasîde, Ahmet Remzi Akyürek tarafından *Tuhfetü’s-Sâimîn* adıyla

²¹⁹ Küçük, Hülya, “Hakk’ın Sırrını Fâş Etmeyen Sûfler: Sultan Veled Örneği”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy: 18, Ankara, 2007, s. 93-94

²²⁰ Bkz: Hülya Küçük, *Sultan Veled ve Maârif’i*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya, 2005; Çalışmalarımız esnâsında, Süleymaniye Kütüphânesi Fâtih Bölümü’nde, *Kitâb fî’t-Tasavvuf* başlığı altında Sultan Veled’in *Maârif* eseriyle karşılaştık. Bkz: Süleymaniye Kütüphânesi, Fâtih böl. no: 2642

²²¹ Küçük, Hülya, *a.g.e.*, s. 73

²²² Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn an Esâmi’l-Kütûbi ve’l-Fünûn*, (çev: Rüştü Balcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, c. IV, s. 1536

²²³ Uzluk, *a.g.m.*, s. 39

²²⁴ Bkz: el-Kuraşî, Abdülkâdir b. Ebi’l-Vefâ, *el-Cevâhiru’l-Mudiyye fî Tabakâti’l-Hanefiyye*, Kahire, c. I, s. 313; Taşköprüzâde Ahmed Efendi, *Mevzûâtü’l-Ulûm*, (çev: Kemâleddin Mehmed Efendi), İkdâm Matbaası, Dersââdet, 1313, c. I, s. 747

şerhedilerek,²²⁵ Veled Çelebi İzbudak ve Kayseri İdâdîsi Müdürü Mehmed Memdûh'un takrîzleriyle 1898'de İstanbul'da yayınlanmıştır.²²⁶

Yukarıda zikrettiklerimiz dışında, Türkiye'deki birçok kütüphâne Sultan Veled adıyla kayıtlı, Sultan Veled'e isnâd edilen birçok eser²²⁷ bulunmaktadır.

2) Ulu Ârif Çelebi (d. 670 h./1272 m. - ö. 719 h./1320 m.)

a) Hayâtı:

Sultan Veled ve ilk eşi Fâtıma Hâtun'dan 8 Zilkâde 670 h./6 Haziran 1272 m. târihinde Sultan Veled'in üçüncü çocuğu olarak dünyâya gelmiştir.²²⁸ Tam adı, "Muhammed Ferîdun Celaleddîn Emir Ârif'dir, Mevlânâ'nın isteği üzerine "Emir Ârif" olarak isimlendirilmiştir.²²⁹ Zamanla, "Emir" ünvânı yerini "Ulu"ya terk etmiş ve "Ulu Ârif Çelebi" ünvânı adının yerini almıştır.²³⁰

Mevlânâ'nın, Ulu Ârif Çelebi'ye özel bir ilgisinin olduğu; bu ilginin de Çelebi'nin doğumunun öncesinde başladığı rivâyet edilir. Ulu Ârif Çelebi'nin annesi, Sultan Veled'in eşi Fâtıma Hâtun'un ondört civârında doğum yaptığı ve bu doğum hikâyelerinin çoğunun ölümle neticelendiğinden yukarıda bahsetmiştik. Bu yüzden Fâtıma Hâtun, çocuklarını dünyâya getirmektense, tehlikeli yöntemler kullanarak bu gebelikleri sonlandırma eğiliminde olmuştur. Ancak, Fâtıma Hâtun'un Ârif Çelebi'ye gebeliği esnâsında Mevlânâ'nın Ârif Çelebi'nin

²²⁵ Vassâf, Hüseyin, *Remzî-nâme*, (haz: Yakup Şafak), Tekin Kitabevi, Konya, 2006, s. 32; Olgun, Tahir, *Mevlevî Çilesi*, (haz: Gülgün Yazıcı, Cemal Kurnaz), Vefâ Yayınları, İstanbul, 2008, s. 20, 104

²²⁶ Küçük, Hülya, *a.g.e.*, s. 73

²²⁷ Örn: *Tırâş-nâme*, *Aşk-nâme*, *Risâle-i İ'tikâd...*

²²⁸ Eflâkî, c. II, s. 236; *Târîhçe-i Aktâb*'da Ulu Ârif Çelebi ile ilgili şu mısralar bulunmaktadır:

*Onun oğlu dahi Ârif Efendi
Gürûh-ı evliyânın ercümendi
Bürûz-ı heştüm zi'l-ka'de ol mâh
Doğub oldu kerâmet tahtına şâh
Cihâna girdi ol Sultan-ı revnâk
Ki târîh altı yüz yetmişdir ancak*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 4)

²²⁹ Ahmed-i Sipehsâlâr, *Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn Rûmî - Sipehsâlâr Tercemesi*, (haz: Ahmed Avni Konuk), s. 142; Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 237; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 191

²³⁰ Yazıcı, Tahsin, "Ârif Çelebi", *DİA*, c. III, s. 363

doğumunu müjdelemesi ve kendisine dikkat etmesini öğütlemesi üzerine Ârif Çelebi'yi dünyâya getirmiştir.²³¹

Ârif Çelebi'nin doğumundan sonra, o dönemde hayatta olan Mevlânâ, Çelebi ile yakından ilgilenmiş;²³² henüz altı aylık bir bebekken kendisine şeyhlik vermiş²³³ ve Çelebi'de yedi velînin nûrunu gördüğünü oğlu Sultan Veled ile paylaşmıştır.²³⁴ Bütün bu olağanüstü hallerin, Mevlânâ'nın "beşikten mezara kadar olgunlaşacaktır" ifâdesini doğrular mâhiyetle Çelebi'nin hayâtı müddetince devam ettiğini ve kerâmetleriyle bilindiğini görmekteyiz. Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi'nin bâzı ahvâlini, babası Mevlânâ'nın hallerine benzettiğini söylemektedir. Ancak, Mevlânâ'nın vefâtı (672 h./1273 m.) esnâsında Ulu Ârif Çelebi'nin henüz bir bebek olması, bu durumun çocukların taklit yeteneklerinden ziyâde Allah vergisi bir durum olduğunu göstermektedir.²³⁵

Ulu Ârif Çelebi'nin evliliğine gelince; serâzâd bir tabîata sâhip olduğu intibâmı edindiğimiz Çelebi, babası Sultan Veled'in sağlığında, onun ısrarlarıyla Tebriz'li Emir

²³¹ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 235-236; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 190-191

²³² Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 241-242

²³³ Ulu Ârif Çelebi, altı aylık bir bebekken, beşiğinin içinde Mevlânâ'nın da aralarında bulunduğu bir topluluk arasından geçirilirken, Mevlânâ bebeğin beşiğini istemiş ve bebeğe doğru eğilerek; "Ârif, Allâh Allâh de!" diyerek zikir telkîninde bulunmuş; beşikteki bebek Ârif Çelebi de 3 defa "Allâh" diye zikretmesinin ardından, topluluktakilerin şaşkınlıklarını gizleyememeleri karşısında Mevlânâ; "Bugünden sonra bizim Ârif'imiz tam bir şeyhtir ve baş olmağa lâyıktır. Beşikten mezara kadar olgunlaşacaktır" buyurmuş; Ârif Çelebi'nin makâmını îlân etmiştir. Zikir telkîninin, Ârif Çelebi'nin bebekliğinde bir kez daha gerçekleştiği rivâyet edilmektedir. Mevlevî kaynakları bu olaya وَعَاتَيْنَاهُ الْخُكْمَ صَبِيًّا (Meryem, 19/12) [*Henüz sabî iken ona ilim ve hikmet verdik*] âyetini delil getirirler. *Mesnevî*'nin en kapsamlı şerhlerinden olan Ahmed Avni Konuk'un şerhinde, Meryem Sûresi'nin 12. âyeti, Hz. Yahyâ'ya henüz çocuk iken verildiği münâsebetiyle geçmekte ve bu meyânda, Allâhu Teâlâ'nın kuluna ihsânda bulunmak için o kulun yaşına bakmadığı; ve kuluyla alâkalı irâde buyurduğunda sâdece "Ol!" emrini verdiği ve كُنْ فَيَكُونُ (Yâ-sin, 26/82) [*"Ol" der, hemen olur*] âyeti gereğince de hemen olduğu ifâde edilmektedir. Kâbiliyet ve istidâdın, sâdece Allâhu Teâlâ'nın mâlumu olduğu; zâhiren kâbiliyetsiz ve istidâdsız görünen bir kimsenin, Allâhu Teâlâ indinde müstaid ve kâbiliyetli olmaması için hiçbir engelin olmadığı anlatılmaktadır.

(Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 239; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 193; Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. VIII, s. 382)

²³⁴ Mevlânâ'nın Sultan Veled'e; "Bahâeddin! Ben bu çocukta yedi velînin nûrunu görüyorum... Yâni Bahâ Veled, Seyyid Burhâneddîn Muhakkık Tirmizî, Şems-i Tebrizî, Şeyh Selâhaddîn, Çelebi Hüsâmeddîn, benim ve Veled'in nurları..." buyurduğu rivâyet edilmektedir.

(Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 237; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 193)

Ayrıca, Mevlânâ'nın vefâtından sonra, oğlu Ârif Çelebi'yle ilgilenmekten kaçınacak derecede üzüntüye düşen Ârif Çelebi'nin annesi Fâtıma Hâtûn'un rüyâsında bir gece Mevlânâ; "Fâtıma Hâtun! Niçin bu kadar ağlayıp sızlıyorsun, eğer bunu benim için yapıyorsan ben bir yere gitmedim. Eğer beni ararsan ben Ârif'in beşiğindeyim. Beni orada ara. Benim nurlarım ve sırlarım ânın üzerindedir" buyurmuş; mânevî hallerine Ârif Çelebi'yi vâris kıldığını beyân etmiştir. (Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 239-240)

²³⁵ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 246

Kayzer'in kızı Devlet Hâtun'la evlenmiş²³⁶ ve bu evlilikten 692 h./1293 m. senesinde, Ulu Ârif Çelebi 22 yaşındayken, Bahâeddin Emir Âlim (Şehzâde-i Muazzam Bahâül-mille); 695 h./1296 m. senesinde Muzafferüddin Emîr Âdil ve 697 h./1297 m. senesinde Melike Hâtun (Destînâ) dünyâyâ gelmiştir.²³⁷ Ulu Ârif Çelebi'nin çocuklarının dünyâyâ gelmesi esnâsında dedeleri Sultan Veled hayatta idi.

Ulu Ârif Çelebi'nin büyük oğlu Bahâeddin Emir Âlim'in 42 yaşındayken, 735 h./1334 m. senesinde İsmet Hâtun adında bir kızı;²³⁸ küçük oğlu Muzafferüddin Emir Âdil'in de 50 yaşındayken, 745 h./1353 m. senesinde Muhammed Ârif ve 748 h./1356 m. senesinde Muhammed Sâdık adında iki oğlu dünyâyâ gelmiştir.²³⁹ Kaynaklarda evliliği ve âilesi ile ilgili bilgiye rastlayamadığımız Melike Hâtun 765 h./1363 m. senesinde vefat etmiştir.²⁴⁰

Sonuç olarak, Ulu Ârif Çelebi'nin evliliğinden iki erkek, bir kız çocuğu dünyâyâ gelmiş; oğullarının evliliklerinden de iki erkek, bir kız torunu dünyâyâ gelmiştir. Ulu Ârif Çelebi, torunlarını göremeden vefat etmiştir.

Ulu Ârif Çelebi'nin en önemli özelliğinin farklı memleketlere Mevlevîliğin intişârı maksadıyla yapmış olduğu seyâhatler olduğunu bilmekteyiz. Kendisinde gâlib olan sekr, istiğrak, vecd ve melâmet hallerinin galebesi netîcesinde bir mahalde karar kılamadığı; Anadolu ve İran illerinden birçoğunu dolaşmak sûretiyle buralarda irşâd faâliyetinde bulunduğu ve birçok kimsenin bu seyâhatler esnâsında Mevlevîliğe intisâb ettiği rivâyet edilir.²⁴¹ Ulu Ârif Çelebi'nin Karaman,²⁴² Beyşehir,²⁴³ Aksaray, Akşehir,²⁴⁴ Afyon/

²³⁶ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 250-251; Önder, *a.g.e.*, s. 176

²³⁷ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 250-251; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 204-206

²³⁸ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 217

²³⁹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 219

²⁴⁰ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 223

²⁴¹ Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târihiyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, s. 820

²⁴² Karaman'da bulunan Mevlevî zâviyesinin mevlavîler açısından önemi büyüktür. Zîrâ, burada, Mevlânâ'nın annesi Mü'mine Hâtun'un kabri bulunmaktadır. Bu nedenle "Mâder-i Mevlânâ Zâviyesi", "Mevlânâ Tekkesi" olarak da anılmaktadır. Mevlânâ soyundan gelen birçok çelebinin de postnişinlik yaptığı zâviyede, Mevlevî tarîkinin yayılmasına yardımcı olan birçok mühim sîmâsı yetişmiştir. (Mevlevîliği Selânik'e götüren Abdülkerim Dede; Mevlevîliği Şam'a götüren Kartal Dede; Bağdat ve Bursa Mevlevîhânelerinde görev yapan Ahmed Cünûnî Dede; bestekâr Gülüm Dede Mâder-i Mevlânâ Zâviyesi'nde neşv ü nemâ bulmuş isimler arasındadır. (Küçük, Sezâi, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, s. 244-247)

²⁴³ Ulu Ârif Çelebi, Beyşehir'de hüküm süren Eşrefoğulları'nın hükümdârı Eşrefoğlu Mübâzereddin Mehmed Bey ile samimî ilişkilerde bulunmuştur. Bu dönemde, Beyşehir'de Mevlevî zâviyesi bulunmaktadır. Bânîsinin Seyyid Cemâleddin olduğu bilgisine ulaştığımız zâviyenin hizmetinde bulunan Derviş Ali adındaki dervişin,

Karahisar,²⁴⁵ Kütahya,²⁴⁶ Amasya,²⁴⁷ Niğde,²⁴⁸ Sivas,²⁴⁹ Tokat,²⁵⁰ Denizli,²⁵¹ Birgi, Alanya,²⁵² Antalya, Bayburt, Erzurum, Muğla, Çorum²⁵³ başta olmak üzere hemen hemen

zâviyenin matbahıyla yakından ilgilendiği ve güzel yemekler hazırladığı, bu konuda mâhir olduğu rivâyet edilmektedir.

(Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 323, 340; KMMA, dosya no: 47/16; Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târihiyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, s.822-824)

²⁴⁴ Ulu Ârif Çelebi döneminde, Akşehir’de bir Mevlevî zâviyesi bulunmaktadır. (Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 352-353)

²⁴⁵ Afyon’un Mevlevîlik târihindeki yeri ve önemi büyüktür. Erken dönemde tesis edilen mevlevîhâne, Konya Mevlânâ Dergâhı’ndan sonra gerek coğrafi açıdan, gerek hizmet etmiş zâtlar açısından Mevlevîliğin ikinci önemli merkezidir. Sultan Veled’in, kızı Mutahhare Hâtun’u Germiyanoglu Süleyman Şâh (bir diğer rivâyete göre Germiyanlı Savcı Bey oğlu Umur Bey) ile evlendirmesi ve Afyon’un Konya’ya yakın bir merkez olması, Afyon’un Mevlevîlik târihindeki önemini arttırmıştır. Esâsen Afyon, Mevlânâ döneminde de önemli bir merkez olarak kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Sultan Veled’in ve kardeşi Alâeddin’in sünnet merâsimleri Karahisar-ı Devle’de, dönemin pâdişahının da bulunduğu büyük bir düğünle gerçekleştirilmiştir. (Eflâkî, *a.g.e.*, c. I, s. 331) Ulu Ârif Çelebi de Afyon’a zaman zaman misâfir olmuş ve bu misâfirliklerde dönemin devlet adamları tarafından ağırlandı. Mevlevîhânenin, bu ziyâretler esnâsında, Sâhibatâoğulları’nın kendisine mürid olması nefîcesinde bağışlanan bir arâziye inşâ edildiği tezi kuvvet kazanmaktadır. Esâsen, Karahisar Mevlevîhânesi’nde mukâbele esnâsında edilen duâda Ulu Ârif Çelebi mevlevîhânenin bânisi olarak zikredilmektedir. Karahisar Mevlevîhânesi’nin bir diğer önemli özelliği de; Karahisarlı III. Muhammed Ârif Çelebi (ö. 1052 h./1642 m.) Konya Mevlânâ Dergâhı çelebilik makâmına seçilene kadar mevlevîhânedeki, Hz. Mevlânâ Âilesi’nden gelenlerin, çelebilerin postnişîn olmasıdır.

(İlgar, Yusuf, “Karahisar-ı Sâhib/Sultan Dîvânî Mevlevîhânesi”, *Anadolu’nun Kilidi Afyon*, s. 231-257; İlgar, Yusuf, “Afyonkarahisar Mevlevîhânesi Postnişînleri ve Mevlevî Meşhurları”, *Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar’da Mevlevîlik*, (haz: Yusuf İlgar), AKÜY, Afyon, 2002, s. 235, 238; Eravcı, Mustafa, “Afyonkarahisar Mevlevîhânesi”, *Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar’da Mevlevîlik*, s. 205; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 176)

²⁴⁶ Erken dönemde Mevlevîlik’le tanışıp, “Çelebiler Şehri” olarak anılan Kütahya’da Mevlevîliğin târihi Sultan Veled’e kadar uzanır. Sultan Veled’in kızı Mutahhare Hâtun’u Germiyanoglu Süleyman Şâh ile (bir diğer rivâyete göre Germiyanlı Savcı Bey oğlu Umur Bey) ile evlendirmesi, Germiyanogullarıyla evlilik yoluyla kurmuş olduğu akrabâlık ilişkisi Kütahya’yı Mevlevîlik’le tanıştırmıştır. Eflâkî’de nakledildiğine göre, Sultan Veled’in kızı Mutahhare Hâtun, Mevlevîliğin yayılmasında önemli rol oynamış ve “Rum ülkeleri”ndeki kadınların çoğu Mevlevîliğe intisâb etmişlerdi. (Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 386)

Ulu Ârif Çelebi dönemine gelindiğindeyse; Kütahya Mevlevîhânesi’nin tesis edilmesi bu döneme denk gelmektedir. “Kütahya Fâtihî” olarak anılan, 634 h./1236 m.-644 h./1246 m. senelerinde Kütahya’da görev yapan ve Mevlevîliğe müntesib olan Hezâr Dinârî’nin inşâ ettirdiği, Celâleddin Ergün Çelebi’den itibaren de mevlevîhâne ve vefâtının ardından da türbe olarak kullanılan “Hezâr Dinârî Mescidi” Kütahya Mevlevîhânesi’nin çekirdeğini oluşturmaktadır. *Sefîne*’de, Hezâr Dinârî’nin Sultan Veled’in müridi olduğu rivâyet edilmektedir.

(bkz: Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 45-46; Doğan, Abdurrahman, *Kütahya Ergüniyye Mevlevîhânesi*, Sır Yayıncılık, Bursa, 2006, s. 19-26)

²⁴⁷ Amasya Mevlevîhânesi, ilk tesis edilen mevlevîhânelerdendir. Mevlevîhâne, 714 h./1314 m. senesinde, Alâeddin Ali Bey tarafından inşâ edilmiştir. Ancak kaynaklar, mevlevîhânenin tesisinden evvel de, 675 h./1276 m. târihinde Veliyyüdin Ahmed Dede, 683 h./1284 m. târihinde Alâeddin Ali Dede, 699 h./1300 târihinde Celâleddin Mehmed Dede vâsıtalarıyla Mevlevîliğin Amasya’da mevcut bulunduğunu ve mevlevîhânenin, Çelebi Hüsâmeddin’in (ö. 684 h./1285 m.) öğrencilerinden Mevlânâ Alâeddin tarafından kurulduğunu kaydeder. *Menâkıbu’l-Ârifîn*’de de, Çelebi Hüsâmeddin’in talebelerinden, Mevlânâ Alâeddin’in, memleketi olan Amasya’da Mevlevîliğe hizmet etmek amacıyla izin istediği ve Çelebi Hüsâmeddin’in de icâzetnâme verdiği anlatılır. Çelebi Hüsâmeddin’in ölüm târihi göz önünde bulundurulduğunda, mevlevîhâneyi tesis edenin Çelebi Hüsâmeddin’in talebelerinden değil, başka bir zât olduğunu düşünmekteyiz.

(Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 284; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 254)

²⁴⁸ Niğde’ye Ulu Ârif Çelebi’nin bir defâdan fazla gittiğini; burada sâdık müridlerinden Nasûhiddin Sebbâğ’ı halîfe olarak bıraktığını ve burada büyük bir Mevlevî topluluğunun bulunduğunu bilmekteyiz.

bütün Anadolu'yu gezmiş; Asya topraklarında Tebriz, Sultaniye, Merend gibi geniş bir coğrafyaya, kısa zamanda, bereketli seyâhatler gerçekleştirmiştir.

Farklı coğrafyalara gerçekleştirdiği bu seyâhatlerde, babası Sultan Veled gibi, dönemin önde gelen âlim ve devlet adamlarıyla bir araya gelmiş; gerçekleştirilen görüşmeler sonucu bu önemli isimlerden bâzıları Mevlevîliğe intisâb etmişlerdir.

(Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 313-314; Küçük, Sezâî, “Niğde Mevlevîhânesi ve Son Şeyhi Hüsâmeddin Dede”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy: 14, Ankara, 2005, s. 334-335; Küçük, Sezâî, *a.g.e.*, s. 283-284)

²⁴⁹ Kaynaklarda, Ulu Ârif Çelebi'nin Sivas'a en az üç kez gittiği ve Ulu Ârif Çelebi döneminde Sivas'ta bir mevlevîhâne bulunduğu bilgisi mevcuttur. (Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 259, 268; Küçük, Sezâî, *a.g.e.*, s. 247)

²⁵⁰ Ulu Ârif Çelebi'nin seyâhat ettiği yerlerden biri de Tokat'tır. Tokat'ta Mevlevîliğin geçmişi Mevlânâ dönemine kadar uzanmaktadır. Mevlânâ zamanında, Fahreddin Irâkî, Muîneddin Pervâne'nin dâveti, Mevlânâ'nın müsâadesiyle Tokat'a gitmiş; Muîneddin Pervâne'nin inşâ ettirdiği büyük bir hankâhda irşâd faaliyetine başlamış; Tokat halkına Mevlânâ muhabbetini aşılamıştır. Ulu Ârif Çelebi döneminde de, Ulu Ârif Çelebi'nin Tokat'ta, Konyalı Hoşlikâ adında bir halîfesi bulunmaktadır. Ayrıca, Ulu Ârif Çelebi, bâzı seyâhatlerinde yalnız bulunmamakta, kendisine annesi Fâtıma (Kirake) Hâtun da eşlik etmektedir. Tokat, Ulu Ârif Çelebi'nin annesiyle birlikte seyâhat ettiği yerlerdendir. (Eflâkî, *a.g.e.*, c. I, s. 431; c. II, s. 278, 326)

²⁵¹ Ulu Ârif Çelebi'nin en az iki defa gittiği, Lâdik şehrinde Ulu Ârif Çelebi döneminde, bir Mevlevî zâviyesi bulunmaktadır. Lâdik şehrinin âlimlerinden başlangıçta Ulu Ârif Çelebi'nin önde gelen müridânı arasındayken, Eflâkî'nin ifâdesiyle, “samîmî dostlar, büyük tehlikededir” mücibince, gurûra kapılarak genel temâyülün aksine Ulu Ârif Çelebi'nin etrâfında oluşan sevgi halkasına muhâlefet eden Necmeddin Kavser'in bu tavrına karşılık Ulu Ârif Çelebi burada bir mevlevî zâviyesi kurulmasını emretmiş; zâviyede, Mevlânâ Kemâleddin, Mevlânâ Muhyiddin ve Mesnevîhan Tâceddin adlı müridlerini görevlendirmiştir. (Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 271, 331-332)

²⁵² Ulu Ârif Çelebi'nin, bir seyâhati esnâsında, Alanya'da, uzun süren bir hastalık dönemi geçirdiğini; iyileştikten sonra da Antalya'ya doğru seyâhatine devam ettiğini kaynaklar rivâyet etmekte, ancak erken dönemde Antalya'da Mevlevîlik faaliyetleri hakkında bir bilgi iletmemektedirler. (Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 316)

²⁵³ Çorum'da Mevlevîliğin târihi, Ulu Ârif Çelebi dönemine dayanmaktadır. Günümüze ulaşan vakıf kayıtlarından Ulu Ârif Çelebi ve Melîke Hâtun dönemlerinde Çorum'da mevlevîhânenin varlığından bahsedilmekte ve birçok vakfiyeyi hâiz olduğu bilgisi bulunmaktadır. Vakfiyelerde adı geçen Melîke Hâtun'un Mevlânâ'nın kızı (Efendibûle) Melîke Hâtun olduğu sanılmaktadır. Ancak Mevlânâ'nın kızı Melîke Hâtun, Ulu Ârif Çelebi henüz 8 yaşındayken, 678 h./1280 m. Konya'da vefat etmiştir. 682 h./1283 m. târihli vakfiyede mevlevîhânenin tesis târihi 680 h./ 1281 m. olarak gözükmektedir. Dolayısıyla, Ulu Ârif Çelebi'nin, halası Melîke Hâtun'la vakfiyede adının geçmesi mümkün gözükmemektedir. Ayrıca kaynaklarda, Melîke Hâtun'un sürekli Konya'da bulunduğu dâir ifâdeler bulunmaktadır. Eflâkî'nin naklettiğine göre, Melîke Hâtun eşi Hacı Şihâbeddin Rugânî Karamidî adlı zâtın cimriliğinden Mevlânâ'ya dert yanmıştır. Başka bir olayda zikredildiğine göre ise; Melîke Hâtun câriyelerinden birini azarlamasına Mevlânâ şahid olmuş ve bu konuda Melîke Hâtun'a nasihatte bulunmuştur. Nakledilen bu olaylar, Melîke Hâtun'un Konya dışında ikâmet etmediğini göstermektedir. Ancak, Ankara'da Melîke Hâtun tarafından kurulan Hacıdoğan Mahallesi ve Karyağdı Türbesi'nde Melîke Hâtun'a atfedilen bir mezar taşı üzerinde 682 h./1283 m. târihi bulunmaktadır. Biz buradan yola çıkarak, vakfiyede adı geçen Melîke Hâtun'un, Ulu Ârif Çelebi'nin 697 h./1297 m. senesinde vefat eden, evliliği ve âilesi hakkında bilgi sâhibi olmadığımız kızı olduğunu düşünmekteyiz.

(Eflâkî, *a.g.e.*, c. I, s. 355, 438; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 197-198; Haksever, Ahmet Câhid, “Çorum'da Mevlevîlik: Târihî Süreci ve Son Temsilcileri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy: 19, Ankara, 2007, s. 146-147; Şahin, Kâmil, “Çorum Mevlevîhânesi”, *X. Millî Mevlânâ Kongresi*, Konya, 2002, s. 98, 102)

40 yaşındayken, 1312’de babası Sultan Veled’in vefâtı ve vasiyeti üzerine²⁵⁴ posta oturmuştur.

Vefatları, 24 Zilhicce 719 m./5 Şubat 1320 m. târihinde Salı günüdür.²⁵⁵

b) Kerâmetleri:

Ulu Ârif Çelebi’nin hayâtında dikkati çeken bir diğer özellik de, Çelebi’nin çeşitli vesîlelerle izhâr ettiği kerâmetleridir. Çocukluğunda, olağanüstü halleriyle tanınan bir çocuk olan Ulu Ârif Çelebi, başka yerlerde yaşayan kişilerin gıyâbında cenâze namazı kılarak (bunlardan biri de Çelebi Hüsameddin’dir), mezarlarını yaparak onların vefatlarını haber vermiştir.²⁵⁶ İlerleyen zamanlarda ise, kendisine ve Mevlevîliğe muhâlefet edenlere karşı bâzen iknâ eden, bâzen de muhâliflerin felâketine sebep olan olağanüstü haller göstermiştir.²⁵⁷ Ulu Ârif Çelebi, kerâmetler bahsiyle alâkalı olarak, aslında kerâmet izhârından hoşlanmadığını; ancak dostları gayb âlemine teşvik etmek için²⁵⁸, “bedbahtların inkârlarının uğursuzluğu sebebiyle, başkaları ibret alsınlar ve bir daha böyle harekette bulunmasınlar. Talihsiz münkirler, o kuvvetli bağdan kurtulup velîler âlemine râğbet göstersinler” diye,²⁵⁹ bu kerâmetleri göstermek zorunda kaldığını ifâde eder.

Ulu Ârif Çelebi, Mevlevîliğin yayılması için son derece gayret göstermiş; çeşitli seyahatlerde bulunarak, gittiği yerlerde halîfeler bırakarak ya da zâviye ve mevlevîhâneler tesis ederek,²⁶⁰ babasından almış olduğu mânevî mîrâsa sâhip çıkmıştır.

Ayrıca Çelebi’nin, döneminin önemli siyâset ve ilim adamlarıyla birçok temaslarda bulunduğunu; temasta bulunduklarının bir kısmının kendisine mürîd oldukları; bu sûretle de

²⁵⁴ Önder, *a.g.e.*, s. 174; Bu bilgi Sahîh Ahmed Dede’de, Ulu Ârif Çelebi’nin posta oturduğunda 42 yaşında olduğu şeklindedir. Ulu Ârif Çelebi’nin doğum senesini 1272 olarak aldığımızda ve Sultan Veled’in vefâtından birkaç gün önce, 1312’de Çelebi’yi posta geçirdiğini kabul ettiğimizde Ulu Ârif Çelebi posta oturduğunda 40 yaşında olmaktadır. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 211)

²⁵⁵ Ahmed-i Sipehsâlâr, *Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn Rûmî - Sipehsâlâr Tercemesi*, (haz: Ahmed Avni Konuk), s. 142; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 213; Ulu Ârif Çelebi’nin vefâtıyla ilgili *Târîhçe-i Aktâb*’da;

*O şâh-ı kişver-i keşf ü kerâmet
Yedi yüz ondokuzda etti rihlet
Meh-i zilhiccenindi yigirmi dördü
Se-çenbe gün bisât-ı cismi dördü*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 4)

²⁵⁶ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 243; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 208

²⁵⁷ Çelebi’nin kerâmetleri için bkz: Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 234-366

²⁵⁸ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 299

²⁵⁹ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 273

²⁶⁰ Ulu Ârif Çelebi’nin Mevlevîliğe hizmetleri için bkz: Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 234-366

Mevlevîliğin yayılmasına katkıda bulunduğu rivâyet edilmektedir. Mevlevîliğin yayılmasının yanı sıra, bu ilişkiler kültür hayatının beslenmesine de katkıda bulunmuştur. Zîrâ, Ulu Ârif Çelebi döneminde, farklı coğrafyalarda temâyüz etmiş âlimlerin eserleri Anadolu topraklarına girmiştir.²⁶¹ Bu meyânda Ulu Ârif Çelebi'nin, özellikle Mevlevîlik târihi ile ilgili en önemli hizmetlerinden biri de; mürîdlerinden Ahmed Eflâkî'ye, baba ve atalarının menkıbelerini ihtivâ eden bir eser hazırlamasını emretmiş olmasıdır. Bu emir netîcesinde Ahmed Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn* adlı eseri 718 h./1318 m. târihinde kaleme almaya başlamış,²⁶² 754 h./1358 m. târihinde tamamlamış;²⁶³ Ulu Ârif Çelebi'nin sürekli yanında bulunarak her ânına tanıklık etmiştir. Hattâ, Ahmed Eflâkî'nin babasının Saray şehrinde vefat ettiği, babasından Ahmed Eflâkî'ye intikâl eden yüklüce bir serveti ve kitapları alması için kendisini bekledikleri haberi Çelebi'ye ve Ahmed Eflâkî'ye ulaştığında Ulu Ârif Çelebi, dünyâ malına teveccüh sebebiyle Ahmed Eflâkî'nin kendilerinden kısa bir süre için bile olsa ayrılmasının helâkına neden olacağını söyleyerek gitmesine ve mânevî tâkibin kesintiye uğramasına müsâade etmemiştir.²⁶⁴

c) Eserleri:

* **Dîvân:** İctimâî ve dinî içerikli konularla birlikte, daha çok tasavvufî konuların işlendiği bu Farsça *Dîvân*, Mehmet Vanlıoğlu tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır. Gazellerinde, babası Sultan Veled ve dedesi Mevlânâ'da olduğu gibi, hem konu bütünlüğü bulunmakta, hem de konuya canlılık kazandırmak, okuyucunun ilgisini uyanık tutmak amacıyla, peygamber kıssaları, âyet ve hadislere yer vermektedir.²⁶⁵

²⁶¹ Ulu Ârif Çelebi'nin, Tebriz'den Sultaniye'ye yaptığı bir seyâhat sırasında, Kırşehir'li Şehâbeddin Muîd tarafından, Çelebi'ye Necmüddin Dâye'nin *Bahru'l-Hakâik ve'l-Meânî* adlı tefsiri hediye edilmiştir. Ulu Ârif Çelebi de kendisine hediye edilen nüshayı Kastamonu'lu Mevlânâ Alâeddîn adındaki mürîdine hediye etmiş, o döneme kadar "Rum Diyârı"nda bulunmayan eser, bu seyâhat sonrasında Anadolu topraklarına girmiştir. (Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 329-330; Ateş, Süleyman, *İşârî Tefsir Okulu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1998, s. 144-150)

²⁶² Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 212; Eflâkî, *a.g.e.*, c. I, s. CXIII; c. II, s. 364

²⁶³ Eflâkî, *a.g.e.*, c. I, s. VII

²⁶⁴ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 328-329

²⁶⁵ Vanlıoğlu, Mehmet, *Ulu Ârif Çelebi ve Dîvân'ının Tenkidli Metni*, basılmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1991

3) Şemseddin Âbid Çelebi (d. 682 h./1283 m. - ö. 739 h./1338 m.)

Ulu Ârif Çelebi'nin kardeşi olan Şemseddin Âbid Çelebi, Sultan Veled'in ikinci eşi Nusret Hâtun'dan 682 h./1283 m. târihinde dünyâya gelmiştir.²⁶⁶ Ulu Ârif Çelebi'nin, kardeşleri Şemseddin Âbid Çelebi, Selâhaddin Emir Zâhid Çelebi ve Hüsâmeddin Abdülvâcid Çelebi'ye 717 h./1317 m. târihinde hilâfet ve icâzet verdiği²⁶⁷ ve sağlığında dergâhın işlerini kardeşi Şemseddin Âbid Çelebi'ye emânet ettiği rivâyet edilir. Şemseddin Âbid Çelebi, ağabeyi Ulu Ârif Çelebi'nin 24 Zilhicce 719 m./5 Şubat 1320 m. târihinde vefâtının akabinde, 37 yaşında resmen Konya Mevlânâ Dergâhı'nın postnişini olmuştur.²⁶⁸

Şemseddin Emir Âbid Çelebi'nin posta oturmasının akabinde, 720 h./1320 m. târihinde, Konya Moğollar tarafından işgâl edilmiş; kurdukları İlhanlı Devleti adına Anadolu'ya Nuyinzâde Timurtaş bin Çoban adında bir vâli tâyin edilmiştir.²⁶⁹ Bu vâli, Karamanoğulları'nı Konya topraklarından çıkararak hükümrانlığını ilân etmiştir. Kaynaklara göre, halk tarafından da çok îtibar gören Timurtaş bin Çoban'a yörenin din ve ilim adamları da oldukça îtibar etmişlerdir. Bu dönemde Timurtaş bin Çoban'ın ilgisini, Konya Dergâhı çekmiş; Mevlânâ Âilesi'nin ve dervişânın hizada ve seferde yanlarında olmalarını ve kendisine itâat etmelerini istemiştir. Ancak, Şemseddin Emir Âbid Çelebi, dâvetlere seyrek iştirâk etmiş, bu durum da Timurtaş bin Çoban'ı incitmiş ve kızdırmıştır. Araya Şemseddin Emir Âbid Çelebi'yi kıskananların jurnalleri de eklendiğinde, Timurtaş bin Çoban bu durumdan son derece olumsuz etkilenmiştir.²⁷⁰

Timurtaş bin Çoban, Şemseddin Âbid Çelebi'nin olumsuz tutumu karşısında Şemseddin Emir Âbid Çelebi'yi siyâsî bir görevle vazîfelendirerek, onu Eretna Bey'e

²⁶⁶ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 199; Seyyid Fâzıl Mehmed Paşa, *Mevlevîyye Silsilesi*, (haz: Tahir Hafizoğlu), İnsan Yayınları, İstanbul, 2010, s. 109; *Târîhçe-i Aktâb*'da, Ahmed Remzi (Akyürek) Dede Şemseddin Âbid Çelebi için şu kît'ayı kaydetmiştir;

*Ulu Ârif Efendi'ye birâder
Cenâb-ı Âbid-i pâkize-gevher
Cihâna altıyüz seksen ikide
Kemâl-i aşk ile oldu resîde*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 5) Ayrıca, Abdülbâki Gölpinarlı, Sultan Veled'in *Dîvân*'ındaki bir gazelin Şemseddin Emir Âbid Çelebi için yazıldığını kaydetmektedir. (Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 96)

²⁶⁷ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 212

²⁶⁸ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 213

²⁶⁹ İlhanlılar'ın Konya'da bulunduklarına dâir bir bilgiye rastlamadık ancak belirtilen târihte Timurtaş bin Çoban Anadolu Beylerbeyi'dir. (İlhanlılar için bkz: Yuvalı, Abdülkadir, "İlhanlılar", *DİA*, c. XXII, s. 102-105)

²⁷⁰ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 369-370

kendisine bağılılığını bildirmesi için göndermiştir. Şemseddin Âbid Çelebi bu görevi kabul etmemek için ısrâr etse de, muvaffak olamamıştır. Ve *Mesnevî*'de geçen;

اولیاء اطفال حقند ای پسر
غایبی و حاضری بس با خبر

[*Ey oğul! Evliyâ, Hakk'ın etfâlidir. Onlar huzurda ve gaybette haberlidir*]

غایبی مندیش از نقصانشان
کاو کشد کین از برای جانشان

[*Velileri noksan ve ayıplarından ötürü arkalarından kötüleme. Zirâ, (Allâh) onların canından ötürü senden intikâm alır*]²⁷¹

حارس دارم که ملکش می سزد
داند او بادی که بر من می وزد

[*Benim kendisi mülke lâıyk bir bekçim vardır. Benim üzerime esen yeli o bilir.*]

سرد بود آن باد یا گرم آن علیم
نیست غافل نیست غائب ای سقیم

[*O rüzgâr soğuk mudur, sıcak mudur O bilir. O, gâfil ve gâib değildir.*]²⁷² beyitlerini diline vird edinerek, kendisine emredilen görevi yerine getirmek üzere yola koyulmuştur. Yolculuğun nihâyetinde ise, Konya'dan çıkmadan söylediği gerçekleşmiş ve Konya'da bulunan Moğol temsilcilerinin hepsinin Anadolu'yu terk ederek Şam'a kaçtıklarını haber almışlardır.²⁷³ *Menâkıbu'l-Ârifîn*

²⁷¹ Ahmed Avnî Konuk, bu beyitleri şerh ederken, evliyânın irâdesini Allâh'ın irâdesine teslim etmesinden ötürü, Allâh'ın evliyânın umûruna mütevellî olduğundan; evliyânın zâhirine göre hükmedip noksanlıklarını onların Allah'dan gâfil olduklarına yoranların, Allâh'ın intikâmını üzerlerine çektiğinden bahsetmektedir.

(Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. V, s. 37-38)

²⁷² وَلِلَّهِ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ (Mâide, 5/17) [*Göklerin ve yerin mülkü Allâh'ındır*] âyetinden yola çıkarak Ahmed Avnî Konuk, Allâh'ın her şeye kefil ve her şeyi bilen olduğunu; وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (Mücâdele, 58/6) [*Ve Allah her şeye şahiddir*] âyetiyle de Allâh'ın her yerde hâzır, her şeye şahid olduğunu delillendirmektedir.

(Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. VII, s. 82-83)

²⁷³ Burada anlatılmak istenenin, Timurtaş bin Çoban'ın, İlhanlılar'ın nüfuzlu devlet adamlarından olan babası Emîr Çoban'ın 1327'de öldürülmesi üzerine Ebû Saîd Bahâdır Han'dan korkup Memlûk sultanına sığınmak için Mısır'a gitmesi olduğunu düşünmekteyiz. Timurtaş bin Çoban, Şemseddin Emir Âbid Çelebi'yi bu vazîfeyle gönderdikten sonra, olaylar gelişmiş ve Şemseddin Âbid Çelebi bu ziyaretler sırasında Timurtaş bin Çoban Konya'yı terk ederek Mısır'a kaçmış ve Şemseddin Âbid Çelebi, Konya'ya döndüğünde kalp kırıklığı neticesi söylediklerinin aynıyla vukû bulduğuna şahid olmuştur.

(Seyyid Fâzıl Mehmed Paşa, *Mevleviyye Silsilesi*, s. 109; Göde, Kemal, "Eretnaoğulları", *DİA*, c. XI, s. 295)

müellifi Ahmed Eflâkî, kendisinin de bu seyâhat esnâsında Şemseddin Âbid Çelebi'ye refâkat ettiğini beyân etmektedir.²⁷⁴

Eflâkî, Şemseddin Âbid Çelebi ile bulundukları bir seyâhat esnâsında şâhit olduğu bir vak'ayı şöyle nakletmektedir:

Seyâhat ettikleri kişiler arasında bulunan Saîd isimli bir derviş seyâhat esnâsında Eflâkî'ye; “Eflâkî, hazır ol, senin de helvanı yiyeceğim. Ben Ârif'e bile karşı çıkmış bir kimseyim. Ârif'e mensûp olanlar da kim oluyor da bana karşı geliyor?” diyerek küstahlık etmiş, bunun üzerine Şemseddin Emir Âbid Çelebi; “Şimdi Ârif'e mensûp olanlardan biri de benim. Sana diyorum, senin ömründen üç gün kalmıştır, fazla değil. Senin helvanı Eflâkî pişirecek” buyurarak, derviş Saîd'i küstahlığı sebebiyle uyarmış. Şemseddin Emir Âbid Çelebi ve berâberindekiler Lâdik şehrine ulaştıklarında derviş Saîd hastalanarak üç gün sonunda vefat etmiş. Çelebi bunun üzerine son derece üzülererek; “Bunun techîz ve tekfînini yapmalı, helvasını pişirmeli. Uzun zaman bize hizmet etmiştir, fakat terbiyesizliğinden bizim yumuşaklığımıza güvenerek bir latîfe yapmak istediye de, Allâh'ın gayreti harekete gelerek, bir kazâ okunun darbesini yedi. İnşallah îmânla gitmiştir” demiş ve “Hiç kimse velîlere yaptığı hizmetinin çokluğuna ve onların sohbetindeki yakınlığına güvenip övünmesin, edeb ve terbiye yolundan çıkmasın. Yoksa başını ve sırrını ele verir. Hakîkatin özü, şerîatin canı olan bu tarîkate gâfil yaşamamanın, Allâh'ın emirlerinden habersiz olmanın, hevâ ve hevesi serbest bırakmanın büyük tehlikesi vardır. Bundan Yaradan'a sığınırız” buyurmuştur.²⁷⁵

Şemseddin Âbid Çelebi, Tebriz'de bulunduğu bir sırada, Moğol karagâhında vezir Hoca Şemseddin Emir Muhammed'le görüşmesi esnâsında, vezîre dervişlerin giderilmesi gereken bâzı ihtiyaçlarından bahsettiğinde vezir Çelebi'yi başından savmış ve böbürlenme göstermiştir. Buna çok canı sıkılan Çelebi, Moğollar'dan yüz çevirerek Anadolu'ya geri dönmüştür. Bu kalp kırıklığının ardından Çelebi memleketine döndüğünde o memleketin ileri gelenlerinin birbirlerine düştükleri ve devletin zeval bulduğu rivâyet edilmektedir.²⁷⁶ Ayrıca bu seyâhat esnâsında yaşanan tatsızlıktan haberdâr olan Moğol hükümdârı Ebû Saîd Bahadır Han, Çelebi'nin gönlünü almak için Emir Sungur Ağa adındaki bir adamıyla Çelebi'ye hediyeler göndermiştir. Bu hediyeler arasında “Nisan Tası” adı verilen, üzeri altın ve gümüş

²⁷⁴ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 370-371

²⁷⁵ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 381-382; Seyyid Fâzıl Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 110

²⁷⁶ Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, c. II, s. 372

kakmalı, yazı ve resimlerle süslü bronz bir kap da bulunmaktadır ve hâlen Mevlânâ Müzesi'nde sergilenmektedir.²⁷⁷

Şemseddin Emir Âbid Çelebi'nin Ulu Ârif Çelebi gibi kayıtsız ve kalender bir kişiliği bulunduğunu nakleden kaynaklar, dış görünüşe önem vermediğini de belirtirler. Bıyıklarını uzun bırakan Çelebi, Konya Vâlisi olan Tâc-ı Kızıl'ın oğlu Zahîreddin'in kendisini uyararak; “Bu uzun bıyıklarını niçin kesmiyorsun, sen sipâhi şeyhi misin?” demesi üzerine; “Benim bıyıklarım uzundur, fakat senin de hırsından gözüne perde gelmiştir. Bu bıyığı kısaltmak kolaydır, ancak senin gözündeki hastalığın dermânı yoktur” buyurmuştur. Bu olayın ardından üç gün sonra Zahîreddin'in ağzından aldığı bir ok yarasıyla öldüğü rivâyet edilmektedir.²⁷⁸

Şemseddin Âbid Çelebi'nin postnişînliği dönemi, birçok siyâsî olayın yaşandığı bir dönem olması sebebiyle, Çelebi, Dergâh'a hizmet etmekten çok, dergâhı, Mevlevîliği ve dervişleri muhâfaza etmekle uğraşmış; Karamanoğulları'nın yardımlarıyla dergâhda birtakım yenileme çalışması yapmış; fakat Mevlevîliğin intişârına çok fazla katkıda bulunamamıştır.²⁷⁹

Şemseddin Âbid Çelebi 21 yaşındayken, 703 h./1304 m. târihinde Şâh Melik Hâtun²⁸⁰ adında bir kızı; 24 yaşındayken 706 h./1306 m. târihinde Salâhaddin Emîr Zâhid Küçük;²⁸¹ 27 yaşındayken 709 h./1309 m. târihinde Muhammed Çelebi²⁸² ve 33 yaşındayken de 715 h./1315 m. târihinde de Emir Âlim Bahrulkemâl Çelebi²⁸³ adında üç oğlu dünyâya gelmiştir.

²⁷⁷ Top, *a.g.e.*, s. 236-237; Önder, *a.g.e.*, s. 180

²⁷⁸ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 380; Seyyid Fâzıl Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 110

²⁷⁹ Top, *a.g.e.*, s. 236; Önder, *a.g.e.*, s. 180

²⁸⁰ Evlenip evlenmediği konusunda bir bilgiye ulaşamadığımız Şâh Melik Hâtun 72 yaşında, 775 h./1373 m. târihinde vefat etmiştir. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 208, 225; Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 387)

²⁸¹ Salâhaddin Emîr Zâhid Küçük, 737 h./1336 m. târihinde, 31 yaşındayken vefat etmiştir. Emir Âdil Küçük (ö. 829 h./1425 m.) ve Abdülehad Çelebiler'in babalarıdır. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 217-218)

²⁸² Muhammed Çelebi, 56 yaşında, 765 h./1363 m. târihinde vefat etmiştir. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 209, 223; Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 387)

²⁸³ Bahrulkemâl Çelebi, 33 yaşındayken, 748 h./1347 m. târihinde amcası Ulu Ârif Çelebi'nin Emir Âlim Ekber Çelebi'den torunu olan İsmet Hâtun ile, İsmet Hatun 14 yaşındayken evlenmiştir. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 212, 220; Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 387)

Şemseddin Âbid Çelebi, 20 sene Dergâh-ı Mevlânâ'ya hizmet ettikten sonra, 5 Muharrem 739 h./24 Haziran 1338 m. târihinde vefat etmiştir.²⁸⁴ Yerine kardeşi Hüsâmeddin Vâcid Çelebi geçmiştir.

4) Hüsâmeddin Vâcid Çelebi (d. 689 h./1289 m. - ö. 742 h./1342 m.)

Sultan Veled'in Sünbüle Hâtun'dan doğan oğlu Hüsâmeddin Vâcid Çelebi, 689 h./1289 m. târihinde dünyâya gelmiştir.²⁸⁵ Ulu Ârif Çelebi, diğer kardeşleri gibi 717 h./1317 m. târihinde Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'ye de hilâfet vermiştir.²⁸⁶ 739 h./1338 m. târihinde vefat eden kardeşinin yerine posta geçen Hüsâmeddin Vâcid Çelebi, 3 sene kadar makâmda bulunmuş, bu süre içerisinde meclislerine Celâleddin Ergün Çelebi de devam etmiştir.²⁸⁷

Postnişîn olduğu dönemde, Dergâh'da ne gibi faâliyetlere imzâ attığı konusunda bir bilgiye ulaşamadık. Ancak, vefâtının ardından makâmın bir süre boş kaldığı rivâyet edilir.²⁸⁸

Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'nin 709 h./1309 m. târihinde Ahmed Selçuk²⁸⁹ isminde bir oğlu; 712 h./1312 m. târihinde Cihân Melik²⁹⁰ isminde bir kızı dünyâya gelmiştir.

²⁸⁴ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 383; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 218; Seyyid Fâzıl Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 109; *Târîhçe-i Aktâb*'da Şemseddin Emir Âbid Çelebi'nin vefâtıyla ilgili;

*Yedi yüz yirmi dokuz oldu hicret
Bekâ dergâhına kıldı azîmet*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 4)

²⁸⁵ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 203; *Târîhçe-i Aktâb*'da Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'nin velâdeti için 685 h. târihi verilmiş ve şu mısralar kaydedilmiştir:

*Cenâb-ı Âbid'e Vâcid Efendi
Birâderdir cihânın dil-pesendi
Erince altı yüz seksen beşe sâl
Bugüne verdi teşrîf ile ikbâl*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 5)

²⁸⁶ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 212

²⁸⁷ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 218

²⁸⁸ Makâmın boş kalmasının sebebini kaynaklar, Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'nin yerine geçecek erkek evlâdı olmamasına bağlamaktadırlar. (Top, *a.g.e.*, s. 237)

Oysa, Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'nin Ahmed Selçuk adında 790 h./1387 m. târihinde vefat eden bir oğlu bulunmaktadır. Kanâatimizce ve Sahîh Ahmed Dede'nin kaydettiğine göre de, Ahmed Selçuk (Çelebi) vefat ettiğinde "mahall-ı âharda evlâdı kalmıştır." Bu yüzden, Ahmed Selçuk Çelebi'nin başka bir memlekette yaşadığı, belki de Mevlevîliğin intişârı için başka bir memlekette bulunduğunu ve orada vefat ettiğini söylemek mümkündür. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 230)

Eflâkî, Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'nin vefâtının akabinde, şeyhliğin, "Mevlânâ Bahâeddin yüce Şehzâde" isminde bir şehzâdeye geçtiğini kaydetmektedir. Bu zât, Konya dışında olması sebebiyle ve uzun bir bekleyişin ardından, makâma bu zâtın anne-baba bir kardeşi Emir Âdil Çelebi geçmiştir. Biz Eflâkî'nin "Mevlânâ Bahâeddin yüce Şehzâde" olarak kaydettiği kişinin Ulu Ârif Çelebi'nin büyük oğlu Emir Âlim Çelebi olduğunu düşünmekteyiz. (Eflâkî, *a.g.e.*, c. I, s. 384)

3 sene postnişin olarak Dergâh'a hizmet eden Hüsâmeddin Vâcid Çelebi, 53 yaşında, Şaban ayında 742 h./1341 m. târihinde vefat etmiştir.²⁹¹

5) Emir Âlim Çelebi (d. 692 h./1292 m. - ö. 751 h./1350 m.)

Ulu Ârif Çelebi'nin büyük oğlu olan Emir Âlim Çelebi, 692 h./1292 m. târihinde doğmuştur.²⁹² Annesi, Kayser-i Tebrîzî'nin kızı Devlet Hâtun'dur. Kendisi, "Emir Âlim Şehzâde-i Muazzam Bahâülmille" olarak isimlendirilmiştir.²⁹³

742 h./1341 m. târihinde, amcası Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'nin vefâtının akabinde, 50 yaşındayken posta oturmuştur. Ancak kaynaklarda, Emir Âlim Çelebi'nin, amcasının vefâtı sırasında Konya'da bulunmadığı; hattâ postta bulunduğu süre zarfında Konya'da bulunmadığı; kendisine haberler gönderildiği hâlde Konya'ya dönmediği ve kendisine kardeşi Emir Âdil Çelebi'nin vekâlet ettiği aktarılmaktadır.²⁹⁴ Nitekim, Eflâkî de eserinde, "Mevlânâ Bahâeddin yüce Şehzâde" isminde bir çelebiden bahsetmekte ve Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'nin vefâtının akabinde, şeyhliğin bu zâta geçtiğini kaydetmektedir. Bu zât, Şemseddin Emir Âbid Çelebi'ni seyâhatlerine iştirâk etmiş ve Tebriz'e yaptıkları bir seyâhat esnâsında, Şemseddin Emir Âbid Çelebi'ye iştirâk etmeyerek, Sinop Limanı'ndan, Türkistan üzerine seyâhate çıkmıştır. Ve gurbette yaşayarak Konya dışında vefat etmiştir.²⁹⁵ Eflâkî'nin "Mevlânâ Bahâeddin yüce Şehzâde" olarak tanıttığı zâtın "Emir Âlim Şehzâde-i Muazzam

²⁸⁹ Ahmed Selçuk (Çelebi), 790 h./1387 m. târihinde, 81 yaşında vefat etmiştir. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 209, 230)

²⁹⁰ Cihân Melik Hâtun, 790 h./1387 m. târihinde, 78 yaşında vefat etmiştir. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 210, 230)

²⁹¹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 218-219; Ahmed Remzi Dede, *Târîhçe-i Aktâb*'da Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'nin vefâtı için 733 h. târihini vermekte ve şu mısraları kaydetmektedir. Ancak, o târihte henüz ağabeyi Şemseddin Emir Âbid Çelebi'nin hayatta olduğu göz önünde bulundurulduğunda ve Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'nin akabinde postnişin olduğunu düşündüğümüzde bu târihte bir yanlışlık olduğu kanâatini taşımaktayız:

*Yedi yüz otuz üçde oldu âzım
Huzûr-ı ceddine oldu mülâzım*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 5)

²⁹² *Târîhçe-i Aktâb*'da Emir Âlim Çelebi'yle ilgili;

*Ulu Ârif Efendi-zâde Âlim
Hakikat mahzeni kenzü'l-meâlim
Bu dehre altı yüz doksan ikide
Füyûz-ı ilm ile oldu resîde
Yedi yüz elli birde kıldı rihlet
Makâm-ı pâki oldu cennet*

mısraları düşülmüştür. (*Târîhçe-i Aktâb*, s. 6)

²⁹³ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 204

²⁹⁴ Eflâkî, *a.g.e.*, c. I, s. 384; Top, *a.g.e.*, s. 237

²⁹⁵ Eflâkî, *a.g.e.*, c. I, s. 372, 384

Bahâülmille” olduğu fikrindeyiz. Zîrâ, Emir Âlim Çelebi gurbette vefat ettiği için Türbe’de kabri bulunmamaktadır.²⁹⁶

Emir Âlim Çelebi’yi bekleyiş dokuz sene sürmüştür. Bu süre içerisinde, kardeşi Emir Âdil Çelebi kendisine vekâlet etmiştir.²⁹⁷ dokuz senenin sonunda Çelebi’nin vefat haberi ulaştığında, kardeşi resmen posta geçmiştir.

Emir Âlim Çelebi’nin 735 h./1334 m. târihinde, İsmet Hâtun adında bir kızı dünyâya gelmiştir. İsmet Hâtun, 14 yaşındayken, büyük amcası Şemseddin Emir Âbid Çelebi’nin oğlu Emir Âlim-i Sâin Bahrülkemâl Çelebi (ö. 798 h./1395 m.) ile evlenmiştir. Bu evlilikten 756 h./1355 m. târihinde Şerefhân Hâtun ve 781 h./1379 m. târihinde de Pîr Âdil Çelebi dünyâya gelmiştir. Şerefhân Hâtun da 14 yaşındayken, 770 h./1368 m. târihinde Ulu Ârif Çelebi’nin küçük oğlu Emir Âdil Çelebi’nin oğlu, II. Muhammed Ârif Çelebi (ö. 824 h./1424 m.) ile evlenmiştir.²⁹⁸

6) Emir Âdil Çelebi (d. 695 h./1295 m. - ö. 770 h./1368 m.)

Ulu Ârif Çelebi ve Devlet Hâtun’un küçük oğulları olan Emir Âdil Çelebi, 695 h./1295 m. târihinde dünyâya gelmiştir.²⁹⁹ 56 yaşında, 751 h./1350 m. yılında o târihe kadar vekâleten yürüttüğü postnişinlik görevini resmen üstlenmiştir.³⁰⁰

²⁹⁶ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 98; Top, *a.g.e.*, s. 237

²⁹⁷ Sahîh Ahmed Dede’de rastladığımız Emir Âlim Çelebi’nin 742 h./1341 m. târihinde, 50 yaşındayken posta geçtiği ve 9 sene postnişin bulunduğu ve 59 yaşında “diyar-ı âharda” vefat ettiği bilgileri Eflâkî’yi doğrulamaktadır. Ve buradan çıkardığımız sonuç şudur ki; Emir Âlim Çelebi, makam çelebisi bulunduğu dönemde ve öncesinde Konya’da değildir ve kendisine makâmın boş kalamayacağı haberleri iletilmesine rağmen geri dönmemiştir. 9 sene kadar geri dönmesi beklenmiş ve bu sürede kendisine kardeşi Emir Âdil Çelebi vekâlet etmiştir. Ancak 735 h./1335 m. târihinde, Emir Âlim Çelebi’nin 42 yaşındayken Konya’da İsmet Hâtun adında bir kızı dünyâya geldiği bilgisini göz önünde bulundurursak, Çelebi’nin zaman zaman seyâhat hâlinde olduğunu da düşünebiliriz. Ayrıca Kütahya Mevlevîhânesi postnişinlerinden Celâleddin Ergün Çelebi’nin (ö. 775 h./1373 m.) de Emir Âlim Çelebi’nin meclislerinde bulunduğu ifade edilmektedir. Celâleddin Ergün Çelebi’nin, Emir Âlim Çelebi’nin Konya’da bulunduğu zaman zarfında meclislerine devam etmiş olabileceğini de söylemek mümkündür. Emir Âlim Çelebi’nin gurbette vefat ettiği haberi ulaştığında da Emir Âdil Çelebi resmen makam çelebisi olmuştur.

(KMMA, dosya no: 51, belge no: 29; Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 60-61; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 217-218, 221)

²⁹⁸ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 217, 220, 221, 224, 226

²⁹⁹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 205; *Târîhçe-i Aktâb*’da da;

Gelince altı yüz doksan beşe sâl

Cenâb-ı Âdil etti dehre ikbâl

mısrâlarıyla Emir Âdil Çelebi’nin doğumu kaydedilmiştir. (*Târîhçe-i Aktâb*, s. 6)

³⁰⁰ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 221

Emir Âdil Çelebi'nin postnişinlik dönemi hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır.³⁰¹

Emir Âdil Çelebi, 19 sene resmen, 9 sene de ağabeyi Emir Âlim Çelebi'ye vekâleten toplam 28 sene Dergâh'a hizmet ettikten sonra 770 h./1368 m. târihinde vefat etmiştir.³⁰²

Emir Âdil Çelebi'nin 745 h./1344 m. târihinde Muhammed Ârif (II./Sânî); 748 h./1347 m. târihinde de Muhammed Sâdık (ö. 805 h./1402 m.) isimlerinde iki oğlu dünyâyâ gelmiş; Muhammed Ârif Çelebi (ö. 824 h./1424 m.), babasının vefâtının ardından, amcası Emir Âlim Çelebi'nin torunu Şerefân Hâtun ile 770 h./1368 m. târihinde evlenmiş ve Emir Âlim Çelebi'nin (ö. 798 h./1395 m.) yerine postnişin olmuştur.³⁰³

7) II. Emir Âlim Çelebi (d. 715 h./1315 m. - ö. 798 h./1395 m.)*

Sultan Veled'in oğlu Şemseddin Âbid Çelebi'nin oğlu olan Emir Âlim Çelebi, 715 h./1315 m. târihinde dünyâyâ gelmiştir.³⁰⁴

Babası Şemseddin Emir Âbid Çelebi'nin (ö. 739 h./1338 m.) taht-ı terbiyesinde yetişmiş ve sikkesi tekbirlenerek, hilâfet almıştır.³⁰⁵ Babasının vefâtının ardından, büyük amcası Ulu Ârif Çelebi'nin oğullarının da makâmda bulunmasının ardından Emir Âlim Çelebi, kuzeni Ulu Ârif Çelebi'nin küçük oğlu Emir Âdil Çelebi'nin (ö. 770 h./1368 m.) vefâtının ardından çelebilik makâmında bulunmuştur. Tahsîli zamânında, edindiği bilgi ve Mevlevîlik içerisinde

³⁰¹ Buradaki bilgi kopukluğunun en önemli sebebi ise; Mevlevîlik târihi kaynaklarının en önemlilerinden biri olan *Menâkıbu'l-Ârifin* müellifi Eflâkî'nin 745 h./1344 m. târihinde vefat etmiş olmasıdır. (Sahîh Ahmed Dede, a.g.e.,s.219)

Bu târihten itibaren Mustafa Sâkib Dede'nin kaleme aldığı *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* eseri Mevlevîlik için en önemli kaynak olmuştur. Ancak, Sâkib Dede de makam çelebilerinin hâl tercümelerini Şemseddin Âbid Çelebi'nin oğlu Emir Âlim Çelebi'den başlamıştır. Bu sebeple, Emir Âdil Çelebi ve dönemiyle ilgili yeterli bilgiye ulaşamadık.

³⁰² Sahîh Ahmed Dede, a.g.e.,s. 223; *Târîhçe-i Aktâb*, Emir Âdil Çelebi'nin vefâtı için;

Birâder Âlim'e bu Âdil-i Ekber

Yedi yüz yetmiş idi gitti ol er

mısrâlarını kaydetmiştir. (*Târîhçe-i Aktâb*, s. 6)

³⁰³ Sahîh Ahmed Dede, a.g.e.,s. 219, 220, 224

³⁰⁴ Sahîh Ahmed Dede, a.g.e.,s. 212; *Târîhçe-i Aktâb*, Emir Âlim Çelebi'nin doğum târihini şöyle kaydeder:

Yedi yüz beşde geldi güne Âlim

O Ekber Âlim'e ferzend-i sâlim

(*Târîhçe-i Aktâb*, 6)

³⁰⁵ Mustafa Sâkib Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, c. I, s. 123; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, s. 329

katettiği mesâfeyi gören Emir Âdil Çelebi, Emîr Âlim Çelebi'yi takdîr etmiş ve Emîr Âlim Çelebi de tevâzu ve edebinden ferâgat etmeyerek karşılık vermiştir. Emîr Âdil Çelebi; henüz vefâtından önce “Âdil'in Âlim'i gidiyor” buyurarak, Emîr Âlim Çelebi'yi çelebilik makâmı için namzed göstermiş³⁰⁶ ve böylece çelebiler beyinde olabilecek bir ihtilâfı önlemiştir.

II. Emir Âlim Çelebi'nin (ö. 798 h./1395 m.) zamân-ı meşîhatinde yeni doğan bebeklerin, Çelebi'nin huzûruna getirilerek, tesmiye edilmelerinin arzu edildiği rivâyet edilir. Çelebi Efendi'nin huzûruna getirilen bebeklerin geleceklerinin Çelebi'nin seçtiği isimlere göre şekillendiği de rivâyet edilmektedir. Ayrıca, Çelebi Efendi'nin seçtiği isimlerin, “Cemâleddin”, “Âdil”, “Ârif” gibi mevleviyân arasında çok kullanılan isimler değil de, çok duyulmamış isimler olmasına şaşırان ve kusur bulmaya çalışanların dedikoduları da Çelebi Efendi'nin kulağına geldiğinde onlara; isim koymanın öneminden bahisle, çocuğa isim verirken hayır duâda da bulunulduğundan ve çocuk hakkında hayır temennî edildiğinden bahsederek, kısaca; “Her kim büyüklerinin isim mîrâsının vârisi olmazsa; onun katındaki bilginin en zayıfıyla isimlendirilir” buyurmuştur.³⁰⁷

Emîr Âlim Çelebi'nin postnişînliği zamânında, hayırlı evlât ve âile sâhibi olmak için niyâzda bulunan, duâ ricâ edenlerden hayırlı evlâtla rızıklandırılacak olanlara; “Himmet ederim, ancak bir şartla ki ismi “filân” verin” buyurarak, doğacak bebeğin ismini belirlediği ve bebeğin de Çelebi Efendi'nin belirlediği ismin cinsi üzere doğduğu; hayırlı evlâtla merzûk olamayacaklara; “Allâh, hayır versin” diye hayır-duâda bulunduğu ve hiç evlât sâhibi olamayacakların karşısında da sükûtunu muhâfaza ederek cevap verdiği rivâyet edilmektedir. Ayrıca, Emîr Âlim Çelebi'ye hayır-duâda bulunması için getirilen çocuklara Çelebi ne şekilde hitap ederse, (“Emir”, “Kadı”, “Hacı”, “Dervîş”, “Molla”...vs.) çocuğun ilerleyen zamanlarda bu hitap üzere hayâtının şekillendiği ve bunda hiç ihtilâf bulunmadığı da rivâyet edilmektedir.³⁰⁸

Emir Âlim Çelebi ile ilgili olarak şöyle bir vâk'a nakledilir: Kayseri emirlerinden Seyfî Bey isminde bir zât, Emir Âlim Çelebi zamânında Karamanoğulları'nın saldırısına uğramış. Ve bu saldırıdan canını kurtarmışsa da, kendisinde bir kalp rahatsızlığı bâkî kalmış. Bu illete mübtelâ iken bir gece rüyâsında Emir Âlim Çelebi'yi görmüş ve Çelebi kendisine bir

³⁰⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, 123-124

³⁰⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 124

³⁰⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 125-126

elma uzatarak; “Bunu ye, halecân illetinden kurtulursun” demiş. Bu rüyânın sabahında, Seyfî Bey Emir Âlim Çelebi’nin huzûruna çıktığında, Çelebi cebinden bir elma çıkararak; “Vâkı’anız ayn-ı vâkı’adır, yiyiniz” demiş. Seyfî Bey, elmanın dörtte birini yedikten sonra, sıkıntılarından kurtulmuş.³⁰⁹

Emîr Âlim Çelebi döneminde, Karamanoğulları ile de yakın münâsebet içinde bulunulmuş; Karamanoğlu Alâeddin Bey, Lârende/Karaman’daki Mevlânâ’nın annesi Mü’mine Hâtun ve kardeşi Muhammed Alâeddin’in kabirleri üzerine 771 h./1370 m. târihinde bir türbe, bitişiğine bir zâviye (Mâder-i Mevlânâ Zâviyesi/Karaman Mevlevîhânesi), ve mescid yaptırmış ve zengin vakıflar bağışlamıştır.³¹⁰

Bahrulkemâl Çelebi, 33 yaşındayken, 748 h./1347 m. târihinde amcası Ulu Ârif Çelebi’nin Emir Âlim Ekber Çelebi’den torunu olan İsmet Hâtun (ö. 800 h./1397 m.) ile İsmet Hâtun 14 yaşındayken evlenmiştir. Bu evlilikten, 756 h./1355 m. târihinde Şerefhân Hâtun (ö. 810 h./1407 m.);³¹¹ 781 h./1379 m. târihinde de Pîr Âdil Çelebi (ö. 865 h./1460 m.) dünyâya gelmiştir.³¹²

Emîr Âlim Çelebi, 27 sene postnişînlik vazîfesini yerine getirdikten sonra, 798 h./1395 m. senesinde vefat etmiş; Mevlânâ Türbesi’ne defnedilmiştir.³¹³ Kabri, Mevlevî geleneğinde, akıl hastalıklarından şifâ bulmak için tedâvi merkezi gibi kabul görmektedir. Akıl hastalarının Çelebi’nin kabri karşısında ihlâsla ettikleri duâların kabul olup, hastaların bu dertlerinden kurtulacaklarına inanılır.³¹⁴

Vefâtından önce, kendisine verilen “Bahrulkemâl” lakabı için “Gerçi bu lakap güzelse de zevâl haberi geldi” buyurarak, vefatlarının yaklaştığını haber vermiştir. Ayrıca, vefâtından önceki son mukâbelede, “Bu vedâ semâ’ıdır” buyurarak, mevcûd elbiselerini mutribân ve

³⁰⁹ Ali Enver, *Semâ’hâne-i Edeb*, İstanbul, 1309, s. 149; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 330

³¹⁰ Önder, *a.g.e.*, s. 181-182

³¹¹ Şerefhân Hâtun da 14 yaşındayken, 770 h./1368 m. târihinde Ulu Ârif Çelebi’nin küçük oğlu Emir Âdil Çelebi’nin oğlu, II. Muhammed Ârif Çelebi (ö. 824 h./1424 m.) ile evlenmiştir. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 224)

³¹² Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 220, 221, 226

³¹³ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 231; *Târîhçe-i Aktâb*’da vefat târihi için;

*Yedi yüz doksanı geçdi sekiz yıl
Bu da kûy-ı visâle oldu vâsıl*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 6)

³¹⁴ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 332

kavvâlana hediye ettiği rivâyet edilmektedir.³¹⁵ Kendisinden sonra, amcasının oğlu Emîr Âdil Çelebi'nin (ö. 770 h./1368 m.) oğlu olan II. Muhammed Ârif Çelebi'yi (ö. 824 h./1424 m.) postnişîn tâyin etmiştir.³¹⁶

II. Muhammed Ârif Çelebi (ö. 824 h./1424 m.), Emîr Âlim Çelebi'nin vefâtının ardından, şu mersiyei söylemiştir:

*Hazret-i Âlim olup âmil-i emr-i Âlîm
Berk-i lâmi' gibi cân attı der-i Allâm'a
Âlim-i ilm ü amelde ilm-i elma' idi
Pîşvâ oldu yine kâfile-i allâma³¹⁷*

Oğlu Pîr Âdil Çelebi'den olan torunu da dedesinin vefâtıyla ilgili şu kıt'ayı inşâd etmiştir:

*Gerçi ma'lûm oldu ba'de'l-fevt emmâ çâre ne
Vakt-i sûr-ı sohbetinde bilmedik kadrin dirîğ
Mevt-i Âlim'le meğer yek-sân bir mâtem imiş
Menzil-i bedr-i vücûd-ı âlem olmak zîr-i mîğ³¹⁸*

8) II. Muhammed Emir Ârif Çelebi (d. 745 h./1344 m. - ö. 824 h./1424 m.)*

Ulu Ârif Çelebi'nin oğlu Emir Âdil Çelebi'nin (ö. 770h./1368 m.) büyük oğlu olan II. Muhammed Ârif Çelebi, 745 h./1344 m. târihinde dünyâya gelmiştir. Dedesinin ismi ile tesmiye olunduğundan II. Muhammed Ârif Çelebi olarak anılmıştır.³¹⁹

770 h./1368 m. târihinde, o dönemde postnişîn olan, büyük amcası Emîr Âlim Çelebi'nin (ö. 798 h./1395 m.) kızı Şerefhân Hâtun ile evlenerek, Emîr Âlim Çelebi'nin dâmâdı olmuştur.³²⁰ Emîr Âlim Çelebi'nin vefâtından bir süre önce kendisini postnişînlığe tâyin

³¹⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 128

³¹⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 128

³¹⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 129; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 150

³¹⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 129

³¹⁹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 219; *Târîhçe-i Aktâb*'da;

*İdi bedr Ârif-i sâni velâdet
Yedi yüz ile kırk altıydı hicret*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 6)

³²⁰ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 224

etmesi hasebiyle, Emîr Âlim Çelebi'nin 798 h./1395 m. târihinde vefat etmesiyle postnişîn olmuştur.³²¹

Postnişînliğin ilk döneminde, Konya Karamanoğulları'nın hâkimiyetinde bulunuyorken; 799 h./1397 m. târihinde Yıldırım Bâyezid'in Konya'yı fethetmesiyle Konya geçici olarak Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.³²² Siyâseten karışık bir zamanda postnişîn olan II. Muhammed Ârif Çelebi, dervîşânı bu gerginlikten uzak tutmak için sık sık seyâhatlerde bulunarak mevlevîler arasında âsâyîşi sağlamaya çalışmıştır.³²³ Hattâ bu seyâhatler esnâsında, Kestel civârında da bulunduğu rivâyet edilmekte ve burada bir semâ merâsimi icrâ edildiğinden bahsedilmektedir.³²⁴

II. Muhammed Ârif Çelebi'nin postnişînliği zamânında, Mevlânâ Türbesi büyük bir tâmirâtan geçmiştir. Bu tâmirat, Emîr Âlim Çelebi (ö. 798 h./1395 m.) zamânında başlamış, II. Muhammed Ârif Çelebi zamân-ı meşîhatinde tamamlanmıştır.³²⁵ Karaman Beyi Alâeddin Ali Bey'in güney sâhillerine düzenlediği bir sefer esnâsında rüyâsında Hz. Mevlânâ'dan fetih müjdesi alması üzerine, sefer dönüşü ganîmetlerle bu tâmiratı gerçekleştirdiği ve 783 h./1381 m. târihinde başlayan tâmirat 799 h./1397 m. târihinde tamamlanabilmiş ve türbe âdetâ yeniden inşâ edilmiştir.³²⁶

II. Muhammed Ârif Çelebi, 26 sene postnişîn olarak vazîfe yapmış ve 79 yaşındayken, 824 h./1421 m. târihinde vefat etmiştir.³²⁷ II. Muhammed Ârif Çelebi'nin Şerefhân Hâtun ile

³²¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 128; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 231

³²² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 130; Sümer, Fâruk, "Karamanoğulları", *DİA*, c. 24

³²³ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 130; Önder, *a.g.e.*, s. 182

³²⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 130; Bursa Mevlevîhânesi, Sultan I. Ahmed'in (ö. 1026 h./1617 m.) saltanatı, I. Bostan Çelebi postnişînliği zamânında tesîs edilmiştir. İlk postnişînini de Ahmed Cünûnî Dede'dir. (ö. 1030 h./1620) Yâni, II. Muhammed Ârif Çelebi zamânında Bursa'da bir mevlevîhâne tesîsinden söz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte, bâzı kaynaklar Dîvâne Mehmed Çelebi döneminde Bursa'da Mevlevîliğin, hattâ bir mevlevîhânenin mevcûdiyetinden bahsetmektedirler. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. III, s. 58; Küçük, Sezâî, *a.g.e.*, s. 181-182)

³²⁵ Önder, *a.g.e.*, s. 182-183; Özönder, Hasan, "Mevlânâ Türbe ve Külliyesinin Tâmir ve İlâveler Kronolojisi", *SÜSAMSD*, sy. 2, Konya, 1998, s. 17

³²⁶ Önder, *a.g.e.*, s. 182-183; Özönder, Hasan, "Mevlânâ Türbe ve Külliyesinin Tâmir ve İlâveler Kronolojisi", *SÜSAMSD*, s. 17

³²⁷ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 131; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 237; *Târîhçe-i Aktâb*'da vefat târihi için; *Cenâb-ı Âdil-i Ekber-zâdedir bu*
Sekiz yüz yirmi dörtde gitdi yâ hû

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 7)

olan evliliğinden V. Emîr Âdil Çelebi (ö. 860 h./1455) dünyâyâ gelmiştir.³²⁸ Vefâtından önce, “Kim bizi isterse; O’nun mürîdi olsun” buyurarak, Emîr Âlim (Bahrülkemâl) Çelebi’nin (ö. 798 h./1395 m.) oğlu Emîr (Pîr) Âdil Çelebi’yi (ö. 865 h./1460 m.) postnişîn tâyin etmiştir. Bu vasiyetin ertesi günü de vefat etmiştir. Vefâtının ardından hem Pîr Âdil Çelebi, hem de Pîr Âdil Çelebi’nin oğlu Cemâleddin Çelebi vefâtına târih düşmüşlerdir. Pîr Âdil Çelebi’nin düştüğü târih:

*Hazret-i Ârif-i sırr-ı melekût
Bezm-i imlâka edip şedd-i nitâk
Mâtemi boğdu bilin eflâkın
Firkatı tâkatımız eyledi tâk³²⁹*

Cemâleddîn Çelebi’nin târihi de;

*Ârif Çelebî da’vet-i âbâ ile âh
Nâke çekilip gitti bekâ mülküne âh
Geldikde nizâm-ı sade fe yâni hâlel
Çekdi güherin fenâ silkine âh³³⁰*

9) Emir (Pîr) Âdil Çelebi (d.781 h./1379 m. - ö. 865 h./1460 m.)*

781 h./1379 m. târihinde dünyâyâ gelen, Bahrülkemâl Emir Âlim Çelebi’nin (ö. 798 h./1395 m.) oğlu olan Emîr Âdil Çelebi’nin annesi, Ulu Ârif Çelebi’nin torunu olan İsmet Hâtun (ö. 800 h./1397 m.)’dur.³³¹

Âdil Çelebi, çelebilik makâmında bulunduğu süre zarfında, mevlevî âyinine önem vermiş; *Mesnevî* takrirleriyle tanınmış ve fakirlere yardımlarda bulunmuştur.³³² *Semâ’-hâne-i Edeb*’de de, Âdil Çelebi’nin, Mevlevî âdâbı üzere mensur eserleri bulunduğu bahisle, Âdil Çelebi’nin “Pîr Âdil Çelebi” ünvânı tasdîk edilmektedir.³³³ Nitekim Âdil Çelebi, Mevlevî Mukâbelesi’ne son ve kat’î şeklini vermiş isimdir. Ancak, *Sefîne*’de Sâkîb Dede’nin

³²⁸ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 227

³²⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 131

³³⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 131

³³¹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 226; *Târîhçe-i Aktâb*’da Pîr Âdil Çelebi’nin doğum târihi için;

*O Pîr Âdil Efendi doğdu fî’l-hâl
Yedi yüz ile seksen bir olub sâl*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 7)

³³² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 133

³³³ Ali Enver, *a.g.e.*, s. 151; Bahsi geçen risâleler hakkındaki bilgiler rivâyetten öteye geçmese de Mevlevî kaynakları, bu konuda hemfikirdirler. Hz. Mevlânâ dönemine dayanan, Pîr Âdil Çelebi tarafından son şekli verilmiş, belli şartlara bağlanmış mevlevî mukâbelesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 95-120; Arpaguş, *Mevlevîlik’te Mânevî Eğitim*, s. 239-255; Baykara, “Mevlevî Mukâbelesi Nasıl Yapılırdı?”, s. 279-286; Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 92-108

aktardığı rivâyetlere göre, Pîr Âdil Çelebi, makâm çelebisi olmadan önce de, Mevlevî büyükleri arasında ferâseti, edebi ve ilmi sebebiyle “Pîr Âdil” olarak anılmaktaymış.³³⁴

Kaynaklarda, Âdil Çelebi’nin Osmanlı pâdişahlarından özellikle Fâtih Sultan Mehmed tarafından iltifatlara mazhar olduğu ve onun postnişînliği ve Fâtih Sultan Mehmed’in saltanatı zamânında Karamanoğulları’nın ve Konya’nın Osmanlı topraklarına dâhil olduğu rivâyet edilmektedir. Ancak, Esrâr Dede’nin ve Sâkîb Dede’nin verdikleri bu bilgilerde düzeltilmesi gereken bir nokta vardır ki; Fâtih Sultan Mehmed, Osmanlı Devleti için büyük bir tehlike olarak gördüğü Karamanoğulları’nı kontrol etmek ve topraklarını fethetmek için birçok seferler düzenlemekle berâber, ancak 872 h./1468 m. târihinde Karamanoğulları’nın kontrol altına alabilmiş ve Konya’yı fethedebilmiştir. Pîr Âdil Çelebi ise 865 h./1460 m. târihinde vefat etmiştir. Dolayısıyla Konya’nın fethinin Pîr Âdil Çelebi’nin postnişînliği zamânına rastlaması mümkün değildir.³³⁵

Sefîne’deki rivâyete göre, Pîr Âdil Çelebi 824 h./1421 m. târihinde, 42 yaşındayken postnişîn olduğunda; “Bundan sonra ‘Âdil’ sıfatlı olan ‘emîr’ olmuştur. Bundan böyle ona ilâve olsunlar”³³⁶ buyurmuş ve bu ifâdenin altında gizli olan mânâ Fâtih Sultan Mehmed tahta çıktığında ortaya çıkmıştır.³³⁷ Nitekim, Fâtih Sultan Mehmed zamânında Konya ve civârı fethedildiğinde, *Sefîne*’nin tâbiriyle maddî ve mânevî iki güç (Pîr Âdil Çelebi ve Fâtih Sultan Mehmed) birleşmiş ve halk; “Bizim velîmiz de vâlimiz de Âdil’dir” diyerek bu vaziyetten son derece memnûn olduğunu ifâde etmiştir.³³⁸ Halkın memnûniyeti karşısında da Âdil Çelebi “Şimdi emânet ehline ulaştı ve yardımcıyı yerine ulaştırdı” buyurarak, daha önceki ifâdesinin bâtın anlamını açıklamıştır.

³³⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 132

³³⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 132; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 333; Karamanoğulları Devleti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Sümer, Fâruk, “Karamanoğulları”, *DİA*, c. XXIV

³³⁶ Fâtih Sultan Mehmed 27 Receb 835 h./30 Mart 1432 m. târihinde dünyâya gelmiş; 1444 m. senesinde ilk kez, 1451 m. târihinde de ikinci kez tahta çıkmıştır. Şu durumda, Pîr Âdil Çelebi, 824 h./1421 m. senesinde postnişîn olduktan sonra Fâtih Sultan Mehmed’in doğumunu ve hükümdârlığını müjdelemiş bulunmaktadır.

³³⁷ *Sefîne*, Konya ve Aksaray civârının Sultan II. Beyâzîd zamânında fethedildiğini aktarmaktadır. Ancak, Konya’nın kesin olarak Osmanlı toprağı olması 872 h./1468 m. târihinde gerçekleşmiştir. Fâtih Sultan Mehmed’den önceki pâdişahlar zamânında da Konya (meselâ Yıldırım Bâyezîd zamânında) geçici bir süre için zaptededilmiştir. Ancak bu olayların Sultan II. Bâyezîd zamânında gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir.

³³⁸ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 132

Bidâyette, bu durumdan tedirgin olan pâdişah Fâtih Sultan Mehmed ise, bu beyândan memnûniyetlerini ifâde etmiştir.³³⁹

Pâdişah-şeyh münâsebetlerine emsal teşkil etmesi açısından şunu belirtmek yerinde olacaktır ki; *Sefîne*'nin naklettiğine göre, Sultan Veled zamânında, Osman Gâzi pâdişahlığını îlân etmesinin akabinde Konya'ya Sultan Veled'i ziyârete gelmiş, birçok hediyeler sunmuş ve Sultan Veled'in iltifat ve sohbetine mazhar olmuştur.³⁴⁰ Bu ziyâret esnâsında, hürmet nişânesi olarak sikke tekbirleten Osman Gâzi'nin bu latîfesinin devâmı olarak bütün pâdişahların tahta geçmelerinin akabinde, Konya'da bulunan makâm çelebisine sikke tekbirlettikleri rivâyet edilmektedir. Fâtih Sultan Mehmed'in de ecdâdının bu âdetini devam ettirerek, Pîr Âdil Çelebi'ye sikke tekbirletip “İnsanlar devletlerinin dîni üzeredir” buyurduğu ve bu âdet-i hasenenin tezâhürü olarak saltanatı süresince, büyük fetihler gerçekleştirip, halkının kendinden râzı ve hayatlarından memnun olduğu rivâyet edilmektedir. Hattâ, bâzı pâdişahlar zamânında bu âdet-i hasenenin terki durumunda birtakım üzüntüler ve aksiliklerle karşılaşıldığı da rivâyet edilmekte ve bu durum tecrübeyle münâsebetlendirilerek “Kim tecrübe edilmiş denirse, onunla pişmanlığı çözer” buyurulmaktadır.³⁴¹ Ayrıca Pîr Âdil Çelebi'nin, II. Murâd'ı, oğlu Fâtih Sultan (II.) Mehmed'in doğumundan haberdar ederek, “Ebû'l-Feth” künyesini hâiz bir evlâdı olacağını ve bu evlâdın İstanbul'un fethini gerçekleştireceğini müjdelemiştir.³⁴²

Siyâsî münâsebetlerinin hâricinde, postnişînliği zamânında, Konya ve Karaman civârında kuraklık ve vebâ gibi birtakım âfetler baş göstermiştir. Bu âfetlerden Dergâh'a ilticâ eden halkın kendisinden şifâ ve bereket ricâları üzerine, Pîr Âdil Çelebi'nin, bu âfetlerden kendini sorumlu tuttuğu ve *إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ* (Ra'd, 13/11) [*Bir toplum, kendilerindeki özellikleri değiştirmeden önce, Allah onlarda bulunanı değiştirmez*] âyeti fehvâsınca uzun bir müddet Dergâh'da inzivâyâ çekilip af ve mağfiret niyaz ettiği rivâyet edilir.³⁴³

Pîr Âdil Çelebi, 41 yıl boyunca postnişînlik vazîfesini yerine getirerek, vefâtından bir müddet önce II. Muhammed Ârif Çelebi'nin (ö. 824 h./1424 m.), oğlu V. Emîr Âdil Çelebi'den

³³⁹ Pîr Âdil Çelebi'nin postnişînlik zamânında *الظاهر عنوان الباطن* [*Zâhir, bâtının işâretidir*] ifâdesinin tam mânâsıyla yerini bulduğu rivâyet edilmektedir. (Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 132-133)

³⁴⁰ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 208

³⁴¹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 133-134, 137

³⁴² Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 143

³⁴³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 136

(ö. 860 h./1455 m.) torunu olan Cemâleddin Çelebi'yi (ö. 911 h./1505 m.) postnişîn tâyin etmiştir. Üç sene kadar münzevî bir hayat sürdürdükten sonra, 865 h./1460 m. târihinde vefat etmiştir.³⁴⁴

Pîr Âdil Çelebi'nin ömrünün son demlerinde, makâmını Cemâleddin Çelebi'ye terketmesinin sebebini, Fâtih Sultan Mehmed bir mektupla ve hediyeler göndererek sual ettiğinde, Pîr Âdil Çelebi “Biz Pîr Âdil'iz, mürîdimizin de ardımızdan gelmesi gerek” buyurmuş ve vefâtının yaklaştığını pâdişaha remizlerle bildirmiştir.³⁴⁵ *Sefîne*'nin rivâyetine göre de, Fâtih Sultan Mehmed, bu mektuba itâat ve muhabbet göstermiş ve bu olaydan bir müddet sonra da pâdişahın vefâtı gerçekleşmiştir. Ancak, Fâtih Sultan Mehmed 886 h./1481 m. târihinde vefat etmiştir. Yâni, hemen arkasından gerçekleşen bir vefat değildir.³⁴⁶

Pîr Âdil Çelebi'nin üç sene süren münzevî hayâtı, dervişânın özellikle de Mevlevîliğe yeni intisâb etmiş olanların alâkasını çekmiş ve Pîr Âdil Çelebi bu merakları **نفسك مطيتك فاروق** [Nefsin bineğindir, ona yumuşak davran] ³⁴⁷ hadîsiyle açıklamaya çalışmış ve “Kurbanlarınız/Nefisleriniz, riyâzetle eğitilerek daha güzel olur” buyurmuştur.³⁴⁸

Hayatı boyunca “Âdil” mahlasıyla şiirler kaleme alıp, Mevlevî âdâb ve erkânı, seyr ü sülûku ile ilgili mensûr eserleri bulunduğu rivâyet edilen Çelebi'nin, *Semâ'hâne-i Edeb*'de, şu kıt'asına yer verilir:

³⁴⁴ Kaynaklarda âilesi hakkında bir bilgi sâhibi olamadığımız Pîr Âdil Çelebi'nin evlât sâhibi olmadığı kanâatini taşımaktayız. Ancak, Pîr Âdil Çelebi'den sonra postnişîn olan Cemâleddin Çelebi'nin babası, II. Muhammed Ârif Çelebi'nin oğlu V. Emîr Âdil Çelebi olduğu için, bâzı kaynaklar Cemâleddin Çelebi'nin, Pîr Âdil Çelebi'nin oğlu olduğu bilgisini kaydetmişlerdir. Ancak, Cemâleddin Çelebi'nin babası Pîr Âdil Çelebi değil, V. Emîr Âdil Çelebi'dir. (Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 138; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 238, 244, 246; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 100; Top, *a.g.e.*, s. 240) *Târîhçe-i Aktâb*'da Pîr Âdil Çelebi'nin vefat târihi hakkında;

*İkinci Âlim'in ferzendi idi
Sekiz yüz ile altmış beşde gitti*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 7)

³⁴⁵ Pîr Âdil Çelebi zamân-ı meşîhatinde, **الظاهر عنوان الباطن** [*Zâhir, bâtının işâretidir*] ifâdesinin tam mânâsıyla gerçekleştiğinden daha önce bahsetmiştik.

³⁴⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 138-139; Abdülbâki Gölpınarlı, Pîr Âdil Çelebi'nin samîmî münâsebeti olan pâdişahın I. Mehmed olduğu konusunda ısrarlıdır. Ve Sultan I. Mehmed'in 823 h./1421 m.'de vefâtı sebebiyle böyle bir münâsebetin gerçekleşemeyeceğini söylemektedir. Ancak, Pîr Âdil Çelebi'nin, hem-sohbet olduğu pâdişah II. Mehmed/Fâtih Sultan Mehmed'dir. Pîr Âdil Çelebi, 865 h./1460 m.'de vefat etmiş, Fâtih Sultan (II.) Mehmed ise 886 h./1481 m.'de vefat etmiştir. Şu durumda, Pîr Âdil Çelebi ve Fâtih Sultan (II.) Mehmed'in hem-dem olmaları, hattâ şeyh-mürîd münâsebetinde bulunmaları mümkün görünmektedir. (Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 100)

³⁴⁷ Hadîs-i Şerîf; İsmâil Hakkı, Bursevî, *Kitâbü'n-Netîce*, (haz: Ali Namlı, İmdat Yavaş), İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, c. I, s.447

³⁴⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 138

*Levh-i dil kim sâde-i her nakş ola
Hâfız-ı esrâr-ı gaybu'l-gayb olur
Levh-i Mahfûz'a olup âyine-dâr
Ayn-i sâni nûsha-i lâ-reyb olur*³⁴⁹

10) Cemâleddin Çelebi (d. 842 h./1438 m. - ö. 915 h./1509 m.)*

Pîr Âdil Çelebi'nin halîfesi olan Cemâleddin Çelebi, II. Muhammed Ârif Çelebi'nin (ö. 824 h./1424 m.), oğlu V. Emîr Âdil Çelebi'den (ö. 860 h./1455 m.) dünyâyâ gelen torunudur. 842 h./1438 m. târihinde dünyâyâ gelmiştir.³⁵⁰

Pîr Âdil Çelebi'nin henüz hayâttaiken, 861 h./1457 m. çelebilik makâmını kendisine terk etmesiyle posta oturmuştur.³⁵¹

Birçok kaynakta, postta bulunduğu dönemde, Sultan II. Murâd'ın (ö. 855 h./1451 m.) da Osmanlı tahtında bulunduğu ve münâsebetlerinin samîmî boyutlarda olduğu; Sultan II. Murad'ın düzenlediği birçok başarılı seferde Çelebi'nin mânevî yardımıyla zafere ulaştığı rivâyet edilir. Hattâ, Sultan II. Murad'ın Edirne'de Tatar Ordusu'yla yaptığı savaşta, Çelebi'nin mânevî yardımı netîcesinde Edirne Mevlevîhânesi inşâ edilmiştir.³⁵² Sultan II. Murâd, Cemâledin Çelebi için medhiyeler kaleme almıştır;

*Cemâlüddîn edip ihyâ celâlû'l-mille erkânın
Zamân-âsâ zemîni eyledi çün Mevlevîhâne
N'ola devrinde olsa münkirân hâl-i ser-gerdân
Ki verdi hâlet-i nev-pertevi bu köhne eyvâne*

Ve;

*Cemâlüddîn edip bu şeş-cihâtı rûşen-i vahdet
Semâ'-ı bâ-safâ verdi letâfet çâr-erkâna*

³⁴⁹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 137; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 151; Ergun, Saadeddin Nüzhet, "Âdil Çelebi", *Türk Şairleri*, c.I, s. 6

³⁵⁰ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 238; *Târîhçe-i Aktâb*'da;

*Cemâlüddîn bin Âdil Efendi
Sekiz yüz kırk bir idi dehre geldi*

³⁵¹ Sahîh Ahmed Dede, Cemâleddin Çelebi'nin, 865 h./1460 m. târihinde, Pîr Âdil Çelebi'nin vefâtıyla çelebilik makâmına oturduğunu aktarmaktadır. Ancak, *Sefîne*'de "Bu üslûb-ı mergûb üzere se-sâl, bakiyye-i ömr-i nâzenîninden behre-ver-i âsâyış ve hadîs-i şerîf-i *نفسك مطيتك فارقي بها* [*Nefsin bineğindir, ona yumuşak davran*] mazmûn-ı münîfiyle ârâmiş-nümâ olduklarında" ifâdesiyle de Pîr Âdil Çelebi'nin vefâtından üç sene önce makâmını terk ettiği anlaşılmaktadır. Yâni, Cemâleddin Çelebi'nin, Pîr Âdil Çelebi'nin vefâtıyla değil, henüz Âdil Çelebi hayattayken ve 861 h./1457 m. târihinde posta oturduğunu söyleyebiliriz. (Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 138; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 246)

³⁵² Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 106

*Aceb mi olsa âlem cilve-gâh-ı sırr-ı Mevlânâ
Ki oldu enfüs ü âfâk yek-ser mevlevîhâne*

Ve;

*Cemâlüddîn olup âyîne-i dünyâya aks-efken
Mahabbet hâlet-efken oldu cân-ı bende vü hâne
Zamânıdır olursa ber-tarâf gerd-i keder zîrâ
Safâ-bahş-ı sipihr oldu zemîn-i mevlevîhâne³⁵³*

Bu noktada bizim ilâve etmek istediğimiz mesele şudur ki; başta *Sefîne* olmak üzere, bu bilgiyi ihtivâ eden birçok kaynak, II. Murâd'ın pâdişahlığı zamânında (1421-1444, 1446-1451) samîmî münâsebeti olan Edirne Mevlevîhânesi şeyhi Cemâleddin (Pürcemâl) Çelebi (ö. 853 h./1449 m.) ile makam çelebisi Cemâleddin Çelebi'yi karıştırmaktadırlar.³⁵⁴ Çünkü, hem II. Murâd'ın vefat târihinde çelebilik makâmında Pîr Âdil Çelebi bulunmaktadır; hem de Edirne Mevlevîhânesi II. Murâd zamânında inşâ edilmiştir (Sahîh Ahmed Dede'ye göre 842 h./1438 m. ya da 839 h./1435-36 m.). İlk postnişîni ise, ilerde bahsi geçecek olan Sultan Veled'in oğullarından Şemseddin Âbid Çelebi (ö. 739 h./1338 m.) oğlu Selâhaddin Emîr Zâhid Çelebi oğlu (ö. 737 h./1336 m.) Emîr Âdil Küçük'ün (ö. 829 h./1425 m.) oğlu olan Celâleddin (Pürkemâl) Çelebi'dir (ö. 843 h./1440 m.).³⁵⁵ Celâleddin (Pürkemâl) Çelebi'nin vefâtının ardından kardeşi Cemâleddin (Pürcemâl) Çelebi postnişîn olmuş ve Edirne Mevlevîhânesi'nin 9 sene boyunca postnişînliğini ifâ etmiştir.³⁵⁶

Bütün postnişînlerin vazîfeleri esnâsında karşılaştıkları meselelerden olan tasavvuf düşmanlığı ve Mevlevîliğe muâriz dedikodular Cemâleddin Çelebi zamân-ı meşîhatinde de baş göstermiş ve Çelebi'nin özellikle yumuşak başlı tavrı basîretsizliğine hamledilmek istenmiştir. Bu dedikodular kulağına geldiğinde ise Cemâleddin Çelebi; “Hakikat meydanının erlerinin güzelliği ve azameti birbirinden bağımsız değildir. Kılıç ve su gibi bâzen azamet rûhundan cemâl ve bâzen de onun aksini gösterirler. Nazar karşıda durandadır, bakanda değil. Güneş baştan ayağa her şeye ve herkese ışık saçır. Lâkin ondan hoş renkli gülün ve gübrenin nasîbi farklıdır” buyurmuş ve Cemâleddin

³⁵³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 139; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 106-107

³⁵⁴ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 139

³⁵⁵ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 228

³⁵⁶ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 240, 243

Çelebi zamânında da Mevlevîliğe teveccüh edenlerin ardı arkası kesilmeyerek geniş bir muhabbet halkası meydana gelmiştir.³⁵⁷

Sefîne'de diğer çelebilerde olduğu gibi Cemâleddin Çelebi'nin de en çok zikredilen husûsiyeti cömertliğidir. Hânesinin neredeyse Halil İbrâhim Peygamber'in evinin bir eşi olduğu; Çelebi'nin de Lokman Peygamber misâli dertlilere şifâ dağıttığı, ihtiyâcı olanların ihtiyaçlarını giderdiği, birtakım soru ve sıkıntılarla zihinleri ve gönülleri karışmış olanları huzur ve rahata kavuşturduğu rivâyet edilmektedir. Hattâ bu ihsanlara teşekkür maksadıyla huzûruna gelenlerin “Eğer bu yok olmayan devletin esâsı fakr u fenâ zemîni üzerinde olmasaydı, her ha lû kârda sultanlar kıskanırdı” diyerek hayretlerini gizleyememelerine karşılık Çelebi; “Evet, varlık ve vâr olanın vergisi arasında çok açık bir fark vardır. Varlığın lûtfu sonsuz ve vâr olanın da cömertliği ise sınırlıdır. Vâr olanların kısıtlı eli tedbir sâhilini aşıp eteği kupkuru olan muhîte erişemez” buyurmuş ve hem akıllardaki soru işâretlerini gidermiş ve bu teveccühler karşısında da tavrını değiştirmemiş, aynı cömertlik ve tevâzu ile vazîfesini devam ettirmiştir.³⁵⁸

Hattâ cömertliğinin öyle bir hadde vardı ki; Çelebi hânesinde misâfir edip, harçlıklarını da temin ettiği misâfirlerin hâricinde; yeri geldiğinde sırtındaki ferâce ve kıymetli kürklerini dahi ihtiyaç sâhiplerine vermiştir. Kendisinden tasadduk ederken bu kadar acele davranmasının hikmeti sual edildiğinde ise; bir secde esnâsında Hz. Ali (k.v.) ile mülâkâtında Hz. Ali'nin kendisine tasaddukta acele davranmasını öğütlediğini ve büyüklerin nasîhatlerine ittibâ ettiğini ifâde etmiştir. Bu kadar cömert olmasının karşısında hayrete düşen eşraftan birtakım kimseler ise, Çelebi'yi ziyâret edip, kendisine para, erzak, giyecek gibi yardımlarda bulunmayı teklif ederek Çelebi'nin üzerindeki maddî yükü azaltmaya niyet etmişlerdir. Ancak ziyâret esnâsında Çelebi'nin hiç de yardıma muhtaç bir durumu bulunmadığını görerek hayrete düşmüşler ve Çelebi de *وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ* (Zâriyât, 51/22) [*Semâda da rızığınız vardır*] ve *مَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْسِبُ* (Talâk, 65/2-3) [*Kim Allâhu Teâlâ'ya güvenirse, O, ona yeter. Kim Allâhu Teâlâ'dan korkarsa, Allâhu Teâlâ ona bir çıkış yolu ihsân eder ve ona beklemediği yerden rızık verir*] âyetlerini tilâvet ile

گفت پیغمبر کہ دائم بہر پند
دو فرشتہ خوش منادی میکند

³⁵⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 139-140

³⁵⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 140-141

کای خدایا منقفا نرا سیردار
هردر مشائرا عوض ده صد هزار

[Peygamber şöyle dedi: Her an bir nasihat için iki melek güzelce sesleniyorlar: “Ey Allâh’ım! Sadaka verenleri doyur, onların her bir dirhemini yüz bin dirhemle değiştir!”] kıt’asını inşâd ederek; hem bu bolluğun ve cömertliğin sebebini açıklamış; hem de teşekkür etmiştir.³⁵⁹

Cemâleddin Çelebi’nin, her tavrının yumuşak olması; her sözünü yerinde söylemesi; sözlerinde vesveseden, gururdan, tatsızlıktan eser olmaması; ve tavırlarının ve sözlerinin de bir bütünlük arzetmesinin hikmeti kendisinden sual edildiğinde; “Tevhîd, vahdete yol açar, kesreti uzaklaştırır. Nâzik davranış, güzel söz ve bol mükâfâtla süslenmeyi celbeder. Münâkaşa ise, dostun terkine ve açık üstünlüğe tahammülü cezp eder” buyurmuş, kendisine hayret edenlerin hayretlerini gidermiştir.³⁶⁰

Postnişînlîği zamânında, hac ziyâretinde ısrar eden ve çelebi efendiye birtakım sû-i zan taşıyan bir fakih, ziyâret için yola çıktığında, Bâdiye civârında eşkıyâ tarafından soyulmuş. Çâresiz kalan adam ne yapacağını bilemezken, âlem-i gaybda bu durumdan haberdâr olan Çelebi, adamın çalınan parasını yerine koymuş. Bu vâkıa karşısında hayretler içerisinde kalan adam, hemen daha önceki sû-i zannından utanıp pişman olmuş ve hem de ziyâret dönüşü Çelebi’nin dervişânı arasına dâhil olmuştur. Bahsi geçen derviş, daha sonra meseleden bahsederken “Vallâhi kirâmın cemâlinde gördüğümü, Beytü’l-Harâm’da görmedim” diyerek, Allah ile berâber olmak için çok uzaklara gitmemek gerektiğine işâret etmiştir.³⁶¹

50 sene postnişîn olarak vâzîfe yaptıktan sonra, oğlu Kādî Mehmed Paşa’dan (d. 860 h./1455 m. - ö. 913 h./1507 m.) olan torunu Hüsrev Çelebi’yi, “Herkese atıyedir” buyurarak 915 h./1509 m. senesinde postnişîn tâyin etmiştir. Cemâleddin Çelebi’nin dervişlere bu beyânatta

³⁵⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 141

³⁶⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 141-142

³⁶¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 142; Burada vurgulanmak istenen kaynağını tesbit edemediğimiz ancak çokça kullanılmakta olan; *من اراد ان يجلس مع الله فليجلس مع اهل التصوف* [Kim Allâhu Teâlâ ile oturmak, beraber olmak istiyorsa tasavvuf ehli ile otursun, beraber olsun] hadîs-i şerîfidir. (Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. IV, s. 101)

bulunmasının akabinde, Hüsrev Çelebi'nin hânesinde düzenlenen merâsim hitâmında ve “Cemâl” isminin tekâbül ettiği 74 yaşında, vefat ettiği *Sefîne*'de rivâyet edilmektedir.³⁶²

Postnişînlîği zamânında, Osmanlı tahtında bulunan Sultan II. Bâyezîd (ö. 918 h./1512 m.) da birçok Osmanlı pâdişahı gibi Mevlevî muhibbi olmakla bilinmektedir. Özellikle, Pîr Âdil Çelebi'nin, dedesi II. Murâd'a “Ebû'l-Feth” künyesini hâiz bir evlâda sâhip olacağını ve bu evlâdın İstanbul'un fethini gerçekleştireceğini müjdelemesi; babası Fâtih Sultan Mehmed'e de İstanbul'u fethedeceğini tebşîr etmesi gibi; Cemâleddin Çelebi'nin de Fâtih Sultan Mehmed'i “Bâyezîd-i Velî”³⁶³ olarak tanınacak bir evlâda sâhip olacağını müjdelemiş olması; Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethi esnâsında Pîr Âdil Çelebi'nin birtakım mânevî yardımlarının bulunduğu dâir rivâyetlere şahit olması da bu muhabbeti güçlendirmiştir.³⁶⁴ Bu muhabbetin bir tezâhürü olarak, Sultan II. Bâyezîd, Hz. Mevlânâ Türbesi'nde büyük bir tâmirat gerçekleştirmiş³⁶⁵ ve sandukaları yenileyerek pûşîde olarak kullanılmak üzere çok değerli kumaşlar göndermiştir.³⁶⁶

Cemâleddin Çelebi zamân-ı meşîhatinde, Sultan II. Bâyezîd ile olduğu kadar, babası Fâtih Sultan Mehmed ile de iyi münâsebetler gerçekleştirmiştir. Zîrâ, Fâtih Sultan Mehmed, 872 h./1468 m. târihinde, Karamanoğulları Devleti'ne son vererek, Konya'yı Osmanlı topraklarına dâhil etmiştir. Konya'nın fethinin akabinde gerçekleştirilmek istenen birtakım sürgünlere mâni olmaya çalışan Cemâleddin Çelebi; sonrasında Osmanlı Devleti tarafından

³⁶² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 142-143; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 255; *Târîhçe-i Aktâb*'da;

Makamda ellibir yıl oldu kâim
Tokuz yüz on beş idi oldu zâim

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 7)

³⁶³ Sultan II. Bâyezîd (ö. 918 h./1518 m.), kaynaklarda “velî” ve “sofu” özellikleriyle anılan bir pâdişah'tır. Cemâatle namaz kılmayı ihmâl etmediği ve sadaka dağıtmaya ehemmiyet verdiği rivâyet edilen pâdişahın, adına yaptırdığı Bâyezîd Câmii'nin inşâsı tamamlandığında (911 h./1505 m.) “Her kim ömrü boyunca ikindi ve akşam namazlarının sünnetlerini terketmemiş ise, ilk cum'a namazında o imâm olsun” isteğinde bulunduğu; ancak bu evsâfı hâiz kimse çıkmadığı; ve hiçbir hâl u kârde namazlarının sünnetlerini terketmemiş olması sebebiyle ilk cum'a namazını pâdişahın kıldırıldığı rivâyet edilmektedir.

(Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*, s. 143; Gündüz, İrfan, *Osmanlılar'da Devlet-Tekke Münâsebetleri*, s. 36-37, Sehâ Neşriyât, İstanbul, 1984; Öngören, Reşât, *Osmanlılar'da Tasavvuf- Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 245-247)

³⁶⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 143

³⁶⁵ Bu tâmirâtın, Abdurrahman Muhammed el-Halebî tarafından gerçekleştirildiği bilgisini de içeren bir kitâbenin Türbe'de bulunduğu nakledilmektedir. (kitâbenin metni için bkz: Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 153, dpnt: 174; Özönder, Hasan, “Mevlânâ Türbe ve Külliyesinin Tâmir ve İlâveler Kronolojisi”, s. 18; Önder, *a.g.e.*, s. 186; Top, *a.g.e.*, s. 241)

³⁶⁶ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 143

Konya'ya vâli tâyin edilen şehzâdelerle iyi münâsebetler kurarak Osmanlı Devleti'nin mevcut saygı ve muhabbetini güçlendirmiştir.³⁶⁷

Farsça ve Türkçe birçok şiiri bulunduğu, ancak günümüze ulaşabilmiş bir *Dîvân*'ı bulunmadığı kaynaklarda bildirilmektedir.³⁶⁸ Kendilerinden sonra postnişîn olan Hüsrev Çelebi, Cemâleddin Çelebi'nin vefâtı ardından:

*Kemâl-i dîn ü dünyâyı edip cem '
Olunca kendi(n)den her kâmu hâsıl
Çekilip ırk-ı cinsiyyetle oldu
Cemâleddîn Celâleddîn'e vâsıl*

kıt'asını inşâd etmiştir.³⁶⁹ Kardeşi Celâleddin Çelebi ise vefâtının ardından;

*Hazret-i cedd-i Celâleddîn'le
Emr-i Hak etti Cemâleddîn'i cem '
Bâtın oldu çeşm-i zâhirde velî
Naklolundu bezm-i ervâha o şem '*

kıt'asını söylemiştir.³⁷⁰

11) Hüsrev Çelebi (d. 886 h./1481 m. - ö. 968 h./1561 m.)*

Cemâleddin Çelebi'nin oğlu Kâdı Mehmed Paşa'dan (ö. 913 h./1507 m.) olan torunu olan Hüsrev Çelebi'nin annesi Karahisar çelebilerinden Hızır Paşa'nın (ö. 773 h./1371 m.) uzak akrabâlarından Âbide Hanım isminde bir hanımdır.³⁷¹ Kâdı Mehmed Paşa 20 yaşındayken, 880 h./1475 m. târihinde evlenmişler ve Hüsrev Çelebi, bu evlilikten 886 h./1481 m. târihinde dünyâya gelmiştir. Babası Kâdı Mehmed Paşa'nın 53 yaşındayken, 913 h./1507 m. târihinde vefat etmesiyle dedesi Mevlânâ Dergâhı postnişîni, makâm çelebisi Cemâleddin Çelebi'nin taht-ı terbiyesinde yetişmiştir.³⁷²

³⁶⁷ Önder, *a.g.e.*, s. 186; Top, *a.g.e.*, s. 240-241

³⁶⁸ Ali Enver, *a.g.e.*, s. 29; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 108

³⁶⁹ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 143; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 29; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 108

³⁷⁰ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 143

³⁷¹ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 143; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 248

³⁷² Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 248, 254; *Târîhçe-i Aktâb*'da Hüsrev Çelebi'nin doğum târihi;

*Cenâb-ı Hüsrev'e sâl-i velâdet
Sekiz yüz seksen altı idi hicret*

Cemâleddin Çelebi'nin, sağlığında kendisinde postnişîn tâyin etmesi ve akabinde vefâtının ardından, 915 h./1509 m. yılında Konya Mevlânâ Dergâhı postnişîni olmuştur.³⁷³ Hüsrev Çelebi'nin meşîhatının ilk dönemleri, Sultan II. Bâyezid'in (ö. 918 h./1512 m.) saltanatının son dönemine rastlamaktadır. Bu dönemde Sultan-Çelebi arasında oluşturulmaya çalışılan huzursuluklar daha sonra açıklığa kavuşmuş; II. Bâyezid, Yavuz Sultan Selim ve Kânûnî Sultan Süleyman dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin çeşitli kademelerinde görev yapan birçok isim, Mevlevîliğe intisâb etmiştir.³⁷⁴

Yavuz Sultan Selim (ö. 926 h./1519 m.) zamân-ı saltanatında, Yavuz, Arabistan ve Mısır seferlerine gidiş ve dönüşlerinde Hz. Mevlânâ türbesini ziyâret etmiş ve hürmet göstermiş, ayrıca bir şadırvan yaptırmıştır. Saltanat zamânı çok uzun olmayan Yavuz Sultan Selim'in hangi tarîkate müntesib olduğu hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, meşâyıh ile münâsebetleri samîmî bir seyir izlemiştir.³⁷⁵

Kânûnî Sultan Süleyman (ö. 974 h./1566 m.), Osmanlı Sultanları arasında, meşâyıh ile münâsebeti en fazla olanlardandır. Saltanat döneminde yüzden fazla şeyhle görüştüğünü; Nakşibendiyye, Halvetiyye, Mevleviyye ve Bayrâmiyye'ye intisâb ettiğini kaynaklar bildirir.³⁷⁶ Irak Seferi (1533-1535) sırasında, Konya'ya uğramış ve burada bir müddetistirâhat ederek Konya Mevlânâ Dergâhı'nda, Hüsrev Çelebi ile görüşmüş, semâ' meclislerine Çelebi Efendi ile birlikte iştirâk etmiş ve Dergâh'a birçok ihsanda³⁷⁷ bulunduktan sonra sefere devam etmiştir. Seferin muzafferiyetle netîcelenmesi üzerine Kânûnî, birçok hediye ve ihsanlarla

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 7)

³⁷³ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 142-143; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 255

³⁷⁴ *Sefîne*'de, bu anlaşmazlığın sebebinin, Hüsrev Çelebi zamân-ı meşîhatinde, Dergâh evkâfının hayli artması olduğu ve bu varlık ve debdebenin de Osmanlı Hânedânı'na karşı bâzı kötü hesapları bulunan kimseler tarafından dedikodu malzemesi yapılarak pâdişaha aktarıldığı rivâyet edilir. Ancak, bu durum daha sonra açıklığa kavuşmuş ve başta Sultan II. Beyâzid başta olmak üzere Mevlevîlik, devlet erkânı arasında rağbet görmüştür. Pâdişahın, her seferine Mevlevî büyüklerinin himmetini talep ederek çıktığı ve muzafferiyetle döndüğü rivâyet edilir. (Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 144; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 140-141)

³⁷⁵ Yavuz Sultan Selim'in tasavvufî yönü için bkz: Öngören, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf- Anadolu'da Sûfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, s. 247-250; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 259

³⁷⁶ Kânûnî Sultan Süleyman'ın tasavvufî yönü için bkz: Öngören, *a.g.e.*, s. 250-256

³⁷⁷ Kânûnî, bu ziyâreti esnâsında dergâha bir mescid binâ ettirmiş ve Sultan Veled Medresesi'ni tâmir ettirmiş; Mesnevîhân Mahmûd Dede'den Abdülvehhâb Hemedânî'nin kaleme aldığı *Sevâkıbu'l-Menâkıb* adlı eseri tercüme etmesini istemiştir. Pâdişahın bu arzusu üzerine *Sevâkıbu'l-Menâkıb* tercüme edilmiştir. Bu ziyâretler sırasında Türbedâr Osman Dede'nin de sohbetinde bulunmuş ve müstefid olduğunu beyân etmiştir. Hattâ, Hz. Mevlânâ'ya ve Mevlevîliğe muhabbetinin bir nişânesi olarak, kaleme aldığı şiirlerinde "Muhibbî" mahlasını kullandığını beyân ettiğini Mustafa Sâkıb Dede rivâyet etmektedir. (Bkz: Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 145-146; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 141-142; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 263)

elebiye kırk hizmetkârını göndermiştir. Hüsrev elebi ise kaynaklara göre, gönderilen hediyelerin bir tekini bile şahsı için kabul etmeyerek, dervişler arasında taksim edilmesini, bir kısmının da dergâh mutfağı masrafları için aşçıdedeye teslim edilmesini irâde buyurmuştur.³⁷⁸ Gönderilen hizmetkâr, pâdişah tarafından gönderilen hediyelerin bu şekilde tasarruf edilmesini yadırgamış; pâdişahın gönderdiği hediyelere bir hürmetsizlik ve isrâf olarak değerlendirmiştir. Hizmetkârın bu zannı Hüsrev elebi'ye bir semâ' merâsimi esnâsında mâlum olmuştur. Bu durum karşısında şaşkınlığa düşen hizmetkâr ise, elebi'den affını istemiş ve Mevlevî dervişleri arasına katılmıştır.³⁷⁹ Hizmetkârının intisâb ettiğini öğrenen Kânûnî, bu olay üzerine şu beyiti kaleme almıştır:³⁸⁰

Peyk-nâme olıcak behre-ver-i yümn-i eser
Bu Muhibbî dahi kalmaz ola bî-hüsn-i nazar

Kânûnî, Hüsrev elebi ile birlikte iştirâk ettiği semâ merâsimleri ve *Mesnevî* sohbetleri esnâsında, daha önce hiçbir mecliste müşâhede etmediği hâller müşâhede ettiğini ve işitmediği hikmetler işittiğini beyân etmiş, bunun hikmetini elebi'den suâl ettiğindeyse Hüsrev Çelebi; “كل شيء يؤثر في ملايمه [Herşey, kendisiyle münâsib olanı etkiler] yâni, kâli ve kâlıbı olan âsâr-ı müessir havâs-ı zâhire; ve hâli ve kalbi olan evzâ'-ı münevver havâs-ı bâtine; ve kulûb ve ukûl ve ervâhdır” buyurarak pâdişahın hâlini açıklamıştır.³⁸¹ elebi'nin pâdişah ile bu sohbetinin devamında elebi; “ilim talebi”ni, “ilme'l-yakîn”, “hakke'l-yakîn”, “ayne'l-yakîn” ve “mârifet-i hâl”, “mârifet-i fenâ” ve “mârifet-i bekâ” mertebelerinde ilerlemeyi teşvîk ederek, bu konularda basit insanları taklidden sakınılması gerektiği husûsunda ihtârlarda bulunmuştur.

Kânûnî'nin şehzâdeleri, Şehzâde Selim (Sarı Selim) ve ağabeyi Şehzâde Bâyezid (ö. 969 h./1562) arasında Konya Ovası civârında bir muhârebe meydana gelmiş ve bu muhârebe esnâsında Şehzâde Bâyezid'in yenilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu muhârebe esnâsında Şehzâde Selim'in, Hüsrev elebi ile yakınlık kurduğu; kerâmet ve himmetlerini müşâhede ettiği

³⁷⁸ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 147; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 49-50

³⁷⁹ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 147; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 50-51; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 142-143

³⁸⁰ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 147; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 143

³⁸¹ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 146

Hüsrev Çelebi'ye intisâb ettiği rivâyet edilmektedir. Bu muhârebe esnâsında Şehzâde Selim dergâha bir şadırvan ve bir câmi yaptırmış ve vakıflar tâyin etmiştir.³⁸²

Bu muhârebe esnâsında, Şehzâde Selim'in, tebdîl-i kıyâfet ile Mevlânâ Türbesi'ni ziyâret etmek için Türbe'ye geldiğinde, Abdülvehhâb Hemedânî'nin (ö. 953 h./1546 m.) *Sevâkıbu'l-Menâkıb* isimli eserini Kânûnî'nin emri üzerine Türkçe'ye tercüme eden ve Mesnevîhan Mahmud Dede (ö. 1011 h./1602 m.) olarak bilinen Mahmud Dede ile karşılaşmıştır. Mahmud Dede, Şehzâde Selim'e hitâben “Temiz ve pâk Sultanların huzûrunda, temizlik (abdest) ve alçakgönüllülük gerekir” buyurmuş ve ziyâret âdâbı hakkında şehzâdeyi uyarmıştır. Bunun üzerine, abdest alarak nâfile namaz kılan şehzâde, bu esnâda ecdâdının Hz. Mevlânâ'ya, Türbesi'ne, âilesine ve Mevlevîliğe olan hürmetlerinin ve ihsanlarının sebebini düşünüp, “Acabâ, bu mezaristânda onlar ne müşâhede etmişler ki, bu makûle zâidü'l-vasf tezyîn ve tekrîm olunmuş” diye içinden geçirirken, Hz. Mevlânâ'nın sandukası tarafından iki amansız aslanın kendisine doğru hücum etmeye teşebbüs ettiklerini görünce, Mesnevîhan Mahmud Dede'den emân dilemiş ve Mahmud Dede de şehzâdeyi “Bu sultanların pâyitahtı gerçektir. Aslanlar olmadan mucizeler olmaz; fakat onların parçalaması edeb perdesini parçalayanla olur” buyurarak teselî etmiştir.³⁸³

Ertesi gün yine ziyâretlerinin akabinde, Hüsrev Çelebi ile de mülâkatta bulundukları ve bu sohbet esnâsında, aklında sürekli kardeşi Şehzâde Bâyezid ile tutuşacağı muhârebenin hesaplarını yapan şehzâdeye Çelebi; “Bir âsî, iki hüsrevin arasında ne yapabilir?” buyurarak gönlünü ferahlandırıldığı ve ertesi gün gerçekleşen muhârebe esnâsında da, Hz. Mevlânâ'nın türbesi tarafından, âşıkların yanmış gönlünün dumanı misâli bir duman semâyâya yükselerek karşı tarafa göz açmasına fırsat vermeden onların dağılmalarını sağladığı rivâyet edilmektedir. Bu zaferin sevinciyle ve teşekkür hisleriyle Çelebi'nin huzûruna çıkan Şehzâde Selim'e Çelebi; “İki âsî, yüzünden başkaldırmış dumanıyla, bir pehlivan ortaya çıkardılar” buyurmuştur. Böylece Şehzâde ve Çelebi arasındaki muhabbet ziyâdeleşmiş ve Şehzâde Selim'e bu muhabbetin bir nişânesi

³⁸² Bâzı târih kaynaklarında ve Abdülbâki Gölpınarlı'nın *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* eserinde, yapılan bu şadırvan ve câminin Yavuz Sultan Selim'in ihsânı olduğu kaydediliyorsa da, *Sefîne*'deki rivâyete göre Şehzâde Selim tarafından yaptırılmıştır.

Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 145; Konyalı, İbrahim Hakkı, *Konya Târihi*, s. 646; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 154

³⁸³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 145-146

olarak arakiyye tekbirlenmiş ve Şehzâde Selim de hem çelebiyâna, hem dervîşâna ve hem de Dergâh'a çeşitli ihsan ve vakıflarda bulunmuştur.³⁸⁴

Hüsrev Çelebi'nin postnişînliği zamânında, Çelebi ve dervîşlerinin şöhetlerinin arttığı ve husûsen sürmekte oldukları debdebeli hayat ile konuşulur oldukları rivâyet edilmektedir. Bâzı kötü niyetli kimselerin bu meyândaki dedikoduları³⁸⁵ kulağına gelen Çelebi ise dervîşânına nasîhatlerde bulunarak, onları teskin ve tesellî etmiştir:

Hiçbir makam çelebisine nasîb olmayacak kadar uzun bir müddet (54 sene, 915 h./1509 m. – 969 h. /1561 m.) postnişîn olarak vazîfe yapan Hüsrev Çelebi, 969 h./1561 m.'de 83 yaşında iken vefat etmiştir.³⁸⁶ Vefatlarının ardından oğlu Ferruh Mehmed Çelebi (ö. 1010 h./1601 m.) postnişîn olmuş ve babasının vefâtı ardından şu kıt'ayı inşâd etmiştir:

*Hüsrev-i devrân-ı sırr-ı Mevlevî
Etti azm-i taht-gâh-ı ma'nevî
Terk edip sohbet-serâ-yı şeş deri
Türbe-i ceddinde oldu münzevî³⁸⁷*

Kaynaklarda, Hüsrev Çelebi'ye âid bâzı Farsça kıt'alara³⁸⁸ ve şu beyitlere yer verilmektedir:

*Kible-i rûy-ı niyâz-ı cân-ı âdemdir gönül
Maksad-ı sahrâ-yı nûrdân-ı dü âlemdir gönül*

*Rûy-pûş-ı izzet olmuştur süveydâ kadrine
Rûy-i ma'nîde velî arş-ı muazzamdır gönül*

³⁸⁴ Yukarıda bahsi geçen câmi ve şadırvanın bu ziyâret esnâsında ve iki şehzâde arasındaki muhârebenin zaferinin ve Şehzâde Selim'in Mevlevîliğe olan muhabbetinin bir nişânesi olarak inşâ edildiği rivâyet edilmektedir. *Sefîne*'de, Mesnevihân Mahmud Dede'ye, hâlen kabrinin bulunduğu ve Hz. Mevlânâ'nın türbesi karşısında bulunan bir bahçe ihsan edildiği zikredilmekte ve bidâyette Şehzâde ile Dede arasında meydana gelen tatsızlıkla Dede'nin kırılan hatırının bir nebze yumuşatıldığı rivâyet edilmektedir.

Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 146

³⁸⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, 148; Abdülbâki Gölpınarlı, bu mevzû ile ilgili olarak, Hüsrev Çelebi'nin sürmekte oldukları debdebeli hayatı ve gösterişi husûsen dervîşlerine tavsiye ettiğini ve bu vesileyle de kendilerini gizleme yoluna gittiklerini kaydetmektedir. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 155

³⁸⁶ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 270; *Târîhçe-i Aktâb*'da Hüsrev Çelebi'nin vefat târihi;

*Cemâlüddin Efendi'nin hafîdi
Tokuz yüz altmışaltı Adn'e gitti*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 7)

³⁸⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 149; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 52; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 145

³⁸⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 147

*Üsbüayn-i lutf u kahrın gûyiyâkalbidir ol
Rif'at-i taklîb-i hikmetle mükerrermdir gönül*

*Sırr-ı her sâhib-zamânın dest-i hall ü akdine
Vefk-i gavsıyyet-nihâde la'l-i hâtemdir gönül*

*Def'-i jengâr-i men ü mâ eyleyelden Hüsrevâ
Mazhar-ı feyz-i cemâl-i İsm-i A'zam'dır gönül*³⁸⁹

12) Ferruh Çelebi (d. 922 h./1516 m. - ö. 1010 h./1601 m.)*

Hüsrev Çelebi'nin (ö. 968 h./1561 m.) oğlu olan Ferruh Çelebi, 922 h./1516 m. târihinde dünyâya gelmiştir. 969 h./1561 m. târihinde, babası Hüsrev Çelebi'nin vefâtının ardından, 46 yaşında Konya Mevlânâ Dergâhı postnişîni olmuştur.³⁹⁰

Ferruh Çelebi'nin zamân-ı meşîhati, II. Selim (Sarı Selim), III. Murâd (ö. 1003/1595) ve III. Mehmed'in (ö. 1012/1603) zamân-ı saltanatlarına denk gelmiştir. Bu zaman zarfında, yine iltifat gören Mevlevîlik ve mevlevî büyükleri için Osmanlı pâdişahları tarafından birçok ihsanlarda bulunulmuştur. II. Selim (Sarı Selim), şehzâde iken, Konya Vâliliği zamânında ve Hüsrev Çelebi'nin zamân-ı meşîhatinde, Mevlânâ ve Mevlevîliğe olan muhabbetinin bir nişânesi olarak Konya Mevlânâ Dergâhı yakınında büyük bir câmi, medrese ve imâret inşâ ettirmeye başlamış ve bu binâların inşâsı pâdişahlığı zamânında tamamlanmıştır.³⁹¹

III. Murâd, pâdişahlığı zamânında, mevlevîhâneyi genişleterek, derviş hücreleri yaptırmıştır.³⁹² Ayrıca, Pâdişah III. Mehmed tarafından da avludaki şadırvan tâmir ettirilmiştir.³⁹³

³⁸⁹ Ali Enver, *a.g.e.*, s. 52; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 145

³⁹⁰ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 259, 270; *Târîhçe-i Aktâb*'da ise Ferruh Çelebi'nin doğum târihiyle ilgili şu kıt'a yer almaktadır:

*Cihâna geldi Hüsrev-zâde Ferruh
Tokuz yüz yigirmi üçde sâl-i ferah*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 8)

³⁹¹ Önder, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 187

³⁹² 992 h./1584 m. târihinde yaptırılan bu ilâve ve inşaatlar için kaleme alınan târih Konya Mevlânâ Müzesi'nde bir müddet teşhir edilmiştir:

*Şehî Sultan Murâd Hân bin Selîm Hân
Yabup bu hankâhı urdı bünyâd
Olalar Mevlevîler bunda sâkin
Okuna her seher vird ola irşâd*

Pâdişahlar nezdindeki hüsn-i teveccühlerin yanısıra, Ferruh Çelebi, Konya’da vâliden sonra gelen, hükmü geçen, sözü dinlenen bir zât olmuştur. Babası Hüsrev Çelebi gibi Ferruh Çelebi zamânında da debdebeli bir hayattan bahsetmek mümkündür.³⁹⁴ Hattâ, Abdülbâki Gölpinarlı, bu debdebenin, Çelebi’nin eşrâf evlerinde misâfir olmasının, herkesi huzûruna kabul etmemesinin³⁹⁵ bir netîcesi olarak çelebiler arasında ilk ihtilâfın başgösterdiğinden bahsetmekte vebu kavganın özellikle “Evkâf-ı Celâliyye”nin sarf ve tasarrufundan neş’et ettiğinin altını çizmektedir. Bu ihtilâf, Ferruh Çelebi’nin 995 h./1586 m. târihinde, 25 sene postnişîn olarak vazîfe yaptıktan sonra pâdişah irâdesiyle vazîfesinden azledilerek, İstanbul’a sürgüne gönderilmesiyle netîcelenmiştir.³⁹⁶ Böylece, o vakte kadar mevlevîler ve çelebiler ile samîmî münâsebetler içerisinde bulunan iktidâr, ilk defa çelebilik makâmına müdâhale ederek, Hz. Mevlânâ evlâdından birini vazîfesinden azlederek İstanbul’a sürgüne göndermiştir.

Görüb dil bu binâyı dedi târîh

Büyût-ı cennet-âsâ oldu âbâd (992h./1584 m.)

Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 276; Özönder, “Mevlânâ Türbe ve Külliyesinin Tâmir ve İlâveler Kronolojisi”, s. 19, resim: 12-13

³⁹³ Özönder, “Mevlânâ Türbe ve Külliyesinin Tâmir ve İlâveler Kronolojisi”, s. 19

³⁹⁴ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 151

³⁹⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 150-151

³⁹⁶ Mevlevî kaynaklarının hakkında çok fazla bilgi vermedikleri Mevlevîlik târihindeki bu ilk azl ve sürgün hâdisesi için bâzı kaynaklar, bu kavganın çelebilerin arasında gerçekleştiğini ve sebebinin sâdece “Evkâf-ı Celâliyye”nin tasarrufu olduğu ve çelebilerin bu sebepten pâdişaha şikâyetnâmeler göndererek Ferruh Çelebi’yi şikâyet ederek azlettirdiklerini rivâyet etmektedirler. Esâsen çelebiler arasında, ister vakıf gelirleri sebebiyle ister başka bir sebepten bir huzursuzluk mevcût olsa da, bu durumun saray ulemâsı ve tasavvufa, hâssaten Mevlevîliğe muâzır kimseler tarafından biliniyor olması Ferruh Çelebi’ye karşı olan menfî tutumu güçlendirmiştir.

Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 226; Gölpinarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 156; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 410-412; Önder, *a.g.e.*, s. 187-188; Top, *a.g.e.*, s. 242-243

Bu elîm hadîse hakkında Ferruh Çelebi bir gazel kaleme almış ve *Gazel-i Azl* olarak tesmiye edilmiştir:

*Yâ Rab bize bir tesliyet-i hâtır olur mu?
Yoksa bu fûtûr ile dem-i âhir olur mu?
Hoş tut görelim dâmen-i sabrı hele elde
Tağyîr-i Hüdâ-dâda adüvv-i kâdir olur mu?
Nâ-geh edecektir kerem-i Hak sana çâre
Nâ-çâre onun gibi meğer nâsır olur mu?
Fahr eylesin câme-i fakr ile mukallid
Zîşt olsa kişi hil’at ile fâhir olur mu?
Sâhib-i nazar ister ricl-i mesned-kârın
Bostân’a ser-i lâşe-i har nâtır olur mu?
Feryâd-res-i gâib olur hâzır ve zinhâr
Şekkiyle deme gayret-i Hak zâhir olur mu?
Ednâ sitem-i şâhla hiç bende-i Ferruh
Rû-mâlî-i hizmetde dilâ kâsır olur mu?*

Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 153

Bütün bunların hâricinde, şahısların isimleri tam tesbit edilemese de, gerek Ferruh Çelebi zamân-ı meşîhatinde, gerekse daha sonraki zamânlarda genel olarak tasavvuf ve tarîkatlar; özelde ise Mevlevîlik, Halvetîlik, zikir, semâ', devrân, konularında ulemâ-meşâyih beyninde devlet erkânına yansıyacak seviyelerde tartışmalar süregelmiş; ancak, bu kampanya ve tartışmalar zaman zaman, yine pâdişahın çevresinde bulunan Mevlânâ ve Mevlevîlik muhibbi, tasavvuf ehli bâzı kimseler vâsıtasıyla bertaraf edilebilmiştir.³⁹⁷

Mevlevîliğe karşı cereyan eden bu olumsuz hareketler ve çelebiler arasındaki tartışmaları bir kenara bırakırsak Ferruh Çelebi zamân-ı meşîhatindeki ilklerden birinden de bahsetmek yerinde olacaktır ki; Hz. Mevlânâ'nın Konya'ya ulaştığı ilk zamanlarda konaklayarak müderrislik ettiği ve daha sonra “Medrese-i Mübârek”, “Medrese-i Mevlânâ”, “Medrese-i Hüdâvendigâr” olarak anılan³⁹⁸ Altunapa/Karatay Medresesi'nin Mevlânâ evlâdına tevdi edilmesidir. *Sefîne*, bu meseleyi o sıkıntılı zamânda zuhur etmiş bir ikram olarak değerlendirmekte ve o zamandan beri Mevlânâ evlâdının bu medresede müderrislik etmekte olduklarını, diğer ulemâ ve müderrislerin de buradan ferâgat ettiklerini kaydetmektedir.³⁹⁹

Sefîne'de Ferruh Çelebi bahsinde, Çelebi'nin en çok üzerinde durulan özelliği olarak, boş konuşmalardan hoşlanmaması ve insanlara anlayabilecekleri seviyede hitâb etmesidir. Ferruh Çelebi zamân-ı meşîhatinde de daha önceki postnişînler zamânında olduğu gibi ve diğer mevlevîhânelerdeki gibi Konya Mevlânâ Dergâhı ve Çelebi'nin huzûru halkın meselelerinin halli için mürâcaat ettikleri bir makâmıdır. Ancak, Ferruh Çelebi'nin halli müşkil olmayan meseleler hakkında bir sükûnete büründüğü, duymazlıktan geldiği ya da bâzı meselelerin hallini İlâhî Irâde'ye havâle ettiğini *Sefîne* rivâyet etmektedir. Çelebi'nin bu tutumu karşısında sû-i zanda bulunanlara ise; “Boş konuşmaları ihmâl etmek lâzımdır” nüktesiyle cevap verdiği rivâyet edilir.⁴⁰⁰

³⁹⁷ Önder, *a.g.e.*, s. 187

³⁹⁸ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 146-147

³⁹⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 149-150

⁴⁰⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 150

“İlâhî irâde” meselesine, *Mesnevî* şerhlerinde de yer verilmekte ve insana verilmiş olan cüz'î irâdenin zaman zaman insanı bir av mesâbesine tenzîl ettiğinden bahsedilmektedir. Zîrâ, insanoğlu kendi kudretinin sırrına vâkıf değildir. Ve bu vukûfiyete ancak Allâhu Teâlâ ve onun bildirdiği has kulları mâliktir. Bu vukûfiyetsizliğin

Sefîne'de, Ferruh Çelebi'den bahsolunurken vurgulanan bir diğer özellik de Ferruh Çelebi'nin *كلم الناس على قدر عقولهم والحكمة ضالة المؤمن* [*İnsanlara akıllarının dereceleri kadar konuşunuz. Hikmet, mü'minin yitiğidir*]⁴⁰¹ hadîsi gereğince hareket ederek; dervişâna has olan sohbetlere avâmdan kimseleri dâhil etmediği ve insanlara karşı olan sohbet, nasîhat ve muâmelelerinde o kimsenin makam ve kabiliyetlerini gözönünde bulundurduğudur. Bunun hikmeti kendisinden sual edildiğinde ise Ferruh Çelebi; “Biz meşâyih zümresi, enbiyânın izine tâbi olmakla ve kavimlerin bulundukları menzillere tenezzül etmekle ve insanlara akılları ölçüsünde hitâb etmekle emrolunduk”⁴⁰² buyurmuş ve enbiyânın izinden gittiklerini beyan etmiştir.⁴⁰³

Ferruh Çelebi, 995 h./1586 m. târihinde vazîfesinden azledildikten sonra, oğlu Ebûbekir Çelebi (ö. 1050 h./1640 m.) ile birlikte İstanbul'a gitmiştir. Burada Ebûbekir Çelebi, bir devlet vazîfesi almıştır.⁴⁰⁴ Bu târihten, Ferruh Çelebi'nin vefâtı olan 1010 h./1601 m. târihine kadar, Ferruh Çelebi'nin ma'zûliyeti müddetince çelebilik makâmı boş kalmıştır. Sahîh Ahmed Dede, büyük oğlu I. Bostan Çelebi'nin (ö. 1040 h./1630 m.), vefâtından bir müddet önce Ferruh Çelebi'yi alarak Dergâh'a götürdüğünü; bu zaman zarfında Ferruh Çelebi'nin I. Bostan Çelebi'yi postnişîn tâyin ettiğini ve bu hâdiseyi müteâkib 7. günde Ferruh Çelebi'nin vefat ettiğini bildirmektedir.⁴⁰⁵

netîcesinde, insanoğlu dünyâ hayâtında kendi isti'dâdı hilâfına çaba sarfetmeye başlar. Allâhu Teâlâ'nın, kulunu mâlik olduğu isti'dâd cenâbına çeker. Bu durum, *يُذِيرُ الْأُمُورَ فَصَلِّ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ* (Ra'd, 13/2) [*O, Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanmanız için, her işi düzenleyip, âyetleri açıklamaktadır*] âyetinde de yer bulmuş ve Allâhu Teâlâ'nın kuluna cebretmediği, sâdece kulunun zâhirinin bâtınıyla münâsebetini inşâ etmesine yardımcı olduğu beyân edilmektedir. Netîce olarak da, Allâhu Teâlâ'nın esrâra mâlik has kulları arasında bulunanlar için, insanoğlunun bâzı basit meselelerde ısrâr etmeleri, irâde-i ilâhiyyeye mugâyir değerlendirilmekte ve bu meseleler üzerinde kelâm etmek de boş konuşmak olarak vasıflandırılmaktadır. Ferruh Çelebi'nin bâzı kimselerle münâsebetini böyle değerlendirmek mümkündür.

Mesnevî-i Şerîf Şerhi, c. X, s. 305-306

⁴⁰¹ el-Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, c. III, s. 378; c. IV, s. 299; el-İsfehânî, Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. II, s. 300; el-Askalânî, İbn Hacer Ebû'l-Fazl, *Lisânu'l-Mizân*, c. VI, s. 274

⁴⁰² *نحن معاشر الأنبياء أمرنا أن ننزل الناس منازلهم و نكلم الناس على قدر عقولهم* [*Biz enbiyâ zümresi, insanların seviyesine inmekle ve onların akılları mikdârınca konuşmakla emrolunduk*] hadîsine vurgu yapılmaktadır. (Kaynağı bulunamadı)

⁴⁰³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 152-153

⁴⁰⁴ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 276

⁴⁰⁵ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 282; Ancak, Ferruh Çelebi'nin azl müddeti sona ererek mi Konya'ya avdet ettiği, yoksa herhangi başka bir sebeple mi avdet ettiği hususunda bir açıklama bulunmamaktadır. Avdetinin akabinde vefat etmesi, bir hastalık sebebiyle Konya'ya dönmüş olabileceğini düşündürmektedir. *Târîhçe-i Aktâb*'da ise Ferruh Çelebi'nin vefat târihi;

*Muâdil farkı cum'a cem'i fırka
Çekildi gidi binde sây-ı Hakk'a*

Târîhçe-i Aktâb, s. 8

Ferruh Çelebi'nin, I. Bostan Çelebi ve Ebûbekir Çelebi'den başka Celâleddin Hasan (d. 950 h./1543 m.), Celâleddin Hüseyin (d. 953 h./1546 m.), Muhammed (d. 957 h./1550 m.) adında üç oğlu daha bulunmaktadır. Ancak, Celâleddin Hasan Çelebi 1003 h./1594 m. târihinde;⁴⁰⁶ Celâleddin Hüseyin Çelebi 1006 h./1597 m. târihinde⁴⁰⁷ ve Muhammed Çelebi de 1010 h./1601 m. târihinde,⁴⁰⁸ Ferruh Çelebi'nin sağlığında vefat etmiştir.

13) I. Bostan Çelebi (d. 961 h./1551 m. - ö. 1040 h./1630 m.)*

Ferruh Çelebi'nin 4. oğlu olan I. Bostan Çelebi, 961 h./1551 m. târihinde dünyâya gelmiştir.⁴⁰⁹ Babası Ferruh Çelebi'nin 1010 h./1601 m. târihinde vefâtıyla boşalan postnişinlik makâmına I. Bostan Çelebi geçmiştir.⁴¹⁰

Aynı sene Sultan III. Mehmed de (d. 973 h./1566 m. - ö. 1012 h./1603 m.) vefat etmiş ve ardından oğlu Sultan I. Ahmed (d. 998 h./1590 m. - ö. 1026/1617) tahta geçmiştir. Böylece, I. Bostan Çelebi'nin posta, pâdişah I. Ahmed'in de tahta geçmesi aynı târihe rast gelmiştir.⁴¹¹

⁴⁰⁶ Celâleddin Hasan Çelebi'nin Karaman Mevlevihânesi şeyhi iken vefat eden Hasan Çelebi (d. 985 h./1577 m. – 1048 h./1638 m.) ve daha sonra makam çelebisi olan Pîr Hüseyin Çelebi (d. 988 h./1570 m. – ö. 1077 h./1666 m.) adında iki evlâdı bulunmaktadır. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 274, 275, 279, 303, 314)

⁴⁰⁷ Celâleddin Hüseyin Çelebi'nin oğlu, Manisa Mevlevihânesi postnişinlerinden Nakşî Ali Çelebi'dir. (d. 985 h./1577 m. - ö. 1114 h./1702 m. ?) (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 274, 281)

⁴⁰⁸ Muhammed Çelebi'nin oğlu, 992 h./1584 m. târihinde dünyâya gelen, Antalya Mevlevihânesi şeyhi Zincirşiken Muhammed Çelebi'nin (1077 h./1666 m.) babası Şah Çelebi'dir. Şah Çelebi, 1045 h./1635 m. târihinde vefat etmiştir. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 275, 282, 301)

⁴⁰⁹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 265; *Târîhçe-i Aktâb*'da;

*Tokuz yüz ile altmış bir olunca
Gülistân-ı sıyâdet açdı gonca*

Târîhçe-i Aktâb, s. 8

⁴¹⁰ Sahîh Ahmed Dede'nin naklettiği bu bilgiye göre, Ferruh Çelebi vefâtından 7 gün öncesinde, Konya Mevlânâ Dergâhı'nda I. Bostan Çelebi'ye hilâfet vermiş, nasihat etmiş ve 7 günün sonunda da vefat etmiştir. 1012 h./1603 m. târihinde de müridân ve muhibbân “Çelebi Ferruh Mehmed Efendi merhûmun ma'zûliyet-i meşîhat ve ihtiyâr-ı halvet ve müdâvemet-i uzlet buyurduğu günden bu âna gelince 18 senedir” demiş ve tecdîd-i biât eylemişlerdir. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 282-283)

Burada, Mevlevîlik'te 18 rakamının önemine vurgu yapılmaktadır. Hz. Mevlânâ'nın, *Mesnevî*'nin ilk 18 beytini hatt-ı destiyle kaleme almasından neş'et eden bu ehemmiyet, 18'in yarısı olan 9 sayısı ve onun katlarına da sirâyet etmiştir. Bu sayıların bereketli olduğu fikrine ve sayılara verilen ehemmiyete binâen, Mevlevî dergâhlarında 18 hizmet kolu bulunmakta (mevlevî matbahlarındaki 18 görev: I. Kazancı Dede, II. Halîfe Dede, III. Dışarı Meydancısı, IV. Çamaşırcı Dede/Câmesû, V. Şerbetçi, VI. Âbrîzci, VII. Dolapçı, VIII. Bulaşıkçı, IX. Pazarcı, X. Somatçı, XI. İçeri Meydancısı, XII. Yatakçı, XIII. İçeri Kandilcisi, XIV. Tahmisci, XV. Taşra Kandilcisi, XVI. Süpürgeci, XVII. Çerâğcı, XVIII. Ayakçı) ve bir hediye özellikle de para hediye verileceği zaman da, bunun da 9 ve 18'le münâsebetli olmasına dikkat edilmektedir. 18 rakamına atfedilen bu ehemmiyet; 1 akl-ı küll, 1 nefis-i küll, 9 burç, anâsır-ı erbaa (hava, ateş, toprak ve su) ve mevâlid-i selâse (cemâdât, nebâtât ve hayvânât) ile de münâsebetlendirilmiş; Arap belâğâtindeki en büyük rakam olan 1000 ve bundan hareketle her bir âlemin 1000 sayılmasıyla ve Hz. Peygamber'in de “18000 âlemin peygamberi olması” meşhûr tâbiriyle de izâh edilmiştir.

Top, *a.g.e.*, s. 40; Arpaguş, *Mevlevîlik'te Mânevî Eğitim*, s. 132-153

Bostan Çelebi, Osmanlı tahtındaki bu devir-teslim sonrasında İstanbul'a gelmiş ve Eyüp'te bir evde misâfir olmuştur. O dönemde Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi olan Kemâl Ahmed Dede⁴¹² I. Bostan Çelebi'nin İstanbul'a gelişinin akabinde, misâfir olduğu hânedeki kendisini ziyâret ederek tecdîd-i biât ve tecdîd-i meşîhâtname eylemiş; bu ziyâretin şerefine sikkesi yeniden tekbirlenmiştir. Bostan Çelebi, bu İstanbul ziyâreti esnâsında, Sultan I. Ahmed'in sarayda misâfiri olmuş, huzûrunda *Mesnevî* okumuş ve semâ' merâsimi icrâ etmiştir.⁴¹³ Bu olay, babası Ferruh Çelebi döneminde yaşanan huzursuzluğun çözümü için de atılmış bir adımdır. Esâsen, *Sefîne*'de Ferruh Çelebi'nin bu huzursuzluğunu giderilmesi ve münâsebetlerin düzelmesi husûsunda Bostan Çelebi'ye vasiyette bulunduğu işaret etmektedir.⁴¹⁴

Rivâyete göre, I. Bostan Çelebi, Eyüp'teki hânedeki mihmân iken, Sultan I. Ahmed ile görüşmeden evvel, pâdişah bir rüyâ görür. Rüyâsında, saray dâhilinde bulunan hânesi civârında kalabalık bir mevlevî derviş alayı görür. Dervişân, kendisine, "Pâdişahım! Hazret-i Mevlânâ sarayınızı teşrîf buyurmuştur, görmüş olduğunuz kalabalık da kendisinin eteğine tutunmuş fukarâdır" diyerek izâhât vermişlerdir. Rüyâsında bu ziyâretten son derece hoşnut olan Sultan I. Ahmed, Hz. Mevlânâ'yı hânesi olan kasra dâvet edip, kendisine tahta buyurmasını teklif ettiğinde Hz. Mevlânâ; "Yüce arşın gölgesinin tahtında oturanlar, altı tahtadan yapılmış o tahttan inmezler. Bu taç ve taht sizindir" cevâbını vermiş, pâdişah I. Ahmed bu cevaptan son derece hoşnut olmuştur. Bunun üzerine, Hazret-i Mevlânâ'nın "Eğer sen zâhirde bizim evlâdımızın isyânına gâlip gelme derdinin devâsını

⁴¹¹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 283

⁴¹² Yenikapı Mevlevîhânesi ilk postnişîni Kemâl Ahmed Dede (ö. 1010 h./1601) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevlevîyye'den Yenikapı Mevlevîhânesi*, Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye, 1329, s. 80-84; Mustafa Sâkîb Dede, *Sefîne-i Nefise-i Mevlevîyân*, c. II, s. 64-66; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 278,287, 290; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 202-204; Küçük, Sezâî, *a.g.e.*, s. 105-106

⁴¹³ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 284; Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 254

⁴¹⁴

نجم ثاقب حارث آمد دیوران
هین بھل دزدی ز احمد سرستان

Sefîne'de, I. Bostan Çelebi'nin, vasiyetini *Mesnevî*'nin III. cildinde yer alan 4519. beytiyle taçlandırdığı rivâyet edilmektedir ki beyitte [*Hırsızlığı bırak, sırrı Ahmed'den al diye, Necm-i Sâkîb/Parlak bir ışık (Sâffât, 37/10) şeytan sürücü bekçisi olmuştur*] ifâdesiyle, Hz. Peygamber'den mülhem olarak Sultan I. Ahmed'e vurgu yapmış ve I. Ahmed'in, Hz. Peygamber gibi ins ve cinnin "mürâcaâtgâh"ı olarak nitelemiştir.

Ayrıca I. Bostan Çelebi zamân-ı meşîhatinde, önceki zamanlarda, çelebiler arasında çıkan fitne ve huzursuzluk sebebiyle, bilhassa o zaman Mevlevî vakfı olan, bugün Afyonkarahisar'ın Sinanpaşa (o zamandaki adıyla Sincanlı) kazâsına bağlı Tazlar Köyü'ne hicret etmek durumunda kalan dervişler ve çelebiler ile Ferruh Çelebi'nin İstanbul sürgünü esnâsında kendisine refâkat eden ve İstanbul'da devlet erkânı arasına katılan oğlu Ebûbekir Çelebi'nin Konya'ya avdetleri Çelebi'nin kerâmetlerinden sayılmıştır.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 153-154, 163-164; *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. VI, s. 565-566)

arıyorsan, biz de onun karşılığı olarak sizin memleketinizden fitneyi def ederiz. Bizim Bostânımız'ı ve Bostânımız'ın himmetini anla" buyurduğu ve pâdişahın dikkatini, Bostan Çelebi'nin İstanbul ziyâretine çektiği rivâyet edilir. Bu rüyâ akabinde, pâdişah I. Ahmed, Eyyûb el-Ensârî'nin türbesini ziyâret eder ve bu ziyâret esnâsında, Bostan Çelebi'yle de görüşür ve görüşmeyi sonlandırırken "Benim Bostân'ım budur" diyerek iltifat eder ve kendisini Saray'a dâvet eder. Saray'daki kabul esnâsında da, pâdişahın rüyâsında gördüğü taht sahnesi cereyân etmiştir. Pâdişah, Çelebi'ye kendi tahtını teklif etmiş, Çelebi de bu teklifi "Birincinin/Aslın yerine, ikinciyi/fer'i koymak edepsizliktir" buyurarak reddetmiştir.⁴¹⁵

Pâdişah ve Çelebi arasındaki bu mülâkât akabinde, pâdişahın da etkili olması netîcesinde, çelebiler ve mevlevîler hilâfına hareket eden âsîlerden "Bûstân-ı Dûstân-ı Hüdâvendigâr-ı Ekberî" temizlenmiş ve Sâkıb Dede'nin ifâdesiyle eskisi gibi "her kûşesi cilvegâh-ı bülbulân-ı uşşâk ve tûtiyân-ı urefâ ve mecrâ-yı zülâl-i semâ' ve safâ" olmuştur. Hattâ, *Sefîne*'de nakledildiğine göre, Sultan I. Ahmed ve I. Bostan Çelebi arasındaki imtizâc, bütün Osmanlı memleketine sirâyet etmiş ve muhibb-i Mevlevî olmadık bir kimse kalmamıştır. *Sefîne*'de bahsi geçen İstanbul seyâhatinin netîcesinde, I. Bostân Çelebi huzûr-ı Mevlânâ'dan ayrılığa tahammül getiremeyip, Sultan I. Ahmed'den müsâade talep etmiş, pâdişah da gönülsüz de olsa müsâade etmiştir. I. Bostân Çelebi, bir derviş gibi, Konya yollarına düşmüş ve Konya ile Lâdik arasında, dervişler tarafından semâ' eşliğinde karşılanmıştır. I. Bostân Çelebi'nin, Mevlânâ'nın türbesine vâsıl olduğunda ise, büyük bir saâdet ve heyecanla türbeye yüzünü sürdüğü, türbe civârındaki yolların tozunu bir "atiyye" kabul edip gözlerine çektiği, Hz.

⁴¹⁵Ayrıca "Bahtî" mahlasını kullanarak şiirler kaleme alan Sultan I. Ahmed, iltifâtına mazhar olan Çelebi için şu gazeli kaleme almıştır:

*Mesnevîsin işidip Hazret-i Mevlânâ'nın
Gûş-vâr oldu kulağımda kelâmı ânın*

*Def ü ney nâle edip mevlevîler etti semâ'
Eyledik yine safâsını bugün devrânın*

*Cedd-i a'lâlarım himmet edegelmiştir
Ben de umsam ne aceb himmetin ol Sultânın*

*Emr-i Mevlâ ile bir himmet ede Mevlâna
Gele ayağıma hep kelleleri a'dânın*

*Bahtiyâ bendesi ol der-geh-i Mevlânâ'nın
Taht-ı ma'nide odur pâdişahı dünyânın*

Mevlânâ'nın sandukası karşısına geldiğinde ise sevinç gözyaşları döktüğü rivâyet edilmektedir. I. Bostan Çelebi'nin avdetinden sonra, Konya civârında mevleviyâna ve çelebilere hased edenler ise, hummâ başta olmak üzere çeşitli hastalıklara mâruz kalarak fecî sûrette can vermişlerdir. Bir sene içerisinde de, mevlevîler ve çelebilere muâriz olanlardan Konya'nın temizlendiği rivâyet edilir.⁴¹⁶

Sefîne'ye göre I. Bostan Çelebi zamân-ı meşîhati bereketli bir dönemdir. Seyyid Ahmed Paşa Kıbrıs'ta bir mevlevîhâne inşâ ettirerek Çelebi'den şeyh niyâz etmiş, Bostan Çelebi Kıbrıs'a Karamanlı Derviş Hamza Dede'yi;⁴¹⁷ Lala Mustafa Paşa'nın Şâm'daki küçük tekkenin yerine inşâ ettirdiği mevlevîhâneye Karamanlı Kartal Derviş Muhammed Dede'yi;⁴¹⁸ Tokat Mevlevîhânesi'ne Niksarlı Ramazan Dede'yi;⁴¹⁹ Isparta'ya da Ispartalı Teberdâr Muhammed Dede'yi,⁴²⁰ Bursa'ya Cünûnî Ahmed Dede'yi⁴²¹ göndermiştir. Bunun dışında, öğrencilerinden Gelibolulu Ağazâde Muhammed Efendi'yi,⁴²² Abdürrahim b. Muhammed Ağa tarafından inşâ edilen Gelibolu Mevlevîhânesi'ne göndermiştir. Hem talebesi olan hem de çelebilerden bulunan, Ferruh Çelebi (ö. 1010 h./1601 m.) oğlu Muhammed Çelebi (ö. 1010 h./1601 m.) oğlu Şâh Çelebi'nin (ö. 1045 h./1635 m.) oğlu olan Zincirşiken Muhammed Çelebi'yi de Antalya Mevlevîhânesi'nin ihyâsı için, 18 dervişân ile Antalya'ya postnişîn tâyin etmiştir.⁴²³ Çelebi'nin talebeleri arasında, Sabûhî Ahmed Dede,⁴²⁴ Doğânî Ahmed Dede,⁴²⁵ Rusûhî İsmâil Efendi⁴²⁶ gibi isimler de bulunmaktadır.⁴²⁷

⁴¹⁶ Mustafa Sâkîb Dede, Fetih Sûresi'nin *عَظِيمًا أَجْرًا فَسَيُؤْتِيهِ اللَّهُ عَلَيْهِ مَا عَاهَدَ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا* (Fetih, 48/10) [*Kim ahdini bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allâh ile olan ahdine vefâ gösterirse, Allâh ona büyük mükâfât verecektir*] âyetinin bu hâdisede tahakkuk ettiğini ifâde eder.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 154-156)

⁴¹⁷ Hamza Dede hakkında bkz: Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 284-301; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevleviyye'den Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 98

⁴¹⁸ Kartal Dede hakkında bkz: Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 160; c. II, s. 21-26; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 283, 287-289

⁴¹⁹ Ramazan Dede hakkında bkz: Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 291-292; Küçük, Sezâî, *a.g.e.*, s. 308

⁴²⁰ Teberdâr Muhammed Dede hakkında bkz: Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 66-69; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 291)

⁴²¹ Ahmed Cünûnî Dede (ö. 1030 h./1621 m.) için bkz: Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 57-64; Kara, Mustafa, "Cünûnî Ahmed Dede", *DİA*, c. VIII, s. 130

⁴²² Ağazâde Muhammed Dede için bkz: Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 162-163; c. II, s. 26-37; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 289, 292, 295, 296, 310; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 8-9; Seyyid Fâzıl Mehmed Paşa, *Mevleviyye Silsilesi*, s. 145-147; Duru, Necip Fâzıl, "Mevlevî Şeyhi Ağazâde Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk Onsekiz Beytini Şerhi", *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 4, sy: 11, s. 151-175, Ankara, 2003

⁴²³ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 225-226; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 297

Sefîne'de, Çelebi'nin gençliğinden itibaren, bir "irfân bahçesi" ve dertlilere kol-kanat veren, onlara gölge olan bir "tûbâ ağacı" olduğunu ve alnında parlayan bir nur olduğunu tasvîr ederek; dış görünüşe ehemmiyet vermeyip, elbisenin süsünden nefret ettiğini belirtir. Çelebi'nin bir lokma kuru ekmekle kanâat eden, çeşitli yemeklerle mîdesini doldurmaktan imtinâ eden ve zamânının mühim bir kısmını ibâdet, halvet ve sükûnet üzere geçiren zâhidâne tavırlı olduğunu da nakleden Mustafa Sâkîb Dede;⁴²⁸ Çelebi'nin şöhretinin en uzak beldelerde bile bilindiğini ve çok kıskanıldığını, bu sebepten de Çelebi'nin, bu kıskançlığı engellemek için bir nazar boncuğu kullandığını nakleder. Ancak, hased edenlerin bütün kıskançlıklarına rağmen Çelebi'ye hased edenlerden daha fazla sayıda, bayağı derece insanın, Çelebi sâyesinde Mevlevîliğe intisâb ederek, mürîd olma saâdetine eriştiğini müşâhede eden Doğanî Ahmed Dede; "Eğer küçük bir ava meyletmeseydin, işi yerine getirmek, bizler gibi zor olurdu" buyurmuştur. Bunun üzerine Bostan Çelebi ise; "Bizim işimiz, avı irfânla yola getirmektir. Bizim büyük ve küçükle ne işimiz olur" buyurmuş ve Mustafa Sâkîb Dede'ye göre, **ومن الناس من يعجبك ان الله لا ينظر الى** [İnsanlardan öyleleri vardır ki, onların dış görünüşleri senin hoşuna gider]⁴²⁹ ve **ان الله لا ينظر الى** [Allâh sizin ne dış görünüşünüze ne de amellerinize bakar. O sâdece sizlerin kalplerinize ve niyetlerinize değer verir]⁴³⁰ ifâdeleri tecellî etmiştir.⁴³¹

⁴²⁴ Sabûhî Ahmed Dede için bkz: Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 76-81; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 283-308; Mehmed Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevleviyye'den Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 95-104

⁴²⁵ Doğanî Ahmed Dede (ö. 1040 h./1631 m.) için bkz: Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 71-76; Mehmed Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevleviyye'den Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 88-94; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 287-304; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 140-142; Yılmaz, *a.g.e.*, s. 272-274

⁴²⁶ Rusûhî Dede (ö. 1040 h./1631 m.) için bkz: Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 161, 162; c. II, s. 37-44; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 80-83; Yetik, Erhan, *İsmâil-i Ankaravî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992, s. 51-58

⁴²⁷ *Sefîne*'de, I. Bostan Çelebi'nin 80.000 civârında mürîdi bulunduğu ve mürîdânının önemli bir kısmının postnişin olarak vazîfe yaptıkları rivâyet edilmektedir. Hattâ, Mustafa Sâkîb Dede mevlevîler arasında meşhur isimlerin I. Bostan Çelebi'nin taht-ı terbiyesinde yetiştiklerini bildirmektedir.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 163)

⁴²⁸ Mustafa Sâkîb Dede, I. Bostân Çelebi'nin gerek âilesinden gelen, gerekse şahsına âid önemli bir servetinin bulunduğunu, mal varlığıyla akrabâlarının ve dervişânın mâişetini temin ettiğini nakletmektedir.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 157-158)

⁴²⁹ Bu ifâdenin, Bakara Sûresi **وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا** (Bakara, 2/204) [*İnsanlardan öyleleri vardır ki, onların dünya hayatı hakkında söyledikleri senin hoşuna gider*] ifâdesinden mülhem olabileceğini düşünmekteyiz.

⁴³⁰ Müslim, Birr, 10; İbn Mâce, Zühd, 9

⁴³¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 156-157; **ان الله لا ينظر الى صوركم (ولا الى اعمالكم) بل (ينظر) الى قلوبكم و نياتكم** [*Allâh sizin ne dış görünüşünüze ne de amellerinize bakar. O sadece saizlerin kalplerinize ve niyetlerinize değer verir*] hadîsi, *Mesnevî*'de ve şerhlerinde de yer bulmuştur. *Mesnevî*'nin I. cildi 1037. beytinde; "Mâdem ki onun cânı nûr deryâsına gark oldu, o menfûr bakıştan ona ne ziyân vardır" beytinin şerhinde, Ahmed Avnî Konuk, hadîsten bahisle, sûrete itibâr edilmediğini, itibârın mânâyâ olduğunu belirtmiştir. Hattâ, *Ashâb-ı Kehf*'in köpeği

Sefîne'de, I. Bostan Çelebi'nin kerâmetleri zikredilirken, Melâmî-meşrep bir zât olduğu ve zâhirî tavırlarının cümlesinin rumûz ihtivâ ettiğinden bahsedilmektedir. Meselâ, avcılıkla iştigâl etmelerinin müridânın çoğalmasına; savaş malzemeleriyle ilgilenmesinin cihâd alâmeti olmasına; tebdîl-i kıyâfet eylemesinin düzenin bozulmasına; normal kıyâfeti üzere bulunmasının ise rahat ve refâha kavuşmalarına; perhiz üzere olmalarının kıtlık ve pahalılığa; bol sadaka vermeleri ise vebâ salgınına işâret ettiği rivâyet edilmektedir. Yolcu olan bir kimse hakkında korkutan bir hâl olup olmadığı suâl edildiğinde ise, eğer soruyu soran kimseye “Akşehir'dedir” ya da “Yenişehir'dedir” derse, yolcunun selâmette olduğuna işâret olduğu; eğer soruyu sorana “Karacaşehir'dedir” ya da “Eskişehir'dedir” derse ya da sükût üzere bulunursa, o yolcu hakkındaki endişenin sahîh olduğuna işâret ettiği rivâyet edilmektedir.⁴³²

Bostan Çelebi zamân-ı meşîhatinde Şam Mevlevîhânesi meşîhatine tâyin edilen Kartal Dede ve önce Şam, sonra Yenikapı Mevlevîhânesi'nde postnişîn bulunan Sabûhî Ahmed Dede ile ilgili olarak *Sefîne*'de şu menkabeye yer verilir: Bostan Çelebi zamânında, devlet erkânından bir zât Mevlânâ Dergâhı'nı ziyâret etmiş ve ziyâret sonrasında da dervişânın hırka masrafı olması için 1000 dînar kadar bir para bağışlamış. Vezîrin uğurlanması merâsimi esnâsında ise 300 kadar dervişin bulunması, bağışlanan miktârın dervişin hırka masrafı için yeterli olmayacağı söylentisini ortaya çıkarmıştır. Bu söylenti Çelebi'nin kulağına gittiğinde ise Çelebi; “Ol mikdâr dînâr onların hırka-i kem-bahâlarına kifâyet eder” buyurmuştur. Ancak, devlet büyüğünün bağışta bulunduğu merâsim esnâsında Kartal Dede ve Sabûhî Ahmed Dede'nin dervişler arasında bulunmadığı dikkat çekmiş, nerede oldukları suâl edildiğinde ise;

Kıtmîr'in nûr-ı ilâhî deryâsına gark olduktan sonra, onun sûretinin hiç öneminin ve zarârının kalmadığını; hattâ arslanların onun karşısında aşağı kalarak, Kıtmîr'in hepsinden âlî olduğunu beyân etmiştir.

Mesnevî'nin V. cildinin 867. beytinde ise aynı hadis başka bir zâviyeden ele alınmıştır;

“Buyurdu ki; “*Sizin tasvîrinize nazar etmez, tedbîrinizde kalp sâhibi talep edin*” beytinde, Hakk'ın istediği ve nazargâhı olan kalbin insan-ı kâmilin kalbi olduğundan bahsedilmiştir. Böyle kâmil ve selîm bir kalbe sâhip olamayanlar içinse, kalb-i selîm sâhibi, kâmil insanlarla birarada olmaları ve onları talep etmeleri tavsiye edilmiştir. Çünkü böyle bir kalp sâhibi olmak herkes için elzemdir. Nitekim, Şuarâ Sûresi'nde, **يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا** (Şuarâ, 26/88-89) [*O gün, ne mal fayda verir, ne de evlât. Ancak Allâh'a kab-i selîm ile gelenler (o günde fayda bulur)*] buyurulmuştur. (Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 327; c. IX, s. 295)

Ayrıca Mustafa Sâkîb Dede, bu bahsi *Mesnevî*'nin IV. cildi, 723. ve 726. beyitleriyle neticelendirmiştir:

“*Ey ehl-i reşâd! “es-salâ!” dedik; zîrâ, bu zamân, Rıdvân cennet kapısını açtı*” ve;

“*Ey devlet tâlibi âgâh ol! Acele gel! Zîrâ, bu zaman fûtûh ve feth-i bâb vardır*” beyitlerinde de, insanlara dâvet vardır. İmân etmeye, doğru yolu bulmaya bir dâvet bulunduğu insanların uyanık olmaları ve acele etmeleri tavsiye edilmektedir. Çünkü bu dâvet zamanlarında, dâvete icâbet edenler için, Hak katında bir rızâ bulunduğu, en büyük kapı olan Hakk'a vusûl kapısı da dâhil olmak üzere, birçok kapının fethinin bu zamanlarda gerçekleştiği anlatılmaktadır. (Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. VII, s. 217)

⁴³² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 157

Dedeler'in 1000 dinârı duyduklarında Meram'a gittikleri söylenmiştir. Devlet büyüğü ziyâretini tamamlayıp yola çıktığında, Kartal Dede ve Sabûhî Ahmed Dede Meram'dan dönmüş ve hisselerine düşen para kendilerine takdim edildiğinde ise “Eyâ bu âzmâyîş, bendelere aynü'l-cem'den kenâre-gîr olduğu küstahlık mukâbelesinde midir?” diyerek ve kendilerine verilen parayı meydana koyarak hatâlarının affını niyâz etmişlerdir. Bunun üzerine dervişlerin sikkeleri, sikkehânede 18 gün boyunca rehin tutulmuştur. 18 günün sonunda ise, iki dervişin tekrar aflarını niyâz etmeleriyle, sikkeler dervişlere iade edilmiştir. Bu menkabenin uzun müddet mevleviyân arasında ibret vesîlesi olduğu ve bu menkabeden çıkarılan netîceyle bir ziyâret esnâsında bütün dervişlerin bir arada bulunmaları, kimsenin mahallini terk etmemesini sağlamak için anlatılageldiği rivâyet edilmektedir.⁴³³

Bostan Çelebi, 28 sene çelebilik makâmında bulunduktan sonra, 79 yaşında iken, *Sefîne*'nin beyân ettiğine göre, herhangi bir sıkıntı ve hastalık yaşamaksızın, 1040 h./1631 m. senesinde vefat etmiştir. Türbe derûnuna defnedilen Çelebi, vefâtından önce “Hilâfet, Ebûbekir içindir” ifâdesiyle kardeşi ve halefi Ebûbekir Çelebi'yi halîfe tâyin etmiştir. Ebûbekir Çelebi tarafından şu kıt'a vefâtına târih olarak kaleme alınmıştır:

*Dâmân-ı tecerrüdden olup cânı miyâne
Oldu harem-i Hazret-i cânâna revâne
Yâni sene-i “gam”dan edip hâtırı vahşet
Azm eyledi Bûstân Çelebî bâğ-ı cinâne (1040)⁴³⁴*

Sefîne'de ve *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*'de, *Mesnevî*'den ve *Dîvân*'dan şu beyit ve kıt'alarla Bostan Çelebi medhedilmiştir:

⁴³³ Mustafa Sâkîb Dede, bu menkabenin akabinde, tasavvuf literatüründe daha çok Hacı Bayrâm Velî'ye atfedilen bir kıssaya da Mevlevîler'e nisbetle yer vermiştir: Önceki postnişînlerin biri zamân-ı meşîhatinde, vergi memurlarının, vergileri tahsil edememeleri üzerine defterler gözden geçirilmiş ve vergi ödemekten kaçınanların çoğunun mevlevî olduğu tesbit edilmiştir. Bu vaziyet zamânın pâdişahının kulağına gittiğinde ise, pâdişah Konya Ovası'na bir çadır kurdurmuş ve zamânın mevlevî şeyhi, bir münâdî vâsıtasıyla “Ey Allâh'ın yoluna kurbân olanlar, geliniz! Şeyh hazretleri sizleri murâdınıza erîştirecek” diye dâvette bulunmuştur. Bu dâvette/emre ise bir erkek ve bir kadın mürîd icâbet ederek mevlevî şeyhinin bulunduğu çadıra girmişlerdir. Onlar çadıra geldiklerinde ise çadırdaki gizlenmekte olan iki koyun hemen kurban edilmiş ve kanları çadırdan dışarı akıtılmış. Meydanda bunu müşâhede eden diğer mürîdân ise, korku içerisinde kaçışınca mevlevî şeyhi “Onun üzerine dîvânın vergilerini al ki bizim dervişimiz, bu ândan îtibaren bir buçuktur, biri erkek yarısı da kadındır” buyurmuştur.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 158-159)

⁴³⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 164; *Târîhçe-i Aktâb*'da I. Bostan Çelebi'nin vefat târihi olarak;

*Meşîhat eyleyip yigirmi sekiz sâl
Bekâya gitdi bin kırkda o hûş hâl*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 8)

بوستان عاشقان سر سبز باد
آفتاب عاشقان تابنده باد

[*Âşıkların bahçesi yeşillik olsun. Âşıkların güneşi parlak olsun*]⁴³⁵

چه باغست آن زیك سیبش دل هر خسته به گردد
مگر بستان خلد است و بدیده مشتبه گردد
زالال زندگی آبش هوایش نفحه رحمن
ازوبی بهره زرد و تیره رو آخر چوبه گردد

[*O ne bahçedir; bir elmasından her yorgunun kalbi iyileşir. Yoksa Cennet bahçesi midir de göze yanlış gözükmetedir. Suyu hayat suyu, nefesi Rahmân'ın esintisi. İsâbetsiz vurunca sararır solar, çöpe döner*]⁴³⁶

I. Bostân Çelebi, “Hilmî” mahlasıyla şiirler kaleme almıştır ve *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*’de şu şiirlerine yer verilmiştir:

Sâlik-i râh-ı Hudâ'ya pîşvâdır Mesnevî
Cümle erbâb-ı tarîka reh-nümâdır Mesnevî

Dîde-i câna dilerse âşinâlık el vere
Gâfil olma aç gözüün kim tûtiyâdır Mesnevî

Hasta diller n'ola bulursa semâ'ından şifâ
Hikmet-i hakkıyla her derde devâdır Mesnevî

Bu ne sözdür kim olur a'lâ vü ednâ hisse-dâr
Şâh ile şehdir gedâ ile gedâdır Mesnevî

Nûruna döymezse müinkirler n'ola huffâş-vâr
*Hilmiyâ çün matla'-i şems-i Hüdâ'dır Mesnevî*⁴³⁷

Ve;

Âteş-i aşkın başımda tâc-ı izzetdir bana
Kaddimi ham kaldı cevri dâl-i devletdir bana

Gözüme görünmez ey hûrî benim Bâğ-ı İrem
Kûyunun her köşesi gülzâr-ı cennetdir bana

Yer yer dâğlar koyup kendü elinle sînemi

⁴³⁵ Bu beyit, *Sefîne*’de II. Bostan Çelebi bahsinde geçmektedir. Sakıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 192; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 46

⁴³⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 163; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 46

⁴³⁷ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 48

Göz göre yakdığın ey mâh ayn-ı râhatdır bana

*Bâş açup meydâna ben merdâne girdim dönmezem
N'ola aşkından ölürsem hoş saâdetdir bana*

*Hilmiyâ dilberlerin cevri ü cefâsı gûyiyâ
Şehd ü şekkerden lezîzdir hân u ni'metdir bana*⁴³⁸

14) Ebûbekir Çelebi (d. 964 h./1566 m. - ö. 1052 h./1642 m.)*

Ferruh Çelebi'nin beşinci oğlu olan Ebûbekir Çelebi, 964 h./1566 m. târihinde dünyâya gelmiştir.⁴³⁹ Ebûbekir Çelebi, 30 yaşına geldiğinde, 995 h./1586 m. târihinde, babası Ferruh Çelebi'nin vazîfesinden azledilmesiyle babasına refâkat ederek İstanbul'a gitmiştir. Burada, zamânın pâdişahı tarafından kendisinde devlet vazîfesi tevcih edildiğini kaynaklar kaydetmektedir.⁴⁴⁰ Babası Ferruh Çelebi'nin vefâtı olan 1010 h./1601 m. târihine kadar, İstanbul'da ikâmet ederek, babasına refâkat eden ve devlet vazîfesine devam eden Ebûbekir Çelebi, babasının vefâtının akabinde Konya'ya avdet etmiş, ağabeyi I. Bostan Çelebi'nin mürîdânı arasına katılmış ve Dergâh'ın birçok meselelerinde Bostan Çelebi'ye yardımcı olmuştur.⁴⁴¹ Ağabeyi I. Bostan Çelebi'nin 1040 h./1630 m. târihinde vefâtıyla boşalan çelebilik makâmına geçmiştir.⁴⁴²

Sefîne, Ebûbekir Çelebi'nin Kadızâde meselesine⁴⁴³ kadar, Konya civârında mânevî nüfûzunun sağlam olduğunu, Ebûbekir Çelebi'nin kimsesizlerin hâmîsi, mevlevîlerin imâmı

⁴³⁸ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 48-49

⁴³⁹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 268; *Târîhçe-i Aktâb*, Ebûbekir Çelebi'nin doğum târihini şu mısralar ile kaydeder;

*Birâder-i Ferrûh'a Bû Bekr Efendî
Tokuz yüz ile altmış beşde geldi*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 8)

⁴⁴⁰ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 276

⁴⁴¹ I. Bostan Çelebi'nin meşîhati zamânında, Ebûbekir Çelebi'nin ismi Bostan Çelebi ile zikredilmektedir. Mevlevîhânelerin bâzı meselelerinin halli için Ebûbekir Çelebi'nin 1037 h./1627 m. târihinde İstanbul'a gelerek Şeyhülislâm Yahyâ Efendi ile istişârede bulunması ve Sahîh Ahmed Dede'nin Ebûbekir Çelebi'den bahsederken kullandığı "Cemî' umûr-ı husûsu, çelebiler ve fukarâ ve dervîşân Çelebi Ebûbekir Efendi re'yine tefvîz ve emrine merbût olunduğundan" ifâdesi, mevlevîhânelere postnişin tâyini esnâsında Ebûbekir Çelebi'nin "re'yi"ne başvurulduğunun vurgulanması, Ebûbekir Çelebi'nin ağabeyi I. Bostan Çelebi'nin zamân-ı meşîhatinde söz sâhibi olduğunu isbât etmektedir. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 286, 287, 288, 298)

⁴⁴² Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 299

⁴⁴³ IV. Murad zamânında patlak veren Kadızâde Meselesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Çavuşoğlu, Semiramîs, "Kadızâdeliler", *DİA*, c. XXIV, s. 100-102; Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 431-433; 449-451

bulunduğunu ve Çelebi'nin himâyesinde bulunanların maddeten ve mânen müreffeh olduklarını nakletmektedir.⁴⁴⁴

Ebûbekir Çelebi'nin zamân-ı meşîhati hakkında kaynaklardaki en önemli mâlûmat, pâdişah IV. Murâd'ın (ö. 1049 h./1640 m.) Revan Seferi (1635 m.) esnâsında vukû bulan hâdisedir. Mevlevî kaynaklarının naklettiklerine göre pâdişah IV. Murâd Revan Seferi'ne çıkarken 1635'te Konya'ya gelmiştir. Konya'da bulunduğu esnâda Kadızâde Mehmed Efendi⁴⁴⁵ (ö. 1045 h./1635 m.) ile tebdîl-i kıyâfet edip, Mevlânâ Dergâhı'na gelmişler ve çizmeleriyle Türbe'ye girmek istemişlerdir. O sırada türbedâr olan Dervîş Muhammed ismindeki zât, kendilerine ziyâret âdâbından bahsederek, çizmeleriyle Türbe'ye girmelerine mâni olmuştur. Bu îkaz karşısında canı sıkılan pâdişah, türbedârın îkâzına teşekkür etmek bahânesiyle elini sıkmak ister ve bütün gücüyle türbedârın elini sıkır. Ancak, türbedâr pâdişahın niyetini anlamıştır ve kendinden beklenmeyecek bir güçle pâdişahı önce davranır ve pehlivan yapılı olarak bilinen pâdişahın elini neredeyse kıracaktı gibi sıkır.

Ziyâret esnâsında meydana gelen bir diğ er mesele de, Kadızâde Mehmed Efendi'nin, pâdişaha Hz. Mevlânâ ile ilgili olarak söyledikleridir. Kadızâde, pâdişaha; “Mevlânâ Celâleddîn gerçek bir velî ise cesedi çürümemiştir. Şâyet cesedi çürümüş ise o bir velî değildir. Türbesinin ve dergâhının bulunduğu yeri yıkmak, yerine de bir medrese inşâ etmek daha evlâdır” demiştir. Bunun üzerine IV. Murâd, Hz. Mevlânâ'nın cesedinin çürüyüp çürümediğini görebilmek için elindeki inci tesbihini Hz. Mevlânâ'nın sandukası kenarından aşağı düşürür. Ve tesbihi almak bahânesiyle, Hz. Mevlânâ'nın naaşının bulunduğu bölmenin açılmasını ister. Ancak, Ebûbekir Çelebi “Bu husûs bizlere teklîf-i mâ-lâ-yutâkdir” buyurarak, bunun mümkün olmadığını anlatmaya çalışır.

⁴⁴⁴Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, s. 165

⁴⁴⁵*Sefîne*, Kadızâde Mehmed Efendi ile IV. Murâd'ın yakınlıklarını bir rüyâ tâbirine bağlar. Kadızâde Mehmed Efendi'nin pâdişah IV. Murâd zamân-ı saltanatında Molla Gürânî Câmii'nde vazîfe yapan ve şöret sâhibi olmayan biri olduğunu kaydeden Mustafa Sâkib Dede, pâdişahın gördüğü bir rüyâyı tâbir etmeye tâlip olmasıyla şöret kazandığından bahseder. Pâdişah, bedeninin yarısının siyah renk olduğu bir rüyâ görmüştür. Ve bu rüyâyı tâbir ettirmek istemektedir. Rüyâ tâbiri yapabilecek kimseler seferber olurlar. Kadızâde Mehmed Efendi de, Molla Gürânî Câmii civârını mesken tutmuş Dervîş Hasan ismindeki bir dervişle bu rüyâyı paylaşır. Dervîş; “Ka'be-i Mük erreme'ye seyl vârid olup, Harem'de nısf mertebesini harâb etmiştir. Karîben haberi gelir” diye rüyâ yorumlar. Kadızâde de bu tâbiri pâdişaha ulaştırır. Bir hafta geçmeden de rüyânın tâbiri çıkar ve Kâbe'de büyük bir sel olduğu haberi gelir. Esâsen IV. Murâd da, zamân-ı saltanatında şiddetli yağmurlar neticesinde Mescid-i Harâm'ı basan suların tahrip ettiği Kâbe'yi Kadı Mehmed Efendi ve Mîmar Rıdvan Ağa vâsıtasıyla esaslı bir sûrette tâmir ettirmiş ve pâdişahın adı Beytullâh'ın tâkı üzerine yazılmıştır. Bu rüyâ tâbiri sebebiyle Kadızâde Mehmed Efendi'nin şöret kazandığını Sâkib Dede rivâyet etmektedir.

Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 165; Yılmaz, Ziyâ, “IV. Murâd, *DİA*, c. XXXI, s. 183

Pâdişahın ısrarlı tavrı karşısında Dergâh zâbitânı bir araya toplanır ve aynı teklif onlara yapılır. Dergâh zâbitânı da aynı şekilde bunun mümkün olmadığını îzâh etmeye çalışır. Fakat, pâdişah son derece hiddetlenerek, Hz. Mevlânâ'nın sandukasına saldırmak için bir hamle yapar. Fakat henüz parmağını kımıldatmadan pâdişahın başına ve yüzüne isâbet edecek şekilde Kubbe-i Hadrâ'dan toz, toprak ve taş parçaları düşmeye başlar. Daha sonra, tesbihi çıkarmak için, Hz. Mevlânâ evlâdından bir çocuğun mezara indirilebileceğine karar verirler. Çocuk, mezara girer, tesbihi çıkarır. Yukarı çıktığında ise, Hz. Mevlânâ'nın naaşının keyfiyetinden suâl etmek isterler, fakat çocuğun mezardan çıktıktan sonra dilinin tutulduğunu şaşkınlıkla görürler. Esâsen, Hz. Mevlânâ evlâdından o çocuğun üç gün içerisinde vefat ettiği rivâyet edilmektedir. Bu durum pâdişahın kulağına geldiğinde ise pâdişah Kadızâde'ye olan kızgınlığını dile getirmiştir. Mustafa Sâkib Dede, IV. Murâd'ın bu hadîseden son derece pişman olduğunu⁴⁴⁶ ve Kadızâde Mehmed Efendi'nin yerine Hocazâde Ilgınî'yi tâyin ettiğini de nakletmektedir. Mesele Ebûbekir Çelebi'nin İstanbul'a gönderilmesi ve Kadızâde'nin de sar'a hastalığına yakalanması ile neticelenmiştir. 1046 h./1637 m. târihinde azledilerek İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesi'ne mihmân olan Ebûbekir Çelebi burada 4 sene kadar bulunmuştur.⁴⁴⁷ Doğânî Ahmed Dede'den sonra postnişîn olan Sabûhî Ahmed Dede zamân-ı meşîhatinde, 1052 h./1642 m. târihinde vefat etmiş, Sabûhî Ahmed Dede'nin elleriyle defnettiği Çelebi Efendi için;

*Dünyâda seyr edib hele encâm-ı düşmeni
Ukbâya kalmadı hele hayf u gezendimiz
Meydan-gîr-i keyfer olub cedd-i pâkine
Yüz akı ile gitti Ebûbekir Efendimiz*

⁴⁴⁶ *Sefîne*'de, Sultan IV. Murâd'ın Çelebi'den özür dilediği ve kendisinden sonra postnişîn olan III. Muhammed Ârif Çelebi'nin vefâtıyla boşalan çelebilik makâmına isterse avdet edebileceğini söylediği, ancak Çelebi'nin bunu kabul etmediği rivâyet edilmektedir. Hattâ Sultan IV. Murâd'ın, Ebûbekir Çelebi'nin gönül kırıklığı sebebiyle, Bağdat Seferi dönüşünde “şîr-pençe” adı verilen kan çıbanına mübtelâ olduğu ve doktorların pâdişahın hayâtından ümidlerini keserek “tabîbân-ı ilâhî”ye mürâcaat etmelerini salık verdiklerini ve pâdişahın sıhhat ve âfiyetine kavuştuğu rivâyet edilir.

Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 167; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 306; Mehmed Ziyâ, “Selâtîn-i izâm-ı Osmâniyye muhibb ve müntesib-i tarîk-i Mevleviyye'dir”, *Cerîde-i Sûfiyye*, Teşrîn-i evvel 1329/29 Zilka'de 133

⁴⁴⁷ Ebûbekir Çelebi'nin azl ve sürgün târihini kaynaklar 1046 h./1637 m. olarak vermektedirler. Sultan IV. Murâd'ın Revan Seferi ise 1044 h./1635 m. târihine rastlamaktadır. Buradan yola çıkarak ve bâzı kaynakların verdiği bilgilere istinâden Sultan IV. Murâd'ın Revan Seferi dönüşünde ya da başka bir sefer esnâsında yine Konya'yı ziyaret ettiğini, azl ve sürgün hâdisesinin de bu ziyaret esnâsında vukû bulduğunu söylemek mümkündür.

Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 246

kıt'asını inşâd etmiştir. Kadızâde ise, yakalandığı hastalıktan kurtulmak için Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Doğânî Ahmed Dede'den (ö. 1040 h./1631 m.) şifâ niyâz etmiş; Dede ise, "Onların şifâsı ve hayâtı tez vefat etmedir; zîrâ onlar huzûr-ı Mevlânâ'da zahm-dâr oldular, necât yoktur" buyurarak bu talebi reddetmiştir.⁴⁴⁸

Bu mesele, Naîmâ gibi târihçilerin eserlerinde de yer bulmuştur. Ancak, târih kaynaklarında nakledilen bilgiler Mevlevî kaynaklarından farklılık arz etmektedir. Târih kaynaklarına göre, Sultan IV. Murâd Revan Seferi'ne çıktığında Konya'ya uğramış; Ebûbekir Çelebi'yi ziyâret emiş ve ihsanlarda bulunmuştur. Bu ihsanlar arasında, Konya havâlisinde yaşayan hristiyanların cizyelerinin mevlevîhâneye vakfedilmesi de bulunmaktadır. Esâsen Konya civârında büyük bir nüfûz sâhibi de olan Ebûbekir Çelebi'den halk yaşadıkları iktisâdî sıkıntılar sebebiyle bâzı mesûliyetlerinin kaldırılmasını pâdişaha iletmesini ricâ etmişlerdir. Ancak bu ricâyı pâdişaha iletmeyen Ebûbekir Çelebi'ye halk içten içe kinlenmektedir. Bu durum pâdişahın kulağına gitmiş ve bu meselenin açığa kavuşması için Çelebi ile görüşmek istemiştir. Ayrıca kendisine verilen ihsanların da Çelebi'nin kendi şahsî servetine dâhil edildiği zehâbına da kapılan pâdişah, Çelebi'nin katlini emretmiş, araya hatırlı kişilerin girmesiyle de bu cezâ İstanbul'da sürgüne tebdîl edilmiştir.⁴⁴⁹ Târih kaynakları, Ebûbekir

⁴⁴⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 166-169; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 303, 307; *Târîhçe-i Aktâb* müellifi Ahmed Remzi Dede ise bu meseleyi eserinde şu mısırâlarla ifâde etmiştir:

*Murâd-ı Râbi' etdi azm-i Bağdâd
Ederdi Kadızâde fikrin ifsâd*

*Gelince Konya'ya ordû-yı Sultan
Ziyâret kasdın etdi şâh-ı devrân*

*Fakat teklîf-i keşf-i merkad-ı Pîr
Ser-â-ser ehl-i hâli etdi dil-gîr*

*Cesâret etmedi kimse bu emre
Gazâb gösterdi Sultan Şeyh Bekr'e*

*Olup iclâ Stânbul'a nihâyet
Âna bin yigirmi beşdir sâl-i rihlet*

Târîhçe-i Aktâb, s. 8-9

⁴⁴⁹ Ebûbekir Çelebi'nin dikkat çeken ve çeşitli dedikodulara sebebiyet veren şahsî servetinin kaynağı uzak-yakın kimseler tarafından suâl edildiğinde, Ebûbekir Çelebi'nin, şu kıt'a ile kendilerine cevap verdiği *Sefîne*'de yer almaktadır:

از ریاست پا کشیدم سر به پایت کرده ام
نه از کیاست بل زیاری هدایت کرده ام
بو که یابد چشم جان از خاک پایت روشنا

Çelebi'nin Bayram Paşa'nın sarayına yerleştikten bahsediyor ve İstanbul'a gelişlerinin birkaç gün akabinde Çelebi'nin vefâtından bahsediyorsa da, mevlevî kaynakları Ebûbekir Çelebi İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesi'nde 4 sene ikâmet etmiş, 1052 h./1642 m. târihinde vefat ederek, Sabûhî Ahmed Dede tarafından Kemâl Ahmed Dede'nin yanına defnedilmiştir.⁴⁵⁰ Babası Ferruh Çelebi ve kendi zamân-ı meşîhatlerinde yaşadıkları bu sıkıntı ve üzüntüler sebebiyle Mustafa Sâkîb Dede Ebûbekir Çelebi'yi "Ebû Kerb" (üzüntü babası) olarak nitelemektedir.⁴⁵¹

Ebûbekir Çelebi'nin azledilmesinden sonra, postnişînlik vazîfesinin Konya'da bulunan sâir çelebilere teklif edildiği ancak çelebilerin; "Çelebi Ebû Bekir hakikat sultanlarının halîfesidir, pâdişahın azletmesiyle azlolmaz. Ama ona kırgınlığımızdan dolayı uzak duruyoruz" diyerek vazîfeyi kabul etmedikleri rivâyet edilmektedir.⁴⁵² Bunun üzerine pâdişahın fermânıyla Karahisar çelebilerinden Veled Çelebi oğlu III. Muhammed Ârif Çelebi (ö. 1052 h./1642 m.) postnişîn tâyin edilmiştir.⁴⁵³

Ebûbekir Çelebi'nin 1017 h./1608 m. târihinde dünyâyâ gelen Abdurrahman Çelebi (ö. 1071 h./1660 m.) isminde bir oğlu bulunmaktadır.⁴⁵⁴

15) III. Muhammed Ârif Çelebi (d. 1006 h./1597 m. - ö. 1052 h./1642 m.)*

Karahisar çelebilerinden Hızır Şâh Çelebi'nin küçük oğlu II. Mehmed Veled Çelebi'nin⁴⁵⁵ oğlu, Karahisar Mevlevîhânesi postnişîni Şâh Mehmed Çelebi'nin de (ö. 1000

هر چه می کردم به امید عنایت کرده ام

[Önderlikten elimi-eteğimi çektim, başımı senin ayağına koydum. Bunu pâdişahlık için değil de, hidâyet "ziyâre"si için yaptım. Bu senin ayağının toprağından, can gözüm aydınlık bulmuş olur. Her ne yaptıysam, inâyet ümidiyle yaptım]

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 164)

⁴⁵⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 167; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 307; Naîmâ, *Târih*, c. III, s. 338-340

⁴⁵¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 168

⁴⁵² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 167; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 303

⁴⁵³ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 303

⁴⁵⁴ Sabûhî Ahmed Dede'nin taht-ı terbiyesinde yetişmiş olan Abdurrahman Çelebi daha sonra, babası Ebûbekir Çelebi'den sonra postnişîn olan III. Muhammed Ârif Çelebi'nin kızlarından Âişe Hanım ile oğlu Abdülhalim Çelebi'yi evlendirmiş, Abdülhalim Çelebi de Pîr Hüseyin Çelebi'den sonra postnişîn olarak vazîfe yapmıştır. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 293, 306, 314)

⁴⁵⁵ **Mehmed Veled Çelebi:** Dîvânî Mehmed Çelebi'nin oğlu Hızır Şâh Çelebi'nin, 957 h./1550 m. senesinde, Hızır Şâh Çelebi 54 yaşındayken dünyâyâ gelen ikinci oğlu, Şâh Mehmed Çelebi'nin (ö. 1000 h./1591 m.) kardeşidir. Karahisar Mevlevîhânesi postnişîni Şâh Mehmed Çelebi ve Karahisar ve Konya Dergâhları'nda postnişîn ve makâm çelebisi olmuş, III. Muhammed Ârif Çelebi'nin babalarındır. III. Muhammed Ârif Çelebi'nin 1635 târîhli Afyon Şer'iyye Sicilleri'ndeki "Ârif Mehmed Çelebi bin merhûm Veled Efendi..." ve "Mevlânâ Ârif

h./1591 m.) kardeşi olan Muhammed Ârif Çelebi 1006 h./1597 m. târihinde Karahisar'da dünyâya gelmiştir.⁴⁵⁶ 1015 h./1606 m. târihinde, henüz 8 yaşındayken babası Mehmed Veled Çelebi'yi kaybeden III. Muhammed Ârif Çelebi'nin terbiyesini o zaman 23 yaşında olan yeğeni, ağabeyinin oğlu Küçük Muhammed Efendi üstlenmiştir.⁴⁵⁷

Küçük Muhammed Çelebi'nin taht-ı terbiyesinde yetişen ve kızlarından biriyle evlenerek Çelebi'ye dâmat olan III. Muhammed Ârif Çelebi, Küçük Muhammed Çelebi'nin 1045 h./1635 m. târihinde vefâtıyla Karahisar Mevlevîhânesi'ne postnişîn olmuştur.⁴⁵⁸

Mustafa Sâkîb Dede'nin "II. Ârif Çelebi" olarak bahsederek, Ulu Ârif Çelebi'ye benzettiği ⁴⁵⁹ Muhammed Ârif Çelebi hakkında *Sefîne*'de daha ziyâde Karahisar Mevlevîhânesi postnişînliği zamânındaki bilgilere yer verilmiştir: Muhammed Ârif Çelebi, اركد الماء أتنن [Su, akmadığı zaman kokar] fikrinden yola çıkarak ilmini ziyâdeleştirmek ve evliyâ kabirlerini ziyâret etmek maksadıyla sık sık seyâhat etmek arzûsuna kapılsa da şeyhi Küçük Muhammed Çelebi'nin "Değişmeyen, kokmayan deryâ-deniz ol!" uyarısına muhâtap ve ikâmete mecbûr olmuştur. Nitekim, şeyhinin işâretiyle, 1045 h./1635 m. târihinde vefâtının akabinde Karahisar Mevlevîhânesi postnişîni olmuştur.⁴⁶⁰

Muhammed Ârif Çelebi, Karahisar Mevlevîhânesi postnişîni olduğunda, kendisini çekemeyenler, Kadızâde'nin kendilerine ortak olacağını da düşünerek, Çelebi'yi Bolvadin Mahkemesi'ne şikâyet etmişler. Mahkeme îlâmı henüz Çelebi'ye ulaşmadan, Çelebi ilm-i ilâhî ile bu habere vâkıf olarak mahkemede hazır bulunmuştur. Karşı tarafın kendisinden talep ettiği meblağı cömertçe, fazlasıyla ödeyen Çelebi mahkemede şu ifâdeyi vermiştir: "Husemânın murâdları, bu fakîri ta'cîz ettiği üli'n-nuhâya zâhîridir. Pes, mevâdd-ı matlûbeyeye ale'l-infirâd beyân-ı taleb etsin, biz onları ta'cîz etmiş olur idik. Aczleri hüveydâ olduktâ, sûret-i istihlâfda hâlif olsak, eser-i ceddi a'lâmızdan

Çelebi ibnû'l-merhûm Veled Efendî..." şeklindeki imzâları bu durumu teyîd etmektedir. Mehmed Veled Çelebi, 57 yaşındayken, 1015 h./1606 m. senesinde vefat etmiştir.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, 266, 281, 286; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 276; İlgar, "Afyon Karahisar Mevlevîhânesi Postnişînleri ve Mevlevî Meşhurları", s. 280)

⁴⁵⁶ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 281

⁴⁵⁷ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 169; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 288

⁴⁵⁸ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 301

⁴⁵⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 250

⁴⁶⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 169; Bâzı kaynaklar, *Sefîne*'yi referans göstererek Muhammed Ârif Çelebi'nin, Kara Mustafa Paşa'nın tevcihiyle Karahisar Mevlevîhânesi'ne postnişîn olduğunu kaydetmektelese de biz böyle bir bilgiye rastlamadık.

(İlgar, "Afyonkarahisar Mevlevîhânesi Postnişînleri ve Mevlevî Meşhurları", s. 246)

tehâlûf etmiş olurduk ki, Hazret-i Sıddîk-i Ekber (r.a.) hezâr dînâr garâmat râzî olup, biri elzeme iken halefe mübâderet buyurmamışlardır. Ale'l-husûs, bizler onların ihânetleriyle musâb olup, onlar mahrûm ve muâhiz olalar, münâsib-i hâlimiz değildir. Bir mikdârı fedâ-yı yemîn ve fazlası sıla-ı husûmetimiz ve pâdişah-ı ma'delet-penâh ve mukarrebîn-i kerem-i dest-gâhın sırr-ı bâ-devletlerin tasdî'den tevakkî olmuştur” buyurarak, istenilen meblağın gerekçesini suâl etmenin karşı tarafın haksızlığını ortaya çıkaracağı ve zor durumda bırakacağını; borcun sahîh olmadığına dâir yemin etmenin ise, kendisine yok yere 1000 dînâr borç isnâd edilen ve borçlu olmadığına dâir yemin etmeyerek borcu ödeyen Hz. Ebûbekir'in yolundan ayrılmak olacağını ifâde etmiş ve bütün bu hâller evlâd-ı Mevlânâ'ya münâsib düşmediği için ve pâdişahın başını bu sebepten ağrıtmamak için de kendisine isnâd edilen borcu ziyâdesiyle ödemiştir. Bu mahkeme ifâdesi pâdişah IV. Murâd'ın kulağına geldiğinde ise pâdişah memnûn olmuş ve “Kemâliyle istihsân ve'l-hak isbât ve irfân eylemiş” buyurarak, Çelebi'nin tavrını takdîr etmiştir. Pâdişah kendisine iftirâ edenlerin cezâlandırılmasını talep etmesine müsâade ettiğinde ise Çelebi'nin hasımlarının affedilmesini ricâ ettiği, *Sefîne*'de rivâyet edilmektedir.⁴⁶¹

Muhammed Ârif Çelebi, Karahisar Mevlevîhânesi postnişîni iken, vakıf köylerinden olan Kalecik-i Kebîr (Büyük Kalecik) köyünü ziyâret etmiştir. Etrâfî temâşâ ve tefekkür maksadıyla yüksek bir yere merdiven vâsıtasıyla çıkmıştır. Çelebi orada bulunuyorken köylülerden biri, latîfe maksadıyla merdiveni bulunduğu yerden almıştır. Çelebi aşağıya inmeyi murâd ettiğinde ise merdivenin yerinde bulunmadığını görmüş, merdiveni saklayan köylü ise; “Teshîl-i umûr ve niyâz-ı def'-i şürûr tarîkiyle kurbân ve nüzûr alırsız. Bu def'a, nevbet-i nezr ve kurban kerâmetli efendimizindir. Nezr ve kurban olmayınca nerdübân olmaz” demiş. Çelebi, bu cevap karşısında “Doğru söylüyorsun” diyerek cebinden üç avuç dolusu para çıkararak etrâfa saçmış. Etrâftakiler saçılan paraları toplamakla meşgûlken Çelebi gözden kaybolmuş. Çelebi'nin gözden kaybolduğunu fark eden köylüler, kendisini arayıp bulamayınca durumu Dergâh'a haber vermek için yola çıkmışlar. Karahisar Mevlevîhânesi'ne vâsıl olduklarında, Çelebi'nin Dergâh'da kendilerini mütebessim çehreyle karşıladıklarını görmüşler. Çelebi'ye bu kerâmeti

⁴⁶¹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 169-170

sual ettiklerinde Çelebi'nin; “Bu kerâmet bana mîras kalmıştır, garib değildir” buyurduğu rivâyet edilmektedir.⁴⁶²

Sefîne'de, Muhammed Ârif Çelebi'ye âid bâzı ifâdelerin şerhinin bulunduğu bir risâleye de yer verilmiştir.⁴⁶³

1046 h./1637 m. târihinde Ebûbekir Çelebi'nin vazîfesinden azledilmesiyle, pâdişah fermânıyla Konya Mevlânâ Dergâhı'na postnişîn tâyin edilmiştir. Ancak, Ebûbekir Çelebi'nin azledilmesinin akabinde, pâdişah fermânıyla postnişîn olması ve *Sefîne*'nin rivâyetine göre çelebilerinin III. Muhammed Ârif Çelebi'ye bîat konusunda çekimser davranmaları üzüntüye sebep olmuş,⁴⁶⁴ bir rivâyete göre de bu üzüntü sebebiyle 4-5 yıl kadar vazîfe yaptıktan sonra, 44 yaşındayken, Ebûbekir Çelebi'nin sağlığında,⁴⁶⁵ 1052 h./1642 m. târihinde vefat etmiştir.⁴⁶⁶ Vefâtı için mesnevîhanlarından Kâsım Dede şu kıt'ayı söylemiştir:

*Ârif Efendi râfî'-i kayd-ı vücûd olub
Çekdi livâ-yı hicreti ıtlâk mülküne
Sâl-i “gamîm”de münhasif oldu o mâh âh
Verdi şikest hüzn ile uşşâk silkine⁴⁶⁷*

Muhammed Ârif Çelebi'nin Güneş Hân-ı Suğrâ,⁴⁶⁸ Kâmile,⁴⁶⁹ Kerîme⁴⁷⁰ ve Âişe⁴⁷¹ adında dört kızı bulunmaktadır.⁴⁷² Kızlarından Âişe Hanım'ı, Ebûbekir Çelebi'nin oğlu

⁴⁶² Benzer bir hâdis Ulu Ârif Çelebi için de rivâyet edilmekte ve Mustafa Sâkib Dede, Ulu Ârif Çelebi ve III. Muhammed Ârif Çelebi'deki benzer kerâmetler sebebiyle III. Muhammed Ârif Çelebi'yi “II. Ârif Çelebi” olarak zikretmektedir: Ulu Ârif Çelebi, Karahisar Tepesi'ndeki Alâaddin Sarayı'nda bir grup ile sohbet ederken, dışarı çıkmış. Bir saat kadar zaman geçmesine rağmen gelmemiş. Bunun üzerine ellerinde meşale ve mumlarla Çelebi'yi aramaya çıkanlar Ulu Ârif Çelebi'nin sarayın damından seslenmesiyle irkilmişler. Ulu Ârif Çelebi sarayın damından “Demek siz benim düşüp helâk olduğumdan korkunuz” diye aşağıdakilere seslenmekteymiş. (Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, c. II, s. 290; Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 170-171, 250)

⁴⁶³ Abdülbâki Gölpınarlı, III. Muhammed Ârif Çelebi'ye âid sözlerin şerhinin bulunduğu bu risâlenin, Mustafa Sâkib Dede'nin üslûbunu taşıdığı gerekçesiyle III. Muhammed Ârif Çelebi'ye âid olmadığını iddiâ etmektedir. Ancak *Sefîne*, şerhi yapılan ifâdelerin Çelebi'ye âid olduğunu kaydetmektedir. Dolayısıyla, şerh olan kısmının Mustafa Sâkib Dede'ye âid olma ihtimâli bulunmaktadır.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 171-174; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 164)

⁴⁶⁴ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 167

⁴⁶⁵ Sahîh Ahmed Dede, III. Muhammed Ârif Çelebi'nin vefâtıyla boşalan postnişînlik makâmı için Ebûbekir Çelebi'ye teklîf götürüldüğünü, ancak Ebûbekir Çelebi'nin kabul etmediğini kaydetmektedir.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 306)

⁴⁶⁶ III. Muhammed Ârif Çelebi, Mevlevî gelenekteki “zükûr çelebiler”den Çelebi âilesinin en büyük erkek ferdinin makam çebebiliğine getirilmesinin aksine, “inâs çelebiler”den olup, çebebilik makâmına oturan ilk çebedir. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 306)

⁴⁶⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 174

Abdurrahman Çelebi'den olan torunu Abdülhalim Çelebi ile vefâtından iki ay önce, 1052 h./1642 m. târihinde evlendirmiştir.⁴⁷³

16) Pîr Hüseyin Çelebi (d. 988 h./1580 m. - ö. 1077 h./1666 m.)*

Ferruh Çelebi (ö. 1010 h./1601 m.) oğlu Celâleddin Hasan Çelebi'nin (ö. 1003 h./1594 m.) küçük oğlu olan Pîr Hüseyin Çelebi, 988 h./1580 m. târihinde dünyâyâ gelmiştir.⁴⁷⁴ *Sefîne*'de, babası Hasan Celâleddin Hasan Çelebi'nin, babası Ferruh Çelebi'nin huzûrunda iken “Ey âlemlere iyilikler bağışlayan Allâh'ım! Hasan'a Hüseyin ihsân et!” diye duâda bulunduğu ve duâsının kabul olunduğu; ancak doğum esnâsında bebeğin ve annenin vefat etmeleri ihtimâli bulunması üzerine Celâleddin Hasan Çelebi'nin yine babalarının huzûruna çıkarak himmet

⁴⁶⁸ **Güneş Hân-ı Suğrâ:** III. Muhammed Ârif Çelebi'nin en büyük kızı olan Güneş Hân, babası III. Muhammed Ârif Çelebi'nin kuzeninin kızı olan Güneş Hân-ı Kübrâ ile karıştırılmaması için kaynaklarda Güneş Hân-ı Suğrâ olarak anılmaktadır. Doğum târihi hakkında bir bilginiz bulunmamaktadır. Vakıf mütevellîliğinde bulunan Güneş Hân-ı Suğrâ, *Afyon Şer'iyye Sicilleri*'nde, Receb 1078 h./1667 m. târihli bir evrakta (nr. 532/61b/197; nr. 510/8b/42) “Tâcü'n-nisâi'l-muazzemât Güneş Hân binti Ârif Mehmed Efendi” şeklinde geçmekte; bir dükkân sâhibi olduğu ve bu târihte yeni bir ev satın aldığı kaydedilmektedir. Güneş Hân-ı Suğrâ, Çatalbaş Paşa ile evlendiği bilgisine ulaştık.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 255; İlgar, “Afyonkarahisar Mevlevîhânesi Postnişinleri ve Mevlevî Meşhurları”, s. 282)

⁴⁶⁹ İleride hayâtı hakkında tafsîlatlı bilgi vereceğimiz Kâmile Hanım, Kütahya Mevlevîhânesi'nin ihyâsında önemli rol oynamıştır.

⁴⁷⁰ **Kerîme Hanım:** Hayâtı hakkında çok fazla bilgi sâhibi olamadığımız, III. Muhammed Ârif Çelebi'nin en küçük kızı Kerîme Hanım'ın Muhammed Ağa adında bir toprak ağasıyla evlendiği bilgisine ulaşabildik. (Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 255)

⁴⁷¹ **Âişe Hanım:** III. Muhammed Ârif Çelebi'nin üçüncü kızı olan Âişe Hanım, babası III. Muhammed Ârif Çelebi'nin makâm çelebilîği döneminde, 1050 h./1640 m. târihinde, Ebûbekir Çelebi oğlu Abdurrahman Çelebi oğlu Abdülhalim Çelebi'yle, 15 yaşını doldurduğunda evlenmiştir. Bu evlilikten, 1055 h./1645 m. târihinde II. Bostân (Kara Bostan) Çelebi ve 1060 h./1650 m. târihinde de II. Abdurrahman Çelebi dünyâyâ gelmişlerdir. II. Bostan Çelebi, 1090 h./1679 m. târihinde, babası Abdülhalim Çelebi'nin vefâtıyla boşalan çelebilik makâmına geçmiştir. 27 sene postnişîn ve makâm çelebisi olarak görev yaptıktan sonra, 62 yaşında, 13 Şevval 1117/17 Kasım 1679 târihinde vefat etmiştir. II. Abdurrahman Çelebi de 1090 h./1679 m. târihinde doğan IV. Mehmed Ârif Çelebi'nin babasıdır. II. Abdurrahman Çelebi, 1111 h./1700 m. târihinde vefat etmiştir.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 255; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 306, 308, 309, 316, 321)

⁴⁷² Bâzı kaynaklarda, *Afyon Şer'iyye Sicilleri*'nde, III. Muhammed Ârif Çelebi'nin Rahîme isminde bir kızı daha olduğu bilgisinin bulunduğu nakledilmektedir. Ancak, Rahîme Hanım III. Muhammed Ârif Çelebi'nin kızı değil, kayınpederi ve şeyhi olan Küçük Muhammed Çelebi'nin kızıdır.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 301; İlgar, “Afyonkarahisar Mevlevîhânesi Postnişinleri ve Mevlevî Meşhurları”, s. 248)

⁴⁷³ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 306

⁴⁷⁴ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 275; *Târîhçe-i Aktâb*'da Ahmed Remzi Dede Pîr Hüseyin Çelebi'nin doğumunu;

*Efendi Pîr Hüseyin bin Hasen'dir
Cenâb-ı Ferruh'a sıbt-ı hasendir
Dokuz yüz sâl-i seksen sekizinde
Tevellüd eyledi ol pîr-i zinde*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 9) kıt'asıyla kaydetmektedir.

dilediği; Ferruh Çelebi'nin ise; “Kulun gözünün aydınlığını istedim, şimdi gönül huzuru gidecek” buyurduğu; bebeğin ve annesinin de kurtulduğu rivâyet edilmektedir.⁴⁷⁵

Ayrıca *Sefîne*'de, III. Muhammed Ârif Çelebi'nin vefâtının ardından, çelebiler beyinde, postnişînlığe en münâsîp kimsenin, en yaşlı ferd olması hasebiyle Pîr Hüseyin Çelebi olduğu kanâatinin hâsıl olduğu ve çelebilerin oybirliği ile Hüseyin Çelebi'yi postnişîn seçtikleri rivâyet edilmektedir.⁴⁷⁶

Pîr Hüseyin Çelebi'nin zamân-ı meşîhatinde, çelebiler beyinde bir nifâk zuhûr etmiş ve Derviş Çelebi isminde bir kişi Pîr Hüseyin Çelebi yerine posta geçirilmek istenmiştir. Bu arzûları doğrultusunda bir grup mevlevî İstanbul'a gelmiş ve meseleyi Saray'a iletmişler. Ancak bu talep hüsn-i kabul görmemiş ve Derviş Çelebi bir müddet sonra Galata Mevlevîhânesi postnişînlığıne tâyin edilerek mesele kapatılmış. Derviş Çelebi taraftarları İstanbul'a hareket ettiklerinde, Konya'da Pîr Hüseyin Çelebi'nin mürîdânı bu kargaşaya mâni olmak için Hüseyin Çelebi'den müsâade istediklerinde Hüseyin Çelebi; “Siz büyük hünkârın yüce kapısına teşekkür ediniz ve eğer onlar pâdişâhın dergâhına şikâyetçi olurlarsa üzülmeyin, hangi makâmdan olduğuna bakınız” buyurarak قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ (Âl-i İmrân, 3/26) [*Rasûlüm şöyle de: Ey mülkün sâhibi*

⁴⁷⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 174

⁴⁷⁶ Mustafa Sâkîb Dede, Pîr Hüseyin Çelebi'nin bebekliğinde bile beşiğinde ism-i Celâl'i zikrettiğini; mübârek gecelerde ise, o zamanları ihyâ etmek istercesine rahat uykusunu terkettiğini kaydetmektedir. Pîr Hüseyin Çelebi'nin bebekliğinde gösterdiği bütün bu emârelerin, istikbâl ile işâretler olduğunu da belirten Mustafa Sâkîb Dede, bedeninin küçüklüğünün kişinin kemâline perde teşkil etmediğini ve Hak dostlarının çocukluklarında bu gibi işâretler bulunmasının sıradan meseleler olduğunu ifâde ederek, رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ (Nûr, 24/37) [*Nice adamlar vardır ki, ne ticâret ne bir alış-veriş onları Allâh'ı anmaktan alıkoyamaz*] âyetini delil gösterir. Bu âyet, Ahmed Avni Bey'in *Mesnevî* şerhinde de yerini bulmuş, *Mesnevî*'nin V. cildi, 3706. beyiti olan; “*Hak Kur'an'da kime “ricâl” ta'bir etmiştir? Bu cisim için orada ne mecâl olur?*” beyitini şerh ederken, رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ (Nûr, 24/37) [*Nice adamlar vardır ki, ne ticâret ne bir alış-veriş onları Allâh'ı anmaktan alıkoyamaz*] âyetinden, ve رَجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ (Ahzâb, 33/23) [*Allâh'a verdikleri sözde duran nice erler var*] ve رَجَالٌ يُجِبُونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا (Tevbe, 9/108) [*Temizlenmeyi seven adamlar vardır*] âyetlerinden yola çıkarak “ricâl”in özelliklerini dünyâ gâilesiyle Hak'tan gâfil olmamak, Allâh'a karşı ahdine sâdık olmak, zâhirini ef'âl-i mahmûde ve bâtınına da ahlâk-ı hasene ile tezyîn etmek olarak sıralamıştır. Yine *Mesnevî*'nin V. cildi, 163. beyiti olan; “*Onu yap ki Nebî'nin muhtârıdır. Onu yapma ki deli ve çocuk yaptı*” beyitinde de Hz. Peygamber'in dünyâ ve âhiret işlerinde ihtiyâr ettiği yol tavsiye olunmuştur. Hz. Peygamber'in bütün işlerinin âhirete yönelik olmakla berâber, dünyâ işlerini de büsbütün terk etmediği belirtilerek, âhireti unutup tamâmen dünyâyâ yönelmenin delilik olduğu; diğer yandan dünyâ işlerini tâtil edip tamâmen âhirete yönelmenin de çocukça bir tavır olduğu ifâde edilmiştir. Ahmed Avni Bey, Hz. Peygamber'in tavrının en mükemmel رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ (Nûr, 24/37) [*Nice adamlar vardır ki, ne ticâret ne bir alış-veriş onları Allâh'ı anmaktan alıkoyamaz*] âyetinde ifâde bulunduğunu belirtmiştir. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 174; Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. X, s. 482; c. IX, s. 65-66)

Allâh'im!] âyeti gereğince “Tarîkatta şikâyet nefstendir, başkasından değil” buyurarak ihvânı teskîn etmiştir.⁴⁷⁷

Sefîne'de pâdişah İbrâhim'in (ö. 1058 h./1648 m.)⁴⁷⁸ zamân-ı saltanatında yaşamış olduğu bâzı rûhî sıkıntılar için birçok tıbbî çâreye başvurulduğunu, en nihâyetinde ise pâdişah İbrâhim'in cülûsu esnâsında tekbirlenen arakiyyeden meded umulduğunu rivâyet etmektedir. Bu sebeple Pîr Hüseyin Çelebi saraya dâvet edilmiştir. Diğer mevlevî meşâyihinin da iştirâkıyla sarayda tertiplenen semâ meclisinin akabinde, arakiyye tekbirlenmiş ve pâdişah İbrâhim'e ilbâs edileceği esnâda pâdişahın “Arakiyye-i şerîfe büyük efendiye ilbâs olunsun” fermânı sâdır olmuş ve Şehzâde Mehmed'in (IV. Mehmed) (ö. 1104 h./1693 m.) bütün karşı koymalarına rağmen kendilerine ilbâs olunmuştur. Merâsimin hemen akabinde saraydan ayrılmak için müsâade isteyen ve süratle yola çıkan Çelebi ve yanındakiler Üsküdar'a vâsıl olduklarında Çelebi'den bu acelenin hikmeti suâl olunmuş; Çelebi de pâdişahın fermânına işâret ederek, bu fermânın yakın bir zamânda pâdişahın intikâline ve Şehzâde Mehmed'in tahta geçeceğine dalâlet ettiğini beyân etmiştir. Nitekim, Çelebi ve yanındakilerin Konya'ya vâsıl olduklarında Şehzâde Mehmed'in tahta geçtiği haberi kendilerine ulaştığı da *Sefîne*'de rivâyet edilmektedir.⁴⁷⁹

Yine *Sefîne*'de aktarıldığına göre, Pîr Hüseyin Çelebi ve yanındakiler, İstanbul'dan avdet ederlerken Bursa-Kütahya-Karahisar güzergâhını izlemişler, güzergâh üzerinde bulunan evliyâ kabirlerini ve dergâhları ziyâret etmişler, tâmire muhtâç olanların tâmirine yardımcı olmuşlar ve fukarâya ihsânda bulunmuşlardır. Kütahya ve Karahisar Mevlevîhâneleri'nde birkaç ay misâfir olmuşlar ve Karahisar'ın Tazlar Köyü'nde ikâmet eden çelebileri de ziyâret etmişlerdir.⁴⁸⁰

Osmanlı Devleti'nde uzun müddet huzursuzluk meydana getiren Celâlî İsyanları'ndan (XVI. ve XVII. yüzyıllar)⁴⁸¹ mevlevîler ve Pîr Hüseyin Çelebi de nasîbini almıştır. Konya'yı bir karargâh olarak kullanan Abaza Hasan Paşa'ya (ö. 1069 h./1659 m.) nasîhatte bulunan Hüseyin

⁴⁷⁷ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 175

⁴⁷⁸ Pâdişah İbrâhim'in hayâtı ve yaşadığı rûhî sıkıntılar için bkz: Emecen, Feridun, “İbrâhim”, *DİA*, c. XXI, s. 274-281)

⁴⁷⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 176

⁴⁸⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 176

⁴⁸¹ Celâlî İsyanları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: İlgürel, Müctebâ, “Celâlî İsyanları”, *DİA*, c. VII, s. 252-256

Çelebi'nin nasihatleri netîcesinde Abaza Hasan Paşa berâberindekilerle Konya'dan ayrılmıştır.⁴⁸²

Pîr Hüseyin Çelebi'nin bu meseledeki arabuluculuğu halkı rahatlatmış, büyük-küçük, zengin-fakir her kesimden insan Çelebi Efendi'ye teşekkür etmiş ve minnetdârlıklarını ifâde etmişler. Ancak Çelebi'nin halk nazarında bu kadar teveccüh görmesi, Konya'da mesnevîhan olan bir zâtı rahatsız etmiş ve berâberindeki bir kimseyle birlikte Pîr Hüseyin Çelebi hakkında Abaza Hasan Paşa'yı Konya'ya dâvet ettiği, kendisine arakiyye tekbridlediği dedikodusunu yaymıştır. Bu dedikodu Saray'a ulaştığında ise, pâdişahın ferâset göstererek **إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا** (Hucûrat, 49/6) [*Ey inananlar! Eğer fâsıkın biri size bir haber getirirse, doğruluğunu iyice araştırın!*] âyeti gereğince dedikodunun kaynağını araştırdığı, araştıran kişilerin Çelebi için hüsn-i şehâdetle bulunduğu ve dedikoduyu çıkaran kimselerin de tesbit edilmesiyle, dedikoduyu çıkaran iki kişi aynı iple boğdurularak idam edilmişlerdir.⁴⁸³

1052 h./1642 m. târihinde postnişîn olan Pîr Hüseyin Çelebi, 27 sene vazîfe yaptıktan sonra, 89 yaşında vefat etmiştir. Vazîfesinin son demlerinde, Vânî Mehmed Efendi'nin fetvâsıyla semâ'ın men edildiğine şahit olmuştur.⁴⁸⁴ Ömrünün son zamanlarında yatağa düşüp dergâha gidemeyen Çelebi, huzûruna dergâh zâbitânını dâvet ederek onlara nasihatlerde bulunmuştur. Nasîhatte bulunduktan bir süre sonra, ihvânın *Kur'ân* tilâveti ve *Mesnevî* takrîrleri eşliğinde vefat eden Çelebi'nin bıraktığı mîrastan, Konya Sur'u hâricinde, (*Sefîne*'de "Atıpazarı" olarak ifâde edilen mahalde) bir câmi binâ edilmiş, ayrıca birçok ihtiyaç hâlindeki mahalleye de çeşmeler tahsîs edilerek sadaka-i câriyeler tesis edilmiştir. Pîr Hüseyin Çelebi'nin bu hayır-hasenâtının halk beyninde "Hasenât-ı Hüseyiniyye" olarak anıldığını *Sefîne* rivâyet etmektedir.⁴⁸⁵

⁴⁸² Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 176-177; İlgürel, Müctebâ, "Abaza Hasan", *DİA*, c. I, s. 10-11; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 165; Önder, *a.g.e.*, s. 194

⁴⁸³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 177

⁴⁸⁴ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 313-314; *Târîhçe-i Aktâb* müellifi Ahmed Remzi Dede Pîr Hüseyin Çelebi'nin vefâtıyla ilgili şu kıt'ayı kaydetmiştir;

*Civân-ı himmet idi ihsânı mevfûr
Kapu Câmi evkâfiyla ma'mûr
Civâr-ı ceddine olmakla hâzır
Ânın târihi bin yetmiş beşdir*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 9)

⁴⁸⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 178

1060 h./1650 m. târihinde dünyâya gelen ve Mehmed Bayram Çelebi'nin (d. 1092 h./1681 m. - ö. 1155 h./1742 m.) babası, Mustafa Sâkıb Dede'nin de hemdemi olan Abdülehad Çelebi (ö. 1111 h./1699 m.), Pîr Hüseyin Çelebi'nin oğludur.⁴⁸⁶ Pîr Hüseyin Çelebi'ye ölüm döşeğindeyken, postnişîn olarak kimi tâyin ettiği suâl edildiğinde “Cezbe sâhibine itâat edin!” buyurarak Abdülhalim Çelebi'ye işâret etmiştir. Halefi Abdülhalim Çelebi, Pîr Hüseyin Çelebi'nin vefâtı için şu kıt'ayı inşâd etmiştir:

*Pîrâne-i sırr-ı rubûde-i hüsn-i sülûk olup
Düştü pey-i hocaste-i pîrân vahdete
Geçti pül-i vücûdu ve girdi Hüseyin Pîr
Rahmet-serâ-yı türbe-i ceddinde halvete*⁴⁸⁷

17) Abdülhalim Çelebi (d. 1035 h./1626 m. - ö. 1090/1680 m.)*

1035 h./1626 m. târihinde doğan Abdülhalim Çelebi,⁴⁸⁸ Ebûbekir Çelebi'nin oğlu Abdurrahman Çelebi'den olan torunudur. Küçük yaşlarda (15 yaşında) III. Muhammed Ârif Çelebi'nin kızı Âişe Hanım'la evlenmiş ve III. Muhammed Ârif Çelebi'ye dâmat olmuştur.⁴⁸⁹ Pîr Hüseyin Efendi'nin vefâtından sonra çelebilik makâmına oturmuştur.⁴⁹⁰

Evlâd-ı Mevlânâ ve dervişânın Pîr Hüseyin Çelebi'nin ardından Abdülhalim Çelebi'nin makam çelebisi olmasını talep etmeleri ve bu taleplerini devlet kademelerine iletmeleri netîcesinde, taleplerinin müsbet netîcesini bildiren ferman Dergâh'da dergâh zâbitânı ve çelebiler huzûrunda okunduğunda Tarîkatçı⁴⁹¹ Emîr Dede, Pîr Hüseyin Çelebi'nin “Cezbe sâhibine itâat edin!” emrini hatırlatmış ve Pîr Hüseyin Çelebi'nin ölüm döşeğindeyken

⁴⁸⁶ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 309

⁴⁸⁷ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 178

⁴⁸⁸ *Târîhçe-i Aktâb*'da Abdülhalim Çelebi'nin doğumu için şu mısralar bulunmaktadır:

*Olunca sâl-i hicrî bin otuz beş
Halîm-i evvelin mehdi bezenmiş*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 9)

⁴⁸⁹ *Sefîne*'de, Abdülhalim Çelebi'nin babasının kendisi çocuk vefat ettiği için annesinin taht-ı terbiyesinde yetiştigi bilgisi bulunmaktadır. Ancak Abdülhalim Çelebi'nin babası Abdurrahman Çelebi, Abdülhalim Çelebi 35 yaşında iken, yâni 1071 h./1660 m. târihinde vefat etmiştir. Ayrıca bâzı kaynaklar, III. Muhammed Ârif Çelebi'nin kızı Âişe Hanım'ı Abdülhalim Çelebi'nin annesi olarak kaydetmişlerdir. Âişe Hanım, Abdülhalim Çelebi'nin annesi değil, eşidir.

(Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 178-179; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 296, 306, 311; Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 259)

⁴⁹⁰ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 335; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 314

⁴⁹¹ Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhi olan, çilesini tamamlamış dedelerin terbiyesine nezâret eden, Hz. Mevlânâ zamanında Çelebi Hüsâmeddin'in vazîfesi olan ve Çelebi Hüsâmeddin Makâmı olarak da anılan “tarîkatçı - ser-tarîk” hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Arpaguş, *Mevlevîlik'te Mânevî Eğitim*, s. 110

Abdülhalim Çelebi’yi postnişîn tâyin ettiğine işâret etmiştir. Mustafa Sâkîb Dede, meselenin hakikatini idrâk edemeyenlerin Abdülhalim Çelebi’nin mütevâzi ve sâkin⁴⁹² görünüşünü bu vazîfe için yeterli bulmadıklarını, ancak Abdülhalim Çelebi’nin evlâd-ı Mevlânâ arasında Hz. Mevlânâ’nın âsârına ve esrârına vâkıf, postnişînlük vazîfesi için münâsîp bir kimse olduğunu, dervîşanın ve çelebilerin de Çelebi’ye ihtilâfsız bîat ettiklerini beyân etmiştir.⁴⁹³

Abdülhalim Çelebi’nin merhamet ve tevâzuuna misâl olarak *Sefîne*’de şöyle bir vak’a nakledilir: Abdülhalim Çelebi, zamân-ı meşîhatinde, dervîşândan birini cezâlandırmak mecbûriyetinde kalmış. Dervîş; “Her ne kadar başımdan ve boynumdan külâhın ve istivânın izini yok edip, evliyânın ayağına toprak olan bu kulu, dostların meskeninden uzaklaştırmaya/sürmeye emretseler de, yüz bin teşekkür ve minnet, hâlâ muhabbet hazînesi vîrâne gönlümde yer alan Hazret-i Mevlânâ’yadır. Bu köpeği sürdüğü nurlu âşıkların mezarının makâmı yeterli bir meskendir” deyip, ağlamaklı ve pişman olarak hamûşânın kapısına yüz sürüp, hamûşânda bulunan kabirler arasında âh u enîn ederek Türbe-i Mevlânâ’ya yönelmiş. Dervîşin bu perîşân ve pişman hâline şâhit olan Abdülhalim Çelebi ise *صد بار اگر توبه شکستی باز* [Yüz kere tevbeni bozsan da gel] muktezâsınca amel edip, dervîşi affetmiş, hırka giydirip sikke tekbirlemiş. O dervîşin birçok esrâra vâkıf olabilmesine fırsat vermiş ve *المرء مع من احب* [Kişi sevdiği ile beraberdir⁴⁹⁴] hadîsi gereğince, Dergâh’da bütün dervîşân bir arada olmuş.⁴⁹⁵

Semâ’ın Yasaklanması:

Abdülhalim Çelebi’nin meşîhati esnâsında, dönemin pâdişahı IV. Mehmed (ö. 1104 h./1693 m.) ve idârecileri tarafından sevilen bir isim olan, dönemin şeyhülislâmı Vâni Mehmed Efendi’nin (ö. 1096 h./1685 m.)⁴⁹⁶ teklîf, teşvîk ve fetvâsıyla, pâdişah IV. Mehmed (ö. 1104 h./1693 m.) ve Sadrâzam Fâzıl Ahmed Paşa (ö. 1087 h./1676 m.) tarafından semâ’ ve devran

⁴⁹² *Sefîne*’de Abdülhalim Çelebi’nin, kendisine haşin davranan ve karşı çıkanlara dahi tebessüm ve sükûtle cevap verdiği, bu tavrının da Abdülhalim Çelebi’nin acemi ve haysiyetsiz olarak değerlendirilmesine sebebiyet verdiği anlatılmaktadır. Bütün bu söylentilere ise Abdülhalim Çelebi; “Biz halim-selim bir kuluz. Mevlevî tarîkinin aksine hareket etmeyiz” cevâbını vermiştir. Bu ifâdeleri doğrultusunda Abdülhalim Çelebi’nin, “Halîm” mahlasını kullanarak kaleme aldığı şiirlerinde de ifâdelerinin yumuşak ve mütevâzi olduğu, kibir ve sertlik ifâdelerinin eserlerinde yer almadığı belirtilmektedir. Ancak bu şiirler bir araya getirilip bir dîvân oluşturulamamış, parça parça dervîşlerin tuttuğu notlar arasında muhafaza edilmiştir.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 181-182)

⁴⁹³ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 179

⁴⁹⁴ Buhârî, *Alâmetü Hubbu li’llâh*, 96; Müslim, *el-Mer’ü mea-men-Ehabbe*, 6888

⁴⁹⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 182

⁴⁹⁶ Şeyhülislâm Vâni Mehmed Efendi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Pazarbaşı, Erdoğan, *Vâni Mehmed Efendi ve Arâisü’l-Kur’ân*, Ankara, 1997; Pazarbaşı, Erdoğan, “Mehmed Efendi, Vâni”, *DİA*, c. XXVIII, s. 458-459

yasaklanmıştır.⁴⁹⁷ Semâ'nın yasaklanmasının yürürlüğe girmesinden sonra, bir hafta içinde mevlevî dervişlerinden birçoğunun vefat ettiği; bâzılarının başka memleketlere göç ettiği; bâzılarının da karşılaştıkları zor şartlara tahammül göstermeye çabaladıkları rivâyet edilir.⁴⁹⁸

Sefîne'de, semâ'nın yasaklandığını bildiren ferman Konya Mevlânâ Dergâhı'na ulaşmazdan bir gün evvel, Abdülhalim Çelebi ve dervişânın büyük bir vecd ile, bî-tab düşene değin semâ ettikleri, Abdülhalim Çelebi'nin semâ sonunda hırka ve şalını kavvâlân ve mutribâna hediye edip, dervişâna birçok tasaddukta bulunduğu ve “Bu vakitten sonra sessizlik ve sükûnet kâfidir” buyurarak fermanla gelecek habere işâret ettiği rivâyet edilmektedir.⁴⁹⁹

Abdülhalim Çelebi, semânın yasaklandığı zamanda, dervişâna; “Sûret-i semâ’, mevrîd-i men’ oldu ise, semâ’-ı ma’nevîye dest-res-i men’-i mülûk muhâldir. Semâ’hâne-i sîne-i sâfiyede semâ’-ı kalbî ile safâ-yâb olmak gerektir” diye nasîhat etmiş ve *وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسِبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ* (Neml, 27/88) [*Sen dağları donmuş gibi görürsün, oysa onlar bulutla gibi geçip yürürler*] âyeti gereğince amel etmelerini tavsiye etmiştir. Ayrıca, zikr-i “Hayy”a devam edenlere “‘Hayy’ aralığı tamamlanmıştır” buyurarak, mânevî ilerlemelerini müjdelemiş ve Mustafa Sâkîb Dede’ye göre bu ifâdeyle yasağın 18 sene süreceğini ifâde etmiştir. Nitekim, Mustafa Sâkîb Dede’nin işâret ettiği gibi 18 sene hitâmında, semâ ve devran tekrar serbest bırakılmıştır.⁵⁰⁰

⁴⁹⁷ Yasak için “yasağ-ı bed” terkîbi (1077 h./1667 m.) târih düşülmüştür. Rızâ Bey isminde bir zât da; “*Dedi hâtîf ‘hayy’, hâmuş oldu ney*” târihini söylemiştir. Bu yasak “Hayy” kelimesinin hesabıyla onsekiz sene devam etmiştir. Bu onsekiz sene nihâyetinde, yasağın kaldırılması çeşitli târihlerle ölümsüzleştirilmiştir. *Târîhçe-i Aktâb*’da ise semâ yasağı ve Vânî Mehmed Efendi hakkında şu mısralar bulunmaktadır:

*Ebû Bekr’in hafîdi zî-meânî
Bunun asrındadır Vânî-i cânî
Semâ’ı etdi men’ ol merd-i hâsir
“Yasağ-ı bed” ki bin yetmiş yedidir*

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 313; Ali Enver, *a.g.e.* s. 151-152; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 336-337; *Târîhçe-i Aktâb*, s. 9)

⁴⁹⁸ *Sefîne*’de, Vânî Mehmed Efendi’nin semânın yasaklanmasının akabinde, “Ey ehl-i bâtın! Ehl-i zâhir sizlere seyf-i sûr ile galebe eyledi. Sizler dahi seyf-i ma’nevî ile dest-i iktdârınızda olan kuvveti mahalline sarfla isbât-ı müddeâ edin” diyerek meydan okuduğu, tasavvuf erbâbının ise *ربنا يمهّل ولا يمهّل الحق يعلو ولا يعلو عليه الامور مرهونة* (Talâk, 65/1) [*Bilmezsiniz, olur ki Allâhu Teâlâ, bundan sonra bir durum ortaya çıkarır*] âyeti muktezâsınca amel ettiği rivâyet edilmektedir. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 179-180; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 336)

⁴⁹⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 180

⁵⁰⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 181

Abdülhalim Çelebi, 13 sene postnişîn olarak vazîfe yapıp, 63 yaşında, “gusl” ifâdesinin karşılığı olan 1090 h./1680 m.⁵⁰¹ târihinde vefat etmeden önce kendisinden kervanı kime teslim ettikleri suâl edildiğinde; “Bu fakirlerin hizmetlisi ve o safâ dostlarının maksadı, Bostân-ı Sâni’den ulaşacaktır. Öyle ki Bostân-ı Evvel’den dikenlerin def’i müyesser oldu ve bundan böyle dikenler mutluluğa dönüşecektir” buyurarak, büyük oğlu II. Bostan Mustafa Çelebi’yi makâma geçirdiklerini işâret etmişlerdir.⁵⁰² Ayrıca Abdülhalim Çelebi, II. Bostan Çelebi’ye makâma geçmesinden beş sene sonra mânevî bir fetih müjdelemiş, II. Bostan Çelebi’nin makâma geçmesinden beş sene sonra da semâ’ yasağı kalkmıştır.⁵⁰³ *Sefîne*’de Tarîkatçı Emîr Dede’nin Abdülhalim Çelebi’nin vefâtı akabinde kaleme aldığı ve Abdülhalim Çelebi’nin II. Bostan Çelebi’ye verdiği müjdeden bahseden mersiye bulunmaktadır:

*Abdülhalîm Efendi edip müjde-i semâ’
Gitti semâ’hâne-i Adn’a safâyile
Sâl-i “nağme”de hâlet-i pür-zûr-ı cezbeden
Bî-hûd çekildi meşhed şevk-i likâyile⁵⁰⁴*

Abdülhalim Çelebi’nin, III. Muhammed Ârif Çelebi’nin kızı Âişe Hanım’dan Hacı Bostan Mustafa Çelebi (d. 1055 h./1645 m. - ö. 1117 h./1705 m) ve Çelebi Abdurrahman (d. 1060 h./1650 m. - ö. 1111 h./1699)⁵⁰⁵ isimlerinde iki oğlu olmuştur.⁵⁰⁶

18) II. Hacı Bostan Mustafa Çelebi (d. 1055 h./1645 m. - ö. 1117 h./1705 m.)*

Abdülhalim Çelebi ile III. Muhammed Ârif Çelebi’nin kızı Âişe Hanım’ın büyük oğlu olan II. Bostan Çelebi, 1055 h./1645 m. târihinde dünyâya gelmiştir.⁵⁰⁷ Esmerliği sebebiyle

⁵⁰¹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 316; *Târîhçe-i Aktâb*’da Abdülhalim Çelebi’nin vefâtı için, semâ yasağının kaldırılmasını göremeden vefat etmesinin üzüntüsünü anlatan ifâdeler kullanılmıştır:

*Gitdi hasretiyle bin doksanda nâ-gâh
Halef oldu âna Bûstân-ı âgâh*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 9)

⁵⁰² Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 182-183

⁵⁰³ 1095 h./1683 m. târihinde kaldırılan yasak için dervişlere nisbetle “(muhibbe) nağme”, devlet erkânına nisbetle ise “(münkire) gussa” târihleri düşülmüştür. “*Âşıklara müjde, döndü mevlevîler aşk-ı Mevlânâ ile*”; “*Nâyılar verdi sadâyı, cûşa geldi Mevlevî*” ve “*Salâ ey sâlik-i dâna açıldı mevlevî-hâne*” mısra’larında yasağın kaldırılması için düşülen târihlere dendir.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 180; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 152; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 337; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 317)

⁵⁰⁴ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 183

⁵⁰⁵ Kaynakların “Abdurrahman-ı Sâni” olarak kaydettikleri Abdurrahman Çelebi, Muhammed Sadreddin Çelebi’den sonra postnişîn olan IV. Muhammed Ârif Çelebi’nin babasıdır.

⁵⁰⁶ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 308-309

⁵⁰⁷ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 308; *Târîhçe-i Aktâb* Çelebi’nin doğumu hakkında;

“Kara Bostan”⁵⁰⁸ olan anılan Çelebi, gençliğinde Elmalılı Halil Efendi’den⁵⁰⁹ ders almıştır. Babası Abdülhalim Çelebi’nin zamân-ı meşîhatinde Dergâh’ın ve dervîşânın meseleleriyle ilgilenen II. Bostân Çelebi, 35 yaşındayken de, babasının vefâtı akabinde, babasının işâreti üzerine postnişîn olmuştur.⁵¹⁰

Pîr Hüseyin Çelebi’nin zamân-ı meşîhatinin son demlerinde, 1077 h./1667 m. târihinde yasaklanan ve Abdülhalim Çelebi zamân-ı meşîhatinde devam eden semâ ve devran yasağı, II. Bostân Çelebi’nin postnişîn olmasından 5 sene sonra, 18 senelik bir müddet nihâyetinde serbest bırakılmıştır.⁵¹¹

Semâ yasağının kaldırıldığı gün, ferman Dergâh’a ulaşmadan evvel, II. Bostân Çelebi’nin, semâhâneye 18 tennûre getirilmesini emrettiği, Çelebi’nin emrettiği tennûreler hazırlandıktan sonra ise, Dergâh’a yasağın kaldırıldığını bildiren fermânın ulaştığı rivâyet

*Bin elli beşde de Bûstân-ı Sâni
Cihâm eyledi aşk gülistânı*

mısırâlarını kaydetmiştir. (*Târîhçe-i Aktâb*, s. 10)

⁵⁰⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 183; Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 168; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 251

⁵⁰⁹ **Elmalılı Halil Efendi:** Günümüzde Antalya’ya bağlı olan Teke’nin, Elmalı köyünden olan Elmalılı Halil Efendi, *Sefîne*’nin naklettiğine göre Konya meşâyihından Kösec Ahmed Dede’nin müridi olmuştur ve Kösec Ahmed Dede’nin 1195 h./1780 m. târihinde vefâtının ardından II. Bostân Çelebi’nin halkasına dâhil olmuştur. Ancak, târihler göz önünde bulundurulduğunda bu mümkün görünmemektedir. Zirâ, Kösec Ahmed Dede’nin vefat târihi olan 1195 h./1780 m., Elmalılı Halil Efendi’nin II. Bostân Çelebi’yle teşrîk-i mesâi etmesi için oldukça geç bir târihtir. Nitekim, II. Bostân Çelebi’nin vefat târihi 1117 h./1705 m.’dir. Hattâ bu tarih, Mustafa Sâkib Dede’nin Kösec Ahmed Dede’den eserinde bahsetmesi için bile geç bir târihtir. Zirâ, Sâkib Dede’nin de vefat târihi, Kösec Ahmed Dede’den bir hayli önce, 1147 h./1735 m.’dir. Burada bahsi geçen Kösec Ahmed Dede’nin, başka bir Kösec Ahmed Dede olduğunu düşünmekteyiz.

Elmalılı Halil Efendi, II. Bostân Çelebi’nin halkasında iken, vefat etmiş ve vasiyetinde her zaman dervîşlerin gözü önünde bulunmak ve duâlarına nâil olmayı beyân etmesi hasebiyle, Hz. Mevlânâ Türbesi duvarı dibine defnedilmiştir.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 186-187; Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 240-241)

⁵¹⁰ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 183; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 316; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 49-50

⁵¹¹ 1095 h./1683 m. târihinde kaldırılan yasak için dervîşlere nisbetle “nağme”, devlet erkânına nisbetle ise “gussa” târihi düşülmüştür. *Târîhçe-i Aktâb* müellifi Ahmed Remzi Dede ise eserinde semâ yasağının kalkışını şu mısırâlarla kaydetmiştir:

*Açıldı tekyeler başlandı nağme
Bunun devrindedir târîh-i “nağme” (1095 h.)*

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 180; *Târîhçe-i Aktâb*, s. 10)

edilmektedir. Abdülhalim Çelebi'nin II. Bostân Çelebi'ye verdiği, meşihatinden 5 sene mürûrunda gerçekleşecek müjde de böylece vücûda gelmiştir.⁵¹²

Sultan II. Süleyman zamân-ı saltanatında, II. Viyana Kuşatması'nda kaybedilen toprakların geri alınabilmesi için, 1101 h./1690 m. senesinde bir sefer düzenlenmiş ve herkes seferber edilmişti.⁵¹³ II. Bostân Çelebi de berâberindeki kalabalık bir dervişân topluluğuyla Edirne'de kurulan karargâha vâsıl olduğunda; dervişânın çok kalabalık olduğu ve bu kalabalığın fitneye sebep olabileceğinden endişe edildiği ileri sürülerek⁵¹⁴ Konya'ya avdet edip, Dergâh-ı Mevlânâ'da zafer için duâcı olmalarının her zâviyeden daha güvenli olduğu söylenmiştir. Sefere katılamadığı için çok üzülen II. Bostan Çelebi dervişleriyle Konya'ya avdet etmiştir.⁵¹⁵

II. Bostân Çelebi'nin zamân-ı meşihatinde, Osmanlı Devleti'nde uzun müddet devam eden Celâlî İsyanları'nın etkileri görülmeye devam etmiştir. Bu sebeple, Konya Dergâhı isyan mağdûru Konya ahâlisinin ilticâ ettikleri bir mekân, Çelebi efendiler de Konya ahâlisinin himâyedârı olmuşlardır.⁵¹⁶ Bu meyânda, *Sefîne*'de bir olay nakledilir: Konya civârında, makbul bir zât olmayan ve “Hoşaf” lakaplı bir imam, Konya Mevlânâ Dergâhı'nı vergiden muâf olmaları sebebiyle defâatle Saray'a şikâyet etmiştir. Devlet erkânının önemli isimleri ise, gelen şikâyetler karşısında Konya Mevlânâ Dergâhı'nın vergi muâfiyetini tecdîd etmişler ve II. Bostân Çelebi'ye de uğradığı haksızlık karşısında gönül almak kabîlinden hediyeler göndermişler. Çelebi Efendi'nin ve Dergâh'ın uğradığı bu haksızlık karşısında tahammül gösteremeyen dervişân ve muhibbân, bu olayı tertipleyen imama karşı bir sûikast tertip etmişler, bunu öğrenen II. Bostân Çelebi ise; “Biz kimseden kırılmadığımız gibi, kimseyi de kırmayız. İmam ve cemâat arasında ne işimiz olur” buyurarak buna mâni olmuştur. Daha sonra bu duruma sebebiyet veren imam, yargılanmak üzere mahkemeye çıkarılacağı sırada, Konya'da bir bağda

⁵¹² Mustafa Sâkib Dede, semâ'ın serbest bırakıldığı esnâda Dergâh'daki dervişler arasında bulunduğunu; bu vesîleyle kaleme aldığı bir şiiri de Çelebi Efendi'ye takdim ettiğini belirtmektedir. Şiir, *Sefîne*'de yer almaktadır. (Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 192)

⁵¹³ *Sefîne*'de nakledildiğine göre, seferden önce “cümleye lüzûm-ı cihâdî nâtık” bir fermân yayınlanmış ve herkes sefere çağırılmıştır.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 188)

⁵¹⁴ Derviş topluluğunun çok kalabalık olmasının yanı sıra, askerî eğitim görmemiş olmaları; bu eğitimsizliğin de bir kargaşaya sebep olabileceğinden de endişe edildiği ve dervişlerin orduya ilhâkına müsâade edilmediğini düşünmekteyiz.

⁵¹⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 189-190

⁵¹⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 184

sarhoş ve uygunsuz vaziyette yakalanmıştır. Hakkında, “Muktedâ-yı nâs iken, muktedî-i cinâs olup, bu makûle irtikâbın sâhibi, ibret-i âlem olmak gerektir” buyurulmuş ve idâmına karar verilmiştir. Bu durum Çelebi’ye arz edildiğinde ise Çelebi; “Hoşaf sizindir, ister için ister...” buyurmuştur. Netîcede, imamın ibret-i âlem olması için îdam edildiği ve bu Çelebi’ye arz edildiğinde de Çelebi’nin imam için af ve rahmet dileyerek duâ ettiği rivâyet edilmektedir. Çelebi’den bu tahammülünün sebebi suâl edildiğinde ise Çelebi, muhibbâna hitâben; “O kendi başını işi için sarf etti ve serdarlığa erişti, siz ise rahat bir şekilde kaldınız; öyleyse bu nîmete şükretmek ve onun hayırlı olması için duâedin” cevâbını vermiştir. Ayrıca, imamın işbirlikçisi olup, daha sonra Çelebi Efendi’den özür dileyen âsîlere ise; “Siz onun kolu kanadı idiniz, eğer sizin hayranlığınız olmasaydı zavallı imam liderliğe erişmezdi. Öyleyse herkesin kendi eksikliğini iyi düşünmesi gerekir ve onun hakkında bu işte adâletli davranmak Gaffâr olan Allâh’ın mağfiret ve affını ummaktır” buyurarak nasihat etmiştir. Mustafa Sâkîb Dede, II. Bostân Çelebi’nin bu şekilde davranarak, “Ölülerinizi ancak hayırla yâd ediniz”⁵¹⁷ hadîs-i şerîfine münâsîp hareket ettiğinin altını çizmektedir.⁵¹⁸ Ayrıca II. Bostân Çelebi’nin, “Pes, fesâd-ı râh-ı kîne ve hasedimizde izâat-i bizâat-i ömr-i nâzenîn ve fedâ-yı ser ü cân-ı şîrîn edince, muktezâ-yı şîme-i mürüvvet ve mübteğâ-yı şükr-i inâyet onların rûh-ı nefîslerine şefkat, ve recâ-yı afv ve mağfirettir” buyurarak irşâdda bulunmasının da birçok kimsenin Mevlânâ Dergâhı’na ilticâ ederek, mürîdânı arasına katılmasına vesîle olduğu rivâyet edilmektedir.⁵¹⁹

II. Bostân Çelebi’nin zamân-ı meşîhatinde, Konya kadısı olan Lühûmî Ali ismindeki kimseyle de birtakım meseleler cereyân ettiği *Sefîne*’de nakledilmektedir: Lühûmî Ali ismindeki Konya kadısı, Mevlânâ Türbesi’nin batısında bulunan, Sultan Selim Câmîi yakınındaki ve Dergâh’ın matbahına âid olduğu herkesin mâlûmu olan bahçeyi, yüksek bir vergiyle başka bir vakfa tahsis etmek için, vakıf mütevellîsini ve o zaman Dergâh’ın aşçı dedesi⁵²⁰ olan Aşçı Dede Câfer Dede’yi mahkemeye vermiş. Ancak mahkeme netîcelenmeden ve bahçenin Dergâh yedinde olduğu beyân edilmeden, Mevlânâ Dergâhı’nın “Bâb-ı Hamûşân” olarak bilinen kapısına gelerek, bahçeyi başka bir vakfa yüksek bir fiyatla tahsîs

⁵¹⁷ Teyâlisî, *Müsned*, 1494 no’lu hadiste لا تذكروا موتاكم الا بالخير olarak geçmektedir.

⁵¹⁸ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 184-185

⁵¹⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 185

⁵²⁰ **Aşçı Dede:** “Ser-tabbâh” da denilen “aşçı dede”, tarîkate yeni intisâb etmiş dervişlerin (nev-niyâz) tahsil ve terbiyeleriyle görevli olan Dergâh zâbitânındandır. Matbahtaki mânevî eğitimin, çilenin sorumlusu olan kimsedir. Çilesini tamamlamış dedelerin terbiye ve tahsillerine karışamaz. Bu “ser-tarîk”, “tarîkatçı dedeler”in vazîfesidir.

(“Aşçı Dede” için bkz: Arpaguş, *Mevlevîlik’te Mânevî Eğitim*, s. 114-115)

edeceğini bildirmiş ve bunu iletmesi için Câfer Dede'yi II. Bostân Çelebi'ye göndermiş. Câfer Dede, vaziyeti ve kadının talebini Çelebi'ye iletmiş. II. Bostân Çelebi de kadının başka bir vakıftan tahsil edeceği miktârı kadıya vermiş ve kadının kendisine de bâzı hediyeler ihsân ederek kadıyı geri göndermiş. Elindeki bütün malvarlığını bu mesele için harcayan ve üstelik Kadı'ya da hediyeler ihsân eden Çelebi, dervişânın bu meseleden tedirgin ve kırgın olduklarını müşâhede etmiş. O gece, II. Bostân Çelebi, hocası Elmalılı Halil Efendi ile istişâre etmiş ve “Ey Halil! Sevinç ve sıkıntı zamânlarında, senin büyük ecdâdından müjdedir ki, beklenmedik bir inâyet ansızın yetişir!” buyurmuş. Halil Efendi ise, bunun alâmetinin ne olduğunu suâl edince, Çelebi; “Vidânımda, bütün acılarla birlikte sebepsiz bir huzur duyuyorum. Şüphesiz ki bu, iyi şeylerin habercisidir” buyurmuş. Esâsen de, o gece, gece yarısı, herkes uykudayken, devlet görevlisi biri Dergâh'a gelerek, Çelebi'ye, şeyhülislâm tarafından gönderilmiş mühürlü bir kese takdim etmiş. Sabah olduğunda, kapıcının getirdiği kesenin mührü açılmış, içerisinde bulunan resmî evrâk arasında vâli vekillerinin yazışmaları, fetvâ bildirimleri, şehir eşrâfının yazışmaları ve bâzı askerî erkânın azl ve atama kararâmeleri bulunduğu görülmüş. Ancak, hizmette bulunan kimselerin isimlerinin yazılı olduğu kısmın yazısız olduğu müşâhede edilmiş. Yâni, Çelebi Efendi'nin şeyhülislâmın yerine vekil tâyin edilerek, vazîfesini hak etmeyen kimseleri bildirmesinin talep edildiği, reyine başvurulduğunu bildiren bu belgeyi II. Bostân Çelebi, Kadı Lühûmî Ali Efendi'nin azli için imzâlamış. Ve bu nîmetin şükrü ve sevinciyle, dervişler ile birlikte Meram'a yönelmişler. Meram'a geldiklerinde ise, Kadı Lühûmî Ali Efendi'nin taraftarları ile karşılaşmışlar. Kadı'nın taraftarları, Kadı'nın azl ve firârinin şaşkınlığı ve karârı kimin verdiğinin merâkıyla aralarından Deveci Ali Efendi isimli bir arkadaşlarını mevlevî dervişlerinin yanına göndermişler. Ta'zimle karşılanan Deveci Ali Efendi, herhangi bir cevap alamadan arkadaşlarının yanına dönmüş, ardından Sinan isimli bir arkadaşlarını derviş topluluğunun yanına göndermişler. Yine büyük bir ta'zimle karşılanan bu kişi de eli boş olarak arkadaşlarının yanına dönmüş. Kadı Lühûmî Ali Efendi taraftarları Kadı'nın neden azledildiğini öğrenememişler.

Sefîne'de, işin aslı şu şekilde ifâde edilmektedir: Kadı Lühûmî Ali Efendi ve taraftarlarının bulundukları bir meclise devlete yakın olan bir isim katılmış. Devlete yakın olduğunu, kimliğini gizleyerek fâsid kimselerin merâmının Hz. Mevlânâ evlâdını tâciz

etmek olduğunu öğrenmiş. İstanbul'a döndüğünde, zamânın sadrâzamı Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın (ö. 1102/1691),⁵²¹ ahvâl-i memleket üzerine yaptığı bir toplantı esnâsında, Konya'daki fâsid kimselerin kurdukları tuzağı anlatıp, "pîşîn-i kazıyye-i ahâlî-i dârü'l-velâyeyi îrâd ve murâdları mahzâ tahkîr ve tezyîf-i fukarâ-yı bâbullâhdır" diyerek Saray'ı durumdan haberdâr etmiş. Sadrâzam Köprülüzâde, Kadı'nın azledilmesine karar verip, bu karârın fetvâsını zamânın şeyhülislâm Ebû Saîdzâde Feyzullâh Feyzi Efendi'ye (ö. 1110 h./1698 m.)⁵²² havâle etmiş. Şeyhülislâm Feyzullâh Feyzi Efendi'nin Kadı'nın azline fetvâ verip, resmîyete geçirmesiyle de azl gerçekleşmiş, II. Bostân Çelebi'nin de gönlünü almak kabîlinden olarak imzâlaması için azl kâğıdı gönderilmiş. II. Bostân Çelebi'nin ise, Konya Mevlânâ Dergâhı ve Hz. Mevlânâ âilesinin mâruz kaldığı bu haksızlık karşısında şükredip gönlünün rahatladığı rivâyet edilmektedir. Meselenin aslı anlaşıldıktan sonra, Çelebi'nin Kadı'ya bahçe için ödemiş olduğu miktar tekrar Çelebi'ye takdim edilmiş, ancak II. Bostân Çelebi almakta tereddüd etmiş, para bu esnâda gelen mutribâna ihsân edilerek, mütevellî heyeti de af edilmiş.⁵²³

Sefîne'nin tâbiriyle "Lühûmî Vak'ası"nda azledilen birtakım asker, Lühûmî Ali Efendi taraftarlarıyla yekdil olup, Sultan II. Ahmed'e (ö. 1106/1695)⁵²⁴ başvurup, durumdan şikâyetçi olmuşlar. Esâsen olayın künhüne de vâkıf olmayan pâdişah, II. Bostân Çelebi'nin sürgüne gönderilmesini fermân buyurmuş. Daha sonra, Lühûmî meselesinin içyüzüne vâkıf devlet erkânı tarafından mâlumât sâhibi olan pâdişah, II. Bostân Çelebi'nin hac ziyâreti yapmasını emretmiş. Ve Çelebi'yi, devlet erkânıyla birlikte Emîr-i Hacc,⁵²⁵ Emîn-i Surre⁵²⁶ olarak hacca göndermek istemiş. Ancak Çelebi, bu emre râzı olmayarak "Biz böyle çarpık işle hac emrine teşebbüs etmeyiz" buyurmuş ve Şam'a hicret etmek üzere hazırlıklara başlamış. Bu durumun bir sıkıntıya sebebiyet vermesinden endişe eden şeyhülislâm Ebû Saîdzâde Feyzullâh Feyzi Efendi, II. Bostân Çelebi'yi teskin ederek, pâdişahın hac yolculuğunu kabul etmesini sağlamış. Çelebi Efendi'nin hac yolculuğuna çıkması esnâsında Dergâh ve çevresinde

⁵²¹ Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa hakkında bilgi için bkz: Özcan, Abdülkadir, "Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa", *DİA*, c. XXVI, s. 263-265

⁵²² Ebû Saîdzâde Feyzullâh Feyzi Efendi için bkz: İpşirli, Mehmet, "Feyzullâh Feyzi Efendi, Ebû Saîdzâde", *DİA*, c. XII, s. 526

⁵²³ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 185-186

⁵²⁴ Sultan II. Ahmed hakkında bkz: İlgürel, Müctebâ, "Ahmed II", *DİA*, c. II, s. 33-35

⁵²⁵ **Emîr-i Hacc:** Haccın kurallarına uygun şekilde ve emniyet içinde edâ edilmesini sağlamak üzere görevlendirilen kimse. (Emîr-i Hacc için bkz: Atalar, Münir, "Emîr-i Hacc", *DİA*, c. XI, s. 131-133)

⁵²⁶ **Emîn-i Surre:** Her yıl hac zamânında pâdişah tarafından Mekke ve Medîne'ye gönderilen para ve hediyeleri götürmekle vazîfeli kişi.

muazzma bir kalabalık toplandığı ve bu kalabalığın, Çelebi Efendi'nin sürgüne gönderilircesine hacca gönderilişine sitemler yağdırdıkları, Çelebi Efendi'nin tez zamandan makâmına ric'at edebilmesi için duâ ettikleri rivâyet edilir. Bu duâların da derhâl kabul olduğu ve Çelebi Efendi'nin sâlimen hac vazîfesini tamamlayarak Konya'ya avdet ettiği; Çelebi'nin avdetinden kısa bir süre sonra da Sultan II. Ahmed'in vefat haberinin geldiği rivâyet edilmektedir.⁵²⁷ Mecbûrî hac ziyâreti sonrasında tekrâr muhabbet tâzelendiği; II. Bostân Çelebi'nin avdeti dervîşân için bir diriliş olduğu ifâde edilmekte ve Sâkîb Dede, Çelebi'nin avdeti için şu beyti kaleme aldığını kaydetmektedir:

*Gûş eyleyicek müjde-i teşrîfini Sâkîb
Dedi yerine geldi yine rûh-ı revânım*⁵²⁸

II. Bostân Çelebi, hac yolculuğundayken, âniden yüzlerinin ayna gibi parladığı ve alınlarından bir nurun parıldadığı müşâhede edilmiş, ancak bu vaziyet zaman kısıtlı olduğundan suâl edilmeden, hayra yorularak yola devam edilmiş. Hacdan sâlimen avdet ettikten sonra, kendisinden hac hâtıraları suâl edildiğinde, Çelebi hüzünlenip ağlayarak, Mevlânâ Türbesi'ne vedâları esnâsında Hz. Mevlânâ'nın temessül edip, Çelebi Efendi'yi tesellî ettiği; “Benim Bostan'ım üzülme, güzelce git ve güzelce gel” buyurarak, Çelebi'yi hüzünlendiren gurbet tasasını giderdiğini ve Çelebi Efendi'yle berâberindekileri şefkatle yolcu ettiğini anlatmış ve dervîşân ile, seferde ve hizada, her dâim, Hz. Mevlânâ'nın taht-ı himâyesinde olduklarına şükretmişler.⁵²⁹

II. Bostân Çelebi, hac ziyâretindeyken, Dergâh'a âid vakıf ve müesseselerle ilgili bâzı meseleler cereyân etmiştir: Mustafa Sâkîb Dede'ye göre, Vânî Mehmed Efendi'nin (ö. 1096 h./1685 m.), insanlar arasına fesad tohumları atarak⁵³⁰ vefat etmesinin ardından, Vânî Mehmed Efendi taraftarlarının bir miktâr içi soğumuş, öfkesi yatışmış iken; Şeyh Muhammed Mısırî'nin; “Vânî ölmedi, belki evvelden daha şiddetli zuhûr edecektir” ifâdesiyle belirtildiği üzere,

⁵²⁷ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 187-188

⁵²⁸ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 188

⁵²⁹ *Sefîne*'de, II. Bostân Çelebi'nin hac ziyâreti esnâsındaki fütûhât ve müşâhedâtın *Sefîne*'nin ayrı bir cildi olması gerektiği kaydedilmektedir.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 188)

⁵³⁰ Mustafa Sâkîb Dede, Vânî Mehmed Efendi meselesinden sonra, memleket-i Osmâniyye'nin hâlini ve kargaşasını, *يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ* (Abese, 80/34) [*İşte o günde kişi kardeşinden kaçır*] âyeti ile misâllendirmiştir. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 189)

tekrar patlak vermiş ve padişâh II. Mustafa (ö. 1115 h./1703 m.) zamân-ı saltanatında, Vânî Mehmed Efendi'nin dâmâdı ve pâdişâh II. Mustafa'nın da Vânî Mehmed Efendi'den sonra hocası olan Seyyid Feyzullâh Efendi (ö. 1115 h./1703 m.) eliyle devam etmiştir.⁵³¹ *Sefîne*'nin “Vânî-i Sâni” olarak andığı şeyhülislâm Seyyid Feyzullâh Efendi'nin icrâatlarının ulemâyâ da sıkıntı vermeye başlamasıyla, ulemâ beyninde yükselen şikâyet sesler ve II. Bostân Çelebi başta olmak üzere meşâyıhdan imdâd dilekleri Çelebi'ye ulaştığında Çelebi; “İş sırayladır. Bana Vânî isâbet etti, sizin hissenize de Vânî-i Sâni düştü. Sabır gereklidir ki, sabır ferahın anahtarıdır” buyurarak, kendisinden imdâd talep edenlere nasîhatta bulunmuştur. Zirâ, Vânî Mehmed Efendi'nin icrâatları esnâsında muhafaza-i makam sebebiyle yapılan haksızlıklar karşısında sessiz kalan, dervişânın çektiği sıkıntılara göz yumup kenara çekilenlerin, “Beni velî olarak küçümseyenlere ben savaş açarım” gereğince, onların uğradıkların sıkıntıların misline mâruz kaldıkları nakledilmektedir.⁵³²

Bütün bu hâdiselerden sonra, II. Bostân Çelebi, o zamânda Karaman vâlisi olan ve *Sefîne*'de “Kara Mustafa Paşazâde”⁵³³ olarak anılan Karaman vâlisinin hakkında hükümete yazdığı şikâyetnâmeler sebebiyle Kıbrıs'a sürgüne gönderilmiştir. Ancak Çelebi'nin sürgüne gönderilmesinin üzerinden 21 gün geçmesinin akabinde, Karaman vâlisi, vazîfesinden azledilmiş ve Van'a sürgüne gönderilmiştir. Çelebi'nin sürgüne gönderildiği zamânda sadârette bulunan, Çelebi'nin sürgüne gönderilmesine yardımcı olan Kalaylıkoz Ahmed

⁵³¹ Vânî Mehmed Efendi'nin talebesi iken, hocasının hüsn-i şehâdetiyle önce Şehzâde Mustafa'nın hocası olan, daha sonra da hocası Vânî Mehmed Efendi'ye dâmat olan Seyyid Feyzullâh Efendi, daha sonra ilmiye basamaklarını hızla tırmanarak 1099 h./1687 m. târihinde şeyhülislâm olmuştur. 17 gün süren ilk şeyhülislâmlık vazîfesinden askerî bir kargaşa sebebiyle azledilmiş ve önce Kuzguncuk'taki yalısında oturmaya mecbûr edilmiş, daha sonra da memleketi Erzurum'a sürgüne gönderilmiştir. Öğrencisi olan pâdişâh II. Mustafa, babası IV. Mehmed'in vefâtının ardından tahta çıkmasının akabinde, büyük muhabbet beslediği ve hürmet duyduğu hocası Seyyid Feyzullâh Efendi'yi Edirne'ye dâvet ederek şeyhülislâm tâyin etmiştir. İşte bu ikinci şeyhülislâmlığı zamânında, Feyzullâh Efendi'nin mevlevî dergâh ve müesseseleriyle alâkalı fetvâlarının bulunduğu rivâyet edilmektedir.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 189; Tayşi, Mehmet Serhan, Feyzullah Efendi, Seyyid”, *DİA*, c. XII, s. 527-528)

⁵³² Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 190

⁵³³ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın (ö. 1095/1683), çeşitli devlet kademelerinde vazîfe yapmış, kaynaklarda “Maktûlzâde Ali Paşa” olarak anılan bir oğlu bulunmaktadır. *Sefîne*'de bahsi geçen Karaman vâlisinin Maktûlzâde Ali Paşa olabileceğini düşünmekteyiz.

(Özcan, Abdülkadir, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa”, *DİA*, c. XXIX, 246-248)

Paşa'nın ardından sadrazâm olan Baltacı Mehmed Paşa (ö. 1124 h./1712 m.)⁵³⁴ ise, vazîfeye geldikten hemen sonra, dervişânı derin hüzne boğan sürgün cezâsını geri çekmiştir.⁵³⁵

II. Bostân Çelebi'nin Kıbrıs'a sürgüne gitmesinin üzerinden 40 gün geçtikten sonra, Çelebi; "Sefer çilesi geçmiştir. Bundan sonrası hazar hâlidir" buyurmuş, esâsen de bu ifâdeden kısa bir müddet sonra, Çelebi'nin sürgün cezâsının sona erdiği haberi ulaşmış ve Çelebi Konya'ya avdet etmiş, bir daha da yolculuk sıkıntısı çekmemişlerdir.⁵³⁶

II. Bostân Çelebi'nin Kıbrıs sürgünü esnâsında makâm-ı meşîhate amcası Celâl Çelebi nezâret etmiştir. Ancak, değil meşîhat vazîfelerini yerine getirmeyi matbah idâresinden bile âciz olacak yaşlılıkta olan Celâl Çelebi'nin yerine, dervişânın ittifâkıyla II. Bostân Çelebi'nin oğlu Muhammed Sadreddin Çelebi vekil tâyin edilmiştir. II. Bostân Çelebi'nin Konya'ya avdetinden sonra Muhammed Sadreddin Çelebi babası II. Bostân Çelebi'ye vazîfeyi teslim etmek istediğinde II. Bostân Çelebi; "Hâşâ ki, Bostân kalsın, dînin Sadr'ını işgâl etsin" buyurmuş; Muhammed Sadreddin Çelebi'nin vazîfeye devam etmesine müsâade ederek, kendisi uzlete çekilmeyi arzu ettiğini beyân etmiştir. Ancak, Muhammed Sadreddin Çelebi; bunu kabul edemeyeceğini beyân etmiştir.⁵³⁷

Ebûbekir Çelebi zamân-ı meşîhatinde Hz. Mevlânâ Türbesi'nde vukû bulan Hz. Mevlânâ'nın sandukasının açılması hâdisesinin akabinde sandukada meydana gelen tahrîbât ve II. Bostân Çelebi zamân-ı meşîhatinde Konya'da vukû bulan büyük zelzele sebebiyle Kubbe-i Hadrâ'da meydana gelen hasarın tâmir edilmesi için II. Bostân Çelebi; "Onun harap olması zümrütten yapılmış kubbenin harap olması ile denktir. Benim ulu ceddin komşularını korumak için kendi kubbesinin külâhını feda etmiştir" buyurmuş ve kendi malvarlığıyla tâmirâtı gerçekleştirmek istemiştir. Ancak, Hz. Mevlânâ Türbesi devlet eliyle inşâ edildiğinden, tâmirât için Saray'a başvurmak gerekmiştir. Bu başvuru karşısında pâdişah II. Mustafa "İntisâb-ı nesebiyeleri kâfidir.

⁵³⁴ Baltacı Mehmed Paşa hakkında bkz: Aktepe, Münir, "Baltacı Mehmed Paşa", *DİA*, c. V, s. 35-36

⁵³⁵ Baltacı Mehmed Paşa'nın mevlevîler arasında hayırla yâdedilen bir kimse olduğundan bahseden Mustafa Sâkib Dede, Kalaylıkoz Ahmed Paşa ile Baltacı Mehmed Paşa'yı kıyaslayarak *فَلَنْ كُنْ يَفْعَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ* (İsrâ, 17/84) [*De ki: Herkes kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar*] âyetini delil getirmiştir.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 191)

⁵³⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 191-192

⁵³⁷ Mustafa Sâkib Dede, II. Bostân Çelebi'nin Kıbrıs sürgünü avdetinde, karşılayan dervişler arasında hazır bulunduğunu kaydetmektedir.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 192, 193)

Bu hizmet-i ta'mîr dahi bizlerindir ki, Sultanü'l-Ârifin'e vesîle-i intisâbımız olsun" buyurarak, tâmir masraflarının devlet tarafından karşılanmasını emretmiştir. Bu esnâda, Sadrazâm Köprülü Mehmed Paşa'nın (ö. 1072 h./1661 m.)⁵³⁸ kardeşi Hasan Ağa'nın oğlu olan, aynı zamânda Yenikapı Mevlevîhânesi postnişînlerinden Kârî Ahmed Dede'nin⁵³⁹ de müntesiblerinden olan ve târihte "Amcazâde" lakabıyla anılan, Amcazâde Hüseyin Paşa (ö. 1114 h./1702 m.), pâdişah II. Mustafa'nın huzûruna üç kez çıkarak tâmir masraflarını karşılamasını müsâade edilmesini ricâ etmiştir.⁵⁴⁰ Ve nezr-i mevlevî⁵⁴¹ olmak üzere 18 kese ve dervişlere de hırka bahâsı olmak üzere de 3 kese altın göndermiş ve "Eğer onların hizmeti mâl ileyse, bu fakîr de cisim ve canıyla bu hizmeti tamamlamak arzûsundadır" diyerek, II. Bostân Çelebi'nin himmetini talep etmiştir.⁵⁴²

⁵³⁸ Köprülü Mehmed Paşa için bkz: İlgürel, Müctebâ, "Köprülü Mehmed Paşa", *DİA*, c. XXVI, 258-260

⁵³⁹ **Kârî Ahmed Dede:** (ö. 1090 h./1679 m.) Mevlevî kaynaklarına göre, Kastamonu'lu Halvetî meşâyihından bir zâtın evlâdı olan Kârî Ahmed Dede, ilim tahsilinde bulunup Konya'ya gitmiş ve burada III. Muhammed Ârif Çelebi'ye intisâb etmiştir. Bir müddet Konya Mevlânâ Dergâhı'nda hizmet ettikten sonra, İstanbul'a gönderilmiş, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde, Sabûhî Ahmed Dede'nin nezâretinde seyr ü sülûkünü tamamlamıştır. Sabûhî Ahmed Dede'nin vefâtının ardından, postnişîn olan el-Hâc Ahmed Dede'nin mesnevîhanı olan Kârî Ahmed Dede, bu vazîfesi sebebiyle "kârî/okuyucu" olarak anılmıştır. 30 sene kadar bir zaman boyunca mevlîhânedan dışarı çıkmayarak ilim tahsil eden Kârî Ahmed Dede, el-Hâc Ahmed Dede'nin 1078 h./1668 m. târihinde vefâtının ardından Pîr Hüseyin Çelebi tarafından Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi tâyin edilmiş, 1090 h./1679 m. târihinde vefat eden kadar bu vazîfeyi devam ettirmiştir.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 309; 313; 316; Mehmed Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevleviyye'den Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 108-112)

⁵⁴⁰ *Sefîne*'de nakledildiğine göre, esâsen Hüseyin Paşa, Konya Mevlânâ Dergâhı'na hizmette bulunmak bâbında, Kubbe-i Hadrâ'yı tecdid etmek arzû etmekteymiş. Ancak meseleyi gündeme getirip, teklif etmekte zorlanıyormuş. Tâmirât için istenen müsâade Saray'a ulaştığında ise, tâmirât mesârifini karşılamak için pâdişahın iznini almış. Bu müsâadeyle Dergâh-ı Mevlânâ'ya yaptığı hizmetten duyduğu saâdeti ömrü boyunca duyduğu saâdetlerle kıyaslayarak, hayâtı müddetince tâmirâtı gerçekleştirdiğinde duyduğu hazzın 1/10'unu bile duymadığını ifade ettiği rivâyet edilmektedir.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 196)

⁵⁴¹ **Nezr-i Mevlevî:** Mevlevîlik'te hediyeye "nezr" denir. Mevlevîler, birbirlerine verdikleri hediye "nezr-i Mevlânâ" diyerek takdim ederler. Mevlânâ'nın hediyesi de reddedilmeyip alınır. Mevlevîlik'te nezr sayısı ise, *Mesnevî*'nin ilk onsekiz beyitinden mülhem olmak üzere 9 ya da 18'dir. Ya da 9'un katları da nezir sayısı olarak kabul edilir. Dergâh'a bağışta bulunmak isteyen, dede ve dervişlere yardımda bulunmak isteyenler, bu sayılar miktârınca parayı, görüşme esnâsında postun altına koyarak takdim ederdi.

(Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 150-151)

⁵⁴² Kubbe-i Hadrâ'nın geçirdiği bu tâmirât için birçok târihler de düşülmüştür. *Sefîne*'de Mustafa Sâkîb Dede, kendisinin kaleme aldığı,

*Dedi târihini bâdî nazardan Sâkîb-ı hayrân
Görün kâmilde olmuş nüh-kıbâb eltaf-ı minâ (1110 h./1698 m.)*

mısrâyyla biten oldukça uzun târihi kaydetmektedir. Bunun hâricinde, kaynaklarda Nesîb Dede'nin düştüğü;

*Nesîbâ mülhim-i gaybî dedi târîh-i cedîdin
Yine minâ yapıldı kubbe-i pür-nakş-ı Mevlânâ*

II. Bostân Çelebi zamân-ı meşîhati, Vânî dağdağasının tamâmen sona erdiği ve dervişlerin eski şevk ve muhabbetleriyle hizmetlerine devam ettikleri bir zaman olmuştur. Semâ yasağı zamânında da bir nev’i fetret devri yaşayan mevlevîhânelerin uyandırılması için II. Bostân Çelebi’nin ziyâdesiyle hizmet ettiğini, dağılan dervişleri topladığını, mevlevîhâneleri düzenleyip, buralara şeyhler tâyin ettiğini ve Dergâh’a âid vakıfların haklarını ne pahasına olursa olsun koruyup gözettiğini ve bütün bu zorluklara da büyük bir tahammül gösterdiğini söylemek mümkündür.⁵⁴³

II. Bostan Çelebi, 27 sene postnişîn olarak vazîfe yaptıktan sonra, 1117 h./1705 m. senesi şevval ayının 13. çarşamba günü, 65 yaşındayken vefat etmiştir.⁵⁴⁴ Vefâtından bir gün önce, şeyh libâsıyla dervişlerin huzûruna çıkarak; “Niyâzımın geri kalanı şehitlik mertebesiydi, onu da şerefli atamın mukaddes sırrı hürmetine revâ gördüler. Bir aziz geldi, beni bir fakiri dâvet etmem için gönderdiler ve kulluk dışındaki zikirleri menzilin evi yaptım. Gidin! Güzel kokular, tilâvet ve zikirle ev sâhipliği yapın!” Mübtelâ olduğu hastalığının ilerlediğini de hissettiğinden, postnişîn olarak kimi tâyin ettiği suâlîne; “Halefîm, selefîm Sadreddin’dir. Onun önüne geçmeyin” buyurarak, daha önce de kendisinin yerine vekâlet eden büyük oğlu Muhammed Sadreddin Çelebi’yi işâret etmiştir.⁵⁴⁵

ve şâir Nâbî’nindüştüğü;

*Etdi nüzûl mısra’ târîh-i gaybdan
Ta’mir olundu künbed-i ulyâ-yı Mevlevî*

târihler bulunmaktadır.

Ayrıca bâzı kaynaklarda, bu tâmirâtın Kadızâde meselesinin vukû bulduğu zamânda gerçekleştiğinden bahsetmektedir. Ancak, Kadızâdeliler meselesi, Ebûbekir Çelebi zamân-ı meşîhatinde yaşanmış; Hz. Mevlânâ’nın sandukasının açılıp, cesedinin çürüyüp çürümediği görülmek istenmiştir. Bu sebeple de pâdişah IV. Murâd, inci tesbihini sandukanın kenarından, aşağı düşürmüş ve sandukayı açmak için hamle yapmıştır. Bunu gerçekleştirememişse de, sandukada küçük çapta bir hasar meydana gelmiştir. Yine aynı kaynakta, tâmirâtın II. Bostân Çelebi’nin malvarlığıyla gerçekleştirildiği, Saray’ın az bir miktâr katkıda bulunduğu yazılıdır. Yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi, II. Bostân Çelebi böyle bir talepte bulunmuş, ancak Saray buna müsâade etmeyerek, tâmirâtın devlet eliyle gerçekleştirilmesini emretmişlerdir. Ayrıca, II. Bostân Çelebi’nin bütçesinin tâmirât masraflarını karşılamaya yeterli gelmediği ve Amcazâde Hüseyin Paşa vâsıtasıyla pâdişah II. Mustafa’ya mürâcaat edildiği de verilen bilgiler arasındadır. Ancak, *Sefîne*’ye göre, pâdişaha Amcazâde Hüseyin Paşa vâsıtasıyla mürâcaat edilmemiş; Amcazâde Hüseyin Paşa kendisi defâatle pâdişaha mürâcaat ederek, tâmirâtı üstlenmek için müsâade istemiştir.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 194-195; Özönder, “Mevlânâ Türbe ve Külliyesinin Tâmir ve İlâveler Kronolojisi”, s. 20-22)

⁵⁴³ Önder, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 196

⁵⁴⁴ *Târîhçe-i Aktâb*’da Çelebi’nin vefat târihiyle ilgili şu mısralar bulunmaktadır:

*Olub târîh bin yüz on yedi hem
Bekâ dergâhına azm etdi hurrem*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 10; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 323)

⁵⁴⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 197

19) Muhammed Sadreddin Çelebi (d. 1080 h./1669 m. - ö. 1123 h./1711 m.)*

Abdülhalim Çelebi'nin (ö. 1090 h./1679 m.) büyük oğlu II. Hacı Bostan Çelebi'nin (ö. 1117 h./1706 m.) oğlu olan Muhammed Sadreddin Çelebi, 1080 d./1669 m. târihinde dünyâya gelmiştir.⁵⁴⁶ Çilesini babasının yanında tamamladıktan sonra; babasının hac ziyâreti esnâsında ve Kıbrıs'ta sürgünde olduğu zamanlarda makâma vekâlet eylemekle berâber, babası Hacı II. Bostan Çelebi'nin vefâtının ardından, 37 yaşında, 8 Zilkâde 1117 h./21 Şubat 1706 târihinde postnişîn olmuştur.⁵⁴⁷

Sefîne'de, Sultan III. Ahmed ve Sadreddin Çelebi arasında geçen bir olay nakledilir: Osmanlı pâdişahlarının birçoğu, gerek sihir, büyü ve nazardan korunmak ve bâzı sinir hastalıklarına karşı tedbir almak; gerekse Hz. Mevlânâ'ya muhabbetlerini bildirmek için sikke tekbirletmişlerdir. Ecdâdının bu anânesine uyarak Sultan III. Ahmed de Hz. Mevlânâ'nın muhibbi olduğunu göstermek için, sikke tekbirletip bu muhabbetini kanıtlamak istemiştir. Ve ipek bir sikke yaptırıp, tekbirletmek üzere Konya'daki çelebilik makâmına göndermiştir. O zaman bu makâmda bulunan Sadreddin Çelebi, ipekten bir sikke ile karşılaşınca üzüler; “Piş-kudemân-ı tarikat-i aliyye-i Hüdâvendigârî'den arakiyye-i peşmînen gayrîye tekbîr-i mer'î ve mesmû' değildir” buyurmuş; Hz. Mevlâna yolunda yünden başka sikkenin tekbirlenmesinin duyulmadığını söylemiş ve pâdişah eğer Mevlânâ'ya muhabbetini isbâtlamak istiyorsa yünden bir sikkenin kâfi geleceğini söyleyerek basit bir yün sikkeyi tekbirleyerek, pâdişahın dâvetine icâbet etmek için İstanbul'a yola çıkmıştır. Bâzı rivâyetler, pâdişahı Çelebi'nin sözlerine alınmayarak yünden sikkeyi başına giydiği yönündedir. *Sefîne*'de ise, Akşehir civârında Sadreddin Çelebi'nin rahatsızlandığı ve Konya'ya dönmek zorunda kaldığı, dönüşünün akabinde de vefat ettiği bilgisi bulunmaktadır.⁵⁴⁸

6 sene postnişîn olarak vazîfe yaptıktan sonra, 44 yaşındayken, 29 Cemâziyelevvel 1124 h./4 Temmuz 1712 m. târihinde, bir seyâhat esnâsında rahatsızlanarak, tâun

⁵⁴⁶ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 314; *Târîhçe-i Aktâb*'da;

Ânın mahdûmu Sadrüddin Kâmil
Cihâna oldu bin seksende dâhil

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 10)

⁵⁴⁷ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 323; Muslu, *a.g.e.*, s. 316

⁵⁴⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 199; Çelebi, Asaf Hâlet, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 111-112; Önder, *a.g.e.*, s. 196-197

hastalığından vefat etmiştir.⁵⁴⁹ Vefâtından önce “Sadr’ın boşluğunu Ârif’ten başka kim doldurabilir?” buyurarak, kendisinden sonra IV. Muhammed Ârif Çelebi’yi postnişîn tâyin ederek, çelebiler arasında çıkabilecek ihtilâfların da önüne geçmiştir.⁵⁵⁰

20) IV. Muhammed Ârif Çelebi (d. 1090 h./1679 m. - ö. 1159 h./1746 m.)*

18. postnişîn Abdülhalim Çelebi’nin (ö. 1090 h./1679 m.) küçük oğlu Abdurrahman Çelebi’den (ö. 1111 h./1699 m.) olan torunu olan IV. Muhammed Ârif Çelebi; 1090 h./1679 m. târihinde dünyâyâ gelmiştir.⁵⁵¹ *Sefîne*, Muhammed Ârif Çelebi’nin amcasının oğlu ve kendinden önceki postnişîn olan Sadreddin Çelebi (ö. 1123/1711) ile aynı dönemde tedrîsten geçtiklerini ve çile çıkardıklarını rivâyet eder.⁵⁵²

Tevâzuu, cömertliği, vakarı ve kimseye karşı boyun eğmeyen tavrı ile dikkati çeken Muhammed Ârif Çelebi;⁵⁵³ Sadreddin Çelebi’nin 1123 h./1711 m.’de vefâtından sonra çelebîlik makâmına gelmiş; makâmda bulunduğu dönemde hac vazîfesini yerine getirerek “Hacı Ârif Efendi” olarak anılmıştır.⁵⁵⁴

⁵⁴⁹ *Sefîne*’de, Muhammed Sadreddin Çelebi’nin bu seyâhate pâdişahın sikkesini tekbirlemek amacıyla çıktığı rivâyet edilmektedir.
(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 199; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 324-325; *Târîhçe-i Aktâb*’da Sadreddin Çelebi’nin vefâtıyla ilgili;

*Sene bin yüzle yirmi dört olunca
Cenân gülzârına gitdi o gonca*

beyti bulunmaktadır. (*Târîhçe-i Aktâb*, s. 10); Muslu, *a.g.e.*, s. 316

⁵⁵⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 200

⁵⁵¹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 316; *Târîhçe-i Aktâb*’da Muhammed Ârif Çelebi’nin doğumuyla ilgili;

*Muhammed Ârif-i râbî’ Efendi
Ki bin doksanla altı güne geldi
Hafididir cenâb-ı Bostân’ın
Otuzbeş yıl meşîhat postu ânın*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 10)

⁵⁵² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 200-201

⁵⁵³ Muhammed Ârif Çelebi’nin başkalarının kendisinden ricâcı tavırları karşısında ise; “Zamânı nefsin işlerine tahsîs etmek; başkalarının işleriyle umûmîleştirmekten evlâdır” buyurduğu ve insanların bu konudaki temâyüllerine karşı tavrını belirttiği rivâyet edilir.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 201)

⁵⁵⁴ *Sefîne* müellifi Mustafa Sâkîb Dede, *Sefîne*’nin kaleme alındığı zamanda IV. Muhammed Ârif Çelebi’nin postnişîn olduğunu kaydetmektedir.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 122; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 338)

Muhammed Ârif Çelebi; Mevlevîliğin yayılmaya devam ettiği bir zamânda postnişînlik vazîfesinde bulunmuştur.⁵⁵⁵ Ayrıca, Muhammed Ârif Çelebi'nin postnişînliği zamânında, Konya Mevlânâ Dergâhı'nın bitişiğindeki Sultan Veled Medresesi tâmir edilmiş ve büyütülerek, Hz. Mevlânâ evlâdının tahsil göreceği bir özel bir okul hâline getirilmiştir.⁵⁵⁶

Çelebilik makâmında bulunduğu zaman birçok önemli isim kendisine intisâb ettiği, bunlardan Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın (ö. 1171/1758),⁵⁵⁷ Muhammed Ârif Çelebi'nin kendisine sikke tekbirlemiş olmasıyla iftihar ettiği rivâyet edilir.⁵⁵⁸

Sefîne'nin rivâyetine göre; 1157 h./1744 m. senesinde Muhammed Ârif Çelebi, “Bundan böyle bütün dostların zevk u safâsı artacaktır. Çünkü düşmanlar kahrolmuştur. Kendini göstermenin, şöhratli davranmanın cezâsı kendini göstermiştir. Yolda olan yılan da yaklaşmaktadır” buyurarak vefâtının yaklaştığını haber vermiş ve 35-36 yıl postnişînlik vazîfesinde bulunduktan sonra, 1158-9 h./1746 m. senesinde de oğlu II. Ebûbekir Çelebi'yi (ö. 1198 h./1785 m.) postnişîn tâyin etmiş; 3 gün sonrasında da vefat ederek Mevlânâ Dergâhı'na defnedilmiştir.⁵⁵⁹

⁵⁵⁵ Bu dönemde, bâzı yeni tesis edilen mevlvihâneler bulunduğu bilgisine ulaştık, ancak hangileri olduğunu tesbit edemedik. Muhammed Ârif Çelebi zamân-ı meşihatinde hilâfetnâme alan postnişînler hakkında bilgi vermek gerekirse; bunlar arasında Yenikapı Mevlvihânesi şeyhlerinden Peçevi/Ârif Ahmed Dede (ö. 1137 h./1724 m.) (İhtifâlcî Mehmed Ziyâ Bey, Peçevi/Ârif Ahmed Dede'nin Sadreddin Çelebi'nin hilâfetnâmesiyle Yenikapı'ya postnişîn tâyin edildiğini kaydetse, Ahmed Dede'nin hilâfetnâme aldığı 1126 h./1714 m. târihinde IV. Muhammed Ârif Çelebi postnişîn bulunmaktadır), Konevî Mesnevîhan Mehmed Dede (ö. 1138 h./1725 m.), Safî Mûsâ Dede (ö. 1157 h./1744 m.), Köçek/Küçük Mehmed Dede (1159 h./1746 m.); Galata Mevlvihânesi şeyhi Nâyî Osman Dede'nin (ö. 1142 h./1729 m.) oğlu Sırrî Abdülbâki Dede (ö. 1164 h./1750); Tavşanlı Mevlvihânesi şeyhi Esîf Sıdkî Dede'nin (ö. 1145 h./1732 m.) yerine 12 yaşlarındaki oğlu Abdülhafız Dede; Kütahya Ergüniye Mevlvihânesi şeyhi Mustafa Sâkîb Dede'nin (ö. 1147 h./1735-6 m.) yerine oğlu Ahmed Hâlis Dede (ö. 1191 h./1777 m.) sayılabilir. Ayrıca, *Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye* müellifi Sahîh Ahmed Dede de (ö. 1229 h./1813 m.), babasının doğumundan önce kendisini Hz. Mevlânâ hizmetine nezretmesi sebebiyle henüz 22 aylıkken Muhammed Ârif Çelebi tarafından tekbirlenen sikkeyi giymiştir. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 325, 327-330, 332; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevleviyye'den Yenikapı Mevlvihânesi*, s. 134, 136, 138, 142)

⁵⁵⁶ Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 317

⁵⁵⁷ Kaynaklarda Hekimoğlu Ali Paşa'nın tasavvufî şahsiyeti ile ilgili bir bilgiye rastlamadık.

(Hekimoğlu Ali Paşa ile ilgili olarak bkz: Aktepe, Münir, “Hekimoğlu Ali Paşa”, *DİA*, c. XVII, s. 166-168)

⁵⁵⁸ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 338

⁵⁵⁹ *Sefîne*'de, Muhammed Ârif Çelebi'nin vefâtıyla ilgili bilgi bulunmaktadır. Ancak, Çelebi'nin vefat târihi olan 1158-9 h./1746 m.'de Mustafa Sâkîb Dede'nin ber-hayât olması mümkün değildir. Mustafa Sâkîb Dede'nin vefat târihi 1147 h./1735-6 m. olduğundan, bu bilginin, Mustafa Sâkîb Dede'nin ardından büyük bir ihtimâlle Kütahya Ergüniye Mevlvihânesi şeyhi olan oğlu Ahmed Hâlis Dede (ö. 1191 h./1777 m.) tarafından ilâve edildiği kanâatini taşımaktayız.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 203; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 338; *Târîhçe-i Aktâb*'da Muhammed Ârif Çelebi'nin vefâtıyla ilgili;

21) II. Ebûbekir Çelebi (d. 1133 h./1720 - ö. 1198 h./1785 m.)

IV. Muhammed Ârif Çelebi (ö. 1159 h./1746 m.) oğlu olan II. Ebûbekir Çelebi, babasının postnişinliği zamânında, 1133 h./1720 m. rebûlevvel ayında Konya’da dünyâya gelmiştir.⁵⁶⁰ Babasının 1159 h./1746 m. senesi rebûlâhir ayında vefâtının ardından, vazîfeye başlamıştır.⁵⁶¹

Postnişîn olmasının hemen akabinde, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi olan Küçük Mehmed Dede’nin (ö. 1159 h./1746 m.)⁵⁶² vefat etmesi ve II. Ebûbekir Çelebi bu haberi almasının ardından; Konya Mevlânâ Dergâhı’nda “baş bevvâb”⁵⁶³ olarak vazîfe yapan Kütahyalı Seyyid Ebûbekir Dede’yi (ö. 1189 h./1775 m.)⁵⁶⁴ huzûruna dâvet etmiş; yeni bir sikke

Cânâna gitdi bâ iclâl ü ikbâl

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 10)

⁵⁶⁰ *Târîhçe-i Aktâb*, II. Ebûbekir Çelebi’nin doğum târihi hakkında;

Onun mahdûmu Seyyid Hâc Ebûbekir

Sehâvet ma’deni mânend bu Bekr

Gelüb bin yüz otuz üç sâli dehre

Makâmda kırk sene vermişdi behre

kıt’asını kaydetmektedir. (*Târîhçe-i Aktâb*, s. 10)

⁵⁶¹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 327, 333

⁵⁶² **Küçük/Köçek Mehmed Dede:** 1157 h./1744 m.’de vefat eden Safî Mûsa Dede’den sonra 18 ay kadar Yenikapı Mevlevîhânesi’nde postnişinlik vazîfesinde bulunmuştur. Hayâtı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Küçük Mehmed Dede’nin Konya’lı olma ihtimâli ve bir müddet Hz. Mevlânâ Dergâhı’nda “türbedârlık” vazîfesinde bulunmuş olma ihtimâli yüksektir. Buradaki vazîfesi esnâsında da IV. Muhammed Ârif Çelebi tarafından Yenikapı Mevlevîhânesi’ne 11. Postnişîn olarak atanmıştır. 1159 h./1746 m.’de vefat etmiştir. Yenikapı Mevlevîhânesi hazîresine defnedilmiştir.

(İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevlevîyye’dan Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 141-142; Muslu, *a.g.e.*, s. 359; dpnt: 1860)

⁵⁶³ **Bevvâb:** Türbedâr; Mevlevîlik’te, Hz. Mevlânâ’nın türbesinin ya da hangi mevlevîhânedeki türbenin temziliğinden sorumlu olan kimsedir. Türbedâr, yaşça en olgun ve bekâr, hiç evlenmemiş dedelerden seçilir. Türbede, türbedâr ile birlikte “bevvâb” olarak isimlendirilen üç de yardımcı bulunur. Bu yardımcıları, Hz. Mevlânâ Türbesi’ndeki vazîfelerinin hâricinde, nöbetle “niyâz”da bulunurlardı. “Niyazda bulunmak” ise, âdâb üzere eller kalp üzerinde huşû ve tevâzû ile bulunmaktır.

(Arpaguş, *Mevlevîlik’te Mânevî Eğitim*, s. 116)

⁵⁶⁴ **Kütahyalı Seyyid Ebûbekir Dede:** *Sefîne* müellifi Mustafa Sâkîb Dede’nin de talebelerinden olan Seyyid Ebûbekir Dede’nin babası, Halvetî Ahmed Efendi (ö. 1150 h./1738 m.); annesi, Emine Şerîfe Hanım’dır. Bu evlilikten 1117 h./1705 m. dünyâya gelen Ebûbekir Dede, bidâyette Kütahya Mevlevîhânesi şeyhi, Mustafa Sâkîb Dede’nin talebesi Esîf Sıdkî Dede’nin talebesi olmuştur. Ancak annesinin vefâtından sonra babasının başka bir hanımla evlenmesi sebebiyle, Seyyid Ebûbekir Dede, 23 yaşındayken iki erkek kardeşiyle (1120 h./1708 m.’de doğan Seyyid Ömer ve 1122 h./1710 m.’de doğan Seyyid Osman Efendiler) birlikte babası tarafından Kütahya’da Mustafa Sâkîb Dede’nin taht-ı terbiyelerine verilmişlerdir. Sahîh Ahmed Dede’nin rivâyetine göre; Halvetî Ahmed Efendi oğullarını teslim ederken Mustafa Sâkîb Dede’ye: “Ben ihtiyâr oldum. Hizmet-i şerîfinize kudretim yoktur. Oğullarım seyyidler zât-ı şerîfinizin hizmet-i âlînizde bulunsun. Ben târîk-i Halvetî’denim. Oğullarım seyyidler, târîk-i Mevlevî’den olsunlar” ricâsında bulunmuştur. Mustafa Sâkîb Dede, bu ricâyı geri çevirmeyerek üç kardeşi de hizmetlerine kabul ederek, onlara aynı günde Mevlevî külâhı giydirmiştir. 1148 h./1735 m.’de Mustafa Sâkîb Dede’nin vefâtından sonra, postnişîn olan Ahmed Hâlis Dede’ye (ö. 1191 h./1777 m.) bîat eden kardeşlerden Seyyid Ömer Dede, bir süre sonra köyüne dönmüş ve evlenmiştir. Düğünün olduğu gün babaları Halvetî Ahmed Efendi, 1151 h./1738 m.’de vefat etmiştir. Bunun üzerine

tekbirleyip yeşil hilâfet sarığını sararak hilâfetnâmesini takdîm etmiş ve böylece kendisini Yenikapı Mevlevîhânesi'ne postnişîn atamıştır. Seyyid Ebûbekir Dede ile birlikte Konya Mevlânâ Dergâhı dervişlerinden olan kardeşi Seyyid Osman Dede'ye de (ö. 1189 h./1775 m.) bu merâsim esnâsında icâzetnâme verilmiştir.⁵⁶⁵

II. Ebûbekir Çelebi'nin postnişînliği döneminde yaşanan bâzı âile içi karşılıklar ve siyâsî çalkantılar sebebiyle Saray, II. Ebûbekir Çelebi'yi görevinden azlederek yerine Mesnevîhan Seyyid Alizâde'yi atamıştır. Hattâ II. Ebûbekir Çelebi'nin idâmı için bir fermân da hazırlanmış, bu durum karşısında da II. Ebûbekir Çelebi, en büyük silâh olarak Yeniçeriler'i etrâfında toplayarak Konya'da bir isyân başlatmıştır. Bu isyân çok geçmeden bastırılmış ve II. Ebûbekir Çelebi hakkındaki îdam fermânı geri çekilmiştir. Ancak II. Ebûbekir Çelebi'nin Manisa'ya sürgüne gönderilmesine karar verilmiştir.⁵⁶⁶ 1190 h./1776

Ebûbekir Dede ve Osman Dede, Ahmed Hâlis Dede'den de müsâade alarak Konya'ya giderek Hz. Mevlânâ Dergâhı'nda hizmete devam etmişlerdir. Bu dönemde makâm çelebisi olan IV. Muhammed Ârif Çelebi tarafından Ebûbekir Dede, Hz. Mevlânâ Türbesi'ne "bevâb"; Osman Dede de "meydancı" olarak vazîfelendirilir.

1159 h./1746 m.'de vefat eden Yenikapı Mevlevîhânesi postnişîn Köçek/Küçük Mehmed Dede'nin yerine II. Ebûbekir Çelebi tarafından vazîfelendirilen Ebûbekir Dede, kardeşi Osman Dede ile birlikte İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. 1159 h./1746 m. senesinin Ramazan'ında İstanbul'a ulaşmışlar ve kırkıncı günde de pâdişah tarafından Saray'a kabul edilmişlerdir. Böylece başlayan Yenikapı Mevlevîhânesi postnişînliği vazîfesi 30 sene kadar devam etmiş ve Seyyid Ebûbekir Dede 1189 h./1775 m. târihinde vefat etmiştir.

İki kez evlenen Seyyid Ebûbekir Dede'nin eşinin vefâtı sebebiyle kısa süren ilk evliliğinden çocuğu olmamış, ancak Abdülbâki Sırrî Dede'nin kızı Saîde Hanım'la yaptığı ikinci evliliğinden *Defter-i Dervîşân* kayıtlarını da başlatan Ali Nutkî (d. 1176 h./1762 m. - ö. 1219 h./1804 m.), Abdülbâki Nâsır (d. 1179 h./1765 m. - ö. 1236 h./1821 m.) ve Abdürrahim Künhî (d. 1183 h./1769 m. - ö. 1247 h./1831 m.) Dedeler dünyâya gelmiş ve oğulları kendisinden sonra Yenikapı Mevlevîhânesi'nde postnişîn olarak vazîfe yapmışlardır. Ayrıca, *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye* müellifi Sahîh Ahmed Dede (ö. 1229 h./1813 m.) de Seyyid Ebûbekir Dede'nin birâderi Seyyid Ömer Dede'nin (ö. 1187 h./1773 m.) oğludur. Ve babasının oğlunu doğmadan Hz. Mevlânâ'nın hizmetine bağışlaması sebebiyle, henüz iki yaşındayken sikkesi tekbirlenmiş ve babasının tevassutu ile Mevlevî tarîkine bağlanmıştır.

Seyyid Ebûbekir Dede'nin şiirle meşgûl olduğu ve *Merâtib-i İhsâniyye* ve *Menâkıb-ı Kudsiyye* isimli iki eseri bulunduğu rivâyet edilmektedir. Ancak kütüphânelerde bu iki esere rastlanmamıştır.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 322-337; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevleviyye'den Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 142-143; Muslu, *a.g.e.*, s. 326-329; Erdoğan, Mustafa, "İstanbul'da Kütahyalı Bir Şeyh Âilesi: Seyyid Ebûbekir Dede ve Ahfâdî", *İstanbul Araştırmaları*, sy: VII, İstanbul, 1998, s. 127-147)

⁵⁶⁵ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 333; Kütahyalı Seyyid Ebûbekir Dede'nin hâricinde, Seyyid Ali Nutkî Dede (ö. 1219 h./1804 m.) de II. Ebubekir Çelebi tarafından Yenikapı Mevlevîhânesi postnişînliğine tâyin edilmiştir. (İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevleviyye'den Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 144)

⁵⁶⁶ 1190 m./1776 m. târihli hükümde özetle, Konya'da Mevlânâ ahfâdından Ebûbekir Efendi vilâyet işlerine karışmadığı müddetçe halk huzûr içinde iken, Hidâyet-zâde Türbesi'ni yapmaya tâyin olunana kızıp, eşkıyâ ve yeniçerileri ayaklandırıp, bir kişiyi öldürtüp, mahkemeyi bastırıldığından Manisa'ya sürülmesine karar verildiğinden bahsedilmektedir.

(hüküm metni için bkz: Uluçay, Çağatay, "Sürgünler", *TTKBelleten*, c. XV, sy: LIX, Ankara, 1951, s. 517; dpnt: 36)

m.'de başlayan sürgün hayâtı uzun sürmemiş ve affedilerek Konya'ya dönmesine müsâade edilmiştir.⁵⁶⁷

II. Ebûbekir Çelebi'nin Abdurrahman ve Hacı Mehmed Ârif adında iki oğlu dünyâya gelmiş, ancak kendisinden önce vefat etmişlerdir. Ebûbekir Çelebi ise, 28 Rebûlâhir 1198 h./21 Mart 1784 m. târihinde, 64 yaşındayken, ikinci namâzı için abdest aldığı esnâda vefat ederek, Türbe'ye defnedilmiştir.⁵⁶⁸ Şeyh Gâlib (ö. 1213 h./1799 m.) II. Ebûbekir Çelebi'nin vefâtı için şu târihi düşmüştür:

*O şâhın böyle yazdım rihlet-i târîhini Gâlib
Ebûbekir ibn Monlâ etdi azm-i âlem-i a'lâ⁵⁶⁹*

“Garîbî” mahlasıyla kaleme aldığı çok sayıda şiiri bulunmasına rağmen, bir dîvâna sâhip olmayan II. Ebûbekir Çelebi'nin “Garîbî” mahlasıyla kaleme aldığı ve Hz. Mevlânâ'ya olan muhabbetini anlatan bir şiirine örnek verirsek;

*N'ola aşk içre desem mihr-i cihân-ârâyem
Zerre-i hâk-ı der-i Hazret-i Mevlânâyem*

*Beni keç görse adû ne ola ahibân kanı râst
Der-i Monlâ'da bugün âyîne-i ma'nâyem*

*Ola nûr-ı Hüdâ şem' bu bezm içre anâ
Dil-i pervâne gibi yakmada bî-pervâyem*

*Def ü nây ile semâ' eylesem aşk içre n'ola
Kâşif-i Mesnevî-i Ma'nevî-i Mollâyem*

*N'ola geldimse Garîbî bu fenâ mülke garîb
Sâlik-i râh-ı bekâ reh-ber-i ev-ednâyem⁵⁷⁰*

Yine “Garîbî” mahlasıyla başka bir şiiri de;

⁵⁶⁷ Muslu, *a.g.e.* s. 317-318

⁵⁶⁸ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 339; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 371; Ahmed Remzi Dede de II. Ebûbekir Çelebi'nin vefâtıyla ilgili;

*Geçince binyüzü doksan dokuz hem
O da geçdi cihândan pâk u hürrem*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 10)

⁵⁶⁹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 341; Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, s. 169

⁵⁷⁰ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 371

*Târ-ı zülfün dil-âvereye zincîr etdim
Ahsen-i vech ile dîvâneye tedbîr etdim*

*Gerçi kim seyr-i cemâinden ırâğ etdi beni
Defter-i aşkına nâmım hele tahrîr etdim*

*Şeb-i firkatde hayâli beni tenhâ komadı
Subh olunca âna ahvâlîmi tefsîr etdim*

*Ser-firâz olsa Garîbî n'ola aşk içre bugün
Hidmetinde o şehin kendimi çün pîr etdim*⁵⁷¹

22) Hacı Mehmed Çelebi (d. 1150 h./1738 m. - ö. 1230 h./1815 m.)

II. Ebûbekir Çelebi'den (ö. 1198 h./1785 m.) sonra çelebilik makâmına oturan Çelebi, İsmâil Çelebi oğlu Muhammed Emin Çelebi olarak bilinir. 1150 h./1738 m. târihinde dünyâyâ gelmiştir.⁵⁷² Konya Şer'iyye Sicilleri'nde, çoğunlukla kendisinden "Mehmed Ferruh" olarak bahsedilmektedir.⁵⁷³ 1199 h./1784 m. târihinde, 46 yaşında posta oturduğunu kendisinden naklen kaynaklar rivâyet etmektedirler. 31 sene "makâm çelebisi" olarak görev yapmıştır.⁵⁷⁴

Hacı Mehmed Çelebi'den önceki makam çelebisi II. Ebûbekir Çelebi'nin (ö. 1199 h./1785 m.) vefâtından sonra boşalan makâma Çelebi âilesinden kırk civârında başvuru olmuş, bu başvurular "huzur mürâfaası"⁵⁷⁵ adı verilen bir toplantıda değerlendirilerek Hacı Mehmed Çelebi'nin postnişinliğine karar verilmiştir.⁵⁷⁶ Abdülbâki Gölpınarlı bu toplantıyla alâkalı bir belgeyi kaydetmektedir:

⁵⁷¹ Ali Enver, a.g.e., s. 169

⁵⁷² *Defter-i Dervîşân-II/Yenikapı Mevlevîhânesi Günlükleri*, (haz: Bayram Ali Kaya- Sezâi Küçük), Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, vr. 40-a, s. 287; *Târîhçe-i Aktâb*'da doğum târihiyle ilgili;

*Olub bin yüzle ellibeş müekked
Tevellüd eyledi el-Hâcc Muhammed
Halîm-i Evvel âna cedd-i râbi'
Otuzbir yıl makâmda oldu lâmi'*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 11)

⁵⁷³ *Konya Şer'iyye Sicili* 67, s. 9, (2 Ramazan 1211h./5 Eylül 1796 m.); *Konya Şer'iyye Sicili* 68, (3 Ramazan 1211); Cristoph K. Neumann'dan naklen; Neumann, Cristoph K, "XIX. Yüzyıla Girerken Konya Mevlânâ Âsitânesi ile Devlet Arasındaki İlişkiler", *SÛTAD*, yıl: 2, sy: 2, 1996, Konya, s. 167

⁵⁷⁴ *Defter-i Dervîşân-II*, vr. 40-a, s. 287

⁵⁷⁵ **Huzur Mürâfaası:** Osmanlılar'da itiraz edilen bir dâvânın sadrâzâmın huzurunda yeniden görülmesini ifâde eden bir tâbir.

(İpşirli, Mehmet, "Huzur Mürâfaası", *DİA*, c. XVIII, s. 444)

⁵⁷⁶ II. Ebûbekir Çelebi'den boşalan makâma çok sayıda başvurunun olmasını Abdülbâki Gölpınarlı, evkâf-ı celâliyyeye hükmetme hevesinden kaynaklandığını ifâde etmektedir. Ayrıca bu dönemde Mevlânâ Âilesi'nin nüfus olarak da çok olduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

“1199 Receb-i Şerîfi’nin 13. Pazar günü Konya’da sâkin Çelebi Efendi’nin silsilesi munkarız olup, çelebilik için kız tarafından hâlâ Konya’da mesnevîhan olan Efendi ve zükûr tarafından Karaman Şeyhi Efendi ve İsmâil oğlu Şeyh el-Hâcc Muhammed Efendi ve sâir otuz-kırk nefer âdem, her biri meşîhat dâvâsıyla İstanbul’a gelip; işleri mürâfaaya havâle olunarak; arz odasında sadr-ı a’zâm, Rumeli Kadı-askeri Ârif Molla, Anadolu Kadı-askeri Arab-zâde Sâdık Molla ve İstanbul Kādısı Mekkî Efendi, üçü de dâvet olunarak muhâsımlar da dâvet olunmuş idi. Bunlardan Mesnevîhan Efendi ile Karaman Şeyhi ileri gelip, ikisi mürâfaa olundukta, Sadr-ı a’zâm Şâhin Ali Paşa (ö. 1203 h./1789 m.) Mesnevîhan’a hitâb edip; “Sen mâl-ı kesîreye mâliksin ve cerrâr tabîatlisin, sen olmazsın” ve Karaman Şeyhine hitâb edip; “Sen talebe gürûhundansın, ülü’l-emre itâat etmeyenlerdensin, geride duranlar kimlerdir?” diye suâl eylediğinde; gerek Mesnevîhan ve gerek Karaman Şeyhi “Onlar dahî zükûrdandır” diye şehâdet etmeleriyle, İsmâil Çelebi oğlu Şeyh el-Hâcc Muhammed Efendi; “Sen müstehaksın” deyip, ferâce giydirip çelebiliği tevcih eylemiştir. Huzûrdan dışarı çıkılınca, Dîvânîhâne’de Mesnevîhan taraftârı olanlar “Dünkü oğlanı şeyh eylediler” diye münâsebetsiz şeyler söylediklerinden ertesi günü Mesnevîhan avânesiyle Manisa’ya nefyedilmiştir”⁵⁷⁷

Postnişînliğinin önemli bir bölümü (22 sene), III. Selim’in pâdişahlığı dönemine rast gelmiştir. III. Selim’in Mevlevî-meşreb ve Şeyh Gâlib’in (ö. 1214 h./1799 m.) yakın dostu olması; Şeyh Gâlib’in III. Selim’in yeniliklerini destekleyen/metheden şiirler⁵⁷⁸ kaleme alması; o dönemde pâdişaha karşı son derece muhâlif tavırlar takınan, yeniliklerini özellikle de Nizâm-ı Cedîd ordusunu desteklemeyen Hacı Mehmed Çelebi’ye göz yumulmasına vesîle olmuş; pâdişah, Çelebi’nin makâmda kalmasına rızâ göstermiştir.⁵⁷⁹

Hacı Mehmed Çelebi, meşîhati döneminde, Evkâf-ı Celâliyye arâzisi üzerine bir medrese yaptırıp vakfettiği; Mevlânâ Dergâhı yanında bulunan Sultan Selim Câmii’nin tâmir

(Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan sonra Mevlevîlik*, s. 171)

⁵⁷⁷ Gölpınarlı, İsmâil Hakkı Uzunçarşılı vesîlesiyle haberdar olduğunu belirttiği bu belgenin, o dönemde Türk Tarih Kurumu Kütüphânesi 58 numarada kayıtlı olan ve III. Selim ve I. Abdülhamid dönemindeki olayları kronolojik olarak ihtivâ eden bir mecmuada bulunduğunu ifâde etmektedir. Biz bu belgenin Süleymaniye Kütüphânesi Esad Efendi Bölümü 2158 numarada kayıtlı olan Abdullah Lebîbâ Atâzâde’ye âid *Târih-i Atâzâde* isimli risâle olduğunu düşünmekteyiz.

(Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 170)

⁵⁷⁸ Şeyh Gâlib’in pâdişahı destekleyen;

*Müceddid olduğu Sultan Selim’in dîn ü dünyâyê
Nümâyandır bu nev’ pûşîdesinden kabir-i Mollâ’ye*

beyti, III. Selim tarafından Konya’ya Mevlânâ’nın sandukasına örtülmek üzere hazırlanan “pûşîde”ye işlenmiştir.

(Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 171)

⁵⁷⁹ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 173-174; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 56

ettirerek, câmi bahçesine bir kuyu açtırıp kuyudan su çekmesi için bir görevli temin ettiği arşiv belgelerinde kayıtlıdır.⁵⁸⁰

Hacı Mehmed Çelebi, 31 sene meşîhat makâmında bulunduktan sonra, 1230 h./1815 m. senesi Safer ayında, 77 yaşında iken vefat etmiş, Hacı II. Ebûbekir Çelebi'nin yanında defnolunmuştur.⁵⁸¹

Hacı Mehmed Çelebi, henüz hayatta iken, o târihte 8-9 yaşlarındaki oğlu Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'yi (ö. 1275 h./1859 m.) yerine tâyin etmiştir.⁵⁸² Kaynaklarda, kendisinden sonra makam çelebisi namzedi olan; şâirliği ile temâyüz etmiş; Hüseyin Rifat Çelebi adında bir oğlundan daha bahsedilmektedir.⁵⁸³

23) Mehmed Saîd Hemdem Çelebi (d. 1222 h./1807 m. - ö. 1276 h./1858 m.)

Hacı Mehmed Çelebi'nin oğlu Mehmed Saîd Hemdem Çelebi 3 Muharrem 1222 h./13 Mart 1807 m. târihinde Konya'da dünyâyâ gelmiştir.⁵⁸⁴

⁵⁸⁰ Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 57-58; Ateş, İbrahim, "Mevlânâ Dergâhı'yla İgili Vakıf ve Vakfiyeler", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara, 1992, s. 39

⁵⁸¹ *Defter-i Dervîşân-II*, vr. 40-a, s. 287; *Târîhçe-i Aktâb*'da Ahmed Remzi Dede;

*Olunca bin ikiyüz otuz sâl
Ecel etdi ânı da Hakk'a isâl*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 11)

⁵⁸² Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 174; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 60

⁵⁸³ Zîrâ, Hacı Mehmed Çelebi'nin, Evkâf-ı Celâliyye'nin vergi muâfiyetinin sona ermesi sonucunda halkın tepkisini üzerine çektiğinde "müsâfereten" Karahisar'a gittiği ve bu esnâda makâmını oğlu es-Seyyid Hüseyin'e terk ettiği kaynaklarda zikredilmektedir. Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin meşîhatinden önce makâmını terk ettiği oğlu, kaynaklarda zikredilen Hüseyin Rifat Çelebi olabileceği kanâatini taşımaktayız. Mehmet Önder kitabında, Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'ye hilâfet vererek makâmını terk ettiğini beyân etmişse de bu bilgi yanlıştır. Nitekim, Hacı Mehmed Çelebi'nin Karahisar'a seyahatini gösteren belge 1211 h./1796 m. târihini taşımakta ve konuyla ilgili Konya Şer'iyye Sicilleri'nde es-Seyyid Hüseyin Çelebi'nin ismi bulunmaktadır. Oysa Mehmed Saîd Hemdem Çelebi, bu meseleden hayli müddet sonra, 1222 h./1807 m. târihinde dünyâyâ gelmiştir. (Neumann, *a.g.m.*, s. 175; Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, s. 368; Önder, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 199)

⁵⁸⁴ *Defter-i Dervîşân-II*, vr. 40/b, s. 289; Seyyid Fâzıl Mehmed Paşa, *Mevleviyye Silsilesi*, s. 123; İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, "Hemdem Çelebi", *Son Asır Türk Şâirleri*, MEB Yayınları, İstanbul, 1969, c. 1-4, s. 628 Ahmed Remzi Akyürek de *Târîhçe-i Aktâb* isimli eserinde Hemdem Çelebi için:

*Saîd Hemdem ibn Hâc Muhammed
O vâlâ-menzilet şeyh-i mücedded
Bin iki yüz yigirmi iki sâl
Vücûda geldi ol alıyyü'l-âlî
Bin iki yüz yetmiş beşte nâ-gâh
Cenâb-ı Pîr'e Hemdem gitti âgâh*

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi, henüz sekiz⁵⁸⁵ yaşındayken, babası son demlerinde kendisini posta oturtarak dergâhdaki dedegân ve dervîşâna durumu bildirmiş, gerekli mercilere yazı ile mürâcaat emiştir.⁵⁸⁶ Çelebi, henüz küçük olduğu için kendisinin terbiye ve eğitimiyle ilgilenmesi için babasının amcası ve selefi II. Ebûbekir Çelebi'nin (ö. 1199 h./1785 m.) talebelerinden sertarîk Hasan Emir Dede (ö. 1253h./1819 m.) tâyin edilmiş ve Mehmed Saîd Hemdem Çelebi berâberindekilerle İstanbul'a yolcu edilmiştir. Kâfile yola çıktıktan kısa bir süre sonra Hacı Mehmed Çelebi vefat etmiştir. Kâfilenin İstanbul'a 29 Rebiulevvel 1230 h./11 Mart 1815 m. târihinde ulaştığı; Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin, çelebilerden Hidâyetzâde Hüseyin Efendi ve Kayseri Şeyhi Abdülkâdir Efendi ile birlikte Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde misâfir oldukları kaynaklarda rivâyet edilmektedir. Berâberindekilerden Mehmed Emin Çelebi ve Karaman Şeyhi Ali Efendi, Mesnevîhan Süleyman Efendi, yeğeni Cemâl Çelebi Galata Mevlevîhânesi'nde; bir diğer Saîd Çelebi Hâlet Efendi'nin konağında misâfir olmuşlardır.⁵⁸⁷ Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin maiyetinin bu kadar kalabalık olmasının sebebini diğer mevleviyânın "meşîhat talebi" olduğu rivâyet edilmektedir.⁵⁸⁸

(*Târihçe-i Aktâb*, s. 11)

⁵⁸⁵ Birçok kaynak ve Mehmed Hemdem Çelebi'nin kendisi, posta geçtiğinde 8 yaşında olduğunu kaydetmektedirler. Ancak Gölpınarlı bu bilgiye itiraz etmekte ve Çelebi'nin o târihte 9 yaşında olduğunu iddia etmektedir.

(*Mesnevî-i Şerîf*, KMMİK, no: 59; *Defter-i Dervîşân-II*, vr. 40-b, s. 289; İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, s. 628; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 174)

⁵⁸⁶ Mehmed Saîd Hemdem Çelebi, bu meseleyi, 11 yaşındayken yazıdan icâzet aldığı Sertarîk Hasan Emir Dede'nin kendisine hediye ettiği *Mesnevî*'nin birinci sayfasına kendi ifâdeleriyle şöyle aktarmıştır: "Tevellüdüm târihi 1222 h./1807 m., pederim Şeyh Hacı Mehmed Çelebi Efendi ibn İsmâil Çelebi'nin irtihâl-i dâr-ı bekâ buyurduğu sene 1230 h./1814 m. târihinde ol vakit sinn-i âcizânem 8 oluyor. Ol târihte pederim müşârün-ileyh hazretleri fakîri istihlâf buyurub ve cemî'-i dervîşâna vasiyyet ederek, cennet-mekân, firdevs-âşiyân Sultan Mahmûd Hân Hazretleri'ne bir arıza yazmış ki; 'oğlum Mehmed Saîd Çelebi'yi hilâfet ettim. Zât-ı şâhâneniz dahi tevcih-i hatt-ı hümayûnlarınızı ihsân buyurun' demiş. Nev-niyâzân-ı matbah-ı şerîfden Velî Ahmed Dede ile göndermiş ve Sertarîk Hasan Dede'ye vasiyyet etmiş ki; 'Bilirim benden sonra çelebiyân beyninde ihtilâf olur, sen oğlumu al, der-i aliyyeye götür.' Vâkıa böyle olmuş. Bunlar semâen müşârün-ileyh Hasan Dede'den ma'lûmum oldu..." (*Mesnevî-i Şerîf*, KMMMA, no: 59)

Ayrıca kaynaklarda, Hacı Mehmed Çelebi'nin vefâtından önce Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'yi posta geçirttikten sonra, bu tâyin resmîyet kesbetmesi için II. Mahmûd dönemi devlet adamlarından, Mevlevî muhibbi Mehmed Saîd Hâlet Efendi'ye (ö. 1238 h./1822 m.) verilmek üzere, Kazancı Dervîş Ahmed Dede ile Beşiktaş Şeyhi Yusuf Dede'ye (ö. 1232 h./1817 m.) bir mektup göndermiş ve mektupta: "Şimdiye kadar kendisine karşı her hususta teveccühü bulunan Hâlet Efendi'yi kazancı Dervîş Ahmed'le ziyâret edip, tâyin husûsunun tasdîkine muvaffak olmasını sağlamalarını ve aynı zamanda İstanbul mevlevîhâne şeyhlerinin de tâyin keyfiyetine rızâlarının temînini" ricâ etmiştir. (Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 174; Küçük, *Sezâi*, a.g.e., s. 60)

⁵⁸⁷ *Defter-i Dervîşân-II*, vr. 40/b, s. 289

⁵⁸⁸ Küçük, *Sezâi*, a.g.e., s. 61

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi ve berâberindekiler, İstanbul'a vâsıl olduklarının 28. gününde, 26 Rebûlâhîr 1230 h./7 Nisan 1815 m. târihinde pâdişahın huzûruna kabul edilmişler ve Mehmed Saîd Hemdem Çelebi, hocası sertarîk Hasan Emir Dede ve Ferruh Çelebi⁵⁸⁹ isminde çelebilerden bir zât "samur kürk" giymişler; bu merâsimden 3 gün sonra, Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin maiyetindeki diğer çelebiler "sincap kürk" ikrâmıyla taltîf edilmişlerdir.⁵⁹⁰ Ayrıca Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'ye 1000 kuruşluk; sâir çelebiler ve dervişlere ise 300'er kuruşluk "atiyye-i Hümâyûn-ı Pâdişahî"; her sene Konya mîrî mallarından "destâr bahâ" nâmıyla "evlâd-ı zükûr-ı çelebiyân"a 1500 kuruşluk bir ödeme bu merâsimde ferman buyurulmuştur.⁵⁹¹ Ayrıca, "zükûr çelebi"lerden her birine berât tanzimi; İstanbul'da Mevlevî şeyhlerinin harâcdan muâf tutulmaları kararları alınmıştır.⁵⁹²

Merâsimin akabinde, cemâziyelevvelin 1. günü, Mehmed Saîd Hemdem Çelebi ve berâberindekiler Yenikapı Mevlevîhânesi'ne misâfir olmuşlardır. *Defter-i Dervîşân*'ın kaydına göre de bu misâfirlik esnâsında Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin babası Hacı Mehmed Çelebi'nin vefat haberi kendilerine ulaşmıştır.⁵⁹³

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi İstanbul'a bu ilk gelişinde, 4 Cemâziyelevvel 1230 h./14 Nisan 1815 m. târihinde Beşiktaş Mevlevîhânesi'nden Üsküdar Mevlevîhânesi'ne geçmiş, burada 2 günlük bir misâfirlikten sonra "Ayrılık Çeşmesi"⁵⁹⁴ olarak bilinen mahalden duâlar ve gülbanglar eşliğinde Konya'ya yolcu edilmiştir.⁵⁹⁵

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi mürşidi sertarîk Hasan Emir Dede'den âdâb-ı tarîki öğrenmiş, ancak 1253h./1819 m. târihinde vefâtı üzerine halîfesi Seyyid Süleyman Tûrâbî'den

⁵⁸⁹ Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin yaşı küçük olması hasebiyle, eğitimi için bir hoca tâyin edilmesinin yanında çelebilerden Ferruh Çelebi nâmında bir çelebi de diğer işlerinde yardımcı olması için tâyin edilmiştir.

(*Defter-i Dervîşân-II*, vr. 40/b, s. 289)

⁵⁹⁰ *Defter-i Dervîşân-II*, vr. 40/b - 41/a, s. 289-291

⁵⁹¹ *Defter-i Dervîşân-II*, vr. 41/a, s. 291

⁵⁹² Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 174

⁵⁹³ *Defter-i Dervîşân-II*, vr. 41/a - 41/b, s. 291-293

⁵⁹⁴ İstanbul Kadıköy'de eski Bağdat sefer ve kervan yolunun başlangıcı olan menzil yeri ve çeşmesi. Üsküdar'dan başlayarak Anadolu içlerine doğru uzanan ana yol üzerinde eski Haydarpaşa Çayırı kenarında yer almaktadır. Sefere çıkanların buradan uğurlanması ve uğurlayıcıların da buradan ayrılmaları sebebiyle çeşmeye Ayrılık Çeşmesi denmiştir.

(Eyice, Semâvi, "Ayrılık Çeşmesi", *DİA*, c. IV, s. 284)

⁵⁹⁵ *Defter-i Dervîşân-II*, vr. 41-b, s. 293

(ö. 1251 h./1836 m.)⁵⁹⁶ seyr ü sülûkünü tamamlamıştır. Aslen Hindû olan, bir süre Şiraz'da ve sonra Konya'da bulunan Hoca Vecdî Efendi isminde bir zâttan da Farsça, *Mesnevî* ve tasavvuf tâlim etmiştir. Hoca Vecdî Efendi 1249 h./1833 m. târihinde Konya'da vefat ederek Mevlânâ Dergâhı niyaz penceresi önüne defnedilmiştir.⁵⁹⁷

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin meşîhati döneminde, İbrâhim Paşa Mısır Ordusu ile Konya'ya gelmiş, bu esnâda Çelebi İstanbul'a kaçıp pâdişaha sığınmış ve pâdişah Abdülmecid'in iltifâtına mazhar olmuştur. Ordu çekildikten sonra Konya'ya dönmüştür.⁵⁹⁸ Mehmed Saîd Hemdem Çelebi, İstanbul'a sığındığı esnâda İbrâhim Paşa, oğlu Celâleddin Çelebi'yi çelebilik makâmına tâyin etmiş, ancak ordu Konya'dan çekildikten sonra geri dönen Hemdem Çelebi, oğlunu azlederek posta oturmuştur.⁵⁹⁹

Defter-i Dervîşân'da kaydedilen bilgiye göre; 1244 h./1828 m. senesinde, Mehmed Saîd Hemdem Çelebi, Konya Mevlânâ Dergâhı'ndan 9, Karahisar ve Bursa'dan da toplamda 20 dervişi, kendine vekil kıldığı Bursa Şeyhi Sâlih Dede önderliğinde, harbe iştirâk etmeleri için İstanbul'a göndermiştir. Bu kâfile daha sonra Tuna civârında harbe iştirak etmişlerdir.⁶⁰⁰

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin Mevlevîlik adına en büyük hizmetlerinden birisi, hiç şüphe yok ki o zamâna kadar çelebilerin tasarrufu altında bulunan; çeşitli şekillerde kaybolmuş ve kaybolması muhtemel kitaplar için 1854 senesinde bir kütüphâne ihdâs etmesidir. O güne kadar dergâha vakfedilen değerli kitaplar, genellikle Çelebi Efendi'nin dâiresinde bulunur ya da muhâfaza edilmediği için kaybolur, sâir çelebilerin evlerine dağılmış. Hemdem Çelebi, öncelikle dağılan ve çelebi evlerinde mevcut kitapları bir araya

⁵⁹⁶ Seyyid SüleymanTürâbî olarak bilinen bu zâtın Ahmet Remzi (Akyürek) Dede'nin dedesinin babasıdır. 1232 h./1817 m. târihine kadar Konya'da bulunan SüleymanTürâbî 1251 h./1836 m. târihinde Kayseri Şeyhi iken vefat etmiştir.

(*Feridun Nâfîz Uzluk'a Gönderilen Mevlevî Mektupları*, (haz: Yakup Şafak-Yusuf Öz), Tekin Yayınevi, Konya, 2007, s. 120-121)

⁵⁹⁷ İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, s. 628; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 62

⁵⁹⁸ İnal, *a.g.e.*, s. 628

⁵⁹⁹ Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 63

⁶⁰⁰ Gölpınarlı, bu meseleden bahsederken, târih olarak 1282 h./1865 m.'yi vermektedir. Ancak *Defter-i Dervîşân*'ın kaydettiği târih 1244 h./1828 m.'dir. Ayrıca, Gölpınarlı Hemdem Çelebi, Bursa Şeyhi Sâlih Dede'yi yerine vekil tâyin ederek harbe iştirâk etmiş gibi bir kurguyla olayı nakletmiştir ki; *Defter-i Dervîşân*'da aktarılan olayda Sâlih Dede derviş grubunun başında Hemdem Çelebi'ye vekâlet etmekte ve onları İstanbul'a ardından da Tuna'ya ulaştırmaktadır.

(*Defter-i Dervîşân-II*, vr. 69/a, s. 405; Sezâi Küçük, *a.g.e.*, s. 63-64; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 175)

toplatmış, bir dervişi de “hâfız-ı kütüb” tâyin etmiş, kitapları kayıt ve Hemdem Çelebi’nin adını taşıyan bir mühürle tescil ettirmiştir.⁶⁰¹

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi, 26 Receb 1275 h./1 Mart 1859 târihinde 45 yıl postnişîn olduktan sonra Konya’da vefat etmiştir. Vefâtına Çelebi’yle aynı dönemde yaşamış ve *Şerhu’l-Evrâdü’l-Müsemma bi-Hakâyık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ* isimli evrâd tercümesi ve şerhi yazarı Seyyid Fâzıl Mehmed Paşa’nın düştüğü târih şöyledir:

*Erîke-zîb-i Mevlânâ Mehemmed Hemdem-i efhâm
Gidib ukbâya oldu sâkinân-ı Cennet’e mülhak
Muhibb-i Mevlevî Fâzıl duâ-gûne dedi târih
Saîd’i bezm-i Cennet’te kıla pîrâna hemdem Hak (1275)*⁶⁰²

Kaynaklarda, “kâmil ve ârif, ve esrâr-ı tarîka hakîkati vechile âşinâ bir mürşid-i müstecmiu’l-maârif olup; ilm ü irfânı, derece-i kemâle resîde ve eş’âr-ı fesâhat-beyânı cümle indinde makbûl ve pesendîdedir”⁶⁰³ ifâdeleri bulunmakta ve Türkçe, Farsça ve Arapça şiirleri bulunduğu bahisle⁶⁰⁴ bâzı şiirlerine yer verilmektedir. Ancak, kendisini ifâde ettiği en meşhur kıt’a şudur:

*Müfred-i postnişîn es-Seyyid
Eş-Şeyh Mehmed Saîd el-Mütehallise bî-hemdem
Nice aktâb nice ârif-i billâh gelir
Dergeh-i Pîr’e velî ben gibi Hemdem gelmez*⁶⁰⁵

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi’nin, kendisinden sonra posta geçmiş, Celâleddin, Mahmûd Sadreddin (ö. 1299 h./1881 m.), İbrâhim Fahreddin (ö. 1299 h./1881 m.), Mustafa Safvet (ö.

⁶⁰¹ Nitekim, Hemdem Çelebi’nin babasının amcası olan II. Ebûbekir Çelebi’nin vefâtının ardından vârislerinin, Çelebi’nin kendi malı olmayan dergâha âit olan kitapları İstanbul’a götürerek sattıkları acı gerçeği Feridun Nâfiz Uzluk tarafından aktarılmaktadır. Konuyla ilgili olarak Sahîh Ahmed Dede de, II. Ebûbekir Çelebi’nin vefâtının ardından kitaplarının satılmak üzere Yenikapı Mevlevîhânesi’ne getirildiğini ve bu değerli kitaplar arasında Hz. Mevlâna’nın, Sultan Veled’in, Çelebi Hüsâmeddin’in el yazısıyla *Mesnevî-i Şerîf*, *Rubâiyyât* ve *Dîvân*ların; Ulu Ârif Çelebi zamânında kaleme alınmış târih ve mecmuaların; I. Bostan Çelebi zamân-ı meşîhatine kadar çelebilerin kendi el yazılarıyla istinsâh/tahrîr ettikleri eserlerin bulunduğunu kaydetmektedir. Mehmet Önder ise, kaybolan kitapların İstanbul’a I. Ebûbekir Çelebi sürgün edildiği dönemde Çelebi ile birlikte gittiğini kaydetmektedir. Ancak burada bir yanlışlık vardır ki, I. Ebûbekir Çelebi’nin sürgüne gittiği dönemde değil, II. Ebûbekir Çelebi’nin vefâtının ardından vârisler vâsıtasıyla kitaplar İstanbul’da satılmıştır.

(Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatü’t-Tevârihi’l-Mevleviyye*, s. 340; Uzluk, Feridun Nafiz, *Ulu Ârif Çelebi’nin Rubâîleri*, s. 5; Feridun Nâfiz Uzluk’a *Gönderilen Mevlevî Mektupları*, s. 75; Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 176; Önder, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 200-201; Sezâi Küçük, *a.g.e.*, s. 63-64)

⁶⁰² Seyyid Fâzıl Mehmed Paşa, *Mevleviyye Silsilesi*, s. 123

⁶⁰³ Fatîm Tezkiresi

⁶⁰⁴ Seyyid Fâzıl Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 123

⁶⁰⁵ İhtifalci Mehmed Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevleviyye’dan Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 3

1325 h./1907 m.), Abdülvâhid (ö. 1325 h./1907 m.)adlarında beş oğlu bulunmaktadır. Kaynaklar, dâmatlarından da bahsettiği için Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin 5 oğlu ve 2 kızı bulunduğunu söyleyebiliriz.⁶⁰⁶

24) Mahmud Sadreddin Çelebi (d. 1242 h./1827 m. - ö. 1299 h./1881 m.)

26 Receb 1275 h./1 Mart 1859 târihinde vefat eden Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin yerine oğlu Mahmud Sadreddin Çelebi, çelebiyânın ve dervişânın ileri gelenlerinin arzusu ve seçimiyle 9 Ramazan 1275 h./12 Nisan 1859 m. târihinde posta oturmuştur.⁶⁰⁷ Mahmud Sadreddin Çelebi'nin posta oturuşu 17 Şaban 1275 h./22 Mart 1859 m. ve 8 Şevval 1275 h./11 Mayıs 1859 m. târihli iki beratla onaylanmıştır.⁶⁰⁸

Çelebilik makâmında bulunan postnişinlerin dergâhın idârî görevlerini de üstlenmeleri gereğince kendisine nâzırlık, mesnevîhanlık, mütevellî kaymakamlığı, türbe imamlığı gibi vazîfeler tevcih edilmiştir.⁶⁰⁹

Meşîhatı döneminde, ağırbaşlı, hoşsohbet, hayırsever bir şeyh olarak tanınan Mahmud Sadreddin Çelebi, Konya'da 1867 m. senesinde çıkan büyük bir yangında tamâmen yanan Konya Çarşısı, Yüksek Câmii ve Kapı Câmii'nin inşâsında maddî ve mânevî yardımda bulunmuştur. Yüksek Câmii yerine Abdülaziz ve annesi Pertevniyal Vâlide Sultan'ın katkılarıyla Azîziye Câmii inşâ edilmiş; Kapı Câmii'nin yerine inşâ edilen câmide de Mahmud Sadreddin Çelebi'nin maddî yardımları azımsanmayacak niteliktedir.⁶¹⁰

Büyük yangın felâketinin ardından 1290 h./1873 m. târihinde Konya'da büyük bir kuraklık meydana gelmiş ve halk perîşan olmuştur. Bu sıkıntılı dönemde, Mahmud Sadreddin

⁶⁰⁶ Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 65

⁶⁰⁷ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 176; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 68; Önder, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 202 *Târihçe-i Aktâb*'da Mahmud Sadreddin Çelebi'nin doğum ve ölüm târihleriyle ilgili olarak:

*Dahî Mahmûd Sadreddîn-i Sâni
Cenâb-ı Hemdem'e maddûm-ı Sâni
Bin iki yüzle kırk iki velâdet
Hemân doksan sekizde etti rihlet*

(*Târihçe-i Aktâb*, s. 11) Bu kıt'adan yola çıkarak, Mahmud Sadreddin Çelebi'nin posta oturduğunda, 32 yaşında olduğunu söyleyebiliriz.

⁶⁰⁸ Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 68

⁶⁰⁹ İstanbul'da vâkı' vezîr-i a'zam Murad Paşa evkâfından Hz. Mevlânâ türbe-i şerîflerinde postnişin Mahmud Sadreddin Çelebi'ye yevmî altı akçe tevcihine dâir belge için KMMA dosya no: 17

⁶¹⁰ Önder, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 202; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 69

Çelebi, Konya Vâlisi ile birlikte halkın yanında olmuş ve imkânlarını seferber etmiştir. Her iki büyük sıkıntılı olayda da diğergamlık gösteren, yardımsever davranan Çelebi sâyesinde devlet erkânının Dergâh'a teveccühleri artmıştır. Bu vesîleyle Çelebi, Sultan Abdülaziz tarafından 1276 h./1860 m. târihinde nişanla taltif edilmiştir.⁶¹¹

1284 h./1867 m. senesinde, Dergâh, Mahmud Sadreddin Çelebi'nin pâdişah'tan ricâ etmesi üzerine tâmirden geçirilmiş, matbah, Kubbe-i Hadrâ ve diğr bâzı bölümler onarılmıştır. Bir sonraki sene de, Sultan Abdülaziz tarafından dergâhın şadırvanı onarılmıştır.⁶¹²

Mahmud Sadreddin Çelebi, Dergâh'a 22 sene hizmet ettikten sonra 1299 h./1881 m. senesinde, 54 yaşındayken vefat etmiştir. Yerine o dönemde Manisa Mevlevîhânesi şeyhi olan kardeşi İbrâhim Fahreddin Çelebi (ö. 1299 h./1881 m.) geçmiştir.⁶¹³

25) İbrâhim Fahreddin Çelebi (d. 1244 h./1829 m. - ö. 1299 h./1881 m.)

Mahmud Sadreddin Çelebi'nin vefâtı üzerine çelebiyânın ve dedegânın arzusıyla o dönemde Manisa Şeyhi olan İbrâhim Fahreddin Çelebi posta oturtulmuştur. Bu seçimden şeyhülislâm telgraf aracılığıyla haberdâr edilmiş; Mahmud Sadreddin Çelebi'ye tevcih edilen bütün idârî vazîfeler İbrâhim Fahreddin Çelebi'ye de tevcih edilmiştir. Ancak, İbrâhim Fahreddin Çelebi, çelebilik makâmında bir yıla yakın bir zaman⁶¹⁴ hizmet edebilmiştir. Kardeşiyle aynı sene içerisinde, 52 yaşındayken vefat emiştir.⁶¹⁵

⁶¹¹ Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 69

⁶¹² Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 69

⁶¹³ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 177; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 70

⁶¹⁴ İbrâhim Fahreddin Çelebi'nin meşihat süresi 7 ay, 8 gündür. (*Târîhçe-i Aktâb*, s. 11)

⁶¹⁵ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 177; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 70; *Tâirhçe-i Aktâb*'da Ahmed Remzi Akyürek Dede, İbrâhim Fahreddin Çelebi için;

*Birâder-i Fahr-ı dîn etti vilâdet
Bin iki yüz dahî kırk dördtü hicret
Makâmında sekiz günle yedi mâh
Kalıp doksan dokuzda gitti nâgâh*

kıt'asını kaydetmiştir. (*Târîhçe-i Aktâb*, s. 10)

26) Mustafa Safvet Çelebi (d. 1252 h./1836 m. - ö. 1305 h./1887 m.)

İbrâhim Fahreddin Çelebi'nin ardından posta oturan Mustafa Safvet Çelebi'ye⁶¹⁶ (ö. 1299 h./1881 m.) ağabeyine tevcih edilen bütün vazîfeler (mütevellî kaymakamlığı, nâzırlık, mesnevîhanlık, türbe imamlığı) tevcih edilmiştir.⁶¹⁷

Ağabeyi İbrâhim Fahreddin Çelebi gibi Mustafa Safvet Çelebi de uzun süre çelebilik makâmında bulunamamıştır. Makâmda bulunduğu yaklaşık 5 sene içerisinde de Dergâh'da başta Mevlânâ Türbesi ve Kubbe-i Hadrâ olmak üzere bâzı onarım faâliyetleri gerçekleştirmiştir. 1305 h./1887 m. târihli, sarayla gerçekleştirilen bir yazışmada, semâhânenin genişletildiğini ve semâhânenin her iki tarafına mutribân ve ziyâretçiler için mahfiller ihdâs edildiğini; Dergâh'a bir kömürlük inşâ edildiğini ve Kubbe-i Hadrâ'nın tamâmen yenilendiğini haber vermektedir.⁶¹⁸

1305 h./1887 m. senesinde vefat ettiğinde, geride evlâdı bulunmadığından⁶¹⁹ yerine Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin en küçük oğlu Abdülvâhid Çelebi (ö. 1325 h./1907 m.) geçmiştir.

27) Abdülvâhid Çelebi (d. 1275 h./1858 m. - ö. 1325 h./1907 m.)

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin evlâtlarının en küçüğü olan Abdülvâhid Çelebi, 1275 h./1858 m. senesinde dünyâya gelmiştir.⁶²⁰ 29 yaşında ağabeyi Mustafa Safvet Çelebi'nin ardında evlâd bırakmaksızın vefâtı üzerine posta oturmuştur.

⁶¹⁶ *Târîhçe-i Aktâb*'da Mustafa Safvet Çelebi için şu kıt'a yer almaktadır:

*Tevellüd eyledi Safvet Efendi
Bin iki yüz elli iki dendi
Bu da beş edip ancak meşihat
Bin üç yüz beşde Adn'a kıldı rihlet*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 12)

⁶¹⁷ Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 70

⁶¹⁸ Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 71; Önder, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 203

⁶¹⁹ Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 71

⁶²⁰ *Târîhçe-i Aktâb*'da Ahmed Remzi Dede Abdülvâhid Çelebi için:

*Cihâna geldi Vâhid ibn Hemdem
Bin iki yüz yetmiş beşde bil hem
Makâmında yigirmi yıl kaldı müdâvim
Bin üç yüz yirmi beşte oldu âzim*

(*Târîhçe-i Aktâb*, s. 12)

Abdülvehid Çelebi'nin halk beyninde çok sevilen, cömertliğiyle tanınmış bir şeyh olduğu kaynaklarda aktarılır. Tanıdığı fakir evlerini, belli dönemlerde ziyâret ederek ihtiyaçlarını gideren, hattâ Konya ahâlisinden devlet kapısında işi olanların bile müşkilâtına yardımcı olan iyi kalpli bir çelebidir. Vefâtının ardından Konya'da yüzlerce hânenin aç kaldığı rivâyet edilmektedir.⁶²¹

Bu kadar çok sevilen bir kişi olması, birçok siyâsî ismin dikkatini çekmiş, tâkibâta uğramış ve saraya jurnallenmiştir.⁶²²

Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Osman Selâhaddin Dede'nin (ö. 1304 h./1886 m.) yetiştirdiği talebelerden⁶²³ olan Abdülvehid Çelebi, 20 sene Dergâh'a hizmet ettikten sonra⁶²⁴ 18 Şaban 1325 h./13 Eylül 1323 r./21 Eylül 1907 m. târihinde, 49 yaşlarındayken vefat etmiş,⁶²⁵ yerine oğlu⁶²⁶ Abdülhalim Çelebi (ö. 1343 h./1925 m.) geçmiştir.

28) Abdülhalim Çelebi (d. 1290 h./1874 m. - ö. 1343 h./1925 m.)

Babası Abdülvehid Çelebi'nin 1325 h./1907 m.'de vefâtı üzerine postnişîn olan Abdülhalim Çelebi, 1290 h./1874 m. yılında doğmuştur.⁶²⁷

Konya'da ilk mekteb ve rüştiye (ortaokul) tahsilini 10 yaşında tamamladıktan sonra Sultan Veled Medresesi'ne 3 yıl devam etmiş, bu arada husûsî hocalardan Fransızca dersi almış, Mesnevîhan Hacı Kalender Efendi'den *Mesnevî* okumuş⁶²⁸ ve sonra 1001 günlük

⁶²¹ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 177; Top, *Mevlevî Usûl ve Adâbı*, s. 258-259; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 71

⁶²² Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: İhtifalci Mehmed Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevleviyye'den Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 226-229; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 236, 239-240

⁶²³ İhtifalci Mehmed Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevleviyye'den Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 194

⁶²⁴ Önder, *a.g.e.*, s. 203

⁶²⁵ *Defter-i Dervîşân-II*, vr. 72/a, s. 419

⁶²⁶ Abdülvehid Çelebi'nin Abdülhalim Çelebi'den başka bir de Cemile isminde bir kızı bulunmaktadır. , (*Feridun Nâfiz Uzluk'a Gönderilen Mevlevî Mektupları*, s. 50, dpnt: 110; s. 81)

⁶²⁷ Çelebi, Celâleddin, "Abdülhalim Çelebi", *DİA*, c. I, s. 212

⁶²⁸ Top, *Mevlevî Usûl ve Adâbı*, s. 259

çilesini tamamlamıştır.⁶²⁹ Bu sürecin sonunda, 13 yaşındayken babası tarafından Manisa Mevlevîhânesi'ne şeyh tâyin edilmiştir.⁶³⁰

1325 h./1907 m. senesinde babası Abdülvâhid Çelebi'nin vefâtının ardından Konya Mevlânâ Dergâhı'na makam çelebisi olmuştur.⁶³¹

Postnişînliğinin ilk dönemlerinde, II. Abdülhamid (ö. 1336 h./1918 m.) tahtta bulunmaktadır. Ve babası Abdülvâhid Çelebi döneminde, Mevlânâ Dergâhı'nın mâruz kaldığı bütün jurnalleme faâliyetleriyle Abdülhalim Çelebi döneminde de karşılaşılmıştır. Abdülhalim Çelebi, posta oturduktan bir sene sonra II. Meşrûtiyet (1908) ilân edilerek II. Abdülhamid azledilmiş ve Sultan Reşâd pâdişah ilân edilmiştir. II. Abdülhamid'in yerine tahta çıkan ve II. Abdülhamid'in aksine Mevlevî kimliğiyle tanınan, Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Osman Selâhaddîn Dede'ye (ö. 1304 h./1886 m.) müntesib Sultan Reşad'ın kılıç kuşanma merâsiminde bulunmuş ve pâdişahın kılıcını bizzat kuşatmıştır.⁶³² Bu dönemden sonra, devlet erkânıyla sıcak ilişkiler yürüten Çelebi'nin bu hareketi karşılıksız kalmamış ve yangınlar sonucu tamâmen yanmış bulunan Yenikapı ve Bahâriye Mevlevîhâneleri yeniden inşâ edilmiş ve diğer bâzı mevlevîhâneler de devlet eliyle tâmirden geçirilmiştir. Ayrıca, Abdülhalim Çelebi yazdığı bir mektupla Konya Ovası Sulama Projesi'ni gündeme getirip bu konuda yetkililerin yardımını talep etmiştir.⁶³³

⁶²⁹ Atalay, Ahmet, "Abdülhalim Çelebi Efendi", *Millî Mücadele'de Konya Kuvvâ-yı Milliyecileri*, Konya, 1997, c. I, s. 138

⁶³⁰ Şehâbeddin Uzluk, eserinde 1887 senesine âit bir resimde, bir semâ merâsiminde "ortadaki başı destarlı çocuk"un Abdülhalim Çelebi olduğunu aktarmaktadır. Ayrıca, Abdülhalim Çelebi'nin çocukluk arkadaşı olan Veled Çelebi de hâtıralarında 1897 senesine âid bir olayda şöyle ifâde etmektedir: "... Üç gün sonra Şeyh Efendi ile berâber Manisa'ya gittik. O gece her türlü güzelliklerle dolu olan Mevlânâ Dergâhı'nın köşkünde on kadar hânende, ve sâzende ile mükemmel eğlendik. Abdülhalim Çelebi, çiftliğinde olduğundan bu geceden mahrum kaldı..."

(Şehâbeddin Uzluk, *Mevlevîlik'te Resim Resimde Mevlevîler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1957, s. 14; İzbudak, *Tekke'den Meclis'e-Sıradışı Bir Çelebi'nin Anıları*, s. 87)

⁶³¹ Çelebi, Celâleddin, "Abdülhalim Çelebi", *DİA*, c. I, s. 212; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 72

⁶³² İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevlevîyye'den Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 192; İzbudak, *Tekke'den Meclis'e-Sıradışı Bir Çelebi'nin Anıları*, s. 115, dpnt: 64; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 273; Haksever, Ahmet Câhit, "XX. Yüzyılda Üç Mevlevî Şeyhi: Veled Çelebi, Abdülbâki Baykara, Ahmet Remzi Akyürek", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy: 14, Ankara, 2005, s. 387

⁶³³ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 273; Atalay, *a.g.m.*, s. 150

Posta oturduktan üç yıl sonra azledilerek yerine Necip Çelebi oğlu Veled Çelebi İzbudak (ö. 1953) tâyin edilmiştir.⁶³⁴

Veled Çelebi'nin 9 sene süren makam çelebiliği esnâsında Abdülhalim Çelebi, makâma iâdesi husûsundaki mücâdelesini sürdürmüş⁶³⁵ ve Sultan Reşad'ın vefâtından sonra Hürriyet ve İtilâf Partisi hükûmeti zamânında 1919'da ikinci defa aynı makâma getirilmiştir.⁶³⁶ Makâmda bulunduğu süre içerisinde memleketin sağlam bir zemine oturamadığını gören Abdülhalim Çelebi, mevlevîhânelerin bu durumdan zarar görmemesi için elinden geleni yapmış; mevlevîhânelerin ülke içerisindeki mümtaz yeri ve önemini içeren mektuplarla Konya'daki İngiliz Konsolosluğu'na mürâcaat etmiştir.⁶³⁷ Memleket genelindeki işgal faâliyetleri, mevlevîhâneler arasındaki irtibâtın kopmasına; seyâhatlerin zorlaşmasına ve tehlikeli bir hâl arzemesine sebep olduğu için Abdülhalim Çelebi, o dönemde Halep Mevlevîhânesi'ne tâyin ettiği Sâdi Çelebi'nin güvenli bir şekilde seyâhat edebilmesi için yine İngiliz Konsolosluğu'na mürâcaat etmiştir.⁶³⁸

Abdülhalim Çelebi, 1 yıl sonra yine azledilmiş yerine Yâkub Çelebi oğlu Âmil Çelebi (ö. 1920) getirilmiştir. Âmil Çelebi posta geçtiğinde son derece yaşlı ve hasta olduğu için 1920'de vefat etmiştir. Bu târihten sonra da üçüncü ve son defa postnişînlık Abdülhalim Çelebi'ye iâde edilmiştir.⁶³⁹

Cumhûriyet'in îlânından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ve tasvîbi ile oğlu Mehmed Bâkır Çelebi'yi (ö. 1943)⁶⁴⁰ o devirde en büyük Mevlevî âsitânesinin bulunduğu

⁶³⁴ Çelebi, Celâleddin, *a.g.m.*, c. I, s. 212; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 177; İzbudak, *Tekke'den Meclis'e-Sıradışı Bir Çelebi'nin Anıları*, s. 115-120; Atalay, *a.g.m.*, s. 155

⁶³⁵ Bu süreçte Abdülhalim Çelebi'nin verdiği mücâdele için bkz: Atalay, *a.g.m.*, s. 155-162; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 178-181 Ayrıca bu dönemde, Abdülhalim Çelebi'nin şeyhülislâma mürâcaatıyla Çelebiler arasında bir seçim gerçekleşmiş ve bu seçimi 12 oya karşılık 57 oyla Abdülhalim Çelebi kazanmıştır ancak İttihâd ve Terakkî Hükûmeti'nce makâma iâdesi mümkün olmamıştır.

(Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 260)

⁶³⁶ Bu süreci Veled Çelebi hâtıralarında bu meseleden; "Umûmî Harb sona erdi. Bu zaman İttihat ve Terakkî Partisi dağılmış bir vaziyette olup, Hürriyet-İtilâf Partisi hâkim bulunuyordu. Beni de 1919 senesinde çelebilikten ayırdılar..." ifâdeleriyle bahseder.

(İzbudak, *Tekke'den Meclis'e-Sıradışı Bir Çelebi'nin Anıları*, s. 158)

⁶³⁷ Mektubun metni için bkz: Atalay, *a.g.m.*, s. 165

⁶³⁸ Atalay, *a.g.m.*, s. 165-166

⁶³⁹ Çelebi, *a.g.m.*, c. I, s. 212

⁶⁴⁰ **Mehmed Bâkır Çelebi:** 1901 yılında Manisa'da dünyâya gelmiştir. 6 yaşında babası Abdülvâhid Çelebi'nin makam çelebisi olması sebebiyle Konya'ya göç etmişler ve burada ilk tahsiline başlamıştır. İlk tahsilini

Suriye'nin Halep şehrine tâyin etmiştir. Ekim 1925'te Türkiye'de tekkelerin kapatılmasından ve Abdülhalim Çelebi'nin de vefâtından sonra Mevlevî tekkelerinin merkezi olan Konya'nın bu vasfı Halep şehrine geçmiştir. Oğlu Mehmed Bâkır Çelebi, Hatay'ın anavatana barış yoluyla ilhak edilmesi başta olmak üzere, Halep'te Mustafa Kemal Atatürk tarafından kendisine şahsen verilmiş olan millî görevlerin gerçekleşmesini sağlamak maksadıyla birçok faâliyetle bulunmuştur.⁶⁴¹ 1943'te İstanbul'da ölümünden sonra oğlu Celâleddin Bâkır Çelebi (ö. 1996)⁶⁴² Türkiye'ye dönmüştür.⁶⁴³

tamamladıktan sonra İstanbul Galatasaray Sultanîsi'ne devam etmiştir. Bir müddet sonra da babası tarafından Halep Mevlevîhânesi'ne tâyin edilmiş ve 1925'te babasının yerine makam çelebisi olmuştur. Türkiye sınırları dışında kalan mevlvihâneleri, Mevlevîliğin o târihten sonra merkezi olan Halep Mevlevîhânesi'ne bağlamıştır. O târihte Suriye'de bulunan Fransız Hükûmeti de bu makâmın varlığını onaylamıştır. Makam çelebiligi döneminde, Şam Mevlevîhânesi'ne şeyh Saîd Dede'nin yerine oğlu Şemseddin Dede'yi, Trablusşam Mevlevîhânesi'ne Mehmed Enver Dede'yi, Kıbrıs Mevlevîhânesi'ne de Şam'lı Selim Dede'yi tâyin etmiştir. Mehmed Bâkır Çelebi, Halep'te bulunduğu süre içerisinde millî bâzı vazîfeleri de yerine getirerek Hatay'ın anavatana katılması konusunda büyük çaba sarfetmiştir. 1939 senesinde, bir ziyâret için İstanbul'a gitmesini fırsat bilen Fransız Hükûmeti, Çelebi'nin Suriye'ye dönmesine mâni olmuştur. Bunun üzerine Halep'te bulunan kardeşi Şemsülvâhid Çelebi (d. 1908 - ö. 1971) kendisine vekâlet etmiştir. Mehmed Bâkır Çelebi, 23 Nisan 1944 târihinde, genç yaşta geçirdiği kalp krizi neticesinde vefat etmiş, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde babası Abdülhalim Çelebi'nin yanına defnedilmiştir. Mehmed Bâkır Çelebi, Halep Askerî Vâlisi Çerkez Mehmed Bey'in kızı İzzet Hanım'la evlenmiş ve bu evlilikten Celâleddin ve Fatma isminde iki çocuğu dünyâya gelmiştir. 1939'da Mehmed Bâkır Çelebi'ye Suriye'ye dönüş yasağı getirildiğinde, İzzet Hanım iki çocuğuyla mevlvihânede kalmış, çocuklarını tekke terbiyesi ile terbiye etmiştir. Onların mânevî eğitimlerine ehemmiyet vermenin yanı sıra, coğrafyanın en kaliteli okullarından olan Fransız okullarına göndererek, dünyevî eğitimlerini de mükemmelen tamamlamalarını sağlamıştır.

(Bayru, Esin Çelebi, "Babam Celâleddin Bâkır Çelebi", *X. Millî Mevlânâ Kongresi- Bildiriler*, Konya, 2002, c. I, s. 23-24)

⁶⁴¹ Hattâ bu önemli görevler için Mehmed Bâkır Çelebi'ye Tahsîsât-ı Mahsûsa'dan (örtülü ödenek) milletvekili maaşının iki katı kadar bir maaş tahsis edilmiştir.

(Bayru, *a.g.m.*, c. I, s. 24)

⁶⁴² **Celâleddin Bâkır Çelebi:** 25 Aralık 1926'da Halep'te dünyâya gelmiştir. Çocukluğu mevlvihânede geçen ve mevlvî terbiyesiyle büyüyen Celâleddin Bâkır Çelebi, önce mahalle mektebine devam etmiş, sonra da yörenin en kaliteli eğitimini veren Fransız Papaz Okulu'na devam etmiştir. 1943 senesinde babası Mehmed Bâkır Çelebi'nin yanına İstanbul'a gelen Çelebi, Galatasaray Lisesi'ne başlamış ancak babasının o sene vefat etmesi üzerine Halep'e geri dönmüştür. Burada liseyi tamamladıktan sonra Beyrut Amerikan Üniversitesi'ne devam ederek hukuk tahsil etmiştir. Babasının vefâtı üzerine Şam, Lazkiye, Trablus, Kâhire, Kıbrıs mevlvihâneleri şeyhleri aralarında yaptıkları bir toplantıda Celâleddin Bâkır Çelebi'yi makam çelebisi seçmişlerdir. Ancak yaşı küçük olması sebebiyle amcası Şemsülvâhid Çelebi kendine vekâlet etmiştir. Şemsülvâhid Çelebi, o dönemde Suriye'deki Türk Konsolosluğu'nda görevli bulunmaktadır. Daha sonra Rabat Büyükelçiliği'nde görevlendirilmiş ve Fas'a gitmek durumunda kalmıştır. Orada 1971 senesinde vefat eden Şemsülvâhid Çelebi'nin cenâzesi Türkiye'ye getirilerek Konya Üçler Kabristanı'nda defnedilmiştir. Ancak, 1944'te Suriye'deki Fransız Hükûmeti Suriye'nin bağımsızlığını vermiştir. Bu hükûmet, çelebilik makâmını resmen tanımamakla beraber, mevlvihânelerin vakıflarına el koymuş, bütün mevlvihâneleri evkâf müdürlüğüne bağlamıştır. Mevcut şeyhlere "ölünceye dek" kaydıyla maaş tahsis edilmiş, ancak vefatlarının akabinde yerlerine şeyh tâyin edilmeyerek mevlvihâneler birer birer evkâfa mâledilmiştir. Ayrıca Celâleddin Çelebi'ye Suriye vatandaşlığını kabul etmesi teklif edilmiş, böylece mallarının iade edilebileceği tebliğ edilmiştir. Celâleddin Bâkır Çelebi'nin bu teklifi reddetmesi üzerine bütün malvarlığına Suriye Hükûmeti el koymuştur. Bu haksız tutum karşısında verilen bütün hukuk mücâdeleleri sonuçsuz kalmıştır. Annesinden kalan

Abdülhalim Çelebi'nin siyâsî çekişme ve mücâdelelerinin hâricinde, zamân-ı meşîhatinde, mevlevîhânelerde *Mesnevî* takrîrleri konusunda çok hassas davrandığı rivâyet olunur. İyi bir müzisyen olduğu, ney üflediği, keman çaldığı ve kudüm vurduğu da belirtilen Çelebi'nin Arapça, Farsça, Fransızca ve Rumca'ya Türkçe kadar hâkim olduğu belirtilir.⁶⁴⁴

Abdülhalim Çelebi, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Selâhaddin Dede'nin kızı Kevser Hanım'la evlenmiştir. Bu evlilikten iki erkek (Mehmed Bâkır Çelebi, Şemsülvâhid Çelebi) ve iki kız (Nevber ve Rukiye Hanımlar) evlâdı dünyâyâ gelmiştir.⁶⁴⁵

Abdülhalim Çelebi, İstanbul'da kaldığı otelin balkonundan 10 Teşrinîsânî 1341/1925 düşerek komaya girmiş ve götürüldüğü Yenikapı Mevlevîhanesi'nde vefat etmiştir. Abdülhalim Çelebi Yenikapı Mevlevîhânesi'ne defnedilmek arzu ettiği için, bu vasiyeti yerine getirmek adına bâzı bürokratik işlemlerin gerçekleşmesi için iki gün beklenmesinin ardından 12 Teşrinîsânî 1341/1925 târihinde Yenikapı Mevlevîhânesi'ne defnedilmiştir. Şeker hastası olması dolayısıyla baş dönmesinden düşerek öldüğü veyâ siyâsî sebeplerle sûikaste

birtakım arâziler üzerinde tarımla uğraşmaya başlayan Çelebi, Türkler'e karşı büyük bir ayaklanmanın çıkacağını haber alması üzerine birkaç saat içerisinde Halep'i terk ederek İstanbul'a gelmiştir. Suriye'deki topraklarına karşılık Hatay'da bir mikdar toprak sâhibi olan Celâleddin Bâkır Çelebi, âilesini İstanbul'da yerleştirerek Hatay'da zirâat ve ticâretle uğraşmaya başlamıştır. Dünyâ işlerinin dışında taşıdığı mânevî sorumluluğun da farkında olan Çelebi, evini bir dersâne gibi Mevlânâ âşıklarının hizmetine sunmuştur. Oğlu Faruk Hemdem Çelebi'nin tahsîlini tamamlayıp iş hayâtına atılmasından sonra, kendini Mevlânâ ve Mevlevîlik kültürünü dünyâyâ tanıtmaya adanmıştır. 13 Nisan 1996 târihinde geçirdiği kalp krizi neticesinde vefat etmiştir. 16 Nisan'da Teşvîkiye Câmii'nde, 17 Nisan'da Konya Sultan Selim Câmii'nde gerçekleştirilen cenâze merâsimlerinin ardından Konya Üçler Kabristanı'nda defnedilmiştir.

1948 senesinde, henüz Halep'te ikâmet ederken bir İstanbul seyâhati sırasında teyzesinin kızı Güzîde Hanım'la evlenmiş ve bu evlilikten de beş evlât [Esin Çelebi (Bayru) , Fâruk Hemdem Çelebi, Emel Çelebi (Gürsoy), Neslipir Çelebi (Sayar), Gevher (Çelebi) Paçaloğlu] sâhibi olmuştur. Esin Çelebi'nin Osman Bayru ile evliliğinden Esrâ ve Azrâ; Fâruk Hemdem Çelebi'nin Sanem Çelebi ile evliliğinden Celâleddin, Neşet ve Selin; Emel Çelebi'nin Celâl Gürsoy ile evliliğinden Gül ve Pirden; Neslipir Çelebi'nin iktisat profesörü Ahmet Güner Sayar ile evliliğinden Cânân; Gevher Çelebi'nin Rızânur Paçaloğlu ile evliliğinden Yâsemin isimlerinde toplam 9 torunu hâlen Celâleddin Çelebi âilesinin temsilcisidirler.

(Bayru, *a.g.m.*, c. I, s. 25-28; Top, H. Hüseyin, “Son Dönem Çelebileri ve Evlâdları”, s. 153; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 262-264)

⁶⁴³ Çelebi, *a.g.m.*, c. I, s. 212

⁶⁴⁴ Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 261 Abdülhalim Çelebi'nin *Mesnevî*'ye önem vermesinin yanında Mevlevîlik târihinin önemli kaynaklarına da sâhip çıktığı, üzerlerinde çalışılmasını arzu ettiği anlaşılmaktadır. Ankara'da bulundukları bir dönemde berâber bulunduğu Kasımpaşa Mevlevîhânesi Mesnevîhanı Midhat Bahârî Beytur'dan (d. 1879 - ö. 1971) *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*'ı Türkçe'ye tercümesini ricâ ettiğini ve “Bu, *Risâle-i Sipehsâlâr* tercümenize Mevlevî târihi bakımından bir tetimme teşkil edecek” ifâdesiyle teşvik ettiğini Midhat Bahârî Beytur mektuplarında kaydetmektedir.

(Beytur, *a.g.e.*, s. 234)

⁶⁴⁵ Sayar, *a.g.m.*, s. 39

uğradığı söylenirse de âilesi onun hırsızlık için işlenmiş bir cinâyete kurban gittiği kanâatindedir.⁶⁴⁶

29) Veled Çelebi İzbudak (d. 1284 h./ 1867 m. - ö. 1372 h./1953 m.)

a) Hayâtı

Tam adı Mehmed Bahâeddin Veled Çelebi olan Veled Çelebi İzbudak; Konya’da, “Çelebiyân Mahallesi”⁶⁴⁷ olarak da bilinen Durakfakih Mahallesi’nde, Mevlânâ’nın 18. kuşaktan torunu⁶⁴⁸ olarak 14 Rebîulevvel 1284 h./16 Temmuz 1867 m. târihinde doğmuştur.⁶⁴⁹ Babası Mustafa Necib Çelebi’dir. Veled Çelebi, çelebilik makâmına geldiğinde, kendisinin anne tarafından Mevlânâ soyuna mensup olması sebebiyle bu makâmda bulunamayacağı yönünde mevlevîler arasında îtirazlar yükselmiş ve selefi Abdülhalim Çelebi tarafından îtirâz dilekçeleri verilmiştir. Bu durum karşısında da Veled Çelebi, kendisinin hem anne hem baba tarafından Mevlânâ soyuna mensup olduğunu gösterir bir şecere çıkarmıştır.⁶⁵⁰ Bu arada Veled Çelebi’ye âid *Defter-i Fevâid* ve *Çelebi Cönkü* adlı iki defterde, Veled Çelebi’nin Mehmed Saîd Hemdem Çelebi’nin hemşîresi (Mollaoğlu’nun) Âişe Hanım’dan “babaanne” olarak bahsettiğini, dedesinin de Abdurrahman Çelebi olduğunu ifâde ettiğini görmekteyiz. Âişe Hanım ile Abdurrahman Çelebi’nin de Veled Çelebi’nin babası Necib Çelebi ve Atâullah Çelebi olmak üzere iki evlâdından bahsedilir.⁶⁵¹ Yalnızca anne tarafından Mevlânâ soyuna mensup olduğu kabul edilse bile, Veled Çelebi, III. Muhammed Ârif Çelebi’den sonra, anne tarafından Mevlânâ soyuna mensup olup “Çelebilik Makâmı”na

⁶⁴⁶ Feridun Nâfiz Uzluğ’a Gönderilen Mevlevî Mektupları, s. 81; Çelebi, a.g.m., c. I, s. 212. Konuyla ilgili, Celâleddin Bâkır Çelebi’nin Hüseyin Top’a özel bir sohbet esnâsında “Hüseyin Efendi! Dedem otelin balkonundan düştü mü, yoksa düşürüldü mü belli değil. Fakat yanından hiç ayırmadığı, ata yâdigârı mücevherlerini muhâfaza ettiği, o çok değerli altın ve mücevherât torbasının izi bulunamadı” beyânında bulunmuş ve bir hırsızlık sonucu cinâyete kurban gittiği kanâatini taşıdıklarını paylaşmıştır.

(Top, a.g.e., s. 261)

⁶⁴⁷ Okuyucu, Cihan, “Veled Çelebi’nin Yeni Bulunan İki Defteri”, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî - 800. Yıl, Türkiye Yazarlar Birliği*, Ankara, 2007, s. 83

⁶⁴⁸ İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, “Veled Çelebi”, *Son Asır Türk Şâirleri*, c. 9-12, s. 1934

⁶⁴⁹ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e-Sıradışı Bir Çelebi’nin Anıları*, 13; Haksever, , “XX. Yüzyılda Üç Mevlevî Şeyhi: Veled Çelebi, Abdülbâki Baykara, Ahmet Remzi Akyürek”, s. 384

⁶⁵⁰ Söz konusu şecerede Veled Çelebi’nin silsilesi: “Mehmed Veled Çelebi Efendi-i Sâni ibn-i Necib Çelebi ibn-i Abdurrahmân-ı Râbi’ Çelebi ibn-i Veled Çelebi ibn-i Ahmed Çelebi ibn-i Abdurrahmân-ı Sâlis ibn-i Bayram Çelebi ibn-i Evvel ibn-i Abdülhalîm-i Evvel ibn-i Abdurrahmân-ı Evvel ibn-i Ebûbekir Çelebi ibn-i Ferruh Çelebi kezâ ve kezâ” şeklindedir. bkz: İzbudak, *Tekke’den Meclis’e-Sıradışı Bir Çelebi’nin Anıları*, s. 13, dpnt: 3; Korucuoğlu, Nevin, *Veled Çelebi İzbudak*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 38

⁶⁵¹ Veled Çelebi, *Defter-i Fevâid*, SÜMAM no: 86, s. 208; Veled Çelebi, *Çelebi Cönkü*, SÜMAM no: 97

oturan ikinci çelebidir. Veled Çelebi, hâtîrâtında kendisinden büyük, Şemseddin ve Ahmed Nazif adında iki kardeşinden,⁶⁵² hâtîrâtında ve kendisine âid bâzı şahsî yazışmalarında da Yûsuf adlı bir erkek kardeşinden⁶⁵³ bahsetmektedir.

Annesinin evlâtlarının tahsîli konusundaki kararlı ve ısrarlı tavrı⁶⁵⁴ netîcesinde ilköğrenimini tamamladıktan sonra Mekteb-i Rüşdiyye'ye kaydolmuşsa da 2 yıl sonra ayrılarak Dergâh-ı Mevlânâ'ya bitişik Sultan Veled Medresesi'ne devam etmiştir.⁶⁵⁵ Medresede, ilk hocası olan Abdurrahman Sıdkı isimli zâttan hâtîrâtında büyük bir hürmetle bahseden Veled Çelebi; güzel yazı ve edebiyat konularındaki istîdâdının bu “ahlâk-ı hâmîde sâhibi ve ârif” zât tarafından yönlendirildiğini belirtmiştir.⁶⁵⁶ Altı yıl devam eden medrese tahsîli müddetince, Buhârâlî Hacı Kâsım Efendi'den⁶⁵⁷ bir diğer rivâyete göre de Hacı Abdülgaâffar Efendi'den Farsça; Konya Müftüsü Hacı Hüseyin Efendi'den Arapça öğrenmiştir.⁶⁵⁸ Bu arada, Mesnevîhan Hacı Eyüp Efendi'den, Eyüp Efendi'nin vefâtının ardından 7 Ocak 1881 târihinden⁶⁵⁹ îtibâren de Sıdkı Dede'nin *Mesnevî* derslerini tâkip etmiştir.⁶⁶⁰

Medrese tahsîlinin akabinde, 1301 h./1885 m. senesi îtibâriyle, 16 yaşında⁶⁶¹ *Vilâyet Mektûbî Kalemi*'nde çalışmaya başlayan Veled Çelebi, burada bir sene görev yaptıktan sonra, Ziyâ Paşa'nın yetiştirdiği, Konya Vâlisi Memduh Bey'in mektupçularından Nâzım Paşa (ö. 1926)⁶⁶² tarafından, dildeki mahâreti ve titizliği nedeniyle Rebûlâhir 1302/Ocak-Şubat 1885

⁶⁵² İzbudak, *Tekke'den Meclis'e-Sıradışı Bir Çelebi'nin Anıları*, s. 17

⁶⁵³ Feridun Nâfiz Uzluk'a Gönderilen Mevlevî Mektupları, s. 63; İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 65

⁶⁵⁴ Veled Çelebi, hâtîrâtında annesinin evlâtlarının tahsilleri konusunda, özellikle en istîdâdlı kendisi olması sebebiyle, kendi tahsîli konusundaki ısrarlı ve kararlı tavrından uzun uzun bahseder. Elverişsiz hava koşullarında bile okuldan geri kalmamak adına meşakkatli yolculuklar yaptıklarını; Veled Çelebi'nin başarılı öğrencilik hayatını akabinde devlet memûru olabilmesi için annesinin ısrarlarını; bürokraside yükselmesinin akran ve akrabâları arasında nasıl huzursuzluğa yol açtığını çeşitli vesîlelerle aktarmaktadır.

(İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 16, 22, 38-39)

⁶⁵⁵ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 18; Kara, Mustafa, “İzbudak, Veled Çelebi”, *DİA*, c. XXIII, s. 503; Ergun, Saadeddin Nüzhet, “Bahâyî”, *Türk Şâirleri*, c. II, s. 671

⁶⁵⁶ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 18-19

⁶⁵⁷ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 20; Kara, a.g.m., c. 23, s. 504

⁶⁵⁸ Kara, a.g.m., c. 23, s. 504; İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 20

⁶⁵⁹ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 21

⁶⁶⁰ Kara, a.g.m., c. 23, s. 504

⁶⁶¹ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 27

⁶⁶² Veled Çelebi'nin dönemin entelektüellerinden olarak zikrettiği Nâzım Paşa; Şubat 1903-Ağustos 1905 yılları arasında Diyarbakır; Ağustos 1905-Eylül 1908 yılları arasında Halep; Eylül 1908-Şubat 1909 yılları arasında Konya; Şubat-Nisan 1910 döneminde Sivas; Eylül 1912'de de en son Selânik Vâililiği'nde bulunmuş; Veled

târihinde *Vilâyet Gazetesi* başmuharrirliğine tâyin edilmiştir.⁶⁶³ Ayrıca, Mekteb-i Rüşdiyye’de rik’a öğretmenliği ve Konya’da baş gösteren kıtlık netîcesinde oluşturulan Tahkîk-i İhtiyâc Komisyonu’nda başkâtip olarak görevlendirilmiştir.⁶⁶⁴ Nâzım Paşa’yla Meram’da sayfiyelerinin de komşu olması; kendisinden Arapça ve Farsça dersleri alması sebebiyle, âmir-memur münâsebetinden ziyâde hoca-öğrenci münâsebeti yaşamışlar;⁶⁶⁵ ve Veled Çelebi’nin düşünce yapısının temel taşlarından olan “Türkçülük”ün tohumları bu dönemde Nâzım Paşa sâyesinde atılmıştır.

Bir müddet sonra, 1888’de, Nâzım Paşa’nın azlolması akabinde, çelebizâdelerin birtakım tutumları⁶⁶⁶ ve devlet ricâlî arasındaki bâzı meseleler⁶⁶⁷ sebebiyle ve Nâzım Paşa sâyesinde kazandığı bakış açısı ışığında, görevlerinden istifâ ederek; Ilgın-Akşehir-Afyon-Kütahya-Bursa güzergâhını tâkiben 9 Mart 1305 h./21 Mart 1889 m.’da İstanbul’a gelen Veled Çelebi, Bahâriye Mevlevîhânesi’ne yerleşmiştir.⁶⁶⁸ Buradaki ikâmeti esnâsında, gerek Mevlevî sîmâların önde gelenleriyle, gerekse İstanbul’un mutasavvıf (Bahâriye Mevlevîhânesi Şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Mehmed Celâleddin Dede, Galata Mevlevîhânesi Şeyhi Atâullâh Dede, Hasîrîzâde Sa’dî Dergâhı son şeyhi Mehmed Elif Efendi, Osman Şems Efendi, Şeyh Vasfî Efendi...) ve aydınlarıyla (Manastırlı İsmâil Hakkı, Necib Âsım, Ahmed Midhat Efendi, Muallim Nâci...) ⁶⁶⁹ bir arada bulunmuştur. Yukarıda zikredilen isimlerden Mehmed Elif Efendi’den Veled Çelebi, mesnevîhanlık icâzeti ve mevlevî hilâfetnâmesi almıştır.⁶⁷⁰

1890 senesinde, Bahâriye Mevlevîhânesi Şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede’nin Dâhiliye Nâzırı Münîf Paşa’ya ricâsıyla Matbûât-ı Dâhiliyye Kalemi’nde memûriyete başlamıştır. Bir

Çelebi tarafından “zekî, şâir, âlim, halûk, kerîm...Hânedân-ı Mevleviyye’ye saygılı bir zât” olarak tanıtılmıştır. (Bkz: İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 28-29; s. 29, dpnt: 11)

⁶⁶³ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 28-29; Haksever, *a.g.m.*, s. 385

⁶⁶⁴ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 31; Kara, *a.g.m.*, c. 23, s. 504

⁶⁶⁵ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 28; Haksever, *a.g.m.*, s. 385

⁶⁶⁶ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 32, 40-46

⁶⁶⁷ Veled Çelebi, Tahkîk-i İhtiyâc Komisyonu’nda, âfet bölgesine yardım olarak gönderilen zahîre ve diğer ihtiyaç malzemelerinin parayla satılması ya da birçok prosedüre tâbi tutularak halka verilmesine çok üzüldüğünü ve bu duruma tepki olarak vâliye şikâyetinde bulunduğunu ve bâzı yetkilerle yardımların yerine ulaşmasına öncülük ettiğini hâtıratında belirtmiştir.

(İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 32-34)

⁶⁶⁸ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 49-50

⁶⁶⁹ Veled Çelebi, *Defter-i Fevâid*, s. 208-209

⁶⁷⁰ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 111, dpnt: 60

yandan da Kaptanpaşa Mekteb-i Rüşdiyyesi'nde Farsça hocalığı yapmıştır. “Arabî ve Fârisî Muharrerât Memûru” unvânıyla *Ahter Gazetesi*'nde müfettişlik görevinde bulunmuştur.⁶⁷¹

28 Zilkâde 1309 h./24 Haziran 1892 m. târihinde, Bahâriye Mevlevîhânesi'nin hanım cemâati vâsıtasıyla, Eyüp Koca Hüsrev Paşa Kethüdâsı Yahyâ Bey Konağı'ndan Makbûle Hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten Ramazan 1309 h./Mart-Nisan 1893 m. târihinde Celâleddin Feridun Ârif adında bir oğlu dünyâyâ gelmiştir.⁶⁷² Veled Çelebi'nin oğlu dünyâyâ gelmeden kısa bir süre önce babası Necib Çelebi, oğlu Veled Çelebi'yi ziyârete geldiği sırada rahatsızlanarak vefat etmiş ve vasiyeti üzerine Yenikapı'da medfun büyük amcası Hacı Âbid Çelebi'nin yanına defnedilmiştir. 10 Kânûn-ı evvel 1311 r./22 Aralık 1895 m. târihinde de eşi Makbûle Hanım'ı kaybettiğini ve sıkıntılı dönemler geçirdiğini Veled Çelebi hâtırâtında nakletmektedir.⁶⁷³ 11 Mayıs 1316 r./23 Mayıs 1899 m. târihinde Zehrâ Hanım'la⁶⁷⁴ evlenen Veled Çelebi'nin bu evlilikten 22 Teşrîn-i Evvel 1319 r./4 Kasım 1903 m. târihinde Emine Nevber (ö. 1948) adında bir kızı, Muzaffer Gültekin⁶⁷⁵ (ö. 1926) ve İbrâhim Bostan (d.1914-ö.1915) adında iki oğlu dünyâyâ gelmiştir.⁶⁷⁶ Veled Çelebi'ye âid *Çelebi Cönkü* adını taşıyan defterde, kızı Emine Nevber Hanım'ın, Çelebi'ye âit Erenköy'deki köşkte 13 Cumâde'l-lûlâ

⁶⁷¹ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 59; Kara, *a.g.m.*, c. 23, s. 504

⁶⁷² İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 64-66; Veled Çelebi'nin oğlu, Celâleddin Feridun Ârif annesinin ölümünden sonra annesinin akrabalarıyla berâber kalmış, zamanla âilesinden kopmuş, yurtdışında yaşamaya başlamış; Mısır ve Beyrut civârında hayâtını geçirmiştir.

(İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 93, 160, dpnt: 106) Celâleddin Feridun Ârif'in, Mısır'a, babasıyla birlikte, “Mücâhidîn-i Mevleviyye Alayı”na dâhil olarak gittiği ve orada kaldığı, geri dönmediği; bununla birlikte vefâtına kadar Veled Çelebi ile irtibâtının kopmadığı da torunundan edinilen bilgiler arasındadır.

(Okuyucu, *a.g.m.*, s. 91)

⁶⁷³ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 65, 70

⁶⁷⁴ Başvurduğumuz bâzı kaynaklar, Veled Çelebi'nin ikinci eşinin Çelebi'nin büyük baldızı olduğunu kaydetmektedirler.

(Uzluk, Feridun Nâfiz, “Veled Çelebi”, *Selâmet Dergisi*, s. 1, Nisan, 1962, s. 12)

Ancak, hâtırâtında Çelebi, büyük baldızının isminin Hatice olduğunu belirterek eşi Râif Bey ile uzun müddet berâber yaşadıklarından; hattâ “makam çelebiliği” zamânında, Konya'da ikâmetlerinin üçüncü senesinde önce eniştesi Râif Bey'in, bir yıl ardından baldızı Hatice Hanım'ın vefat ettiklerinden ve Mevlânâ Dergâhı'nın niyaz penceresine gömüldüklerinden bahsetmektedir.

(İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 94, 122)

Veled Çelebi, hâtırâtında, ilk eşi Makbûle Hanım'ın ölümünden sonra, eşinin âilesinin büyük baldızıyla evlenmesi husûsunda ısrâr ettiğinden ve bu ısrârlı durumun kendisini üzdüğünden de bahsetmektedir. (İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 70)

Çeşitli vesîlelerle, büyük baldızının adından Hatice Hanım olarak bahsetmesi ve hâtırâtında Zehrâ Hanım'ın baldızı olduğuna dâir bir kayıt bulunmaması da göz önüne alındığında Çelebi'nin ikinci eşinin baldızlarından biri olma ihtimâli zayıftır.

⁶⁷⁵ Veled Çelebi'nin oğlu Muzaffer Gültekin, 17 veyâ 19 yaşlarındayken tifodan ölmüştür.

(İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 94, dpnt: 55; s. 160, dpnt: 106)

⁶⁷⁶ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 94, dpnt: 54, 55

1338 h./3 Şubat 1336 r./3 Şubat 1920 m. târihinde Nebîle adında bir kız dünyâyâ getirdiği bilgisi bulunmaktadır. Bu notun devamında, Feridun Nâfîz Uzluk parafı taşıyan bir ifâdede de Emine Nevber Hânım'ın kızı Nebîle'yi (Zehrâ Görkem)⁶⁷⁷ Feridun Nâfîz Uzluk'un mânevî oğullarından Kâzım Kuyucak'la evlendirdiği ve çocukları dünyâyâ geldiği bilgisi mevcuttur.⁶⁷⁸ Veled Çelebi'ye âid diğer iki defterdeki⁶⁷⁹ notlarda ise, oğlu İbrâhim Bostan'ın 1 yaşındayken, 1915 yılında ve Veled Çelebi Şam'dayken vefat ettiği; kısa bir süre sonra 23 Zi'l-kâde 1333 h./ 19 Eylül 1331 r./2 Ekim 1915 m. târihinde de eşi Zehrâ Hanım'ın Şam'da iken vefat ettiği bilgisi bulunmaktadır.⁶⁸⁰ Son olarak da, Enîse Hanım'la evlenen Veled Çelebi vefâtına kadar Enîse Hanım'la evli kalmıştır. Enîse Hanım'dan da Ferzan⁶⁸¹ ve Ayşe Devletşah (23 Ocak 1921-8 Eylül 2003) adında iki çocuğu olmuştur. Ferzan adındaki oğlu henüz 7 aylıkken, 18 Temmuz 1336 r./2 Zi'l-kâde 1338 h./19 Temmuz 1920 m. târihinde vefat etmiştir.⁶⁸² Ayşe Devletşah Hanım, Etibank Genel Müdürleri'nden Cevdet Aydınelli⁶⁸³ (ö. 1957) ile evlenmiş, Semâ ve Melike isminde iki kızı olmuştur.⁶⁸⁴

Sonuç olarak, Veled Çelebi hayâtı boyunca 3 evlilik yapmış; bu evliliklerden Celâleddin Feridun Ârif, Muzaffer Gültekin, Emine Nevber, Ferzan ve Ayşe Devletşah adında 5 çocuğu; Emine Nevber Hanım'ın kızı Nebile Zehrâ Görkem Kuyucak'dan 6 torun çocuğu ve 1 torun torunu; Enise Hanım'ın kızı Ayşe Devletşah Hanım'dan 2 çocuğuyla toplam 3 torunu, 6 torun çocuğu ve 1 torun torunu olmuştur.⁶⁸⁵

⁶⁷⁷ Okuyucu, *a.g.m.*, s. 91

⁶⁷⁸ Veled Çelebi, *Çelebi Cönkü*, SÜMAM no: 96, s. 227

Nebile Hanım ile Kâzım Bey'in Ali Gültekin Kuyucak, Emine Gevher Kuyucak, Ayşe Nilüfer Kuyucak, Fatma Gülçin Kuyucak, Hatice Gülay Kuyucak, Muzaffer Aytekin Kuyucak adlarında 6 çocukları olduğu; kızları Fatma Gülçin Hanım'ın da Uğur adında bir oğlu olduğu, torunlarından Ayşe Nilüfer Kuyucak'tan edinilen bilgilerdendir. (Okuyucu, *a.g.m.*, s. 90)

⁶⁷⁹ Veled Çelebi, *Muhtârât*, SÜMAM, no: 95; Veled Çelebi, *Birinci Cep Mecmuası*, SÜMAM no: 105

⁶⁸⁰ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 95, dpnt: 55

⁶⁸¹ Şafak, Yakup, "Ölümünün 50. Yıldönümünde Veled Çelebi İzbudak", *Türk Dili*, sy. 624, s. 812

⁶⁸² Veled Çelebi, *Çelebi Cönkü*, SÜMAM no: 96, s. 227

⁶⁸³ Veled Çelebi'ye âid SÜMAM Arşivi 96 numarada kayıtlı *Çelebi Cönkü* adlı defterdeki notta, Cevdet Aydınelli'nin villasında 1957 yılında intihâr ederek öldüğü kaydı bulunmaktadır.

(Veled Çelebi, *Çelebi Cönkü*, s. 395; İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 160, dpnt: 106)

⁶⁸⁴ Okuyucu, *a.g.m.*, s. 91

⁶⁸⁵ Okuyucu, *a.g.m.*, s. 90-91; Çelebi'ye âid *Çelebi Cönkü* adlı defterin 173. Sayfasında, Çelebi'nin kendi el yazısıyla 21 Rebîu'levvel 1336 târihinde, Fatma Gülnur adında bir kızının dünyâyâ geldiği notu bulunmaktadır. (Veled Çelebi, *Çelebi Cönkü*, SÜMAM no: 96, s. 173)

Hayâtının çeşitli dönemlerinde, çeşitli gazetelerde (*İkdâm, Tercümân-ı Hakikat*) ve mecmualarda (*Mekteb, Hazîne-i Fünûn, Resimli Gazete*) “Bahâyî” mahlasıyla şiirler yayınlamıştır. 1902 kışında, *Servet-i Fünûn*’da yayımlanan ve II. Abdülhamid’e jurnal edilen bir yazısından ötürü tâkîbâta uğramışsa da, görevine devam etmiş ancak aldığı bir karar netîcesinde mecmualara yazı yazmaktan vazgeçmiştir.⁶⁸⁶ İlerleyen târihlerde, 12 Kânûn-ı Evvel 1314/23 Aralık 1898’de “Dördüncü Dereceden Osmanlı”; 1902’de “Matbûât-ı Dâhiliyye Mümeyyiz-i Sâlis Nişanı” ve “Matbûât Müfettişliği” unvanları; 1903’de de, “Matbûât-ı Dâhiliyye Mümeyyiz-i Evvel” ünvânı kendisine tevcih edilmiştir.⁶⁸⁷ Bir müddet de (Şubat 1898) “Risâle-i Mevkût Sansür Memuru” olarak görev yapan Veled Çelebi, bu görevde bulunduğu zaman zarfında, birçok muharririn sansür kurbânı olmaktan kurtulduğunu ve “Edebiyât-ı Cedîde” ve “Fecr-i Âtî” gibi edebiyat akımlarının gelişmesine yardımcı olduğunu belirtmektedir.⁶⁸⁸

Siyâsî hayâtın içinde de yoğun olarak bulunan Veled Çelebi; II. Abdülhamid döneminde, II. Meşrûtiyet’in îlânından önce İttihat ve Terakkî Cemiyeti’ne girmiştir. Meşrûtiyet’ten sonra (24 Temmuz 1908), resmî görevlerinden istîfâ etmiş, “kalemiyle geçinme” karârı almıştır. II. Meşrûtiyet’in akabinde, sâdece kültür faâliyetlerinde bulunmak amacıyla olan; kurucuları arasında, Ahmed Midhat Efendi, Emrullâh Efendi, Bursalı Mehmed Tâhir, Necib Âsım, Yusuf Akçura gibi isimlerin bulunduğu “Türk Derneği” isimli bir cemiyetin kuruluşunda bulunmuştur. Bu dernek bünyesinde, *Türk Derneği* isimli, yayın hayâtına 7 sayı devam edebilen bir de dergi çıkarmışlardır. Daha sonra kurulan “Türk Ocağı”nın da kurucuları arasında yer almıştır. 1910 yılında, Sultan Reşâd tarafından, çelebilik makâmına getirilene kadar, Dârülfünûn ve Galatasaray Sultanîsi’nde Farsça hocalığı yapmıştır.⁶⁸⁹

Veled Çelebi; II. Meşrûtiyet’in îlânı ve Veled Çelebi’nin resmî görevlerinden istîfâsının ardından, bir müddet sonra dönemin makam çelebisi Abdülhalim Çelebi İstanbul’a geldiğini; makam çelebisinin İstanbul’da bulunduğu süre içerisinde her hizmetinde bulunduğunu nakletmektedir. Bu ziyâret esnâsında yapılan araştırma netîcesi, dönemin Galata

Bâzı kaynaklar da, Zehrâ Hanım’ın Şam’da ölümü üzerine Sabîre Hanım’la kısa sürdüğü tahmin edilen bir evlilik yaptığını ve Fatma Gülnur adındaki çocuğun bu evlilikten olabileceği üzerinde durmaktadırlar. (Şafak, *a.g.m.*, s. 812)

⁶⁸⁶ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 94; Haksever, *a.g.m.*, s. 387

⁶⁸⁷ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 93-94; Kara, *a.g.m.*, c. 23, s. 504

⁶⁸⁸ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 101; Haksever, *a.g.m.*, s. 386-387

⁶⁸⁹ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 154-155; Kara, *a.g.m.*, c. 23, s. 504

Mevlevîhânesi Şeyhi Atâullâh Dede'nin ilerleyen yaşı nedeniyle dergâha hizmet edemediği tesbit edilmiş; bu durum karşısında Atâullâh Efendi'ye vekâleten Galata Mevlevîhânesi şeyhliğini önce vekâleten sonra asâleten Veled Çelebi yürütmüştür.⁶⁹⁰

Veled Çelebi'ye göre, Abdülhalim Çelebi, “şer'-i şerîfe mugâyir” bâzı hareketleri sebebiyle, Konya Çelebileri'nin şikâyetleri üzerine çelebilik makâmından azledilmesinin ardından, yine Konya Çelebileri'nin istekleri doğrultusunda Veled Çelebi, Sultan Reşâd tarafından, Meclis-i Meşâyih Başkanı Mehmed Elif Efendi'nin⁶⁹¹ “hüsn-i şehâdeti”yle 28

⁶⁹⁰ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 111

⁶⁹¹ **Mehmed Elif Efendi:** (1850-1927) Hasîrîzâde Sa'dî Dergâhı'nın son şeyhi olan Mehmed Elif Efendi, İstanbul Sütlüce'de Hasîrîzâde Dergâhı'nda dünyâya gelmiştir. Babası dergâhın şeyhi Ahmed Muhtar Efendi, annesi Tiryâkîzâde Hasan Paşa'nın kızı Fatma Bâise Hanım'dır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Mısır'ın Demenhûr şehrinden İstanbul'a gelip Kasımpaşa'ya yerleşen büyük dedesi Şeyh Halil Efendi, genellikle saray hasırcıbaşısı olan oğlu Emin Ağa'nın dükkânında vakit geçirdiğinden “Hasırcı Şeyh” diye tanınmış, soyundan gelenlere de “Hasîrîzâdeler” denilmiştir. Halil Efendi'nin diğer oğlu Şeyh Mustafa İzzî Efendi (ö. 1238 h./1823 m.), Sütlüce'deki Hasîrîzâde Dergâhı diye anılan Sa'dî Tekkesi'ni yaptırmış, ölümünden sonra Nakşibendiyye ve Mevleviyye tarikatlarından de icâzet alan oğlu Süleyman Sıdkı Efendi (ö. 1289 h./1873 m.) şeyhlik makâmına geçmiştir. Mehmed Elif Efendi'nin babası Şeyh Ahmed Muhtar Efendi (ö. 1318 h./1901 m.) Süleyman Sıdkı Efendi'nin oğludur.

Mehmed Elif Efendi, babasının arzusuyla dönemin meşhur Nakşibendî şeyhlerinden mesnevîhan Hoca Hüsâmeddin Efendi'nin öğrencisi olmuş ve daha sonra Eyüp Defterdar'daki Şah Sultan Mektebi'ni bitirmiştir. Vilâyet kapı kethüdâlarından Hoca Fâik Efendi'den Arapça öğrenmiştir. 1870'te Şam'dan İstanbul'a gelerek Hasîrîzâde Dergâhı'nda misafir olan Sa'diyye tarikatının kurucusu Sa'deddin el-Cibâvî neslinden Şeyh Yûnus eş-Şeybânî kendisine hizmet eden Mehmed Elif Efendi'ye Sa'diyye'nin kendi nisbesine izâfetle kurmuş olduğu Şeybâniyye şubesinden icâzet vermiştir. Daha sonra dergâhı ziyaret eden Şâzeliyye'nin Medeniyye kolunun kurucusu Şeyh Zâfir'in halifesi İbrâhim el-Berrâde'den de Şâzeli-Medenî hilâfeti almıştır. 1875'te babasının emriyle dergâhta *Mesnevî* okutmaya başlamıştır. 1880'de babasından Sa'diyye tarikatı hilâfeti almıştır. Aynı yıl babasının hacca gitmesi üzerine dergâhta vekâleten postnişîn olmuştur. 1880 yılına kadar tarikat eğitiminin yanı sıra Bâyezid dersiâmlarından Hâdimîzâde Ahmed Hulûsî Efendi'nin Eyüp Zal Mahmud Paşa Câmiî'ndeki derslerine devam etmiştir. Onun ölümünden sonra 1885'te Ahmed Nüzhet Efendi'den icâzet almıştır. Bursalı Zeki Dede'den ta'lik hattı meşketmiştir. zamânın meşhur âlimlerinden Haâfız Şâkir ve Meclis-i Kebîr-i Maârif reisi Büyük Ali Haydar Efendilerden de faydalanmıştır. Öte yandan aynı yıllarda Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Osman Selâhaddin Dede'nin *Mesnevî* derslerine devam ederek mesnevîhan icâzeti ve Mevleviyye hilâfeti almıştır.

Mehmed Elif Efendi Hasîrîzâde Dergâhı'nda babasının hacca giderken kendisini vekil bıraktığı 1880 yılından onun ölümüne kadar vekâleten, bu tarihten itibaren de tekkelerin kapatılışına kadar da (1925) asâleten şeyhlik vazîfesinde bulunmuştur. *Mesnevî*, şemâil, hadis ve dinî ilimleri okutmuştur. II. Abdülhamid'in irâdesiyle 1887'de yeniden inşâ edilen ve inşâat giderleri tekke mensuplarından Tophâne müşîri Mehmed Seyyid Paşa tarafından karşılanan tekkenin mimarlığını yaptı. 1898'de, Konya Mevlânâ Dergâhı'nda çelebilik makâmında bulunan Abdülvâhid Çelebi (ö. 1325 h./1907 m.) kendisine meşihatnâme göndererek Mevlevî şeyhliğini tasdik etmiştir. Tâyin edildiği Meclis-i Meşâyih başkanlığı görevinden bir süre sonra ayrılan Mehmed Elif Efendi, 28 Cemâziyelâhîr 1345 h./3 Ocak 1927 Pazartesi günü vefat etmiş ve tekkesiyle Mahmud Ağa Câmiî arasındaki hazîreye defnedilmiştir. (“Elif Efendi”, *DİA*, c. XI)

Cemâziyelevvel 1328 h./7 Haziran 1910 r./5 Temmuz 1910 m. târihinde makam çelebisi tâyin edilmiştir.⁶⁹²

Çelebilik makâmına getirildikten sonra, I. Dünyâ Savaşı esnâsında, 1915 yılında, Sultan Reşad'ın isteği doğrultusunda, mevlevî dervişlerden oluşan, siperlerdeki askerlerin mâneviyâtını desteklemek amaçlı “Mücâhidîn-i Mevleviyye Alayı”nı oluşturarak, “miralay” rütbesiyle Kanal Harekâtı çerçevesinde, Cemal Paşa ordusuna dâhil olarak Şam'a gitmiştir.⁶⁹³

Şeyhülislâm Sabri Efendi'nin isteği, Sultan Vahdeddin'in onaylamasıyla, Sultan Reşad'ın vefâtının ardından ve İttihat ve Terakkî Hükümeti'nin iktidardan ayrılmasından sonra, 1919'de Konya Mevlânâ Dergâhı postnişinliğinden azledilmiştir. Bu olaydan 3 ay sonra, Sultan Vahdeddin tarafından⁶⁹⁴ “Şûrâ-yı Devlet” üyeliğine tâyin olunmuştur. Millî Mücadele döneminde, 1921 yılında, Antalya üzerinden Ankara'ya giden⁶⁹⁵ Veled Çelebi; Ankara Lisesi'nde bir müddet Farsça hocalığı yapmıştır. 1923-1939 yılları arasında Kastamonu, 1939-1943 yılları arasında Yozgat milletvekili olarak Meclis'te görev yapan Veled Çelebi, diğer yandan Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarında bulunmuştur. 20 Şaban 1372/4 Mayıs 1953 târihinde, 85 yaşında, Ankara Yenişehir'deki evinde vefat etmiş; İsmet İnönü ve dönemin devlet erkânının katıldığı cenâze merâsimiyle Asrî Mezarlığa defnedilmiştir.⁶⁹⁶

b) Tasavvufî Şahsiyeti ve Mevlevîliğe Hizmetleri:

Veled Çelebi, Sultan Veled Medresesi'nde öğrenci iken, medresenin Dergâh-ı Mevlânâ'ya bitişik konumundan istifâde ederek, müsâit zamanlarını Dergâh-ı Mevlânâ'da değerlendirdiğini; buradaki semâ merâsimlerini, *Mesnevî* takrîrlerini tâkip ettiğini; dergâhda

⁶⁹² İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 115-120; Haksever, *a.g.m.*, s. 388

⁶⁹³ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 123-124; Kara, *a.g.m.*, c. 23, s. 504; Ergun, *a.g.m.*, c. II, s. 671

⁶⁹⁴ Uzluç, “Veled Çelebi”, s. 13

⁶⁹⁵ Millî Mücadele Dönemi'nde, İstanbul'dan gelenlerin, haklarında uzun soruşturmalar yapılmak sûretiyle Anadolu'ya girişlerine müsâade edilirmiş. Veled Çelebi Antalya'ya geldikten sonra müsâade için telgraf çekmiş; ancak tahkîkât sonucu çabuk ulaşmaması üzerine Sâmih Rifat Bey'in şu kıt'ayı inşâd ettiğini ve Atatürk'ün çok beğenerek izin verdiğini Çelebi, hâtıratında nakleder:

*Duydum Antalya'ya gelmiş Çelebi
Onu gurbette süründürmeyiz
Anayurdundan edip âvâre
Mevlevîdir diye döndürmeyiz*

(İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 158-158, dpnt: 101)

⁶⁹⁶ Kara, *a.g.m.*, c. 23, s. 504; Ergun, *a.g.m.*, c. II, s. 671

misâfir bulunan âlim ve şeyhlerin sohbetlerinden istifâde ettiğini; yaz aylarında dergâhda bulunan dedelerin Meram’a göç etmelerini tâkiben kendisinin de onlarla birlikte Meram’da bulunduğunu, dolayısıyla onların mânevî ikliminden istifâde ettiğini ve çoğu Mevlevîlik ve edebiyat üzerine olan kütüphânesinde bulunan eserleri incelediğini; bütün bunların yetişmesinin temel taşlarını teşkil ettiğini hâtırâtından aktarmaktadır.⁶⁹⁷

Veled Çelebi, Mevlevîlik hakkında son derece hissî davrandığını belirtmektedir. Bâzı kaynaklarda, “semâ” aleyhine yazılan ifâdeler⁶⁹⁸ karşısında “ciğergâhıma işlerdi” ifâdeleri kullanmak sûretiyle üzüntüsünü belirtmiştir. Bu gibi hükümlerin doğruluğunu araştırmak maksadıyla yetkili kişilere mürâaatlarının da engellendiğini ve bu araştırmalarının bir sonuca ulaşmadığını; dergâhın çeşitli kademelerinde hakkında çıkan dedikodular karşısında hem kendi adına hem de Mevlevîlik adına çok üzüldüğünü ifâde etmektedir.⁶⁹⁹

Veled Çelebi, Bahâriye Mevlevîhânesi’nde bulunduğu süre içerisinde, dönemin önemli isimleriyle tanışmış, kendilerinden istifâde etmiştir. İstifâde ettiği bu isimlerden biri de Hasîrîzâde Dergâhı son şeyhi, Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini Osman Selâhaddin Dede’den (ö. 1304 h./1886 m.) mesnevîhanlık icâzeti ve Mevlevî hilâfetnâmesi sâhibi Mehmed Elif Efendi’dir. Veled Çelebi, büyük bir saygıyla bahsettiği Mehmed Elif Efendi’den mesnevîhanlık icâzeti ve hilâfetnâme almıştır.⁷⁰⁰ Veled Çelebi’ye âit *Çelebi Cönkü* adlı defterde Elif Efendi ve kendisinden icâzet almış olmasıyla ilgili olarak şu kıt’a bulunmaktadır:

*Beni şeyhim Elîf-i pür-meâlî
Be-kâm etdi füyûz-ı ma’nevîden
Cenâb-ı Pîr’e vâsıl silsileyle
İcâzet-bahş kıldı Mesnevî’dan*⁷⁰¹

Veled Çelebi’nin husûsî hayâtında son derece yenilikçi olduğunu görmekteyiz ki, yine hâtırâtında naklettiği üzere, 1896 yılı Ağustos’unda Konya’ya gerçekleştirdiği seyâhatinin

⁶⁹⁷ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 21

⁶⁹⁸ Veled Çelebi, hâtırâtında, Hâdimî’nin *Tarîkat-ı Muhammediyye* eserinde geçen “semâ” edilen yer, şu kadar arşın kazılmadıkça tâhir olmaz” ifâdesi karşısındaki üzüntüsünü “... softaların kullandıkları düşmanca sözler, ciğergâhıma işlerdi” sözleriyle belirtmiştir.

(İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 40)

⁶⁹⁹ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 40-41

⁷⁰⁰ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 111

⁷⁰¹ Veled Çelebi, *Çelebi Cönkü*, SÜMAM no: 96, s. 8

dönüşünü trenle yapmıştır. Hâtırâtında bu tren seferinin “Konya’ya şimendifer resm-i küşâdının üçüncü gününe tesâdüf etmekte” olduğunu ifâde etmiştir.⁷⁰²

Veled Çelebi, karşılaştığı bütün muhâlif tavırlar karşısında dahi, 9 yıl boyunca makam çelebisi olarak Dergâh’a hizmetten kendini çekmemiş, gece-gündüz, bulunduğu evden Dergâh’a bir kapı açtırmak sûretiyle, bütün vaktini Dergâh’a hizmet için harcamıştır. Dergâh Kütüphânesi’nde ve Konya’da çeşitli kütüphânelerde bulunan eski eserleri gözden geçirmek ve ceddi bulunan Sultanü’l-Ulemâ Bahâeddîn Veled, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ve Sultan Veled ve hulefâsının sandukaları ve mezar taşlarını okuyup, çeşitli defter ve mecmualarda not almak sûretiyle mânevî mîrâsa sâhip çıkmıştır.⁷⁰³ Veled Çelebi’nin makam çelebisi bulunduğu sürede, gerçekleştirdiği bir diğer yeniliğin de Dergâh’ın mutribân heyetini genç ve istîdadlı yeteneklerle beslemek olduğunu dost ve akrabâları hâtıralarında nakletmişlerdir.⁷⁰⁴

Siyâsî hayâtı kadar, anne tarafından Mevlânâ âilesine mensup olması noktasında da eleştirilere mâruz kalan Veled Çelebi; çelebilik makâmındaki görevi esnâsında, kendi siyâsî şahsiyeti çerçevesinde oluşturduğu “Mücâhidîn-i Mevleviyye Alayı” ve bu teşekkülün Mevlevî tarîkatının “rûhuna” uymaması sebebiyle de tenkid edilmiştir.⁷⁰⁵

2 Eylül 1925’te alınan tekkelerin kapatılması karârını olgunlukla karşılayarak;

*Hak ehli olunca içimizden mefkûd
Câhiller edince arş-ı irşâda suûd
Beyhûde figân etmeyelim, lâyıktır
Tekkelerimiz boş idi, oldu mesdûd*⁷⁰⁶

kıt’asını inşâd etmiştir.

⁷⁰² İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 84

⁷⁰³ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 122

⁷⁰⁴ Ulunay, Refî Cevad, “Veled Çelebi”, *Refî Cevad Ulunay’ın Mevlânâ, İhtifâller ve Konya Yazıları*, (haz: Mustafa Özcan), Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2003, s. 199

⁷⁰⁵ Kara, *a.g.m.*, c. XXIII, s. 504

⁷⁰⁶ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 147

c) Eserleri:

Veled Çelebi, çelebiler arasında en fazla esere sâhip çelebidir. Gerek ecdâdının mîrâsına sâhip çıkarak ortaya koyduğu eserler, gerekse siyâsî kimliği sebebiyle ortaya koydukları uzun bir liste meydana getirmektedir.

Nitekim, Veled Çelebi, Sultan Veled nüshasından yola çıkarak *Mesnevî*'nin ilk mensur Türkçe tercümesini ortaya koymuş (*Mesnevî Tercümesi*); Hz. Mevlânâ'nın vasiyetini şerhetmiş (*Hayrû'l-Kelâm*); Sultan Veled'in şiirlerini derlemiş (*Dîvân-ı Türki-i Sultan Veled*) ve Hz. Mevlânâ'nın babası Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled'den başlamak sûretiyle Sultan Veled'e kadarki mevlevî büyüklerinin hal tercümelerini kaleme almıştır (*Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târîhiyyesinden Mevlânâ ve Ricâli*).

Veled Çelebi, Türkçülük dâvâsını ilk başlatanlardan biri olmakla iftihar ettiğini de belirtmektedir. Türk Dili üzerine ciddî çalışmalar yapmış, Türk Dili'nin farklı lehçelerini öğrenerek, bu konular üzerinde de çalışmalar yapmıştır. Henüz medresede talebe iken, Arapça'ya olan ilgisizliği ve Türkçe'ye gereken önemin gösterilmemesi hakkında hâtırâtında; “Mensup olmadığım bir dilin kâidelerini, yine o dil üzerinden yazılmış kitaptan öğretmek isterlerdi”⁷⁰⁷ ve “Türk muharrirleri arasında bu işle uğraşanları az gördüm. Hepsi Türk Dili'ne karşı lâkayd idiler ve ehemmiyet vermiyorlardı”⁷⁰⁸ ifâdelerini kullanarak, hem dil eğitimi konusundaki usûlsüzlükten şikâyet etmekte, hem de Türk Dili'ne olan muhabbetini izhar etmektedir.

Gerek mevlevî kültürü, gerekse Türk Dili üzerinde yaptığı çalışmalardan inceleyebildiklerimiz şunlardır:

* ***Mesnevî Tercümesi:*** *Mesnevî*'nin ilk mensur Türkçe tercümesidir. Sultan Veled nüshası esas alınarak gerçekleştirilen bu tercüme, Abdülbâki Gölpınarlı tarafından gözden geçirilip, ilâveler yapılarak MEB Yayınları tarafından defâlarca yayınlanmıştır.⁷⁰⁹

* ***Hayrû'l-Kelâm:*** Hazret-i Mevlânâ'nın vasiyetinin şerhidir. Kitabın baş tarafında “Konya'da Âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ postnişîni Mehmed Veled Çelebi; *Cerîde-i Sûfiyye*'ye tefrika sûretiyle

⁷⁰⁷ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 20-21

⁷⁰⁸ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 54

⁷⁰⁹ Ceyhan, Semih, “*Mesnevî*”, *DİA*, c. XXIX, s. 332

derc edildikten sonra tab' edilmiştir" kaydı bulunmaktadır. 75 sahifeden ibâret olan eser Dersaâdet, Necmî İstikbâl Matbaası tarafından 1330 târihinde neşredilmiştir. Eserin önsözünde Veled Çelebi; "Bu benim ilk eserimdir. İlk evlâdım gibidir. Pek severim. Besbelli, müessirin eserin güzelliklerinden olmalıdır. Yoksa şerhimin acemice olduğuna mu'terifim. Bunu İstanbul'a yeni geldiğim sene, bundan tahmînen 25 sene akdem yazmıştım. O vakit yirmi yaşında kadar idim. Tahsîlim tevessü' etmemiştir. Osmanlı Edebiyatı ile Fârisî'yi biliyordum. Arapça'da istihrâcım varsa da, rûsûhum yoktur. Edebiyat ve muhâzarâtına yeni heves ediyordum. Bahâriye Mevlevîhanesi'nde münzevî olduğum cihetle, boş zamânımı nâfi' bir şeyle işgâl etmek ve bu sâyede kitablara mürâcaat edip, tevsî'-i ma'lûmat eylemek fikriyle telif hevesine düştüm. Hüsn-i ibtidâ olsun diye teberrüken, Hazret-i Pîr-i Dest-gîr-i Cenâb-ı Mevlânâ Efendimiz Hazretleri'nin sâlikânına en muciz ve mu'ciz bir vasiyet-nâmesi olan işbu eser-i dil-pezîri şerh ettim. O zaman da ba'zı fuzalâ-yı Mevleviyye berâ-yı teşvîk tahsîn eylediler. Hattâ, kendi eliyle istinsâh edenler de oldu. Bu eser-i mebrûr ki, ilk hizmetim sâyesinde dört-beş tâne kütüb-i nâfia te'lîfine muvaffak oldum. Sâye-i erenlerde, fakîr de cerîde-i erbâb-ı kaleme nâmımı kayd ettirdim. Hayât-ı ebedîde budur (خير الكلام ما قل و دل) hadîs-i şerîfiyle⁷¹⁰ hitâm-pezîr olan işbu vasiyet-nâme-i şerîfenin şerhi *Hayru'l-Kelâm* ismiyle tevsîm eyledim. Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn bütün hademe-i ilmiyye-i dîn ve devletin nef'ine hâdim eyleye. Ve fakîr-i hakîri de onların peyrevliğinden ayırmaya. Âmin! (Şa'bân, sene 1330) Bende-i Dervîş; ibn Hazret-i Mevlânâ eş-Şeyh Mesnevîhan Hüccetullâh Muhammed Bahâeddîn Veled el-Mevlevî⁷¹¹ ifâdelerini kullanarak eserin târihçesi ve mâcerâsı hakkında bilgi vermiştir.

* **Türkçe İ'tikâd:** 21 sayfadan oluşan bu manzum eserin başında Veled Çelebi yazdığı ithafla eseri, eşi Fâtıma Zehrâ Hanım'a rahmete vesîle olması için kaleme aldığını belirterek: "Dergâh-ı Hazret-i Mevlânâ post-nişîni ve Mücâhidîn-i Mevleviyye kumandanı İbn-i Hazret-i Mevlânâ, eş-Şeyh Mesnevîhân Hüccetullâh Muhammed Bahâeddîn Veled Efendi Hazretleri'nin merhûme refikası, ümmü'l-fukarâ Fâtımatü'z-Zehrâ Hânım'ı hayır-duâ ile yâd eylemeriyçün mücâhidîne tevzî' edilmiştir. Merhûme-i mûmâ-ileyhâ mücâhidîn-i evlâdına yakından hizmet etmek üzere Konya'dan hareket edip, yolda hastalanarak Şam'a vusûlünün haftasında vâsıl-ı mertebe-i şühedâ olmuştur. Aleyha'r-rahmetu ve'r-ırdvân. Târîh-i vefâtı 19 Eylül 1331" cümleleriyle eserin kaleme alınış hikâyesini özetliyor.⁷¹²

Eserin sonundaki notlardan Şam'da, 7 Teşrîn-i sâni 1331 r./12 Muharrem 1334 h./20 Kasım 1915 m.'de bitirildiğini öğreniyoruz.⁷¹³

⁷¹⁰ Hadîs-i şerîf: "Kelâmın hayırlısı, az olan ve delâlet edendir."

⁷¹¹ Mehmed Veled Çelebi, *Hayru'l-Kelâm*, Dersaâdet, 1330, Süleymâniye Kütüphanesi, Rauf Yektâ böl. no: 35

⁷¹² Muhammed Bahâeddîn Veled, *Türkçe İ'tikâd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa Tekke böl. no: 553

⁷¹³ Muhammed Bahâeddîn Veled, *Türkçe İ'tikâd*, s. 21

* ***Dîvân-ı Türkî-i Sultan Veled***: Veled Çelebi'nin, Sultan Veled'in *İbtidâ-nâme*ve *Rebâb-nâme*'deki Türkçe şiirleri ile *Dîvân*'ındaki 15 Türkçe gazeli derleyerek oluşturduğu bu eser⁷¹⁴, dönemin Maârif vekâleti tarafından hazırlanan raporla birinci derece eserler sınıfından kabul olunmuş ve Dâru'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi öğrencileri için tavsiye edilmiş ve 1341 târihiyle İstanbul'da neşredilmiştir. Eserle ilgili raporu, "Te'lîf ve Terceme a'zâ-yı kirâmından Zâkir Kâdirî Bey" hazırlamış ve raporda; eserin tedkîk edildiği, eserdeki Sultan Veled'e âid olan şiirlerin Veled Çelebi tarafından şerhedilip, harekelendiği ifâde edilmektedir. Oysa, Veled Çelebi, eserde, Sultan Veled'in şiirleri olduğu kadar Hazret-i Mevlânâ'nın da Türkçe şiirlerine yer verdiğini önsözde belirtmektedir.⁷¹⁵ Raporda, eserdeki şiirlerin, Selçuklular Dönemi'nden günümüze pek az Türkçe şiir intikâl etmesi sebebiyle önemli olduğu; eserin diğer bir ehemmiyetli tarafının da, şiirlerin yazıldığı dönemde kullanılan dilin tahlîline imkân sağlaması olduğu belirtiliyor. Zîrâ, Selçuklular'ın Kıpçak Lehçesiyle konuştuklarını ve o dönemde Konya'da konuşulan Türkçe'nin aslının Kıpçak Lehçesi'ne dayandığını Müsteşrik Radhloff tarafından büyük ölçüde isbat edildiğini ifâde ediliyor.⁷¹⁶

Bu eser için Veled Çelebi'nin yazdığı önsöz şu şekildedir:

"Hazret-i Mevlânâ'nın, Sultan Veled Hazretleri'nin Türkçe şiirlerine pek küçükken, Konya'da, Dergâh-ı Şerîf'e mülâsık, Sultan Veled Medresesi'nde henüz tahsilde iken muttali' olmuşum. İstanbul'a geldiğimde, Ahmed Midhad Efendi, Muallim Nâci, Necib Âsım Bey gibi esâtize ile mülâkâtımda, onlar da bu şiirlere büyük bir alâka gösterdiklerini, târîh-i edebiyât, ilm-i lisân noktasından, bunların cem' ve neşrini arzû ettiklerini anlamış bulunuyordum. 'Hâfız-ı Mesnevî' derecesinde *Mesnevî-i Şerîf*'le mütevaggıl bulunan Nâci Merhûm; 'aynı zamanda Fârisî bilmeyen muhibbân-ı âşıkân, Cenâb-ı Mevlânâ ve ibn-i Mevlânâ'nın meslek-i tasavvufilerinden ve maârif-i lâhûtîlerinden bir numûne görmüş olurlar' fikrini ilâve eylemişti.

İstanbul Kütüphâneleri'nde, ba'zıları da kendi kitaplarım meyânında bulunan, kadîm hatla yazılmış, Hazret-i Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'i ile, Sultan Veled Hazretleri'nin *Dîvân* ve *Mesneviyyât*'ından şu mecmûayı daha o vakit iltikât edip, bir aralık Konya seyâhatimde, Huzûr-ı Pîr Kütüphânesi'ndeki pek eski nüshalarla mukâbele eylemiştim. Artık mevzûmuza müteallık bütün eş'ârı hâvî ve son derece musahhah bir nüshaya mâlik bulunuyordum. Aradan bunca zamanlar geçtiği hâlde, vakt-i merhûnu daha yeni hulûl etmiş olacak ki, neşrine ancak şimdi muvaffak olabiliyorum. Şu teşebbüsümde, Germiyanogulları'ndan ve Sultan Veled Hazretleri'nin

⁷¹⁴ Mansuroğlu, *Sultan Veled'in Türkçe Manzûmeleri*, s. 2, dpnt: 3

⁷¹⁵ Kastamonu Mebûsu Veled Çelebi, *Dîvân-ı Türkî-i Sultan Veled*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1341, s. 4, Süleymaniye Kütüphânesi, Sâmî Benli böl. no: 257

⁷¹⁶ Kastamonu Mebûsu Veled Çelebi, *Dîvân-ı Türkî-i Sultan Veled*, s. 2-3

kerîmeleri Mutahhare Sultan sülâlesinden Matbaa-i Âmire Müdürü, Zarîf Beyefendi Hazretleri'nin meyl ve şevki ile, Dâru'l-Fünûn Arabî Muallimi üstâd-ı kemâlât-şîâr, Kilisli Muallim Rif'at Efendi Hazretleri'nin abd-i âcize her vecihle muâvenetini bâdî olmuştur.

Kitâbın nihâyetine tâ o vakit yazdığım lâhikayı aynen eski inşâsıyla ibkâ eyledim. Şu Küçük Asya yâhûd Anadolu Türkleri'nin Selçukiyye devrinden bize pek az Türkçe şiir intikâl eylediğinden, ale'l-husûs, işbu şiirler o devrenin en eski manzûmelerinden bulunduğu cihetle, edvâr-ı edebiyemiz için gâyet kıymetdâr numûnelerdir. İmlâ, lisân noktasından ehemmiyeti der-kârdır. Binâenaleyh, üdebâmıza, urefâmıza nefis bir hediye arz etmiş bulunuyoruz.

Şu vesîle-i cemîle ile de, ulûm ve maârif erbâbı nezdinde, zikr-i hayra mazhar olmak, abd-i âciz için pek büyük, pek kıymetli bir mükâfâttır. İbn Hazret-i Mevlânâ Muhammed Bahâeddîn Veled Çelebi. Fî 27 Receb 1343”⁷¹⁷

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Sâmi Benli Bölümü, 257 numarada; İ. İsmâil Hakkı Bölümü 3501 ve 3502 numaralarda kayıtlıdır.

*** Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târihiyyesinden Mevlânâ ile Ricâli - Menâkıb:**⁷¹⁸

Veled Çelebi'nin kaleme aldığı bu eser, esâsen bir târih kitabının bir faslı görünümünü arzetmektedir. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdâyi Efendi Bölümü 1159 numarada kayıtlı olan eser, Feridun Nâfiz Uzluk'un notlarından edindiğimiz bilgilere göre, Konya Vâlisi Hüsnü Bey zamânında, Veled Çelebi'nin başkanlığında hazırlanması planlanan, Birinci Dünyâ Savaşı'nın çıkmasıyla basımının yarım kaldığı belirtilen *Sâlnâme* için Veled Çelebi'nin kaleme aldığı muhtasar *Menâkıb*'dir.⁷¹⁹ Eserin tam başlığı, *Konya Vilâyeti'nin Ahvâl-i Umûmiyye-i Târihiyyesi* şeklindedir. Başlığın altında, “Post-nişîn-i Dergâh-ı Hazret-i Mevlânâ - Reşâdetlü Veled Çelebi Efendi Hazretleri tarafından irsâl olunmuştur” ibâresi bulunmakta, onun da altında “Bâis-i Füyûzât-ı Cihân olan Cenâb-ı Mevlânâ (k.s.a) ile Ricâl-i Tarîkat-ı Mevleviyye'nin Târîhçesidir” başlığı yer almaktadır. Eserde, “Sultanu'l-Ulemâ Hazretleri” başlığı altında, Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled'in; “Hazret-i Mevlânâ” başlığı altında, Hazret-i Mevlânâ'nın; “Hazret-i Şems-i Tebrîzî” başlığı altında, Şems-i Tebrîzî'nin; “Şeyh Selâhaddîn Zerkûb Konevî” başlığı altında, Selâhaddîn Zerkûbî'nin; “Çelebî Hüsâmeddîn Hazretleri” başlığı altında Çelebi Hüsâmeddîn'in,

⁷¹⁷ Kastamonu Mebûsu Veled Çelebi, *Dîvân-ı Türki-i Sultan Veled*, s. 4-5

⁷¹⁸ Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târihiyyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdâyi Efendi böl. no: 1159

⁷¹⁹ Şafak, Yakup, “Veled Çelebi'nin *Menâkıb*'ına Göre 1912'de Faal Olan Mevlevihâneler ve Şeyhleri”, *Sanat Târihi Araştırmaları (Prof. Dr. Haşim Karpuz'a Armağan)*, Konya, 2007, s. 341

“Hazret-i Sultan Veled” başlığı altında Sultan Veled’in hayatları ve menkabeleri hakkında bilgi verilmektedir.⁷²⁰ Eserde, menkabe bölümlerinin hitâmında bir tablo ile, Konya Dergâhı postnişîn listesi verilmiştir.⁷²¹ Konya Dergâhı tablosundan sonra, o dönemdeki âsitâneler, şeyhleri, âsitânelerin bânîlerinin yer aldığı başka bir tablo yer almaktadır.⁷²² Eserdeki bir diğer tabloda da, mevlevî zâviyeleri, şeyhleri ve yine zâviyelerin bânîleri hakkında bilgi verilmektedir.⁷²³ Eserin son bölümü, “Konya Vilâyeti’nin Ahvâl-i Umûmiyye-i Târihiyyesi” başlığını taşımaktadır.⁷²⁴ Bu başlık altında Veled Çelebi, Konya’nın târih öncesi devirlerinden başlayarak Osmanlı Devleti idâresine girinceye kadarki târihini gözler önüne serer.⁷²⁵ Feridun Nâfiz Uzluk, *Menâkıb*’ın *Sâlnâme*’nin 748-825. sayfaları arasında yer aldığını bildirmektedir.⁷²⁶

* **Hâtıralarım:** Veled Çelebi’nin bir asra yakın bir zaman diliminde müşâhede ettiklerini, hayâtını, tecrübelerini, dönemin önemli olaylarını, sîmâlarını içine alan; Veled Çelebi’nin ağzından yazılmış olan bu eser, 1946 yılında Türkiye Yayınevi tarafından neşredilmiştir. Eserin sonunda, “Bu hâtıralar, Veled Çelebi İzbudak tarafından anlatılmıştır. Enver Behnan Şapolyo bunları zaptettikten sonra, hâtıra sâhibi tekrar okumuştur” ifâdesi bulunmaktadır. Son olarak, Yakup Şafak ve Yusuf Öz’ün çabalarıyla, hâtıralardaki bilgilerin gerek Çelebi hakkında yazılmış eserlerle ve gerekse Çelebi’ye âit ve Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi ve Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi’ndeki defter, mecmua ve bilgilerle karşılaştırılmasıyla, 2009 yılında Timaş Yayınları tarafından, *Tekke’den Meclis’e-Sıradışı Bir Çelebi’nin Anıları* adıyla tekrar okuyucuyla buluşturulmuştur.⁷²⁷

* **Türk Diline Medhal:** “Dünyânın en büyük milletlerinden olan Türkler’in dilleri dahi lisânların en büyüğüdür. Diğer lisânlarda bulunmayan birçok havâssı şâmilidir”⁷²⁸ diye başlayan eser, Türk Dili’ni övmektedir. Veled Çelebi, Türk Dili’ne hizmetin, Türk Milleti’ne hizmet olduğunu eserinde

⁷²⁰ Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târihiyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, s. 748-814

⁷²¹ Mehmed Veled Çelebi, *Mevlânâ ile Ricâli*, s. 821

⁷²² Mehmed Veled Çelebi, *Mevlânâ ile Ricâli*, s. 822

⁷²³ Mehmed Veled Çelebi, *Mevlânâ ile Ricâli*, s. 822

⁷²⁴ Mehmed Veled Çelebi, *Mevlânâ ile Ricâli*, s. 825

⁷²⁵ Mehmed Veled Çelebi, *Mevlânâ ile Ricâli*, s. 825-834

⁷²⁶ Şafak, “Veled Çelebi’nin *Menâkıb*’ına Göre 1912’de Faal Olan Mevlevîhâneler ve Şeyhleri”, s. 341

⁷²⁷ Şafak, Yakup-Öz, Yusuf, “Önsöz”, *Tekke’den Meclis’e-Sıradışı Bir Çelebi’nin Anıları*, (haz: Yakup Şafak, Yusuf Öz), Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 9

⁷²⁸ Veled Çelebi, *Türk Dili’ne Medhal*, Süleymaniye Kütüphanesi, Sâmî Benli böl. no: 284, İstanbul, 1339, s. 1

işlemiştir.⁷²⁹ Veled Çelebi'nin bu eseri ile ilgili Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Süleyman Efendioğlu tarafından “Veled Çelebi, Türk Diline Medhal (inceleme-metin-dizin)” başlıklı bir yüksek lisans tezi yapılmıştır.

* **Türk Dili:** Farklı dillerden yazma ve basma sözlükleri, farklı eserleri inceleyerek, 40 yıl içerisinde meydana getirdiği eser; 12 cilt, 2356 sayfadan⁷³⁰ oluşmaktadır. Eser, Türk Dil Kurumu Kütüphânesi Yazmalar Bölümü'nde B/27-1 numarada kayıtlıdır.⁷³¹

Uzun bir çalışmanın meyvesi olan eserle ilgili Abdülhak Şinasi Hisar şu anekdotu iletir:

“Bahâriye Mevlevîhânesi'ne yerleşmiş. Orada ilk karalamalarıyla *Türk Lügati* yazmaya koyulmuş. İlk refikasının evi de Eyüp Sultan'da, cennet misâli bir bahçe içinde, rahat, halâvetli, şâirâne bir yalı imiş. Bu yalı bir akşam alev alev yanmaya başlamış. Meğer kendilerine 800 altın gönderildiğini bilen hizmetçi kadın bu parayı çalmış ve bu anlaşılmasın diye yalıyı, içindeki eşyâları, kitapları ve yazılmakta olan lügati ateşe vermiş. Veled Çelebi ve haremının âilesi Beykoz'daki köşklerine taşınmışlar. Beykoz'da oturan Ahmed Midhad Efendi, Veled Çelebi'ye kütüphânesini açarak, bütün kitaplarından istifâdesini temin etmiş ve o zamana kadar yazmış olduklarını bir tek telakkî ile kitabını yeniden yazmasını tavsiye etmiş. O da eserini yeniden yazmaya koyulmuş”⁷³²

Eserin bitiminden sonra Veled Çelebi, eseriyle ilgili şu dörtlüğü kaleme almıştır:

*Binlerce mücelledâtı bir bir dittim
Tâ gâye-i vüs'-i beşere yettim
Türk'ün bu muazzam diline leylü'n-nehâr
Tam kırk yılını hayâtımın sarf ettim*⁷³³

* **Atalar Sözü:** Süleymaniye Kütüphânesi, Fâtih Bölümü 3443 numarada kayıtlı bulunan, *Teshîlü'l-Mikât fî İlmi'l-Evkât* isimli Türkçe tıp kitabının sonundaki 696 atasözünü ve bunlarla ilgili bir sözlüğü hâvîdir.⁷³⁴ Ancak Veled Çelebi kaleme aldığı hâtırâtında, esere

⁷²⁹ Koçakoğlu, Bedia, “Veled Çelebi İzbudak ve O'nun Türkçülüğü”, *SÜMAM Mevlânâ Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya, 2007, s. 93

⁷³⁰ Koçakoğlu, a.g.m., s. 92

⁷³¹ Kara, a.g.m., s. 504

⁷³² Hisar, Abdülhak Şinâsi, “Veled Çelebi ve Necib Âsım”, *Türk Yurdu*, Mayıs, 1955, sy. 244, s. 842; İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s.152

⁷³³ Koçakoğlu, a.g.m., s. 93

⁷³⁴ Kara, a.g.m., s. 504

kaynaklık eden tıp kitabından bahsetmemiş, eserde yalnızca eski atasözlerini derlediğinden bahsetmiştir.⁷³⁵

* **el-İdrâk Hâşiyesi:** Kilisili Muallim Rıfat, Ebû Hayyân’a âit, *el-İdrâk li-Lisâni’l-Etrâk* adlı eserin Beyazıt Devlet Kütüphânesi’nde bulunan bir nüshasına ilâve edilmiş 1359 Türkçe kelimeyi istinsah ederek Veled Çelebi’ye vermiş, Çelebi de bunların karşılıklarını bularak bir sözlük meydana getirmiştir.⁷³⁶ Veled Çelebi, eserin önsözünde eserle ilgili şöyle demiştir:

“Her Türkçe lüğatin tercümesi olan Arapçaları’nın hal ve îzâhı için, Kâmûs, Bâbûs, Kestelli, Ahterî, Çullukkapan gibi eski lügat kitaplarına bakarak, bütün bu eski lügatlerin mânâsını ortaya koydum. Bu kitap ehemmiyetçe *Dîvân-ı Lügatü’l-Türk*’ün aynıdır. Onu itmâm ve ikmâl eden mühim bir eserdir.”⁷³⁷

* **Letâif-i Hoca Nasreddîn:** Eski yazma nüshalardan bulunarak ve halktan derlenerek oluşturulmuş, 388 fıkrayı hâvî bir eserdir. Eser daha sonra Rusça, Ermenice, İngilizce ve Yunanca’ya tercüme edilmiştir.⁷³⁸ Ayrıca eserde bulunan, çocukların ve kadınların okuması sakıncalı bölümler çıkarılmak sûretiyle *Çocuklara Mahsûs Letâif-i Hoca Nasreddîn* adıyla bir neşri daha yapılmıştır.⁷³⁹

* **Lisân-ı Fârisî:** Eserin kapak kısmında, “En zarûrî ve kesîrû’l-isti’mâl kavâid ve zavâbitin hıfzı ve ‘Emsile’ye hüsn-i tatbîki sâyesinde az zamanda *Lisân-ı Fârisî*’ye intisâb müyesser olur” ifâdeleri bulunmaktadır ve Veled Çelebi tarafından “Çâker-i Âl-i Muhammed ibn Mevlânâ Veled el-Mesnevîhan” imzâsıyla imzâlanmıştır. Eser, 264 sayfadan oluşmaktadır. 1326’da neşredilmiştir. Eserin önsözünde Veled Çelebi; “Dinleri, ilimleri, hünnerleri, ma’rifetleri, san’atları, eserleri yek-dîğetine karışmış, münâsebât-ı İslâmiyye kendilerini birbirlerine şiddetle kaynaştırmış olan Arabî, Türkî, Fârisî olmak üzere üç büyük lisân ile tekellüm eyleyen akvâm-ı İslâmiyye’nin ulûm ve âsârına intisâb ve bugün okuyup yazmakta olduğumuz lisânımızın dekâyıkına vukûf ve hadsiz, pâyânsız âsâr-ı güzîn-i eslâfa ittîlâ’ hâsıl için

⁷³⁵ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 155

⁷³⁶ Kara, *a.g.m.*, s. 505

⁷³⁷ İzbudak, *Veled, el-İdrâk Hâşiyesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 3

⁷³⁸ Kara, *a.g.m.*, s. 504

⁷³⁹ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 155

behemahâl Fârisî lisânını öğrenmemiz lâzımdır”⁷⁴⁰ diyerek eseri kaleme alma gerekçesini beyan etmiştir. Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Zühdü Bey Bölümü, 588 numarada kayıtlıdır.

Bunlardan başka, çeşitli kütüphânelerde Veled Çelebi tarafından tercüme edilmiş eserlere rastladık. Sâdece isimlerini vermekle yetiniyoruz:

* Ali Şir Nevâî, *Muhâkemetü'l-Lugateyn*, (çev: Veled Çelebi [İzbudak], [Çâker-i âl-i Mehmed bin Mevlânâ Veled], Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî Efendi, A. E. Müteferrik, AEMtf07191/06 numarada kayıtlıdır.

* Allâme-i Edeb Ebû'l-Kâsım el-Âmidî, *Muvâzene*, (mütr: Mehmed Veled), Dersââdet, 1311, Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî Efendi, AE Edebiyat, AEEdb584 numarada kayıtlıdır.

⁷⁴⁰ Mehmed Veled Çelebi, *Lisân-ı Fârisî*, İstanbul, 1327, Süleymaniye Kütüphânesi, Zühdü Bey böl. no: 588

İKİNCİ BÖLÜM

SEFÎNE-İ NEFÎSE-İ MEVLEVÎYÂN'DA BAHS OLUNAN DİĞER ÇELEBİLER

A. KARAHİSAR (Afyon) ÇELEBİLERİ

Konya Mevlânâ Dergâhı'ndan sonra en önemli merkez olarak kabul edilen mevlevîhâne bugün Mevlevî Câmii veyâ Türbe Câmii olarak bilinmektedir.

Karahisar'ın Mevlevîlik târihindeki yeri ve önemi büyüktür. Erken dönemde tesis edilen mevlevîhâne, Konya Mevlânâ Dergâhı'ndan sonra gerek coğrafi açıdan, gerek hizmet etmiş zâtlar açısından Mevlevîliğin ikinci önemli merkezidir. Sultan Veled'in, kızı Mutahhare Hâtun'u Germiyanoglu Süleyman Şâh (bir diğer rivâyete göre Germiyanlı Savcı Bey oğlu Umur Bey) ile evlendirmesi ve Karahisar'ın Konya'ya yakın bir merkez olması, buranın Mevlevîlik târihindeki önemini arttırmıştır. Esâsen Karahisar, Mevlânâ döneminde de önemli bir merkez olarak kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Sultan Veled'in ve kardeşi Alâeddin'in sünnet merâsimleri Karahisar-ı Devle'de, dönemin pâdişahının da bulunduğu büyük bir düğünle gerçekleştirilmiştir.⁷⁴¹

Ulu Ârif Çelebi de Karahisar'a zaman zaman misâfir olmuş ve bu misâfirliklerde dönemin devlet adamları tarafından ağırlanmıştır. Mevlevîhânenin, bu ziyâretler esnâsında, Sâhibatâoğulları'nın kendisine mürîd olması netîcesinde bağışlanan bir arâziye inşâ edildiği tezi kuvvet kazanmaktadır. Esâsen, Karahisar Mevlevîhânesi'nde mukâbele esnâsında edilen duâda Ulu Ârif Çelebi mevlevîhânenin bânîsi olarak zikredilmektedir.

Karahisar Mevlevîhânesi'nin bir diğer önemli özelliği de; Karahisarlı III. Muhammed Ârif Çelebi (ö. 1052 h./1642 m.) Konya Mevlânâ Dergâhı çelebilik makâmına seçilene kadar mevlevîhâne, çelebilerin postnişîn olmasıdır.⁷⁴²

⁷⁴¹ Eflâkî, *a.g.e.*, c. I, s. 331

⁷⁴² İlgar, Yusuf, "Karahisar-ı Sâhib/Sultan Dîvânî Mevlevîhânesi", *Anadolu'nun Kilidi Afyon*, s. 231-257; İlgar, Yusuf, "Afyonkarahisar Mevlevîhânesi Postnişînleri ve Mevlevî Meşhurları", *Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, (haz: Yusuf İlgar), AKÜY, Afyon, 2002, s. 235, 238; Eravcı, Mustafa,

III. Muhammed Ârif Çelebi'nin dört kızından biri olan Kâmile Hanım da evlenerek buradan Kütahya'ya gitmiş ve gittiği dönemde neredeyse metruk vaziyette olan ve bir postişinden başka zâbitânı bulunmayan Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi'ni ihyâ etmiştir. Kâmile Hanım'dan sonra da kızı Hacı Fâtıma Hanım ve kardeşi Hüseyin Çelebi mevlevîhânenin idâresini Mustafa Sâkıb Dede'nin postnişînlğine kadar üstlenmişlerdir. Mustafa Sâkıb Dede için Karahisar Mevlevîhânesi ve çelebilerinin ehemmiyeti Kâmile Hanım vâsıtasıyladır denilebilir.

1) Hızır Paşa (d. 675 h./1276 m. - ö. 773 h./1371 m.) - İlyas Paşa (d. 677 h./1279 m. - ö. 773 h./1371 m.)

Sultan Veled'e intisâbı ile bilinen Süleyman Şâh Germiyanî'nin (ö. 699 h./1300 m.), Sultan Veled'in kızı Mutahhare Hâtun'la olan evliliğinden⁷⁴³ 675 h./1277 m. senesinde Çelebi Hızır Paşa ve 677 h./1279 m. senesinde Çelebi İlyâs Paşa⁷⁴⁴ dünyâya gelmiştir. Bu durum, yâni Germiyanogulları Âilesi ile Mevlânâ Âilesi'nin akrabâ olmaları, devletler arasında kıskanılan durumlar arasında zikredilmiştir.⁷⁴⁵ *Sefîne*'de, ilerleyen zamanlarda Yâkub Çelebi'nin kızının Yıldırım Bâyezid ile evlenerek Osmanlı sarayına gelin olduğunu; bu evlilikten Şehzâde Îsâ ve Şehzâde Mûsâ'nın dünyâya geldiğini ve Osmanlı sarayının Mevlânâ âilesine hürmeten bu şehzâdeleri “Çelebi” olarak andıklarını rivâyet edilmektedir.⁷⁴⁶

“Afyonkarahisar Mevlevîhânesi”, *Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, s. 205; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 176

⁷⁴³ Yukarıda da ifâde edildiği gibi Eflâkî'nin *Menâkıbu'l-Ârifin*'inde Mutahhare Hâtun'un kiminle evlendiğine dâir bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca, arada önemli bir zaman farkının bulunmasından ötürü târihî kaynaklar Mutahhare Hâtun'un Germiyanlı Savcı Bey oğlu Umur Bey ile evlenmiş olması ihtimâli üzerinde durmaktadırlar.

(ayrıntılı bilgi için bkz: Daşdemir, Latif, “Afyonkarahisar'da Mevlevîlik”, *Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, (haz: Yusuf İlgar), AKÜY, Afyon, 2002, s. 180-181; İlgar, Yusuf, “Afyonkarahisar Mevlevîhânesi Postnişinleri ve Mevlevî Meşhurları”, *Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, s. 271-272)

⁷⁴⁴ Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye*, s. 196-197; Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, c. II, s. 387

⁷⁴⁵ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, s. 137

⁷⁴⁶ Abdülbâki Gölpınarlı, bu bilgiye itiraz etmiş ve *Sefîne*'de Yâkub Bey'in kızının Yıldırım Bâyezid ile evlendiği bilgisinin bulunduğunu ve I. Mehmed'in annesinin de aynı hanım olduğunu, bu hanımın da Yâkub Bey'in kızı değil kızkardeşi olduğunu iddia etmiştir. Aynı bilgi, yâni Yıldırım Bâyezid'le Yâkub Çelebi'nin kızının evlenmiş olduğu bilgisi Sahîh Ahmed Dede'de de bulunmaktadır. *Sefîne*'de net olarak “kerîme-i mükerrmeleri mahrem-i harem-serâ-yı Osmâniyyân olup, habâle-i mutahharalarından Mûsâ ve Îsâ Çelebiler ser-zede-i sitâre-şühûd ve erîke-ârâ-yı saltanat-ı vücûd ve beyne's-selâtîn “çelebi” şöhretiyle ma'hûd olmuşlardır” ifâdesi bulunmaktadır.

Bir diğer tartışmalı mesele de, Yâkub Çelebi'nin katli meselesidir. Mevlevî kaynakları, Germiyan Beyi II. Yâkub Bey'in, dâmâdı Yıldırım Bâyezid tarafından şehîd edildiğini nakletmektedirler. Târih kaynakları ise, II. Yâkub Bey'in erkek çocuğu olmadığı için memleketini vefâtından sonra Osmanlılar'a vasiyet ettiğini; 1428 yılında

Hızır Paşa'nın doğumundan itibaren, akranlarına nazaran olağanüstü haller sergilemesi;⁷⁴⁷ din ve dünyâ işlerindeki üstünlükleri; Selçuklu Devleti'nden gördüğü teveccühler; Karahisar ve Kütahya civârındaki faâliyetleri⁷⁴⁸ onu halk nazarında müstesnâ bir makâma taşımış ve hayâtı boyunca Hızır (a.s.)'la olan mânevî münâsebeti yâdedilmiştir. Halk arasında gördüğü bu teveccühden asla kibirlenmediği ve çoğu zamânını Mevlevî büyükleri ve âlimler arasında geçirdiği rivâyet edilir.⁷⁴⁹

Karahisar, erken dönemde Mevlevîlik'le tanışmış bir şehir olmakla beraber, Karahisar Mevlevîhânesi'nin ne zaman tesis edildiği kesinlik kazanmamıştır. Sultan Veled'in kızı Mutahhare Hâtun'un 674 h./1276 m. senesinde evliliği sebebiyle, Germiyanogulları'yla kurmuş olduğu akrabâlık neticesinde Karahisar'la bağlantı kurmuş olması ve Mevlevîlik tohumlarını attığı ihtimâli üzerinde durulmaktadır. Sultan Veled'den önce de, Mevlânâ döneminde, coğrafi konumu itibariyle Karahisar, Mevlânâ âilesinin ziyaret ettiği şehirlerden olmuştur. Zîrâ, Sultan Veled ve kardeşi Alâaddin'in sünnet düğünlerinin Karahisar Kalesi'nde, dönemin önemli devlet adamları ve pâdişahının katılımıyla gerçekleştirildiği rivâyet edilir.⁷⁵⁰ Ulu Ârif Çelebi döneminde, Sâhipoğlu Ahmed Bey mevlvîhâne için arsa bağışlamış ve 716 h./1316 m. senesinde ahşap bir mevlvîhâne binâsı inşa edilmiştir. I. Yâkub Çelebi tarafından da Ulu Ârif Çelebi evlâdı ve mevlvîhâneye bazı köyleri (Büyük-Küçük-Orta Kalecik, Kışlacık, Deper-Kozluca-Çukurköy) yine 716 h./1316 m. senesinde vakfedilmiştir.⁷⁵¹ *Sefîne*'de, Karahisar'da “Dede İni” olarak bilinen yerin ve Karahisar

Edirne'ye giderek II. Murâd ile görüşüp memleketini ölümünden sonra ona bıraktığını bildirdiğini kaydetmektedirler. Daha sonra Kütahya'ya dönen Yâkub Bey bir yıl sonra vefat ederek yaptırmış olduğu imâret mescidinin içine defnedilmiştir.

(Mustafa Sâkib Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, c. I, s. 5; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 228, 232; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 103, dpnt: 122; Varlık, Mustafa Çetin, “Germiyanogulları”, *DİA*, c. XIV, s. 33-35)

⁷⁴⁷ Hızır Paşa'nın doğduğu gün Hızır (a.s.)'ın zuhûr edip, bebeği dadısının kucağından alarak gayb âlemlerine götürdüğü; kırk günlük bir kayboluş sürecinden sonra bebeğin Afyon'da “Makâm-ı Hızırıyye/Hızır Makâmı” olarak isimlendirilen yerde bir aslanın kucağında bulunduğu; aslan tarafından bu süre zarfında korunmuş olduğu; ve henüz birkaç aylıkken bile 1 yaşında bir çocuğun gelişimine ve hâllerine mâlik olduğu rivâyet edilmekte ve bu gelişmelerin de Hızır (a.s.) tarafından kendisine verildiği; adının bu mâcerâ sebebiyle “Hızır” olduğu rivâyet edilmektedir. (bkz: Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 5; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 137-138; Ali Enver, *Semâ'hâne-i Edeb*, s. 49)

⁷⁴⁸ Karahisar ve Kütahya civârlarını Alishir Germiyanî'ye karşı şehirleri müdafaa etmiştir. (bkz: Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 5; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 138)

⁷⁴⁹ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 138

⁷⁵⁰ Eflâkî, *a.g.e.*, c. I, s. 331

⁷⁵¹ İlgar, Yusuf, “Afyonkarahisar Mevlvîhânesi”, *SÜTAD*, Konya, 1996, s. 107; Özönder, Hasan, “Afyon Mevlvîhânesi, V. MMK, Konya, 1992, s. 97-98

Kalesi'nin Mevlânâ, Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi dönemlerinde halvethâne olarak kullanıldığı rivâyet edilmektedir.⁷⁵² Mevlevîhânenin postnişînliğinde bulunan ilk isimler olarak karşımıza Hızır Paşa ve oğlu Abâpûş-ı Bâli çıkmaktadır. Kaynaklar, dergâhın bânisi olarak da Abâpûş-ı Bâli'yi zikretmektedirler.⁷⁵³

Hızır Paşa, Esrâr Dede ve Ali Enver'in tesbitlerine göre 750 h./1349 m. senesinde;⁷⁵⁴ Sahîh Ahmed Dede'ye göre ise 773 h./1371 m. senesinde 97 yaşında⁷⁵⁵ vefat etmiştir.

Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân Hızır Paşa'yı kardeşi İlyâs Paşa ile berâber zikretmişse de, kaynaklarda İlyâs Paşa'nın mevlevî kimliği üzerinde yeterli bilgiye ulaşamadık. Ancak oğlu Celâleddin Ergün Çelebi'nin Mevlevîliğe intisâbında büyük rol oynadığını bilmekteyiz.⁷⁵⁶ Ayrıca, doğumunun akabinde, kendisinin, Hızır Paşa'nın Hızır (a.s.) tarafından terbiye edildiği gibi, İlyâs (a.s.) Peygamber tarafından terbiye edildiği; İlyâs (a.s.)'ın sohbeti esnâsında İlyâs Paşa'ya 3 hurmayla ikrâmda bulunduğu ve hayır-duâsıyla şereflenmesi netîcesinde kendisinin “İlyâs” olarak isimlendirildiği rivâyet edilir.⁷⁵⁷ Karahisar Mevlevîhânesi'nde, mukâbele esnâsında edilen duâda Hızır Paşa ile birlikte İlyâs Paşa'nın da adının geçmesi İlyâs Paşa'nın mevlevîhâne postnişîn olarak vazîfe yapmış olsa da Mevlevîliğe ve mevlevîhâneye hizmeti geçtiğine işâret sayılabilir diye düşünmekteyiz.⁷⁵⁸

Hızır Paşa ve erkek kardeşi Çelebi İlyas Paşa, zaman zaman ziyâret ettikleri ve halk arasında “Hızır (a.s.) Makâmı/Makâm-ı Hızırıyye” ve “Dede İni” olarak bilinen çilehâne Hızır ve İlyâs (a.s.) ile mülâkâtları netîcesinde, Germiyanogulları'nın II. Yâkub Çelebi'nin şehâdetiyle sona ererek, kendilerininse Mevlevîliğe nisbetlerinden ötürü isimlerinin bâki kalacağını haber almalarının akabinde; saltanattan el çekmişler ve Çelebi Hızır Paşa

⁷⁵² Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 6

⁷⁵³ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 326

⁷⁵⁴ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 138; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 49

⁷⁵⁵ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 224-225

⁷⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 6-7; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 222-223

⁷⁵⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 5

⁷⁵⁸ İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 277

torununun oğlu Bâlî Efendi'nin, Çelebi İlyâs Paşa da oğlu Celâleddin Ergün Çelebi'nin Mevlevîliğe intisâbını gerçekleştirmişlerdir.⁷⁵⁹

İlyâs Paşa, ağabeyi Hızır Paşa'nın vefâtının ardından yine de Germiyanogulları'nın idâresini ele almış, ancak kısa bir süre sonra, Sahîh Ahmed Dede'ye göre 773 h./1371 m. senesinde, 95 yaşındayken⁷⁶⁰ vefat ettiğinden Germiyanogulları saltanatı Çelebi Yâkub Paşa'ya geçmiştir.⁷⁶¹

Sefîne'de, Hızır ve İlyas Paşalar'ın kabirlerinin Karahisar Mevlevîhânesi dâhilinde olduğu aktarılmaktadır. Ancak, mevlevîhâne dâhilinde medfun olanların tanıtıldığı kaynaklarda bu bilgiyi teyid edemedik.⁷⁶²

2) Sultan Abâpûş-ı Bâlî (d. 751 h./1350 m. - ö. 890 h./1485 m.)

Gerek Abâpûş-ı Bâlî ve gerekse oğlu Dîvâne Mehmed Çelebi, Mevlevî tabakât eserlerinden hangisine başvurulursa başvurulsun, haklarında uzun fasıllar bulunan isimlerdir. Mustafa Sâkîb Dede, eseri *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*'a Sultan Abâpûş-ı Bâlî ile başlamış ve bütün çelebilerin önüne geçirmiştir.

⁷⁵⁹ *Sefîne*, Hızır ve İlyas Paşalar'ın saltanattan el çektiklerini rivâyet etmekle berâber Sahîh Ahmed Dede, babaları Süleyman Şâh Germiyanî'nin vefâtının ardından Hızır Paşa'nın devlet idâresine geldiğini, Hızır Paşa'nın vefâtının ardından da İlyâs Paşa'nın devletin başına geçtiğini haber vermektedir. 75 sene kadar bir müddet devleti idâre eden Hızır ve İlyâs Paşa'nın birbirlerinin ardından vefatlarının akabinde Germiyanogulları'nın başına II. Yâkub Çelebi gelmiş ve II. Yâkub Çelebi'nin vefâtının ardından da Germiyanogulları târih sahnesinden silinmişlerdir.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 6-7; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 207; 222-223)

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre; İlyâs Paşa'nın Celâleddin Ergün Çelebi'den başka bir de Şâh Melik isimli bir oğlu ve Tâhire Hanım (ö. 751 h./1350 m.) isminde de bir kızı daha bulunmaktadır. Şâh Melik'in oğlu Zeynüddin Çelebi (ö. 828h./1424m.), Burhâneddin İlyâs Paşa'dan sonra Kütahya Mevlevîhânesi'nde postnişin olmuştur. Kızı Tâhire Hanım ise, amcasının oğlu Çelebi Mehmed Paşa (ö. 739 h./1339 m.) ile ikinci eşi olarak evlenmiş ve bu evlilikten Germiyanogulları'nın son pâdişahı, Yıldırım Bâyezid'in kayınpederi, II. Yâkub Çelebi (832 h./1429 m. ya da Sahîh Ahmed Dede'ye göre 803 h./1401 m.) dünyâya gelmiştir.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 214, 215, 221, 232)

⁷⁶⁰ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 225

⁷⁶¹ Mevlevî kaynakları, Hızır Paşa'nın, ardından da İlyâs Paşa'nın Germiyanogulları idâresinde görev aldıklarından bahsediyorsa da, Germiyanogulları târihinden bahseden kaynaklarda bu bilgiyi teyid edemedik. Esâsen, Hızır Paşa'nın ve İlyâs Paşa'nın aynı sene içerisinde, birbirine yakın târihlerde vefat etmeleri, İlyâs Paşa'nın gerek Karahisar Mevlevîhânesi'ndeki hizmetleri, gerekse devlet içerisindeki hizmetleri açısından bizleri sınırlandırmaktadır.

(bkz: Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 207; İhtifâlci Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 277; Uzunçarşılıoğlu, İsmail Hakkı, *Kütahya Şehri*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932, s. 25-66)

⁷⁶² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 8

Başta *Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân* ve kaynaklık ettiği birçok eserde Abâ-pûş-ı Bâlî'nin babası Hızır Paşa olarak gösterilmektedir. Ancak Abâpûş-ı Bâlî, Sultan Veled'in kızı Mutahhare Hâtun'un Süleyman Şâh Germiyanî⁷⁶³ ile olan evliliğinden doğan Hızır Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa'nın oğludur.⁷⁶⁴ Dolayısıyla, Sultan Veled'in 5. kuşaktan, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin 6. kuşaktan torunudur.⁷⁶⁵ Doğum târihini Sahîh Ahmed Dede'nin 751 h./1350 m.⁷⁶⁶ olarak verdiği Abâpûş-ı Bâlî'nin asıl ismi “Bâlî”dir. “Abâpûş” olarak tesmiyesinin sebebi ise, Germiyanogulları saltanatını terk edip, Mevlevîliğe intisâb etmesi, abâ ve külâh giymesidir.⁷⁶⁷ Germiyanogulları'ndan, Mevlevîliğe intisâb eden ilk kişinin Abâpûş-ı Bâlî olduğu rivâyet edilir.⁷⁶⁸

Babası Ahmed Paşa'nın gayretleriyle iyi bir eğitim görmüştür. Ancak kendisi 10 yaşında, kardeşi Emir Âdil Çelebi (III) 5 yaşındayken Ahmed Paşa'nın vefâtı netîcesinde, babalarının dedeleri olan Çelebi Hızır Paşa'nın himâyesine girmişlerdir.⁷⁶⁹

⁷⁶³ Eflâkî'de, Mutahhare Hâtun'un kiminle evlendiğine dâir bir bilgi bulunmamakla berâber, Sahîh Ahmed Dede'de, Mutahhare Hâtun'un 673 h./1275 m. senesinde, 18 yaşındayken Germiyanoglu Süleyman Şâh ile evlendiği belirtilmiştir. Ancak, bazı târihçiler Mutahhare Hâtun'un evlendiği zâtın aradaki zaman farkından ötürü Germiyanoglu Süleyman Şâh değil de (Zira, Süleyman Şâh 789 h./1387 m. senesinde vefat etmiştir. Mutahhare Hâtun'un 18 yaşındayken kendisiyle evlendiği varsayıldığında aralarında 150 yıllık bir yaş farkı ortaya çıkmaktadır) Yâkub Çelebi'nin babası Germiyanlı Savcı Bey oğlu Umur Bey'le evlenmiş olmasının mümkün olduğu kanâatini taşımaktadırlar.

(ayrıntılı bilgi için bkz: Daşdemir, Latif, “Afyonkarahisar'da Mevlevîlik”, *Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, (haz: Yusuf İlgar), AKÜY, Afyon, 2002, s. 180-181; İlgar, Yusuf, “Afyonkarahisar Mevlevîhânesi Postnişinleri ve Mevlevî Meşhurları”, *Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, (haz: Yusuf İlgar), AKÜY, Afyon, 2002, s. 271-272)

⁷⁶⁴ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 325

⁷⁶⁵ **Abâ-pûş-ı Bâlî'nin şeceresi:** Bâlî Çelebi bin Ahmed Paşa bin Mehmed Paşa bin Hızır Paşa bin Mutahhare Hâtun binti Sultan Veled bin Mevlânâ Celâleddîn (Uzluk, Feridun Nâfiz, “Germiyanoglu Yâkub II. Bey'in Vakfiyesi”, *Vakıflar Dergisi*, sy. VIII., s. 78, Ankara, 1969)

Bazı kaynaklarda, Bâlî Çelebi'nin “Ben Mevlevî merhûm Ahmed Paşa'nın oğluyum/oğlu Balı'yım” şeklinde imzâsı bulunduğu rivâyet edilmektedir.

(bkz: İlgar, Yusuf, “Sultan Dîvânî Mehmed Çelebi”, *Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, (haz: Yusuf İlgar), AKÜY, Afyon, 2002, s. 12; Sarı, Mehmet-İlgar, Yusuf, *Mevlevî Dîvân Şâiri Semâi Mehmed Çelebi Hayatı-Edebî Kişiliği-Eserleri*, ABY, Afyonkarahisar, 2008, s. 43)

⁷⁶⁶ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 220

⁷⁶⁷ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 9; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 147

⁷⁶⁸ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 9; Abâ-pûş-ı Bâlî'nin kime intisâb ettiği husûsunda kaynaklarda net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Mevlevîliğe intisâb eden babasının kuzeni, İlyâs Paşa'nın oğlu Celâleddin Ergün Çelebi'nin Konya'da seyr ü sülûkünü tamamladığını nazar-ı itibâra alırsak, Abâ-pûş-ı Bâlî'nin de aynı şekilde bir eğitim aldığı söyleyebiliriz.

⁷⁶⁹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 222

Büyük dedeleri Çelebi Hızır Paşa ve büyük dedelerinin erkek kardeşi Çelebi İlyas Paşa, zaman zaman ziyâret ettikleri Karahisar civârında Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi'ye nisbet edilen⁷⁷⁰ ve halk arasında “Hızır (a.s.) Makâmı/Makâm-ı Hızırıyye” ve “Dede İni” olarak bilinen çilehânede, Abâ-pûş-ı Bâlî Çelebi'nin babası Ahmed Paşa'nın vefat ettiği sene (761 h./1360 m.) Hızır ve İlyâs (a.s.) ile mülâkâtları netîcesinde, Germiyanogulları'nın saltanatının Yâkub Hân'ın şehâdetiyle sona ererek, kendilerininse Mevlevîliğe nisbetleri sebebiyle isimlerinin bâkî kalacağını haber almalarının akabinde; Çelebi Hızır Paşa torununun oğlu Bâlî Efendi'nin küçük yaşlarda, Çelebi İlyâs Paşa da oğlu Celâleddin Ergün Çelebi'nin Mevlevîliğe intisâbını gerçekleştirmişlerdir.⁷⁷¹ Bu karar netîcesinde Bâlî Çelebi, dünyâ saltanatını terk ederek abâ-külâh-tennûre giymiş ve bu sebeple “Abâpûş” olarak anılmıştır.⁷⁷²

Kaynaklarda, Abapûş-ı Bâlî Çelebi'nin intisâbından sonra Karahisar Mevlevîhânesi'nin binâ edildiği ve orada Abâpûş Bâlî şeyhliğinde semâ merâsimleri icrâ edilmeye başlandığı ve halkın ilgi göstermesinden ziyâde, devlet adamlarının ve dönemin ilim adamlarının mevlevîhâneye devam ettiği rivâyet edilmektedir.⁷⁷³ Yukarıda bahsettiğimiz çilehâne de ihmâl edilmemiş, zaman zaman bu çilehânede uzlete çekilmişlerdir.⁷⁷⁴

Tîmûr'un Karahisar civârını ele geçirmesi esnâsında, Abâ-pûş-ı Bâlî'yi ziyâret ettiği, kendisine hediyeler sunduğu rivâyet edilir. Abâ-pûş-ı Bâlî'nin bu görüşmeye iltifat etmemesi, Timur'un sunduğu hediyeleri “Abamız, elbisemiz, terk ve ihtiyaçsızlık elbisesidir”⁷⁷⁵ buyurarak kabul

⁷⁷⁰ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 6

⁷⁷¹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 6-7; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 222-223; Eğer Abâpûş-ı Bâlî ve Celâleddin Ergün Çelebi'nin intisâblarının Ahmed Paşa'nın vefat târihi olan 761 h./1360 m.'de gerçekleştiğini nazar-ı dikkate alırsak, Abâpûş-ı Bâlî 10 yaşında, Celâleddin Ergün Çelebi de 60 yaşındayken mevlevîliğe intisâb etmişler demektir. Ancak *Sefîne*'de, Celâleddin Ergün Çelebi'nin daha erken yaşlarda Konya'da bulunduğu ve Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'nin (ö. 742 h./1342 m.) ve Emir Âlim Şehzâde-i Muazzam Bahâülmille'nin (ö. 751 h./1350 m.) sohbet meclislerinde bulunduğu rivâyet edilmektedir.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 60-61)

⁷⁷² İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 270

⁷⁷³ Kaynaklar, Afyonkarahisar'da Mevlevîliğin temellerini Sultan Veled dönemine kadar dayandırmaktadırlar. (bkz: Eflâkî, *a.g.e.*, c. I, s. 331; c. II, s. 288-290)

Ulu Ârif Çelebi döneminde de, dönemin devlet adamlarından Sâhipoğlu Ahmed Bey'in Ulu Ârif Çelebi'ye muhabbetinden geniş bir arsayı bağışlayarak ahşap bir mevlevîhâne binâsı inşa ettirdiği; Alişiroğlu I. Yâkub Çelebi'nin de Ulu Ârif Çelebi ve evlâdlarına ve mevlevîhâneye birtakım köyler vakfettiği elimizde kesin bilgi ve belgeler olmasa da, rivâyet edilmektedir. Hızır Paşa da bu mevlevîhânenin ilk şeyhi olarak kabul edilir.

(İlgar, Yusuf, “Afyonkarahisar Mevlevîhânesi”, s. 107; Özönder, Hasan, “Afyon Mevlevîhânesi”, s. 97-98 İlgar, “Sultan Dîvânî Mehmed Çelebi”, s. 12)

⁷⁷⁴ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 9-10; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 325-326

⁷⁷⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 14

etmemesi ve Timur'un hâlini izhar eden bir beyit⁷⁷⁶ inşâd etmesi Timur'u etkilemiş ve etrâfındakilere; “Bu pîrin mehâbet ve celâleti beni hîrâsân ve hayrân etti” demiştir. O döneme kadar Timur'dan “hayranlık” ve “korku” ifâdelerinin sâdır olmamış olması, Abâpûş-ı Bâlî'nin mânevî etkisinin delîlidir.⁷⁷⁷ Bu olay netîcesinde Timur; “Sizin bulunduğunuz bu yerler, vîrân olmaktan emîndirler” fermânıyla, Karahisar ve civârının talan edilmemesini emretmiştir.⁷⁷⁸

Sefîne'de, Abâpûş-ı Bâlî'nin ömrünün son zamânlarında, pâdişah II. Bâyezid'in (Velî) (ö. 918/1512) ise saltanatının ilk zamânlarında, pâdişah Bâyezid'in Abâpûş-ı Bâlî ile görüşerek, o dönemde yaşanan isyânlar için himmet talep ettiği rivâyet edilmektedir. Esâsen *Sefîne*'de de, o dönemde yaşanan ve Anadolu'yu baştanbaşa kana bulayan isyânların âlem-i gaybdan gelen bir yardım olmaksızın kontrol altına alınamayacağını nakledilmektedir. Abâpûş-ı Bâlî'nin devlet işlerindeki himmeti fehm edildikten sonra, birçok devlet adamının sikke giyerek Mevlevî tarîkine girmiş ve Abâpûş-ı Bâlî de devlet erkânı tarafından ömrünün sonuna kadar hürmet görmüştür.⁷⁷⁹

Abâpûş-ı Bâlî, vefâtından bir sene önce, Dîvânî Mehmed Çelebi'ye makâmını terk ederek; vefatlarına 3 gün kalana kadar halvette kalmışlardır. Vefatlarından 3 gün önce halvethânedен çıkarak dergâhda va'z u nasîhatlerde bulunmuşlardır.⁷⁸⁰ 890 h./1485 m. târihinde 120 yaşındayken; Sahîh Ahmed Dede'nin naklettiğine göre de 872 h./1467 m. târihinde 121 yaşındayken vefat etmiştir. Kabri, mevlevîhâne içerisindeki türbede amcası İlyas Paşa'nın ayak ucundadır.⁷⁸¹ Vefâtından sonra, birkaç gün boyunca kabir ve civârından âlem-i gaybdan gelen kudüm vurulması eksik olmamış; bu durumu müşâhede eden bâzı dervişlere tecessüs edenler ise, bu mânevî hâli izlemek istedikleri esnâda, gözlerinin kör

776

بتیر شه شهی باید نشانه
گدا ویران ده است اندر میانه

[*Şâhin okuna şahlık nişân olmalıdır. Yoksul ise, arada kapının virânıdır*] Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 14

⁷⁷⁷ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 14; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 326-327; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 147

⁷⁷⁸ Afyon târihiyle ilgili kaynaklar ise, Afyonkarahisar'ın Timur askerlerince yağma edildiği bilgisini nakletmektedirler. (ayrıntılı bilgi için bkz: Emecen, Feridun, “Afyonkarahisar”, *DİA*, c. I, s. 444)

⁷⁷⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 14-15

⁷⁸⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 15

⁷⁸¹ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 327; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 146-147; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 247

olduğu, dillerinin tutulduğu ve baştan ayağa bütün vücûdlarının tâkâtının çekildiği rivâyet edilmektedir.⁷⁸²

Abâpûş-ı Bâlî'nin 3 evlâdı dünyâyâ gelmiş, Mehmed Çelebi'den gayrisi 857 h./1453 m. târihinde, Karahisar'da vukû bulan bir vebâ salgını esnâsında vefat etmiştir. Bu vâka esnâsında, Abâpûş-ı Bâlî'nin halvette bulunduğu ve kendisine evlâtlarının vefat haberi getirilmesi üzerine techiz ve tekfin işlerinin yapılmasını emrettiği rivâyet edilmektedir. Ertesi gün, hayatta kalan son evlâdı Mehmed Çelebi'nin de “Bu da aynı şekilde geçti” denilerek vefat ettiği haberinin gelmesi üzerine Abâ-pûş-ı Bâlî; “Geçmedi, belki uyumuş olabilir” buyurmuş ve hânelerine giderek evlâdını kucağına almış ve “Ayağa kalk! Uyanıklık vaktidir ve uyanıkların seninle işi vardır” buyurmuştur. Bu esnâda koma hâlinde bulunan Mehmed Çelebi uyanıp kendine gelmiştir.⁷⁸³ Daha sonra, Mehmed Çelebi'yi elinden tutarak Karahisar Mevlevîhânesi'ne götüren Abâpûş-ı Bâlî Çelebi, uzun bir müddet oğluyla sohbette bulunmuştur.⁷⁸⁴

Yetiştirdiği talebeler arasında, *Gülşen-i Esrâr* müellifi Şâhidî İbrâhim Dede'nin babası, Hüdâyî Sâlih Dede⁷⁸⁵ de bulunmaktadır.

⁷⁸² Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 15

⁷⁸³ Esrâr Dede'nin eseri *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*'de, Abâ-pûş-ı Bâlî'nin, Mehmed Çelebi'ye uyanması için;
Aşk ile yâr ol ki vâr olasın
Hızır-veş zinde ve pâydâr olasın

beyitini terennüm ettiği de rivâyet edilir.

(Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 164)

⁷⁸⁴ Ayrıca Abâ-pûş-ı Bâlî Çelebi'nin Mehmed Çelebi komaya hâlindeyken;

Yâ Rab! Harem-i hazret-geh-i râhı bağışla
Ya derd ile bir âh-ı seher-gâhı bağışla
Aldın dil-i gümrâhımı koydun beni bi-dil
Bâri yerine bir dil-i âgâhı bağışla

mıs râlarını terennüm ederek kederini dile getirdiği rivâyet edilmektedir. Daha sonra bu kıt'anın, mukâbele esnâsında okunmak üzere Osman Dede tarafından bestelendiği bilgisine ulaştık. Yaptığımız araştırmalarda karşılaştığımız bilgiler, besteyi yapan Osman Dede'nin Galata Mevlevîhânesi Şeyhi olan Nâyî Osman Dede (ö. 1142 h./1729 m.) olabileceği kanâatini oluşturmuştur.

Ayrıca, bâzı kaynaklarda, Mehmed Çelebi koma hâlinde uyandıktan sonra, Abâ-pûş-ı Bâlî'nin kendisini mevlevîhâne de kırk gün halvete soktuğu bilgisi bulunmaktadır. Ancak biz *Sefîne*'de böyle bir ifâdeye rastlamadık. *Sefîne*'de, baba-oğulun yalnızca uzun müddet sohbet ettikleri bilgisi bulunmaktadır.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 10-11; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 244; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 163; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 62; Sarı, Mehmet - İlgar, Yusuf, “Sultan Dîvânî Mehmet Çelebi”, s. 14, dpnt: 105; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 457; Yazıcıoğlu, Fikri, *Hz. Mevlânâ'nın Torunlarından Sultan Dîvânî*, İleri Basımevi, Konya, 1963, s. 8)

⁷⁸⁵ **Hüdâyî Sâlih Dede:** Sahîh Ahmed Dede'nin naklettiği bilgilere göre, Hüdâyî Sâlih Dede, 785 h./1383 m. târihinde Mısır'da dünyâyâ gelmiştir. Babasının Gâzi Pehlivan adında, yiğit bir asker olduğu ve bir Mısır seferi esnâsında hânesinde misâfir olduğu âilenin kızının kendisi vesîlesiyle müslüman olduğu ve bu hanımla evlendiği

Hayâtı boyunca, yazdığı şiirlerde “Bâlî” mahlasını kullanan Abâpûş-ı Bâlî Çelebi, şiirlerini Farsça kaleme almıştır.

در دل ما حق دهد اول خیال آرزو
پس دهد کامش بفضل و بیقصور آبرو
در حقیقت خواهش و بخشش از و باشد همان
لیس فی مراتنا المجلوة الا وجه هو

[*Kalbimizde Hak önce arzu hayâlini yeşertir. Sonra fazîletle arzuya ulaştırıp yüz suyu verir. Gerçek de, istek de, başış da hep O'ndandır. Bizim parlak aynamızda ancak O'nun yüzü vardır*]⁷⁸⁶Ve;

سماع ما صفای و جد و حالست
چه غم کر گویشد منکر و بالست
فراغ بال از و می یافت بالی
به مرغ جان او کویا که بالست

[*Bizim semâ etmemiz, vecdin ve hâlin safâsıdır. Eğer inkârcı ona “vebâl” derse ne gam! Gönül hoşluğu ondan kanat bulurdu. Onun can kuşuna sanki kanattır*]⁷⁸⁷ Ve;

ve bir süre Mısır'da iskân eylediği rivâyet edilir. Bu evlilikten dünyâyâ gelen Hüdâyî Sâlih Dede, 1,5 yaşındayken annesi vefat eder ve babası Gâzi Pehlivan kendisine annelik etmesi için bir Arap hanımla evlenir. Bir seyahat esnâsında babasının sebep olduğu bir kazâ sonucu hanım vefat eder. Kadının akrabâlarını şikâyetçi olması üzerine babası Gâzi Pahlivan ve Hüdâyî Dede Arapların elinde esir olurlar ve 1,5 sene süren bir zindan hayâtı yaşarlar. 1,5 senenin sonunda âzâd olduklarında, babası Gâzi Pehlivan oğlunu alarak memleketi olan Muğla'ya getirir ve 40 gün sonra vefat eder. Hüdâyî Sâlih Dede, 3 yaşında amcasının elinde kahr. Hüdâyî Sâlih Dede 10 yaşına geldiğinde, Bursa'da medfûn bulunan Emir Sultan'ın yeğeni olan Seyyid Kemâl'in tadrîsine verilir. 1 sene netîcesinde, icâzet alan Hüdâyî Sâlih Dede, Konya Dergâhı'na gönderilerek postnişin Şemseddin Emir Âbid Çelebi'nin küçük oğlu Emir Âlim-i Sâni'nin hizmetine dâhil olur. 3 sene devam eden bu eğitim netîcesinde Hüdâyî Sâlih Dede, 798h./1395 m. târihinde “Arab ve Acem” memleketlerine seyhâhat eder. 14 sene süren bu yolculuktan sonra 813 h./1410 m. târihinde geri döner. Seyâhat sonunda, 28 yaşında olan Hüdâyî Sâlih Dede, bu târihten sonra da, 8 sene Abâpûş-ı Bâlî'nin hizmetinde bulunarak “hırka-kûlah-arakiyye giyerek” Mevlevîliğe intisâb etmiştir. Daha sonra Muğla'ya dönen, Fâtih Sultan Mehmed'in saltanatı döneminde kendisiyle görüşerek Muğla'da bulunan Seyyid Kemâl zâviyesinin hizmetini talep etmiştir. Talebi kabul gören Hüdâyî Sâlih Dede, Muğla'ya dönüşünde Sâliha Hanım adında zâhîde bir hanımla evlenmiştir. Bu evlilikten *Gülşen-i Esrâr* müellifi Şâhidî İbrâhim Dede ile birlikte toplam 3 oğlu 4 kızı dünyâyâ gelmiştir. 887 h./1482 m. târihinde, 97 yaşındayken, 2 kızı ve 1 oğluyla birlikte tâun hastalığından vefat etmiştir. Vefâtından önce, 83 yaşındayken de Karahisar'a giderek Abâpûş-ı Bâlî ve oğlu Dîvânî Mehmed Çelebi'nin sohbetinde bulunmuştur. Birçok nazım ve nesir kaleme aldığı rivâyet edilen Hüdâyî Sâlih Dede'nin;

*Ey dil istersen eğer kâmil ola noksânın
Secdegâh et eşiğin Hazret-i Mevlânâ'nın*

Beytiyle başlayan gazeli meşhurdur ve Abâpûş-ı Bâlî'nin sandukası üzerinde bulunan beytin bu gazelden mülhem kaleme alındığı rivâyet edilmektedir.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 227, 229-231, 234-235, 242-243, 248; Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 13-15; Şimşekler, Nuri, *Şâhidî İbrâhim Dede'nin Gülşen-i Esrâr'ı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyâl Bilimler Enstitüsü, Konya, 1998, s. 5-6

⁷⁸⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 11; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 147-148

⁷⁸⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 11; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 148

ندارد تیغ عریان از زدن باد
مقابلرا مبارک مردنش باد
چو منکر سر کشد از پای بالی
و بال خون خود بر کردنش باد

[Yalın kılıcın vurmaktan korkusu yoktur. Karşıdakine kutlu olsun ölüm. Çünkü kötülüğü inkâr eden kimse, ayakbağından kurtulur. İşte kendisinin canlılık dolu kanatları kendisinin önündedir]⁷⁸⁸ kıt'alarını şiirlerine birer örnek olarak verebiliriz. İkinci ve üçüncü kıt'a, semâ'ı ile istihzâ edenlere karşı inşâd edilmiştir. Nitekim, Çelebi'nin semâ'ı ile istihzâ edenler, birkaç gün geçtikten sonra fecî şekilde can vermişlerdir.⁷⁸⁹

3) Dîvânî Mehmed Çelebi (d. 844 h./1440 m. - ö. 936 h./1530 m.)

Abâpûş- ı Bâlî'nin oğlu olan, 844 h./1440 m. târihinde Karahisar'da dünyâya gelen Mehmed Çelebi, farklı nedenlerle birçok lakapla anılmıştır. Kaynaklarda genellikle “Semâî”, “Dîvânî” ve “Dîvâne” lakapları karşımıza çıkmaktadır.⁷⁹⁰ Abâ-pûş-ı Bâlî Çelebi'nin, Mehmed Çelebi'den başka, iki evlâdı daha bulunduğu; ancak bu çocukların, 857 h./1453 m. târihinde, büyük bir vebâ salgını esnâsında vefat ettikleri rivâyet edilmektedir.⁷⁹¹

Mehmed Çelebi'nin doğumundan önce, Denizli Mevlevîhânesi şeyhi Ahmed Fânî Dede'nin (ö. 898 h./1462 m.), Denizli Vakıf Köyü imamı olan Mesnevîhan Fenâyî Dede'nin (ö. 925 h./1519 m.) ve Fenâyî Dede'nin talebelerinden Derviş Şeydâ'nın Abâpûş-ı Bâlî Çelebi'yi

⁷⁸⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 11; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 148

⁷⁸⁹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 11; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 148-149; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 328-329

⁷⁹⁰ Mehmed Çelebi'ye, babası Abâpûş-ı Bâlî Çelebi tarafından çokça semâ ettiği için “Semâî” lakabı verilmiştir. Aynı zamanda, Mehmed Çelebi cezbeli hâli sebebiyle de “Dîvâne” olarak anılmıştır. Timur istilâsı esnâsında Konya Mevlânâ Dergâhı'nda, Hz. Mevlânâ'nın sandukasının başucunda bulunan *Dîvân-ı Kebîr*'i yabancı ellerden kurtarmış olması efsânesi hasebiyle de bâzı kaynaklarda “Dîvânî” olarak anılmıştır. Abdülbâki Gölpınarlı'ya göre ise, “Dîvânî” lakabı, efsânesi ile birlikte “Dîvâne” lakabının yerine uydurulmuş nev-zuhur bir yakıştırmadır. Dolayısıyla Abdülbâki Gölpınarlı, hem Mehmed Çelebi'nin *Dîvân-ı Kebîr*'i yabancı ellerden kurtarmış olması efsânesine, hem de Mehmed Çelebi'nin “Dîvânî” lakabına inanmış görünmemektedir. Kaynağımız olan *Sefîne*'de, Sahîh Ahmed Dede'nin *Mecmûatü'l-Tevârîhi'l-Mevleviyye*'sinde ve diğer bâzı mevlevî kaynaklarında Mehmed Çelebi; “Hazret-i es-Sultan Semâî-yi Dîvânî”, “Hazret-i Sultan-ı Ekber”, “Sultanü'l-Abdâl”, “Sultan Semâî”, “Cenâb-ı Semâî-i Dîvânî”, “Cenâb-ı Sultan Ebû's-Seyf”, “Semâî Mehmed Efendi” olarak anılmaktadır. Biz çalışmamız boyunca Mehmed Çelebi olarak anmayı tercih ettik.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 16, 239, 241, 252; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 241, 247, 253)

⁷⁹¹ Bu vaka esnâsında, Abâpûş-ı Bâlî'nin halvette bulunduğu ve kendisine evlâtlarının vefat haberi getirilmesi üzerine techiz ve tekfin işlerinin yapılmasını emrettiği rivâyet edilmektedir. Ertesi gün, hayatta kalan son evlâdı Mehmed Çelebi'nin de “Bu da aynı şekilde geçti” denilerek vefat ettiği haberinin gelmesi üzerine Abâ-pûş-ı Bâlî; “Geçmedi, belki uyumuş olabilir” buyurmuş ve hânelerine giderek evlâdını kucağına almış ve “Ayağa kalk! Uyanıklık vaktidir ve uyanıkların seninle işi vardır” buyurmuştur. Bu esnâda koma hâlinde bulunan Mehmed Çelebi'nin uyanıp kendine geldiği rivâyet edilmektedir.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 10-11; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 244; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 62)

ziyârete geldikleri ve Fenâyî Dede'nin bu ziyâret esnâsında Hz. Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'inde yer alan;

یار در آخر زمن کرد طرب سازی
باطن او جد حد ظاهر او بازی

[Sevgili son zamanda zevke, neş'eye, çalgıya düştü. İşi çalışıp çabalamanın ta kendisi, dış görünüşü ise oyunbazlık âdetâ]⁷⁹² beyitini okuyarak Mehmed Çelebi'nin doğumun müjdelemiştir. Fenâyî Dede'nin, Mehmed Çelebi'nin doğumundan 3 ay sonra da, bebeği ziyârete gelip ayaklarını öptüğü, cezbelenerek semâ ettiği ve bebeği kucaklayarak “Bu temiz sülâlenin ismi Hüdâvendigâr Muhammed'dir. Bakınız bu yavruya ne kadar asil, şerefli, mecîd” dediği ve ismini “Muhammed/Mehmed” koyduğu rivâyet edilmektedir.⁷⁹³

Denizli Vakıf köyü imâmı olan Fenâyî Dede'nin, Mehmed Çelebi 5 yaşındayken, 844 h./1440 m. târihinde Karahisar'a gelerek Mehmed Çelebi'nin eğitimini üstlenmiş ve *Kur'ân-ı Kerîm* okumayı öğretmekle başlamıştır.⁷⁹⁴

Babası Abâpûş-ı Bâlî'nin 890 h./1485 m. târihinde vefâtının ardından 28 yaşında Karahisar Mevlevîhânesi postnişini olan Mehmed Çelebi, kısa zamanda büyük bir sevgi ve saygıya mazhar olmuştur. Bu muhabbetin bir tezâhürü olarak Mehmed Çelebi'ye Karahisar havâlisinin idâresini teklif etmişler. Mehmed Çelebi'yi idâreci olarak görmek isteyenlerin hücumu karşısında Ulu Ârif Çelebi meşrebinden olan Mehmed Çelebi, zaman zaman tennûre ile birlikte Kalenderî abası telebbüs etmiş; bâzen mevlevî sikkesi, bâzen 12 dilimli Şemsî külâhiyla⁷⁹⁵ dolaşmıştır.⁷⁹⁶ Zaman zaman saçını-sakalını uzatmış, bâzen de çâr-darb⁷⁹⁷ ederek

⁷⁹² *Dîvân-ı Kebîr*, gzl: 3013

⁷⁹³ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 239, 241; Şimşekler, *a.g.t.*, s. 116

⁷⁹⁴ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 241; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 163

⁷⁹⁵ **Şemsî Külâh:** 12 dilimli olan bu taç, Abdülbâki Gölpınarlı'nın Bektâşîler'e nisbet etmekte ısrâr etmesinin aksine birçok tarîkat büyüğü tarafından kullanılmamıştır. 12 dilimli tâc, Kâdiriyye, Rifâiyye, Dessûkiyye, Bedeviyye tarikatlarının şeyhleri tarafından da kullanılmıştır. el-İstanbulî, Yahyâ Âgâh bin Sâlih, *Mecmû'atü'z-Zarâif Sandukatü'l-Maârif - Tarîkat Kıyâfetlerinde Sembolizm*, (haz: Serhan Tayşi), Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 87-89; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 109, dpnt: 137)

⁷⁹⁶ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 16; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 165

⁷⁹⁷ **Çâr-darb:** Kelime anlamı “dört vuruş” demek olan tıraş işlemi daha çok Kalenderî dervişleri ve abdallar tarafından uygulanmıştır. Dervişler, başlarında biten bütün kılları tıraş ettikleri ve başta biten kıllar dört çeşit (saç, sakal, bıyık, kaş) olduğu için bu tıraş çeşidine “çâr-darb” adı verilmiştir. Bu tıraş uygulayan dervişlerin baş kısımlarında hiç kıl kalmadığı için bu dervişlere “cevâlîka/cavlaklar” da denilmiştir. Mevlevîler arasında Yûsuf Sîneçâk'ın da (ö. 953 h./1546 m.) “çâr-darb” uygulayan bir mevlevî dervişi olduğu bilinmektedir.

dolaşmıştır. Bu durum, halk beyninde bâzı muhâlefete yol açmış, ziyâretine gelip Mehmed Çelebi'nin cezbeli hâline ve dünyâyı terkine vâkıf olamayanlar, Çelebi'yi yalnızca sûretle değerlendirenler “eyvâh”lar ederek yanından uzaklaşmışlardır. Bu tutum karşısında Mehmed Çelebi'nin ise, şükretmek için dervişleri ile berâber

*Müjde-i teşrîf-i cânân eyleyip birbirine
Dediler yârân geldi cân-ı âlem yerine*

buyurarak 40 gün 40 gece semâ merâsimi tertîp ettiği rivâyet edilmektedir.⁷⁹⁸

Kalenderî dervişleri çâr-darbı şu şekilde îzâh ederler: Derviş, Allâh'ı zikrederken kendisinde sâdır olan bir hâl sebebiyle kalbi dört darb ile zikreder. Bu durumdaki bâzı dervişlerde neşe hâli gâlip olur ve bu neşe ile saç, bıyık, kaş ve sakallarını tıraş ederler.

Abdallar ise çâr-darbı şöyle açıklamışlardır: Âlem-i mânâda insanın yüzü aydan daha parlaktır. Bu parlaklığı, siyah renkli kaş kılları ile setretmek gereksizdir.

(Cebecioglu, Ethem, “Çâr-Darb”, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 139)

⁷⁹⁸ Bu meyândan olmak üzere, Mehmed Çelebi'nin Konya ziyâreti esnâsında da, halk ta'n edebileceği bâzı hareketlerde bulunduklarından bahsedilmektedir. Mehmed Çelebi, Konya'da bir câminin mihrâbında içki meclisi düzenlemek istemiş ve câminin duvarlarına içki saçmış. Bu durum, vâli ve hâkimlerin, üst düzey devlet adamlarının kulağına gitmiş. Mehmed Çelebi'yi gördüklerinde ise, onun çâr-darb eden bir bektâşi olduğuna kanâat getirerek, onu kendi hâline bıraktıkları rivâyet edilmektedir. Abdûlbâki Gölpinarlı, bu rivâyetin yalnızca *Gülşen-i Esrâr*'da geçtiğini; Mustafa Sâkib Dede'ninse, bu rivâyeti Çelebi'nin bu tavrını gizlemek için eserinde zikretmediğinden bahsetmektedir. Ancak rivâyet, *Sefîne*'nin 27. sayfasında zikredilmekte ve hemen akabinde, Çelebi'nin melâmî-meşreb tavrılarının, Çelebi'nin dilinden izâhı yapılmaktadır. Şöyle ki: اولياء تحت قبایى لا يعرفهم [Selâmet melâmettedir] sözü gereğince, evliyâ bâzen vâkıf oldukları esrârı, idrâk edemeyecek zihin ve bakışlardan bu şekilde ta'n edilerek setr etmişlerdir. Mehmed Çelebi'nin bu tavrıları karşısında uğradığı hakâret ve haksızlıklar karşısında neden böyle davrandığını suâl eden dervişlere Mehmed Çelebi; “Hazine için harâbeden başkası gerekmez” buyurarak; “Güzellik ve cemâl için örtünün! Güneş ve ay için bulutun, pâdişah ve veli için perdenin sonsuz faydası vardır. Fakat liyâkatsiz kişilerin yiğit adamları taklit etmesi çok fazla zarar verir. Onun kusurlu bir şekilde tahmin edip yorumlaması örtüyü keşfetmektir. وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ (Yâsin, 36/9) [Önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları kapattık, artık göremezler]” ifâdeleriyle tavrını açıklamıştır.

“Hz. Şârih” olarak anılan İsmâil Ankaravî ise Mevlevî âdâb ve erkânı hakkında bilgi verdiği eseri *Minhâcu'l-Fukarâ*'da konuyla ilgili şunları söylemiştir:

“Ve tarikimizde bir nicesi Melâmiyye silkine münselik olup, onlar sıfatıyla muttasıf olmuşlardır. Melâmiyye'den muhakkık olanlar ol kimselerdir ki; ma'nî-i ihlâsı riâyet, ve kâide-i sıdk-ı derûnunu muhâfaza için ihfâ-i salâh ve tâat ve setr-i hayrât ve ibâdet ederler. Ve nazar-ı halkdan hayrât ve hasenâtlarının mahfûz olmasını evlâ görürler. Ve ba'zı sıfât-ı mezmûme ile izhârı ile halk-ı âlemden tesettür kılarlar ve huzûr-ı kalb ile ibâdet-i Hakk'a müsteğil olurlar. Min-ba'd, dakîka-i şer'iyyeden ve a'mâl-i mer'iyyeden bir dakîka terk etmezler. Ve hazz-ı nefis ve râh-ı dalâl tarafına gitmezler. Kemâliyle her biri atva-ı halkillâh ve münkâd-ı evâmîrillâhdır. Ve bu melâmetden murâdları hemân riyâdan mucânebet ve ihlâsı muhâfaza içindir. Onun için meşâyih Melâmiyye'nin târifini böyle buyurmuşlardır: “Melâmî; hayrı izhâr etmeyen ve şerri de gizlemeyen kimsedir”

Ve bu Melâmiyye'nin muhakkıklarının hilâf-ı şer'i şerif ba'zı amel izhâr eylemelerinden murâd, mutlakâ inde'l-halk iskât-ı câh ve menzilet ve izâle-i nebâhet ve şöhret kılmalarından ötürüdür. Nitekim Hz. Pîr'imizi bidâyet-i hâlinde Hz. Şems'in meyhâneye göndermesi bu ma'nâyı müş'irdir. *Mesnevî*:

“Ol sâhib-i şâdetin kudûm-i mübârekleriyle meyhânede olan cümle meyler asel-i musaffâ oldu”

Mesnevî'nin I. cildinin 1546, 1834-35. beyitlerinde bu konuya temâs edilmiş ve şöyle şerhedilmiştir;

a) Seyâhatleri ve Kerâmetleri:

Mehmed Çelebi, tıpkı ecdâdı Ulu Ârif Çelebi gibi, bolca seyâhat etmiş ve bu seyâhatları esnâsında da gittiği yerlerde Mevlevîliğin intişârı için çabalamıştır. Nitekim, birçok mevlevîhâne, Mehmed Çelebi'nin himmet ve gayretleriyle tesîs edilmiş; ayrılırken bıraktığı vekiller sâyesinde de seyâhat ettiği topraklarda Mevlevîlik neşv ü nemâ bulmuştur.

Babasının vefâtından ardından postnişîn olan Mehmed Çelebi, dervişleriyle birlikte Konya'ya gidip, büyük dedeleri Hz. Mevlânâ'yı ziyâret arzûsuyla yola çıkmış. Konya'ya yakınlarındaki Başara diye anılan yere geldiklerinde, büyük bir mevlevî alayının semâlar eşliğinde kendilerini karşılamaya geldiklerini müşâhede etmişler. Dervişler de kendilerine dâhil olmak sûretiyle Konya'ya vâsıl olan grup, Hz. Mevlânâ'nın huzûruna çıktıklarında Mehmed Çelebi'nin, Hz. Mevlânâ'nın sandukasına kapanarak uzun bir müddet vecd hâlinde kaldığı rivâyet edilmektedir. Mehmed Çelebi'nin yaşadığı vecd hâline vâkıf olamayan nev-niyâzân ve ziyâret esnâsında yapılacak duâya “âmin” demek için Dergâh'da bulunan bulunan ziyâretçilerin hayrete düşen bakışları arasında dergâh hamamına yönelen Mehmed Çelebi; burada da hamamın külhanında yanmakta olan ateşe dalmış ve ateşten çıktığında, üzerinde herhangi bir yanık hattâ is lekesi bile bulunmadığı müşâhede edilmiştir.⁷⁹⁹ Bu hareketle de, orada bulunan tereddütlü bakışlar ve düşünceler selâmet bulmuş, hakkındaki sû-i zanların hüsn-i zanna tebdîl edilmesine vesîle olmuştur.

“Çünkü halk arasında şöhet sâhibi olmak, insanı dünyâya öyle sıkıca bağlar ki, bu bağ demir zincirden de beterdir. Tâne olursan seni kuşlar devşirirler, yerler. Gonca olursan seni çocuklar koparırlar. Kim güzelliğini mezâda çıkarırsa, şöhet peşinde koşarsa, başına yüzlerce belâ gelir, yüzlerce kötü kazâ yüz gösterir”
Bu beyitleri şerheden Ahmed Avni Konuk, şöhet bağının çok kuvvetli bir bağ olduğunu; şöhetli kimselerin etrâfına toplananların o kimseye gurur ve enâniyet verdiklerini; o kimseyi bu gurur ve enâniyet içine hapsedtiklerini izâh eder. “Bülbülün çektiği dili belâsıdır” darb-ı meselinin de bu meyânda zikredildiğini; tûtî kuşunu güzel söz söylediği için kafeslere haps edildiğini ancak kıymet ve şöhetli olmayan kargalarınca hür oldukları misâliyle meseleyi izâh eder. Bu sebeple, ilim ve irfânı gizlemekte fayda vardır. Böylece kişinin nefsinde kibir illeti ziyâdeleşmez. Bu ilim ve irfânı nefsi terbiye yolunda isti'mâl etmek gerekir. Fakat gönül bağında biten mârifet gongasını saklamalı; halkın nazarında hakir görülen, sökölüp atılmaya lâyık bir ot olmalıdır.

(Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 16, 28; Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukarâ*, s. 40-42; Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 465-466; 554; Hadis metni için bkz: İmâm Gazâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, Kitâbu'l-Muhabbe ve's-Şevk, c. IV, s. 418)

⁷⁹⁹ Mustafa Sâkıb Dede, bu hâdiseyi Halil İbrâhim Peygamber Kıssası'na teşbih etmekte ve ateşin Mehmed Çelebi için, Halil İbrâhim Peygamber'e (a.s.) olduğu gibi serin bir gül bahçesine dönüştüğünü nakletmektedir. (Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 17)

Sefîne'de, Timur istilâsı esnâsında⁸⁰⁰ Konya Mevlânâ Dergâhı'ndan alınan *Dîvân-ı Kebîr*'in, Mehmed Çelebi eliyle tekrar Dergâh'a getirilmesi hâdisesinden de bahsedilir. Timur'un, Anadolu'yu işgâli esnâsında Konya'da Mevlânâ Dergâhı'nı ziyâret ettiği ve Semerkand'ı büyük bir kültür merkezi hâline getirmek için, birçok eser gibi⁸⁰¹ burada bulunan *Dîvân-ı Kebîr*'i alarak Semerkand'a götürdüğü rivâyet edilmektedir. Bu vak'adan 110 sene kadar sonra, Şâh İsmâil (ö. 930 h./1524 m.) Semerkand'ı işgâl etmiş ve buradaki *Dîvân-ı Kebîr*'i Tebriz'e götürmüştür. Bir gece, âlem-i mânâda, Hz. Mevlânâ ile görüşen Mehmed Çelebi'ye Hz. Mevlânâ hâin eline düşmüş olan *Dîvân*'ını kurtarmasını emretmiştir. Bunun üzerine yola çıkan Mehmed Çelebi, önce teberrüken ve teyemmünen Hz. Mevlânâ Dergâhı'nı ve Türbesi'ni, Konya'da bulunan çelebileri, Karaman'da bulunan Mâder-i Mevlânâ Türbesi'ni ziyâret etmiş, duâlarını istemiştir.⁸⁰²

Tebriz yakınlarına ulaştıklarında kendilerini karşılayan sınır muhâfızları, Mehmed Çelebi ve berâberindekilere, casus zannıyla saldırıya geçmişler. Ancak her biri ya kendi kılıcıyla yaralanmış, ya kendi kılıcıyla ölmüş ya da birbirlerini öldürmek sûretiyle telef olmuşlar. Bâzılarının da kılıç tutan ellerine felç inmiş. Bunun üzerine Şâh İsmâil'e giderek gelenlerin casus değil, derviş olduklarını başlarına gelenlerden anladıklarını ve mehâbetlerinden korkuya kapıldıklarını anlatmışlar. Şâh İsmâil, gelen dervişler için Tebriz'de bir hangâh binâ edilmesini emretmiş. Dervişlere nasıl ikrâmda bulunabileceğini suâl etmesi üzerine Mehmed Çelebi; "Dervişâna ikrâm, *Dîvân*'ı teslim etmek iledir" buyurarak geliş sebeplerini beyân etmiş. Bunun üzerine tavrı değişen Şâh İsmâil kendileri için bir ziyâfet tertiplediğini ve teşrîf etmelerini haber vermiş. Bu ziyâfet esnâsında Mehmed Çelebi'yi zehirlmek sûretiyle *Dîvân*'ın Tebriz'de kalmasını sağlamak niyetindeymiş. Ancak ziyâfet esnâsında, âlem-i mânâda meseleyi müşâhede eden Mehmed Çelebi; "Bu kâseyi, Şâh niyetine mi yoksa vezir niyetine

⁸⁰⁰ Sahîh Ahmed Dede, 803 h./1401 m. târihinde, Timur'un Konya'ya geldiğini, Hz. Mevlânâ'nın türbesini ziyâretinin akabinde burada bulunan *Dîvân-ı Kebîr* ve 24 farklı eseri "Rum'da kıymetini bilmezler; riâyetini etmezler; hürmetini anlamazlar" diyerek gasb ettiğini; bu esnâda bir hanımın, Hz. Mevlânâ'ya âid 15 adet kitabı bir hırka içerisinde muhafaza ettiğini ve bunların Timur istilâsından geriye kaldığını rivâyet etmektedir.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 232-233)

⁸⁰¹ Timur'un Semerkand'a götürdüğü eserler arasında Hz. Osman'ın şehit olurken okuduğu ve üzerinde kan lekelerinin bulunduğu *Kur'ân-ı Kerîm*; Hz. Dâvud'un zırhı; Hz. Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'i bulunmaktadır.

⁸⁰² Mustafa Sâkib Dede, bu ziyâret esnâsında Pîr Âdil Çelebi'nin makam çelebisi bulunduğunu haber vermektedir. Ancak, Sahîh Ahmed Dede'ye göre, Mehmed Çelebi'nin Tebriz seyâhat esnâsında Cemâleddin Çelebi'nin makam çelebisi ve seyâhat 911 h./1505 m. târihinde gerçekleşmiştir. (Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 19; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 253)

içeyim?” buyurarak, tuzaktan haberdâr olduğunu izhâr etmiştir. Bu duruma canı sıkılan Şâh İsmâil ise “Helâk etme niyeti, sâhibine göredir” demiş ve sû-i kasdı tertiplemesinde işbirliği yaptığı vezîri hedef göstermiştir.⁸⁰³ Mehmed Çelebi ise, zehirli şerbeti son damlasına kadar içmiş ve;

كجادر زهره ام از مکر دشمن باک میباشد
که گرزهر هلاهل میحورم تریاک میباشد
هر کراماری که یاری میکند
کار بد خواهش همه زاری کند

[Benim gibi bir kimse, düşman hîlesinden korkmaz. Sığınacak yer aramaz. İçtiğim zehir panzehir olur. Yılan gibi zararlı kimseden akıl danışan kimsenin hüsrânla netîcelenir işi] kıt’asını inşâd etmiştir.

Mehmed Çelebi’nin kerâmetini gözleriyle gören ve hayrete düşen Şâh İsmâil, *Dîvân-ı Kebîr*’i hazînedan çıkararak Mehmed Çelebi’ye teslim etmeye mecbûr kalmış. Mehmed Çelebi’nin bu kerâmeti karşısında askerler ve devlet erkânından bâzı kimseler, hayretlerini gizleyemeyerek Ehl-i Sünnet safına geçmişler, birçoğu da Mevlevîliğe intisâb etmişlerdir. Saf değiştirerek Mevlevîliğe intisâp edenler arasında, Şâh İsmâil oğlu Elkâs Mirzâ’nın⁸⁰⁴ da bulunduğu rivâyet edilmektedir.⁸⁰⁵

Şâh İsmâil’in oğlu Elkâs Mirzâ, Mehmed Çelebi ve dervişler ile Şâh İsmâil ve askerlerinin vedâlaşmalarını fırsat bilerek dervişlerin arasına karışmıştır. Daha sonra, Mehmed Çelebi ve dervişler Hz. Peygamber neslinden gelen ve “Eimme-i İsnââşere”den (oniki

⁸⁰³ Esâsen *وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ* (Fâtır 35/43) [*Halbuki kişi kazdığı kuyuya ancak kendisi düşer*] âyeti gereğince, o vezîrin de kısa süre sonra belâsını bularak savaş meydanında telef olduğu rivâyet edilmektedir.

⁸⁰⁴ *Sefîne*’de, Şâh İsmâil’in Mehmed Çelebi’ye mürid olan oğlundan bahsederken, bir yerde Safî Mirza, daha sonra da Elkâs Mirza olarak geçtiğini görmekteyiz. Ayrıca, bu şehzâdenin “Hatâyî” mahlasıyla şiirlerinin bulunduğu bahsedilmektedir. Ne var ki, başvurduğumuz bâzı kaynaklar, bahsi geçen Şâh İsmâil oğlu Elkâs Mirza’nın, babasına siyâsî olarak başkaldırdığını; daha sonra da Osmanlı Devleti’ne ilticâ ettiğini; burada da pâdişahı, İrân üzerine sefere teşvik ettiğini; siyâsî birtakım başarısızlıklar sebebiyle de kardeşi Şâh Tahmasb tarafından öldürüldüğü bilgisine ulaştık. Bu arada Şâh İsmâil’in şehzâdesinin birçok şiiri bulunduğu bilgisine de ulaşmış olmakla berâber, “Hatâyî” mahlasının, Şâh İsmâil tarafından kullanıldığı bilgisini de edindik. Bu durumda, Sâkîb Dede’nin naklettiği bilgilerde birtakım sıkıntılı noktalar zuhûr etmiş oldu. Ancak, biz esas kaynağımız *Sefîne*’ye sâdik kalarak vak’aları *Sefîne*’de kaydedildiği gibi naklettik. Diğer yandan, Karahisar Mevlevihânesi’nde, Elkâs-Safî Mirzâ’ya âid olduğuna inanılan bir kabir de bulunmaktadır. (Muhammedoğlu, Aliyev Sâlih, “Elkâs Mirza”, *DİA*, c. XI, 55; Anıl, Âdile Yılmaz, “Şah İsmâil”, *DİA*, c. XXXVIII, s. 256; İlgar, *Karahisar-ı Sâhib Sultan Dîvânî Mevlevihânesi ve Mevlevî Meşhurları*, s. 102-103, resim: 45)

⁸⁰⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 19-20; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 167; Abdülbâki Gölpınarlı, hiçbir delil göstermeksizin bu hâdisenin tamâmen uydurma olduğunu iddi etmektedir. Ona göre, “Dîvânî” lakabı, Mehmed Çelebi’nin “Dîvâne” lakabının mevlevîlerce hoş görülmemesi sebebiyle ortaya çıkmıştır. Bu iddâyâ merbut olarak da *Dîvân-ı Kebîr*’i kurtarma efsânesi ortaya atılmıştır.

(Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 111-112)

imâm) biri olan, Ebû Ali Mûsâ er-Rızâ'nın⁸⁰⁶ kabrini ziyâret etmek maksadıyla Horasan/Meşhed'e yönelmişlerdir. Dervişler arasına karışarak, Mehmed Çelebi'nin mürîdi olmayı arzu eden Elkâs Mirzâ'yı, Mehmed Çelebi, tayy-ı mekân tarîkiyle Karahisar Dergâhı'na göndermiştir. Askerler arasında oğlu Elkâs Mirza'nın olmadığını fark eden Şâh İsmâil ise askerler arasında yaptığı tahkikat neticesinde, onun dervişler arasına karıştığını öğrenmiştir. Oğlunu Mehmed Çelebi'nin elinden almak için askerlerini seferber edip, askerlerin de başına geçmiş ve Mehmed Çelebi ve dervişlerin peşine düşmüştür. Leşme-i Hâr adı verilen bir menzilde derviş grubuna yetişen Şâh İsmâil ve askerleri, savaş nizâmı almışlar ve Şâh İsmâil'in hücum emri vermesiyle saldırıya geçmek istemişler. Bu esnâda, Mehmed Çelebi, sikkesini eline almış ve içinden bir ejderha kuyruklu bir kılıç çıkararak, kılıca askerlere hücum etmesini emretmiş. Kılıcın saldırısı karşısında şaşkına dönen Şâh İsmâil ve askerleri **كَعَصَفٍ مَّاكُولٍ** (Fîl, 105/5) [*Yenilip çiğnenmiş ekin*] misâli perîşan olmuşlar. Askerler arasında, Mehmed Çelebi'nin bu kerâmeti karşısında pişmân olan, hattâ Çelebi'nin mürîdi olmaya soyunanlar bulunduğu gibi, arkasına bakmadan kaçanlar da bulunduğu rivâyet edilmektedir.⁸⁰⁷

Mehmed Çelebi ve dervişân, sâlimen; güzergâhları boyunca teveccühlere mazhar olarak Meşhed'e vâsıl olmuşlardır. Meşhed'de bulundukları esnâda da semâ mukâbeleleri ve kerâmetleriyle Meşhed halkını kendilerine hayran bırakmışlardır. Meşhed'de ziyâretlerini tamamlayıp, oradaki dervişlerle vedâlaşmaları esnâsında,⁸⁰⁸ Mehmed Çelebi'ye çeşitli

⁸⁰⁶ On iki imamın sekizincisi olan Ebû'l-Hasen Alî er-Rızâ b. Mûsâ el-Kâzım (ö. 203 h./819 m.) için bkz: Kılavuz, A. Sâim, "Ali er-Rızâ", *DİA*, c. II, s. 436-438

⁸⁰⁷ Daha sonra, oğlu Elkâs-Safî Mirzâ'nın Karahisar'da, Mehmed Çelebi'nin mürîdi olduğu bilgisine ulaşan Şâh İsmâil oğluna bir mektup yazmış ve mektubu götüreceği elçiye, oğluna ulaştırması birçok hediyelerle, harc-ı râh kabîlinden yüklü bir miktâr para vermiş ve Karahisar'a göndermiş. Mektubu alan Şâh İsmâil'in oğlu Elkâs-Safî Mirzâ, dünyâ zevklerinden, saltanatından geçtiğini, Mehmed Çelebi'nin mürîdi bulunmaktan huzur duyduğunu ve geri dönmeyeceğini beyân etmek için *Mesnevî*'nin;

"Allâh'ın inâyeti ve Allâh'ın seçtiği kişi olmadan, pâdişah olsa bile defteri karadır. Ey emir! Hilenden vazgeç! Allâh'ın inâyeti karşısında teslim ve rahat öl!" kıt'asını yazdığı ve babası Şâh İsmâil'e gönderdiği rivâyet edilmektedir.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 20-21; 26)

⁸⁰⁸ Mehmed Çelebi'nin Meşhed'den, İmâm Ali er-Rızâ'nın huzûrundan ayrılırken;

چشمیکه زدودرگاه رضا مهجوراست
کر چشمه خورشید بود بی نوراست
جانیکه به خدمت سپرد حلقه به کوش
در دائره عین کرم محشوراست

[Rızâ'nın kapısından ayrı düşen göz, güneş çeşmesi bile olsa nirsuzdur. Hizmetine kulağı küpeli bir kul olan can, kerem ve ihsân dâiresine dâhil olarak haşredilir] (Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 22)

hediyeler sunulmuştur.⁸⁰⁹ Bu hediyeler arasında iki de sancak bulunmaktadır. Mehmed Çelebi de, bütün hediyeler gibi bu iki sancakları “sem’an ve tâaten, hubben ve kerâmeten” kabul etmiş; ve kendisini tebrik edenlere; “Sıddıkî kılıcı ve Hayderî alemleri, onlar birbirine bağlıdırlar” buyurarak, kendisinin Hz. Ebûbekir ve Hz. Ali esrârına vâkıf olduğunu beyân etmiştir.⁸¹⁰ Esâsen Mehmed Çelebi’nin bu yolculuğa çıkmadan evvel, Konya, Karaman’dan sonra Hacı Bektaş-ı Velî’nin Türbesi’ni ziyâret ederek yola çıktığı; buradaki Bektâşî dervişleriyle görüştüğünden sonra da, dervişlerden kırk tânesinin Mehmed Çelebi’nin hizmetine geçtiği rivâyet edilmektedir. Yolculuk müddetince, hizmetine verilmiş olan dervişlerin kıl kadar dahi Mehmed Çelebi’ye mevlevî dervişlerine hürmetsizlik göstermedikleri; Mevlevî dervişleriyle Bektâşî dervişlerinin birbirleriyle ömürlerinin nihâyetine kadar cân u gönülden kardeş oldukları da *Sefîne*’de nakledilmektedir. Horasan ziyâreti dönüşü de kendisine hediye edilen bu sancaklardan birini Mevlevî dervişlerinden Derviş Muhammed Sâdık’a vererek dervişlerin sağ yanına; diğerini de Bektâşî dervişlerinden Ali Rûmî’ye vererek dervişlerin sol yanına geçirmiş; bu iki derviş arasında da ipek bir örtü içerisinde *Dîvân-ı Kebîr* taşınmıştır. Bu şekilde Bağdat’a kadar seyâhat eden derviş alayı, Bağdat’ta Dicle Nehri kıyısında bulunan ve daha sonra mevlevîhâne olan mahalle⁸¹¹ ulaşmışlar. Burada kırk gün-kırk gece semâ merâsimi icrâ eden Mehmed Çelebi ve dervişleri, buradan Helep’e gitmek üzere yola çıkmışlar. Bu esnâda, Bağdat’a gelene kadar her menzilde bir kerâmet izhâr eden Mehmed Çelebi’nin burada herhangi bir kerâmet göstermemesi dervişlerin dikkatini celbetmiş. Bunun hikmeti

⁸⁰⁹ Mehmed Çelebi ve dervişlere sunulan hediyeler arasında mevlevîhâne uzun müddet muhafaza edilen birçok kap-kacak, iki sancak ve büyük bir kazanın bulunduğu rivâyet edilmektedir. Hediyeler arasında bulunan kazanın üzerinde “vakf-ı âsitân-ı Ali er-Rızâ” yazılı olduğu ve Mehmed Çelebi’nin vefâtından sonra uzun müddet, Karahisar Dergâhı’nda bu kazanda aşûre pişirilerek fukarâya dağıtıldığı anlatılmaktadır. Ayrıca, seyâhat boyunca dervişlerin yemekleri bu kazanda pişirilmiş ve dervişler kaç kişi olursa olsun pişen yemek kifâyet etmiştir. Hediye edilen iki sancak zaman içerisinde tahrip olmakla beraber, Mehmed Çelebi’nin başucunda bulundukları rivâyet edilmektedir.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 23, 56; Yazıcıoğlu, *Hz. Mevlânâ’nın Torunlarından Sultan Dîvânî*, s. 36)

⁸¹⁰ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 22-23

⁸¹¹ Abdûlbâki Gölpınarlı, Bağdat Mevlevîhânesi’nin Cünûnî Ahmed Dede (ö. 1030 h./1621 m.) tarafından tesîs edildiğini iddiâ etmektedir. Ancak *Sefîne*’den anladığımız kadarıyla, Bağdat Mevlevîhânesi’nin bulunduğu mahalle seyâhati esnâsında Mehmed Çelebi gelmiş ve buradan ayrılırken de burada, halka mevlevî âdâb ve erkânını öğretmesi için bir vekil bırakmıştır. Mehmed Çelebi’nin bu seyâhatinin Bağdat Mevlevîhânesi’nin temellerini oluşturduğu kanâatini taşımaktayız. Bağdat’ta bulunan mevlevîhânenin de 1600’lü yıllarda mevcûd olduğunu bilmekteyiz. Nitekim, Cünûnî Ahmed Dede 1610 yılında, postnişîni bulunduğu Bağdat Mevlevîhânesi’nde yerine Ahmed Niyâzî Dede’yi vekil bırakarak Konya’ya dönmüştür.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 23-24; Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 263; Cünûnî Ahmed Dede için bkz: Kara, Mustafa, “Cünûnî Ahmed Dede”, *DİA*, c. VIII, s. 130; Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 294-295)

Çelebi'den suâl edildiğinde ise Çelebi; “Bağdat şehri öyle büyük bir merkezdir ki, şeref ve hakikat güneşi onun her burcundan doğar. Orada birbirlerine karşı parlamaya ihtiyaç yoktur” buyurmuş ve Bağdat'ın kerâmet sâhibi zâtlarla dolu olduğunu ve burada ayrıca kerâmet göstermeye hâcet olmadığını beyân etmiştir.⁸¹²

Bağdat ziyâretlerini nihâyetlendiren Mehmed Çelebi ve dervişleri Halep'e yönelmişler. Burada Vefâiyye tarîkati şeyhi Ebû Bekr el-Vefâî'nin (ö. 991 h./1583 m.)⁸¹³ hankâhına nâzil olmuşlardır. Burada Ebû Bekr el-Vefâî'yi vekil tâyin etmiş ve semâ hâricinde bütün rûsûm-ı tarîkatı icrâ etmesine müsâade etmiştir. Ayrıca Bektâşî dervişlerinden Baba Bayram olarak anılan bir derviş de Mehmed Çelebi'den Ebû Bekr el-Vefâî'nin mürîdi olup, Halep'te ikâmet husûsunda müsâade ricâ etmiş; Mehmed Çelebi de Baba Bayram'ın Halep'te kalmasına müsâade buyurmuşlardır.⁸¹⁴

Mehmed Çelebi ve dervişler, Halep ziyâretinden sonra, *Dîvân-ı Kebîr*'i Konya'ya getirip teslim etmek için yola çıkmışlardır. Uzun süren bir seyâhatten sonra Konya'ya vâsıl olan Mehmed Çelebi ve *Dîvân-ı Kebîr*'i, başta Konya Mevlânâ Dergâhı zâbitânı, şeyh efendiler, dervişler, muhibbân olmak üzere büyük bir kalabalık karşılamıştır.⁸¹⁵ Dergâh'a

⁸¹² Mehmed Çelebi'nin *Dîvân-ı Kebîr*'i almak için yaptığı seyâhat esnâsında gösterdiği bir kerâmetten bahsedilir: Seyâhat esnâsında, Mehmed Çelebi ve dervişler açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlar. Bunun üzerine Mehmed Çelebi, âteşbâzı olan Furûnî Dede'ye; “Ey Derviş Tennûr! Ey Dede Furûn! Dervişlere gayb cebinden nân bahşet!” buyurmuş. Furûnî Dede de, dervişlere cebinden çıkardığı sıcak ekmekleri dağıtmış. Aynı zamanda, yine cebinden harâreti teskîn etmek için soğuk su ve ihtiyaçları karşılamak için de para çıkararak, seyâhat süresince dervişlerin bütün ihtiyâcını karşıladığı, hattâ hastalıklarını bile iyileştirdiği rivâyet edilmektedir. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 23-24, 55-56)

⁸¹³ Ebû Bekr el-Vefâî için bkz: Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 3-5

⁸¹⁴ Halep Mevlevîhânesi'nin Mehmed Çelebi'nin ziyâretinden sonra inşâ edildiğini söyleyebiliriz. Zirâ, Mehmed Çelebi ve dervişler Halep'ten ayrılıkları esnâsında, daha sonra mevlîvîhâne olan, ancak o esnâda boş düz bir arâzi olan mahalden geçerlerken Mehmed Çelebi'nin; “Bu bahçeden kardeşlerimin kokusu geliyor” buyurduğu rivâyet edilmektedir.

Ziyâreti esnâsında Mehmed Çelebi, burada vekil tâyin etmişse de kaynaklar mevlîvîhânenin tesîs edilmesinde, Çaldıran savaşı esnâsında Şâh İsmâîl'den kaçan ve Halep'e yerleşen iki Safevî askerinden bahsederler. Oldukça zengin olan bu iki asker, Şîa inancından vazgeçtiklerini ispatlamak için bir ehl-i sünnet tarîki olan Mevlîvîliğe intisâp etmişler; Halep'teki mevlîvîhânenin inşâ edilmesini sağlamışlar; ayrıca Konya'dan Halep Mevlîvîhânesi için şeyh talep etmişlerdir. Bu talep üzerine, makam çelebisi Hüsrev Çelebi tarafından, Dîvâne Mehmed Çelebi evlâdından Fakrî Ahmed Dede (ö. 994 h./1585 m.) Halep Mevlîvîhânesi'ne şeyh tâyin edilmiştir.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 25; c. II, s. 178-181; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 192; Küçük, Sezâî, “Suriye'de İki Mevlîvîhâne: Halep ve Şam Mevlîvîhâneleri, *I. Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlîvîhâneler Sempozyumu Bildirileri*, Manisa, 2002, s. 285-287)

⁸¹⁵ O gün, Mehmed Çelebi ve dervişleri karşılayanlar arasında, Şâh İsmâîl'in kaçarak Mehmed Çelebi'ye sığınan ve mevlîvî dervîşi olduğu rivâyet edilen oğlu Elkâs Mirzâ'nın da bulunduğu *Sefîne*'de nakledilmektedir. O gün, kendisine sikke tekbirlenmiş ve hırka giydirilmiştir. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 26)

teslim edilen *Dîvân*'dan tefe'ülen bir beyit okunmak istenmiş; *Dîvân* açıldığında ise, sayfanın başında;

اندر آ ای اصل اصل شادمانی شاد باش
اندر آ ای آب آب زندگانی شاد باش

[*Sen mutluluk kaynağısın, gel içeri gir mutlu ol! Sen hayat suyusun, gir içeri mutlu ol*] beyitinin sayfayı süslediği müşâhede edilmiştir. *Dîvân* yerine teslim edildikten sonra, Hz. Mevlânâ Türbesi'nin mahşer yeri gibi, ikinci Beytullâh gibi, Hz. Mevlânâ'yı ve muazzez eseri *Dîvân-ı Kebîr*'i ziyâret etmek isteyen, af ve âfiyet isteyen, tevbe eden, ziyâretçilerle dolup taşıdığı; hattâ o kutlu günün şerefine, o gün huzûr-ı Mevlânâ'da edilen duâların kabul olduğu; şifâ bekleyen hastaların şifâyâb oldukları *Sefîne*'de rivâyet edilmektedir.⁸¹⁶

Dîvân-ı Kebîr'i Konya'da teslim eden Mehmed Çelebi ve dervişleri Karahisar'a yola çıkmışlar. Yolda zaman zaman semâ etmek sûretiyle yol alan dervişler ve Çelebi, Karahisar'a vâsıl olduklarında da, Konya'daki gibi, büyük bir muhabbet seliyle karşılanmışlar. Mehmed Çelebi, Karahisar'a vâsıl olduktan bir müddet sonra, babası Abâpûş-ı Bâlî'nin sık sık inzivâya çekildiği çilehânede inzivâya çekilmiştir.⁸¹⁷

İnzivâsının nihâyetlenmesinin akabinde Muğla'ya doğru yola çıkan Mehmed Çelebi,⁸¹⁸ burada *Gülşen-i Esrâr* müellifi İbrâhim Şâhidî'nin hânesine mihmân olmuştur. Bu mihmânlıktan son derece memnûn olan İbrâhim Şâhidî, kendisini Mehmed Çelebi'nin mürîdliği yolunda kurban ettiğini göstermek için boynunu uzatarak kendisini kurbân etmesini istemiştir. Bunun üzerine Şâhidî'nin başını gövdesinden ayıran Mehmed Çelebi, daha sonra başı alarak Şâhidî'nin bedenine rapt etmiş; dökülen kanı da Şâhidî'nin boynuna sürmüştür. Kendine gelen İbrâhim Şâhidî ve etrâfındakiler Mehmed Çelebi'ye bu kerâmeti netîcesinde büyük bir hayranlık duyup, ayaklarına kapanmışlardır. İbrâhim Şâhidî, o gün Mehmed Çelebi'nin mürîdânı arasına katılmış; mâl ü menâlini, evlâd u ıyâlini terk etmiş ve Çelebi'nin

⁸¹⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 25-26

⁸¹⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 28

⁸¹⁸ Sahîh Ahmed Dede, Mehmed Çelebi'nin Muğla seyâhatini, *Dîvân-ı Kebîr*'i kurtarmak için yaptığı seyâhatten önce zikrederek, seyâhatin târihini 908 h./1502 m. olarak vermiştir. Ancak *Sefîne*'de, Muğla seyâhati, Konya'dan avdet ettikten gerçekleşmiş gibi nakledilmiştir. Esâsen *Sefîne*'de vakalar nakledilirken kronolojik bir sıra tâkip edilmemekle berâber, Muğla seyâhatini nakleden ifâdeler, Horasan ziyâreti sonrasını işâret etmektedir.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 28-29; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 253)

Muğla'daki⁸¹⁹ halîfesi olmuştur. Mustafa Sâkib Dede, Mehmed Çelebi'nin Şâhidî'nin başını gövdesinden ayırmasından ve başını tekrâr gövdesine rabt etmesinden sonra, Şâhidî'nin boynunda bu olayın bir nişânesi olarak kırmızı bir çizgi kaldığını; ve bu çizginin Şâhidî'nin neslinden gelenlerde bulunduğunu nakletmektedir. Mustafa Sâkib Dede, bu konuyla ilgili şâhit olduğu bir olayı da nakletmektedir: Mustafa Sâkib Dede, Konya Mevlânâ Dergâhı'nda henüz bir nev-niyâz iken, bir genç gelerek Hz. Mevlânâ'nın kabrini ziyâret etmek ister. Ziyâret akabinde, dervişlerle sohbet hâlindeyken, kendisinin dervişâne tavırları, kemâl-i edeb üzere oluşunun hikmeti suâl edildiğinde genç, İbrâhim Şâhidî'nin ahfâdından olduğunu ve bunun nişânesini de boynunda taşıdığını söyleyerek, boynundaki kırmızı çizgiyi gösterir. Mevlevîler arasında anlatılagelen bu hâdiseyle ayniyet gösteren bu nişan, hâdiseyi doğrular mâhiyettedir. Hattâ, dervişlerin seyâhat edenlerinin, Şam'da Abdüllatif isminde bir âlimde de aynı işâretin varlığından söz ettikleri rivâyet edilmektedir.⁸²⁰

Muğla'dan sonra Burdur'a bir seyâhat gerçekleştiren Mehmed Çelebi, burada da büyük sevgiyle karşılanmıştır. Mehmed Çelebi'nin geçişi esnâsında halk, yolun her iki yanına sıralanarak Çelebi'ye sevgi ve hürmetlerini sunmuş ve hânelerinde kendisini mihmân etme arzularını iletmişler. Ancak Mehmed Çelebi, Burdur'da gâyet fakir ve câhil bir kimse olan Muhammed Sûfî isminde bir garibanın hânesine mihmân olmayı tercih etmiş. O fakir hâne Mehmed Çelebi'nin teşrîfiyle şenlenmiş, bereketlenmiş, Çelebi'yi ziyâret etmek isteyenlerle dolmuş taşmış. Hânesine mihmân olan Mehmed Çelebi'ye hizmet edebilmek ve onu memnûn edebilmek için çırpınan hâne sâhibini Çelebi; “Gel! Kendini bize fedâ et ve mükâfata bak!” buyurarak yanına çağırması ve kendisine Mevlevî külâhı giydirmiş. Eline aldığı *Mesnevî*'yi de okumasını emrettiklerinde ise, o güne kadar herhangi bir tahsil görmemiş olan Muhammed

⁸¹⁹ Muğla Mevlevîhânesi'nin kim tarafından tesis edildiği hakkında elimizde çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Sahîh Ahmed Dede, Şâhidî İbrâhim Dede'nin babası Hüdâyî Sâlih Dede'nin (ö. 882 h./1477 m.) Mehmed Çelebi'nin babası Abâpûş-ı Bâlî Çelebi'nin 8 sene hizmetinde bulunduğundan ve 821 h./1418 m. târihinde icâzet aldığından bahsemektedir. Ayrıca Hüdâyî Sâlih Dede, Mehmed Çelebi ile de 868 h./1464 m. târihinde görüşmüş, sohbetinde bulunmuştur. İbrâhim Şâhidî ise, 2 sene kadar Lazkiye/Denizli Mevlevîhânesi'nde terbiye görmüş ve 900 h./1495 m. târihinde, 27 yaşındayken Mehmed Çelebi ile görüşmek için Karahisar Mevlevîhânesi'ne gelmiştir. Ancak bu târihte Mehmed Çelebi'nin hac ziyâretinde bulunduğunu kaydeden Sahîh Ahmed Dede; annesinden kardeşlerinin vefat haberinin gelmesiyle Şâhidî İbrâhim Dede'nin Muğla'ya avdet ettiğinden bahseder. Daha sonra, Kütahya'da Mehmed Çelebi ile görüşüp orada mürîdi olmuştur. Esâsen, İbrâhim Şâhidî eseri olan *Gülşen-i Esrâr*'da da Mehmed Çelebi'ye olan muhabbetini ve mürîdi olması sürecini tafsîlâtı olarak aktarmıştır.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 236, 246, 251, 252; Şimşekler, *Şâhidî İbrâhim Dede'nin Gülşen-i Esrâr*'ı, s. 19-27)

⁸²⁰ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 28-29

Sûfî ismindeki fakir; *Mesnevî*'nin 18 beytini okuyarak izâh etmiş. Kendisine o gün Mehmed Çelebi tarafından verilmiş olan zâhir ve bâtın ilminden ötürü “Ümmî olarak oturdum, âlim olarak kalktım” diyerek hâlini beyân eden dervişe “Fedâyî” ismi ve mesnevîhanlık vazîfesi verilmiştir. Mehmed Çelebi'nin bu kerâmeti, yâni Fedâyî Muhammed Dede'yi gafletten kurtarıp âlim kılması, her köşeden duyulunca, Fedâyî Dede'nin kısa zamanda birçok muhibbinin ortaya çıktığı ve hânelerinin dolup taşıdığı rivâyet edilir.⁸²¹

Mehmed Çelebi'nin hayâtındaki en önemli hâdiselerden biri de Mısır seyâhati esnâsında İbrâhim Gülşenî'yi (ö. 940 h./1534 m.) hapisten kurtarmasıdır. Mehmed Çelebi bu seyâhati 922 h./1516 m. târihinde, 78 yaşındayken gerçekleştirmiştir.

Memlûk sultanı Kansu Gavri (ö. 922 h./1516 m.) zamân-ı saltanatında İbrâhim Gülşenî'nin şöhretini duymuş ve kendilerinden himmet ve himâye talep etmiş. Ancak İbrâhim Gülşenî'nin bu talebe müsbet yanıt vermeyerek, bir de Kansu Gavri'nin adâletsizliğinden şikâyet ederek ona nasîhat ettiği; bu durumunda Kansu Gavri'nin kinlenmesine sebep olduğu rivâyet edilmektedir. Kansu Gavri'nin danışmanı olan Tomanbay da bu kini körüklemiş ve bunun netîcesinde de İbrâhim Gülşenî nâ-hak yere hapse atılmıştır.⁸²² Bu arada, Yavuz Sultan

⁸²¹ Sahîh Ahmed Dede bu hâdisenin 908 h./1502 m. târihinde, İbrâhim Şâhidî Dede'nin Mehmed Çelebi ile görüşmek için Bursa'ya gittiği esnâda vukû bulduğunu kaydetmektedir. *Sefîne*'de ise bu hâdisenin Mehmed Çelebi'nin Burdur seyâhati esnâsında vukû bulduğu rivâyet edilmektedir. Ve bu seyâhat esnâsında Mehmed Çelebi Burdur Mevlevîhânesi'ni tesis etmiş; Fedâyî Dede'yi postnişîn tâyin etmiştir. Daha sonra Şeytankulu İsyânı esnâsında mevlevîhâne tahrib edilmiştir. Fedâyî Muhammed Dede, 85 yaşındayken vefat etmiştir. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 30-31; c. II, s. 12-13; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 253; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 185-187; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 221)

⁸²² İbrâhim Gülşenî Osmanlı Devleti nezdinde son derece müteber bir şeyh olarak tanınmıştır. Kânûnî Sultan Süleyman zamân-ı saltanatında Mısır'da Mısır Vâlisi Ahmed Paşa'nın çıkardığı isyânı bastırmak için Sadrazam İbrâhim Paşa (942 h./1536 m.) Mısır'a gitmiş ve orada birçok kimse kendisini ziyârete gelmiş. Ancak İbrâhim Gülşenî kendisi gitmeyerek oğlu Ahmed Hayâlî'yi göndermiş. Bu duruma çok kızan İbrâhim Paşa, Ahmed Hayâlî'ye İbrâhim Gülşenî'nin kendisini neden ziyârete gelmediğini sorar, Ahmed Hayâlî de babasının kendisini vekil tâyin ettiğini bildirir. Bundan sonra bir tahkîkâtâ mârûz kalan İbrâhim Gülşenî'nin Arap ve Acem çevrelerinde çok sayıda müridi bulunduğu ve Memlûk Sultanı Tomanbay'ın dul eşiyle de oğlu Ahmed Hayâlî'nin evli olduğu bilgisine ulaşılır. İbrâhim Paşa, İstanbul'a döndüğünde İbrâhim Gülşenî'nin çevresinde çok sayıda kimse bulunduğunu ve bir isyan çıkarmasından kuşkulandığını rapor eder. Esâsen bu raporun temelinde de ilm-i cîfr uzmanı birinin Kânûnî'ye; “Pâdişahım! Saltanatınıza İbrâhim isimli bir zât zarar vermek üzeredir, gaflette bulunmayınız” uyarısında bulunması vardır. Zirâ, Kânûnî'nin kızkardeşi Yavuz sultan Selim'in de kızı Hatîce Sultan'la evli olan Sadrâzam İbrâhim Paşa, kendisinden şüphe edilmesinden korkuya düşmüş ve şimşekleri İbrâhim Gülşenî üzerine çekerek durumdan kurtulmak istemiştir. Bu vesîleyle İstanbul'a dâvet edilen İbrâhim Gülşenî, İstanbul'da İbrâhim Paşa tarafından bir müddet pâdişahla görüştürülmemiştir. Ancak bir tesâdüf eseri şeyhin İstanbul'da bulunduğunu ve kendisiyle görüştürülmediğin öğrenen Kânûnî, bu duruma çok kızmış ve hemen ertesi gün şeyhle görüşmüştür. Pâdişah ve İbrâhim Gülşenî arasında son derece samîmi bir mülâkât gerçekleşmiş ve bir ara İbrâhim Gülşenî sînesini açarak “Pâdişahım, bu tahtaya dönmüş sîneden taht arzûsu mümkün müdür?” demiştir. Kânûnî'ye birtakım nasîhat ve duâlarda da bulunan İbrâhim Gülşenî

Selim, Kansu Gavri üzerine bir sefer düzenlemiş ve 922 h./1516 m. târihinde, Mercidâbık deneni yerde Osmanlı ordusu ve Memlûk ordusu karşı karşıya gelmişler.⁸²³ Kısa zamânda Memlûk ordusu perîşan olmuş ve Kansu Gavri savaş meydanından kaçarken atından düşerek ölmüştür.⁸²⁴

Bu esnâda, Mehmed Çelebi yine âlem-i mânâda Hz. Mevlânâ ile görüşmüş ve deniz yoluyla Mısır'a gitmek üzere yola çıkmıştır. Dimyat'a ulaşan Mehmed Çelebi, burada Mercidâbık Muhârebesi (922 h./1516 m.) sonucu savaş meydanından kaçan ve kendisinden imdât dileyenlerle karşılaşmıştır. Burada bir müddet ikâmet etmeleri için kendisinden ricâcı olan bu kimseleri kırmayarak, Bulak şehrinde kendilerine tahsis edilen mahalle varmışlardır. Burada Arakhâne Zindanı olarak bilinen zindanda da, usandıran savaşlar neticesinde zindanda unutulmuş İbrâhim Gülşenî'yi ziyâret eden Mehmed Çelebi'nin, İbrâhim Gülşenî'yi zindandan kurtardığı rivâyet edilmektedir. Zindandan kurtulduktan sonra Kâhire'de Câmi'-i Ezher yakınlarındaki makâmlarına avdet edişleri, *Sefîne*'de "Mısır'ın ikinci Yûsuf'u" olarak tâbir edilmektedir. Hz. Yûsuf ile İbrâhim Gülşenî'nin nâ-hak yere zindanda bulunmaları ve mâsumiyetleri anlaşıldıktan sonra Mısır'a sultan olmaları birbirlerine benzetilmiş ve İbrâhim Gülşenî'nin Mısır'ın mânevî sultanı olduğu ifâde edilmiştir.⁸²⁵

Memlûk Devleti'nin çöküşü, Osmanlı'nın Mısır'ı fethetmesi, İbrâhim Gülşenî'nin zindandan kurtulması Mehmed Çelebi'nin Hz. Mevlânâ'dan mânevî işâret alarak gerçekleştirdiği Mısır seyâhatinin sonuçları arasında zikredilmektedir. Ayrıca, Memlûklerin bu hazîn sonu, İbrâhim Gülşenî'ye yaptıkları haksızlıkla irtibatlandırılmıştır.⁸²⁶

hakkında Kânûnî; "Yüzden fazla meşâyih-i izâm ile bir araya geldim. Cezbesi ve nasîhati Mısır'dan gelen Şeyh İbrâhim Gülşenî'den daha etkili olanını görmedim. 'Herhâlde Allâhu teâlâ'yı hâzır gör' dediğinde, bana öyle bir hâl oldu ki, bütün âlemi verseler o hâle bedel olmazdı" buyurmuştur. İbrâhim Gülşenî Mısır'a avdet etmek üzere İstanbul'dan ayrılırken de Kânûnî, kendisine İstanbul'da kalmasını teklif etmiş, ancak İbrâhim Gülşenî ihtiyârlığını ileri sürerek kabul etmemiş; İstanbul'da Şeyh Hasan Zarîfî'yi (ö. 977 h./1569-70 m.) vekil tâyin etmiştir.

(Öngören, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, s. 275-280; Azamat, Nihat, "İbrâhim Gülşenî", *DİA*, c. XXI, s. 301-304)

⁸²³ Mercidâbık Savaşı hakkında bkz: Emecen, Feridun, "Mercidâbık Muhârebesi", *DİA*, c. XXIX, s. 174-176

⁸²⁴ Memlûk Sultanı Kansu Gavri için bkz: es-Seyyid, Seyyid Muhammed, "Kansu Gavri", *DİA*, c. XXIV, s. 314-316

⁸²⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 32

⁸²⁶ Mısır'da Mehmed Çelebi'ye Memlûk zulmünden şikâyet edenlere Çelebi; "Selim'in selâmıyla müjdelenecek" Tomanbay'dan şikâyetçi olanlara da; "Bu hengâme pek yakında onu da yakalayacak" buyurarak,

İbrâhim Gülşenî ile Mehmed Çelebi'nin buluşmasından sonra, İbrâhim Gülşenî'nin mahpus bulunduğu Arakhâne Zindanı Mevlevî dervişleri, Gülşenî dervişleri ve sâir turuk-ı aliyyenin dervişân ve muhibbânıyla dolup taşmış; burada birkaç gün semâ merâsimleri ve zikr-i Gülşenî icrâ edilmiştir.⁸²⁷

Mehmed Çelebi, Mısır'daki vazîfesini tamamladıktan sonra Mısır'dan ayrılmak istemiştir. Mısır'da bulunduğu zaman zarfında kerâmetleri dilden dile dolaşan Mehmed Çelebi'ye, makâmlarının boş kalmasının oradaki dervişân ve muhibbân için çok elem verici olacağı beyân edilerek; “bir pîşvâ-yı feryâd-res ve yâd-kâr-ı hoceste-nefes istihlâf buyurulsa belki, cebr-i inkisâr-ı havâtır-ı hullân olurdu” denilmiş, Mehmed Çelebi'den bir halîfe talep edilmiştir. Mehmed Çelebi de dervişlerinden Sâfî Ahmed Dede'yi Mısır'da vekil olarak bırakmıştır.⁸²⁸

Mısır'dan Şam'a hareket eden Mehmed Çelebi ve dervişleri yolda bir bahçeye rast gelmişler. Henüz bahar aylarıymış ve sebzelerin turfandaları bahçelerdeymiş. Bir bahçıvandan hasat zamânları farklı olan salatalık ve karpuz talep etmişler. Bahçıvan her ne kadar itirâz edip özür dilemişse de, Mehmed Çelebi'nin gönderdiği üç derviş bir müddet sonra ellerinde salatalık ve karpuz ile geri dönmüşler. Mehmed Çelebi, mübârek elleriyle karpuzu kesmiş; bütün dervişler karpuzdan ve içerisindeki maddî ve mânevî lezzetlerden hisseyâb olmuş. Daha sonra karpuzun yeşil kabuğunu eline alan Mehmed Çelebi, bir sikke ustası gibi, karpuzun yeşil kabuğunu mevlevî sikkesi hâline getirmiş ve mübârek başlarına geçirmiş. Salatalığın da kabuğunu yedi parçaya ayırmış; yine salatalığı da orada bulunan deşîşâna taksim etmiş ve salatalığın yedi parçaya ayırdığı yeşil kabuğunu da, karpuz kabuğundan şekillendirdiği mevlevî sikkesi üzerine yerleştirmiş. Böylece dışarıdan bakıldığında yek-pâre, yedi dilimli⁸²⁹ bir taç ortaya çıkmış. Dervişler ve bahçıvanlar hayretler içerisinde kalmışlar. Bahçıvanlar,

pek yakın bir zamânda mâruz kaldıkları eziyetlerden kurtulacaklarını müjdelemiştir. Esâsen kısa bir zamân sonra da Yavuz Sultan selim Mısır'ı fethettiği, zâlimlerin de zulmettikleri İbrâhim Gülşenî'nin dergâhının bulunduğu Bâbü'z-züveyle'de cezâlarını buldukları rivâyet edilmektedir. (Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 32, 35)

⁸²⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 33

⁸²⁸ Mısır Mevlevîhânesi, Mehmed Çelebi'nin zamân-ı meşîhatinde, Mısır seyâhati esnâsında tesîs edilmiştir. Tesîs târihi tam olarak bilinmese de, Mehmed Çelebi bu seyâhati 922 h./1516 m. târihinde gerçekleştirdiği ve Ahmed Eflâkî'nin eseri *Menâkıbu'l-Ârifîn*'in muhtasarı olan *Sevâkıbu'l-Menâkıb*'in müellifi Abdülvehhâb Hemedânî'nin (ö. 954 h./1547 m.) Mısır Mevlevîhânesi'nde ikâmetle eserini burada, 947 h./1540 m. târihinde kaleme aldığı göz önünde bulundurulursa, mevlevîhâne 1520'li senelerde tesîs edildiğini söyleyebiliriz.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 35; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 222)

⁸²⁹ 7 dilimli tâc genellikle Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Sa'diyye tarafından kullanılmıştır.

(el-İstanbulî, *Mecmû'atü'z-Zarâif Sandukatü'l-Maârif - Tarikat Kıyâfetlerinde Sembolizm*, s. 72-78)

daha sonra iki salatalık ve iki karpuz daha getirmişler. Salatalık ve karpuzların paralarını ödeyerek satın alan dervişler sâyesinde bahçıvanlar ticârî açıdan; Çelebi'nin izhâr ettiği kerâmet sâyesinde de dervişler mânevî açıdan kârlı çıkmış.⁸³⁰

Mehmed Çelebi Şam yolundayken, gösterdiği kerâmetlerin şöhreti çoktan Şam'a ulaşmış ve halk merak içerisinde Mehmed Çelebi'nin gelişini beklemeye başlamış. Mehmed Çelebi, Şam'a vâsıl olduğunda Şam sokakları Mehmed Çelebi'yi görebilmek isteyenlerle mahşer yerini andırıyormuş. Herkes, “Eyâ ol hurşîd-i evc-i şeref-i Sıddîkî! Kangî sâdıkın kâşâne-i hulûsunu pür-tâb-ı teşrîf ede?” diyerek Mehmed Çelebi'nin hangi hânede mihmân olacağını merak ediyormuş. Bu esnâda tarafsız bir yer olarak Şam Mevlevîhânesi'nin⁸³¹ bulunduğu mahalde konaklamaya karar veren Çelebi, böylece kimsenin hatırını kırmamıştır. Ayrıca Şam'da bulunan Şems-i Tebrîzî'nin makâmını da ziyâret ederek burada semâ meclisi tertiplemiştir.⁸³²

Mehmed Çelebi'nin Şam'da iken vukû bulan en önemli hâdise, Muhyiddîn İbn Arabî'nin (ö. 638 h./1240 m.) mezbeleye dönmüş kabrinin meydana çıkarılması ve üzerine bir türbe yapılmasıdır. Mehmed Çelebi, Şam seyâhatine çıktığında, Şam'da bulunan bir kadı Muhyiddîn İbn Arabî'nin eserlerini toplatıp yakmak ve Muhyiddîn İbn Arabî'nin kabrinin bulunduğu mahalli de mezbeleye çevirmek sûretiyle eziyet etmektedir. Abdülvehhâb eş-Şa'rânî ise, Muhyiddîn İbn Arabî'nin; *إذا دخل السين في الشين ظهر قبر محي الدين* [“Sin”, “şin”a girdiğinde, Muhyiddîn'in kabri ortaya çıkar]⁸³³ buyurduğunu rivâyet etmekte, bu ifâdesiyle olacakları haber vermekte ve bu elim meselenin kim tarafından çözüleceğini de haber vermektedir. Bu ifâdedeki “س”, Yavuz Sultan Selim'e; “ش” ise Şam'a delâlet etmektedir. Yavuz Sultan Selîm, Mısır fethi esnâsında Şam'a geldiğinde, Muhyiddîn İbn Arabî'nin kabrinin etrâfını temizletmiş, üzerine kubbe, bahçesine câmi binâ ettirmiş ve şu anki ziyâret-gâh vücûda

⁸³⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 36

⁸³¹ Şam Mevlevîhânesi, Mehmed Çelebi'nin Şam Seyâhati'nden oldukça sonra, 993 h./1585 m. târihinde Şam Vâlisi Hasan Paşa tarafından tesîs edilmiştir. Ancak, I. Bostân Çelebi'nin zamân-ı meşîhatinde, Lala Mustafa Paşa tarafından “zâviye” mesâbesindeki mevlevîhâne tâmir edilip genişletilerek Şam Mevlevîhânesi tesis edilmiş ve I. Bostân Çelebi'den postnişîn talep edilmiştir. I. Bostân Çelebi de Kartal Dede'yi Şam'a göndermiştir. Şu durumda, 993 h./1585 m. târihinde tesis edilen mevlevîhânenin, I. Bostân Çelebi tarafından genişletilen mevlevîhâne olduğunu söyleyebiliriz.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 287; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 158; Küçük, Sezâî, *a.g.e.*, s. 315)

⁸³² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 36

⁸³³ Bursevî, İsmâîl Hakkı, *Kitâbü'n-Netîce*, (haz: Ali Namlı - İmdat Yavaş), c. II, s. 345, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997

gelmiştir. Ancak *Sefîne*, mezbeleğe dönmüş kabrin yerini tesbit edenin Mehmed Çelebi olduğunu; kabri tesbit ettikten sonra Şam'dan Karahisar'a avdeti esnâsında yolda Yavuz Sultan Selim ve ordusuyla karşılaştıklarını; görüşme esnâsında, Mehmed Çelebi'nin Yavuz Sultan Selim'e Mısır'ın fethini, Osmanlılar'ın Arap topraklarına, hac yoluna hâkimiyetini, hilâfetin Osmanlılar'a geçeceğini, Osmanlı sultanlarının "Hâdimü Haremeyni'-Şerîfeyn" ünvanını alacaklarını ve Şam'da Muhyiddîn İbn Arabî'nin kabrinin ve eserlerinin başına gelenlerden haberle, Muhyiddîn İbn Arabî'nin kabrini Yavuz Sultan Selim'in mâmur edeceğini müjdeleyerek yoluna devam ettiğini rivâyet etmektedir.⁸³⁴

Mehmed Çelebi, dervişleriyle birlikte Şam'dan ayrılacağı esnâda hac mevsimi imiş. Ve kâfilede bulunan iki nev-niyâz Beytullâh'ı ziyâret ederek hac vazîfelerini yerine getirmek istemişler. Bunu şeyhleri Mehmed Çelebi'ye arz ettiklerinde, Mehmed Çelebi Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde bahsettiği "hacc-ı hakîkî" ve "umre-i ma'nevî"den⁸³⁵ bahisle, iki nev-niyâzın hac ziyâretlerine müsâade etmemiştir. Ancak, o iki nev-niyaz şeyhlerinin nasîhatlerine kulak asmamışlar, kâfileden ayrılarak Şam'da saklanmışlar. Daha sonra, hac vazîfelerini yerine getirmek için yola çıkarak Kâbe'ye vâsıl olmuşlar. İki nev-niyâzın kâfileden ayrılarak "kıble-i ma'nâ"yı tavâftan mahrûm olmayı göze almaları dervişler arasında taaccüble karşılanmış. Mehmed Çelebi ise, "Nefsi yenen, nefsi atan olmaz" buyurarak, iki nev-niyâzın nefislerine yenik düştüğünü beyân etmiştir. Nitekim, o iki nev-niyâz tavâf, sa'y ve Arafat vakfesi esnâsında, sürekli dervişler ve Mehmed Çelebi'yi kendileriyle birlikte müşâhede etmişler. Ancak kâfileden ayrılmış bulundukları sebebiyle de kâfilenin orada hâzır bulunmasına ihtimâl verememişler. Nihâyet, şeyhlerinin nasîhatini dinlemediklerini idrâk etmişler ve derin bir hüznün ve pişmanlık içerisinde Karahisar'a avdet etmişler. Özür dilemek ve peymânçeye yüz sürmek için mevlevîhâneye vâsıl olduklarında ise, Mehmed Çelebi ve dervişleri vecd içerisinde semâ' ederken bulmuşlar. Ancak Mehmed Çelebi'nin affına nâil olamamışlar. İki nev-niyâzın başlarından geçenlerin bütün dervişler için bir ibret vesîlesi olduğu rivâyet edilmektedir.⁸³⁶

⁸³⁴ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 37, 39; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 258

⁸³⁵ *Mesnevî*'nin II. cildi, 2228-2236. beyitler arasında Hz. Mevlânâ, "hacc-ı hakîkî" ve "umre-i ma'nevî"den şöyle bahseder:

"Dedi: "Benim etrâfımı yedi kere tavâf et ve bunu hac tavâfından daha iyi say!" Umre ettin, ömr-i bâkîyi buldun; saf oldun, saflığa acele ettin. O Hakk'ın hakkı için ki, senin canın görmüştür ki, beni kendi beyti üzerine güzîde

Yavuz Sultan Selim'in (ö. 926 h./1520 m.) târihinde vefâtının ardından tahta çıkan Kânûnî Sultan Süleymankerâmetlerini işittiği ⁸³⁷ Mehmed Çelebi'yle görüşmek için Karahisar'a iki elçiyle bir dâvetnâme göndermiş; elçilerden birine yol boyunca Mehmed Çelebi'nin söz ve davranışlarına dikkat etmesini, diğerine de Çelebi'ye hürmet etmesini ve Çelebi'nin rahat bir seyâhat geçirmesini sağlamasını tenbih etmiş. Bu durumu âlem-i mânâda haber alan Mehmed Çelebi, yanına Elkâs-Safî mirza ve birkaç dervişini alarak İstanbul'a doğru yola çıkmış. Yolda Kânûnî'nin iki elçisiyle karşılaşarak pâdişahın gönderdiği dâvetnâmeyi alan Mehmed Çelebi, dâvetnâmenin târihinin kendisinin âlem-i mânâda dâveti haber aldığı tâarihle aynı olduğunu görmüş. Vazîfesi, Mehmed Çelebi'nin hâl ve hareketlerine dikkat etmek olan elçi, Mehmed Çelebi'nin ahvâlini müşâhede ettikçe tereddüd etmiş. Ancak, vazîfesi Mehmed Çelebi'nin rahat bir yolculuk geçirmesini sağlamak olan elçi ise müşâhede ettikleri karşısında Mehmed Çelebi'ye hayrân olmuş. Üsküdar'dan gemiye binen Mehmed Çelebi, dervişler ve elçiler Saray'a doğru yol alırlarken, Mehmed Çelebi her iki elçinin de kendisi hakkında düşündüklerini fâş ederek bir kerâmet daha göstermiş. Vazîfesi Mehmed Çelebi'nin hâl ve hareketlerini gözlemek olan elçi, Mehmed Çelebi'den defâatle özür dileyerek pişmânlığını dile getirmiş. Diğer elçi ise, Mehmed Çelebi'ye irâdet getirerek mürîdânı arasına karışmış.

Kânûnî Sultan Süleyman'ın dâvetiyle Saray'da ağırlanan ve bir yandan da birtakım imtihâna tâbi tutulan Mehmed Çelebi'nin ahvâlinden çok etkilenen İskender Paşa, ⁸³⁸ Mehmed

etmiştir. Her ne kadar ki Kâbe O'nun mahlûkunun evidir, benim hilkatim dahi O'nun sırrının evidir. O hâneyi yaptıktan beri ona gitmedi; ve bu hâneye o Hayy'dan başkası gitmedi. Beni gördüğün vakit, Hüdâ'yı görmüşsün; Kâbe-i sıdkın etrâfını dolaşmışsın. Gözünü iyi aç, bana bak, tâ ki beşerede Hakk'ın nûrunu göresin”

⁸³⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 38

⁸³⁷ Sahîh Ahmed Dede, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden avdetinden sonra, oğlu Şehzâde Süleyman'a Mehmed Çelebi'nin kerâmet ve nasihatlerini anlattığını rivâyet etmektedir. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 259)

⁸³⁸ Abdûlbâki Gölpinarlı ve bâzı kaynaklar, Mehmed Çelebi ile görüşerek Galata Mevlevîhânesi'ni binâ ettiren İskender Paşa'nın, II. Bâyezid'in paşalarından olduğunu, dolayısıyla Mehmed Çelebi'nin Kânûnî Sultan Süleyman ile görüşmesinin mümkün olmadığını kaydetmektedirler. Ancak, Kânûnî'nin beylerbeyleri arasında da 979 h./1571 m. târihinde vefat etmiş bir İskender Paşa bulunmaktadır. Kendisinin Anadolu'da birçok hayrâtı bulunmakla berâber İstanbul'da bir vakfı bulunduğu bilgisine ulaşamadık. Galata Mevlevîhânesi'nin bânisi olan İskender Paşa ise, Galata Mevlevîhânesi'nin yanında İstanbul'da, İskenderpaşa Câmii'nin de aralarında bulunduğu birçok hayır-hasenât yaptırmış; Rumeli beylerbeyliği, iki defa vezirlik, üç defa Bosna vâililiği yapmış ve 912 h./1506 m. târihinde vefat emiş olan bir İskenderpaşa'dır ve Kânûnî'nin değil, II. Bâyezid'in vezirlerindendir. Esâsen Galata Mevlevîhânesi'ne aid 897 h./1492 m. târihli vakfiye de bunu ispatlar mâhiyettedir. Mustafa Sâkib Dede'nin ise, Mehmed Çelebi'nin görüştüğü İskender Paşa'yı karıştırdığı, dolayısıyla da Kânûnî ile görüştüğüne hükmettiği kanâatini taşımaktayız.

Çelebi'yi konağında ağırlamak istemiş. Çelebi'ye hürmetini ifâde etmek ve kendisinin devlet erkânından olması sebebiyle, tahkîkâtta bulunanlar arasında olmasından ötürü Mehmed Çelebi'den özür dilemek için çeşitli hediyeler takdîm etmiştir. Ayrıca, Mehmed Çelebi'nin mürîdânı arasına karışarak, bütün malvarlığının mevleviyân için sarfetmesine müsâade buyurulmasını Çelebi'den ricâ etmiştir. Bu talebi hüsn-i kabûl görmüş; İskender Paşa da Galata sırtlarında bulunan av çiftliğinin bulunduğu mahalle İstanbul'daki ilk büyük mevlevî teşkilâtı olan Galata Mevlevîhânesi'ni 897 h./1492 m. târihinde binâ ettirmiştir. Mevlevîhânenin tesis edilmesinden sonra, mevlevîhânede bir ay postnişîn olarak vazîfe yapan Mehmed Çelebi, aynı zamanda mevlevîhânenin bahçesine kendi elleriyle, elân mevcûd bir selvi ağacı⁸³⁹ dikmiştir.⁸⁴⁰

Galata Mevlevîhânesi'nde Mehmed Çelebi tarafından icrâ ettirilen semâ mukâbelesi için Galata Mevlevîhânesi'nde, mahşer yerini andırır bir kalabalık toplanmıştır. Bu durum, zamânın şeyhülislâmı Çivizâde Muhyiddîn Mehmed Efendi'nin (ö. 954 h./1547 m.) dikkatini çekmiş; esâsen de birçok meselede çok sert fikirlere sâhip olan Çivizâde, semâ'ın men' edilmesi için fetvâ yayınlamıştır.⁸⁴¹ Kânûnî Sultan Süleyman'ın da, bu tartışmalar karşısındaki tavrını, Çivizâde'yi tenkit eden şu kıt'a ile ifade ettiği *Sefîne*'de kaydedilmektedir:

(Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 39-40; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 112; Küçük, Sezâî, *a.g.e.*, s. 79; Özcan, Abdülkadir, "İskender Paşa", *DİA*, c. XXII, 565-566; Doğan, Sema, "İskender Paşa Câmîi", *DİA*, c. XXII, s. 568)

⁸³⁹ *Sefîne*'de, mezkûr selvi ağacının, dikim esnâsında tertiplenen semâ mukâbelesinde, devîşâna Mehmed Çelebi'ye eşlik ederek semâ ettiği rivâyet edilmektedir.

(Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 43)

⁸⁴⁰ Mevlevîhânenin ilk postnişîni olarak Mehmed Çelebi zikredilmektedir. Daha sonra Sinoplu Safâî Dede'yi (ö. 940 h./1533 m.) postnişîn tâyin ederek Karahisar'a avdet etmiştir. Bir müddet sonra Galata Mevlevîhânesi medrese olarak kullanılmaya başlanmış, daha sonra da İstanbul'da oldukça güçlenen Halvetîler'in mekânı olmuştur. 58 sene kadar mevlevîhâne olarak hizmet veremeyen Galata Mevlevîhânesi, Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin bânîsi Abdî Dede'nin (ö. 1040 h./1631 m.), Konya'ya çecelebilik makâmına mürâcatla buranın bir mevlevîhâne olduğunu ispatlaması ve Halvetîler'den geri almasıyla aslî vazîfesine geri dönmüştür. Abdî Dede'nin I. Bostân Çelebi tarafından azledilerek yerine İsmâîl Rusûhî Ankaravî'nin postnişîn tâyin edilmesinden sonra Galata Mevlevîhânesi hızla kökleşmiş ve bünyesinde birçok edîb ve müzisyen neşv ü nemâ bulmuştur. (Küçük, Sezâî, *a.g.e.*, s. 79-81; Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 261-263)

⁸⁴¹ O zamânda Rumeli Kazaskeri olan Ebûssuûd Efendi ise, önceki fakihlerin görüşlerine aykırı bulduğu Şeyhülislâm Çivizâde'nin bâzı fetvâlarını Dîvân-ı Hümâyûn'a getirerek ilmî açıdan reddetmiştir. Bu gelişmeleri yakından takip eden Kanûnî Sultan Süleyman vezirlere emir verip bu konuları görüşmek üzere ulemâyı toplantıya çağırmasını istemiştir. Devrin âlimleri sonuçta Çivizâde'nin hatâlı olduğu kanâatine varmışlar ve fermân gereği bu görüşlerini imzâlı olarak da sunmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde geçerli olan şeyhülislâmın azledilmezliği prensibi ise, ilk defâ 948 h./1542 m. târihinde Şeyhülislâm Çivizâde'nin azledilmesiyle bozulmuştur. (İpşirli, Mehmet, "Çivizâde Muhyiddîn Mehmed Efendi", *DİA*, c. VIII, s. 348)

*Âşıka ta'n etmez idi hâce-i bisyâr-fen
Ger fûnûn-ı aşkdan bilseydi bir mikdâr fen
Şeyhülislâmım diyen bir tıfl-ı ebced-hân olur
Mekteb-i aşkından ol yâr edecek izhâr-ı fen*⁸⁴²

Ayrıca Kânûnî Sultan Süleyman, meseleyi yerinde tesbit edebilmek için tebdîl-i kıyâfet ile Galata Mevlevîhânesi'ne giderek Mehmed Çelebi'nin semâını izliyorken, Mehmed Çelebi orada bulunanın Kânûnî Sultan Süleyman olduğunu anlayarak bunu izhâr eden bir kıt'a inşâd etmiş. Bu durum karşısında hayretini gizleyemeyen pâdişah ise, Mehmed Çelebi'den özür dileyerek arakiye giymiş ve Mehmed Çelebi'nin dervişleri arasına katılmıştır.⁸⁴³

Mehmed Çelebi Galata Mevlevîhânesi'nde bulunduğu zamânlarda, Eyüp'ten yoğurt alarak Galata civârında bu yoğurdu satan, aslen Üsküdarlı bir bağcının oğlu olan Veliyyüddin Dede (d. 900 h./1495 m. - ö. 982 h./1574 m.),⁸⁴⁴ bir mukâbele esnâsında tablasında bulunan yoğurdun hepsini kıymetinin biraz üzerinde bir fiyatla satarak kâr etmiş. Mehmed Çelebi bunu haber aldığıında Veliyyüddin Dede'yi huzûruna çağırarak elde ettiği kârı kendisine teslim etmesini istemiş, Veliyyüddin Dede Mehmed Çelebi'nin emrine itâat ederek hâsılâtını teslim edince de kerem ederek parayı Veliyyüddin Dede'ye geri vermiş ve “Yoğurt almak, yağ satmak mârifet değildir. Asıl yoğurttan yağ çıkarmak gereklidir” buyurmuş. Buradaki hikmete vâkıf olan Veliyyüddin Dede, hemen yoğurt sattığı kıyâfetini çıkararak, mevlevî dervişlerinin arasına katılmış. “Yağ, mutfağın iyi huylusudur” gereğince matbah zâbitânı arasına katılmış ve bir müddet sonra da dergâhın aşçıbaşısı olmuştur.⁸⁴⁵

⁸⁴² Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 41

⁸⁴³ Mevlevîliğe intisâb etmiş bir pâdişah olan Kânûnî, ayrıca Nakşibendiyye, Halvetiyye ve Bayramiyye'ye de müntesibdir. Hz. Mevlânâ'ya ve Mevlevîliğe muhabbetinin bir nişânesi olarak, kaleme aldığı şiirlerinde “Muhibbî” mahlasını kullanmıştır. Ayrıca, Irak Seferi'ne giderken Konya'da konaklamış; Hz. Mevlânâ'nın türbesini ziyâret etmiş, dergâha bir mescid binâ ettirmiş ve Sultan Veled Medresesi'ni tamir ettirmiş; Mesnevîhan Mahmûd Dede'den Abdülvehhâb Hemedânî'nin kaleme aldığı *Sevâkıbu'l-Menâkıb* adlı eseri tercüme etmesini istemiştir. Bu vesîleyle *Sevâkıbu'l-Menâkıb* tercüme edilmiştir.

(Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 145-147; Kânûnî'nin tasavvufî hayâtı hakkında bkz: Öngören, *a.g.e.*, s. 250-256)

⁸⁴⁴ Veliyyüddin Dede için bkz: Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c.II, s. 7-12

⁸⁴⁵ Daha sonra bu zâtın Cezâyir Mevlevîhânesi'ni tesîs etmekle vazîfelendirildiği rivâyet edilmektedir. Cezâyir Mevlevîhânesi'ni tesîs ettiği için de aslında Üsküdarlı olan Veliyyüddin Dede, bâzı kaynaklarda Cezâyirli Veliyyüddin Dede olarak zikredilmektedir. Veliyyüddin Dede, 56 sene makâm-ı meşihatte bulunduktan sonra, 982 h./1574 m. târihinde, 82 yaşında vefat emiştir. Veliyyüddin Dede'nin naaşı techiz ve tekfin edilirken Veliyyüddin Dede'nin ayağını oynattığı; daha sonra da gassâlin rüyâsında gassâla; “Ceddin Hz. Muhammed

Galata Mevlevîhânesi'nin inşâsından ve Çelebi'nin burada bir aylık meşîhatinden sonra, Mehmed Çelebi'nin İstanbul'da ikâmetini arzu edenler pâdişahın huzûrunda bu arzularını dile getirmişler. Çelebi'den ayrılmanın kendisi için de mümkün olmadığını anlayan Kânûnî Sultan Süleyman'ın Çelebi'ye giderek bu umûmî talebi iletmiş rivâyet edilir. Ulu Ârif Çelebi tabîatlı, ser-âzâd bir karaktere sâhip Mehmed Çelebi ise, ceddinin bulunduğu topraklarda ve çevresinde hizmet etmenin kendisi için kaçınılmaz olduğunu beyân ederek; “İskender'in tekkesini ev tutmak sonradır ve dervişler için bu himâyeden başkası kubbeler lâzım değildir” buyurmuş. İstanbul'da bulunduğu müddetçe gördüğü hürmet için teşekkür etmiş ve; “Biz onların özgürlüğünü istiyoruz ve onlar da bizim zincirimizi istiyorlar” buyurarak, kendisinin avlanamayan bir av gibi, hapsedilmesinin mümkün olmadığına işâret etmiş. Hırkasını omuzlarına alarak Bursa-Kütahya güzergâhını tâkip ederek, 926 h./1520 m. târihinde Karahisar'a yola çıkmış.⁸⁴⁶ Galata Mevlevîhânesi'nde ise, Sinoplu Safâyî Dede'yi⁸⁴⁷ (ö. 940 h./1534 m.) postnişîn tâyin etmiş.⁸⁴⁸

Mehmed Çelebi ve dervişleri, Bursa'ya vâsıl olduklarında, Bursa'da, Mehmed Çelebi'nin konakladığı mahallin uzun süredir mevlevîlerin toplandığı bir yer olduğu rivâyet edilmektedir. *Sefîne*'de, bu mevlevîhânenin, Ulu Câmî civârından bulunduğu da zikredilmektedir. Ancak son derece eski ve bakımsız bir mekân olduğundan da

(s.a.v.)'den hayâ ettiğimden ayağımı çektim” buyurduğu rivâyet edilmektedir. Cezâyir Mevlevîhânesi'nin âkıbeti hakkında bir mâlûmâtı kaynaklarda rastlayamadık.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 42; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 252, 260, 273)

⁸⁴⁶ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 260

⁸⁴⁷ **Safâyî Dede:** Aslen Sinop'lu olan Safâyî Dede, Mehmed Çelebi'ye mürid olmadan önce devlet kademelerinde vazîfe yapmış ve İskender Paşa'nın kâtipliği vazîfesinde bulunmuştur. İskender Paşa'nın Mehmed Çelebi ile görüşmesi ve irâdet getirmesi esnâsında Safâyî Dede de Mehmed Çelebi'nin bendegânı arasına katılmıştır. Galata Mevlevîhânesi'nin tesisinden sonra, burada bir müddet Mehmed Çelebi'nin meşîhati esnâsında Mehmed Çelebi ile berâber olmuştur. Mehmed Çelebi Karahisar'a evdet ederken, Safâyî Dede'yi yerine vekil tâyin etmiş, mevlevîhâneyi Safâyî Dede'ye emânet etmiştir. Galata Mevlevîhânesi'nin Safâyî Dede'nin zamân-ı meşîhatinde devlet erkânının ve suarânın rağbet ettiği bir mekân olduğu rivâyet edilmektedir. Safâyî Dede, postnişînlik vazîfesine devam ettiği esnâda, 940 h./1534 m.târihinde, 110 yaşındayken vefat etmiştir. (Ali Enver, *a.g.e.*, s. 126-127)

⁸⁴⁸ Mehmed Çelebi'nin yola çıktığı haberi Kânûnî Sultan Süleyman'a ulaştığında pâdişahın;

عنقا شکار کس نشود دام باز چین
کاینجا همیشه پادیدست است دامرا

[Ankâ kuşu kimsenin avı olmaz, tuzağı kaldır! Çünkü burada daima tuzağın eli boşdur] beytini inşâd ettiği rivâyet edilmektedir.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 42-43)

bahsedilmektedir. Dîvânî Mehmed Çelebi Bursa'da konakladığı zamân içerisinde, mevlevîhânenin tâmir ve genişletilme masraflarını karşılamıştır.⁸⁴⁹

Bursa'daki ziyâretini tamamladıktan sonra, İlyas Paşa evlâdından olan akrabalarını ziyâret etmek maksadıyla Kütahya'ya geçen Mehmed Çelebi ve dervişleri, burada Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi'nde⁸⁵⁰ mihmân olmuşlardır. Bu seyâhata esnâsında, gerek Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi'nde, gerekse Yâkub Çelebi türbesinde semâ' merâsimi tertip etmişler; Mehmed Çelebi'nin Kütahya'da mihmân olduğunu duyan birçok kimse de mevlevîhaneye akın ederek semâ' merâsimine iştirâk etmişlerdir. Ayrıca, Mehmed Çelebi burada kabri bulunan çelebileri de ziyâret etmiştir. Mustafa Sâkîb Dede, bu kabir ziyâretleri esnâsında Mehmed Çelebi'nin hırkasına bürünerek bir murâkabe hâli yaşadığını; rûhâniyet âleminde akrabalarıyla görüşen Çelebi'nin bir müddet bu hâlde kaldıktan sonra da vecd hâlinde semâ' etmeye başladığını rivâyet etmektedir.⁸⁵¹

Mehmed Çelebi, Kütahya ziyâretini tamamladıktan sonra, berâberinde bulunan kırk dervîşten, Karahisar Yârânlar Kabristanı'nda medfûn olanlar hâricindekileri mertebelerine göre çeşitli mevlevîhânelerde vazîfelendirmiştir. Bunlardan Galata'da tanıyıp dervişleri arasına kabul ettiği aşçıbaşı yoğurtçu Veliyyüddin Dede'yi Cezâyir Mevlevîhânesi'ne; Hızır Dede'yi Sakız Adası Mevlevîhânesi'ne; Nûrullâh Dede'yi Eğirdir Mevlevîhânesi'ne; Ali Rûmî Dede'yi Sandıklı'ya; Dervîş Hamîd Midilli Adası'na⁸⁵² göndermiştir. Vazîfelendirerek gönderdiği talebeleri, gittikleri yerlerde, ömürlerinin sonuna kadar Mevlevîliğe, Hz. Mevlânâ'ya ve *Mesnevî*'ye hizmet etmişlerdir.⁸⁵³

⁸⁴⁹ Bu mevlevîhânenin âkıbeti hakkında bilgi bulunmamaktadır. Literatürde, Bursa Mevlevîhânesi olarak bilinen mahal, I. Bostân Çelebi tarafından vazîfelendirilen Bağdat Mevlevîhânesi şeyhi Cünûnî Ahmed Dede'nin(ö. 1030/1621)nezâretinde, pâdişah I. Ahmed'in desteğiyle tesîs edilen mevlevîhânedir. Ve tesîs târihi de 1024 h./1615 m.'dir.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 53; Küçük, Sezâî, *a.g.e.*, s. 181-182; Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 293-295)

⁸⁵⁰ Kütahya Mevlevîhânesi, Konya ve Karahisar'dan sonra üçüncü merkezdir. Şecerelere ilkpostnişîn olarak geçmiş bulunan Celâleddin Ergün Çelebi'den (ö. 775/1373) dolayı Ergüniye Dergâhı, Ergün Çelebi Zâviyesi ve Zâviye-i Ergüniye adlarıyla da bilinmektedir.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 45-46; KMMA, dosya no: 51, belge no: 29; Küçük, Sezâî, *a.g.e.*, s. 212-213)

⁸⁵¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 44-45, 46

⁸⁵² Midilli Adası Mevlevîhânesi, Mehmed Çelebi'nin himmetleriyle tesis edilmiştir. Mevlevîhânenin ilk şeyhi, Mehmed Çelebi'nin talebelerinden Dervîş Hamîd'dir. Ancak mevlevîhânenin sonraki dönemlerinden ve âkıbetinden haberdâr olmadık. (Küçük, Sezâî, *a.g.e.*, s. 313, dpnt: 3)

⁸⁵³ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 47

Mehmed Çelebi Karahisar’a avdetinden sonra, Karahisar halkı Mehmed Çelebi’ye duydukları hasretle ziyâretine gelmişler. Ancak ziyâretçilerin ziyâret esnâsında Mehmed Çelebi’yi cezbeli hâlinin aksine son derece sâkin ve düşünceli gördükleri, seyâhatlerinden önceki gibi semâ meydânında uzun müddet semâ edemediği rivâyet edilmektedir. Mehmed Çelebi’ye bu sâkinliğin hikmeti suâl edildiğinde Çelebi; “Bu menzil, iki hareket arasındadır” buyurmuş ve vakt-i irtihâllerine işâret etmiştir. Dergâhda bulunan nev-niyâzânı dahi kendisinden sonra Mevlevîlik yolunda vekil tâyin ederek vazîfelendirmiştir. Mehmed Çelebi’ye Meşhed’de hediye edilen iki sancağın da kabri olarak tâyin ettiği yerin sağ ve sol yanlarına diktirmiştir. Bir cumâ günü, mukâbele sonrasında başında müthiş bir ağrıya hastalanmış, günden güne şiddetlenen ağrı için devâ tavsiye edenlere; “Bu baş ağrısı ve bu dert, bu dünyânın ilaç ve devâlarıyla def’ edilmez. Ancak, âlem-i bâkînin meyhânesinin şerbet ve ilâcı ile def’ olur” buyurmuştur. Mehmed Çelebi’nin bu dertten şifâ bulması için dervişler ve âilesi adaklar, kurbanlar adanmışlardır. Hastalığından sonraki ikinci cuma günü, yine mukâbele sonrası başağrısı şikâyetine bir de şiddetli ateş eklenmiş. Mehmed Çelebi bu kez; “Yarın cumartesi, ben rahat edeceğim” buyurarak, ertesi güne işâret etmiş ve ertesi gün de, 936 h./1530 m. târihinde, 92 yaşındayken *يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَام* (Yûnus, 10/25) [*Allâhu Teâlâ, kullarını esenlik yurduna çağırıyor*] âyeti tilâvet edilirken vefat etmiştir.⁸⁵⁴

Vefatları esnâsında, dedeleri Hz. Mevlânâ’nın vefâtı esnâsında olduğu gibi Karahisar’da büyük bir zelzele meydana geldiği; ancak yine Çelebi’nin himmetiyle can ve mal kaybı olmadığı rivâyet edilmektedir. Vefatlarının nisan ayına tesâdüf ettiği; cenâze esnâsında da bir nisan yağmurunun yağmaya başladığı; orada bulunanlarınsa, nisan yağmurunun yağmasındaki hikmeti, gökyüzünün Mehmed Çelebi’nin vefâtına gözyaşı döktüğüne yorduğu; dervişlerin Mehmed Çelebi’nin naaşının techîz ve tekfîni esnâsında kullanılan suyun bir damlasını bile ziyân etmeyerek şifâ ve himmet talebiyle kullandıkları rivâyet edilmektedir. Ayrıca, Mehmed Çelebi’nin naaşının zerrece bozulmadığı, hayattaymışçasına tâze olduğunun müşâhede edildiği; mezarından hâtıra kabîlinden alınan toprağın ise ıtır gibi koktuğu da rivâyetler arasındadır.⁸⁵⁵

⁸⁵⁴ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 48-49; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 261

⁸⁵⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 49-50

Mehmed Çelebi'nin terekesinin, uzak-yakın bütün vârislerini tatmîn ettiği rivâyet edilmektedir. Yalnız, hırka, tennûre ve sikke-i şerîflerinin türbelerinde muhafaza edildiği; silahları olan debûs (topuz), gaddâre (büyük bıçak) ve rikâblarının (üzengi) da sandukasının iki tarafına konularak, hîn-i hâcette kendisinden himmet umularak kullanılmak üzere muhafaza edildiği rivâyet edilmektedir. Mehmed Çelebi'nin meşhûr kılıcı ise, oğlu Hızır Şâh Çelebi'ye teslim edilmiştir. Esâsen, Hızır Şâh Çelebi'nin de Mehmed Çelebi'nin esrârına vâkıf olduğu bilinmektedir. Ancak Hızır Şâh Çelebi'nin edeben bu kılıcı kullanmaktan imtinâ ettiği; “Cennet, kılıçların gölgesi altındadır” gereğince kılıcın, Hızır Şâh Çelebi'nin makâmının üzerinde asılı bulunduğu da belirtilmektedir. Ayrıca Sâkıb Dede'nin naklettiğine göre, Konya'da bulunan bâzı vârislerin, Mehmed Çelebi'nin kılıcını kendi mirâs hânelerinde gösterdikleri ve Karahisar'dan gelen bâzı eşyâ arasında o kılıcı da kattıkları rivâyet edilmektedir. Ancak, kılıç bu nakil esnâsında kaybolarak Konya'ya ulaşmamış ve asıl makâmında zuhûr etmiştir.⁸⁵⁶

Mehmed Çelebi'nin dervişlerinden, Şâh İsmâil'in oğlu olduğu rivâyet edilen Elkâs-Safî Mirzâ, Mehmed Çelebi'nin vefâtından en çok etkilenenlerin başında gelmekteymiş. Günden güne Mehmed Çelebi'ye hasreti ve üzüntüsü ziyâdeleşen Mirzâ, bu hâliyle etrâfta bulunanların da hüznünü ziyâdeleştirmekmekteymiş. Nihâyet bu hasrete daha fazla dayanamayan Mirzâ'nın, şeyhi Mehmed Çelebi'nin ardından dâr-ı bekâya yürüdüğü ve Karahisar Mevlevîhânesi'ne defnedildiği rivâyet edilmektedir.⁸⁵⁷

Mehmed Çelebi'nin vefâtının ardından da kerâmetlerinin oğlu Hızır Şâh Çelebi eliyle devam ettiği rivâyet edilmektedir. Öyle ki, Mehmed Çelebi zamân-ı meşîhatinde, herhangi bir hâcetle mevlevîhâneye yüz sürenler, Mehmed Çelebi'nin himmetiyle umduklarına nâil olarak mevlevîhânedен ayrılırlarmış. Mehmed Çelebi'nin vefâtının ardından da bu vaziyette herhangi bir değişiklik söz konusu olmamış. Yine mevlevîhâneye yüz süren dertliler, hastalar, ihtiyaç sâhipleri hâcetlerinin giderilmesiyle mevlevîhânedен ayrılır olmuşlar. Bunlar arasında Mevlevîliğe intisâb edenler de olmuştur.⁸⁵⁸

⁸⁵⁶ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 56-57

⁸⁵⁷ Târihî vesîkalar her ne kadar Elkâs-Safî Mirzâ'nın Mehmed Çelebi'nin müridânından olabileceğini reddediyorlarsa da, Karahisar Mevlevîhânesi'nde Elkâs-Safî Mirzâ'ya atfedilen bir kabir bulunmaktadır.

(İlgar, Karahisar-ı Sâhib Sultan Divânî Mevlevîhânesi ve Mevlevî Meşhurları, s. 103, resim: 45)

⁸⁵⁸ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 51-52

Mehmed Çelebi'nin vefâtının ardından, pâdişah İbrâhim (ö. 1058/1648) zamân-ı saltanatında sadrâzam olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (ö. 1095/1683), kerâmetlerini işittiği Mehmed Çelebi'nin türbesini yenilemek istemiş. Bu vazîfe için de bir mikdar para ve işçiyi Karahisar'a gönderdiği; tâmirât esnâsında çıkan büyük bir yangında da türbenin büyük ölçüde zarar gördüğü rivâyet edilmektedir. Yangın sonrası sadrâzâma beyânât verilecekken, mevlevîhânenin neyzenbaşısı ve Mehmed Dede'ni talebelerinden Gülüm Dede'ye Mehmed Çelebi âlem-i mânâda, türbesini temizlemesini; ayakucunda saklı duran hazineyi de bulunduğu yerden çıkararak, türbenin tâmir ve tecdîd masraflarını karşılamasını; türbenin masrafı için bir kişinin bile müdâhele etmemesini emretmiş. Esâsen de, Gülüm Dede kendisine emredilen şekilde türbeyi temizlerken Mehmed Çelebi'nin sandukasının ayakucunda bulunan hazineyi çıkarmış. Türbedeki tâmiratın gidişâtından Merzifonlu Kara Mustafa Paşa haberdâr edilmek üzereymiş ki, Paşa'nın vefat ettiği ve malvarlığına da hükümet tarafından el konulduğu; bu paranın hayır-hasenât için harcanmayacağı haberi gelmiş.⁸⁵⁹ Böylece Mehmed Çelebi'nin mânevî bir vazîfelendirme ile Gülüm Dede'yi vazîfelendirmesinin birçok hikmeti hâvî olduğu rivâyet edilmektedir.⁸⁶⁰

Vefatlarından sonra, oğlu Hızır Şâh Çelebi, 33 yaşında Karahisar Mevlevîhânesi postnişîni olmuştur.⁸⁶¹

4) Hızır Şâh Çelebi (d. 903 h./1497-98 - ö. 978 h./1570 m.)

Dîvânî Mehmed Çelebi'nin oğlu olan Hızır Şâh Çelebi, 903 h./1497-98 m. târihinde Karahisar'da dünyâya gelmiştir.⁸⁶² Hayâtı boyunca dedelerinin mîrâsına sâhip çıkmasından ve eserlerine tam bir ittibâ sağlamasından ötürü “Sânî-i Sultan Veled-İkinci Sultan Veled” olarak

⁸⁵⁹ Esâsen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın da katlinden sonra, malvarlığına el konulmuştur.

(bkz: Özcan Abdülkadir, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa”, *DİA*, c. XXIX, 246-248)

⁸⁶⁰ Mustafa Sâkîb Dede, bu tâmirâtın, Mehmed Çelebi'nin torunu Şâh Muhammed Çelebi'nin oğlu Küçük Muhammed Çelebi'den olan torunu Güneş Hân'ın zamân-ı tevliyetinde gerçekleştirildiğini belirtmektedir. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 53-54)

⁸⁶¹ Oğlu Hızır Şâh Çelebi, babasının vefâtına şu kıt'a ile târih düşmüştür:

*Olup dil-sîr-i seyr-i enfüs ü âfâk u nâ-gâhî
Verâ-yı perde-i gayba çekince peyker-i cânı
Dedi târihini bir müstemend-i derd-i hicrânı
Bekâ mülküne çekdi askerîn Sultan Dîvânî* (936)

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 50; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 261-262)

⁸⁶² Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 253

anılmıştır.⁸⁶³ Ayrıca, “Hızır” ismiyle insanların mânevî dertlerine derman olduğu; “Şâh” ismiyle de dünyâ işlerinde, insanların zâhir sıkıntılarında yardımcı olduğu; her iki ismiyle de zâhir ve bâtın işlerinde himmet eylediği rivâyet edilmektedir.⁸⁶⁴ Babası Dîvânî Mehmed Çelebi’nin vefâtı esnâsında dahi, gözü yaşlı ihvânı tesellî etmek vazîfesi Hızır Şâh Çelebi’ye düşmüş ve babasının vefâtıyla oluşabilecek mânevî otorite boşluğuna müsâade etmemiştir.⁸⁶⁵

931 h./1525 m. târihinde hilâfetnâmesini almış, babası Dîvânî Mehmed Çelebi’nin vefâtıyla da 936 h./1530 m. târihinde, 33 yaşında posta geçmişlerdir.⁸⁶⁶ Kendisine âit olan ve “931 h. yılının Rebûlâhîrinin ortalarında” tanzim edildiği belirtilen hilâfetnâmede Hızır Şâh Çelebi’den; “Çelebi Hızır Şâh bin Muhammed Çelebi el-Celâlî es-Siddîkî” olarak bahsedilmektedir.⁸⁶⁷ Kaynaklarda, 1560 yılı civârında⁸⁶⁸ Karahisar Mevlevîhânesi’nde büyük bir yangın çıktığından ve mevlevîhânenin kendi imkânlarıyla yenilendiğinden bahsedilmektedir.

Kaynaklar, 944 h./1537 m. târihinde, Hızır Şâh Çelebi 41 yaşındayken, büyük oğlu Şâh Mehmed Çelebi’nin; 957 h./1550 m. târihinde, Hızır Şâh Çelebi 54 yaşındayken de küçük oğlu Veled Çelebi’nin⁸⁶⁹ dünyâyâ geldiğini bildirirler.⁸⁷⁰

⁸⁶³ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 238

⁸⁶⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 240

⁸⁶⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 238-239

⁸⁶⁶ Babasının vefâtı üzerine şu kıtayı inşâd ettiği kaynaklarda bulunmaktadır:

*Olup dil sîr-i seyr-i enfüs ü âfâk u nâ-gâhî
Verâ-yı perde-i gayba çekince peyker-i câmi
Dedi târihini bir müstemend-i derd-i hicrânî
Bekâ mülküne çekdi askerîn Sultan Dîvânî*

Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 261-262; Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 50

⁸⁶⁷ KMMMA dosya no: 92 belge no: 1

⁸⁶⁸ Kaynaklar, yangının çıktığı 1560’lı yıllarda, “Dîvâne Mehmed Çelebi’nin kızı” kaydıyla Destînâ Hanım’ın postnişin olduğunu kaydetmektedirler. Ancak, Destînâ Hanım’ın doğum târihi dikkate alındığında (961 h./1553 m.) yangının çıktığı târihte Destînâ Hanım’ın postta olması mümkün görünmemektedir. Ayrıca, kaynaklardaki “Dîvâne Mehmed Çelebi’nin kızı” kaydının yanlış aktarılmış olabileceğini düşünmekteyiz. Yâni yangın, “Dîvâne Mehmed Çelebi’nin oğlu” Hızır Şâh Çelebi zamân-ı meşîhatinde çıkmış olabilir.

(bkz: Tanrıkorur, Bârihüdâ, “Karahisar Mevlevîhânesi”, *DİA*, c. XXIV, s. 418; Küçük, Sezâi, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, s. 177)

⁸⁶⁹ Mehmed Veled Çelebi için bkz: Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 266, 281, 286; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa’dan Konya’ya Seyâhat*, s. 276; İlgar, “AfyonKarahisar Mevlevîhânesi Postnişinleri ve Mevlevî Meşhurları”, s. 280

⁸⁷⁰ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 263, 266 Bâzı araştırmacılar, ellerinde bulunan bâzı şecereelerde, Hızır Şâh Çelebi’nin Şâh Mehmed Çelebi adında bir oğlu ve Destînâ Hâtun adında bir kızı olduğu bilgisini nakletseler de, Hızır Şâh Çelebi’nin Şâh Mehmed Çelebi ve Veled Çelebi adında iki oğlu bulunmaktadır. Bahsi geçen Destînâ

Hızır Şâh Çelebi, 75 yaşındayken, 978 h./1570 m. târihinde Karahisar'da vefat etmiştir.⁸⁷¹ Vefâtının yaklaştığını mânâ âleminde haber alması netîcesinde, ziyâfetler düzenlediği, semâ' merâsimleri tertib ettiği, vefâtından üç gün önce de makâmını oğlu Şâh Mehmed Çelebi'ye terkettiği rivâyet edilmektedir. Vefâtının akabinde, annesinin ve babasının yanına defnedilmiştir.⁸⁷²

5) Şâh Mehmed Çelebi (d. 944 h./1537 m. - ö. 1000 h./1591 m. ?)

Hızır Şâh Çelebi'nin oğlu ve halîfesi olan Şâh Mehmed Çelebi, Sahîh Ahmed Dede'ye göre 944 h./1537 m. târihinde Karahisar'da dünyâya gelmiştir.⁸⁷³

Şâh Mehmed Çelebi'nin doğumuyla ilgili bir rivâyet şöyledir: Şâh Mehmed Çelebi'nin doğumu esnâsında, babası Hızır Şâh Çelebi evlâdı ve âilesi için himmet dilerken, âlem-i mânâdan bir sesin “Bizim “Şâh Mehmed”imiz, hoş gelsin, hoş yaşasın ve hoş gitsin” diye nidâ ettiği ve doğum sürecinin en kolay sûrette tamamlandığı rivâyet edilir.⁸⁷⁴ Doğumun akabinde, babası Hızır Şâh Çelebi'nin, bebeği hırkasının içerisine alarak murâkabeye daldığı ve bu hâlden sonra da tükürükleriyle bebeğin ağzını sıvazladığı kaynaklarda bildirilir.⁸⁷⁵ Bu olayın da Şâh Mehmed Çelebi'nin tabîatında ve tasavvufî terbiyesinde önemli rol oynadığı kanâatini taşımaktayız. Esâsen de babasının tedrîsinden geçerek zamânınınindinî ve ledünnî ilimlerini tahsil ettiği; meclislerinin, dervişlerin soruları için bulunmaz birer meclis olduğu; zamânının değerli mürşidleri arasında bulunduğu ve Şâh Mehmed Çelebi'nin mizâc olarak ve belki de babasının “Sânî-i Sultan Veled-İkinci Sultan Veled” olarak anılması sebebiyle Ulu Ârif Çelebi'ye benzetildiği rivâyet edilir.⁸⁷⁶

Hâtun (II) ise, 961 h./1553-54 m. târihinde Şâh Mehmed Çelebi 17 yaşındayken dünyâya gelen kızı, Hızır Şâh Çelebi'nin de torunudur.

(İlgar, “Afyonkarahisar Mevlevîhânesi Postnişinleri ve Mevlevî Meşhurları”, s. 243; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 268)

⁸⁷¹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 272

⁸⁷² Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 242

⁸⁷³ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 263

⁸⁷⁴ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 242

⁸⁷⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 242-243

⁸⁷⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 242; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 249

Şâh Mehmed Çelebi 33 yaşlarındayken, 978 h./1570 m. târihinde, babasının vefâtıyla posta geçmiştir. Genç yaşta büyük bir sorumluluk almış olmasına rağmen, aldığı mânevî terbiye ve tasavvufî eğitimle ihvânı teselli etmiş, muhtemel bir karışıklığa mâni olmuştur.⁸⁷⁷

Kaynaklarda, Şâh Mehmed Çelebi'nin çocuk denecek yaşta şiirle ilgilenmeye başladığı, çocukluk döneminde yaşanan bir olayla şöyle aktarılmaktadır: Bir gün, Şâh Mehmed Çelebi babası ile oturur iken, âlim ve câhil iki dervişin birbirleriyle kavga ederek geçtiklerini görmüşler. Âlim derviş, câhil olana “Bre odun!” diyerek cehlîni îmâ etmiş. Bunun üzerine câhil olan ateş kesilerek bu durumu Şâh Mehmed Çelebi'nin babası Hızır Şâh Çelebi'ye iletmiş. O esnâda olaya şâhid olan Şâh Mehmed Çelebi de:

*Nefs-i bed-hû k'ola pür-âteş “Odun” lafzından
Hîme-i nâr-ı gazab olduğuna şâhiddir*⁸⁷⁸

beytini inşâd etmiştir.⁸⁷⁹

Zamân-ı meşihatinde, Evkâf-ı Celâliyye ile ilgili Karahisar sancağı paşasıyla birtakım meseleler yaşayan Çelebi, bu durumu bertaraf etmiştir. Bu sıkıntılı durumda Çelebi; “Kendileri evliyânın dergâhının hizmetleri sâyesinde bağışlanmış, kurtuluşa ermiş ve ilme mensûb olmuşlardır. Onların mallarından el çekmek gerektir. Her kim ki, haddini bilmez, sınırlarını aşar, o kişi devlet büyüklerinden de olsa, itâat câiz değildir...” buyurarak vakıf mallarının koruyucusu olmuştur. O günden sonra, Şâh Mehmed Çelebi'nin Evkâf-ı Celâliyye üzerinde bir himâyesi olduğu inancı ağır basmış ve vakıf mallarına haksızlık ve hürmetsizlik edenlerin, Şâh Mehmed Çelebi'nin gazabıyla zillet ve sıkıntıya düştükleri وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ (Bakara, 2/270) [Zâlimler için hiç yardımcı yoktur] âyeti gereğince halk arasında yaygınlık kazanmıştır.⁸⁸⁰

Şâh Mehmed Çelebi'ye izâfe edilen kerâmetlerden biri de; kendisine ziyârete gelen kâfilelerin niyetlerini kendileriyle görüşmeden önce beyan etmesi ve kim ne niyetle ziyâretine gelmişse (himmet dilemeye gelenler, ticâret maksadıyla ziyâretine gelenler, şifâ dilemek amacıyla ziyâretine

⁸⁷⁷ Kaynaklarda, babasının vefâtı karşısında Şâh Mehmed Çelebi'nin, Hızır Şâh Çelebi'nin اَرْجِي dâvetine icâbet ettiğini; ihvâna vakti gelen ve رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً إِلَى رَبِّكَ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً (Fecr, 89/27-28)[Ey huzûra kavuşmuş insan! O senden hoşnut, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbi'ne dön!] nidâsına muhâtap olanların bu dâvete icâbet edeceklerini anlatarak ihvânın hüznünü tesellî ettiği rivâyet edilmektedir.

(bkz: Mustafa Sâkib Dede, a.g.e., c. I, s. 243)

⁸⁷⁸ Mustafa Sâkib Dede, a.g.e., c. I, s. 243; Ali Enver, a.g.e., s. 103; Esrâr Dede, a.g.e., s. 249-250

⁸⁷⁹ Mustafa Sâkib Dede, a.g.e., c. I, s. 243; Esrâr Dede, a.g.e., s. 250

⁸⁸⁰ Mustafa Sâkib Dede, a.g.e., c. I, s. 243-244

gelenler...vs.) niyetinin gerçekleşmiş olmasıdır. (şifâ dilemeye gelenlerin şifâ bulmaları, ikiyüzlü davranan tüccârların zarara uğramaları, himmet dileyenlerin âfiyet bulmaları...) ⁸⁸¹

Şâh Mehmed Çelebi'nin kiminle evlendiği hakkında bir bilgiye sâhip değiliz. Ancak genç yaşta evlendiğini 17 yaşında 961 h./1553 m. târihinde baba olmasından anlayabiliyoruz. ⁸⁸² 961 h./1553 m. târihinde kızı Destînâ Hanım'ın (Destînâ Hanım-ı Kübrâ/Destînâ-yı Sâni) doğumunun ardından 992 h./1584 m. târihinde, Şâh Mehmed Çelebi 48 yaşındayken oğlu, Küçük Mehmed Efendi dünyâyâ gelmiştir. ⁸⁸³ Oğlunun doğumundan 2 sene sonra hanımını kaybeden Şâh Mehmed Çelebi, 1000 h./1591 m. târihinde (Sâhîh Ahmed Dede'ye göre de 1031 h./1621 m. târihinde, 87 yaşındayken) vefat etmiş, babası Hızır Şâh Çelebi'nin ayakucuna defnedilmiştir. ⁸⁸⁴ Vefâtından önce, kızı Destînâ Hanım'ı yerine vasiyet etmiştir. ⁸⁸⁵

6) Küçük Muhammed Çelebi (d. 992 h./1584 m. - ö. 1045 h./1635-36 m.)

Şâh Mehmed Çelebi'nin oğlu ⁸⁸⁶ olan Küçük Muhammed Efendi, Sahîh Ahmed Dede'ye göre 992 h./1584 m. târihinde, Şâh Mehmed Çelebi 48 yaşındayken dünyâyâ gelmiştir. Doğumunun ardından, 2 sene sonra annesini kaybeden Küçük Muhammed Çelebi'yi, kendisinden 31 yaş büyük olan ablası Destînâ Hanım himâyesine almıştır. Boyunun kısalığından ve kendisinden önce Destînâ Hanım'ın postnişin olmasından ötürü de müddet-i hayâtında “Küçük” lakabıyla anılmıştır. ⁸⁸⁷ Ayrıca, şeyhlik yaptığı dönemde, cemâatinin çokluğu, hayır-duâ ile anılan bir zât olması sebebiyle “Ebû'l-Meşâyih ve'l-Hulefâ” olarak anıldığı rivâyet edilmektedir. ⁸⁸⁸

⁸⁸¹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 244

⁸⁸² Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 268

⁸⁸³ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 275

⁸⁸⁴ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 276, 294; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 250

⁸⁸⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 246; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 294

⁸⁸⁶ Bâzı kaynaklar, Küçük Muhammed Çelebi ve ablası Destînâ Hanım'ı, amcaları, III. Muhammed Ârif Çelebi'nin babası Mehmed Veled Çelebi'nin (ö. 1015 h./1606 m.) evlâdlarıymış gibi göstermektedirler. Ancak, bizim kanâatimiz, Küçük Muhammed Çelebi ve Destînâ Hanım'ın babalarının Şâh Mehmed Çelebi olduğudur. Zîrâ, 1015 h./1606 m. târihinde, Mehmed Veled Çelebi'nin vefâtıyla, 8 yaşında yetim kalan III. Muhammed Ârif Çelebi'yi amcacızı Destînâ Hanım himâyesine alıp terbiye etmişlerdir. Daha sonra Küçük Muhammed Çelebi'den terbiye gören III. Muhammed Ârif Çelebi, Küçük Muhammed Çelebi'nin kızlarından biriyle evlenmiştir.

(bkz: Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 266, 268, 275, 286, 301; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 275)

⁸⁸⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 246; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 275, 276

⁸⁸⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 251

Şâh Mehmed Çelebi'nin vefâtının ardından, babalarının vasiyetine binâen Şâh Mehmed Çelebi'nin ablası Destînâ Hanım posta oturmuş ve Sahîh Ahmed Dede'ye göre 9 sene şeyhlik vazîfesini ve vakıf mütevellîliğini yürütmüştür.⁸⁸⁹ Ablasının henüz hayâttaiken postu kendisine terketmesi netîcesi, 48 yaşında posta geçen Küçük Muhammed Çelebi⁸⁹⁰, şeyhlik vazîfesini vefâtına kadar (ö. 1045 h./1635-36 m.) 5 yıl devam ettirebilmiştir.⁸⁹¹ Küçük Muhammed Çelebi, 1045 h./1635-36 m. târihinde Karahisar'da, 53 yaşında vefat etmiştir.⁸⁹² Vefâtından önce, Destînâ Hanım'ın kendisine makâmını terkettiği gibi, Küçük Muhammed Çelebi de makâmını, babası Mehmed Veled Çelebi'yi 1015 h./1606 m. senesinde kaybeden ve 7-8 yaşlarındayken yetim kalan, Küçük Muhammed Çelebi'nin terbiyesi altında yetişmiş yeğeni ve dâmâdı III. Muhammed Ârif Çelebi'ye terketmiştir.⁸⁹³

Küçük Muhammed Çelebi'nin kiminle evlendiği hakkında bir bilgiye sâhip değiliz, ancak 4 kızı olduğunu biliyoruz: Güneş, Kerîme, Rahîme ve Seher Hanımlar.⁸⁹⁴ Kızlarından biriyle, kendisinden sonra Karahisar Mevlevîhânesi şeyhi olan III. Muhammed Ârif Çelebi evlenmiştir ancak hangi kızıyla evlenmiş olduğu bilgisine ulaşamadık.

Küçük Muhammed Çelebi'nin şeyhliği döneminde, en dikkat çeken özelliği *Mesnevî* sohbetleri ve tevâzu sâhibi olması olmuştur. Öyle ki tevâzuundan, vefâtının ardından türbenin

⁸⁸⁹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 299

⁸⁹⁰ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 299; Sahîh Ahmed Dede, Küçük Muhammed Çelebi'nin 48 yaşında posta geçtiğini rivâyet etmesine rağmen, *Sefîne*'de Küçük Muhammed Çelebi, posta oturduğunda “yaşının küçüklüğü” sebebiyle ihtilâf meydana geldiği (ancak *Sefîne*'de Küçük Muhammed Çelebi'nin kaç yaşında posta geçtiğine dâir bir bilgiye rastlamadık) ve üç ihvânın istihâre esnâsında “beyne'n-nevm ve'l-yakaza” Dîvânî Mehmed Çelebi'den Küçük Muhammed Çelebi'nin Destînâ Hanım'ın şeyhliği döneminde, Destînâ Hanım'ın tedrisinde terbiye olduğu haber veriliyor.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 246-247)

⁸⁹¹ Bâzı kaynaklar, Destînâ Hanım'ın Karahisar Mevlevîhânesi'ndeki şeyhliğini kabul etmeyerek ve Destînâ Hanım'ın kardeşi adına 1040 h./1630 h. târihine değin vakıf mütevellîliği vazîfesini yürütmüş gibi kabul ederek, Küçük Muhammed Çelebi'nin şeyhlik süresini 31 sene göstermektedirler. Ancak gerek *Sefîne*'de Şâh Mehmed Çelebi'nin bu konudaki vasiyeti ve gerekse Sahîh Ahmed Dede'den edindiğimiz bilgiler Destînâ Hanım'ın bilfiil şeyhlik vazîfesini ifâ ettiği şeklindedir.

(Şâh Mehmed Çelebi'nin vasiyeti için bkz: Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 246; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 301; Küçük Muhammed Çelebi'nin şeyhlik süresini 31 sene olduğu yolundaki bilgi için bkz: İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 275)

⁸⁹² Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 301

⁸⁹³ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 250; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 287, 301

⁸⁹⁴ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 301

“peymânçe”sine⁸⁹⁵ defnedilmeyi vasiyet etmiştir. Vasiyetine binâen de Dîvânî Mehmed Çelebi’nin kabrinin arka kısmında “şerbethâne”⁸⁹⁶ olarak anılan kısma defnedilmiştir.⁸⁹⁷

XVI. ve XVII. Yüzyıllarda, Anadolu’da uzun süre devam eden “Celâlî İsyanları”nın⁸⁹⁸ Küçük Muhammed Çelebi’nin zamân-ı meşîhatine de tesâdüf ettiği kaynaklarda aktarılmaktadır. Kaynaklarda aktarılanlara göre; bu dönemde isyancılar tarafından Mevlevî mürîdleri bu isyanlara iştirak ettirilmek istenmiş ve ihtilâl yapma hevesindeki militarist bir grup, Mevlevî dervişlerin arasına karıştırılmaya çalışılmıştır.⁸⁹⁹ *Sefîne*’de; bu isyan sebebiyle Küçük Muhammed Çelebi’nin hicret niyetiyle istihâre buyurdıkları ve âlem-i mânâdahicret talebi kabul görmediği ve makarr-ı saâdetlerinde ikâmetemredildiği rivâyet edilmektedir.⁹⁰⁰ Küçük Muhammed Çelebi’nin Celâlî İsyanları sebebiyle; “Biz Celâleddin topluluğundanız ve onlar da Celâlî zümresinden. Bizi yıkmak için eziyet etmeye cür’etleri olmadığından ‘Rahmetim gazâbımı geçti’ hükmü gerçek olmuştur. Lâkin bu kötü düşünceliler ve boş konuşanlar Celâlîler’in yok olmasından sonra artık Celâlîler’in sıkıntısına mübtelâ oldular ve rahat yüzü görmediler” sözleriyle iki grubu kıyaslayarak durumu değerlendirmiş ve Karahisar Mevlevîhânesi, isyancıların propagandalarının yoğun yaşandığı dönemlerde, Mevlevî olsun olmasın herkesin güvenle sığınabilecekleri bir yer olmuştur.⁹⁰¹

⁸⁹⁵ **Peymânçe:** Mevlevîhânelerde “ayakkabılık” olarak kullanılan bir yerdir. Kendisinden bir kusur sâdır olan, kabahat işleyen mürîd “peymânçe”de, sağ kulağı sol elinde, sol kulağı sağ elinde ve tek ayak üzerinde bir müddet bekletilirdi. Bu duruşu mürşid tarafından özrün kabûlüne kadar devam ederdi. Ve mürîd hatâsı affedilmeden yerine dönemezdi. (Arpaguş, *a.g.e.*, s. 310, dpnt: 4)

Küçük Muhammed Çelebi de, tabîatında gâlib olan tevâzudan ötürü, Mevlevîhânelerde, bir nevi “ceza mekânı” olarak kullanılan “peymânçe”ye defnedilmeyi vasiyet etmiştir.

⁸⁹⁶ **Şerbethâne:** Karahisar Mevlevîhânesi’nin, güneydoğusundaki dikdörtgen, kapalı ve iki katlı binânın birinci katı “şerbethâne” ikinci katı ise “kadınlar mahfili” olarak anılmaktadır. Buradan Dîvânî Mehmed Çelebi’nin sandukasına bakan iki niyaz penceresi bulunmaktadır. (Eravcı, “Afyonkarahisar Mevlevîhânesi”, s. 227-228)

⁸⁹⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 251; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa’dan Konya’ya Seyâhat*, s. 275-276

⁸⁹⁸ Anadolu’yu siyâsî, iktisâdî ve kültürel anlamda sarsan, o dönemdeki birçok vakıf malının gaspedilmesine, birçok medresenin harap olmasına sebep olan Celâlî İsyanları hakkında geniş bilgi için: İlgürel, Müctebâ, “Celâlî İsyanları”, *DİA*, c. VII, s. 252-257

⁸⁹⁹ Başvurduğumuz bâzı kaynaklar, *Afyonkarahisar Şer’iyye Sicili*’ndeki (nr. 497/397; nr. 509/85; nr. 511/296) evraktan yola çıkarak, bu isyan hareketi sebebiyle Afyon’da özellikle 1585-1670 yılları arasında, medreselerin hedef alındığından, medreselerin mütevellîlerinin soyulduğundan, birçok medresenin harâb olduğundan bahsetmektedirler. ,

(ayrıntılı bilgi için bkz: İlgar, “Afyonkarahisar Mevlevîhânesi Postnişinleri ve Mevlevî Meşhurları”, s. 245, dpnt: 50)

⁹⁰⁰ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 246

⁹⁰¹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 250-251

Yine Küçük Muhammed Çelebi'nin zamân-ı meşîhatinde, dergâha hırsızlık yapmak maksadıyla gelen zâhirde hırsız aslında hakikat arayıcısı olan bir kişi, dergâhda herhangi bir hırsızlık suçu işlemeyen tevbe etmiş ve pişman olmuş. Bir hırsızın tevbe ederek dervişliğe soyunması, bâzı dervişlere ağır gelmiş. Ancak Küçük Muhammed Çelebi, hırsız olarak dergâha gelip tevbe eden, pişman olan kişinin bâtınında gördüğüne binâen onu aşçıbaşına teslim ederek himâyesine almış ve muhtemel bir kargaşayı önlemiştir.⁹⁰² Buradaki en önemli unsurun, yukarıda da belirttiğimiz gibi, döneminde büyük ve birbirinden farklı insanlardan müteşekkil bir cemâate kucak açması ve “Ebû'l-Meşâyih ve'l-Hulefâ” lakabıyla anılmış olması olduğu kanâatini taşımaktayız.

Küçük Muhammed Çelebi de Mevlânâ âilesi mensuplarının ve Mevlevîler'in birçoğu gibi hayâtı boyunca şiirler kaleme almıştır. *Sefîne*'de, Farsça olarak kaleme aldığı şiirlerinden örnekler bulunmaktadır.⁹⁰³

7) Destînâ Hanım (d. 961 h./1553 m. - ö. 1040 h./1630 m.)

Şâh Mehmed Çelebi'nin (d. 944 h./1537 m. - ö. 1000 h./1591 m. ?) 17 yaşındayken doğan büyük kızıdır.⁹⁰⁴ Şâh Mehmed Çelebi'den sonra, onun vasiyetine binâen Karahisar Mevlevîhânesi şeyhi olmuştur. 961 h./1553 m. târihinde Karahisar'da doğmuştur.⁹⁰⁵ Mevlânâ âilesinde Ulu Ârif Çelebi'nin 697 h./1297 m. târihinde doğan kızı Melîke Hâtun “Destînâ” olarak da anıldığından, Şâh Mehmed Çelebi'nin kızı Destînâ Hanım “Destînâ-yı Sâni/Destînâ II” olarak anılmıştır.⁹⁰⁶

Destînâ Hanım'ın doğumundan önce, annesi Dîvânî Mehmed Çelebi'yi rüyâsında görmüş, Çelebi kendisine bir bilezik hediye edip, elleriyle Destînâ Hanım'ın annesinin koluna

⁹⁰² Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 247

⁹⁰³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 247-251

⁹⁰⁴ Bâzı kaynaklar, Destînâ Hanım'ı Dîvâne Mehmed Çelebi'nin kızı olarak göstermektedirler. Bu karışıklığın, Destînâ Hanım'ın babası Şâh Mehmed Çelebi'nin Dîvâne Mehmed Çelebi ahfâdından (torununun kızı) olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz.

(bkz: Tanrıkorur, Bârihüdâ, “Karahisar Mevlevîhânesi”, s. 418; Küçük, Sezâi, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, s. 177)

⁹⁰⁵ Bâzı kaynaklar, Destînâ Hanım'ın 1015 h./1606 m. târihinde vefat eden Mehmed Veled Çelebi'nin kızı olduğunu kaydetmişlerdir. Ancak, Mehmed Veled Çelebi, Destînâ Hanım'ın babası değil, amcasıdır. Mehmed Veled Çelebi'nin oğlu, Küçük Muhammed Çelebi'nin terbiyesinde yetişmiş, dâmâdı ve yeğeni olan ve vefâtından önce makâmını kendisine terkettiği III. Muhammed Ârif Çelebi'dir.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 268, 294; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 275)

⁹⁰⁶ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 206; Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, c. II, s.386

taktıktan sonra “Bu da, mahdûmenin doğumuna atandan hediye olsun” buyurmuş ve doğacak bebeğin adının “Destînâ” olmasını îşâret etmiştir.⁹⁰⁷

Küçük yaşlarda, *Kur’ân-ı Kerîm*’i ezberleyerek Hâfız olmuş, aynı zamanda hadis ve tefsir alanında babasından eğitim görmüş, *Mesnevî*’nin sırlarına vâkıf olarak insanları da bu konuda aydınlatmıştır. Esâsen de mânevî tarafı kuvvetli bir hanım olduğu için birçok kaynakta “sâliha” olarak anılmıştır.⁹⁰⁸

Destînâ Hanım, 31 yaşındayken, 992 h./1584 m. târihinde kardeşi Küçük Muhammed Çelebi dünyâya gelmiştir. Kardeşinin doğumundan 2 sene sonra 995 h./1586 m.’da annesi vefat etmiş ve 2 yaşındaki kardeşinin bakım ve terbiyesini üstlenmiştir.⁹⁰⁹ Babası Şâh Mehmed Çelebi’nin 1000 h./1591 m. târihinde vefâtından sonra, vasiyetleri gereğince hem şeyhlik vazîfesini hem de vakıf mütevellîliği vazîfesini üstlenmiştir.⁹¹⁰

Vakıf mütevellîliği vazîfesi esnâsında, o dönemde Karahisar vâlisi olan kişinin, Mevlânâ âilesine tanınan bâzı muâfiyetlere rağmen, ihvânın zengin olanlarını bâzı mükellefiyetlere tâbi tutmak istemesi, eziyet etmesi, ellerine ve ayaklarına prangalar taktırıp hapsedmek sûretiyle işkence etmesiyle, işkenceye mâruz kalanların âilelerinin Destînâ Hanım’a gelerek çâre aramaları üzerine Destînâ Hanım’ın “Vâli onları yakalamışsa velî de vâliyi yakalamıştır. Nihâyetinde, onlar kurtulmaz; ancak vâli de kurtulamaz” buyurduğu rivâyet edilir. Dervişlerin Destînâ Hanım’la görüşmesi akabinde vâlinin şiddetli bir hastalığa mübtelâ olup, hiçbir şekilde doktorların şifâ bulamadığı *Sefîne*’de anlatılır. En sonunda, vâlinin hanımı, Destînâ Hanım’a gelerek şifâ dilemiş, eşinin iyileşmesi yolunda kurbanlar adamıştır. Destînâ Hanım, vâlinin eşinin çâresizce yalvarışı karşısında eşinin başına gelen hastalığın sebebini açıklamış ve “Evliyâullâh, prangada oldukça ve ayakları rahata kavuşmadıkça, bu murâd hâsıl olmaz” buyurarak kurtuluş çâresini açıklamıştır. Durum anlaşıldığında, derhal hapsedilenler serbest bırakılmış ve mahpuslar hürriyetlerine kavuşur kavuşmaz da vâli şiddetli hastalığından kurtulmuştur. Vâlinin yaptığı haksızlıktan son derece pişman olduğu ve bu pişmanlığının bir

⁹⁰⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 252; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa’dan Konya’ya Seyâhat*, s. 250

⁹⁰⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 252; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa’dan Konya’ya Seyâhat*, s. 275

⁹⁰⁹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 253; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 275-277

⁹¹⁰ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 246, 252

nişânesi olarak Dergâh'a hediyeler takdim ettiği ve bir Mevlevî muhibbi olarak, kendisi için arakiyye tekbirlendiği rivâyet edilmektedir.⁹¹¹

Destîna Hanım'ın evlenip evlenmediği konusunda bir bilgiye rastlamadık.⁹¹² Ancak annesinin, kardeşi Küçük Muhammed Çelebi'nin doğumundan 2 sene sonra, kendisi 34 yaşında iken, 995 h./1586 m.'da vefâtından sonra kardeşi Küçük Muhammed Çelebi'nin bakım ve terbiyesini üstlenmiştir. Babası, Şâh Mehmed Çelebi'nin 87 yaşında, 1031 h./1621 m. târihinde⁹¹³ vefat etmesiyle, babasının vasiyeti üzerine hem şeyhlik vazîfesini hem de vakıf mütevellîliğini üzerine almıştır. Bu dönemde 70 yaşında olan Destîna Hanım, 9 sene dergâha hizmet ettikten sonra Karahisar Dergâhı'nın şeyhlik makâmını, bütün hizmet vazîfelerini ve vakfın mütevellîliğini kardeşi Küçük Muhammed Çelebi'ye terkederek halvethânesine çekilmiş ve 1040 h./1630 m. târihinde 80 yaşındayken Karahisar'da vefat etmiştir.⁹¹⁴ Kabri, Hızır Şâh Çelebi'nin ayakucundadır.⁹¹⁵

8) Güneş Hân-ı Kübrâ

Küçük Muhammed Çelebi'nin dört kızından⁹¹⁶ en büyüğü olan Güneş Hanım'ın doğum târihi hakkında bir bilgiye rastlayamadık. Ancak, 1000 h./1591 m. senesinde vefateden Dervîş Yakînî'nin (ö.1000 h./1591 m.)⁹¹⁷ kendisinin hizmetinde olduğu ve kendisine yazdığı medhiyeden yola çıkarsak, bu dönemlerde yaşadığını söylememiz mümkündür.

⁹¹¹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 252-253

⁹¹² Bâzı kaynaklarda, Destîna Hanım'ın "oğulları adına, vekâleten" şeyhlik vazîfesini îfâ ettiği bilgisine rastladık. Ancak, Destîna Hanım'ın kiminle evlendiğine dâir sağlıklı bir bilgi bulunmamaktadır. Ve bu karışıklığın kardeşinden önce bir süre şeyhlik görevinde bulunmuş olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. (bkz: Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 177-179; Küçük, Hülya, "Mevlevî Hanım Halife ve Şeyhler", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy: 20, Ankara, 2007, s. 72

⁹¹³ Bu târih, Sahîh Ahmed Dede'nin verdiği târihtir. Diğer bâzı kaynaklarda, Şâh Mehmed Çelebi'nin vefat târihini 1000 h./1591 m. târihini vermektedirler. (Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 250) Ancak biz silsilenin işleyişi ve boşluk olmamasından bu târihin daha doğru olduğu kanâatini taşımaktayız.

⁹¹⁴ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 294, 299

⁹¹⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 253

⁹¹⁶ Güneş Hanım'ın diğer kardeşleri; Kerîme, Rahîme ve Seher'dir. En küçük kardeş olan Seher Hanım'ın bir câriyeden dünyâya geldiği kaynaklarda belirtilmektedir.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 254; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 301)

⁹¹⁷ **Dervîş Yakînî:** Küçük Muhammed Çelebi'nin (1000 h./1591 m.) terbiyesi altında yetişmiştir. Şeyhinin kızı, Güneş Hatun'un hizmetinde bulunmuş, 1000 h./1591 m. târihinde vefat etmiştir. (Ali Enver, *a.g.e.*, s. 256-257)

Güneş Hanım, kaynaklarda III. Muhammed Ârif Çelebi'nin kızı olan Güneş Hanım'la karıştırılmaması için “Güneş Hân-ı Kübrâ/Güneş Hân-ı Kebîre”⁹¹⁸ olarak anılmıştır.

Güneş Hanım, 14 yaşında genç bir kız iken, Çelebi Bedreddin ismindeki bir genç kendisiyle evlenmek istemiş ve Güneş Hanım'a duyduğu muhabbeti beyân etmek ve muhabbetinin şiddetinden sararıp solduğunu tasvîr etmek için *حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ* (Yâsîn, 36/39) [*Nihâyet, hurma salkımının eski, kurumuş, eğri dalı gibi bir hâle dönmüş olur*] *لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ* (Yâsîn, 36/40) [*Ne güneş için lâayık olur ki, o aya yetişmiş olsun*] âyetlerinden ilhâmıla;

*Güneş kim şâh-ı şark u garb u pür-nûr-ı velâyetdir
Ana âyîne-dârı Bedr dervîşe kerâmetdir*

beyitlerini kaleme alarak göndermiştir. Güneş Hanım, bu iltifâta ve teklîfe cevâben;

*Güneş kim zerre vü ser-germ-i mihr-i şems-i vahdetdir
Anın âyîne-dârı Bedr olmak cây-ı hayretdir*

beytini inşâd etmiş ve kendisinin “vahdet güneşi”nin muhabbeti ile içi yanmışken, “ay”ın ona aydınlık vermesinin “hayret edilecek bir durum” olduğunu, yâni bu evliliğin imkânsız olduğunu zarif bir dille ifâde etmiştir.⁹¹⁹ Küçük denebilecek bir yaşta kaleme almış olduğu bu beyitten yola çıkarak Güneş Hanım'ın Farsça ve Arapça'ya hâkim olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca kaynaklarda, “ulûm-ı zâhire ve bâtine”ye vâkıf ve güzel ahlâk ve kerâmet sâhibi, “Mevlevîler arasında ismiyle müsemma bir Güneş” olduğundan bahsedilerek övülmekte, iyi bir tahsil gördüğü belirtilmektedir.⁹²⁰

Güneş Hanım'ın, Karahisar Mevlevîhânesi'nde şeyhlik görevinde bulunup bulunmadığını bilemiyoruz. Ancak, babası Küçük Muhammed Çelebi'den sonra III. Muhammed Ârif Çelebi'nin posta geçtiğini biliyoruz ve Güneş Hanım'ın vefâtından önce “Bundan sonra Ârif'in nöbetidir” buyurmuş olması, vakfın mütevellîsi olarak vazîfeli olduğunu ve vefâtının akabinde buradaki vazîfesini III. Muhammed Ârif Çelebi'ye devrettiği görüşünü

⁹¹⁸ III. Muhammed Ârif Çelebi'nin kızı Güneş Hanım da “*Güneş Hân-ı Suğrâ*” olarak anılmaktadır. (Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 255)

⁹¹⁹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 254

⁹²⁰ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 254

kuvvetlendirmektedir.⁹²¹ Ayrıca Güneş Hanım'ın mukābele idāre ettiği ve mevlevîhânenin dışarıdaki işleri için çarşıya gidip, alış-veriş yaptığına ve erkek şeyhler kadar îtibar gördüğüne dâir rivâyetler de vardır.⁹²² Ancak biz şeyhlik görevinden ziyâde vakıf mütevellîliğinde bulunduğu kanâatini taşımaktayız. Güneş Hanım'ın mukābele idâresini destekler mâhiyette ifâdeler içeren Derviş Yakînî'ye âid olan medhiyeye burada yer vermek isabetli olacaktır:

*Zihî sa'du's-suûd-ı tâli' ü baht-ı Güneş Hân'ı
Ki etdi pertev-i lutfiyle ihvân-ı senâ-hânı*

*Zihî şem'-i şebistân-ı velâyet kim kerâmetle
Pür etdi dâiren-mâdâr bezm-i heft eyvânı*

*Zihî nahl-i tecellî kim zuhûr-ı şu'le-i sırrı
Sarây-ı vahdet etdi hân-kâh-ı çâr erkânı*

*Civân-merdân-ı eslâfın n'ola tayy olsa tûmârı
Ki âlem-gîr-i da'vetdir salâ-yı ni'met-i hânı*

*Odur kâim makam-ı Şems-i Tebrizî mürüvvet kim
Nisâr-ı fark-ı hullân eyledi ibrîz-i ihsânı*

*Aceb mi etse şem'-i cem'ine pervâne hurşîdi
Felek gerd-i ser-i bezminde bir fânûs-ı gerdânı*

*Nice vasf eylesin tab'-ı beşer ol gevher-i kudsi
Ki lâl-i hayret eyler fikr-i şükrü ehl-i irfânı*

*Îlâhî görmesin gerd-i küsûfu rûy-ı ikbâli
Feleklerle melekler eyledikde iş-ı devrânı*

*Serîr-i evc-i himmet-müttekâ şimdi yakîn oldur
Zemîn-i ahsenü't-takvîme zıll-i feyz-i Yezdânî⁹²³*

Doğum târihi gibi vefat târihi hakkında da bilgi sâhibi olamadığımız Güneş Hanım'ın kabri, Karahisar Mevlevîhânesi'nin Türbe kısmında, Destînâ Hanım'ın ayakucundadır.⁹²⁴

⁹²¹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 255; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 276 Ayrıca, bazı kaynaklar, *Afyon Şer'iyye Sicilleri*'nde (nr. 497/44b/172), Küçük Muhammed Çelebi'nin vefat yılı olan 1045 h./1635 m. senesinde, postta III. Muhammed Ârif Çelebi'nin bulunduğu bilgisinin kayıtlı olduğunu aktarmaktadırlar. (İlgar, "Afyonkarahisar Mevlevîhânesi Postnişînleri ve Mevlevî Meşhurları", s. 240)

⁹²² Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 279

⁹²³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 254-255

⁹²⁴ İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 276

9) Kâmile Hanım

III. Muhammed Ârif Çelebi'nin (d. 1006 h./1597 m. - ö. 1052 h./1642?) kızı olan Kâmile Hanım'ın doğum târihi hakkında bir bilgiye ulaşamadık. Kâmile Hanım'ın kardeşleri; Güneş Hân-ı Suğrâ, Âişe ve Kerîme Hanımlardır.

Kâmile Hanım'ın çocukluğunda, kendisine hâkim olamayarak âlem-i gaybdan birtakım haberleri uluorta dile getirmesinden endîşe eden babası III. Muhammed Ârif Çelebi'nin, bu duruma bir çözüm olması için çarşıdan alınmış bir yiyeceği kızına yedirdiği ve Kâmile Hanım'ın da bu husûsiyetini kaybettiği rivâyet olunmaktadır. Ancak yine rivâyete göre III. Muhammed Ârif Çelebi ilerleyen zamanlarda pişmanlık duymuş ve niyazda bulunarak kızının bu özelliğe yeniden kavuşmasını sağlamıştır.⁹²⁵

Kâmile Hanım'ın iyi bir tahsil görmüştür. Ancak, Kâmile Hanım bir genç kız olduğunda, kendisine erkeklerin ders vermelerine müsâade olunmayıp, ders verebilecek hanım hoca da bulunamayınca, Kâmile Hanım babası III. Muhammed Ârif Çelebi'nin talebeliğine devam etmiştir. Babasından tedris ettiği dersler zaman zaman aksadığında, Kâmile Hanım'ın bu durumdan son derece müteessir olduğu ve bu üzüntüsüne mukâbil, babasının âlem-i menâmda Kâmile Hanım'ı eğittiği rivâyet edilmektedir.⁹²⁶

Kâmile Hanım, Kütahya eşrâfından, asil bir âileye mensup olan Mustafa Ağa adında bir zatla evlenerek Kütahya'ya gelin olmuştur. Bu evlilikten Muhammed, Hüseyin, Ebûbekir, Hızır Şâh, Halil, Ali, Fâtıma, Emine, Hatîce, Sâliha, Kerîme, Râbia adlarında 12 evlât sâhibi olmuştur. Ancak, Hızır Şâh, Halil, Ali, Emine, Hatîce, Sâliha, Kerîme, Râbia Çelebiler küçük yaşlarında vefat etmişler; Ebûbekir, Muhammed, Hüseyin⁹²⁷ ve Fâtıma⁹²⁸ Çelebiler ise uzun ömürlü olmuşlardır.⁹²⁹

Kâmile Hanım, evlenerek Kütahya'ya geldiğinde, Kütahya Mevlevîhânesi, bir nevi fetret dönemi geçirmekteydi. İlyas Paşa (ö. 773 h./1371 m.) oğlu Celâleddin Ergün Çelebi'yle (ö. 775 h. /1373 m.) başlayan mevlevîhânenin postnişinliğini Celâleddin Ergün Çelebi oğlu

⁹²⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 256

⁹²⁶ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 256

⁹²⁷ Kütahya Mevlevîhânesi'nde postnişin olan Hüseyin Çelebi'dir.

⁹²⁸ Fâtıma Hanım, *Sefîne*'de hal tercümesi bulunan Hacı Fâtıma Hanım'dır.

⁹²⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 256-257; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 241

Burhâneddin İlyas Çelebi (ö. 797-798 h./1394-1395 m.) ile devam edip; Burhâneddin İlyas Çelebi'nin amcası Şâh Melik'in oğlu Zeynüddin Çelebi'nin 828 h./1424 m.'de vefâtından sonra kesintiye uğramıştır. Bu döneme rastlayan Timur Olayı'nın, toplumun birçok kesimi gibi mevlevîleri ve mevlevîhâneleri de olumsuz etkilemiş; bu bozgundan Kütahya Mevlevîhânesi de nasîbini almıştır. Zeynüddin Çelebi'nin 828 h./1424 m.'de vefâtının ardından, Çelebi Âilesi, ya Konya'ya avdet etmek sûretiyle ya da farklı coğrafyalarda hizmet etmek amacıyla Kütahya'dan ayrılmışlar ve mevlevîhâne, Kâmile Hanım'ın evlenerek Kütahya'ya gelişine kadar, tâyin edilen bir türbedar ve bâzı dedelerin gayretleriyle idâre edilmiştir.⁹³⁰ Kaynaklar, 950 h./1543 m. târihinden îtibaren de Kütahyalı İbrâhim Dede'nin⁹³¹ posta oturduğunu, yaklaşık 60 yıllık şeyhlik müddetinin akabinde, 1010 h./1601 m. târihinde Dede'nin vefâtından sonra, dâmâdı Ulûfecizâde Kütahyalı Mehmed Dede'nin⁹³² posta geçtiğini ve 50 yıl bu vazîfeyi yerine getirdiğini kaydetmektedirler.⁹³³ Kâmile Hanım'ın, Kütahya'ya yerleştikten sonra, mevlevîhâne yüzünde peçe olmak sûretiyle *Mesnevî* takrirleri yaptığı ve fukarâ ve dervîşâna hizmet ettiği rivâyet edilmektedir.⁹³⁴

Kâmile Hanım ile ilgili olarak *Sefîne*'de aktarılan bir olay dikkat çekicidir: Rivâyete göre, Kâmile Hanım'ın babası III. Muhammed Ârif Çelebi'nin vefâtından sonra, Karahisar Mevlevîhânesi'nin postnişînliği, Vezir Kara Mustafa Paşa'nın uygun görmesiyle, III.

⁹³⁰ İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 240;

Bâzı kaynaklarda, Timur Hâdisesi'nden önce de mevlevîhânenin şeyhlik makâmında, Zeynüddin Çelebi'nin (ö. 828 h./1424 m.) hemen akabinde Kütahyalı İbrâhim Dede'nin bulunduğu, Timur Hâdisesi döneminde, mevlevîhânenin işlerinin yalnızca bir türbedar vâsıtasıyla yürütüldüğü, hâdisenin sona ermesinin akabinde İbrâhim Dede'nin tekrar posta geçerek mevlevîhâneyi canlandığı aktarılmaktadır. Ancak, Zeynüddin Çelebi'nin vefât târihi ile Kütahyalı İbrâhim Dede'nin (ö. 1010 h./1601 m.) vefâtı arasında 170 sene civârı bir fark olması sebebiyle Kütahyalı İbrâhim Dede'nin Timur Hâdisesi sonrasında türbedar olan zattan görevi devraldığını düşünmekteyiz. (bkz: Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 214, dpnt: 2)

⁹³¹ Bâzı kaynaklar, İbrâhim Dede'nin 1000 h./1591 m. târihinde Konya'dan gelerek mevlevîhâneyi ihyâ eylediği rivâyet edilmektedir. (İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 240)

⁹³² **Ulûfecizâde Kütahyalı Mehmed Dede:** Kütahya'lı olan Mehmed Dede, Kütahya'lı İbrâhim Dede'ye (ö. 1010 h./1601 m.) intisâb etmiş ve aynı zamanda kendisinin dâmâdı olmuştur. Elli sene kadar şeyhlik görevini devam ettiren Dede'nin daha sonra Bursa Mevlevîhânesi'nde de görev yaptığına dâir kaynaklarda bilgiler bulunmaktadır. Ancak Bursa Mevlevîhânesi'nde şeyhlik yapan zevât arasında bulunmaması bu durumun küçük bir ihtimal olduğu kanâatini güçlendirmektedir. Mehmed Dede, iyi Farsça bilen ve tâlik yazıda mâhir bir zat olarak tanıtılmaktadır. Uzunçarşılı, Mehmed Dede'nin vefât târihi olarak 1100 h./1688 m. târihini vermektedir. Ancak, bâzı kaynaklar, 1060 h./1650 m. târihinde Kâmile Hanım'ın oğlu Hüseyin Çelebi'nin Kütahya Mevlevîhânesi şeyhi olduğunu kaydetmektedirler. Bu durumda, Mehmed Dede'nin vefât târihi göz önüne alındığında 38 senelik bir zaman diliminde, şeyhlik vazîfesiyle olmasa bile ziyâret maksadıyla Bursa Mevlevîhânesi'nde bulunmuş olabileceğini düşünebiliriz.

(Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 298; Özönder, Hasan, "Kütahya Mevlevîhânesi", s. 75-76)

⁹³³ Özönder, *a.g.m.*, s. 75-76

⁹³⁴ İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 241

Muhammed Ârif Çelebi'nin “Şîrzâd” isimli bir câriyeden dünyâyâ gelen Veled adındaki oğluna tevcih edilir. Rivâyete göre, Veled Efendi'nin, bir câriyeden dünyâyâ gelmiş olması ve görevin Veled Efendi'ye tevcih edilmesi, III. Muhammed Ârif Çelebi'nin kızlarını bir miktar üzmüştür. Ve bu sıkıntılı dönemde Kâmile Hanım'ın “Bu iş, istikrâr erdikten sonra belli olur” dediği rivâyet olunur. Esâsen de, rivâyete göre, Veled Efendi, idâre ettiği ilk mukâbelesinde eli-ayağı dolaşarak cezbeye tutulmuş ve birkaç gün içerisinde de vefat etmiştir. Veled Efendi vefat etmeden önce, yukarıdaki vak'a kendisine aktarıldığında Veled Efendi, bunu bir müjde gibi karşılamış ve dervişlere bağışlanmak üzere 40 kurban kesmiş, dervişlere hırka parası bağışlamıştır. Yâni, makam dâvâsında olmadığını ispat etmiştir.⁹³⁵ Veled Efendi'nin vefâtından sonra, Karahisar Dergâhı'nın postnişinliği Kâmile Hanım'a teklif edilmiştir. Kâmile Hanım'ın da, “Bu, bu garip câna minnettir. Heyhât ki, bu yüce derece Güneş Hân'a lâyıktır” buyurarak, kardeşi Güneş Hân-ı Suğrâ'yı tavsiye etmiştir. Ancak, Güneş Hân-ı Suğrâ'nın Karahisar Mevlevîhânesi'nde şeyh olduğuna dâir bir bilgiye rastlamadık. Ancak *Sefîne*'de aktarıldığına göre de, Güneş Hân-ı Suğrâ, Kerîme ve Âişe Hanımlar vefatlarından önce kısa süre de olsa Karahisar Mevlevîhânesi'nde görev yapmışlar ve burada vefat etmişlerdir.⁹³⁶

Kâmile Hanım, cömertliğiyle tanınan, sâliha bir hanım olarak anılmaktadır. Cömertliğiyle ilgili olarak aktarılan bir olay şöyledir: Kâmile Hanım, bütün servetini,

⁹³⁵ Burada şöyle bir hatırlatma yapmanın yerinde olacaktır. Zîrâ, III. Muhammed Ârif Çelebi (ö. 1052 h./1642 m.), Karahisar Mevlevîhânesi'nde bir müddet (1635 m.-1637 m.) postnişin olarak vazîfe yaptıktan sonra Konya Mevlânâ Dergâhı'na makam çelebisi olarak tâyin edilmiştir. (1637 m.-1642 m.) III. Muhammed Ârif Çelebi'nin Konya'ya gidişinin ardından posta 1637 târihinde Kehhâlzâde Ebûbekir Dede geçmiştir. Ve bu konuda herhangi bir ihtilâf bulunmamaktadır. Bâzı kaynaklar, Veled Efendi'ye Kütahya Ergüniyye Dergâhı postnişinliğinin tevcih edildiğini aktarmaktadırlar. (Küçük, Hülya, “Mevlevî Hanım Halîfe ve Şeyhler”, s. 75)

Ancak, III. Muhammed Ârif Çelebi hem Kütahya Dergâhı postnişini değildi, hem de vefat ettiğinde Konya'da makam çelebisi idi. Dolayısıyla, Veled Çelebi'ye Kütahya Ergüniyye Dergâhı postnişinliği değil de Karahisar Mevlevîhânesi postnişinliği tevcih edilmiş olabilir. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 258)

Bâzı kaynaklarda da, III. Muhammed Ârif Çelebi'nin Kara Mustafa Paşa'nın tevcihi ile posta geçtiğini kaydetmektedirler. (İlgar, “Afyonkarahisar Mevlevîhânesi Postnişinleri ve Mevlevî Meşhurları”, s. 245) *Sefîne*'ye göre de, Kara Mustafa Paşa'nın, Veled Çelebi'nin Afyonkarahisar Mevlevîhânesi'ne postnişin olması için teveccüh buyurduğu rivâyet edilmektedir. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 258)

⁹³⁶ *Sefîne*'de yer alan “nevet-zen-i tevliyet” ifâdesinden, biz bu görevlerin “postnişinlik” olarak değil de, “vakıf mütevelliliği” olarak yerine getirildiğini düşünmekteyiz. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 259)

Ayrıca *Sefîne*'de üç hanımın da Afyonkarahisar'da vefat ettikleri bilgisi bulunmaktadır. Ancak, Güneş Hân-ı Suğrâ hâric, Kerîme ve Âişe Hanımların Afyonkarahisar'da medfun olmadıklarını söyleyebiliriz. Zîrâ, III. Muhammed Ârif Çelebi'nin kızı Âişe Hanım, makam çelebisi Ebûbekir Çelebi'nin oğlu Abdurrahman Çelebi'den olan torunu Abdülhalim Çelebi (ö. 1090 h./1680 m.) ile evlenerek Konya'da ikâmet temiş ve burada vefat etmiştir.

(Karahisar Mevlevîleri hakkında geniş bilgi için bkz: İlgar, Yusuf, *Karahisar-ı Sâhib Sultan Dîvânî Mevlevîhânesi ve Mevlevî Meşhurları*, Afyonkarahisar, 2008; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 306)

fakirlere, yetimlere, eşinin seferlerine harcadığından bir ara, yalnızca kendilerine yetecek kadar yiyecek, ihtiyaç içerisinde kalırlar. O esnâda, kapıya bir misâfir gelir, Kâmile Hanım ve yardımcıları ellerindeki yiyeceklerini misâfirlere vererek **وَيُؤْتِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ** (Haşr, 59/9) [Ve kendilerinde bir ihtiyaç bulunsa dahi, onları kendi nefislerine tercih ederler] âyeti gereğince hareket ederler. Bu olaydan bir süre sonra yine kapı çalınır ve yardımcısı Kâmile Hanım'ı kapıda birini beklediğini haber verir. Kâmile Hanım kapıya indiğinde, karşısında yaşlı bir pîr bulur. Bu zât Kâmile Hanım'a "Bu hediye, Hüdâvendigâr'dandır ve hünkârımızın bir ihsânıdır. **وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ** (Nahl, 16/96) "Allah katında olan şey bâkîdir" hazînesindendir. Bundan böyle, yaşayışınız rahat, zenginliğiniz kalıcıdır" diyerek ağzı mühürlü bir kese uzatır. Bu bereket dolu kesenin Kâmile Hanım'ın hânesine girmesiyle, Kâmile Hanım **وَأَحْسِنَ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ** (Kasas, 28/77) [Allah sana ihsan ettiği gibi ihsânda bulun] âyeti mûcibince eskisinden daha cömert davranmasına rağmen, evde tükenmeyen bir zenginlik peydâ olmuştur. Bu azalmayan servet, Kâmile Hanım'ın vefâtına değin devam etmiş ve hâne halkı tarafından bu bereketin Kâmile Hanım'ın kerâmeti olduğuna karar verilmiştir.⁹³⁷

Vefat ettiği târihi bilmediğimiz Kâmile Hanım, Kütahya'da, Zeynüddin Çelebi'nin sağ tarafında medfundur.⁹³⁸

10) Hacı Fâtıma Hanım (d. 1032 h./1623 m. ? - ö. 1122 h./1710 m.)

Kâmile Hanım'ın kızı olan Fâtıma Hanım'ın doğum târihi hakkında kesin bir bilgiye ulaşamadık. Ancak, 1122 h./1710 m. târihinde, 87 yaşında iken vefat ettiğini kaynaklar rivâyet etmektedir.⁹³⁹ Buradan yola çıkarak, Hacı Fâtıma Hanım'ın 1032 h./1623 m. senesinde doğduğunu söyleyebiliriz.

Fâtıma Hanım'ın gençlik döneminde Kütahya eşrâfından Osman Paşazâde Mehmed Bey⁹⁴⁰ ya da Osman Paşazâde Mahmûd Bey⁹⁴¹ adında bir beyle evlenmiş ve bu evlilikten Hatîce⁹⁴² ya da Âişe⁹⁴³ adını verdikleri bir kızları dünyâya gelmiştir. Ancak bu çocuk, bebek

⁹³⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 256

⁹³⁸ İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 241

⁹³⁹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 264

⁹⁴⁰ İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 241

⁹⁴¹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 260

⁹⁴² Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 260

⁹⁴³ İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 241

yaşlarında vefat etmiş ve Fâtıma Hanım'ın da başka çocuğu olmamıştır.⁹⁴⁴ Bu durumu telâfi etmek için eşi Osman Paşazâde Bey'e câriyeler ihsan ederek, kalabalık bir toplulukla hac farîzasını yerine getirmek üzere yola çıkmıştır.⁹⁴⁵ Fâtıma Hanım, kalabalık bir derviş topluluğunu hacca götürmesi ve birçok cömertliği sebebiyle hayâtı boyunca, "Ümmü'l-fukarâ" ve "Râbia-i Sâniye" olarak anılmıştır.⁹⁴⁶

Hacdan döndükten bir müddet sonra eşi Osman Paşazâde Mahmûd Bey'in vefâtının ardından, dünyâ işlerinden elini çektiği, babasının amcasının kızı olan Destînâ Hanım (d. 961 h./1553 m. - ö. 1040 h./1630 m.) gibi köşesine çekildiği rivâyet edilir.⁹⁴⁷

Kardeşi olan ve bir müddet Kütahya Mevlevîhânesi postnişînliğinde bulunan Hüseyin Çelebi'nin vefâtından sonra kızı Havvâ Hanım'ı evlâd edinmiş, terbiyelerini ve eğitimlerini üzerine almıştır. Daha sonra da Havvâ Hanım'ı, Kütahya Mevlevîhânesi postnişîni, *Sefînemüellifi* Mustafa Sâkîb Dede ile evlendirmiştir.⁹⁴⁸ Annesi Kâmile Hanım bahsinde geçen bütün kerâmâtın kızı Hacı Fâtıma Hanım'da görüldüğü rivâyet edilir. *Sefîne* müellifi Mustafa Sâkîb Dede'nin Kütahya'ya gelişinden önce, Dîvâne Mehmed Çelebi'nin âlem-i mânâda Hacı Fâtıma Hanım'a Sâkîb Dede'nin Kütahya'ya geleceğini müjdelediği rivâyet edilir. Bu görüşmenin akabinde, Mustafa Sâkîb Dede Kütahya'ya gelmiş, Hacı Fâtıma Hanım Dede'yi tanımıyor olmasına rağmen müşâhadesinde kendisine müjdelenen gencin Mustafa Sâkîb Dede olduğunu anlamıştır.⁹⁴⁹

Mustafa Sâkîb Dede; Kütahya'ya geldikten sonra, Fâtıma Hanım'ın kendisine sâhip çıktığını, Ergüniyye Mevlevîhânesi'nde Hacı Fâtıma Hanım'ın tedrîsinden geçtikten sonra mesnevîhanlık görevini Hacı Fâtıma Hanım'ın kendisine tevdi ettiğini, mukâbele idâresinden sonra postnişîn olarak mevlevîhânedeki hizmet ettiğini *Sefîne*'de haber vermektedir. Bununla

⁹⁴⁴ *Sefîne*'de nakledildiğine göre; bir gece rüyâsında Hacı Fâtıma Hanım'a annesi tarafından saf altından bir bilezik verilir. Rüyâ tâbirlerindeki isâbetli görüşüyle bu rüyâyı Hacı Fâtıma Hanım, evlâda yorar. Ancak, bebeğinin kısa bir süre sonra vefat etmesinden ve bir daha bebeği olmamasından ötürü de bu rüyâyı evlâtlık olarak tâbir ederek, kardeşinin kızını evlât edinir. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 261)

⁹⁴⁵ Bâzı kaynaklarda, Fâtıma Hanım'ın eşi Osman Paşazâde Mehmed Bey'in genç yaşında vefâtı üzerine Fâtıma Hanım'ın kalabalık bir grupla hac ziyâreti için yola çıktığı nakledilmektedir. Ancak kaynağımız *Sefîne*'ye göre, Fâtıma Hanım eşi hayattayken hac ziyâretini yerine getirmiş ve hacdan dönüşünde eşini kaybetmiştir.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 260; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 241)

⁹⁴⁶ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 261; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 242

⁹⁴⁷ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 261

⁹⁴⁸ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 260-261; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 242

⁹⁴⁹ Doğan, *Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi*, s. 90

birlikte, Hacı Fâtıma Hanım'ın Kütahya Ergüniyye Mevlevîhânesi'nde bizzat postnişîn olduğuna dâir sağlıklı bir bilgi edinemedik. Tahmînimiz; Mustafa Sâkîb Dede'den önce Hacı Fâtıma Hanım'ın kardeşi Hüseyin Çelebi'nin postnişîn olduğu, Hüseyin Çelebi'nin vefâtıyla boşalan makâma II. Bostan Çelebi emriyle Mustafa Sâkîb Dede'nin tâyin olunduğu ve eğer arada bir boşluk meydana geldiyse, bu dönemde mevlevîhâne ile Hacı Fâtıma Hanım'ın ilgilendiği şeklindedir.

23 sene Hacı Fâtıma Hanım'ın hizmetinde bulunduğundan bahseden Mustafa Sâkîb Dede, bu süre içerisinde Hacı Fâtıma Hanım'ın erkek kardeşinin kızı olan Havvâ Hanım'la evlendiğini aktarır.⁹⁵⁰ Havvâ Hanım ve Mustafa Sâkîb Dede'nin evliliği, Kütahya Mevlevîhânesi ve mevlevîleri açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü, günümüzde Kütahya'da hayâtını devam ettiren Çelebi âilesi bu evliliğin netîcesidirler.

Hacı Fâtıma Hanım'ın bütün vaktini ilim tahsîli, *Mesnevî* takrîrleri, dervişlerin eğitimi için hasrettiği⁹⁵¹ ve geniş bir kütüphâne sâhibi olduğu kaynaklarda bildirilmektedir. Bunları Kütahya Ergüniyye Mevlevîhânesi'ne vakfettiği⁹⁵² ve vakfedilen kitaplarda; “Vakf-ı el-Hâcce Fâtıma Hanım min evlâd-ı Hazret-i Mevlânâ kuddise sirruhu'l-a'lâ li-fukarâ-i tarîka-i cedd-i bi'l-emcedleri mezkûr mukîmîne fi'l-makâmi'l-münîrîn el-Ergünî be-Kütahya afâ-anhâ ve gafera lehâ” ya da “Vakf-ı el-Hâcce Fâtıma Hanım min evlâd-ı Hazret-i Mevlânâ kuddise sirruhu'l-a'lâ li-fukarâ-i tarîka-i cedd-i'l-es'ad mezkûr mukîmîne fi'l-makâmi's-şerîfi'l-münîr el-Çelebi Ergün el-Mevlevî” kaydı bulunduğu tesbit edilmiştir.⁹⁵³

Aynı zamanda, Hacı Fâtıma Hanım'ın çeşitli vesîlelerle kaleme aldığı şiirler, döneminde önemli eserler ortaya koyduğunu ve iyi bir şâir olduğunu gösterir. Hattâ, Hacı Fâtıma Hanım'a âid bir *Dîvân*'dan bahsedilmekte, ancak makam çelebisi Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin (ö.1276 h./1858 m.) İstanbul'dan dönüşleri esnâsında bir sûretini almak ve orjinalini geri göndermek üzere emâneten *Dîvân*'ı aldığı, Konya'ya götürdüğü ve *Dîvân*'ın iâde edilmeyerek Konya'da kaldığı rivâyet edilmektedir.⁹⁵⁴ Kendisine ve Mevlevîler'e

⁹⁵⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 259

⁹⁵¹ İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 242

⁹⁵² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 265

⁹⁵³ Doğan, *Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi*, s. 91, resim

⁹⁵⁴ Doğan, *a.g.e.*, s. 91

birtakım sataşmalarda bulunan zamânın müteşeyyihlerinden birine nesir olarak verdiği cevaplar yerini bulmayınca şu şiirle karşılık vermiştir:

*Mevlâyadır velâmız ü biz Mevlevîleriz
Ser-mest-i sırr-ı ma'rifet-i Mesnevîleriz*

*Neyler gibi ki seyr-i makâmât etmede
Hem-pây-ı vecd ü hâlet-i hûy-ı kavîleriz*

*Bîgânelerle peyrev-i pîr olmazız hele
Hem-demler ile kâfile-i ma'nevîleriz*

*Bî-üft ü hîz tayy-ı mekân eyleriz müdâm
Süllâk-i zâd u râhile-i pertevîleriz*

*Mânend-i şems Fâtıma tenhâ-rev ol yürü
Mevlâyadır velâmız biz Mevlevîleriz⁹⁵⁵*

Ayrıca, hac ziyâreti dönüşünde uğradıkları Konya'da yüz sürdüğü Kubbe-i Hadrâ'da inşâd ettiği şiir de kaynaklarda geçmektedir:

*Dili halvet-güzîn-i râz eden iş-i hayâlindir
Dü-dîdem reh-nişîn-i zâr eden şevk-i visâlidir*

*Dil ü dîde nice bî-dûd u derd olsun bu esnâda
Ezelden her biri bir gûneser-mest-i celâlidir*

*N'ola dâim harâb-ı neş'e-i feyz olsalar zîrâ
Dü-âlemde iki kardâş hayrân-ı kemâlidir*

*Yeridir olsalar rû-mâl-i fırsat-ı âsitânın
Biri yek-pâre ihlâs u biri ayn-i cemâlidir*

*Aceb mi olsalar âyîne-dâr-ı dest-i ihsânın
Biri dervîş-i gamm-pîşe biri abdâl-i hâlindir*

*Gerekmez rûşenâ-yı mihr ü mehden onlara şâhen
Ki bunlarda harîf-i meclis-i câm-ı helâkindir*

*Eğerçi kem nümâdır Fâtıma kec-bîn ü kem-fehme
Velî çeşm-âşinâ-yı hikmete genc-i nevâlindir⁹⁵⁶*

⁹⁵⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 260

⁹⁵⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 260; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 241-242

Hacı Fâtıma Hanım'ın yaşlılık dönemlerinde, Kütahya civârında bir vebâ salgını baş göstermiş olduğu ve halkın hastalıktan şifâ bulmak için Hacı Fâtıma Hanım'ın duâlarına başvurduğu rivâyet edilmektedir. Hacı Fâtıma Hanım'ın ise; “Bu alıp-götüren bir hastalıktır. Rahat bırakmaz. Dervişân da bu kulun af ve mağfireti için duâ etmekle mes'ûldür” buyurduğu ve vefâtından sonra metrûkesi olan kitaplar arasından kendi eliyle yazmış olduğu vefat târihinin çıktığı aktarılır. Buradan yola çıkarak, Hacı Fâtıma Hanım'ın bu salgında vefat ettiğini söyleyebiliriz. Hacı Fâtıma Hanım'ın son nefesine kadar etrâfındakilere nasîhat vermekle, onları irşâd etmekle ömrünü tamamladığı, en son olarak da babasının “Ey gözümün nuru! Hûrîlerin arasında saf tut” nidâsını işiterek *ارْجِعِي إِلَى رَبِّكَ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً* (Fecr, 89/28) [*Ey huzûra kavuşmuş insan! O senden hoşnut, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbi'ne dön!*] emrine uymada acele ederek şöyle dediği rivâyet edilir: “Tedâvi, rızânın olmadığını hissettir. Biz Rabbimiz'e ‘râzı olarak’ dönmekle emrolunduk. Biz ‘râzı’ olduğumuzda, ‘râzı’ olunmuş oluruz”⁹⁵⁷ Hacı Fâtıma Hanım'ın 87 yaşında, 1122 h./1710 m. târihinde vefat emiş ve annesi Kâmile Hanım'ın baş, Celâleddin Ergün Çelebi'nin sağ tarafına defnedilmiştir.⁹⁵⁸

⁹⁵⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 263-264

⁹⁵⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 263-264; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 242

B.KÜTAHYA ÇELEBİLERİ

Kütahya, erken dönemlerde Mevlevîlikle tanışmış bir şehirdir. Gerek coğrafi olarak, gerekse Sultan Veled'in kızı Mutahhare Hatun'un evliliği sebebiyle Mevlevîlik Kütahya'ya erken dönemlerde intikâl etmiştir. Kütahya il merkezinde Börekçiler Mahallesi, Dönerler Meydanı'nın güneybatısında, Kapanaltı Meydanı'nda yer alan mevlevîhânenin "Kütahya Fâtihî" olarak bilinen Hezâr Dînârî tarafından inşâ ettirilmiştir. "Hezâr Dînârî Mescidi" olarak anılan mescid, Celâleddin Ergün Çelebi'nin postnişîn tâyin edilmesinin akabinde Celâleddin Ergün Çelebi'ye nisbet edilerek "Kütahya Ergüniyye Mevlevîhânesi" ve Celâleddin Ergün Çelebi'nin ve Çelebi âilesinin diğer fertlerinin de buraya defnedilmesinden sonra "Ergün Çelebi Türbesi" olarak anılmıştır.

Kuruluşuyla ilgili rivâyete göre mevlevîhânenin çekirdeğini, 634-640 h./1237-1243 m. târihleri arasında, "Kütahya Fâtihî" olarak anılan Emir İmâdüddin Hezâr Dînârî tarafından inşâ edilen Hezâr Dînârî Mescidi meydana getirmektedir. *Sefîne*'de, Emir İmâdüddin Hezâr Dînârî'nin Sultan Veled'in müridânı arasında bulunduğu da rivâyet edilmektedir. Hezâr Dînârî, Kütahya'nın fethi esnâsında, Sultan Veled'den himmet dilemiş; Sultan Veled de Hezâr Dînârî'ye Kütahya'yı fethini müjdelemiştir. Söz konusu târihlerde Sultan Veled henüz 11-17 yaşlarını sürmektedir. Hezâr Dînârî'nin mevlevî bendegânından olduğunu kabul etsek bile târihler Sultan Veled için çok erken bir zamânı işâret etmektedir. Yine *Sefîne*'nin rivâyetine göre, Kütahya'nın muhâsarası esnâsında Hezâr Dînârî düşmana esir düşmüş ve zindanda iken kurtulmak için Sultan Veled'den himmet dilediği gece rüyâsında kendini Kütahya'yı fethetmiş ve Kütahya Mevlevîhânesi'nin bulunduğu mahalde muzaffer bir şekilde müşâhede etmiştir. Bu rüyânın aynıyle vâki olmasının akabinde, Hezâr Dînârî'nin bu zaferin şükrânesi olarak mescidi binâ ettirdiği rivâyet edilmektedir. Hattâ, mescidin binâsına ve şehrin îmarına henüz muhâsara sona ermeden başlandığı yine *Sefîne*'de rivâyet edilmektedir. Hezâr Dînârî de, Kütahya'yı fethettiği ve zindandan kurtulduğu günü her sene, fakir-fukarâya hayır-hasenâta bulunarak, şehrin ileri gelenlerine, âlimlere, devlet erkânına hediyeler sunarak ihyâ ettiği rivâyet edilmektedir. Muhâsaranın 4. gününün de, hıdırelleze denk geldiği ve bu günde Hezâr Dînârî'nin Hızır (a.s.) ile görüşerek kendisinden himmet dilediği de rivâyetler arasındadır. Kütahya'nın Hezâr Dînârî tarafından fethedilişi, Germiyanogulları ve Osmanlı Devleti zamânında Hezâr Dînârî'nin geleneği üzere kutlanmaya devam edilmiştir.

Mevlevîhânedeki Celâleddin Ergün Çelebi'den sonra oğlu Burhâneddin İlyas Çelebi ile amcazâdesi Zeynüddin Çelebi'nin (ö. 827 h./1424 m.) posta oturdukları; ancak Timur Vak'ası,

Karamanoğulları istîlâsı ve II. Yâkub Çelebi'nin ölümünün (832 h./1429 m.) ardından Kütahya'nın Osmanlılar'ın idâresine geçmesi üzerine âileden mevlevîhâneyi idâre eden İlyas Paşa'nın evlâdlarının Konya ve başka yerlere göçtüğü ve mevlevîhânenin bir müddet türbedâr tarafından idâre edildiği anlaşılmaktadır. 125 yıla yakın süre boyunca boş kalan posta Kütahyalı İbrâhim ve Mehmed Dedeler oturup dergâhı tekrar faâliyeteye geçirmişlerdir. Ancak bu dönemde eski hâlini muhafaza ettiğini söylemek güçtür. Bundan sonra dergâh 1009-1100 h./1601-1690 m. târihleri arasında, III. Muhammed (Küçük) Ârif Çelebi'nin kızı mesnevîhan Kâmile Hanım ile oğlu Hüseyin Çelebi ve kızı Hâcî Fâtıma Hanım tarafından yönetilmiştir.

Mustafa Sâkîb Dede (ö. 1147 h./1735 m.), Ali Nutkî (ö. 1219 h./1804 m.) ve Abdülbâkî Nâsır (ö. 1236 h./1821 m.) dedelerin babası, Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini Seyyid Ebûbekir Dede (ö. 1189 h./1775 m.), Galata Mevlevîhânesi postnişini Kudretullah Dede'nin (ö. 1288 h./1871 m.) babası Yenikapı Mevlevîhânesi aşçıbaşı Seyyid Sahîh Ahmed Dede (ö. 1228 h./1813 m.), hattat-şâir Pesendî Hacı Ali (ö. 1331 h./1913 m.) Kütahya Mevlevîhânesi'nde neşv ü nemâ bulmuş isimlerdendir.⁹⁵⁹

İlk postnişin Celâleddin Ergün Çelebi'den sonra Timur istilâsında yaşadığı fetret devrine kadar çelebilerinin postnişin olduğu mevlevîhâne, Mustafa Sâkîb Dede'nin mevlevîhâneye postnişin tâyin edilmesinden sonra da çelebilerin postnişinliğiyle idâre edilmiştir. Konya Mevlânâ Dergâhı'ndan sonra, yalnızca çelebilerin postnişin olarak vazîfe yaptığı tek mevlevîhâne Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi'dir diyebiliriz.

1) Celâleddin Ergün Çelebi (d. 700 h./1300 m. - ö. 775 h. /1373 m.)

a) Hayâtı

Hayâtı hakkında tafsîlatlı tek mâlûmat kaynağı *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* olan Sultan Vele'd'in kızı Mutahhare Hâtun'un oğlu Germiyanoglu İlyas Paşa'nın ve Âbide Melek Hanım'ın oğlu olan Celâleddin Ergün Çelebi, 700 h./1300 m. târihinde Karahisar'da

⁹⁵⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 45-46; ayrıntılı bilgi için: Tanrıkorur, Bârihüdâ - Parlak, Sevgi, "Kütahya Mevlevîhânesi", *a.g.e.*, c. XXVII; Küçük, Sezâi, "Dünden Bugüne Kütahya Mevlevîhânesi", *a.g.e.*, sy: 29, 2006; Doğan, Abdurrahman, *Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi*, Sır Yayıncılık, Bursa, 2006

doğmuştur.⁹⁶⁰ Alâeddin isminde bir erkek kardeşi ve Tâhire Hanım (d. 706 h./1306 m. - ö. 751 h./1350 m.)⁹⁶¹ adında bir kız kardeşi bulunmaktadır.⁹⁶²

Babası İlyâs Paşa'nın, Celâleddin Ergün Çelebi'nin doğumuyla ilgili olarak, bir gece rüyâsında, âile büyüklerinden Ergün Hân'ı evlerine gelmiş gördüğünü, uyandığı vakit de, kapıyı çalmakta olan uşağın kendisine oğlunun velâdetini müjdelediğini ve "Ergün'umuz şimdi geldi" buyurarak işâret etmesi üzerine, oğlunun ismini, bu rüyânın işâretiyle "Ergün" koyduğunu naklettiği rivâyet edilmektedir.⁹⁶³

Gençlik döneminde, âilesinden intikâl eden saltanat ve serveti İbrâhim Edhem gibi terk ederek, babası İlyâs Paşa, amcası Hızır Paşa'nın taht-ı terbiyelerinde ilk eğitimini aldığı;⁹⁶⁴ gençlik zamânlarında da, bir dönem Bursa'ya giderek Bursa'nın mânevî büyüklerinden Geyikli Baba'nın (ö. 763 h./1362 m.)⁹⁶⁵ sohbetlerinde bulunduğu rivâyet edilmektedir. Bu sohbet esnâsında Geyikli Baba'dan himmet talep etmek üzereyken, âlem-i mânâda Hz. Mevlânâ'yı müşâhede etmiş; Hz. Mevlânâ da kendisine himmeti Konya Mevlânâ

⁹⁶⁰ Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye*, s. 207; Ali Enver, *Semâ'hâne-i Edeb*, s. 28; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 236

⁹⁶¹ **Tâhire Hanım:** İlyâs Paşa'nın kızı ve Celâleddin Ergün Çelebi'nin kızkardeşi olan Tâhire Hanım 706 h./1306 m. târihinde Karahisar'da doğmuştur. 20 yaşına geldiğinde, 726 h./1325 m. târihinde amcası Hızır Paşa'nın oğlu Çelebi Mehmed Paşa'nın eşinin vefâtı üzerine Çelebi Mehmed Paşa'yla evlenmiştir. Çelebi Mehmed Paşa'nın vefat eden eşinden olan ve 7 yaşında annesiz kalan oğlu Çelebi Ahmed Paşa'ya annelik etmiş ve bu evlilikten 729 h./1328 m. târihinde Yakûb Hân Germiyanî dünyâya gelmiştir. Tâhire Hanım, 751 h./1350 m. târihinde, 45 yaşında vefat etmiştir. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 209, 214, 215, 221)

⁹⁶² *Sefîne*'de, Celâleddin Ergün Çelebi'nin künyesi; "Hazret-i Ergün Celâleddin bin Hazret-i Burhâneddin İlyâs Paşa bin SüleymanŞâh-ı Germiyanî" şeklindedir. Ancak, İlyas Paşa'nın "Burhâneddin İlyas" olarak anıldığına rastlamadık. Celâleddin Ergün Çelebi'nin oğlu olan Burhâneddin İlyâs Çelebi'den yola çıkarak, Mustafa Sâkîb Dede'nin bu isimlendirmeyi tercih ettiğini düşünmekteyiz.

(Mustafa Sâkîb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyyân*, c. I, s. 60, 107; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 236; Doğan, Abdurrahman, *Kütahya Ergüniyye Mevlevihânesi*, s. 57)

⁹⁶³ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 60; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, s. 96; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 28; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 236

⁹⁶⁴ Babası Çelebi İlyas Paşa ve amcası Çelebi Hızır Paşa'nın zaman zaman ziyâret ettikleri, Karahisar civârında Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi'ye nisbet edilen ve halk arasında "Hızır (a.s.) Makâmı/Makâm-ı Hızırıyye" ve "Dede İni" olarak bilinen çilehâne, 761 h./1360 m. târihinde Hızır ve İlyâs (a.s.) ile mülâkâtları netîcesinde, Germiyanogulları'nın Yâkub Hân'ın şehâdetiyle sona ererek, kendilerininse Mevlevîliğe nisbetleri sâyesinde isimlerinin bâkî kalacağını haber almalarının akabinde; Çelebi Hızır Paşa torununun oğlu Bâlî Efendi'nin küçük yaşlarda, Çelebi İlyâs Paşa da oğlu Celâleddin Ergün Çelebi'nin mevlavîliğe intisâplarını sağlamışlardır. Sahîh Ahmed Dede, Celâleddin Ergün Çelebi'nin, Hz. Hızır ile gerçekleşen görüşmeden önce, 739 h./1339 m. târihinde, Konya'da Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'nin meclislerinde bulunduğunu kaydetmektedir.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 6-7; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 218, 222-223)

⁹⁶⁵ **Geyikli Baba:** Vefâiyye tarikatına mensup bir Türkmen şeyhi olan Bursa'nın mânevî büyüklerinden olan Geyikli Baba için bkz: Ocak, Ahmet Yaşar, "Geyikli Baba", *DİA*, c. XIV, s. 45-46

Dergâhı'nda aramasını ve yüzünü ecdâdına çevirmesini emretmiştir.⁹⁶⁶ Bunun üzerine Konya'ya yönelen Celâleddin Ergün Çelebi, 739 h./1339 m. târihinde, dönemin Konya Mevlânâ Dergâhı postnişini makam çelebisi Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'nin (ö. 742 h./1342 m.) sohbetlerinden istifâde etmiş; ayrıca makam çelebisi Emir Âlim Şehzâde-i Muazzam Bahâülmille'nin (ö. 751 h./1350 m.) de meclislerinde bulunmuştur.⁹⁶⁷ Bu zâtlardan hilâfet alan, Hz. Mevlânâ'nın esrârına vâkıf olan Celâleddin Ergün Çelebi, Kütahya'da o dönemde İmâdüddin Hezâr Dinârî Mescidi olan Kütahya Mevlevîhânesi'ne postnişin olarak vazîfelendirilmiştir.⁹⁶⁸ Kütahya Mevlevîhânesi'nin bilinen ilk şeyhi Celâleddin Ergün Çelebi'dir.

a) Kerâmetleri, Mürîdânı ve Mevlevîliğe Hizmetleri:

Celâleddin Ergün Çelebi, Konya'da postnişin olarak vazîfelendirildikten sonra Kütahya'ya doğru yola çıkmış; mevlevî zâviyeleri beyninde önemli bir yeri hâiz Şems Zâviyesi'ni ziyâret etmiştir. Burada, kendisine yedi dilimli, “Şemsî” olarak isimlendirilen külâh hediye edilerek giydirildiği rivâyet edilmektedir. Celâleddin Ergün Çelebi, bu külâhı berâberinde Kütahya'ya götürmüş; her ne zaman bu külâhı telebbüs etse, ayın güneşin ışıısıyla parlaması gibi Hz. Şems-i Tebrîzî'nin rûhâniyetinin mânevî bir aynası olduğu müşâhede edilmiştir. Ve bu “Şemsî” külâhın vefatlarının akabinde gayb âlemine çekildiği; sandukası üzerinde bulunan sikkesinin altında, bu külâhı temsîlen bir Şemsî külâh bulunduğu rivâyet

⁹⁶⁶ Bu meyânda Mustafa Sâkib Dede, mevlevî dervişlerinin diğer tarikatların meşâyih ve mürîdânından himmet talep etmelerinin kesinlikle yasak olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, diğer tarikatlardan mevlevîliğe müntesib olarak seyr ü sülûkünü tamamlamış bir çok derviş bulunmaktadır. Ancak mevlevî dervişlerinin başka tarikat mensûblarının önünde diz çökmeleri menedilmiştir. Zîrâ, bu şekilde davranıp başka tarikata meyledenlerin, Hz. Mevlânâ'nın rûhâniyetinden aslâ istifâde edemedikleri rivâyet edilmektedir.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 75-76)

⁹⁶⁷ Mustafa Sâkib Dede, Celâleddin Ergün Çelebi'nin babası ve dedesinin nazarlarındaki ilk eğitiminden sonra Konya'ya giderek orada hizmet ve eğitime devam ettiğini; burada da postnişin olan Şehzâde-i Muazzam Emir Âlim ve sonrasında da Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'nin meclislerinde bulunduğunu belirtmiştir. Sahîh Ahmed Dede ise, Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'nin meclislerine devam ettiğini beyân etmektedir. Ayrıca, Emir Âlim Çelebi'nin, postnişin olarak vazîfelendirildiğinde Konya'da bulunmadığı; hattâ vazîfesi müddetince Konya dışında bulunduğu ve başka bir memlekette vefat ettiği kaynaklarda belirtilmektedir. Ancak, Sahîh Ahmed Dede'nin naklettiği, 735 h./1335 m. târihinde, Emir Âlim Çelebi'nin 42 yaşındayken Konya'da İsmet Hâtun adında bir kızı dünyâya geldiği bilgisini göz önünde bulundurursak, Çelebi'nin zaman zaman seyâhat hâlinde olduğu ortaya çıkabilir. Celâleddin Ergün Çelebi'nin de Emir Âlim Çelebi Konya'da bulunduğu zaman zarfında meclislerine devam etmiş olabileceği kanâatini taşımaktayız.

(KMMA, dosya no: 51, belge no: 29; Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 60-61; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 217-218)

⁹⁶⁸ KMMA, dosya no: 51, belge no: 29; Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 60; Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 97; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 218

edilmektedir. Temsilen dahî olsa, baş ağrısından muzdarib olanların bu külâhı telebbüs ettikleri takdirde, dertlerinden halâs buldukları; ancak, herhangi bir sıkıntısı yok iken, sâdece meraktan külâhı başına geçiren bir kendini bilmezine ise günden güne artan bir baş ağrısı sıkıntısına mübtelâ olarak, birkaç gün içersinde aklını yitirip kendini kaybettiği de rivâyet edilmektedir.⁹⁶⁹

Celâleddin Ergün Çelebi, Şems Zâviyesi'nde ziyâretini tamamladıktan sonra, Karahisar Mevlevîhânesi'ni de ziyâret ederek, burada bulunan amcası Hızır Paşa'nın torunu Abâ-pûş-ı Bâlî'nin mihmânı olmuştur.⁹⁷⁰ Mevlevîhâneye vâsıl olurken, Karahisar sokaklarının insanlarla dolup-taştığı; Celâleddin Ergün Çelebi'nin ney ve kudüm eşliğinde mevlevîhâneye vâsıl olduğu ve mevlevîhâne mihmân olduğu zamân zarfında da, mevlevîhâne muazzam bir kalabalık oluştuğu; halkın da Celâleddin Ergün Çelebi'ye çok teveccüh gösterdiği; bu vesîleyle hikmet ve feyz dolu sohbet ve meclislerin gerçekleştirildiği rivâyet edilmektedir. 19 gün süren mihmânlık netîcesinde, yine muazzam ihtirâm ve ikrâm eşliğinde Celâleddin Ergün Çelebi Kütahya'ya yolcu edilmiştir.⁹⁷¹

Celâleddin Ergün Çelebi, Kütahya'ya vâsıl olduğunda, Kütahya eşrâfı ve halkının onu muhabbetle karşıladığı; atının üzengisini öpebilmek için izdihâm yarattıkları rivâyet edilmektedir. Ayrıca, Celâleddin Ergün Çelebi'nin hânesi, türlü ikrâmlarla dolup-taşmış; Kütahya halkı neleri var-neleri yoksa Çelebi için sarfetmişler ve onun hizmetine kabul edilebilmek için mevlevîhânenin etrâfında pervâne misâli olmuşlardır.⁹⁷²

Celâleddin Ergün Çelebi, kanâatkârlığıyla, postnişin bulunduğu zamân içerisinde, gerek dergâhın, gerek dervişlerin maddî-mânevî ihtiyaçlarını aslâ isrâfa kaçmadan, dışarıdan herhangi bir kaynak bulunmaksızın, Allâhu Teâlâ'nın gizli hazînelerinden karşılamış ve bu

⁹⁶⁹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 61-62

⁹⁷⁰ Aralarında bir hayli yaş farkı bulunan Celâleddin Ergün Çelebi'nin, Konya'dan Kütahya'ya giderken Abâ-pûş-ı Bâlî'yi ziyâret etmesi mümkün görünmemektedir. Abâ-pûş-ı Bâlî 751 h./1350 m. târihinde dünyâya geldiğinde Celâleddin Ergün Çelebi 50 yaşında bulunmaktadır. Celâleddin Ergün Çelebi'nin vefâtı olan 775 h./1373 m. târihinde de Abâ-pûş-ı Bâlî 23 yaşında bulunmaktadır. Esâsen Sahîh Ahmed Dede'nin verdiği bilgiye göre de Celâleddin Ergün Çelebi 39 yaşındayken Abdülvâcid Çelebi'nin sohbetinde bulunmuştur. Bütün bu hesaplamalar netîcesinde, Celâleddin Ergün Çelebi'nin 40'lı yaşlarından önce postnişin olarak Kütahya'ya gönderilmediğini söyleyebiliriz. Böyle olsa bile, Celâleddin Ergün Çelebi - Abâ-pûş-ı Bâlî mülâkâtının gerçekleşmesi muhâldir. Belki, Celâleddin Ergün Çelebi, Karahisar ziyâreti esnâsında amcası Hızır Paşa'nın iltifatına mazhar olmuştur diyebiliriz.

⁹⁷¹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 62-63

⁹⁷² Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 63

konuda kendisinin bir vekilharç mesâbesinde bulunduğunu; dergâhın ve postun kendisine emânet bulunduğunu beyân etmiştir.⁹⁷³

Celâleddin Ergün Çelebi'nin, zamânının büyük bir kısmını ibâdet, irşâd, zikir ve murâkabe ile geçirmekte olduğu rivâyet edilmektedir. Bunun hâricindeki zamânı ise, büyüklerin eserlerini mütâlaa etmeye sarf etmiş. Celâleddin Ergün Çelebi'nin bu tavrı, Kütahya eşrâfından bâzı kimselerin ve Kütahya'da vazîfeli bâzı devlet adamlarının kulağına gittiğinde, Celâleddin Ergün Çelebi hakkında dedi-kodu etmeye başlamışlar. Celâleddin Ergün Çelebi ise kendisi hakkındaki bu dedi-kodulardan âlem-i mânâda haberdâr olmuş. Tâifenin elebaşları, bir zamân avlanmak için mevlevîhâne civârına gittiklerinde, mevlevîhanenin kible tarafından bir toz bulutunun yükseldiğini; büyük bir sel meydana geldiğini ve bu tûfanla birlikte mevlevîhânenin etrâfında kalabalık bir asker mangasının mevlevîhânenin etrâfını kuşatarak korumaya aldıklarına şahit olmuşlar. Böylece ava giderken avlandıklarını anlayan hâinler topluluğu, şahit olduklarının şaşkınlığını üzerlerinden atamadan, büyük bir mahkemenin kurulduğunu görmüşler. Tâife, asker-i gayb arasından tâyin edilen bir çavuşla, şehir mahkemesine sevk edilmiş. Yaptıklarından son derece pişman olup, boyunlarını büken topluluğa, mahkeme reisi; “Ey gürûh-ı bî-şefkat ve şerm ve ey hiyel-i gümrâh, âzerm-i Hazret-i Hallâk-ı Mennân, cümle-i rûzî-horân-ı çerende-gân ve perende-gân ve kâffe-i sâkinân-ı hıttâ-i imkânî-i memnûn-ı elvân ihsân edip; benî nev'-i insâna et'ime-i lezîze ve elbise-i nefîse ve emkine-i refî'a in'âm olunup; ve derd-mendân-ı hayvâna berg ü bih-i giyâh ve künâm ve sûrâh-ı hak-ı siyâh taksîm ve ta'yîn olunmuş iken; yine, kadr-i ni'met-i âsâyîş-i bî-minnet idrâk olunmayıp, vakten-vakt ve gürûhâ-gürûh, sâlik-i râh-ı ta'zîb-i hayvân-ı bî-sûd ve târik-i resm-i insâf-ı behbûd olu; küfrân-ı âlâ ve niamâ-yı na-ma'dûd ve tehâvün ve teâmî-i şükrân-ı izz ve rif'at-i nâ-mahdûd ile ber-âlay-ı bî-çâre-i deşt ü kûh ve âvâre-i zelîl ve sûtûh üzerine asker-keş-i teğallüb ve sitem ve taraf taraf kemîn-güşâ-yı gadr ve elem ve kifâh-rân-ı endûh ve gam olu; haserât-ı beçe-gân-ı bî-dest ve pâlerin yâd etmeyip ve âh u enîn-i firâk ve hicrânlarından bî-endîşe olan tâife-i tâğıyye-i cezâ-yı a'mâl ve sezây-ı ahlâk-bîn olmadıkça mütenebbih ve mütteaz olmak muhâldir. Pes, ol nehc-i rân-ı mahsûrâtı teng-nây-ı helâkdan ıtlâk; ve sayyâdân-ı bî-insâfı onların giriftâr olduğu hisâr-ı demârda habs ve tîr-i bârân olunmağla ibret-nümâ-yı meydân-ı mücâzât ve nümû-dâr-ı âkîbet-i adem-i mübâlât etmek gerekdir” buyurarak; türlü nimetler içersindeyken, nankörlük ederekçâresiz hayvanlara yaptıkları eziyetle cezâlandırılmalarına hükmetmiştir. Avlanan zavallı hayvanlar serbest bırakılmış; avcılar ise o çâresiz ve günahsız hayvanlar için kurdukları tuzağa hapsedilerek onların yerine geçmişler. Bu duruma düşmekten son derece mahzûn ve pişmân olan avcılar bir anda Celâleddin Ergün

⁹⁷³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 64

Çelebi'nin himmetiyle, sanki rüyâdalarmış gibi bulundukları durumdan kurtulmuş ve yeniden dünyâya gelmişçesine sevinmişler. Daha sonra, Celâleddin Ergün Çelebi'nin huzûruna çıkarak mâcerâlarını iletmişler; Çelebi hakkındaki kötü düşünceleri ve çıkardıkları dedikodular sebebiyle bu kötü duruma düçar olduklarını idrâk ettiklerini beyân etmişler; Çelebi'den af dileyerek kendilerine nasîhat etmesini niyâz etmişler. Celâleddin Ergün Çelebi ise, sâdece mevlevîhânedeki bulunanların değil, mevlevîhâne civârında yaşayan hayvanların dahi Çelebi'nin himâyesinde bulunduğunu izâh etmiş. Avcılar arasından birçoğu avlanmaya tevbe etmişler ve ömürleri müddetince bir daha ava çıkmamışlar ve Çelebi'nin müridânı arasına karışmışlar, hizmetinde bulunmuşlar. Avcılar arasında, av sevdâsından vazgeçmeyenleri ise birçok musîbete düçar oldukları rivâyet edilmektedir.⁹⁷⁴

Celâleddin Ergün Çelebi'nin müridânından Ahî İzzeddin ismindeki bir zât, bir bahar gününde, mevlevîhânedeki çıkarak, arkadaşları ile birlikte kırlarda zamân geçirmek hayâline dalmış. Bu arzûsunu da iletterek izin istediğinde “hayır” cevâbıyla mukâbele edilmiş. Bir müddet sonra, Ahî İzzeddin hayâl âlemine dalarak kendisini mevlevîhânedeki dervişlerle birlikte kırlarda, büyük bir ziyâfetin başında tahayyül etmeye başlamış. Bu esnâda, bu hayâlden haberdâr olan Celâleddin Ergün Çelebi; “Hayâl ettiğin şey, bizim ârifâne sohbetimizin sîretidir” buyurarak, Ahî İzzeddin'in hayâlinde geçenlere tasarrufunun bulunduğunu beyân etmiştir. Hattâ, hayâtta olduğu gibi, ölümünden sonra da kabirlerinin Celâleddin Ergün Çelebi'nin kabri civârında bulunmasını dervişlerine tavsiye etmiştir. Bu tavsiyeye uyan Ahî Mustafa, Ahî Erbasan ve Ahî Abdülvâhid isimli müridânının kabirlerinin Celâleddin Ergün Çelebi türbesi civârında bulunduğu rivâyet edilmektedir.⁹⁷⁵

Celâleddin Ergün Çelebi, Kütahya Mevlevîhânesi postnişîni bulunduğu zamânda, Germiyanogulları Beyliği'nin başında, SüleymanŞâh Germiyanî'nin bulunduğu rivâyet edilmektedir.⁹⁷⁶ Lâkin, Germiyanogulları'nın başına gelecek tâlihsizlikler ve devletin zevâli

⁹⁷⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 65-66

⁹⁷⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 76; Kütahya'da, Ergün Çelebi'nin zikredilen müridânının adını taşıyan, Ahî İzzeddin, Ahî Mustafa ve Ahî Erbasan mahalleleri bulunmaktadır. Bu da, Celâleddin Ergün Çelebi'nin müridânı olarak zikredilen bu zâtların hayâlî kimseler olmadığını ispatlar mâhiyettir. Ancak bu zâtların Celâleddin Ergün Çelebi'nin müridânı olup olmadığını tesbit edemedik. (Varlık, Mustafa Çetin, “Kütahya”, *DİA*, c. XXVI, s. 580-584)

⁹⁷⁶ *Sefîne*'de bulunan bilgi Süleyman Şâh Germiyanî'nin mevlevî kaynaklarındaki 699 h./1300 m. târihinde vefat ettiği bilgisiyle çelişmektedir. Germiyanogulları Beyliği ile ilgili bâzı kaynaklarda ise, Süleyman Şâh

çelebiler beyninde âlem-i mânâda mâlum olunca, çelebiler bu durumu isitsâre etmek maksadıylabir araya gelmişler. Herkes aklından ve gönlünden geçenleri serdederken, Celâleddin Ergün Çelebi; “Yıldırım, İbn Muâviye’ye yakınlaştığında felâketten sakının. Birinci ikinciye tahttan indirecektir” buyurmuş ve yaklaşan felâketlere işâret etmiş. Nitekim, önce II. Yâkub Çelebi’nin (ö. 832 h./1429 m.) vefâtı,⁹⁷⁷ daha sonra da Timur istilâsı Celâleddin Ergün Çelebi’nin söylediklerini teyid etmiştir. Ancak, وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ (Bakara, 2/216) [Olur ki nefret ettiğiniz bir şey sizin hayrınıza olabilir] âyeti gereğince, bu felaketler Germiyanogulları Devleti’nin akabinde, mânevî bir mevlevî devletinin zuhûruna imkân vermiş ve Germiyanogulları Âilesi’nden mevlevîliğe müntesib olan âile efrâdı bu felâketlerden kendilerini kurtararak, isimlerinin devamını sağlamışlardır.⁹⁷⁸

Kütahya’nın önemli âlimlerinden olan İshak Fakih,⁹⁷⁹ Celâleddin Ergün Çelebi’nin zamân-ı meşîhatinde, Çelebi’nin şöhretini ve kerâmetlerini işiterek huzûruna gelmiş; Çelebi’yle, kendi hâiz olduğu ilim meyânında musâhabe etmek niyetindeymiş. Ancak, Celâleddin Ergün Çelebi’nin huzûruna çıktığında, kendisinde gâlib olan bir hâl ile, Çelebi’de şerîat, tarîkat ve hakîkatin meczolundugunu; O’nun insan-ı kâmil olduğunu idrâk ederek, hiç münâkaşasız Çelebi’nin hizmetine girmiş. Hattâ daha sonra, vakfettiği bâzı âsârı önce Celâleddin Çelebi, sonra da onun evlâdına şart koştugü rivâyet edilmektedir.⁹⁸⁰

Germiyanî’nin 788 h./1387 m.’de vefat ettiğini, yerine II. Yâkub Bey’in tahta geçtiğini haber vermektedirler. Bu bilgiyi göz önünde bulundurduğumuzda ise, Celâleddin Ergün Çelebi’nin SüleymanŞâh Germiyanî zamân-ı saltanatında postnişîn olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

(Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 206; Varlık, Mustafa Çetin, “Germiyanogulları”, *DİA*, c. XIV, s. 33-35)

⁹⁷⁷ Germiyanogulları’nın son hükümdârı II. Yâkub Bey ile ilgili târih kaynakları ve mevlevî kaynaklarının verdikleri bilgiler farklılık arz etmektedir. Sahih Ahmed Dede’ye göre, II. Yâkub Bey, 803 h./1401 m. târihinde, dâmâdı Yıldırım Bâyezid tarafından şehîd edilmiştir. Germiyanogulları târihi ile ilgili kaynaklarda ise, II. Yâkub Bey, 831 h./1428 m. târihinde Edirne’ye giderek II. Murad ile görüşüp memleketini ölümünden sonra ona bıraktığını bildirmiş, daha sonra Kütahya’ya dönen Yâkub Bey bir yıl sonra, 832 h./1429 m. târihinde, vefat etmiş ve yaptırmış olduğu imâret mescidinin içine defnedilmiştir.

(Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 232; Varlık, *a.g.m.*, “Germiyanogulları”, *DİA*, c. XIV, s. 33-35)

⁹⁷⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 84-85, 93-94

⁹⁷⁹ Hayâtı hakkında sağlıklı bir bilgiye ulaşamadığımız İshak Fakih’in, Kütahya’nın Germiyanogulları ile Osmanlılar arasında el değiştirdiği dönemde kadılık yapan İshak Fakih Halil olduğu kanaatini taşımaktayız. Günümüzde, Kütahya’da İshak Fakih Mahallesi olarak bilinen mahallede kendisi adına bir câmi, medrese ve kütüphâne inşâ ettirmiştir. Düzenlenen vakfiyede 825 h./1422 m. târihi; bugün mevcûd olmayan çeşmenin Kütahya Müzesi’nde muhâfaza edilen kitâbesinde ise 823 h./1420 m. târihi mevcuttur.

(Altun, Ara, “İshak Fakih Külliyesi”, *DİA*, c. XXII, 532-533)

⁹⁸⁰ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 85

Sefîne'de, Celâleddin Ergün Çelebi'nin mürîdânı arasında, Âhîlik Teşkilâtı'nın kurucusu sayılan Ahî Evran⁹⁸¹ da zikredilmektedir. *Sefîne*'nin rivâyetine göre, Celâleddin Ergün Çelebi, mürîdi bulunan Ahî Evran'a bâzen "Ahî Evran",⁹⁸² bâzen de "Ahî Enver" diye hitâp buyurmaktaymış. Bunun hikmeti Çelebi'den suâl edildiğinde Çelebi; "Kardeşim, Mûsâ (a.s) izindedir. Çünkü O, bâzen yılan sûretinde asâ; bâzen de yed-i beyzâ gösterirdi. Yâni, onun mübârek, temiz ayağı, Firavun tabiâtlıların gözünde bir yılandır. Yed-i beyzâ temiz kalbi ise, münevver sâf sînesinin cebindendir"⁹⁸³ buyurarak Ahî Evran'a bâzen "Ahî Evran" bâzen de "Ahî Enver" diye hitâp etmesinin sebebini açıklamış.⁹⁸⁴

Esâsen de, Timur Kütahya'yı muhasara ettiğinde⁹⁸⁵, Ahî Evran'ın, "Ahî Evran" teşbîhine binâen bir ejderha sûretiyle Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi'ni müdâfaa ettiği; Timur'un Ahî Evran'ın mehâbetinden son derece korktuğu ve Ahî Evran ile görüşüp kendisinden özür dilediğinde ise Ahî Evran'ın Timur'a; "Allâh'ın ikrâmı, pâdişahın ikrâmından zengindir" buyurarak "Ahî Enver" teşbîhi gereğince "yed-i beyzâ" misâli Timur'un özrünü kabul ederek Timur'un Kütahya'yı yağmalamasına mâni olduğu rivâyet edilmektedir.⁹⁸⁶

⁹⁸¹ Gerek târîh kaynaklarını, gerekse mevlevî kaynaklarını göz önünde bulundurduğumuzda, XIII. yüzyılda yaşadığı tahmîn edilen, Hz. Mevlânâ ile görüşen ve Hacı Bektâş-ı Velî'nin (ö. 669 h./1271 m.) de talebesi olan Ahî Evran'ın Celâleddin Ergün Çelebi'nin mürîdi olması mümkün görünmemektedir.

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Ahî Evran nâmına ziyâretgâhlar bulunmaktadır. Kütahya'da da, Ahî Evran Zâviye ve Türbesi olarak tesis edilmiş bir ziyâretgâhdan kaynaklar bahsetmektedir. Mustafa Sâkîb Dede'nin, halkın çokça teveccüh gösterdiği bu makâmdan yola çıkarak Ahî Evran ile Celâleddin Ergün Çelebi'yi münâsebetlendirdiği düşüncesindeyiz.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 161, 192; Şahin, İlhan, "Ahî Evran", *DİA*, c. I, s. 529-530; Ocak, Ahmet Yaşar, "Hacı Bektâş-ı Velî", *DİA*, c. XIV, s. 455-458; Karakaya, Ebru, "Kütahya", *DİA*, c. XXVI, s. 584-587)

⁹⁸² "Evran", "yılan", "ejderha" anlamlarına gelmektedir.

⁹⁸³ Bu teşbîh, *Mesnevî*'de de yer bulmuştur. *Mesnevî*'nin III. cildi, 4244, 4246-4247. beyitlerinde;

"Âdemî, âsâ-yı Mûsâ gibidir. Âdemî İsâ'nın füsûnu gibidir. Onun zâhiri bir sopadır; lâkin boğazını açtığı vakit, kevn onun önünde bir lokmadır. Sen İsâ'nın efsûnundan havf ve savt görme; onu gör ki, ondan ölüm kaçıcı oldu" insan-ı kâmilin sûretinin cisim ve beşer olduğu; bâtını ve mânâsının ise yalnızca Hak olduğu açıklanmıştır. Nitekim, Hz. Mûsâ'nın âsâsının sûreti bir değnek iken, onun mânâsı bütün cihânı yutabilecek büyüklükte ve kuvvette azîm bir ejderhadır. Bunun gibi, insan-ı kâmilin bâtını Hak'dır. Şahiyâtıyla meşhûr Ebû'l-Hasan Harakânî (ö. 425/1033) *لو عرفتمني لسجدتني* [*Eğer siz beni bilse idiniz, bana secde ederdimiz*] buyurarak, bâtınının Hak olduğunu izhâr etmiştir. Bu meyânda Hz. Mevlânâ'nın da bir beyitini nakletmek yerinde olacaktır:

"Bu heykel-i âdem nikâbdır. Biz bütün secdelerin kiblesiyiz"

(Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. VI, s. 495-497)

⁹⁸⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 86

⁹⁸⁵ Sahîh Ahmed Dede, Timur'un, Celâleddin Ergün Çelebi'nin vefâtından 30 sene sonra, 805 h./1403 m. târihinde, Konya'dan Kütahya'ya geldiğini ve kışı burada geçirdiğini nakletmektedir.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 233)

⁹⁸⁶ Mustafa Sâkîb Dede, Ahî Evran'ın kabrinin ziyâretçisi çok mübârek bir mekân olduğunu belirtmektedir. Hattâ, bu zâtın zâviyesinin erzaklarının, Ergüniye Mevlevîhânesi'ne ilhak edildiği; zâviyede hizmetli bulunanların da mevlevî dervişlerinin hizmetinde bulundukları da rivâyet edilmektedir.

Sefîne'de, Celâleddin Ergün Çelebi'nin mürîdânı arasında, Ahî Erbasan isimli bir zâttan daha bahsedilir. Timur istilâsı esnâsında, memleketlerini terk ederek emîn bir memleket arayarak Anadolu'ya hicret eden ve Anadolu şehirleri arasında Kütahya ve Ergüniye Mevlevîhânesi'nin emniyetini duyanlar, mevlevîhâne misâfir olmuşlardır. Burada konaklayanların hizmetine Celâleddin Ergün Çelebi, Ahî Erbasan'ı tâyin etmiştir. Misâfirlerin cümlesine, Celâleddin Ergün Çelebi'nin himmetiyle hâlen ve kâlen mükemmelen hizmet ettiği rivâyet edilir. Bu durum, Çelebi'ye arzedilerek Ahî Erbasan'ın hizmetleri nakledildiğinde, Çelebi; "Muhlis Erbasan" buyurmuştur. Celâleddin Ergün Çelebi'nin bu iltifatına mazhar olan Ahî Erbasan; "Bu bende-i nâ-çize hâk-pây-ı lâ-mekân-peymâları olmak ma'nâsıyla erbasânlık aksâ'l-merâtib-i teşrîf-i cân-ı nâ-tüvândır. Yoksa, her ne ki bu bî-ser ü pâdan cilve-ger-i sâha-i Bürûz ola, bi'l-cümle Hazret-i Sultanım'ın eser-i hüsn-i teveccüh-i gavsâne-i bende-i pür-viraneleridir" ifâdeleriyle, hizmetinin ardında Celâleddin Ergün Çelebi'nin himmetinin bulunduğunu itirâf etmiştir.⁹⁸⁷

Celâleddin Ergün Çelebi, birgün mecliste dervişleriyle birlikteyken, sokaktan açık arttırma ile ev satan ve kaybolmuş paha biçilemez mücevherini bulan için müjde vaad eden bir tellâl geçmekteymiş. Çelebi dervişlerine tellâlî meclislerine çağırılmalarını emretmiş. Çelebi'nin huzûruna çıkan tellâla Çelebi, 20.000 dirhemlik ev için 2 dirhem verdiğini söylemiş. Çelebi'nin alay ettiğini düşünen tellâla Çelebi, kaybolan mücevherinin değerini suâl etmiş. Tellâl da, aslında kendinin bir mücevheri bulunmadığını itirâf etmek zorunda kalmış. Bunun üzerine Celâleddin Ergün Çelebi, *إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمَ الْجَنَّةَ* (Tevbe, 9/111) [*Şüphesiz Allâhu Teâlâ mü'minlerden mallarını, canlarını kendilerine verilecek Cennet karşılığında satın almıştır*]⁹⁸⁸ âyetini tefsir etmiş ve dünyâ ve içindekilerin Allâhu Teâlâ indinde

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 86)

⁹⁸⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 89

⁹⁸⁸ Tevbe Süresi'nin 111. âyetine *Mesnevî*'de de temâs edilmiş ve III. cildin 4101. beyitinde;

"Mal ve ten, fenânın dökülücüsü olan kardırlar; onun müşterisi Hak'dır ki Allâhu Teâlâ satın aldı" ifâdeleriyle yer bulan âyeti, Ahmed Avni Bey, mal ve tenin izâfî varlık meydanında eriyip yol olmaya mahkûm kar tâneleri gibi olarak ifâde eder. Allâhu Teâlâ da bu kemâl-i keremiyle o mal ve tenin müşterisidir.

Yine *Mesnevî*'nin I. cildinde, 2743-2759. beyitleri arasında nakledilen bir hikâyede de, Bağdat'a halîfeyi ziyârete giden bir bedevînin, halîfeye, evinde ve hayâtındaki kendince en kıymetli şey olan bir testi yağmur suyunu götürmesi anlatılır. Bedevî, halîfenin memleketinde kendi evlerindeki yağmur suyundan daha kıymetli ve lezîz Dicle Nehri'nin aktığını bilmediği için, kendi elindeki en kıymetli şeyi halîfeye götürmek istemiş ve halîfenin de bu hediyeyle hayran kalacağını düşünmüştür. İşte dünyâ hayâtındaki insan da, Allâhu Teâlâ'nın ihsânı olan bir testi yağmur suyuyla gururlanan bedevî gibidir. Oysa, insanoğluna ihsân edilen o bir testi su, Allâh'ın ilim ve mârifet deryâsından bir katre bile değildir. Şu durumda insanın üzerine düşense, vücûd testisinden Allâhu Teâlâ'nın yüce deryâsına bir yol açmaktır. Bunun için de, Allâhu Teâlâ'nın ilim ve mârifet deryâsından, vücûd testisine saf ve berrak suyu doldurabilen Hak dostlarıyla hem-meclis olmak esâstır.

hiçbir değeri olmadığını izâh etmiştir. Mâmâfih, bir dirhemlik bir sadaka mukâbilinde ise, bâkî kazançlar elde edilebileceğini; ebedî âlemin saraylarını iki dirhemlik bir eve tercih eden nefsinin aldanmış olduğunu da ifâde ettikten sonra, iki dirhemlik bir ev için tellâlık ederek, nefsinin de harâb ettiği için de tellâlî azarlamıştır. Bunun üzerine hatâsını anlayan tellâl, Çelebi'nin mürîdânı arasına katılmış; tellâlîliğini Celâleddin Ergün Çelebi'den öğrendiklerini ilân etmek için istimâl etmiştir.⁹⁸⁹

Vefatlarından önce, Kütahya'da bulunan bütün çelebileri mevlevîhânedede cem' etmiş; büyük bir ziyâfet tertip edilmiş; mukâbelenin ardından ise, Hz. Mevlânâ'nın;

يك كلاهى داشتم از لبلبو كم شد زمن
در میان دفتر قلب سلیمان یافتم

beytini okuyarak şerhettiği ve “ ‘Başa dönmek dışında son yoktur’ ilkesince- sondan başa döndük, zamanın ihtiyaçlarından kurtulduktan sonra, sınırlamaları ortadan kaldırmakla uğraştık. Velîahdımız, zâtımızın mahsülü, ömrümüzün meyvesi, zamanımızın hulâsası ve dinimizin burhanı olanı, kardeşlerimizin ve dostlarımızın işlerinde halîfe kıldık. Bildirdiklerimize yaptığımız uyarılara şahit olun” buyurarak oğlu Burhâneddin İlyâs Çelebi'yi velîahdı tâyin ettiğini ilân etmiştir. Çelebilere nasîhatte bulunduktan sonra, hırkasını giyip, sikkesini oğluna teslîm etmiş ve halvethânesine çekilmiştir. Bir müddette halvette kalan ve bu müddet içerisinde hastalığı ziyâdeleşen Celâleddin Ergün Çelebi'nin, vefâtından bir müddet önce hastalığı hafiflemiş ve bu sayılı günleri değerlendirmek isteyen çelebiler kendisinden bir semâ meclisi talep etmişler. Üç gün müddetince semâ, sohbet ve mârifet dolu bir meclis tertip edilmiş. Üç gün sonunda tâkatsiz kalan Celâleddin Ergün Çelebi, ölüm hoşluğunun akabinde tekrar rahatsızlanmış ancak sekerât-ı mevt hâlindeyken bile dervişân ve çelebiyâna nasîhatte bulunmaktan uzak durmamıştır. İşte bu mecliste, Çelebi'nin son nasîhatleri olan bu sözler, Mustafa Sâkîb Dede tarafından *Sefîne*'de nakledilmiş ve şerhedilmiştir.⁹⁹⁰

Bu sebeple de, *Mesnevî*'nin VI. cildin 4454. beyitinde de;

“Evvelen sana Cennet isti'dâdı gerekir; tâ ki Cennet'ten sana dirlik doğsun” ifâdeleriyle, Allâh yolunda malını ve nefsinin arzularını fedâ edip; Allâhu Teâlâ'yı cennet mukâbilinde kendine müşteri edip; bu sûretle de kişinin rûhuna bir dirlik doğup; insan-ı kâmillerin ilim ve irfanlarını fehm etmek isti'dâdı kazanabilmesi tavsiye edilmiştir.

(Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. VI, s. 452; c. XIII, s. 175; Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, s. 395-396)

⁹⁸⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 88

⁹⁹⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 89-92

Celâleddin Ergün Çelebi, 775 h./1373 m. târihinde vefat etmiştir. Vefatlarının ardından, oğlu Burhâneddin İlyas Çelebi postnişîn olmuştur.⁹⁹¹ Celâleddîn Ergün Çelebi'nin vefâtından önce ihvâna قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ (Nîsâ, 4/174) [*Ey insanlar! Size Rabbiniz'den mucizelerle peygamberler geldi*] âyetini okuduğu ve bu âyetle oğlu Burhâneddin İlyâs Çelebi'yi postnişîn tâyin ettiği rivâvet edilmektedir.⁹⁹²

b) Eserleri

Sefîne'de Mustafa Sâkıb Dede, Celâleddin Ergün Çelebi'ye âid olan eserlere yer vermiştir.

* **Gencnâme:** 40 beyitten müteşekkil bu mamnzûm eser, insan-ı kâmilî anlatmaktadır.⁹⁹³

* **İşâretü'l-Beşâre:** Mevlevî mukâbelesinin ihtivâ ettiği 18 rumûza işâret edip, bunları şerhetmektedir.⁹⁹⁴

* **Çihil Kelime-i Tayyibe:** Ayrıca Mustafa Sâkıb Dede, *Sefîne*'de, Celâleddin Ergün Çelebi'ye âid olan Arapça ve Farsça 45 hikmetli sözü şerhleriyle nakletmiştir. Ancak bu hikmetli sözlerin şerhlerinin Mustafa Sâkıb Dede tarafından mı yapıldığını ya da Celâleddin Ergün Çelebi'den mi nakledildiğini tesbit edemedik. Bu şerhler de müstakil bir risâle meydana getirebilecek hacimdedir.⁹⁹⁵

⁹⁹¹ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 104; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 236; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 29; Ergun, "*Ergün*", c. III, s. 1310

⁹⁹² Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 102; Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 51

⁹⁹³ *Gencnâme*'nin, bâzı ifâdeleri sebebiyle Celâleddin Ergün Çelebi'ye âid olmadığını; büyük bir ihtimâlle Yûsuf Sîneçâk'ın (ö. 953 h./1546 m.) mürîdânından "Fâizî" mahlasını kullanan biri tarafından kaleme alındığını; şiirin sonundaki Celâleddin Ergün Çelebi'yi öven beyitin ise şiire sonradan dâhil edilerek şiirin Celâleddin Ergün Çelebi'ye mâl edilmeye çalışıldığını iddiâ etmektedir.

(Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 67-68; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 123)

⁹⁹⁴ Abdülbâki Gölpınarlı'ya göre, bu risâle, mevlevî mukâbelesi son şeklini aldıktan sonra kaleme alınmıştır ve Celâleddin Ergün Çelebi'ye âid olması mümkün görünmemektedir.

(Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 77-83; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 123)

⁹⁹⁵ Abdülbâki Gölpınarlı, Celâleddin Ergün Çelebi'ye âid bu ifâdelerin asıllarının da Mustafa Sâkıb Dede'nin üslûbunu taşıdığını iddiâ etmekte ve bu ifâdelerin Celâleddin Ergün Çelebi'ye âidiyetinden şüphe duyduğunu beyân etmektedir. (Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 67, 68-75; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 123)

2) Burhâneddin İlyâs Çelebi (d. 729 h./1329 m. - ö. 797-798 h./1394-1395 m.)

Celâleddin Ergün Çelebi'nin (ö. 775 h. /1373 m.) oğlu olan Burhâneddin İlyâs Çelebi, babası 29 yaşındayken, 729 h./1329 m. târihinde doğmuştur.⁹⁹⁶ 46 yaşındayken, babasının işâretiyle Kütahya Mevlevîhânesi postnişini olmuştur.⁹⁹⁷ *Sefîne*, Celâleddin Ergün Çelebi sonrasında, Burhâneddin İlyâs Çelebi zamânında da, mevlevîhâne her hangi bir mesele yaşanmadığını; Çelebi Âilesi üyelerinin, Alâeddin Çelebi'nin, Muzafferüddin ve amcazâdesi Zeynüddin Çelebiler'in (ö. 828 h./1424 m.) Burhâneddin İlyâs Çelebi'ye tereddütsüz biat ettiklerini; Burhâneddin İlyâs Çelebi'nin de babası ve şeyhi Celâleddin Ergün Çelebi'den aldığı maddî-mânevî eğitim ve terbiye ile mevlevîhânenin idâresinde ve ihvânın terbiyesinde Celâleddin Ergün Çelebi'nin yokluğunu aratmadığını; hattâ eski vatanına/makâmına ric'at etmişçesine mükemmelen mevlevîhânenin idâresini, dervişlerin terbiyesini yerini getirdiği rivâyet etmektedir.⁹⁹⁸

Burhâneddin İlyâs Çelebi'nin aklî, naklî ve keşfî ilimlerde, özellikle rüyâ tâbirinde “Yûsuf-ı Sıddîk-i Sâni” derecesinde olduğu; meclislerinin hergün rüyâlarını tâbir ettirmek ve bu yoldaki müşküllerinin cevâbını almak isteyenlerle dolduğu; Burhâneddin İlyâs Çelebi'nin de bu sıkıntıları açık bir şekilde gidererek “İsânu'l-gayb ve tercümânu's-sırr” şöhretiyle bilindiği ve “Şeyhü'l-ledün” ünvanıyla anıldığı aktarılmaktadır.⁹⁹⁹

Burhâneddin İlyâs Çelebi'nin “Şemseddin Tebrîzî'nin sırrı”na vâkıf olduğu halk arasında yayılmaya başladığında mevlevîhâneye müntesib olanlar artmış; aynı zamanda mevlevîhâne muhtaçların, yetimlerin kimsesizlerin barınağı olmuştur. Çelebi'ye bu ihtiyaçları nasıl karşıladığı suâl edildiğinde; وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ (Talâk, 65/2-3) [Kim Allâhu Teâlâ'dan korkarsa Allâhu Teâlâ ona bir çıkış yolu ihsân eder. Ve ona beklemediği yerden rızık verir] âyetiyle cevap vermiştir.¹⁰⁰⁰

⁹⁹⁶ Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 214

⁹⁹⁷ Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 225

⁹⁹⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 92, 97

⁹⁹⁹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 97

¹⁰⁰⁰ *Sefîne*'de, Burhâneddin İlyâs Çelebi, zenginliği ve iktidârı nedeniyle, Abbâsîler Dönemi'nde vezirlik başta olmak üzere çeşitli makâmlarda görev yapmış ve son derece zengin olan Bermekî Âilesi'ne benzetilmiştir. (bkz: Yıldız, Hakkı Dursun, “Bermekîler”, *DİA*, c. V, s. 517-519; Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 98)

Celâleddîn Ergün Çelebi'nin vefâtından önce dervişlere *قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ* (Nîsâ, 4/174) [*Ey insanlar! Size Rabbiniz'den mûcizelerle peygamberler geldi*] âyetiyle, görev müddetinin sona erdiğini ve halifesini işâret ettiği kaynaklarda belirtilmektedir.¹⁰⁰¹ Bir semâ' meclis esnâsında, Burhâneddin İlyas Çelebi'nin de *حان حين الارتحال* [*yolculuk vakti yaklaştı*] ifâdesi¹⁰⁰² eşliğinde nâra attığı ve bu şaşırtıcı olayın birkaç gün sonrasında da Çelebi'nin 68 yaşında¹⁰⁰³ vefat ettiği hikâyeye edilmektedir. Kaynaklar, olayın ardından dervişlerin *حان حين الارتحال* ifâdesini incelediğini ve bu ifâdenin Burhâneddin İlyas Çelebi'nin vefat târihi olduğunu şaşkınlıkla gördüklerini nakletmektedir.¹⁰⁰⁴ Burhâneddin İlyas Çelebi, henüz hayattayken kendi vefâtına târih düşmüştür.

Vefat târihi, kaynaklarda 797¹⁰⁰⁵ -798 h./1394-1395 m. olarak belirtilmektedir.¹⁰⁰⁶ Vefatlarından sonra, amcazâdesi Zeynüddin Çelebi (ö. 828 h./1424 m.) postnişîn olmuş ve Burhâneddin İlyas Çelebi için şu târihi düşmüştür.¹⁰⁰⁷

*Hazret-i Burhân-ı dîn dil-penâh
Azm-i dâru'l-kurb-ı ulyâ eyledi*

*Seyr olup câm-ı hayât-ı âleme
Terk-i îş-i bezm-i dünyâ eyledi*

*Derd-mendân-ı reh-i ecdâdın
Eşk-i çeşmin seyl ve deryâ eyledi*

*Bülbülân-ı gülşenîn feryâddan
Hicr ile mersiye-gûyâ eyledi*

*Cânını cânâna edip rû-nümâ
Zâd-ı râhîn-i hûş-ı müheyyâ eyledi*

*Hân hînu'l-irtihâlibendeye
Zâhiren temhîd-i ihyâ eyledi*

¹⁰⁰¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 102; Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 51

¹⁰⁰² Bu ifâdenin *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*'nin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi no: 9620 ve no: 1247 numaralı nüshalarında *حان حين الارتحال* şeklinde geçtiği belirtilmektedir. (Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 52, dpnt. 7)

¹⁰⁰³ Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 231

¹⁰⁰⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 102; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 16; Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 52

¹⁰⁰⁵ Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 52

¹⁰⁰⁶ Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 231; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 16. *Sefîne*'de 18 sene postnişînlik yaptığı bilgisi bulunmaktadır. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 102)

¹⁰⁰⁷ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 102; Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 53

*Lîk târîh-i vefat olup dirîğ
Meşhedîn mir'ât-ı rü'yâ eyledi*

Hayatının bir döneminde, babası Celâleddin Ergün Çelebi (ö. 775 h. /1373 m.), dedesi İlyas Paşa (ö. 773 h./1371 m.) ve büyük amcası Hızır Paşa (ö. 773 h./1371 m.)'nın himâyesinde bulunan Burhâneddin İlyas Çelebi, Dîvânî Mehmed Çelebi'ye (ö. 936 h./1529 m.) ulaşamamıştır. Ancak Burhâneddin İlyas Çelebi'nin zühd, takvâ, verâ, kerâmâtı hakkında Dîvânî Mehmed Çelebi'ye ulaşan rivâyetler neticesi şu şiiri inşâd ettiği, kaynaklarda elimize ulaşan bilgiler arasındadır.¹⁰⁰⁸

*Lisânü'l-gayb idi yek-ser vücûdu
N'ola bürhân-ı dîn olsa nişânı
O olup feryâd-res-i nezdîk ü dû-reh
Demişler nâmına İlyâs-ı Sâni*

Burhâneddin İlyas Çelebi'nin dedesi İlyas Paşa ile uzun zamân geçirebilmiş olması sebebiyle, İlyâs Paşa'dan müstefîd olabilmıştır. İlyâs Paşa'nın da torununun terbiyesinde büyük emek sarfettiği ve onu gayretlendirmek ve tesellî etmek için sık sık الحمد لله على الحال و الماضى قد زال و من يدري المستقبل [Geçmişe ve şimdiye şükürler olsun, geçtiler, geleceği ise bilmiyoruz] şeklinde duâ ettiği rivâyet edilmektedir.¹⁰⁰⁹

Şiirlerinde “Burhân” mahlasını kullanan Burhâneddin İlyâs Çelebi'nin, işitilmemiş/ulaşılamamış müretteb bir Dîvân'ının olduğu Esrar Dede'den edindiğimiz bilgiler arasındadır.¹⁰¹⁰ Aynı zamanda *Sefîne*'de Burhâneddin İlyas Çelebi'ye âid olan bazı vaaz ve nasihat örneklerine de yer verilmiş ve bu nasihatlerin asırlar sonra dahi canlılığını korudukları; muhibbânın intisâbına ve müridânın sorularının cevâbına vesile oldukları ifâde edilmiştir.¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 98; Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 52

¹⁰⁰⁹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 100

¹⁰¹⁰ Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 53

¹⁰¹¹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 99-100

3) Zeynüddin Çelebi (ö. 828 h./1424 m.)

Burhâneddin Çelebi'den (ö. 797-798 h./1394-1395 m.)sonra Kütahya Mevlevîhânesi şeyhi olan Zeynüddin Çelebi'nin doğum târihi hakkında kesin bir bilgimiz bulunmamaktadır. İlyâs Paşa'nın, oğlu Şâh Melik'ten olan torunudur.¹⁰¹² Dolayısıyla Celâleddin Ergün Çelebi'nin de yeğeni olmaktadır. Mevlevî Tarîkatı'nda en ziyâde kerâmet gösterenlerden¹⁰¹³ olduğu rivâyet edilen Zeynüddin Çelebi, amcası Celâleddin Ergün Çelebi, amcazâdesi Burhâneddin İlyâs Çelebi ile Muzafferüddin Çelebi'nin tadrîsinden geçmiştir.¹⁰¹⁴

Burhâneddin İlyâs Çelebi'nin vefâtından sonra Kütahya Mevlevîhanesi postnişîni olan Zeynüddin Çelebi, ihvânın terbiyesiyle 25 sene meşgul olmuştur. II. Yâkub Çelebi'nin vefâtından ve Germiyanogulları'nın dağılmasından önce¹⁰¹⁵, 828 h./1424 m.târihindeZeynüddin Çelebi vefat etmiş, Burhâneddin İlyâs Çelebi'nin ayakucuna defnedilmiştir.¹⁰¹⁶ Ancak, Timur'un yağmalamaları ve siyâsî karışıklıktan Mevlevîhâne ve mevlevîler de etkilenmişlerdir. Muzafferüddin Çelebi ve Alâeddin Çelebiler başta olmak üzere Çelebi Âilesi fertlerinin bir kısmı vefat etmişler, Konya'ya dönmüşler, bir kısmı da özellikle Mevlevîliğe hizmet etmek amacıyla çeşitli memleketlere dağılmışlardır.¹⁰¹⁷ Dolayısıyla da Kütahya Mevlevîhânesi bu târihten sonra bir türbedâr aracılığıyla varlığını sürdürebilmiştir.¹⁰¹⁸ 950 h./1543 m. târihinden itibaren Konya'dan Kütahya'ya gönderilen İbrâhim Dede (ö. 1010 h./1601 m.) ve dâmâdı Ulûfecizâde Mehmed Dede (ö. 1060 h./1650 m.) isimli dedeler tarafından mevlevîhâne ihyâ edilmiştir.¹⁰¹⁹

Kaynaklarda Zeynüddin Çelebi'ye âid olan şu rubâîye;¹⁰²⁰

بی روی تو مرآت دل ما چه کند
کر دیده بحالیت و اما چه کند
هر سر که شد آسوده ظل کرم

¹⁰¹² KMMA, dosya no: 51, belge no: 29

¹⁰¹³ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 224

¹⁰¹⁴ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 102

¹⁰¹⁵ Germiyanogulları hükümdârı II. Yâkub Bey 832 h./1429 m. târihinde vefat etmiştir. (Germiyanogulları hakkında bilgi için, Varlık, Mustafa Çetin, "Germiyanogulları", *DİA*, c. XIV, s. 33-35)

¹⁰¹⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 106

¹⁰¹⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 105-106

¹⁰¹⁸ İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 240

¹⁰¹⁹ KMMA, dosya no: 51, belge no: 29; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 240; Özönder, Hasan, "Kütahya Mevlevîhânesi", *SÜTAD*, sy: 2, Konya, 1996, s. 75-76

¹⁰²⁰ Ali Enver, *a.g.e.*, s. 89-90; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 223-224

[*Senin yüzün olmadan gönül aynamız ne yapsın? Göz yerinde olsa da ne yapabilir? Ey tahkik Tûbâsı! Senin kereminin gölgesinde dinlenen her baş, söyle ne yapsın?*] ve Burhâneddin İlyâs Çelebi'nin vefâtının ardından düştüğü ve Burhâneddin İlyâs Çelebi bölümünde yer verdiğimiz târihe yer verilir.¹⁰²¹

4) Alâeddin Çelebi

Sefîne'nin aktardığı bilgiye göre İlyâs Paşa'nın oğlu olan Alâeddin Çelebi¹⁰²² hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. *Sefîne*'de ise, Alâeddin Çelebi'nin mevlevî terbiyesi içerisinde yetiştiğini, ancak Celâleddin Ergün Çelebi gibi âilenin sâhip olduğu maddî servete îtibar etmeyerek kendi çabalarıyla ticâret ve zirâatla uğraştığı anlatılmaktadır. Çeşitli zamanlarda dervişlerle gezilere çıkmaktan hoşlandığı anlatılır; bu sohbetlerde va'z, nasîhat, ibret ve hikmetlerden gayrıya yer verilmediği ve ne zaman bu sükûnet bozulmaya kalkılsa Çelebi'nin “Hikmetsiz devlet, Ahkemü'l-Hâkimîn'e (Allâhu Teâlâ) itâatsizlik; velâyetsiz dostluk da, Allâh'ın emânetine hıyânettir” cevâbını verdiği rivâyet edilmektedir.¹⁰²³

Zeynüddin Çelebi'nin vefâtının ardından mevlevîhânenin postnişînsiz kalması; çıkan siyâsî karışıklıklar; dervişân ve muhibbânın yaşadıkları sıkıntılar, onları Alâeddin Çelebi'ye sığınmaya sevk etmiş ancak Alâeddin Çelebi; “Bir zamanlar Rum ülkesinde zâlim Timur'un varlığı söneceği zaman, yılanların dostlara saldırdığını görmek o kadar zordur ki; bu, kötülük nisbeti ve asâletin ölümüdür” buyurarak, yakın bir zamanda vefat edeceğine işâret etmiş ve dediği gibi olmuştur.¹⁰²⁴

Kütahya Hisar Bey/Saray Câmii civârına defnedildiği rivâyet edilmektedir.¹⁰²⁵ Ancak kabrinin bulunduğu mahal hakârete uğramış; devrin yöneticileri kabri bir mezbeleye döndürmüşler ve ziyâretine engel olmuşlardır. Ancak bu saygısızca davranışlarda bulunanların çeşitli belâlara ve sıkıntılara uğramış oldukları; bununla birlikte kabre ve

¹⁰²¹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 102

¹⁰²² Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 108; Sahîh Ahmed Dede'de, Alâeddin Çelebi'nin İlyâs Paşa'nın oğlu olduğu bilgisini teyid edemedik. Zirâ, Sahîh Ahmed Dede'de, İlyâs Paşa'nın evlâtlarını Celâleddin Ergün Çelebi ve Tâhire Hanım olarak kaydetmektedir.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 209, 211, 213)

¹⁰²³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 107

¹⁰²⁴ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 107-108

¹⁰²⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 108

Alâeddin Çelebi'nin rûhâniyetine saygı gösterenlerinse sıkıntılarından kurtularak rahatladıkları rivâyet edilmektedir.¹⁰²⁶

5) Muzafferüddin Çelebi

Sefîne'den başka herhangi bir kaynakta hakkında bilgiye rastlayamadığımız Muzafferüddin Çelebi Kütahya Çelebileri'ndendir. Babası ve doğum târihi hakkında elimizde bilgi bulunmamaktadır.¹⁰²⁷

Sefîne'de nakledildiğine göre Muzafferüddin Çelebi, konuşma çağına gelmemiş bir bebek iken “hû hû” diyerek zikretmekte ve uykusundan uyandığında “hû” zikrini duymaksızın rahatlayamamaktadır. Bebek iken en önemli eğlencesi “hû” zikri olan Muzafferüddin Çelebi, sonraki dönemlerde “ism-i Celâl”i zikretmekle teskin olmaya başlamıştır. Kendisinde büyüklerinden Ulu Ârif Çelebi'nin bâzı özelliklerinin bulunduğu bahsedilir. Muzafferüddin Çelebi, toprakla oynamaya başladığında âilesinin yakınlarından birinin vefat haberini aldığı, ya da Muzefferüddin Çelebi bir değnek ya da ney üzerine binse âilesinin bir sefere çıktığı rivâyet edilmektedir.¹⁰²⁸ Ulu Ârif Çelebi'nin de çocukken bu gibi özellikleri olduğunu kaynaklar aktarmaktadırlar.

Muzafferüddin Çelebi, Çelebi Müeyyed ile özel bir sohbet esnâsında, Kadir Gecesi'nin feyiz ve sırlarından bahsedip, semâ ve safâ ile vecd içerisinde bulunduktan bir süre sonra; birlikte müşâhede ettikleri için teşekkür ve hâlin devamı için duâ etmek için Muzafferüddin Çelebi'nin huzûruna çıktığında Muzafferüddin Çelebi; “Evet sizin duânız makbûldür. Çünkü büyük Hünkâr'ın gölgesi dâim ve ebedîdir. Gelgelelim bizim gölgeliğimizi onun yakınına kurmuşlar ne güzel. Bu meclisin dostlarına hayırlar olsun” buyurmuş ve bu durum karşısında üzülen Müeyyed Çelebi'yi teselli etmek için de; “Nihâî çâre ağlamaktır. Dostlar bize gerektiğinden fazla îtimât etmesinler! Ârifler fânileri sevmezler. Kim ki fâni olana bağlanırsa Hak'tan gâfil olur. ‘Her nerde olursanız O sizinledir’ sırrından akıllı olanlar ayrılmazlar. هُوَ الظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ (Hadîd, 57/3) [*O; zâhir ve bâtındır*] Kim zâhirden

¹⁰²⁶ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 108

¹⁰²⁷ Seyyid Fâzıl Mehmed Paşa'nın *Şerh-i Hakâyık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ* isimli eserinin son kısmında Mevlvî silsilesi hakkında bilgi verirken “Çelebi Muzafferüddin Cenâb-ı Âdil Ekber” başlığı altında, Emir Ârif Çelebi'den sonra postnişîn olan Emir Âdil Çelebi'yi (d. 695 h./1295 m. - ö. 770 h./1368 m.) kastederek, *Sefîne*'de bulunan Muzafferüddin Çelebi menkıbesini aktarmıştır.

¹⁰²⁸ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 109

ve bâtından uzak kalmaktan kurtulursa gerisi çok kolaydır” buyurarak Müeyyed Çelebi’nin gönlünü almıştır.¹⁰²⁹

Çelebi Müeyyed bir gece rüyâsında Muzafferüddin Çelebi’yi yüksek bir köşkte evliyâ arasında görmüş ve Muzafferüddin Çelebi’nin vefâtının yaklaştığını anlamış. Bu rüyâyı kendisine nakletmeye hazırlanırken Muzafferüddin Çelebi, Müeyyed Çelebi’ye rüyâyı anlatmış ve bir büyük kerâmet daha göstermiştir. Ve kısa bir zaman zarfında da vefat etmiştir.¹⁰³⁰

Kabri, Alâeddin Çelebi’nin kabri yakınındadır. Vefâtından sonra kabrini ziyâret edenlerin cennet râyihâlarını kokladıkları; ney üflendiğini ve kudüm vurulduğunu duyduklarını; Alâeddin Çelebi’nin kabrinde olduğu gibi, Muzafferüddin Çelebi’nin rûhâniyetine saygı gösterenlerin de iki cihân arzûlarına ve huzûra kavuştuklarını rivâyet etmektedirler. Bunun hilâfına saygısızlık edenlerin de başlarına türlü musîbet ve sıkıntılar geldiği rivâyetler arasındadır. Bunlar arasında beldenin ileri gelenlerinden birinin oğlu da bulunmaktadır ki; bu kimse değnekle sandukalara vurduğu esnâda sara hastalığına tutulmuştur. Mevcut hiçbir tedâvinin fayda etmediği, aksine hastalığını şiddetlendirdiği görülmüş ve maddî-mânevî acılar içerisinde vefat etmiştir.¹⁰³¹

6) Çelebi Müeyyed

Kütahya çelebilerinden olan Müeyyed Çelebi, Alâeddin Çelebi’nin kızkardeşinin oğludur. Celâleddin Ergün Çelebi’nin terbiyesinde yetişmiştir.¹⁰³²

Sefîne’den başka kaynaklarda hakkında bilgiye ulaşamadığımız Müeyyed Çelebi’nin Muzafferüddin Çelebi ile de sohbet arkadaşlığı bulunduğunu; Müeyyed Çelebi’nin rüyâ tâbirlerinde mahâretini “Muzafferüddin Çelebi” bahsinde aktarmıştı.¹⁰³³

¹⁰²⁹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 110-111

¹⁰³⁰ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 111

¹⁰³¹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 111

¹⁰³² Alâeddin Çelebi’nin İlyas Paşa’nın oğlu olduğu bilgisini kabul edersek; Müeyyed Çelebi de İlyas Paşa’nın kızı olan Tâhire Hanım’ın (d. 706 h./1306 m. - ö. 751 h./1350 m.) oğlu olması icâb eder. Ancak Tâhire Hanım, amcası Hızır Paşa’nın oğlu Çelebi Mehmed Paşa’yla evlenmiş; Çelebi Mehmed Paşa’nın vefat eden eşinden olan ve 7 yaşında annesiz kalan oğlu Çelebi Ahmed Paşa’ya annelik etmiş ve bu evlilikten 729 h./1328 m. târihinde Yakûb Hân Germiyanî dünyâya gelmiştir. Yâni kaynaklarda, Tâhire Hanım’ın Müeyyed isminde bir evlâdından bahsedilmemektedir. Bu durum, Alâeddin Çelebi’nin İlyas Paşa’nın oğlu olduğu bilgisinin doğruluğunu da sıkıntıya sokmaktadır. (Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 107, 111; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 209, 214, 215, 221)

Sefîne'de, Müeyyed Çelebi'nin münzevî bir kişiliği olduğu ve zaman zaman yalnız başına ve tenhâ yerlerde gezmeye çıktığı anlatılır. Ancak bu geziler esnâsında Müeyyed Çelebi'yi görenlerin, kendisine sâlih kimselerden oluşan kalabalık bir topluluğun eşlik ettiğine şahit oldukları rivâyet edilmektedir.¹⁰³⁴

Kütahya'da birçok sıkıntı ve kargaşaya, hattâ mevlevîhânenin fetret devrine girmesine sebep olan Timur saldırısı esnâsında, Kütahya'da bulunan çelebilere göç etme, Kütahya'yı terk ederek Konya'ya dönme izni verildiğinde Müeyyed Çelebi'nin;

مؤید با مظفر پیروی کن
مولوی خودراروی کن

[*Müeyyed Muzaffer ile yürüdü, gitti.*] buyurarak, Muzafferüddin Çelebi ile birlikte “gülşen-i âcilden, cennet-i âcil”e hicret edeceklerine işâret etmiş ve işâret ettiği gibi de gerçekleşmiştir. Alâeddin Çelebi, Muzafferüddin Çelebi ve Müeyyed Çelebi üçü birlikte aynı mahâlde medfûndurlar.¹⁰³⁵

7) Âbide Veliyye

Kütahya'nın hanım çelebilerinden olan Âbide Veliyye'nin künyesi *Sefîne*'de Âbide binti Âbid'dir.¹⁰³⁶

Mevlevî terbiyesi içinde yetişmiş bir hanım olan Müeyyed Çelebi'nin, gençlik döneminde ciddî bir hastalığa yakalandığı; tıbbî olarak yapılabilecek her şey yapıldıktan sonra çevresindekilerin mânevî yardımları devam ederken kendisinin derin bir tevekkül gösterdiği ve “Ümitsizlik, insanların elbisesidir. Korku, dehşet ise insan olmayanların elbisesidir” ifâdesini kullanarak bunu kanıtladığı rivâyet edilir. Bu derin tevekkül netîcesinde de, Allâhu Teâlâ Âbide Veliyye'ye sıhhat bahşederek nimetlendirmiş, Âbide Veliyye bir müddet daha hayâtını devam ettirmiştir.¹⁰³⁷

¹⁰³³ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 110-111

¹⁰³⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 111

¹⁰³⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 111-112

¹⁰³⁶ *Sefîne*'deki çelebilerin sıralanışı itibariyle Alâeddin Çelebi'nin eşi olabileceğini düşünüyoruz. Zirâ, *Sefîne*'de Âbide Veliyye'den sonra Alâeddin Çelebi'nin oğlu Tâhir Çelebi, öncesinde de Alâeddin Çelebi ve yeğeni Müeyyed Çelebi'nin menâkıbı bulunmaktadır. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 107-113)

¹⁰³⁷ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 113

Kütahya Hisar Bey/Saray Câmii civârına defnedildiği kanâatini taşıdığımız Âbide Veliyye'nin kabrinin özellikle hanımlar tarafından çok teveccüh gördüğü rivâyet edilmektedir.¹⁰³⁸

8) Esrük Sultan

Asıl adı Tâhir Çelebi olan “Esrük Sultan”, Alâeddin Çelebi'nin oğludur. Doğuştan meczûb tabîatlı olduğundan “Esrük Sultan” olarak anıldığı rivâyet edilmektedir.¹⁰³⁹

Mevlevîhânenin içerisinde Esrük Sultan için bir inzivâ mekânı tahsis edildiği; kendisinin orada mukîm olduğu; çevresinden kendisini ziyârete gelenlerin “Onun yanına her giren orada rızık bulur” diyerek Esrük Sultan'ın mânevî tarafına işâret ettikleri rivâyet edilmektedir.¹⁰⁴⁰

Vefâtının ardından mevlevîhânede medfûn olduğu yerin civârına bâzı devlet adamlarının ve âilelerinin defnedildiği; daha sonra da bu kabirlerin üzerine türbe inşa etmek teşebbüsünde bulunulduğunda ise, herhangi bir sebep olmaksızın bu türbelerin yıkıldığı; ve bâzı dönemlerde de devlet büyüklerinin Esrük Sultan'ın kabrini tâmir ettirmek arzûsuyla gayr-i müslim işçileri görevlendirdiği ancak bu işçilerin hummâya tutularak görevlerini tamamlayamadıkları rivâyet edilmektedir.¹⁰⁴¹

9) Ahî Muhammed Sâdık

Aslen Kütahya eşrâfından olan bu zât, zengin bir âileye mensuptur. Âhi Muhammed Sâbık adında bir de kardeşi vardır.¹⁰⁴²

Muzafferüddin Çelebi meşîhatinde, malvarlığını terk ederek, kendisine hilâfet verilmiş olmasına rağmen, hırka ve külâh giymek sûretiyle dergâhın hamamında “külhanlık” görevini üstlenmiş ve bu görevi ömrünün sonlarına değin devam ettirmiştir.¹⁰⁴³

¹⁰³⁸ *Sefîne*'de, Âbide Veliyye'nin “harem-i dârü'l-imâre-i mesfûrenin mâ-beyni'l-bâbeyninde” medfûn olduğu ibâresi bulunmaktadır. “Dârü'l-imâre-i mesfûrenin” ise Kütahya Hisar Bey/Saray Câmii olduğunu düşünmeteyiz. (Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 113)

¹⁰³⁹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 113

¹⁰⁴⁰ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 113-114

¹⁰⁴¹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 114

¹⁰⁴² Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 114-115; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 29; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 12

¹⁰⁴³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 115; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 29; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 12

Bu görevdeki samîmiyetini anlatan bir olay nakledilmektedir: Ahî Muhammed Sâdık'ın külhanlık yaptığı günlerde, bir akşam vakti mevlevîhânede hiç odun kalmadığı görülür. Vakit geçmiş olduğundan satın alma imkânı da bulunmamakta ve ihtiyâç duyulmaktadır. Bunun üzerine Ahî Muhammed Sâdık'ın elindeki mumla hamamı uzun bir süre ısıttığı rivâyet edilmektedir. “Selâmet, kurtuluş melâmettedir, ayıplanmadadır” mazmûnuyla amel edip, sırrını kimselerle paylaşmamıştır. Ancak ihtiyâç olan odun, satın alındıktan sonra da odunlarda bir azalma görülmemesi üzerine Ahî Muhammed Sâdık'ın sırrı ortaya çıkmış ancak bu sırrın kulaktan kulağa yayılması neticesinde, Ahî Muhammed Sâdık'ın “aşk”ıyla külhanı ısıtan mum sönmüştür.¹⁰⁴⁴

Ömrünün sonlarına doğru, dervişân kendilerine birkaç gün dinlenme tekîlf ettiklerinde şu kıt'a ile karşılık vermiştir:

من بکلشن ندهم کلخن کرما به یار
تا میان من و او کرم بماند هربار
دیده کرما به عکش دل پر غم کلخن
کی توانم که شوم بادل و دیده بیکار

[Ben gül bahçesine değışmem yârin hamamını, benimle onun arasında her zaman kerem kalsın yeter ki. Aksinin hamamının gözü külhanın gamla dolu gönlüdür. Gönül ve gözle nasıl savaşıyım?]¹⁰⁴⁵ Ahî Muhammed Sâdık'ın vefâtından önce, kendi eliyle şu kıt'ayı kaleme aldığı da rivâyet edilir:

صرصر آفت شهرت چووزیداز کلخن
پس کجاماندازان شمع دلمرامامن
کفتمش چاره زیروانه بپرس ای پر سوز
کفت پرسیدم و فرمودهمانا مردن

[Külhandan şöhet âfetinin fırtınası esince, gönül mumum nasıl güven içinde olabilir? Ona dedim: “Çâreyi kelebekten sor ey kanadı yanmış!” Dedi: “Sordum da, ‘Ölmek’ dedi”]¹⁰⁴⁶

¹⁰⁴⁴ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 115

¹⁰⁴⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 115; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 30; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 12

¹⁰⁴⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 116; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 30; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 13

C. DİĞER MEVLEVÎHÂNELERDE VAZİFE YAPMIŞ ÇELEBİLER

Sefîne'de, Konya'daki zâviyelerde postnişîn olarak vazîfe yapmış veyâ zâviyelerin tesîsinde maddî-mânevî yardım ve ihsânlarda bulunmuş; Konya hâricindeki mevlevîhânelerde vazîfelendirilmiş; Mustafa Sâkîb Dede'nin husûsî münâsebeti bulunan çelebilere de yer verilmiştir. Ancak, *Sefîne*'deki fihristte Cemâleddin Çelebi ile Zincirşiken Muhammed Çelebi arasında, Abdülcemil Çelebi ve Abdülcilil Çelebi isimlerinde, Kâhire Mevlevîhânesi'nde postnişîn olarak vazîfe yaptıkları belirtilen iki çelebi efendi zikredilmektedir. Kâhire Mevlevîhânesi târihlerini de incelememize rağmen, bu iki çelebi efendi ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Esâsen *Sefîne*'deki bilgilerden de bir netîceye ulaşmamız mümkün olmadığından, Abdülcilil Çelebi ile Abdülcemil Çelebi'nin tercüme-i hâline yer veremedik.

1) Emîr Zâhid Çelebi (ö. 811 h./1408 m.)

Ulu Ârif Çelebi'nin torunlarından olduğunu *Sefîne*'nin kaydettiği Emîr Zâhid Çelebi,¹⁰⁴⁷ Mevlevî zâviyelerinden en önemlilerinden olan Şems Zâviyesi¹⁰⁴⁸ ve Karaman Mevlevîhânesi'nde/Mâder-i Mevlânâ Zâviyesi'nde¹⁰⁴⁹ postnişîn olarak hizmet etmiştir.

¹⁰⁴⁷ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* eserinde, önce Şems Zâviyesi'nde daha sonra da Karaman Mevlevîhânesi'nde vazîfe yapan Emîr Zâhid Çelebi'nin, Ulu Ârif Çelebi'nin oğlu olduğunu kaydetmektedir. Ancak Ulu Ârif Çelebi'nin Emîr Zâhid isminde bir oğlu bulunmamaktadır. Ve *Sefîne*'deki "Ulu Ârif Efendi cenâb-ı velâyet-meâbının ahfâd-ı kirâmından" ifâdesi açıkça Emîr Zâhid Çelebi'nin, Ulu Ârif Çelebi'nin torunlarından olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, kaçınıcı kuşaktan torunu olduğu bilgisine ulaşamadık.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 204; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 330)

¹⁰⁴⁸ **Şems Zâviyesi:** Genel olarak mevlevîhâneler; vazîfe, işleyiş, binâ îtibariyle âsitâneler ve zâviyeler olarak tasnife tâbi tutulurlar. Âsitâneler, içerisinde 1001 günlük çile çıkarılan; derviş yetiştirilen; dervişlerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek mimârîye (Semâhâne, türbe, çilehâne, hücreler, selâmlık ve harem dâiresi, matbah, kiler, meşkhâne) sâhip bulunan; geniş bir alan üzerine inşa edilmiş olan mevlevîhânelerdir. Zâviyeler ise, küçük mevlevî tekkeleridir. Zâviyelerde, çile çıkarılmamış, derviş yetiştirilmemiştir. Tasavvuf geleneğinde zâviye daha çok dervişlerin yaşadığı ve yolcuların misâfir edildiği binâlar olarak fonksiyon icrâ etmektedir. Mevlevî geleneğinde de zâviyelerin çile çıkarılmamakla berâber, dervişlerin semâ meşk ettiği; ney üflediği; kudüm vurduğu ve âyin okuduğu ve genellikle bir Mevlevî büyüğünün türbesi civârına tesis edilmiş mevlevîhânelerdir. Son dönem mevlevî büyüklerinden ve bu konuda önemli çalışmalar yapmış isimlerinden Feridun Nâfîz Uzluk ise bir makâlesinde mevlevîhâneleri 4 grupta tasnif etmiştir ki;

1) Konya Mevlânâ Dergâhı 2) Âsitâneler 3) Zâviyeler 4) Türbeler.

Ancak, genel tasnif âsitâneler ve zâviyeler şeklindedir. Ayrıca genellikle zâviyeler de bir mevlevî büyüğü türbesi civârına binâ edilmiş olması sebebiyle Feridun Nâfîz Uzluk'un "zâviyeler" ve "türbeler" tasnifi aynı başlık altında toplanabilir diye düşünmekteyiz.

(Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 334-335; Küçük, Sezâi, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, s. 36-38; Arpağuş, *Mevlevîlik'te Mânevî Eğitim*, s. 84-91)

Seyr ü sülûklerinin hitâmında, çelebilerin ve dedelerin münâsip görmesi ve kendi rızâsıyla Şemseddîn Tebrîzî Zâviyesi'ne postnişîn tâyin edilmiştir. Daha sonra, Karamanoğulları'nın isteği üzerine Karaman Mevlevîhânesi'ne/Mâder-i Mevlânâ Zâviyesi'ne nakledildiği ve hizmetlerine burada devam ettiği rivâyet edilmektedir.¹⁰⁵⁰ Karaman

Konya Mevlânâ Dergâhı'na bağlı olan zâviyelerin en önemlisi Şems Zâviyesi'dir. Kim tarafından inşâ edildiği bilinmemekle berâber oldukça eski bir geçmişe sâhiptir. Burası, "Makâm-ı Şems" olarak daha ziyâde bir ziyâretgâh olarak kabul edilmiştir. Mevlevî geleneğinde, önce Hz. Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî'nin buluştukları/kavuştukları yer olan "Marece'l-Bahreyn"; daha sonra "Şems Zâviyesi" ve en son olarak da "Hz. Mevlânâ Dergâhı"nın ziyâret edilmesi âdet hâlini almıştır. Ayrıca, Mevlevîlik'te yeni tâyin edilen bir şeyh Mevlânâ Dergâhı'ndaki vazîfeleri tamamladıktan sonra Şems Zâviyesi'nde en az bir gece geçirirdi. Şems Zâviyesi şeyhine "Şems Dedesi" adı verilmiş ve mukâbele esnâsında makam çelebisi yanındaki "matbah zâbitânı" arasında husûsî bir yere sâhip olmuştur. Mevlevîliğin son dönemlerinde ise, özellikle İstanbul Mevlevîhâneleri'ne tâyin olunan şeyhlerin meşîhatnâmelerini genellikle Şems Zâviyesi postnişîni ya da Ateşbâz-ı Velî Zâviyesi şeyhi getirmiştir. Bu önemli merkezin postnişînliğinde de genellikle çelebiler bulunmuştur. (Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 330; Tanrıkorur, Bârihüdâ, "Şems-i Tebrîzî Zâviyesi, *DİA*, c.XXXVIII, s. 516; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 46-47)

¹⁰⁴⁹ **Karaman Mevlevîhânesi/Mâder-i Mevlânâ Zâviyesi:** Karaman Mevlevîhânesi/Mâder-i Mevlânâ Zâviyesi'nin, mevlevîlik geleneği içerisinde önemli bir yeri vardır: Bu önem, Hz. Mevlânâ'nın annesi Mü'mine Hâtun'un kabrinin burada bulunmasıdır. Mevlânâ'nın Karaman'a gelişinden kısa bir süre sonra vefat eden ilk eşi ve Sultan Veled'in annesi Gevher Hâtun'un da burada medfûn olduğu rivâyet edilmekteyse de kabrinin nerede olduğu belli değildir. Kaynaklarda, Kalemîye Zaviyesi, Ağa Tekkesi, Ak Tekke, Mâder-i Mevlânâ (Vâlîde Sultan) Türbe ve Câmîi gibi çeşitli adlarla anılmıştır. Bu sebeple postnişînliğinde tesbit edebildiğimiz kadarıyla sürekli Mevlânâ soyundan bir çelebi bulunmuştur. Ayrıca, Mevlevîliğe büyük hizmetlerde bulunan, önemli isimlerin yetiştiği önemli bir merkez olmuştur. Karaman Mevlevîhânesi'nden yetişmiş birçok ünlü Mevlevî arasında Selânik'te Mevlevîliğin temsilcisi olan Şeyh Abdülkerim Dede, Şam Mevlevîhânesi Şeyhi Pîr Kartal Dede (ö. 1033 h./1624 m.), Bağdat Mevlevîhânesi postnişîni ve Bursa Mevlevîhânesi'nin kurucusu Cünûnî Ahmed Dede (ö. 1030 h./1620 m.) ile yeğeni Bursa postnişîni Zihnî Sâlih Dede (ö. 1073 h./1662 m.), neyzenbaşı Gülüm Dede ve bestekâr Emîr Dede zikredilebilir.

Karaman'ın Ali Şahne (bugün Alishahane) mahallesinde, Gâzipaşa ile Mehmetbey caddeleri arasında yer alan mevlevîhâne Eflâkî'nin naklettiğine göre; Ulu Ârif Çelebi'nin müridi Kalemîoğlu Ahî Mehmed Bey tarafından Ulu Ârif Çelebi'nin emri üzerine 710-720 h./1310-1320 m. yılları arasında Mevlânâ'nın annesi Mü'mine Hatun'la ağabeyi Muhammed Alâeddin'in kabirlerinin bulunduğu yerde kurulmuştur. Mevlevîhâne Karamanoğulları ve Osmanlılar döneminde, özellikle Kânûnî Sultan Süleyman zamân-ı saltanatı ve sonrasında çeşitli yenilenme, tâmir ve ilâvelerle büyütülmüş ve yapılan vakıfla büyük bir külliye haline gelmiştir. 1001 gün çile çıkarılmamasına, matbah-ı şerîf zâbitânı ve dedegânın devamlı ikâmeti söz konusu olmamasına rağmen; konaklama, at bakımı ve yemek pişirme tesislerinin bulunması, mevlevîhânenin büyük bir menzil ve misâfir ağırlama fonksiyonuna sâhip olduğunu göstermektedir.

Mevlevîhâneye husûsiyet katan türbe kısmında Hz. Mevlânâ'nın annesinin sandukası kible duvarının hemen önünde bulunmaktadır ve yaldızlı yüksek bir ahşap kafesile çevrilmiştir. Sanduka rengârenk kumaşlarla örtülüdür. Bunlar arasında Veled Çelebi İzbudak'ın mürâcaatı üzerine Sultan Mehmed Reşad tarafından gönderilmiş musanna pûşîde ile kadife perdeler de vardır. Türbedeki diğer sandukalar mevlevîhâne postnişînlik yapan çelebiler ve âileleriyle Mevlânâ'nın ağabeyine ve ebesine aittir.

(Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 86, 245, 333; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 244-247; Tanrıkorur, Bârihüdâ, "Karaman Mevlevîhânesi, *DİA*, c. XXIV, s. 447-448)

¹⁰⁵⁰ Karaman Mevlevîhânesi/Mâder-i Mevlânâ Zâviyesi'nde vazîfe yapan şeyhler hakkında kesin bir bilgiye ulaşamamış olmakla berâber, mevcut kaynaklarda özellikle mevlevîhânenin hâmuşânında medfûn bulunanlardan yola çıkılarak hazırlanmış olan postnişîn listelerinde Emîr Zâhid Çelebi'ye rastlayamadık. Dolayısıyla hangi târihler arasında postnişînlik vazîfesinde bulunduğunu bilememekteyiz.

(Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 204; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 333; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 246)

Mevlevîhânesi/Mâder-i Mevlânâ Zâviyesi'nde vazîfe yaptığı zamanlarda da, dervîşânı ile birlikte Konya'yı, Hz. Mevlânâ Dergâhı'nı ziyârete geldikleri ve gerek Mevlânâ Dergâhı'nda ve gerek Şemseddîn Tebrîzî Zâviyesi'nde icrâ edilen mukâbelelere iştirâk ettikleri rivâyet edilir. Hattâ, bu ziyâretlerin sonuncusunda; “Bu zevk ü safâ, bundan sonra bekâ dergâhının semâhânesindedir” buyurarak, ömrünün son demlerini yaşadığını beyân etmiştir.¹⁰⁵¹

Hangi târihte dünyâyâ geldiği ve âilesi hakkında bir bilgiye ulaşamadığımız Emîr Zâhid Çelebi 811 h./1408 m. târihinde vefat etmiştir.¹⁰⁵²

2) Nûreddin Çelebi

Sefîne'ye göre Sultan Veled'in (d. 658 h./1260 m.) kızı Ârife Şeref Hâtun'un büyük oğlu Emîr Şâh'ın (d. 696 h./1278 m. - 787 h./1385 m.) oğlu olan Nûreddin Çelebi, uzun bir müddet zamânının önemli âlimlerinden çeşitli ilimler tahsîl etmiş ve Konya Mevlânâ Dergâhı'na avdetinde ise Şemseddîn Âbid Çelebi'nin (d. 682 h./1283 m. - 739 h./1338 m.) terbiyesinde seyr ü sülûkünü tamamlayarak “Dârüzzâkirîn” olarak bilinen ve Çelebi Hüsâmeddin'in bir müddet postnişîn olarak vazîfe yaptığı zâviyede postnişîn olarak vazîfe yapmıştır.¹⁰⁵³

Seyâhatleri esnâsında Kayseri, Musul ve Mısır'da bulunduğu rivâyet edilir.¹⁰⁵⁴ Kayseri'de bulunduğu zamanda Seyyid Burhâneddin Muhakkık Tirmizî Türbesi'nde inzivâyâ çekildiği ve îtikâfa girdiğini aktaran *Sefîne*; Nûreddin Çelebi'nin seyâhatleri esnâsında zuhûr eden kerâmetlerin ayrıca bir eser teşkil edecek kadar çok ve Nûreddin Çelebi'nin de son derece kâmil bir zât olduğunu kaydeder.¹⁰⁵⁵

3) Selâhaddin Çelebi

Selâhaddin Çelebi, Şemseddin Âbid Çelebi'nin, 703 h./1304 m. târihinde dünyâyâ gelen kızı Şâh Melik'ten¹⁰⁵⁶ olan torunlarındanır.¹⁰⁵⁷ Tahsîlini çeşitli hocalardan tamamladıktan sonra, Nûreddin Çelebi'nin hizmetinde bulunmuş ve “Bahâaddin Veled

¹⁰⁵¹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 204

¹⁰⁵² Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 204

¹⁰⁵³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 204-205; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 333

¹⁰⁵⁴ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 205

¹⁰⁵⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 205

¹⁰⁵⁶ Şâh Melik (Hâtun), bâzı Mevlevî kaynaklarında, Şemseddin Âbid Çelebi'nin kızı, *Sefîne*'de ise oğlu olarak geçmektedir. (Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 206; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 208, 225; Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, c. II, s. 387)

¹⁰⁵⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 206

Medresesi” müderrisliğinde ve Mevlânâ Dergâhı mesnevîhanlığında bulunmuş ve birçok mesnevîhan yetiştirmiştir.

Selâhaddin Çelebi’nin meclislerinin son derece feyizli olduğu ve sohbete dâhil olanların, zâhir ilimleri tâlimlerinin akabinde bâtın ilimlerine tâlip oldukları rivâyet edilmektedir. Ayrıca çok cömert bir kimse olduğu ve “infâktaki kesret”i hasebiyle, kanâat üzere yaşaması, ihvânın dikkatini çekmiştir.¹⁰⁵⁸

Selâhaddin Çelebi zamânıyla ilgili aktarılan bir rivâyette, o dönemde henüz Mevlevî mukâbelelerinin belli bir düzene göre gerçekleştirilmediği ve semâ’a dâhil olanların vecde kapılarak halkaya girdiği aktarılmaktadır. Ve makam çelebisi olan zâtın halkanın merkezinde; sâir çelebilerin birinci halkada; halîfelerin ikinci halkada; dervişânınsa üçüncü halkada semâ ettikleri rivâyet edilmektedir.¹⁰⁵⁹

4) Bedreddîn Çelebi (ö. 800 h./1398 m.)

Bedreddin Çelebi; Sultan Veled’in oğlu Hüsâmeddin Vâcid Çelebi’nin (d. 689 h./1289 m. -ö. 742 h./1342 m.) 709 h./1309 m. târihinde dünyâyâ gelen oğlu Ahmed Selçuk’un (ö. 790 h./1387 m.) torunlarından. II. Muhammed Ârif Çelebi¹⁰⁶⁰ postnişînliği döneminde çile çıkarmış ve daha sonra tüm Mevlevî meşâyihinin fikir birliği ile Şems-i Tebrîzî Zâviyesi’ne mesnevîhan tâyin edilmiş; 800 h./1398 m. târihinde vefâtına kadar bu vazîfeyi yerine getirmiştir.¹⁰⁶¹

Bedreddin Çelebi’den günümüze ulaşan şu kıt’a kaynaklarda zikredilmektedir:

رهبر و رهرو که باشد مهر و ماه
افت و خیزش مینکردد سنک راه
او بیک طفره برون آید ز خود
پس چه ماند پیش تا ایوان شاه

¹⁰⁵⁸ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 207

¹⁰⁵⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 206

¹⁰⁶⁰ *Sefîne*’de, Emir Âlim Çelebi oğlu II. Muhammed Ârif Çelebi’nin (ö. 824 h./1424 m.) postnişînliği döneminde çile çıkardığı bilgisi vardır. Ancak, II. Muhammed Ârif Çelebi, Emir Âlim Çelebi’nin değil, Emir Âdil Çelebi’nin oğludur. Muhammed Ârif Çelebi, amcası Emir Âlim Çelebi’nin torunu Şerefhân Hâtun ile evlenmiş ve Emir Âlim Çelebi’nin (ö. 798 h./1395 m.) yerine postnişîn olmuştur, bu nedenle Emir Âlim Çelebi’nin oğlu olduğu kanâati hâsıl olmuş olabilir.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 219, 220, 224)

¹⁰⁶¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 207; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 56

[Mevlânâ'nın kulları, ezel feyizlerinden dolayı, sonsuza dek Mevlânâ'nın kapısına muhtaçtırlar]¹⁰⁶²

5) Vâcid Çelebi

Sultan Veled'in oğlu Hüsameddin Vâcid Çelebi'nin (d. 689 h./1289 m. -ö. 742 h./1342 m.) torunlarından olan Vâcid Çelebi, Marece'l-Bahreyn¹⁰⁶³ ismiyle bilinen mevlevî zâviyesinde postnişîn olmuştur.

Vâcid Çelebi'nin zâviyede vazîfeli bulunduğu dönemde, zâviye maddî-mânevî ihtiyâç sâhiplerinin ziyâretgâhı olduğu ve ne zaman bir kimse sıkıntılı bir hâlde Çelebi'ye mürâcaat etse; Vâcid Çelebi'nin hiçbir zaman eksilmeyen feyz ve bereketiyle abdest tâzeleyerek iki rekât nâfile namaz edâ ettikten sonra sıkıntıda olan kişinin sıkıntısını gidererek namaz mahallini terk ettiği rivâyet olunur.¹⁰⁶⁴

Vâcid Çelebi, ömrünün sonuna değin Ma'rece'l-Bahreyn Zâviyesi'nde bulunmuş; vefâtının akabinde de Kubbe-i Hadrâ civârına defnedilmiştir.¹⁰⁶⁵

6) Alâeddîn Çelebi

Alâeddin Çelebi, Sultan Veled'in oğullarından Şemseddin Emir Âbid Çelebi'nin (ö. 739 h./1338 m.) oğlu Selâhaddin Emir Zâhid'in (ö. 737 h./1336 m.)¹⁰⁶⁶ torunlarındanır. Babasının kuzeni olan, Emir Âlim Çelebi oğlu Emir Âdil Çelebi'nin (ö. 865 h./1460 m.) postnişînliği döneminde terbiye görmüştür. Oluşturduğu sohbet halkalarının şöhret bulduğu; ve özellikle devlet erkânı ve zengin kesim tarafından iltifât görmekteyken, Çelebi'nin bu durumdan

¹⁰⁶² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 208; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 57

¹⁰⁶³ Konya'daki Mevlevî zâviyeleri arasında bulunan Marece'l-Bahreyn Zâviyesi, Şemseddin Tebrîzî ile Mevlânâ'nın buluştukları yerde inşâ edilmiştir. *Sefîne*'ye göre, Vâcid Çelebi bu zâviye henüz mevcûd değilken, burada münzevî bir hayat yaşar, tefekkür ve tezekkürle zaman geçirirmiş. Bu tefekkür zamanlarından birinde, âlem-i mânâda buranın Şemseddin Tebrîzî ile Mevlânâ'nın buluştukları yer olduğunu müşâhede ederek, buraya zâviyeyi inşâ ettirmiştir. Zamanla harap olan zâviye, Karaman Vâlisi Derviş Mustafa Paşa tarafından ihyâ edilmiştir. Mustafa Sâkîb Dede, bu dönemde postnişîn olan zâtın Sadreddin Çelebi (ö. 1123/1711) olduğunu kaydetmektedir.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 208; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 332; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 46)

¹⁰⁶⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 208

¹⁰⁶⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 208-209

¹⁰⁶⁶ Salâhaddin Emir Zâhid Küçük, 737 h./1336 m. târihinde, 31 yaşındayken vefat etmiştir. Emir Âdil Küçük (ö. 829 h./1425 m.) ve Abdülehad Çelebiler'in babalarıdır. Emir Âdil Küçük, Edirne Mevlevîhânesi şeyhlerinden Celâleddin (ö. 844 h./1440 m.) ve Cemâleddin Çelebiler'in (ö. 853 h./1449 m.) babalarıdır. Biz Alâeddin Çelebi'nin Abdülehad Çelebi'nin neslinden olduğu kanâatini taşımaktayız.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 217-218, 240, 243)

istiğnâ ederek sohbet halkasına dâhil ettiği kimseleri dört grupta sınırlandığı rivâyet edilir.¹⁰⁶⁷

Birçok öğrenci yetiştiren Çelebi'nin ömrünün sonlarına doğru kendisine Sadreddin Konevî Zâviyesi'nin postnişinliği verilmiştir.¹⁰⁶⁸ Ve Alâeddin Çelebi burada talebe yetiştirmekle ve sohbetle meşgul olmaya devam etmiştir. *Sefîne*'de kaydedilen önemli bir bilgi de, burada oldukça büyük ve Mevlevî büyüklerinin eserlerinin muhâfaza edildiği bir kütüphâne bulunması, nitekim Alâeddin Çelebi'nin zamânının çoğunu burada ecdâdının kaleme aldığı eserleri mütâlaa etmekle değerlendirmesidir.¹⁰⁶⁹

Vefâtının akabinde, Sultanü'l-Ulemâ Bahâaddin Veled'in ayakucuna defnedilmiştir.¹⁰⁷⁰

7) Hüsâmeddîn Tâhir Çelebi

Sultan Veled'in oğullarından, Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'nin (ö. 742 h./1342 m.) torunlarından olan Hüsâmeddin Tâhir Çelebi, tahsîlini tamamladıktan sonra, Alâeddin Câmîi'nde vâizlik vazîfesinde bulunmuştur. Vazîfesi esnâsında, kendisine yazılı iletilen “istid'â”ların henüz cevâbını vermeden, cemâate bir sekînet hâkim olduğu ve sıkıntıdaki zâtın bir an evvel şifâ bulmak arzusuna bütün cemâatin içtenlikle “âmin” dedikleri ve sıkıntıdaki kişinin de, cemâat ehlinin de huzur içinde câmiden ayrıldıkları rivâyet edilir. Hüsâmeddin Tâhir Çelebi'nin vâizliği döneminde, Mevlevîler'e muâriz olanların ve edebe aykırı davrananların, devlet kapısından korku duymayıp Hüsâmeddin Tâhir Çelebi'nin kendilerini itâb etmesinden korktukları rivâyet edilir.¹⁰⁷¹

¹⁰⁶⁷ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 209

¹⁰⁶⁸ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* eserinde, Sadreddin Konevî Zâviyesi'nin postnişinliğinin Şemseddin Emir Âbid oğlu Selâhaddin Emir Zâhid'e verildiğini aktarıyor. Ancak, postnişinlik Selâhaddin Emir Zâhid'in torunlarından Alâeddin Çelebi'ye tevcih ediliyor. Ayrıca kaynaklarda “Sadreddin Konevî Zâviyesi” ile kastedilen yerin Sadreddin Konevî'nin medfûn bulunduğu türbe ve câmi olduğu kanâatindeyiz. Nitekim, Konya'da zikredilen Mevlevî zâviyeleri arasında “Sadreddin Konevî Zâviyesi”ne rastlayamadık.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 209; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 333)

¹⁰⁶⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 209

¹⁰⁷⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 210

¹⁰⁷¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 210-211

8) Abdüssamed Çelebi

Sultan Veled'in kızı Ârife Şeref Hâtun'un (ö. 722 h./1322 m.) oğlu Muzafferüddin Ahmed Paşa'nın (ö. 787 h./1385 m.) torunlarından olan Abdüssamed Çelebi, *Sefîne*'de rivâyet edildiğine göre son derece zengin bir kimseymiş. Konya'da göz alıcı bir sarayı bulunan Çelebi'nin hânesi “urefâ”nın da “fukarâ”nın da aynı rahatlıkla gelebildiği bir yermiş. Abdüssamed Çelebi, maddî zenginliğinin gereği olarak Konya Mevlânâ Dergâhı'na birçok vakıflar bağlamıştır. Bir de Ateşbâz-ı Velî'nin¹⁰⁷² kabri civârına bir zâviye inşâ ettirerek yine buraya da birçok vakıflar ihsân etmiştir. Abdüssamed Çelebi tarafından tesis edilen ve Mevlevî zâviyeleri arasında önemli bir yere sâhip olan Âteşbâz-ı Velî Zâviyesi, *Sefîne*'de nakledildiğine göre çelebiler arasında çıkan ihtilâfa kadar varlığını sürdürmüş, ancak daha sonra türbe hâric zâviye kısmı Mustafa Sâkîb Dede'nin ifâdesiyle **كأن لم يكن** [*Hiç olmamış gibi*]

¹⁰⁷² **Âteşbâz-ı Velî:** (d. 610 h./1213 m. - ö. 684 h./1285 m.) Hayâtı hakkında yeterli bilgi bulunmayan ve asıl adı Şemseddin Yûsuf b. İzzeddin olan Mevlevî büyüğü Mevlânâ'nın aşçısıdır. Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled ile Horasan'dan geldiği veya kâfileye Karaman'da katıldığı rivâyet edilmektedir. Horasan'dan geldiği yolundaki görüş daha kuvvetlidir.

Sahîh Ahmed Dede'nin verdiği bilgilere göre ise, Âteşbâz-ı Velî olarak bilinen kişi, 610 h./1213 m. târihinde Lârende'de dünyâya gelmiştir. Asıl ismi, Muhammed Hâdim olan Âteşbâz-ı Velî, 15 yaşında, Mevlânâ'nın talebesi olmuş, “ibrikdâr” olarak Hz. Mevlânâ'nın hizmetine tâyin olunmuştur.

Yûsuf b. İzzeddin'e ya da Muhammed Hâdim'e “ateşle oynayan kişi” anlamına gelen Farsça “âteş-bâz” ünvânının verilmesi şu menkıbeye dayanır: Bir gün, mutfakta odun kalmadığını arzetmek üzere Mevlânâ'nın huzûruna girer. Mevlânâ'nın latife olarak, “Kazanın altına ayaklarını sokarak kazanı kaynat!” demesi üzerine öyle yapar; ayak parmaklarından çıkan alevlerle aşı pişirir. Kerâmetin açıklanmasını istemeyen Mevlânâ, “Hay âteşbâz, hay!” der. Böylece Yûsuf b. İzzeddin bu olaydan sonra “Âteş-bâz” ünvânıyla anılmaya başlar.

Hız. Mevlânâ'nın “ibrikdârlık” hizmetini 30 sene devam ettiren Âteşbâz-ı Velî, 684 h./1285 m. târihinde, 75 yaşında vefat etmiştir. Kerîme Hâtun isminde bir kızı bulunan Âteşbâz-ı Velî'nin türbesi Konya'da Meram yolu üzerinde Aşkan (Âşıkân/âşıklar) Tepesi yakınlarındadır. Türbenin civarına Sultan Veled'in kızı Ârife Şeref Hatun'un oğlu Muzafferüddin Ahmed Paşa torunlarından Çelebi Abdüssamed tarafından bir zâviye yaptırılmış ve vakıflar kurulmuştur. Zamanla harap olan bu zâviyenin yerine bugünkü tekke, postnişîn Abdülvâhid Çelebi (ö. 1325 h./1907 m.) tarafından 1315 h./1897 m. yılında inşâ ettirilmiştir.

Mevlevîlik'te mutfak “aşhâne” olduğu gibi daha önemlisi, Mevlevîliğe intisâbnîyâzında bulunan kişilerin temel eğitimlerinin yapıldığı yerdir. Mevlânâ zamanında bu önemli görevi “Âteşbâz-ı Velî” Yûsuf b. İzzeddin yerine getiriyordu. Sonraki dönemlerde bu unvan bu göreve tayin edilen kişiler için kullanılmıştır.

Mevlevîhânelerdeki özel ocağa “Âteşbâz-ı Velî ocağı” denir ve ocağın üzerinde dâimâ “Yâ Hazret-i Âteş-bâz-ı Velî” ibâresi bulunan bir levhâ bulunur. Önemli günlerde aş burada pişirilir, ayrı bir yerde saklanan gümüş renkli “Âteşbâz-ı Velî kazanı” işi bitince yıkanarak özenle yerine kaldırılırdı. Mevlevî dergâhlarında meydân-ı şerifte serili beyaz postun adı “ateşbaz postu”dur. Bu makâma teslimiyet, “Mevlevîliğe ikrâr vermek”, “çileye soyunmak” demektir. Sâliklerin mürebbesi olan “âteş-bâz türbedarı”nın âyin sırasında semâhânedeki yeri “postnişîn” ve “tarikatçı dede”nin hizâsında idi. Meşîhatnâmeler çok defa “âteşbâz şeyhi” ile gönderilirdi. Kazan ve tencerelerin açılışında olduğu gibi yemekten sonraki “güllbank”ta Âteşbâz-ı Velî de zikredilir. Mevlevîlik'te O'nun makam ve mevkiine dâima büyük saygı gösterilmiştir.

(Özönder, Hasan, “Âteşbâz-ı Velî”, *DİA*, c. IV, s. 57-58; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 137, 146, 201-202; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 331-332; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 47)

hükümünde olmuştur.¹⁰⁷³ Abdülvâhid Çelebi (ö. 1325 h./1907 m.) postnişînlîği döneminde, 1897 yılında zâviye yeniden inşâ ettirilmiştir.¹⁰⁷⁴

Abdüssamed Çelebi'nin zamânının çoğunu geçirdiği zâviyede birçok genç ve yakışıklı delikanlının bulunması dedikodulara sebep olmuş, Abdüssamed Çelebi ise bu söylentilere “Abdüssamet gitmeyecek, ancak yakışıklıların terbiyesi ve güzellerin yetiştirilmesi ve muhâfaza edilmesinde büyük hasenât ve birçok fayda vardır” ifâdeleriyle cevâp vermiştir. Zaman içerisinde de zâviyeden yetişen gençler, halk arasında ahlâklarıyla ve işledikleri sâlih amellerle parmakla gösterilir olmuşlardır.¹⁰⁷⁵ Ayrıca, zâviyedeki dervişâna hizmet edenlerin lâubâlî davranışlarını hissettiği anda onları; “Bizim tâifemiz efendi ve hizmetkârdır ve kim sadakatle hizmet ederse efendi olur. Bizim efendiliğimiz benzersizdir ki görünüşe göredir ve bizim hizmetkârlığımız da hem zâhir hem de bâtın açısından iki kat olmuştur ve ‘Mü'min benim nûrumdandır’ ve pâdişahların hizmeti Hazret-i Nûr-i Ahmedi'ye yakındır” ifâdeleriyle uyardığı rivâyet edilir.¹⁰⁷⁶

Abdüssamed Çelebi zamânında Konya'da büyük bir sel meydana gelmiş, her şeyi önüne katıp götüren sel karşısında telâşa kapılan ve muhtemel zararları önlemeye çalışan yardımcılara Abdüssamed Çelebi; “es-Samed'in kulu bir şeyi elde etme ve bir şeyi uzak tutma konusunda ondan başkasına yönelmez, sebeplere dayanmaz, es-Samed Allah'ın yüce ismidir ondan başkasına dönülmez, size kurtuluşu beklemek ve Allah'a karşı hüsnü zan gerekir” buyurarak önlem almalarına mâni olmuş ve derhal tefekkür ve tezekkürle meşgûl olmuştur. Ve âfet hâlinden en küçük bir zarar görmeden kurtulan Abdüssamed Çelebi'nin hânesi, yağmurun temizleyiciliği ile etraftalarındaki toz ve süprüntülerden maddî ve mânevî anlamda kurtulmuşlardır. Mustafa Sâkib Dede, bu hâdiseyi Abdüssamed Çelebi'nin ömrü müddetince tesbih etmiş olduğu “Allâhu's-Samed” zikrine dayandırarak, Abdüssamed Çelebi'nin “mazhar-ı âsâr-ı celîle-i samediyye” olduklarının isbâtı olduğunu ifâde eder.¹⁰⁷⁷

Abdüssamed Çelebi, hânesinde bütün Mevlânâ âilesinin iştirâk ettiği bir ziyâfet tertîb etmiş ve bu ziyâfet esnâsında “Bundan sonra Dârü's-selâm ziyâfethânesinde müşerref olacağız”

¹⁰⁷³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 211, 212

¹⁰⁷⁴ Özönder, *a.g.m.*, c. IV, s. 58; Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 332

¹⁰⁷⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 212

¹⁰⁷⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 212

¹⁰⁷⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 211-212

buyurarak, ömrünün son demlerini yaşadığını imâ etmiş ve kısa bir zaman sonra da vefat ederek Ulu Ârif Çelebi'nin kabri civârına defnedilmiştir.¹⁰⁷⁸

9) Abdülatîf Çelebi

Sultan Veled'in oğlu Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'nin (ö. 742 h./1342 m.) kızı Cihân Melik Hâtun'un (ö. 790 h./1387 m.) evlâtlarından Hüsâmeddin Çelebi¹⁰⁷⁹ âilesinden olan Abdülatîf Çelebi; tahsîlini tamamladıktan sonra "ilim tahsil etmek, ahlâkını zenginleştirmek ve münzevî bir hayat yaşayabilmek için"¹⁰⁸⁰ seyâhate çıkmış ve bu seyâhat esnâsında Hz. Mevlânâ'nın da bir süre ilim tahsil ettiği Halâviye Medresesi'nde,¹⁰⁸¹ Hz. Mevlânâ'nın bir müddet ders gördüğü hücrede bir süre inzivâyâ çekilmiştir. Ancak günden güne kendisinin artan şöhreti sebebiyle buradan ayrılmak zorunda kalmış ve Erzincan'da¹⁰⁸² kendisine bir "uzlet köşesi" temin ederek orada ikâmet etmiştir. Erzincan'da Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi dönemlerinde mevcut olan Mevlevîliğin Abdülatîf Çelebi ile tekrar temâyüz etmesiyle, Erzincan'da Abdülatîf Çelebi adına bir mevlevîhâne inşâ edilmiş ve burada postnişîn olan Abdülatîf Çelebi vâsıtasıyla halkın zâten eski zamanlardan âşinâ olduğu Mevlevî gelenek tekrar canlanmıştır.¹⁰⁸³

Sefîne'de, Abdülatîf Çelebi'nin o dönemde mevlevîliğe muâriz olan kişiler için mevlevîhâne gerçekleştirdiği bir hutbe kayıtlıdır. *Sefîne*'nin naklettiğine göre, bu hutbe son

¹⁰⁷⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 213

¹⁰⁷⁹ Mustafa Sâkib Dede'nin Abdülatîf Çelebi bahsinde verdiği şecereden, daha önce bahsi geçen Hüsâmeddin Çelebi'nin, Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'nin kızı Cihân Melik Hâtun'un âilesinden olduğu sonucunu çıkarabiliyoruz. (Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 213)

¹⁰⁸⁰ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 213

¹⁰⁸¹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 155-156

¹⁰⁸² Erzincan, erken dönemlerde Mevlevîlik'le tanışmış bir şehirdir. Sultan Veled zamânında, Erzincan'da, Hz. Mevlânâ ve Sultan Veled'in talebelerinden, Hüseyin Hüsâmeddin Erzincânî'nin vazîfe yaptığını bilmekteyiz. Hz. Mevlânâ, ömrünün son demlerinde talebesi olan Hüseyin Hüsâmeddin Erzincânî için *Fîhi mâ Fîh* eserinde; "Hüsâmeddin Erzincânî hizmet-i fukarâyâ vusûlden mukaddem onlar ile sohbet eder ve azîm bir bahhâs idi. Her nereye giderse, cidd ile bahs ve münâzara eyler idi. Hoş söyler idi. Ammâ vaktâki dervîşler ile mücâleset etti, o bahis ve münâzara gönlünde soğudu. *من اراد ان يجلس مع الله فليجلس مع اهل الذكر* [Kim Allâhu Teâlâ ile berâber oturmak isterse, ehl-i zikr ile otursun] Bu ilimler, *إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ* (Muhammed, 47/36) [*Dünyâ hayâtı oyundan ve eğlenmeden ibârettir*] buyurulduğu gibi, ahvâl-i fukarâyâ nisbeten bir oyundur ve ömrü zâyî etmektedir..." buyurmuştur.

(Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. XIII, s. 224-225; Mevlânâ, *Fîhi mâ Fîh*, s. 176; Küçük, *Sezâî*, *a.g.e.*, s. 30-31)

¹⁰⁸³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 213

derece sadra şifâ olmuş; mevlevî muhibleri ve bu saldırılardan üzülenlerin gönülleri rahatlamıştır.¹⁰⁸⁴

Zaman zaman Abdülatif Çelebi'nin bâzı talebe ve dostlarıyla “Ka’betü’l-Uşşâk” olan Hz. Mevlânâ Türbesi’nin ziyâret ettiği ve bu ziyâretlerin sonuncusunda talebelerine; “Bundan sonra bu türbenin çerâğının civârına gideceğim” buyurarak, vefatlarını îmâ ettiği ve o senenin sonlarında da vefat ettiğirivâyet edilir. Kabri, Erzincan’daki mevlevîhânededir. Vefâtının akabinde, evlâtları postnişîn olmuşlardır.¹⁰⁸⁵

10) Abdülkerîm Çelebi

Hem anne hem de baba tarafından Mevlânâ soyuna mensûp olan Abdülkerîm Çelebi’nin babası; Ulu Ârif Çelebi’nin küçük oğlu Emir Âdil Çelebi’nin (ö. 770 h./1368 m.) oğlu Muhammed Sâdık’ın (ö. 805 h./1402 m.) oğlu Sâmi Çelebi’nin torunlarından. Annesi de, Ulu Ârif Çelebi’nin büyük oğlu Emir Âlim Çelebi’nin (ö. 751 h./1350 m.) torunlarından.¹⁰⁸⁶

Abdülkerim Çelebi’nin sohbet halkasına teveccühün ziyâde olması sebebiyle, Meram’da Durud yöresinde, Cemel Ali Hazretleri’nin¹⁰⁸⁷ kabri civârında, Abdülkerîm Çelebi için bir mescid, matbah ve hamamdan müteşekkil Cemel Ali Zâviyesi inşâ edilmiş; Abdülkerîm Çelebi sohbetlerine ve talebe yetiştirmeye etrâfı bağlarla çevrili bu zâviyede devam etmiştir.¹⁰⁸⁸

O dönemde, o civardaki tek eserin Cemel Ali’nin kabri olduğunu aktaran Mustafa Sâkîb Dede, Abdülkerîm Çelebi’nin buraya intikâlinden sonra etrâfın mâmûriyetini ve çevrenin bütün ıssızlığına rağmen matbahda ihtiyaç olan bütün malzemelerin mevcut

¹⁰⁸⁴ Hutbenin metni için bkz.; Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 214

¹⁰⁸⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 214

¹⁰⁸⁶ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 215

¹⁰⁸⁷ **Cemel Ali:** Aslen Mâverâünnehir’li olan Cemel Ali, 30 yaşlarındayken Sultanü’l-Ulemâ Bahâeddin Veled ile birlikte göç edenlerdendir. Hz. Mevlânâ’ya lalalık vazîfesi de yerine getiren Cemel Ali, Bahâeddin Veled’in de özel hizmetinde bulunmuştur. Özellikle Hz. Mevlânâ’yı sırtında taşıırken deve taklîdi yapması sebebiyle Bahâeddin Veled’in “ni’me’r-rikâb, ni’me’l-cemel” latîfesine mazhar olmuş ve bu sebepten “Cemel-i Ali/Cemel Ali” olarak anılmıştır. Zamanla Meram’daki türbesi civârına Abdülkerim Çelebi için zâviye inşâ edilmiş ve burası Cemel Ali Zâviyesi olarak anılmıştır. Mustafa Sâkîb Dede, o dönemlerde bâzı edepsiz kimselerin mübârek türbenin karşısına kahvehâne inşâ ettiklerinden şikâyet etmektedir.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 215; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 133; Gölpinarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 332-333; Küçük, Sezâî, *a.g.e.*, s. 47-48)

¹⁰⁸⁸ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 215

olduğunu ve Abdülkerîm Çelebi'nin bereketiyle kurulan sofraların çeşitli nîmetlerle dolu olduğunu rivâyet etmektedir.¹⁰⁸⁹ Bu nîmet bolluğunun yanında, Abdülkerîm Çelebi'nin zâviyede hizmet edenlerin israf etmeye meyyâl gördüğünde derhal îkâz ederek لاِسْرِفْ فِي الْخَيْرِ [Hayırda israf olmaz el-Kerîm'in kulu cimri olmaz] buyurmuştur. Hattâ, bu îkâzı dikkate almayan hizmetlilerden birine “Dilin tutulsun!” buyurduğu ve o kimsenin ömrünün sonuna kadar dilinin tutulduğu rivâyet edilmektedir.¹⁰⁹⁰

Abdülkerîm Çelebi, 40 sene burada vazîfe yaptıktan sonra Konya'da bulunan hânesine nakletmiş ve burada 40 gün boyunca Konya Mevlânâ Dergâhı'na karşı tezekkür ve tefekkür üzere vakit geçirmiş ve vefat etmiştir. Cemel Ali Zâviyesi'ndeki postnişinlik vazîfesini önce oğlu Saîd Çelebi üstlenmiş, daha sonra da dervişân arasında bu vazîfeye lâıyk olanlar posta geçmişlerdir.¹⁰⁹¹

11) Celâleddîn Çelebi (d. 783 h./1381 m. - 844 h./1440 m.)

Sultan Veled'in oğullarından Şemseddin Âbid Çelebi (ö. 739 h./1338 m.) oğlu Selâhaddin Emir Zâhid Çelebi oğlu (ö. 737 h./1336 m.) Emir Âdil Küçük'ün (ö. 829 h./1425 m.) oğlu olan Celâleddin (Pürkemâl) Çelebi, 783 h./1381 m. târihinde Konya'da dünyâya gelmiştir.¹⁰⁹²

Konya'da eğitimini tamamlamasının ardından, *Sefîne*'de Mustafa Sâkıb Dede'nin ifâdesine göre “müttekâ-yı hilâfet-i uzmâ-yı Türbe-i Muazzama'ya şâyeste bir şeh-zâde-i kâmil ve mükemmil iken” 842 h./1438 m. târihinde, o târihte henüz tesis edilmiş olan Edirne Murâdiye

¹⁰⁸⁹ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 215

¹⁰⁹⁰ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 215-216

¹⁰⁹¹ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 215; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 47-48

¹⁰⁹² Mustafa Sâkıb Dede, *Sefîne*'de Celâleddin Çelebi'nin künyesini “Emîr Âdil Küçük ibn Salâhaddin bin Emîr Zâhid bin Çelebî Âbid bin Bahâeddîn Sultan Veled” olarak aktarmış ve “Salâhaddin bin Emîr Zâhid” ifâdesinden de Emir Zâhid Çelebi'nin Selâhaddin adında bir oğlu daha olduğu zehâbı ortaya çıkmıştır. Ancak kaynaklarda, Emir Zâhid Çelebi, Selâhaddin Emir Zâhid olarak zikredilmektedir. Ayrıca bâzı kaynaklar, Celâleddin Çelebi'yi IV. Pîr Âdil Çelebi'nin (ö. 864 h./1460 m.) oğlu olarak kaydetmektedirler ki biz burada bu yanlış düzeltmek isteriz. Nitekim Celâleddin Çelebi'nin erkek kardeşi Cemâleddin Çelebi ağabeylerinin vefatlarının akabinde Edirne Murâdiye Mevlevîhânesi'nde postnişinlik vazîfesinde bulunmuş ve IV. Pîr Âdil Çelebi'nin makam çelebilîği zamânında, 853 h./1449 m. târihinde vefat etmiştir. Celâleddin ve Cemâleddin Çelebiler'in babalarının IV. Pîr Âdil Çelebi'den sonra makam çelebisi olan II. Cemâleddin Çelebi'nin babası V. Emir Âdil Çelebi ile karıştırıldığı anlaşılmaktadır.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 217-218, 227, 237, 244-246; Şimşek, Selâmi, “Dünden Bugüne Edirne Mevlevîhânesi”, *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri*, 25-28 Mayıs 2006, Çanakkale, s. 736)

Mevlevîhânesi'ne,¹⁰⁹³ Sultan II. Murad'ın (ö. 855 h./1451 m.) emri üzerine¹⁰⁹⁴ postnişîn tâyin edilmiştir.¹⁰⁹⁵

Ancak Celâleddin Çelebi'nin bu vazîfesi uzun sürememiş, 2 yıl postta bulunduktan sonra, 844 h./1440 m.¹⁰⁹⁶ târihinde vefat etmiştir. Postnişînliği süresince, Sultan II. Murâd'dan

¹⁰⁹³ **Edirne Murâdiye Mevlevîhânesi:** Sultan II. Murâd tarafından Edirne'de 839 h./1435-36 m.'de inşâ edilen Murâdiye Câmii ve külliyesi bünyesinde, II. Murâd'ın Mevlânâ'yı rüyâsında görmesi netîcesinde tesis edilen Edirne Murâdiye Mevlevîhânesi câminin kuzeyinde yer almaktadır. Bâzı kaynaklarda da Sultan II. Murâd Edirne'de Murâdiye olarak anılan bu mahalde Mevlânâ'yı müşâhede ederek derhal buraya bir mevlevîhâne tesis etmiş, büyük vakıflar vakfetmiş ve burası zamanla câmi vazîfesiyle önplana çıkmıştır. Hattâ, mukâbele gecelerinde dervîşân ve muhibbâna şerbet ikrâmı için sebiller inşâ edildiği de rivâyet edilmektedir.

Mevlevîhâne bünyesinde semâhâne, harem dâiresi, dervîş hücreleri, dede odaları, imâret, türbe ve kütüphâne bulunmaktadır. Kaynaklarda Edirne Mevlevîhânesi dervîşlerinin tariflerindeki “Şadırvana karşı kapıdan selâmlığa girildiği zaman sağında şeyhin misâfir kabul odası, solda kahve odası, onların arkasında dedegânın oturma ve soyunma odaları. Şeyh Efendi'nin mûsikî odası, ortada bir salon, haremlik kapısı ve haremlikte de misâfir için ayrı, şeyh âilesi için ayrı birçok oda bulunuyordu. Hücre tâbir edilen sekiz tane dede odası, sıra ile evler, salon, türbe ve sağ tarafında semâhânesi vardı. Tekkenin izbe kısmı depo idi. İmârethânesinde aşevi, kiler, ocaklar, fodla fırını, hamur tutma ve malzeme yerleri bulunuyordu” ifâdelerinden mevlevîhânenin büyük bir müessese olduğu sonucuna varabiliriz. Mevlevîhâne binâsının 1935'ten sonra yıkıldığı bilinmektedir.

Câminin kuzeydoğusunda yer alan imârethânesi; aşevi, kiler, fodla fırını, hamur tutma bölümlerinden oluşmakta ve imârette Mevlevî dervîşlerinin, talebelerin, misâfirlerin ve câmide hizmet edenlerin yemek ihtiyacı karşılanmakta olduğu rivâyet edilmektedir. Ayrıca câmi minâresinin gölgesinin düştüğü yere kadar olan evlere her gün fodla, perşembe günleri pilâv ve zerde dağıtıldığı bilinmektedir.

Câminin kuzeyinde şadırvana yakın yerde bulunan türbede, mevlevîhâne şeyhlerinden Neşâtî, Enîs Receb Dede ve Ali Eşref Dede'nin sandukaları bulunduğu kaydedilmektedir. Ancak 1925 yılında Trakya Umûmî müfettişi Kâzım Dirik tarafından türbenin yıktırılarak, mezar taşları câmi hazîresine nakledilmiştir. Mevlevîhânenin zengin bir kütüphânesi bulunduğu ve kitaplardan bâzılarının satıldığı ve bunlardan bir kısmının Feridun Nâfiz Uzluk tarafından satın alınarak muhâfaza edildiği; bâzılarının Konya Mevlânâ Dergâhı'nda, bâzılarının da Edirne Selîmiye Câmii Kütüphânesi'nde olduğu bilinmektedir.

Câminin güneyine ve güneybatısına denk gelen hazîresinde, başta mevlevîhânenin birinci şeyhi Celâleddin Çelebi (ö. 844 h./1440 m.) ile ikinci şeyhi Cemâleddin Çelebi'nin (ö. 853 h./1449 m.) olmak üzere mevlevîhânenin şeyhlerinden Mehmed Ârif Dede (ö. 1095 h./1684 m.), Osman Dede (ö. 1081 h./1670 m.), Şâir Neşâtî Ahmed Dede (ö. 1083 h./1672 m.), Seyyid Mahmud Dede (ö. 1095 h./1684 m.), Şâir Enîs Receb Dede (ö. 1145 h./1734 m.), Mehmed Emin Dede (ö. 1109 h./1697 m.), Süleyman Dede (ö. 1250 h./1834 m.), Ahmed Dede, Ali Eşref Dede (ö. 1318 h./1901 m.), son şeyh Selâhaddin Dede ve Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım Efendi'nin mezarları bulunmaktadır.

(Akçıl, N. Çiçek - Özer Cebe, “Murâdiye Külliyesi”, *DİA*, c. 31, s. 199-201; Gökbilgin, M. Tayyib, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1952, s. 202-203, dpnt: 93; Ünver, Süheyl, “Edirne Mevlevîhânesi Târihine Giriş”, *Edirne: Serhattaki Pâyitaht*, (haz: Nedret İşli, Sabri Koz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 623-625)

¹⁰⁹⁴ Bâzı târih kaynakları, Sultan II. Murâd'ın Edirne Mevlevîhânesi postnişînliğine Hz. Mevlânâ'nın torunlarından Celâleddin Çelebi'yi tâyin ederek, Mevlevîlere ve Çelebi Âilesi'ne iltifât edip ihtirâm göstermesini, Osmanlı Devleti karşısındaki en önemli güçlerden olan Karamanoğulları'na karşı Osmanlı Devleti'nin aldığı siyâsî bir tedbir olarak yorumlamaktadırlar.

(Peremeci, Osman Nuri, *Edirne Târihi*, İstanbul, 1940, s. 59)

¹⁰⁹⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 216-217

¹⁰⁹⁶ Sahîh Ahmed Dede'nin naklettiğine göre, Celâleddin Çelebi, 842 h./1438 m. târihinde Edirne Mevlevîhânesi postnişînini tâyin edilmiştir. Yine Sahîh Ahmed Dede'nin ifâdesine göre de 2 yıl görev yapmasının akabinde, yâni 844 h./1440 m. târihinde de, 61 yaşında iken vefat etmiştir. Ancak Sahîh Ahmed Dede'nin vermiş olduğu doğum târihi olan 783 h./1381 m.'den Celâleddin Çelebi'nin 61 değil, 59 yaşındayken vefat ettiği sonucuna ulaşmış bulunmaktayız. Ayrıca bâzı kaynaklarda da yine Celâleddin Çelebi'nin 59 yaşındayken şeyh tâyin edilerek 6 yıl

iltifat ve ihtiram gören Celâleddin Çelebi'nin, pâdişahın kendisine ve dervişâna olan hayranlığı üzerine “Sultanların keremi, bendelerinin yüzlerinden görünür” buyurarak, kendilerinin yalnızca Hz. Mevlânâ'nın himmet ve inâyeti için birer vâsıta olduklarını ifâde ettiği rivâyet edilmektedir.¹⁰⁹⁷

Vefâtından önce, Sultan II. Murâd'ın bir sohbet esnâsında, Celâleddin Çelebi'nin makâmını kime terkedeceğini merak edip, aklından geçirmesi ve böyle bir makâmın devamının yine Celâleddin Çelebi hânesinden sağlanmasını temennî ettiği bir esnâda Celâleddin Çelebi, Sultan II. Murad'a “Celâl gitsin, Cemâl gelsin” buyurmuş ve kendisinden sonra makâmını kardeşi Cemâleddin Çelebi'ye terk ettiğini beyân etmiştir.¹⁰⁹⁸

Celâleddin Çelebi, 844 h./1440 m. târihinde vefat etmiş ve Murâdiye Câmii hazîresine defnedilmiştir.¹⁰⁹⁹ Mezar taşında; “Hazret-i Mevlânâ Efendimiz'in altıncı evlâdları Murâdiye Mevlevîhânesi'nin birinci postnişîni Çelebi Celâleddin Efendi Hazretleri (k.s.) Târih-i irtihâli: 843” ifâdesi bulunmaktadır.¹¹⁰⁰

Vefâtının ardından da kabrinde mübârek gecelerde nurlara garkolduğu rivâyet edilir. Hattâ böyle gecelerden birinin seherinde, mevlevîhânenin müezzini Derviş Ahmed isimli dervişin dikkatsiz davranıp, abdestsiz iken dervişâni namaza dâvet etmesi üzerine, Celâleddin Çelebi'nin kabrinden kuvvetli bir gökgürültüsü ve şimşeğin kendisine doğru geldiğini görmüş ve orada kendinden geçmiştir. Mevlevîhânenin diğer müezzini, Derviş Ahmed'i şuûru kapalı bir halde bulmuş ve hücreğine götürmüştür. Derviş Ahmed'in, bu halde birkaç ay yatağa

görev yaptığı ve 844 h./1440 m. târihinde vefat ettiği bilgisi, bâzı kaynaklarda da 837 h./1434 m. târihinde Edirne Mevlevîhânesi'ne postnişîn olduğu bilgisi bulunmaktadır. Süheyl Ünver'e âid olan bir defterde de Edirne Murâdiye Mevlevîhânesi'nin 837 h./1433 m. târihinde tesis edilerek, Celâleddin Çelebi'nin bu târihten vefâtı olan 843 h./1439 m. târihine kadar 6 sene postnişînlik yaptığı bilgisi kayıtlıdır. Ancak Sahîh Ahmed Dede'den biz bu bilgileri teyid edemedik.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 239-240; Ünver, Ahmed Süheyl, defter no: 59, fotoğraf no: 4; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 262; Şimşek, Selâmi, “Edirneli Kabûlî Mustafa Hayâtı, Eserleri ve XVIII. ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarikatların Genel Durumu, *I. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyum Bildirileri (23-25 Ekim 2005)*, s. 488, dpnt: 175)

¹⁰⁹⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 217

¹⁰⁹⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 217

¹⁰⁹⁹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 240

¹¹⁰⁰ Ünver, Süheyl, “Edirne Mevlevîhânesi Târihine Giriş”, s. 624, resim

mahkûm olduktan sonra yine Celâleddin Çelebi'nin himmetiyle âfiyete kavuştuğu rivâyet edilir.¹¹⁰¹

Cemâleddin Çelebi, Çelebi Âilesi'nin bütün fertleri gibi cömertliğiyle tanınmıştır. Bunun en çok rivâyet edilen örneklerinden biri, Cemâleddin Çelebi'ye vakıf olarak verilmiş olan, Karahisar'a bağlı Kışlacık, Çiftlik ve Tazlar köylerini hayatta iken evlâdınabağışlaması; ve “Çıplak geldik ve tertemiz gideriz” fehvâsınca, vefâtından sonra da dervişân ve fukarânın ihtiyaçları için kullanılmasını vasiyet etmesidir.¹¹⁰²

12) Cemâleddîn Çelebi (d. 785 h./1383 m. - ö. 853 h./1449 m.)

Edirne Murâdiye Mevlevîhânesi ilk postnişîni Celâleddin Çelebi'nin birâderi ve Emir Âdil Küçük'ün (ö. 829 h./1425 m.) küçük oğlu olan Cemâleddin (Pürcemâl) Çelebi, 785 h./1383 m. târihinde dünyâyâ gelmiştir.¹¹⁰³

Büyük birâderi Celâleddin Çelebi'nin 844 h./1440 m. târihinde vefâtı üzerine Edirne Murâdiye Mevlevîhânesi'nin ikinci postnişîni olarak 58 yaşında posta geçmiş ve 9 sene postnişîn olarak vazîfe yapmıştır.¹¹⁰⁴

Meşîhati döneminde, Edirne civârındaki Tatarlarla bir mesele olmuş, bu mesele karşısında Cemâleddin Çelebi tavrını Osmanlı Devleti'nden yana koyarak meseleyi halletmiştir.¹¹⁰⁵

Cemâleddin Çelebi'nin postnişînliği döneminde, şeyhlik makâmının bir eman müessesesi gibi vazîfe yaptığı rivâyet edilir. Hattâ, Çelebi'nin vefâtının gerçekleştiği zamânda

¹¹⁰¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 219

¹¹⁰² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 218

¹¹⁰³ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 228

¹¹⁰⁴ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 240

¹¹⁰⁵ Sultan II. Murâd, Edirne Murâdiye Mevlevîhânesi'nin tesîsinin akabinde Trakya ve Balkanlar'daki birçok köyü mevlevîhâneye vakfetmiştir. Bu köyler arasında Tatar köylerinin de olduğu vakfiyelerde kayıtlıdır. *Sefîne*'de açıkça zikredilmeyen meselenin vakıf köyleri tarafından ortaya atılarak Çelebi Efendi'nin huzûruna getirildiğini zannetmekteyiz. Kırım'dan gelen Tatarlarla benzer bir anlaşmazlığın Celâleddin Çelebi'nin postnişînliği döneminde de vukû bulduğu; Celâleddin Çelebi'nin yine Sultan II. Murâd'dan yana tutum sergilemesiyle çözüldüğü ve Celâleddin Çelebi'nin Sultan II. Murâd'ın muhabbetini kazandığı rivâyet edilir. (Edirne Murâdiye Mevlevîhânesi vakıfları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ürkeli, Bayram - Yörük, Doğan, “1002 h./1594 m. Târihli Bir Vakıf Defterine Göre Edirne'deki Sultan II. Murâd Câmîi ve İmâreti Evkâfı”, *SÜİFD*, sy: 18, Konya, 2004, s. 17-39; Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 216-217, 219)

II. Kosova Savaşı için savaş maydanında bulunan Osmanlı Ordusu'nun, Çelebi'den aldığı mânevî güçle II. Kosova Savaşı'nda gâlip geldiği rivâyet edilmektedir.¹¹⁰⁶

Siyâsî ve idârî meseleler hâricinde, Cemâleddin Çelebi'nin postnişînlîği zamânında, Cemâleddin Çelebi'nin himmet ve bereketiyle, etrâfında geniş bir muhabbet ve sohbet halkası teşekkül ettiği rivâyet edilir. Bu halkaya şâhit olanların naklettikleri bir rivâyete göre; bir sonbahar mevsiminde Cemâleddin Çelebi, dervişân ve muhibbânıyla bahçelerine dâhil olduklarında, bahçenin bir ilkbahar havası taşıdığını müşâhede ederler. Sohbet bitip bahçeden dışarı çıktıklarında, dışarıda sonbaharın bütün keskinliğiyle hüküm sürmekte olduğunu gördüklerinde ise içerideki bahar havasının Cemâleddin Çelebi'nin kerâmet ve bereketinden kaynaklandığına kanâat ettiklerini ifâde ettikleri rivâyet olunur.¹¹⁰⁷

Cemâleddin Çelebi, 9 sene postnişîn olarak Edirne Murâdiye Mevlevîhânesi'nde vazîfe yaptıktan sonra, IV. Pîr Âdil Çelebi'nin (ö. 865 h./1460 m.) makam çelebiliği zamânında, 853 h./1449 m. senesinin zilhicce ayı sonlarında vefat ederek, büyük birâderi Celâleddin Çelebi'nin yanına defnedilmiştir.¹¹⁰⁸

13) Zincirşiken Muhammed Çelebi (d. 1012 h./1603 m. - 1077 h./1666 m.)

Hüsrev Çelebi (ö. 969 h./1561 m.) oğlu Ferruh Çelebi (ö. 1010 h./1601 m.) oğlu Muhammed Çelebi (ö. 1010 h./1601 m.) oğlu Şâh Çelebi'nin (ö. 1045 h./1635 m.) oğlu olan Zincirşiken¹¹⁰⁹ Muhammed Çelebi 1012 h./1603 m. târihinde Konya'da dünyâya gelmiştir.¹¹¹⁰

¹¹⁰⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 220; II. Kosova Savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Emecen, Feridun, "Kosova Savaşları", *DİA*, c. XXVI, s. 221-223

Konya Mevlânâ Dergâhı makâm çelebisi Cemâleddin Çelebi (ö. 915 h./1509 m.) ile Edirne Mevlevîhânesi postnişîni Cemâleddin Çelebi, başta *Sefîne* olmak üzere bâzı kaynaklarda karıştırılmıştır, hattâ Sultan II. Murâd'ın Edirne Mevlevîhânesi postnişîni olan Cemâleddin Çelebi için kaleme aldığı üç kıt'a, *Sefîne*'de Konya Mevlânâ Dergâhı makâm çelebisi Cemâleddin Çelebi kısmında zikredilmiştir. Edirne Mevlevîhânesi postnişîni Cemâleddin Çelebi Sultan II. Murâd'la samîmî münâsebetleri bulunmuştur, zâten özellikle hayâtının son zamânlarında Sultan II. Murâd'ın tasavvufa meylettiği bilinmektedir ve saltanatı zamânında da Mevleviyye, Zeyniyye, Bayrâmiyye gibi tarikatlar hem hızla yayılmış; hem de yüksek makâmlarda teveccüh görmüşlerdir. Ancak, târihî zâviyeden bakıldığında bu münâsebet ve samîmiyetin Sultan II. Murâd (ö. 855 h./1451 m.) ile Edirne Mevlevîhânesi postnişîni Cemâleddin Çelebi (ö. 853 h./1449 m.) arasında olması mümkün; ancak makâm çelebisi Cemâleddin Çelebi (ö. 915 h./1509 m.) ile II. Murâd arasında olması muhâldir.

¹¹⁰⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 219-220

¹¹⁰⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 243

¹¹⁰⁹ Muhammed Çelebi'ye "Zincirşiken" ünvanının verilmesi *Sefîne*'de; Muhammed Çelebi'nin doğuştan cezbedâr bir zât olması, semâ esnâsında gönlünün Mevlânâ Dergâhı, Türbe-i Muazzama ve hâmuşândaki ervâh ile olması ve aklının başından gitmesi, aklının zincirlerini kırmasıyla izâh edilmiştir.

Sefîne'de, Mustafa Sâkîb Dede, Muhammed Çelebi'nin doğumundan itibaren cezbe hâlinin gâlip bir zât olduğu, amcası olan Konya Mevlânâ Dergâhı makam çelebisi I. Mustafa Bostan Çelebi'nin (ö. 1040 h./1630 m.) taht-ı terbiyesinde teskîn olduğu ve gerekli tâlim ve terbiyelerden geçtikten sonra da, 1037 h./1627 m. târihinde Antalya Mevlevîhânesi'ne¹¹¹¹ I. Mustafa Bostan Çelebi'nin emriyle; Antalya'nın yabancılarından temizlenmesi, halktan fesâd çıkararak, kötü davranışlarında ve rezillikte ısrâr edenlerin cezâlandırılıp ıslâh edilmesi maksadıyla postnişîn tâyin edildiği rivâyet edilmektedir. Ayrıca Mustafa Sâkîb Dede'nin verdiği, Muhammed Çelebi'nin berâberinde mevlevîhânenin ihyâsı için 18 dervîş ile yola çıkması bilgisinden Antalya Mevlevîhânesi'nin o târihte metruk vaziyette olduğunu söyleyebiliriz.¹¹¹²

Muhammed Çelebi postnişînliği esnâsında iklimden rahatsızlık duyarak tebdîl-i hava maksadıyla önce Konya'ya daha sonra da 1040 h./1629 m. senesi Muharrem ayında İstanbul'a bir seyâhat gerçekleştirmiştir.¹¹¹³ İstanbul'da Galata Mevlevîhânesi'nde misâfir olan Muhammed Çelebi'ye aslen Antalyalı olan Âdem Dede¹¹¹⁴ mihmandârlık etmiştir. Galata

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 228)

¹¹¹⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 225; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 284

¹¹¹¹ **Antalya Mevlevîhânesi:** İnşâ târihi hakkında bir bilginin bulunmadığı Antalya Mevlevîhânesi'nin, yapısından yola çıkarak mevlevîhânenin, Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev (ö. 607/1211) ve I. İzzeddin Keykavus (ö. 616/1220) zamânında bir Rum kilisesinden çevrilerek tesis edildiği ya da Anadolu Selçukluları zamânında yivli minâreli Ulu Câmi, İmâret Medresesi, Atabey Armağan Medresesi, mevlevîhâne ve hamamdan müteşekkil olarak tesis edildiği tahmin edilmektedir. XIII. yüzyılda Tekeli Mehmed Paşa tarafından mevlevîhâneye tebdîl edilen binâ hakkında *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*'nde, mevlevîhâne binâsına, 908 h./1503 m. târihinde vefat eden ve mevlevîhâne derûnuna defnedilen II. Beyâzîd'ın oğlu Şehzâde Korkut'un annesi Nigâr Hanım'ın türbesinin ve mevlevîhânenin kurucusu sayılan Zincirkıran Mehmed Çelebi'nin türbelerinin de dâhil olduğunu kaydetmektedir. 1037 h./1627 m. târihinde Antalya Mevlevîhânesi'ne Zincir-şiken Mehmed Çelebi'nin I. Mustafa Bostan Çelebi'nin emri ve hilâfetnâmesiyle postnişîn tâyin edilmesinden önce kimlerin postnişînlik yaptığına dâir bir bilgi bulunmamaktadır. Zincir-şiken Mehmed Çelebi'den sonra ise önce oğlu Ahmed Çelebi, Şâh Çelebi ve bir diğer Zincir-şiken Mehmed Çelebi'den başka; XIX. yüzyılda ise, Mehmed Şâh Dede (ö. 1263 h./1847 m.), 1300 h./1883 m.-1312 h./1894 m. seneleri arasında postnişînlik yapan Muhammed Şemseddin Dede, 1312 h./1894 m.'den 1327 h./1911 m.'ye kadar vazife Hüsâmeddin Dede, Mehmed Hemdem Dede ve Ali Dede postnişînlik makâmında bulunmuştur. Günümüzde ise mevlevîhâne binâsı Kültür Bakanlığı Devlet Güzel Sanatlar Galerisi olarak kullanılmaktadır.

(Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 292-294; Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 304; Numan, İbrâhim, "Antalya Mevlevîhânesi'nin Aslî Hâli Hakkında Bâzı Düşünceler", *Vakıflar Dergisi*, sy: XIV, Ankara, 1982, s. 125-134; Cilâcı, Osman, "Vesikalar Işığında Antalya Mevlevîhânesi Postnişînlik Devir Teslimi, IX. Millî Mevlânâ Kongresi Bildirileri, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1998, s. 197-198)

¹¹¹² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 225-226; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 297

¹¹¹³ *Sefîne*, bu seyâhatin sebebini, Muhammed Çelebi'nin, Kadızâde Mehmed Efendi'nin umûmen tasavvuf, husûsen de Mevlevîlik hakkındaki inkâra varan aykırı fikirlerini duyması olarak aktarmaktadır. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 229)

¹¹¹⁴ **Âdem Dede:** (d. 1000 h./1592 m. - 1063 h./1653 m.) Aslen Antalyalı olan Âdem Dede, zengin bir âileye mensûptur. 1000 h./1592 m. târihinde Antalya'da dünyâya gelmiştir. 1030 h./1621 m. târihinde Hotin Seferi'ne

Mevlevîhânesi'nde bulunduğu süre zarfında Rusûhî İsmâil Dede'nin (ö. 1041 h./1631 m.) sohbetinde bulunmuştur.

Bu ziyâret esnâsında pâdişah IV. Murâd'ın da ihsanlarına nâil olan Zincirşiken Muhammed Çelebi, Kadızâde Mehmed Efendi'nin mevlvîlik aleyhindeki konuşmaları karşısında, Kadızâde'nin karşısına çıkmış; Kadızâde Mehmed Efendi ise Çelebi'nin elinden güçlkle kurtularak şeyhülişlâm konağına sığınmıştır.¹¹¹⁵ Bu sırada Revan Seferi'ne hazırlanan Sultan IV. Murâd, Kadızâde Mehmed Efendi'yi yanına alarak Konya üzerinden yola çıkmıştır. Konya'da bulundukları sırada Kadızâde'nin Hz. Mevlânâ'nın huzûrunda yaptığı saygısızlık netîcesinde Kadızâde'de sara hastalığı baş göstermiş, sefere devam edemeyerek Konya Mevlânâ Dergâhı'ndan İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır.¹¹¹⁶

Zincir-şiken Muhammed Çelebi, 40 sene Antalya Mevlevîhânesi'nde postnişîn olarak vazîfe yaptıktan sonra, yerini dervîşânın muhabbetini kazanmış Ahmet Çelebi'ye, Konya Dergâhı'nın da uygun görmesiyle, terk etmiştir. 1077 h./1666 m. târihinde 65 yaşındayken

de katılmış olan Âdem Dede, daha sonra Mevlvîliğe intisâb ederek, Zincir-şiken Muhammed Çelebi'nin taht-ı terbiyesine girmiştir. 8 sene Muhammed Çelebi'nin hizmetinde bulunan Âdem Dede, daha sonra Konya'da I. Bostan Çelebi'nin, Gelibolu'da Ağazâde Muhammed Dede'nin ve son olarak da Galata Mevlevîhânesi'nde İsmâil Rusûhî Dede'nin hizmetlerinde bulunmuştur. İsmâil Rusûhî Dede'nin 1041 h./1631 m. târihinde vefâtının ardından III. Muhammed Ârif Çelebi'nin emri ve meşîhatnâmesiyle Galata Mevlevîhânesi postnişîni olmuştur. 22 sene Galata Mevlevîhânesi postnişîni olarak vazîfe yaptıktan sonra, hac farîzasını yerine getirmek üzere deniz yoluyla yola çıkmış, ancak vazîfesini yerine getiremeden 1063 h./1653 m. Ramazan'ında Mısır'da vefat etmiş ve Kâhire Mevlevîhânesi hâmuşânına defnedilmiştir. Cömertliğiyle meşhûr olmuş olan Âdem Dede'nin, babasından intikâl eden büyük serveti fukarânın ihtiyâçlarını karşılamak amacıyla sarfettiği rivâyet edilir. Galata Mevlevîhânesi meşîhati zamânında Şeyhülişlâm Yahyâ Efendi (ö. 1053 h./1644 m.) ve Şeyhülişlâm Bahâyî Efendi'nin müntesibleri arasında olduğunu *Semâhâne-i Edeb* ve *Sefîne* kaydetmektedir. Bu dönemde Osmanlı tahtında bulunan Sultan IV. Murâd'ın da Âdem Dede'yi dervîşleriyle saraya dâvet ederek, *Mesnevî* derslerine iştirâk ettikten sonra semâ merâsimlerini izlediği ve akabinde de ihsânlarda bulunduğu rivâyet edilmektedir. Âdem Dede'nin "Âdem" mahlasıyla kaleme aldığı şiirlerin topladığı bir *Dîvân*'ı bulunmaktadır. Mevlvîler arasında hece veznini kullanan ilk şâir olarak da anılan Âdem Dede'nin târih düşme konusunda büyük bir amhâreti bulunduğu ve bestelenmiş ilâhilerinin olduğu bilinmektedir.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 230; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 7-8; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 297, 301, 302, 306, 310; Yılmaz, *a.g.e.*, s. 266-268)

¹¹¹⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 230

¹¹¹⁶ İstanbul'a dönen Kadızâde Mehmed Efendi'nin yatağa mahkûm bir hasta olarak yatarken, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde bulunan Ebûbekir Çelebi'nin emriyle, Doğânî Ahmed Dede'nin Kadızâde'yi Yenikapı Mevlevîhânesi'ne getirdiği, Doğânî Ahmed Dede'den şifâ ricâ edildiği, ancak Doğânî Dede'nin "Onların şifâsı ve hayâtı tez vefat etmedir; zirâ onlar huzûr-ı Hazret-i Mevlânâ'dan oldu, necât yoktur" buyurduğu ve bunun akbinde de Kadızâde'nin vefat ettiği rivâyet edilmektedir.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 229-230; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 302-304)

vefat ederek, semâhânenin ön kısmına defnedilmiştir. Ayrıca vefâtından sonra bâzı gecelerde semâhânedede ve türbe civârında defâlarca müşâhede edildiği de dilden dile dolaşmıştır.¹¹¹⁷

14) Lütfullah Çelebi (ö. 1088 h./1678 m. ?)

Ulu Ârif Çelebi'nin küçük oğlu Emir Âdil Çelebi'nin (ö. 770 h./1368 m.) oğlu Muhammed Sâdık'ın (ö. 805 h./1402 m.) oğlu Sâmi Çelebi'nin torunlarından, Cemel Ali Zâviyesi kurucusu ve postnişîni Abdülkerîm Çelebi'nin âilesinden olan Lütfullah Çelebi,¹¹¹⁸ gençliğinde zâhir ve bâtın ilimleriyle meşgul olan, ecdâdına âid eserleri mütâlaa ile vakit geçiren, mevlevî âdâb ve erkânına riâyette son derece titiz bir genç olarak bilinmiştir. Bir akşam namazı sonrasında, elleri havada, duâ ederek hânesine doğru ilerlerken, muhâtap olduğu bir hal netîcesinde ömrünün sonuna kadar cezbedâr olarak yaşamıştır.¹¹¹⁹

Lütfullah Çelebi'nin Konya Mevlânâ Dergâhı'nda birlikte hizmet ettikleri, hemdemi olan Derviş Hacı Ahmed ismindeki dervîşin vefâtından sonra ise, Döşelik Kahvehânesi olarak anılan mekânı kendisine mesken tuttuğu ancak yine de hergün matbahdaki canları ziyâret maksadıyla Dergâh'ı ziyâret ettiği rivâyet edilir.¹¹²⁰ Hattâ Lütfullah Çelebi'nin Döşelik Kahvehânesi'nde bulunduğu bir zamanda, dervîşin biri dehşetli bir olaya şahit olur. Tâbir ettirmek için Lütfullah Çelebi'yi bekler ve olayın sabahında Lütfullah Çelebi Dergâh'a geldiğinde dervîşin şahit olduğu olayı tâbir eder. Bunun üzerine hayretini gizleyemeyen dervîşe de bedenlen bir yerde hazır bulunmayışının, mânevî huzûruna engel olmadığını ifâde eder.¹¹²¹

Lütfullah Çelebi'ye isnâd edilen kerâmetlerden biri de, Dergâh'da kendisi için yeni ve farklı bir hırka gönlünden geçiren ancak bu arzusunu kimseyle paylaşmayan bir dervîşle ilgilidir ki; dervîşin gönlünün bu arzuyla dolu olduğu bir anda, Lütfullah Çelebi'nin ahablarından biri Lütfullah Çelebi için Haleb'de bir hırka diktirmiştir ve hediye etmek üzere Dergâh'a gelmiştir. Lütfullah Çelebi ise bu hediye karşısında “Hırkayı isteyen budur, bana bir kepenek yeterlidir” buyurarak dervîşin gönlünden geçenden haberdar olduğunu beyan etmiştir.

¹¹¹⁷ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 231-232; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 313

¹¹¹⁸ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 232

¹¹¹⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 232

¹¹²⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 232

¹¹²¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 232

Lütfullah Çelebi, kendisini Bîşr-i Hafî derecesinde çıplak ayakla gezdirecek derecede cömertliği ile de meşhur olmuştur. Üzerinde bir tek kepenekle ayakları çıplak bir halde dolaştığı; ancak, konakladığı her yerde, ayaklarında herhangi bir toz-toprak kalıntısı olmamasının dikkat çektiği rivâyet edilmiştir.¹¹²²

Lütfullah Çelebi'nin muhibbânından olan ve Karaman muhâfızı Ali Paşa, Osmanlı Ordusu ile Çehrin Seferi'ne¹¹²³ çıkacağı zaman Lütfullah Çelebi'den duâ ve mânevî destek dilemeye gelmiştir. Lütfullah Çelebi'den hayır duâ alarak sefere çıkan Ali Paşa, daha sonra savaşın son derece harâretli olduğu bir ânda Lütfullah Çelebi'yi "Yarın iş tamamdır" derken müşâhede ettiği rivâyet edilir. Hakîkaten ertesi gün, Osmanlı Ordusu seferi muzafferiyetle tamamlamıştır. Zafer müjdesini pâdişâha ulaştırmak için heyetler yola çıktığı esnâda Ali Paşa da 18000 akçe verdiği bir askeri teşekkür için Lütfullah Çelebi'ye göndermiştir. Ancak zafer müjdesini taşıyan asker Konya'ya ulaştığında Lütfullah Çelebi'nin vefat haberini almış ve beldesinde çok sevilen bir kimse ve evliyâdan bir zât olması sebebiyle Lütfullah Çelebi'nin ardından halkın yas tuttuğunu; kazanlar dolusu helva pişirilerek başta Konya Mevlânâ Dergâhı dervişânı olmak üzere bütün zâviyelerin dervişânına ve fukarâya helva dağıtıldığına şahit olmuştur. Lütfullah Çelebi'nin, o dönemde Konya'da baş gösteren tâun salgını için halkın yardımına koştuğu; duâlar, adaklar ve sadakalarla bu belâyı halktan uzaklaştırmaya çalıştığı; ancak en sonunda kendisinin de bu hastalığa yenik düşerek vefat ettiği rivâyet edilir.¹¹²⁴

Vefatlarının akabinde, mîrâsına tekâbül eden kepenek ve kemerleri, kendisi gibi cezbedâr bir kimse olan Yahyâ ismindeki muhibbine teslim edildiği ve bir nevi' makâmını kendisine terkettiği rivâyet edilmektedir. Yine kendisi gibi cezbedâr olan muhiblerinden Ahmed isimli olanını Nâblus'a, Derviş Muhammed isimli olan muhibbini de Sivas'a gönderdiği de rivâyetler arasındadır.¹¹²⁵

¹¹²² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 232-233

¹¹²³ Çehrin Seferi, 1678 senesinde gerçekleşmiştir. Çehrin Seferi'nin müjdesini taşıyan askerin Konya'ya geldiğinde Lütfullah Çelebi'nin vefat haberiyle karşılaşmasını göz önünde bulundurursak Lütfullah Çelebi'nin 1678 senesinde vefat ettiğini söyleyebiliriz.

¹¹²⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 233-234

¹¹²⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 234

15) Ali Çelebi (d. 985 h./1577 m. - ö. 1114 h./1702 m. ?)¹¹²⁶

Ferruh Çelebi (ö. 1010 h./1601 m.) oğlu Celâleddin Hüseyin Çelebi¹¹²⁷ (ö. 1006 h./1597 m.) oğlu Nakşî Ali Çelebi, Sahîh Ahmed Dede'nin aktardığına göre 985 h./1577 m. târihinde dünyâya gelmiştir.¹¹²⁸

Îran, Anadolu ve Arabistan'da uzun süren ilim seyâhatlerinden sonra Manisa şehrindeki ikâmeti esnâsında, Manisa'da dervîşân ve muhibbânın Konya'dan talep etmeleri nefûcesinde, Konya Mevlânâ Dergâhı'nın münâsip görmesi üzerine Manisa Mevlevîhânesi¹¹²⁹ postnişînlğine tâyin edilmiştir.¹¹³⁰

¹¹²⁶ *Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye*'de Sahîh Ahmed Dede, Nakşî Ali Çelebi'nin 985 h./1577 m. târihinde dünyâya geldiğini kaydetmektedir. Sahîh Ahmed Dede'nin naklettiği silsileden, (Ferruh Mehmed Çelebi oğlu Celâleddin Hüseyin Çelebi oğlu Nakşî Ali Çelebi) *Sefîne*'de bahsi geçen Ali Çelebi'nin aynı kişi olduğu sonucuna ulaştık. Ancak, Manisa Şer'iyye Sicilleri'nde verilen vefat târihinin Manisa Mevlevîhânesi şeyhi Nakşî Ali Çelebi'ye âid olmadığını düşünmekteyiz. Zirâ, Şer'iyye Sicilleri'nde verilen 1114 h./1702 m. târihi Nakşî Ali Çelebi'nin 125 yaşına kadar yaşadığı sonucunu doğurmaktadır ki mümkün görünmemektedir. Ancak, Nakşî Ali Çelebi'nin kendisinden sonra Manisa Mevlevîhânesi şeyhi olan oğlu Muhammed Lütfî Çelebi'nin 1150 h./1737 m. ya da 1139 h./1726 m. târihinde vefat etmiş olduğu bilgisi Şer'iyye Sicilleri'ndeki bilgiyi kuvvetlendirmektedir.

(Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 265, 274; Lütfî Çelebî, *Hilye-nâme-i Hazret-i Mevlânâ*, (haz: Tâhirü'l-Mevlevî) Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezâi Türkmen böl. no: 160; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 213; Küçük, Sezâi, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, s. 211)

¹¹²⁷ *Sefîne*'nin kaydettiği silsile Nakşî Celâleddin bin Hüseyin Çelebi bin Ferruh Çelebi şeklindedir. Ancak, Ferruh Çelebi'nin küçük oğlunun tam adı Celâleddin Hüseyin Çelebi'dir. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 265)

¹¹²⁸ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 274

¹¹²⁹ **Manisa Mevlevîhânesi:** Saruhan Bey'in torunu İshak Çelebi tarafından, Saruhanoğulları'nın başşehri Manisa'nın en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Spil Dağı eteğinde, cümle kapısı üzerindeki kitâbeye göre 770 h./1368-69 m.'de inşâ ettirilmiştir. İshak Çelebi'nin 1366-1379 yılları arasında yaptırdığı Ulucami Külliyesi'ne dâhil olmakla birlikte külliye'nin uzağında bulunan mevlevîhâne Saruhanoğulları'na âid en eski eserlerden biridir. Aslı kaybolan ve Fâtih Sultan Mehmed döneminde yeniden yazılan İshak Çelebi vakfiyesinde, Saruhan ili beyi İshak Çelebi'nin Manisa'nın en yüksek yerine bir ulucami ve medrese ile câmiye eş mevkide, Mevlevîliği Batı Anadolu'da yaymak ve yaşatmak amacıyla bir mevlevîhâne yaptırdığı kaydedilmektedir. Ayrıca İshak Çelebi'nin anne tarafından Mevlânâ âilesine mensûp bulunduğu; bu nedenle "Çelebi" ünvânını taşıdığı ve Hz. Mevlânâ'ya muhabbetinden ve Mevlevîliğe intisâbından ötürü mevlevîhâneyi yaptırdığına; aslı kaybolmuş ve Fâtih döneminde tekrar yazılmış olan vakfiyenin orijinalinde de "ceddim Hz. Mevlânâ" ifâdesinin kullandığına dâir rivâyetler de bulunmakla berâber teyîd edilememiştir. Vakfiyede belirtildiğine göre kuruluşunda mevlevîhânede bir şeyh, bir imam ve müezzin, bir nâzır, bir kayyım, bir kâtip, bir mesnevîhan, âyini okuyacak güzel sesli iki hânende görevlendirilecek; yemek işi için bir vekilharç ve bir aşçı görev yapacağı belirtilmiştir. Manisa merkez nâhiyelerinden Karaoğlanlı köyü ile Akcahavlı, Çatalkilise gibi köyleri ve timarları ile iki hamamın geliri ulucami, medrese ve mevlevîhâneye tahsis edilmiştir. Vakfiyede mevlevîhânenin tesis amacı olarak; "gelip geçen yolcuların doyurulması ve Mevlevîliğin öğretilip faâliyetlerinin icrâ edilmesi" belirtilmiştir.

Mevlevîhâne, Saruhanoğulları devrinde olduğu gibi Osmanlı döneminde de faâliyetini devam ettirmiştir. Manisa'nın II. Selim'den itibaren şehzâdelerin gönderildiği yegâne sancak merkezi olma geleneği Mevlevîlerce de benimsenmiş, Konya'daki çelebinin yerine geçecek olan çelebi özellikle son dönemlerde önce Manisa'ya şeyh tâyin edilmiştir. XVI. yüzyılın sonunda mevlevîhâne vakfının maddî gücünün arttığı ve mütevellilik, şeyhlik gibi birçok görevin Mevlânâ âilesine mensup kişilerin elinde toplandığı görülmektedir. Mevlevîhânede

Manisa Mevlevîhânesi'nde uzun müddet postnişîn olarak hizmet eden Nakşî Ali Çelebi'nin ne kadar zaman makâmda bulunduğunu bilmemekteyiz. Ancak bu zaman içerisinde, Vezîrâzam İbrâhim Paşa¹¹³¹ tarafından İstanbul'a dâvet edildiği ve Yenikapı Mevlevîhânesi postnişînliğinin kendisine tevcih edildiği rivâyet edilmektedir. Bu teklifi Nakşî Ali Çelebi; "Eğer Ekrem'in huzuruna varmaksa dileğin, evliyâyâ hizmet ve fakirin duâsını almak gayb âleminde senin için daha evlâdır" buyurarak geri çevirmiş ve Manisa'daki vazîfesine geri dönmüştür.¹¹³²

Manisa Mevlevîhânesi'ndeki vazîfesi esnâsında, kendisinden önceki şeyh efendilerde görülmeyen bir titizlik gösteren Nakşî Ali Çelebi'nin şeyhlik vazîfesinin yanında, uhdesine tevcih edilen vakıf mütevelliliği vazîfesinde de son derece titiz olduğunu ve faâliyetlerini kaynaklar şu şekilde aktarmaktadırlar:

yetişmiş birçok şâir arasında *Bülbülnâme*'si ve bir *Dîvân*'ı olan Attâr Birrî Mevlevî (ö. 1128 h./1715 m.) ile Kâmilî mahlasını kullanan Derviş Ahmed Mevlevî'den (ö. 1068 h./1657 m.) söz edebiliriz.

Mevlevîliğin Batı Anadolu'daki en güçlü merkezi olan mevlevîhâne; Konya ve Afyonkarahisar Dergâhları'ndan sonra Mevlevîliğin oldukça önemli bir merkezi olmuştur. 1870'ten önce kendi hâline terkedilmiş ve şehir merkezine yakın yeni bir mevlevîhâne inşa edilmiştir. Mevlevîhâne 1983-1992 yılları arasında Manisa Müzesi İslâmî Mezar Taşları ve Kitâbeler Seksiyonu olarak kullanılmış, daha sonra Celâl Bayar Üniversitesi'nin bir kitaplığı ve tarih araştırmaları bölümü olarak hizmete girmiştir.

(Tanrıkorur, Bârihüdâ, "Manisa Mevlevîhânesi", *DİA*, c. XXVIII; Küçük, Sezâi, "Manisa Mevlevîhânesi", *Manisa Araştırmaları*, Manisa, 2002, c. II, s. 15-19; Günay, Mehmet, "XVII. Yüzyılda Manisa Mevlevîhânesi ve Şeyh Ali Efendi'nin Faâliyetleri", *I. Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîhâneler Sempozyumu Bildirileri (19-21 Aralık 2001)*, Manisa, 2002, s. 334)

¹¹³⁰ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 235

¹¹³¹ *Sefîne*, Nakşî Ali Çelebi'nin Şeyh Ahmed Ârifî sonrasında vezîrâzam olan İbrâhim Paşa tarafından İstanbul'a dâvet edildiğini kaydetmektedir. Ancak biz hangi İbrâhim Paşa olduğunu tesbit edemedik. Burada zikredilen Ârifî Ahmed Dede ise 11 sene Yenikapı Mevlevîhânesi postnişînliğinde bulunan ve 1137 h./1724 m. târihinde vefat eden Ârifî/Peçevî Ahmed Dede'dir. Ancak Nakşî Ali Çelebi'nin ve Peçevî Ahmed Dede'nin vefat târihlerini göz önünde bulundurduğumuzda bu ziyaretin gerçekleşme ihtimalinin azaldığını görmekteyiz. (İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevlevîyye'den Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 132-135)

¹¹³² Aynı rivâyet, Nakşî Ali Çelebi'nin oğlu Muhammed Lütfî Çelebi için de aktarılmaktadır. Muhammed Lütfî Çelebi'ye âid *Hilyenâme-i Hazret-i Mevlânâ* isimli eseri istinsâh eden Tâhirü'l-Mevlevî, eseri istinsâh ettiği defterin başında Muhammed Lütfî Çelebi hakkında bilgi vererek; "Lütfî Çelebî Manisa Mevlevîhânesi şeyhlerinden Nakşî Ali Çelebi'nin oğludur. Pederlerinin vefatlarından sonra yerlerine geçmiş, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Peçevî Ahmed Dede'nin (ö. 1137 h./1724 m.) vefâtında İstanbul'a da'vet ve meşihat-ı mezkûre kendine teklîf olunduğunda kabul etmeyerek memleketine dönmüş ve 1150 târihinde vefat etmiştir" notlarını düşmüştür. Defter, Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezâi Türkmen Bölümü, 160 numarada kayıtlıdır. Elimizdeki bilgilere dayanarak Muhammed Lütfî Çelebi'nin 1150 h./1737 m. târihinde vefat ettiğini kabul edersek ve Peçevî Ahmed Dede'nin vefat târihini de (ö. 1137 h./1724 m.) göz önünde bulundurursak bu rivâyetin Muhammed Lütfî Çelebi için daha geçerli olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

(Lütfî Çelebî, *Hilye-nâme-i Hazret-i Mevlânâ*, (haz: Tâhirü'l-Mevlevî) Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen böl. no: 160)

Birinci olarak Nakşî Ali Çelebi'nin zamânında vakıf gelirlerinin arttığını kaydetmektedirler. İkinci olarak ise; o dönemde çeşitli sebeplerle topraklarını terk eden vakıf reâyâsının tekrar yerlerine dönmelerini sağlayarak üretimin arttırılmasını sağladığı ve vakıftan haksız yere maaş alanların görevlerine son verdiği kaydedilmektedir. Son olarak da sağlanan ve artan gelirlerle, kendisinden önce bakımı ihmal edilmiş olan mevlevîhânenin ve vakıf müştemilâtının tâmirden geçirildiği Nakşî Ali Çelebi'nin postnişinliği döneminde gerçekleştirdiği faâliyetlerinden zikredilmektedir.¹¹³³

Farsça'da ve şiir yazmada mâhir bir zât olan Nakşî Ali Çelebi'ye âid *Na't-ı Pâk-i Seyyidü'l-Kevneyn* isimli bir naat bulunduğu rivâyet edilmektedir.¹¹³⁴

Nakşî Ali Çelebi, vefâtından birkaç sene önce makâmını oğlu Muhammed Lütfî Çelebi'ye (ö. 1150 h./1737 m.) terketmiştir. Böylece Mevlânâ Âilesi'nin uhdesine geçen Manisa Mevlevîhânesi'nde bu târihten sonra Çelebi Âilesi mensupları tarafından idâre edilmiştir. Osmanlı târihinde tahta çıkacak şehzâdelerin idârî görev yaptıkları bir şehir olan Manisa, özellikle son dönemlerde Konya Mevlânâ Dergâhı'nda posta oturacak çelebilerin Manisa Mevlevîhânesi'nde vazîfe yaptıkları bir şehir hâline gelmiştir.¹¹³⁵

16) Abdülehad Çelebi(d. 1060 h./1650 m. - ö. 1111 h./1699 m.)

Sefîne'nin naklettiği künyeye göre Abdülehad Çelebi; Ferruh Çelebi (ö. 1010 h./1601 m.) torunlarından Şâh Çelebi (ö. 1045 h./1635 m.) evlâdından Bayram Çelebi âilesindendir. Ancak, Şâh Çelebi; Ferruh Çelebi'nin oğlu Muhammed Çelebi'den (ö. 1010 h./1601 m.) olan torunudur.¹¹³⁶ Ve Sahîh Ahmed Dede'nin naklettiği bilgilere göre de Abdülehad Çelebi; Ferruh Çelebi'nin oğlu Celâleddin Hasan Çelebi'nin (ö. 1003 h./1594 m.) oğlu makam çelebisi Pîr Hüseyin Çelebi'nin (ö. 1077 h./1666 m.) oğludur.¹¹³⁷

Mustafa Sâkîb Dede'nin husûsî bir münâsebeti olduğunu rivâyet ettiği Abdülehad Çelebi; Konya Mevlânâ Dergâhı'nda yetişmiş, beş vakit namazını Dergâh'ın mescidinde edâ etmesiyle bilinen, bunun yanı sıra teheccüd, işrâk, duhâ, evvâbîn gibi nâfile namazlarını ve

¹¹³³ Günay, Mehmet, "XVII. Yüzyılda Manisa Mevlevîhânesi ve Şeyh Ali Efendi'nin Faâliyetleri", s. 338

¹¹³⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 235

¹¹³⁵ Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 210-211

¹¹³⁶ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 235

¹¹³⁷ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 279, 303, 314

mübârek günlerde tutulan nâfile oruçlarını ihmal etmeyen, Dergâh'daki mukâbeleleri ve *Mesnevî* sohbetlerini kaçırmayan ve geçimini de zirâatten elde eden biridir. Mustafa Sâkîb Dede, seyâhatlerinde, en az senede bir kez olmak üzere Abdülehad Çelebi ile görüştüğünü, sohbet ve nasîhatlerinden çok müstefîd olduğunu aktarmaktadır. Kendisine bir defâ “Ey Dervîş Sâkîb! Aklına tereddüd düştüğünde beni düşünerek tesbihâtta bulun!” nasîhatinde bulunduğunu ve sonra da bu nasîhatini “Esmâ zikirindeki ilerleme ve gerilemede, mânâ denizindeki durumunu belirlemede mübâlağa et! Sana şehirler, ülkeler arasında seyâhat etmen, köşe-bucak dolaşman fayda etmez. Vaktini isrâf etme! Bedeninin arzularına teslim olma! Fırsatları kaçırma! Zirâ pişmanlık fayda vermez!” şeklinde îzâh ettiğini kaydetmektedir.¹¹³⁸

Vefatlarından önce oğlu Bayram Çelebi'ye (ö. 1155 h./1742 m.) “Bu sohbetten bana usanç geldi. Bundan sonrası ölümdür” buyurduğu ve kısa bir süre sonra da vefat ettiğini Mustafa Sâkîb Dede nakletmektedir.¹¹³⁹

17) Halil Çelebi

Mustafa Sâkîb Dede'nin hayâtı ve künyesi hakkında kesin bir bilgi kaydetmediği Halil Çelebi; Küçük Ârif Çelebi torunlarından ve Şemseddin Tebrîzî Zâviyesi'nde vazîfe yapmış çelebilerdendir.¹¹⁴⁰

Son derece sâkin, sessiz ve mütevâzi bir hayat süren Halil Çelebi'nin **كما تعيشون تموتون** [Nasıl yaşarsanız, öyle ölürsünüz] gereğince, müddet-i hayâtındaki çehresinden ayırt edilmeyen bir çehre ile vefat ettiği rivâyet edilmektedir. Vasiyetleri gereğince, ecdâdının ayakucuna defnedilmiştir.¹¹⁴¹

18) Hasan Çelebi (d. 985 h./1577 m. - ö. 1048 h./1638 m.)

Ferruh Çelebi (ö. 1010 h./1601 m.) oğlu Celâleddin Hasan Çelebi'nin (ö. 1003 h./1594 m.)büyük oğlu; makam çelebisi Pîr Hüseyin Çelebi'nin (ö. 1077 h./1666 m.) erkek kardeşi ve

¹¹³⁸ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 236

¹¹³⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *Sefîne*'de Abdülehad Çelebi'nin 90 yıl ömür sürdüğünü rivâyet etse de Sahîh Ahmed Dede'nin naklettiği târihlerden yola çıkarak Abdülehad Çelebi'nin 51 sene muammer olduğunu söyleyebiliriz. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 236)

¹¹⁴⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 236

¹¹⁴¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 236

Manisa Mevlevîhânesi şeyhi Nakşî Ali Çelebi'nin (ö. 1114 h./1702 m. ?)de amcası olan Hasan Çelebi, 985 h./1577 m. târihinde dünyâyâ gelmiştir.¹¹⁴²

Konya Mevlânâ Dergâhı'ndaki eğitimini tamamladıktan sonra, münzevî bir hayat sürmeyi arzu ettiği halde, Karaman Mevlevîhânesi/Mâder-i Mevlânâ Zâviyesi postnişînliğine tâyin edilmiştir. Burada ömrünün sonuna kadar vazîfe yapan Hasan Çelebi, 1048 h./1638 m. târihinde, 63 yaşındayken vefat etmiş ve Karaman Mevlevîhânesi/Mâder-i Mevlânâ Zâviyesi hazîresine defnolunmuştur.¹¹⁴³

19) Hüseyin Çelebi

Konya Mevlânâ Dergâhı makam çelebilerinden III. Muhammed Ârif Çelebi'nin (ö. 1052 h./1642?) kızı olan Kâmile Hanım'ın oğlu Hüseyin Çelebi'nin doğum târihini tesbit edemedik.

Kâmile Hanım evlenerek, Kütahya'ya gelmiş; bu evlilikten Muhammed, Hüseyin, Ebûbekir, Hızır Şâh, Halil, Ali, Fâtıma, Emine, Hatice, Sâliha, Kerîme, Râbia adlarında 12 evlât sâhibi olmuştur. Ancak, Hızır Şâh, Halil, Ali, Emine, Hatice, Sâliha, Kerîme, Râbia Çelebiler küçük yaşlarında vefat etmişler; Ebûbekir, Muhammed, Hüseyin ve Fâtıma¹¹⁴⁴ Çelebiler uzun ömürle muammer olmuşlardır.¹¹⁴⁵

Hüseyin Çelebi'nin âilesinden kendisine intikâl eden büyük bir servete sâhip olduğu, ancak onun mütevâzi tabîati ve dünyâyâ meyletmemesi sebebiyle geçimini zirâatle karşılayarak, diğer zamânını ise Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi'nin hizmetine hasrettiğini dâmâdı¹¹⁴⁶ Mustafa Sâkîb Dede nakletmektedir.¹¹⁴⁷ Hattâ yalnızca Kütahya Ergüniye

¹¹⁴² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 236; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 274

¹¹⁴³ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 236; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 303

¹¹⁴⁴ Fâtıma Hanım, *Sefîne*'de hâl tercümesi bulunan Hacı Fâtıma Hanım'dır.

¹¹⁴⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 256-257; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 241

¹¹⁴⁶ Hüseyin Çelebi'nin kızkardeşi Hacı Fâtıma Hanım'ın evliliğinden bir kızı dünyâyâ gelmiş, ancak küçük yaşta vefat etmiştir. Bunun üzerine eşine câriyeler bağışlamak sûretiyle münzevî bir hayata başlayan Hacı Fâtıma Hanım, kardeşi Hüseyin Çelebi'nin kızı olan Havvâ Hanım'ı evlât edinmiş, eğitimini üstlenmiştir. II. Bostan Çelebi'nin emriyle Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi'ne tâyin edilen Mustafa Sâkîb Dede'yi bir müddet sonra evlât edindiği yeğeniyle evlendirmiş, böylece *Sefîne* müellifi Mustafa Sâkîb Dede Hüseyin Çelebi'nin dâmâdı olmuştur.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 260-261; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 242)

¹¹⁴⁷ Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi postnişîn listelerinde Hüseyin Çelebi postnişîn olarak zikredilmektedir. Ancak seyr ü sülûkünü nerede tamamladığı konusunda bir bilgiye rastlayamadık. Anneleri Kâmile Hanım'ın evlâtlarını mevlevî terbiyesi üzerine yetiştirdiğini; böylece II. Bostan Çelebi'nin emriyle mevlevîhâneye

Mevlevîhânesi'nin hizmetiyle kalmadığı, bir Konya ziyâreti esnâsında, Konya Mevlânâ Dergâhı'nın matbahının tâmire muhtaç olduğunu görerek tâmir için Aşçıbaşı Câfer Dede'den müsâade istediği Câfer Dede'ninse "Benim müsâademe ihtiyâç yoktur. Ceddin müsâade buyurmuştur" cevâbını verdiği rivâyet edilir. Tâmirât işleminin netîcesinde Belgrad Mevlevîhânesi postnişîni Adnî Dede (ö. 1100 h./1688 m.) şu târihi düşmüştür:

*Bir kerem ehli sâhibü'l-hayra
Erişip avn-i zât-ı Hüda*

*Himmeti Hânedân-ı Mevlevî'ye
Lâzım intisâbın etti edâ*

*Fukarâ matbahın edip hûş tarz
Âferîn okudu ganî ve gedâ*

*Vâsıl-ı rûh-ı pâk-i ceddi ola
Kendinden malı çünkü oldu cüdâ*

*Beğenip Adniyâ dedim târih
Oldu matbah-ı ferah-fezâ cüdâ¹¹⁴⁸*

Hüseyin Çelebi, Sofya'ya yaptığı bir seyâhat esnâsında, orada vefat etmiştir.¹¹⁴⁹

postnişîn tâyin edilen Mustafa Sâkîb Dede'den önce, Hüseyin Çelebi'nin ve kızkardeşi Hacı Fâtîma Hanım'ın Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi'nin hizmetinde bulunduklarını söyleyebiliriz.

(KMMA, dosya no: 51, belge no: 29; Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 237)

¹¹⁴⁸ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 237

¹¹⁴⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 237-238

D. DEVLET VAZÎFESİNDE BULUNMUŞ HIZIR ÇELEBİ VE İLYAS ÇELEBİ ÂİLELERİ MENSUPLARI

Çelebilerin hükümdârlar, devlet erkânı ile münâsebetlerinin bulunması; akrabâlık münâsebetlerinin kurulmasının hâricinde, *Sefîne*'de devlet vazîfesinde bulunmuş çelebilere hasredilmiş bir kısım da bulunmaktadır. Bu kısımda zikredilen Şâh Efendi ve Kādî Paşa hâricindeki kimselerin bir kısmı, Süleyman Şâh Germiyanî ve oğlu II. Yâkub Çelebi aslen evlâd-ı Mevlânâ'dan olmamakla berâber, âilevî münâsebetleri sebebiyle teberrüken zikredilmişlerdir. *Sefîne*'de bu kısımda zikredilen diğer isimlerin ise, mâlumatın yetersiz oluşu sebebiyle kim olduklarını tesbit etmekte zorlandık. Mevcut bilgilerle karşılaştırarak elde ettiğimiz netîce ise, bu bölümde zikredilen, evlâd-ı Mevlânâ'dan addedilen Hızır Bey ve Pîrî Paşa'nın evlâd-ı Mevlânâ'dan olmasının düşük bir ihtimâl olduğudur.

1) Şâh Çelebi/Süleyman Şâh Germiyanî (ö. 699 h./1300 m. veyâ 788 h./1387 m.)

Germiyanoglu Mehmed Bey'in oğlu olan ve Mehmed Bey'in vefâtının akabinde devletin başına geçen Süleyman Şâh Germiyanî'nin mevlevî târihindeki ehemmiyeti, mevlevî kaynaklarına göre, 673 h./1274 m. târihinde, Sultan Veled'in büyük kızı Âbide Mutahhare Hanım ile olan izdivâcî¹¹⁵⁰ ve bu izdivâcdan doğan evlâdları sebebiyledir.

Mevlevî kaynakları, Süleyman Şâh Germiyanî'nin evlâdı olarak yalnızca Hızır ve İlyâs Paşaları zikrederler. Süleyman Şâh'ın vefâtı akabinde de devletin başına büyük oğlu Hızır Paşa'nın geçtiğini kaydederler. *Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye*'de beyân edildiğine göre, Süleyman Şâh Germiyanî 699 h./1300 m. târihinde vefat etmiş ve kendisinden sonra Hızır Paşa devletin başına geçmiştir. Bu târihten Hızır ve İlyâs Paşaların vefat târihine kadar, yaklaşık 75 sene devleti önce Hızır Paşa, akabinde kardeşi İlyâs Paşa idâre etmişlerdir. 775 h./1373 m. târihinde, İlyâs Paşa'nın vefâtıyla devletin idâresi II. Yâkub Bey'e intikâl etmiştir.

¹¹⁵⁰ Mevlevîlik kaynaklarının kaydettiği bilgiler esâs alındığında ve Süleyman Şâh Germiyanî'nin 699 h/1300 m. târihinde vefâtı esâs alındığında, bu izdivâc mümkün görünmektedir. Ancak, târih kaynakları, Süleyman Şâh'ın vefâtını 788 h./1387 m. olarak kaydetmektedirler. Aradaki muazzam zamân farkını gözöününde bulunduran târihçiler, Mutahhare Hanım'ın Germiyanoglu Süleyman Şâh ile değil de, Germiyanlı Savcı Bey oğlu Umur Bey'le evlenmiş olmasının mümkün olduğu kanâatini taşımaktadırlar. Germiyanogulları'nın silsilelerinde de, Umur Bey'in kızı, Germiyanoglu Süleyman Şâh'ın eşi olarak gösterilmektedir. Bu izdivâcdan da, Germiyanogulları'nın son hükümdârı II. Yâkub Çelebi dünyâya gelmiştir. Mutahhare Hanım'ın Umur Bey'le evlendiği varsayıldığında da, Mutahhare Hanım ve Umur Bey'in kızları Süleyan Şâh'ın zevcesi bulunmakta ve Mutahhare Hanım da, II. Yâkub Çelebi'nin anneannesi olmaktadır. Biz çalışmamız boyunca, *Sefîne*'nin verdiği mâlumatâ sâdık kalarak, Mutahhare Hanım'ın Germiyanoglu SüleymanŞâh ile evlenmiş olduğunu esas aldık. (Sahîh Ahmed Dede, a.g.e., s. 196; Uzunçarşılıoğlu, *Kütahya Şehri*, s. 67 (Germiyanogulları Silsilesi)

Esâsen, yine mevlevî kaynaklarına göre, Hızır ve İlyâs Paşalar, 761 h./1360 m. târihinde, Hz. Hızır (a.s) ile gerçekleştirdikleri bir görüşmede, Germiyanogulları'nın II. Yâkub Bey zamân-ı saltanatında zevâl bulacağını haber aldıklarından, evlâtları ve torunlarının mevlevî terbiyesiyle yetişmelerini sağlamışlardır. Nitekim, Hızır Paşa'nın torunu Abâpûş-ı Bâlî ve İlyâs Paşa'nın oğlu Celâleddin Ergün Çelebi bu vesîleyle mevlevîliğin intişârında mühim vazîfeler yerine getirmişlerdir.¹¹⁵¹ Târih kaynaklarına göre de Süleyman Şâh Germiyanî'den sonra tahta, II. Yâkub Bey/Yâkub Çelebi geçmiştir ve Yâkub Çelebi, Süleyman Şâh'ın Umur Bey'in kızı ile izdivâcından dünyâyâ gelmiştir.¹¹⁵² Süleyman Şâh Germiyanî'nin Osmanlılar'la kurduğu akrabâlık bağı sebebiyle kızı Devlet Hâtun'u Yıldırım Bâyezid'e verdiği de târih kaynaklarında aktarılmaktadır. *Sefîne*'de ve diğer mevlevî kaynaklarında ise, Yıldırım Bâyezid ile evlenen kişinin Süleyman Şâh Germiyanî'nin oğlu, II. Yâkub Bey'in kızı olduğunu rivâyet etmektedirler.¹¹⁵³

Sefîne'de Süleyman Şâh, âlim¹¹⁵⁴ ve âdil¹¹⁵⁵ bir hükümdâr olan tavsîf edilmektedir. Hayâtının son demlerinde, bütün malvarlığını hayır-hasenât yolunda harcamıştır. Hattâ evlâd-u ıyâline herhangi bir şey bırakmaksızın hayır-hasenâta meyl etmesi etrâfindakilerce yadırganmış ve hiç olmazsa bir mikdâr mîras bırakması tavsiye edildiğinde Süleyman Şâh; “Ödünç alınan şeyleri ve emanetleri sahibine teslim ettik, mirasçıları yeryüzü ve gökyüzünün sahibine bıraktık” buyurarak, sû-i zannın önüne bir sed çekmiş ve ta'n edilmekten halâs bulmuştur.¹¹⁵⁶

Süleyman Şâh, mevlevî kaynaklarına göre, husûsî bir iş için gittiği Kula'da 699 h./1300 m. târihinde zilhicce ayında;¹¹⁵⁷ târih kaynaklarına göre de, 788 h./1387 m. târihinde

¹¹⁵¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 6; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 206-207; 222-223

¹¹⁵² Uzunçarşılıoğlu, *a.g.e.*, s. 67 (Germiyanogulları Silsilesi)

¹¹⁵³ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 5; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 227; Uzunçarşılıoğlu, *a.g.e.*, s. 48

¹¹⁵⁴ *Sefîne*'de, Süleyman Şâh Germiyanî'nin kaleme aldığı bir naat da bulunmaktadır. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 117-118)

¹¹⁵⁵ *Sefîne*'de, Süleyman Şâh'ın adâletinden bahsederken, huzûrundaki dâvâları dinlerken, karar vermeden önce kendine nefesine âdil davrandığı; zîrâ, kişi kendine nefesine karşı âdil olmazsa, başkalarına âdil davranması mümkün olmadığı belirtiliyor. Zîrâ, ظالم النفس لا يعدل الغير [*Nefsine zulmeden, başkasına âdil olamaz*] diyen Mustafa Sâkîb Dede, insanın zulüm ve cehâletle illetli bir varlık olduğunu; nefesine zulmedenlerin, câhil ve adâletten uzak kimseler olduğunu; ne kadar ilim sâhibi olursa olsun, bu ilimle amel etmeye muvaffak olamayınca o ilmin câhili olduğunu; hattâ o ilmin “ilm-i iblîsî” şeytânî bir ilim olduğunu beyân etmektedir. Nefsine zulmeden kimseden olmaz ama adâletli bir hüküm çıkarsa dahî, bu hükmün tahkîkî değil, taklîdî ve riyâî bir hüküm olduğunu da belirtmektedir. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 118)

¹¹⁵⁶ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 118-119

¹¹⁵⁷ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 206-207

vefat etmiştir.¹¹⁵⁸ Kabri Kula'da, çarşı içerisinde bulunmaktadır. SüleymanŞâh buraya defnedildikten sonra, üzerinde bir türbe inşâ edilmiş, yanına da dervişânın konaklaması için 7 hücreli bir zâviye tesîs edilmiştir. Kabrinin çok ziyâretçisi olan, dertlilerin dermân buldukları bir ziyâretgâh olduğu rivâyet edilmektedir.¹¹⁵⁹

2) Yakûb Çelebi / II. Yakûb Bey (ö. 832 h./1429 m.)

Germiyanogulları'nın son hükümdârı olan II. Yâkub Bey, Süleyman Şâh Germiyanî ile Umur Bey bin Savcı Bey'in kızının oğludur. Târih kaynaklarına göre, babası Süleyman Şâh Germiyanî'nin 788 h./1387 m. târihinde vefâtıyla Germiyanoglu hükümdârı olmuştur. Mevlevî kaynakları ise, Süleyman Şâh'ın Sultan Veled'in kızı Mutahhare Hanım ile izdivâcından Hızır ve İlyâs Paşalar ile Yıldırım Bâyezid ile evlenen Devlet Hâtun'un; Süleyman Şâh'ın Umur Bey bin Savcı Bey'in kızı ile olan izdivâcından da II. Yâkub Çelebi'nin dünyâya geldiklerini ve Süleyman Şâh'ın vefâtının ardından Hızır Paşa ve İlyâs Paşa'nın devletin başına geçtikten sonra, II. Yâkub Çelebi'nin hükümdâr olduğunu rivâyet etmektedirler.¹¹⁶⁰ Dolayısıyla mevlevî kaynaklarına göre II. Yâkub Çelebi, üvey kardeşleri Hızır ve İlyâs Paşalar sebebiyle evlâd-ı Mevlânâ'dan addedilmektedir. Târih kaynakları ise, hayâtı müddetince “çelebi” olarak anılan II. Yâkub Çelebi'nin ne sebeple bu ünvanı taşıdığını izâh etmemektedirler.

Sefîne'de II. Yâkub Çelebi, cömert, âlim ve sâlihlere, fakir ve fukarâya ikrâm etmeyi seven, sâhip çıkan bir hükümdâr olarak tasvîr edilmiştir. Hattâ, Timur saldırıları sebebiyle yurtlarını terk edip, Anadolu'ya, bilhassa Kütahya'ya gelen ulemâ ve meşâyha sâhip çıkarak, onları himâye ettiği, toprak ve vazîfe verip, yer-yurt edinmelerine yardımcı olduğu rivâyet edilmektedir. Böylece, komşu ülkelerde haklı bir şöhret sâhibi olmuş, hayırla yâdedilmiştir. Bu şöhret ise aslâ şımartıp gaddarlaştırmamış; aksine, bu cömertliğinin yanında son derece mütevâzi ve kanâatkâr davranmış; babası SüleymanŞâh'dan şahsına intikâl eden az bir dünyâ malıyla hayâtını idâme ettirmiştir. Hattâ, bu kanâatkârlığı devlet yönetimine de sirâyet etmiştir. II. Yâkub Çelebi'nin devletin sınırlarını genişletme, hazîneyi zenginleştirme ya da

¹¹⁵⁸ Uzunçarşılıoğlu, *a.g.e.*, s. 50; Varlık, Mustafa, Çetin, “Germiyanogulları”, *DİA*, c. XIV, s. 33-35

¹¹⁵⁹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 119; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 207

¹¹⁶⁰ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 6; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 206-207; 222-223

askerini ziyâdeleştirme gibi bir hırsla kapılmadığı *Sefîne*'de rivâyet edilmektedir. Ayrıca II. Yâkub Çelebi de babası Süleyman Şâh gibi malvarlığı ile hayır-hasenât tesis ettirmiştir.¹¹⁶¹

II. Yâkub Çelebi ile ilgili mevlevî kaynaklarında aktarılan bir diğer mâlumât da II. Yâkub Çelebi'nin kızını Osmanlı Sarayı'na gelin ettiği, Yıldırım Bâyezid ile evlendirdiğidir. Târih kaynakları bunun aksine, Yıldırım Bâyezid ile evlenenin II. Yâkub Çelebi'nin kızı değil, kızkardeşi olduğunu; yâni Süleyman Şâh'ın Mutahhare Hanım'dan olan kızının Yıldırım Bâyezi ile evlendiğini kaydederler. Bu evlilikten Îsâ ve Mûsâ Çelebiler dünyâya gelmiş ve annelerinin inâs çelebilerden olması hasebiyle bu şehzâdeler de “çelebi” ünvânı taşımışlardır.¹¹⁶²

II. Yâkub Çelebi ile alâkalı mevlevî kaynaklarındaki son mâlumât da II. Yâkub Çelebi'nin sûret-i vefâtıdır. Târih kaynakları, II. Yâkub Çelebi'nin erkek çocuğu olmadığı için memleketini vefâtından sonra Osmanlılar'a vasiyet ettiğini ve 831 h./1428 m. târihinde Edirne'ye giderek II. Murâd ile görüşüp memleketini ölümünden sonra ona bıraktığını bildirdiğini naklederler. Daha sonra Kütahya'ya dönen Yâkub Bey bir yıl sonra vefat ederek yaptırmış olduğu imâret mescidinin içine defnedilmiştir. Ancak mevlevî kaynakları, kızını Yıldırım Bâyezid ile evlendirmiş olan II. Yâkub Çelebi'nin dâmâdı Yıldırım Bâyezid tarafından şehîd edildiğini, şehâdetine herhangi bir sebep göstermeksizin rivâyet etmektedirler.¹¹⁶³ *Sefîne*'de, halk beyninde II. Yâkub Bey imâretinin suyunun şifâlî ve çok lezzetli olduğuna inanıldığı; bu imârette tertip edilen semâ' mukâbelelerinin mânevî lezzetinin, tıpkı imâretteki su gibi son derecede bulunduğu ve bu makâmdan zamân zamân ney ve kudüm seslerinin işitildiği rivâyet edilmektedir.¹¹⁶⁴

¹¹⁶¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 116

¹¹⁶² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 5; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 227, 228; Uzunçarşılıoğlu, *a.g.e.*, s. 67 (Germiyanogulları Silsilesi)

¹¹⁶³ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 232; Uzunçarşılıoğlu, *a.g.e.*, s. 58-59

¹¹⁶⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 117

3) Hızır Bey (d. 810 h./ 1407 m. - ö. 863 h./1459 m.)

a) Hayâtı

Sivrihisar'da 1 Rebûlevvel 810 h./6 Ağustos 1407 m. târihinde dünyâyâ gelmiştir. Kaynaklarda “Celâlzâde Molla Hızır Bey” olarak da anılan¹¹⁶⁵ Hızır Bey'in künyesi Hızır bin Celâleddin bin Mahmûd bin Ahmed bin Nasreddin (Hoca?)¹¹⁶⁶ şeklinde sıralanmakta ve babası tarafından Emir Âlim Çelebi'nin (Büyük) torunlarından;¹¹⁶⁷ annesi tarafından da Nasreddin Hoca'nın torunlarından olduğu kaydedilmektedir.¹¹⁶⁸ Ancak başvurulmuş kaynaklarda, Hızır Bey hakkında Mevlânâ âilesinden olduğuna dâir kesin bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bununla birlikte, Mevlevî tabâkâtı ve tezkireleri Hızır Paşa'nın Mevlânâ âilesinden olduğu konusunda ittifâk etmişlerdir.¹¹⁶⁹

Hızır Bey, babası Emir Ârif Celâleddin, Sivrihisar Kadısı iken Sivrihisar'da dünyâyâ gelmiştir. Bursa'da Molla Yegân'ın talebesi olmuş, kızıyla evlenmiş, Bursa ve Edirne medreselerinde müderrislik ve Yanbolu Kadılığı¹¹⁷⁰ yapmıştır. Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethi esnâsında Hızır Bey “Kâdı'l-Kudât” ünvanıyla kadı tâyin edilmiştir.¹¹⁷¹ Dolayısıyla Hızır Bey İstanbul'un ilk kadısıdır. *Tezkire-i Sehî*'de, Hızır Bey'in İstanbul Kadısı iken yazdığı hüccetleri nazmen imzâladığı rivâyet edilir. Ve bu nazmen imzâlara şu örnek verilir:¹¹⁷²

صح مضمونه بقبول عدول
شهودا تم قبولوا بقبول
خضر ابن جلال امضاء

¹¹⁶⁵ Sakaoğlu, Necdet, “Hızır Bey Çelebi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. IV, s. 69

¹¹⁶⁶ Sakaoğlu, a.g.m., DBİA, c. IV, s. 69; Bâzı kaynaklarda Hızır Bey'in künyesi; Hızır Bey bin el-Kâdî Celâleddin bin Sadreddin bin İbrâhim min ahfâdî Nasîrüddin er-Rûmiyyü'l-Hanefî (Ünver, Süheyl, *Kadıköyü'ne Ünvanı Verilen Hızır Bey Çelebi*, İstanbul, 1945, s. 11, dpnt: 1)

¹¹⁶⁷ Ali Enver, *Semâ'hâne-i Edeb*, s. 53; Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, s. 146

¹¹⁶⁸ Mecdî Mehmed Efendi, *Şakâik-ı Nu'mâniyye ve Zeylleri*, (haz: Abdülkâdir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, c. I, s. 111

¹¹⁶⁹ Hızır Bey'in Mevlânâ âilesine mensûbiyeti konusundaki ilk bilginin *Seffîne*'de bulunduğu fikrini taşımaktayız. Mustafa Sâkîb Dede, Hızır Bey'in hayâtı hakkında açıklayıcı bir bilgi vermemekle berâber Hızır Bey'in Mevlânâ âilesine müntesib olduğu bilgisini kaydetmekte; Esrâr Dede ve Ali Enver de Hızır Bey'in Emîr Âlim Çelebi'nin torunlarından olduğu bilgisiyle Mustafa Sâkîb Dede'yi desteklemektedirler.

(Bkz: Mustafa Sâkîb Dede, a.g.e., c. I, s. 119; Esrâr Dede, a.g.e., s. 146-147; Ali Enver, a.g.e., s. 53-55)

¹¹⁷⁰ Yazıcıoğlu, Mustafa Saîd, “Hızır Bey”, *DİA*, c. XVII, s. 414

¹¹⁷¹ Mustafa Sâkîb Dede, a.g.e., c. I, s. 119; Esrâr Dede, a.g.e., s. 146; Ali Enver, a.g.e., s. 53

¹¹⁷² Ünver, *Kadıköyü'ne Ünvanı Verilen Hızır Bey Çelebi*, s. 18; Edirneli Sehî, *Tezkire-i Sehî*, İstanbul, 1325, s.

Ayrıca kadılık vazîfesi esnâsında dönemin meşâyihî, verdiği kararları ve tavırlarını Hızır Bey'in mensûb olduğu âileye, ecdâdına uygun görmediklerini beyân ettiklerinde Hızır Bey; “Kazâmız, Kazâ'nın taklidi; kazânın rızâsıyla nefis-i râziyyenin olgunluğu ve geçmiş esâsların hoşnutluğudur” ifâdesiyle cevap vermiştir.¹¹⁷³ Hızır Bey'e atfedilen bir diğer beyitte de Hızır Bey müderrislik ve kadılığı kıyaslayarak;

*Müderrislik gâm u derd ü belâdır
Kazâ hod cânib-i Hak'dan kazâdır*

buyurmuştur.¹¹⁷⁴

Hızır Bey'in İstanbul'a fetihten sonra çok emeği geçtiği kabul edilmektedir. Savaştan çıkmış olan İstanbul'u onarım faâliyetlerinin yanında kendisi de İstanbul'a birçok eser hediye etmiştir. Hızır Bey Mahallesi ve Hızır Bey Mescidi en bilinenlerdir. Kaynaklarda, kızı Hacı Kadın adına Zeyrek'te bir mescidden ve bir de Hızır Bey Medresesi'nden bahsedilmekteyse de bu eserler günümüze ulaşmamıştır.¹¹⁷⁵

Hızır Bey, 863 h./1459 m.'de, 52 yaşındayken vefat ettiğinde, Zeyrek'te Voynuk Şücâeddin Mescidi'nin minâresi dibine; Mecdî Mehmed Efendi'ye göre de Şeyh Vefâ Câmiî'nin hazîresine gömülmüştür.¹¹⁷⁶

Sinan Paşa, Yâkub Paşa ve Ahmed Paşa adında üç oğlu; Hacı Kadın ve Fahrünnisa Hatun adında da iki kızı bulanan Hızır Bey'in oğlu Sinan Paşa, İstanbul'da “Hoca Paşa” olarak ünlenmiştir. Kızları da yardımseverlikleriyle halkın sevgisini kazanmışlardır.¹¹⁷⁷

b) Eserleri

Hızır Bey'in üç dilde (Arapça, Farsça, Türkçe) eser verecek kadar ilim sâhibi olduğu rivâyet edilir. Hızır Bey'e âid olup günümüze ulaşan eserler ise;

¹¹⁷³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 119; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 147

¹¹⁷⁴ Ünver, *Kadıköyü'ne Ünvanı Verilen Hızır Bey Çelebi*, s. 18; Sakaoğlu, *a.g.m.*, c. IV, s. 69

¹¹⁷⁵ Sakaoğlu, *a.g.m.*, *DBİA*, c. IV, s. 69-70

¹¹⁷⁶ Sakaoğlu, *a.g.m.*, *DBİA*, c. IV, s. 70; Yazıcıoğlu, *a.g.m.*, *DİA*, c. XVII, s. 414

¹¹⁷⁷ Sakaoğlu, *a.g.m.*, *DBİA*, c. IV, s. 70; Yazıcıoğlu, *a.g.m.*, *DİA*, c. XVII, s. 414

* ***el-Kasîdetü'n-Nûniyye***: Hızır Bey'in eserleri içinde en meşhur olanıdır. 105 beyitten meydana gelen kasidede kelâm meseleleri önemlerine göre bir veya birkaç mısra da ele alınmış ve Mâturîdî ekolü çerçevesinde işlenmiştir. Eser pek çok kimse tarafından tercüme ve şerhedilmiştir. Örnek olarak İsmâil Müfîd Efendi ve İmâmzâde Mehmed Esad Efendi'nin manzum Türkçe tercümeleriyle, Hayâlî Ahmed Efendi ve Manastırlı İsmail Hakkı Efendi'nin şerhleri zikredilebilir.¹¹⁷⁸

* ***Ucâletü leyale ev leyale***: Kaynaklarda verilen bilgiye göre, Fâtih Sultan Mehmet, Hızır Bey'in kendisine sunduğu bu kasideyi görüşünü almak üzere Molla Gürânî'ye göndermiş; Gürânî, lâzım olan “zâde” fiilinin kasîdede müteaddî olarak kullanıldığını sultana bildirmiş, sultan da durumu Hızır Bey'den sormuştur. Hızır Bey bu itirâza, “zâde” fiilinin *Kur'ân*'da müteaddî kullanıldığını gösteren, aynı zamanda hasetçilik ve ikiyüzlülüğe dair iğneleyici ifâde taşıyan bir âyetle¹¹⁷⁹ karşılık vermiştir. *Ucâle*'nin ayrı bir kasîde mi, yoksa *el-Kasîdetü'n-Nûniyye*'nin ithafnâmesi mi olduğu tartışmalıdır. Eseri müstakil bir kasîde kabul edenlerin yanında, çok kısa olması ve *el-Kasîdetü'n-Nûniyye* ile aynı kâfiyeyi taşıması sebebiyle adı geçen kasîdenin bir ithafnâmesi olduğunu, daha sonra ithafnâmenin unutulup sadece kasîde metninin devam ettirildiğini ileri sürenler de vardır.

Hızır Bey, kasîdenin sonunda bu eseri bir iki gecede yazdığını kaydetmektedir. Ancak hemen hemen bütün kelâm meselelerini ele alan *el-Kasîdetü'n-Nûniyye*'nin bir iki gecede yazılması mümkün değildir. Ayrıca kasîdenin vezni “müstef'ilün-fâilâtün-müstef'ilün-fâilün” şeklinde iken *Ucâle*'nin mevcûd beyitlerinin vezni “mefâîlün-mefâîlün-feûlün” şeklindedir.¹¹⁸⁰

* ***Tefsîr-i Yâsîn-i Şerif***: Yâsîn Sûresi'nin Türkçe tefsîrinden ibâret olan eserde âyet ve hadis metinleri yazıldıktan sonra gerekli açıklamalar Türkçe olarak yapılmaktadır. Eserde rivâyet ve dirâyet metodları birleştirilmekte, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'siyle benzeri tasavvuf eserlerinden de beyitler nakledilmektedir. Süleymaniye (İbrahim Efendi, nr. 140) ve Millet (Ali

¹¹⁷⁸ Yazıcıoğlu, *a.g.m.*, c. XVII, s. 415

¹¹⁷⁹ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ (Bakara, 2/10) [Onların kalplerinde bir hastalık vardır. Allâh da onların hastalığını çoğaltmıştır. Söylemekte oldukları yalanlar sebebiyle onlar için elim bir azâb vardır]

¹¹⁸⁰ Yazıcıoğlu, *a.g.m.*, c. XVII, s. 415

Emîrî Efendi, nr. 58, 59) kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan eseri Ayşe Hümeýra Aslantürk neşretmiştir.¹¹⁸¹

* **Terceme-i Külliyyât-ı Hoca Ubeydullah:** Nakşî şeyhlerinden Hoca Ubeydullah'ın vaazlarını ve tasavvufî nasîhatlerini ihtivâ eden risâlelerinin Türkçe tercümesidir. Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi Bölümü, 2047/3 numarada kayıtlıdır.¹¹⁸²

* **Terceme-i Metâli'u'l-Envâr:** Kadı Sirâceddin el-Urmevî'ye âid *Metâli'u'l-Envâr* adlı mantık kitabının bâzı ilâvelerle birlikte Farsça'ya yapılan tercümesidir. Fâtih'in isteği üzerine gerçekleştirilen tercümenin bir nüshası Süleymâniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü 2488 numarada bulunmaktadır.¹¹⁸³

* **Tuhfe-i Sultan Murâd Han:** Fâtih Sultan Mehmed'in babası II. Murâd'a ithâf edilen Farsça bir risâledir. Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 5577 numarada kayıtlı olan eserde, Hz. Âdem'in kendi ömründen kırk seneyi Hz. Davud'a verdiği; Hz. Peygamber'in Medine'de öğle vaktinin farzını dört rekât olarak kıldıktan sonra Zülhuleyfe'de ikindinin farzını iki rekât kıldığına dâir rivâyetlerle ilgili olarak akla gelebilecek sorulara cevap yanında; Hz. Süleyman'ın Hz. Dâvûd'dan tevârüs ettiği bildirilen şeyler¹¹⁸⁴ hakkında Zemahşerî'nin görüşlerine de yer verilmiştir.¹¹⁸⁵

Semâ'-hâne-i Edeb'de yer alan Arapça şiirin, Fâtih Sultan Mehmed Dönemi'nde İstanbul'un ilk kadısı olan Hızır Bey'in kaleme aldığı müstezâd, *Kasîde-i Tâiyye* olduğu kaynaklarda yapılan karşılaştırmalar sonucu görülmektedir.¹¹⁸⁶

¹¹⁸¹ Yazıcıoğlu, *a.g.m.*, c. XVII, s. 415

¹¹⁸² Yazıcıoğlu, *a.g.m.*, c. XVII, s. 415

¹¹⁸³ Yazıcıoğlu, *a.g.m.*, c. XVII, s. 415

¹¹⁸⁴ (Neml, 27/16) وَ وَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُدَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَّمْنَا مَنْطِقَ طَيْرٍ وَأَوْتَيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ [Süleyman Dâvûd'a vâris oldu ve dedi ki: Ey insanlar! Bize kuş dili öğretili ve bize her şeyden nasip verildi. Doğrusu bu apaçık bir lütüftür.]

¹¹⁸⁵ Yazıcıoğlu, *a.g.m.*, c. XVII, s. 415

¹¹⁸⁶ Ali Enver, *a.g.e.*, s. 54-55; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 147-148; Mecdî Mehmed Efendi, *Şakâik-ı Nu'mâniyye ve Zeylleri*, c. I, s. 113

4) Sinan Paşa¹¹⁸⁷

Sefîne'de, hakkında çok fazla mâlûmât bulunmayan Sinan Paşa'nın, âlim, zengin, cömert bir asker olduğu rivâyet edilmektedir. Komutan olarak gönderildiği savaşlarda, düşmana göğsünü siper ederek savaştığı; hânesinde sofrasının türlü nimetlerle donanmış bulunduğu, *Sefîne*'de, Sinan Paşa ile alâkalı verilen mâlûmâtlardır. Hattâ, günlük kazançları, birçok misâfirin ağırlandığı sofrasının mesârifini karşılayamadığında, kâhyası Sinan Paşa'ya misâfir kabûlüne bir müddet ara vermesini teklif ettiğinde Sinan Paşa'nın; "Bizim adımız "sîn" ü "nân"dır. Öyleyse ekmeğimizden dışın sîninin uzak olması bizim adımızdan uzak olması demektir. Çünkü sîn bizim adımızın ekmeğinin yakınındadır. Acizleri misafir etmek de bizim işimizdir" buyurduğu rivâyet edilmektedir.

5) Yâkub Paşa (d. 729 h./1329 m.)

Büyük bir ihtimâlle, Hızır Paşa'nın oğlu, Çelebi Mehmed Paşa (ö.739 h./1339 m.) ile ikinci eşi amcası İlyâs Paşa'nın kızı Tâhire Hanım'ın (ö. 751 h./1350 m.) oğlu olan Yâkub Hân Germiyanî'dir. 729 h./1329 m. târihinde dünyâya gelmiştir. Kaynaklarda vefat târihi hakkında bir kayıt bulunmayan Yâkub Paşa'nın *Sefîne*'de, vezîr olarak vazîfe yaptığı, birçok eserinin ve öğrencisinin bulunduğu kaydedilmektedir.¹¹⁸⁸

¹¹⁸⁷ Târihte birçok Sinan Paşa bulunmaktadır. Bunlardan biri de Karahisar Mevlevîhânesi evkâfı arasında, II. Yâkub Bey tarafından kendisine vakıfta bulunulan Mehmed oğlu Sinan Paşa'dır. Ayrıca, *Sefîne*'nin devlet vazîfesinde bulunmuş çelebileri naklettiği kısımda zikredilen Hızır Bey'in evlâdları arasında da, Fâtih Sultan Mehmed'in hocalığını yapmış, *Tazarruât-nâme* adlı eserin sâhibi âlim bir Sinân Paşa bulunmaktadır. Biz, Mustafa Sâkîb Dede'nin bu bölümde, Hızır Bey'in evlâdlarından yola çıkarak bir sıralama yaptığı, ancak Sinan Paşalar hakkındaki mâlûmâtı karıştırdığı ihtimâli üzerinde de durmaktayız. Bu kanâatin hâsıl olmasındaki en önemli âmil ise, *Sefîne*'de, Sinan Paşa'nın menâkıbı ardından "ve Yâkub Paşa" ifâdesinin bulunmasıdır. Hızır Bey'in evlâtlarının biri de Yâkub Paşa'dır.

Karahisar Mevlevîhânesi evkâfında zikredilen ve Hz. Mevlâna ahfâdından olduğu kesin olan Sinan Paşa hakkında adından başka bir mâlûmâta rastlayamadık. *Sefîne*'de zikredilen Sinan Paşa'nın ise, orduda vazîfeli bir asker olduğunu ve çok zengin bir âlim olduğunu bilmekteyiz. Ayrıca, günümüzde Afyonkarahisar sınırları içerisinde bulunan Sincanlı/Sinan Paşa isimli beldede, Sinân Paşa tarafından tesîs edilmiş imârethâne, mescid ve türbeden müteşekkîl, 931 h./1524 m. târîhli bir eserden de bahsetmek mümkündür. Bu eserin bânisi olan Sinân Paşa hakkında da bir belirsizlik hüküm sürmektedir. Burada medfun Sinân Paşa'nın, Karahisar Mevlevîhânesi evkâfında zikredilen Sinân Paşa olabileceğini düşünmek de mümkündür. Ancak vakıf kaydı, 825 h./1422 m. târihini taşımaktadır. Bu belirsizlik ise, Sinân Paşa'nın, Germiyanogulları zamân-ı devletinde vazîfeli muvaffak bir asker olabileceğini; son derece cömert ve zengin olarak şöhrat bulduğu fikrini de doğurmaktadır.

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 119; İlgar, *Karahisar-ı Sâhib Mevlevîhânesi ve Mevlevî Meşhurları*, s. 73; Uzunçarşılı, İsmâil Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 230-231; Eyice, Semâvi, "Sincanlı'da Sinân Paşa İmâreti", *Vakıflar Dergisi*, Ankara, 1973, sy: X, s. 304-305)

¹¹⁸⁸ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 120; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s.215 ,221

6) Şâh Efendi

Sefîne'de verilen mâlumâta göre, Şâh Efendi, Karahisar'ın Sancaklı kasabasının Gezler Köyü'nde doğmuştur. Burada çelebilerden çok sayıda kimse bulunduğu ve bir de mevlevî zâviyesinin bulunduğu; Şâh Efendi'nin de buranın postnişîni olduğu nakledilmektedir. Şâh Efendi, postnişînlilik vazîfesine devam ederken, kendisine âlem-i mânâda, mevlevî büyüklerinden bir emir vârid olmuş ve Şâh Efendi, memûriyet vazîfesiyle İstanbul'a gitmiştir. Burada önemli vazîfeler aldığı kaydedilir. Büyük bir servet sâhibi olan Şâh Efendi, kazandığı bütün servetiyle memleketi olan Gezler Köyü'nde hayrât ve hasenât yaptırmıştır.

Ancak Şâh Efendi'nin bu terakkîsi, dedi-kodulara sebebiyet vermiş ve hakkında söylenen “Bu, kenarda bir piyon iken, ne çabuk şâh oldu” sözleri Şâh Efendi'nin kulağına gelmiş. Şâh Efendi ise, bu dedikodular karşısında tavrını hiç bozmayarak; “Benim şöretim kubbelerin sedâsı için; benim rüzgârım da suların akması için imdâda erişti. İrâde-i cüz'iyeye, esbâb-ı âdiyeye buyurdu da tez zamânda menzile eriştim ve sefer meşakkatinden de rehâyâb oldum. Ve sizlerin güzel cümleleri ufukları tuttu” buyurmuştur. *Sefîne*, Şâh Efendi'nin Gezler Köyü'nde yaptırmış olduğu hayrât içerisinde medfûn bulunduğunu da kaydetmektedir.¹¹⁸⁹

7) Pîrî Paşa (ö. 938 h./1532 m.)

Büyük bir ihtimâlle Pîrî Mehmed Paşa olan “Pîrî Paşa” hakkında *Sefîne*'den gayrı kaynaklarda Hz. Mevlânâ âilesinden olduğuna dâir bir bilgi bulunmamaktadır. Pîrî Paşa'nın Konya/Aksaray'lı olduğu ve Hz. Ebûbekir neslinden olduğunu belirtilir. Ancak, mevlevîlik kaynaklarında Hz. Mevlânâ'nın soyu, Hz. Ebûbekir'e dayandırılmaktadır.¹¹⁹⁰ Bu vesîleyle, Pîrî Paşa'nın, hem Hz. Ebûbekir, hem de Hz. Mevlânâ soyundan olması mümkün görünmektedir.

Aksaray Zinciriye Medresesi müderrislerinden meşhur Cemâleddin Aksarâyî'nin torunlarından olup babası ulemâdan Mehmed Celâleddin b. Ahmed Çelebi'dir. Anne tarafından soyu Larende'de medfûn Mevlânâ Hamzadüddin'dir. Mahkeme-i şer'îye kâtibibaşkatipliğe yükselmiş; II. Bâyezid'in tahta çıkması ile İstanbul'a gelmiştir. Sırasıyla

¹¹⁸⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 120

¹¹⁹⁰ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 58

Sofya, Silivri, Serez ve Galata kadılık görevlerinde bulunmuştur. Sonra İstanbul Fâtih Sultan Mehmed İmâreti mütevellisi olmuştur. 913 h./1508 m.'de Anadolu defterdarı olmuştur. Pîrî Mehmed Çelebi, başdefterdarlık vazîfesiyle 1514 Çaldıran Seferi'ne iştirâk etmiş ve bu savaştaki iâşe ve menzil meselelerindeki kâbiliyetiyle Yavuz Sultan Selim'in takdîrini kazanmıştır. Hayatı boyunca anlaşılır, yumuşak bir dille şiirler kaleme aldığı belirtilen Pîrî Paşa'nın, *Tezkire-i Sehî*'de şu şiire yer verilmiştir:¹¹⁹¹

*Şeb-i zülfünde kalanlar zulumât ile yürür
Erişen lebleri âbına hayât ile yürür*

*Zâhidî hasretimi şöyle zaîf eyledi kim
Elde tesbîh ve asâsı salavât ile yürür*

*Hüsn-i ser-nâmesine kaşları olalı nişân
Hükm eder âşıkına sanki berâtiyle yürür*

Sefîne'de ise, Yavuz Sultan Selim'in askerlerinin arasında bulunduğu ve Çaldıran Zaferi'ne iştirâk ettiği rivâyet edilmektedir. Bu savaşta büyük kahramanlıklar gösterdiği ve bu muvaffakiyetinin de Dîvânî Mehmed Çelebi'nin Pîrî Paşa'nın yanında peydâ olarak, düşman askerinin hîlelerini ayân etmesi ve mânevî yardımda bulunması sâyesinde gerçekleştiği de nakledilmektedir.¹¹⁹²

Sefîne'de, Pîrî Paşa'nın devlet vazîfesinde bulunmadığı zamânlarda, derviş kisvesiyle bulunmasının pâdişahın dikkatini celbettiği ve bunun sebebinin suâl ettiği rivâyet edilir. Pîrî Paşa'nın ise, pâdişâha *من تشبه بقوم فهو منهم* [Kim bir kavme benzerse onlardandır¹¹⁹³] gereğince; “Kulun adı Pîrî'dir. Yani Hazret-i Pîr'e nisbetimiz var. Lâkin fakirin mensubluğu iki çeşittir: Biri neseb, diğeri de edebdendir. O halde Pîr'in mensûbu müridden başkası olmaz ve mürîdin de ondan başka bir murâdı olmaz” buyurmuştur.

Pîrî Paşa, âl-i Mevlânâ'dan olup, devlette makam sâhibi olan akrabâları gibi aslâ dünyâ saltanatına teveccüh etmeyerek, devlet vazîfesindeyken edindiği muazzam serveti, hayır-hasenât yolunda sarf etmiştir. Bunlar arasında, Konya'da cedit Hz. Mevlânâ'nın dergâhı civârında inşâ ettirdiği câmi, imâret ve hankâh da sayılabilir. *Sefîne*, Pîrî Paşa'nın

¹¹⁹¹ Edirneli Sehî, *Tezkire-i Sehî*, s. 24-25

¹¹⁹² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 120-121

¹¹⁹³ Ebû Dâvûd, *Libâs*, 5; *Mu'cemu'l-Evsat*, III, s. 179

vefâtından sonra, المرء مع من احب [Kişi sevdiği ile beraberdir¹¹⁹⁴] gereğince, Hz. Mevlânâ'ya komşu olmak maksadıyla buraya defnolunduğunu naklediyorsa da, Pîrî Mehmed Paşa 938 h./1532 m. târihinde Edirne'de vefat ederek, Silivri'de yaptırmış olduğu câmiin yanına defnedilmiştir.¹¹⁹⁵

8) Kâdı Paşa (d. 860 h./1456 m. - 913 h./1507 m.)

Konya Mevlânâ Dergâhı makam çelebisi Cemâleddin Çelebi'nin (ö. 915 h./1509 m.) oğlu olan Kâdı Mehmed Paşa, 860 h./1456 m. târihinde dünyâyâ gelmiştir.¹¹⁹⁶ Fıkıh ilminde zamânının mühim isimlerinden olup, isâbetli fetvâları, usûlsüzlük yapmaya niyetlenen kâdı ve hâkimleri îkâz edip doğru yola dâvet etmesi hasebiyle kendisine “Kâdı” ünvânı ve devlet tarafından da “Beylerbeyi” ünvânı verilmiştir.¹¹⁹⁷

Kâdı Mehmed Paşa, 880 h./1475 m. târihinde, Hızır Paşa âilesinden Âbide Hanım nâmında bir hanımla evlenmiştir.¹¹⁹⁸ Bu evlilikten, dedesi Cemâleddin Çelebi'den sonra makam çelebisi olacak olan Hüsrev Çelebi, 886 h./1481 m. târihinde dünyâyâ gelmiştir.¹¹⁹⁹

Maişetini zirâat ve ticâret yaparak elde eden Kâdı Mehmed Paşa, kazandığı paralarla, birtakım emlâk satın almış, kirâyâ vermiş ve bu kirâ gelirlerini de evlâd-ı Mevlânâ'nın ihtiyaçlarına vakfetmiştir. Mustafa Sâkîb Dede, kendi zamânında da Karahisar'da bu evkâfın mevcût bulunduğunu belirtmektedir.¹²⁰⁰

Sefîne'de, Kâdı Mehmed Paşa'nın zamânında, bulundukları beldenin fıkıh ilminde âlim olduğu iddiâsındaki kâdılarından birinin, huzûruna gelen dâvâlarda, genellikle küstâhlık ederek, Kâdı Mehmed Paşa hilâfına rey kullandığı rivâyet edilmektedir. Hattâ huzûruna gelen bir dâvâ esnâsında nefsinin galebesiyle; “Emr-i kazâ bize müfевvezdir, sizler icrâyâ me'mûrlarsız”

¹¹⁹⁴ Buhârî, Alâmetü Hubbu lillâh, 96; Müslim, el-Mer'ü mea men-Ehabbe, 6888

¹¹⁹⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 121

¹¹⁹⁶ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 245

¹¹⁹⁷ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 121

¹¹⁹⁸ Karahisar çelebilerinden Merhum Vâcid Çelebi'nin elinde bulunan bir şecerelerde, Kâdı Mehmed Paşa'nın evlendiği hanımın Abâ-pûş-ı Bâlî'nin kızı, Dîvânî Mehmed Çelebi'nin kızkardeşi olduğu bilgisi bulunmaktadır. Ancak, Abâ-pûş-ı Bâlî'nin Dîvânî Mehmed Çelebi'den gayrı evlâdları bir vebâ salgınında vefat etmişlerdir. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 10-11; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 244, 248; İlgar, “Afyonkarahisar Mevlevîhânesi Postnişinleri ve Mevlevî Meşhurları”, s. 278)

¹¹⁹⁹ Kâdı Mehmed Paşa, babası Cemâleddin Çelebi'den önce vefat ettiği için, Cemâleddin Çelebi'den sonra torunu Hüsrev Çelebi makam çelebisi olmuştur. (Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 248)

¹²⁰⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 121

diye haddini aştığı, Kādı Mehmed Paşa'yı mahkemeden kovduğu ve bâzı münâsebetsiz lâflar etmeye başlar başlamaz, yüzünün renginin değişerek vefat ettiği rivâyet edilmektedir. Bu hâdisenin akabinde, Kādı Mehmed Paşa mahkeme işlerinden el-etek çekerek, inzivâyâ çekilmiştir. Zamânın vezirlerinden Sinân Paşa ve Kemâl Paşa, Kādı Mehmed Paşa'nın gönlünü almak için çeşitli hediyeler takdîm edip, kendisini taltîf etmişler ve kendisine bir devlet makâmı teklîf etmişlerse de Kādı Mehmed Paşa uzlete çekilmeyi tercîh etmiş ve vefâtı olan 913 h./1507 m. târihine kadar inzivâ hayâtı yaşamıştır. Kabri, Karahisar Mevlevîhânesi'ndedir.¹²⁰¹

¹²⁰¹Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 121-122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇELEBİLERİN İLMÎ, TASAVVUFÎ, İCTİMÂÎ, SİYÂSÎ ŞAHSİYETLERİ

A) ÇELEBİLERİN İLMÎ VE TASAVVUFÎ ŞAHSİYETLERİ

1) Çelebilerin Tahsîli

Çelebilerin kaliteli bir tahsil gördüğü kaynaklarda zikredilmektedir. Sultan Veled'den başlamak üzere evlâd-ı Mevlânâ'nın zamânlarının şartlarına göre tahsil hayâtları olmuştur.

a) Makam Çelebileri:

Sultan Veled, tahsil hayâtına küçük yaşlarda başladığını, “Ben sakalı yeni bitmiş bir çocuktum. Yazı yazmaya da yeni başlamıştım...”,¹²⁰² “Ben çocuktum, Şam'da ilim tahsîli ile meşguldüm...”¹²⁰³ sözleriyle ifâde etmektedir. Ve, “Mevlânâ Hazretleri, Veled ve Alâeddîn'i dînî ilimleri tahsil için Şam'a gönderdiği ve bunun üzerinden uzun müddet geçtiği sıralarda...”¹²⁰⁴, “Şam'da tahsil ettikten ve türlü ilimlerde parmakla gösterilen bir hâle geldikten sonra Haleb'e gittim. Tartışmaya bayılan bütün bilginleri, her fenden sordukları suâllerde yendim...”¹²⁰⁵ ifâdelerinden ilim tahsîli için uzun seyâhatler yaptığını, başarılı bir tahsil hayâtının olduğunu; “Gençliğimin ilk çağında, babam hazretlerinden Akıncı Medresesi'nde *Hidâye*¹²⁰⁶ okuyordum. Okuduğum yeri bitirince, babam orayı tekrâr etti ve hemen arkasından yeniden okudu...” ifâdelerinden de, hocalarının arasında babası Mevlânâ'nın da bulunduğunu ve fıkıh ilminde önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Zîrâ, bâzı Hanefî tabakâtlarında Sultan Veled, “İmam ve Fakih” olarak nitelendirilmektedir.¹²⁰⁷ Ayrıca, Hüseyin Vassaf da, bir sûfî tabakâtı olan *Sefîne-i Evliyâ*'da Sultan Veled'den bahsederken; “Sultan Veled hazretleri, eimme-i kirâm ve fukahâ-yı izâmdandır. Konya'da hayli zaman neşr-i ulûm buyurup,

¹²⁰² Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 220

¹²⁰³ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 100

¹²⁰⁴ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 230-231

¹²⁰⁵ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 604

¹²⁰⁶ *Hidâye*, Burhâneddîn el-Merginânî'nin (ö. 593 h./1197 m.) Hanefî Fıkıhı'na dâir eseridir. (bkz: Cengiz Kallek, “el-Hidâye”, *DİA*, 1998, c. XII, s. 471-473)

¹²⁰⁷ el-Kuraşî, *a.g.e.*, c. I, s. 314; Taşköprü-zâde, *Mevzûâtü'l-Ulûm*, c. I, s. 747

ba'dehû isr-i pedere ittibâ etti"¹²⁰⁸ ifâdelerini kullanarak, önce Sultan Veled'i "âlim" ve "fakih" olarak niteledikten sonra, tasavvufî hayâtı hakkında bilgi vermektedir.

Tahsil hayâtı hakkında kesin bir bilgiye sâhip olmadığımız Ulu Ârif Çelebi (ö. 719 h./1320 m.) ise 675 senesi Rebûlevvel'inin 12. günü (24 Ağustos 1276) 4 yaş, 4 aylık iken Mevlânâ Selâhaddîn Malatî'den (Malatya'lı Selâhaddin¹²⁰⁹) *Kur'ân-ı Kerîm* ta'lîm etmeye başlamıştır.¹²¹⁰ Ayrıca, Sultan Veled oğlu Ulu Ârif Çelebi'yi Hüsâmeddin Çelebi'nin taht-ı terbiyesine vermiştir.¹²¹¹ Kaleme almış olduğu rubâî ve gazellerinden edebiyat eğitimi aldığını söylemek de mümkündür.

Zaman zaman çelebiler, evlâtlarının tahsîlini üstlenmiş; maddî-mânevî tahsîllerini tamamlamalarının akabinde evlâtlarına hilâfet vermişlerdir. Meselâ, Şemseddin Âbid Çelebi (ö. 739 h./1338 m.), oğlu Emir Âlim Çelebi'yi (ö. 798 h./1395 m.) taht-ı terbiyesinde yetiştirmiş ve hilâfet vermiştir.¹²¹² Hüsrev Çelebi (ö. 968 h./1561 m.) ise, makam çelebisi olan dedesi Cemâleddin Çelebi (ö. 915 h./1509 m.) tarafından yetiştirilmiştir.¹²¹³

Ferruh Çelebi (ö. 1010 h./1601 m.) zamân-ı meşîhatine gelindiğinde ise, Hz. Mevlânâ'nın Konya'ya geldiğinde konaklayarak bir müddet müderris olarak vazîfe yaptığı Altunapa/Karatay Medresesi, çelebilerin husûsî eğitim aldıkları bir müessese olmuştur.¹²¹⁴ Bu dönemden sonra çelebilerin bu medreseye devâm ettiğini düşünmekteyiz.

II. Bostan Çelebi'nin (ö. 1117 h./1705 m.) zamân-ı meşîhatinde, Şeyhülislâm Seyyid Feyzullâh Efendi (ö. 1115 h./1703 m.), çelebilerin devam ettiği özel okulları olan Sultan Veled Medresesi ve Karatay Medresesi'nin, çelebiler tasarrufundan alınarak, ulemâya verilmesine sebep olmuştur.¹²¹⁵ Kısa süreli bu uygulama sonrasında çelebiler medreselerine kavuşmuştur.

Sultan Veled Medresesi de, çelebilerin devâm ettiği, onlara has bir eğitim kurumudur. Burada çelebiler Dergâh için gerekli ilimleri tahsil etmektedirler. Bu eğitim süreci sona

¹²⁰⁸ Vassâf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, (haz: Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz), Kitabevi, İstanbul, 2006, c. I, s. 389

¹²⁰⁹ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 245; Yazıcı, *a.g.m.*, s. 363

¹²¹⁰ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 196

¹²¹¹ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 198

¹²¹² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 123; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, s. 329

¹²¹³ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 254

¹²¹⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 149-150

¹²¹⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 189-190

erdikten sonra 1001 günlük çileye soyunan çelebilerden, çileyi tamamlayanlar Dergâh'da hücre sâhibi olmuşlardır. Günümüzde iki okula âit olan binâların kitâbesinde;

*Medrese-i Sultan Veled idi an-asıl bu mahal
Şimdi mekteb oldu ferzendân-ı Mevlânâ'ya hâs
Postnişîn Vâhid Efendi'dir sebab-i inşâsına
Sıdkıyâ târîhi "mekteb-i mes' adet-efzâ menâs"*

kıt'asının bulunduğu aktarılmaktadır. Kitâbeden anlaşıldığına göre mektebin Abdülvâhid Çelebi (ö. 1325 h./1907 m.) zamân-ı meşihatinde tâmirâtta geçerek faaliyete geçtiğini söyleyebiliriz.¹²¹⁶ Veled Çelebi (İzbudak) de, hâtîrâtında Sultan Veled Medresesi'ne devâm ettiğini nakletmektedir.¹²¹⁷

Çelebilerden husûsî ders görenler de olmuştur. Meselâ, II. Hacı Bostan Çelebi (ö. 1117 h./1705 m.), Elmalılı Halil Efendi'den ders görmüştür.¹²¹⁸ Mehmed Saîd Hemdem Çelebi de (ö. 1276 h./1858 m.), küçük yaşlarda postnişîn olmuş olması hasebiyle kendisine husûsî bir hoca tahsis edilmiştir. Sertârîk Hasan Emir Dede'den ders görmüştür.¹²¹⁹ Veled Çelebi ise, Mücâhidîn-i Mevleviyye Alayı ile Şam'da bulunduğu zamân zarfında, Medîne'de Bedreddin Efendi isimli bir âlimden 3 yıl süreyle *Buhârî* ve *Müslim*; Mekke'de Şeyh Kettânî'den hadis okumuş ve icâzetnâme almıştır. Bir müddet Şam civârında tahsil hayâtına devam eden Çelebi; bu coğrafyanın kıymetli âlimlerinden de tefsir ve hadis tahsil etmiştir.¹²²⁰ Ayrıca yakın çevresi, Veled Çelebi'nin ömrü boyunca hergün önce *Kur'ân-ı Kerîm*, sonra hadis eserleri, sonra *Mesnevî* ile meşgul olduğunu belirtmişlerdir.¹²²¹ Veled Çelebi'ye âid olan ve mezar taşında yazılı bulunan şu dörtlük bunu doğrular mâhiyettedir:

*Geçdim hevesât-ı dünyeviyyeden
Zevk aldım umûr-ı uhreviyyeden
Yâ Rab beni bir nefes ayırma
Kur'ân u hadîs ü Mesnevî'den*

¹²¹⁶Elgin, Necâti, "Dil ve Târih Bakımından Çelebi ve Çelebilik", *Konya Halkevi*, Konya, 1946, sy: 88, s. 14

¹²¹⁷İzbudak, *Tekke'den Meclis'e-Sıradışı Bir Çelebi'nin Anıları*, s. 18

¹²¹⁸Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 186-187

¹²¹⁹Küçük, Sezâi, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, s. 60, 62

¹²²⁰İzbudak, *Tekke'den Meclis'e-Sıradışı Bir Çelebi'nin Anıları*, s. 123-124; Kara, *a.g.m.*, c. 23, s. 504; Ergun, *a.g.m.*, c. II, s. 671

¹²²¹Uzluk, "Veled Çelebi", s. 13

Zaman içerisinde çelebiler, yalnızca dinî ilimleri tahsil etmekle iktifâ etmemiştir. Çelebiler arasında Fransızca dersi aldığı mâlumâtını edindiğimiz ilk kişi Abdülhalim Çelebi'dir (ö. 1343 h./1925 m.).¹²²²

Konya Dergâhı'na, makam çelebisi olacak şeyh namzedleri, Manisa Mevlevîhânesi'ne şeyh tâyin edilmişlerdir. Manisa Mevlevîhânesi, XVII. asrın ikinci yarısından itibaren çelebilerin vazîfe yaptıkları bir mevlevîhânedir. Esâsen Manisa da, Osmanlı Devleti'nde tahta çıkacak şehzâde adaylarının idârî görev yaptıkları bir vilâyettir. Zaman içerisinde de, II. Selim'den itibaren bu statüdeki yegâne merkez olmuştur. Manisa şehrinin bu önemli konumu, mevlevîlerin Manisa Mevlevîhânesi'ne daha da önem vermelerine sebep olmuştur. Son dönemde, Mahmud Sadreddin Çelebi'nin (1299 h./1881 m.) vefâtından sonra posta oturan İbrâhim Fahreddin Çelebi (ö. 1299 h./1881 m.), ağabeyi Mahmud Sadreddin Çelebi'nin 1299 h./1881 m.'de vefâtı esnâsında Manisa Mevlevîhânesi şeyhidir. Yine Abdülvâhid Çelebi de 1301 h.-1305 h./1884 m.-1887 m. seneleri arasında Manisa'da postnişînlik makâmında bulunmuştur.¹²²³

b) Makam Çelebisi Olmayan Çelebiler:

Mevlevîlik'te makam çelebisi olarak vazîfe yapmayan çelebilerin de tahsîline ehemmiyet verilmiştir. Meselâ, Karahisar çelebilerinden Dîvânî Mehmed Çelebi (ö. 936 h./1530 m.), Denizli mevlevîlerinden Vakıf Köyü imamı olarak vazîfe yapan Fenâyî Dede'den *Kur'ân-ı Kerîm* tahsil ederek eğitimi hayâtına başlamıştır.¹²²⁴

Dîvânî Mehmed Çelebi'nin torunu olan Şâh Mehmed Çelebi (ö. 1000 h./1591 m.) de hem maddî hem de mânevî olarak babasının terbiyesinden geçmiştir. Doğumunun ardından babasının, hırkası içerisine aldığı bebekle bir müddet murâkabeye daldığı ve daha sonra da bebeğin ağzını tükürükleriyle sıvazladığı ve bu hareketin de Şâh Mehmed Çelebi'nin terbiye ve tabiatında etkili olduğu rivâyet edilmektedir. Bunun hâricinde de babasının tedrîsinden geçerek mevlevî meşâyihî arasında mühim bir yer edinmiştir.¹²²⁵

¹²²² Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 259

¹²²³ Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 210-212

¹²²⁴ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 241; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 163

¹²²⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 242

Kütahya Mevlevîhânesi ilk postnişîni Celâleddin Ergün Çelebi (ö. 775 h./1373 m.), mânevî büyüklerin sohbetlerinde bulunduğu bir zamânda, âlem-i mânâda Hz. Mevlânâ'yı müşâhede etmiş ve Hz. Mevlânâ'nın emrine itâaten Konya Mevlânâ Dergâhı'na giderek makam çelebisi Hüsâmeddin Vâcid Çelebi (ö. 742 h./1342 m.) ve Emir Âlim Çelebi'nin (ö. 751 h./1350 m.) meclislerinde bulunmuş, terbiye edilmiş ve Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi'ne postnişîn tâyin edilmiştir.¹²²⁶

Mevlevîlik'te mühim bir yeri olan hanım çelebi ve halîfelerin de tahsiline önem verilmiştir. Nitekim Karahisar çelebilerinden Şâh Mehmed Çelebi'nin kızı Destinâ Hanım'ın (ö. 1040 h./1630 m.) hâfız-ı Kur'ân olduğu; babasından hadis ve tefsir tahsil ettiği; *Mesnevî*'nin esrârına da vâkıf bir hanım olarak halkı *Mesnevî* husûsunda mâlumatlandırdığı bilinmektedir.¹²²⁷

Yine Destinâ Hanım'ın yeğeni, Küçük Muhammed Çelebi'nin (ö. 1045 h./1635 m.) de kızı olan Güneş Hanım'ın da iyi bir tahsil gördüğünden ve Farsça ve Arapça'ya hâkim olduğundan bahsedilmektedir.¹²²⁸

III. Muhammed Ârif Çelebi'nin (ö. 1052 h./1642 m.) kızı Kâmile Hanım da babasının taht-ı terbiyesinde yetişmiştir. O zaman hanımları yetiştirecek hanım bir hoca bulunamadığından, III. Muhammed Ârif Çelebi kızını kendisi yetiştirmiştir.¹²²⁹

Sefîne'de zikredilen bir diğer hanım Hacı Fâtıma Hanım (1122 h./1710 m.) ise annesinin taht-ı terbiyesinde yetişmiştir. *Mesnevî* takrirleri ve ilim tahsiline vaktini hasreden Hacı Fâtıma Hanım'ın bir de *Dîvan* sâhibi olduğu da rivâyet edilmektedir. Ancak bu *Dîvan*, Mehmed Saîd Hemdem Çelebi (ö. 1276 h./1858 m.) tarafından kopya edilmek üzere emâneten Konya'ya götürülmüş, ancak *Dîvan* Konya'dan geri dönmemiştir.¹²³⁰

¹²²⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 60-61; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 217-218

¹²²⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 252; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 275

¹²²⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 254

¹²²⁹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 256

¹²³⁰ Doğan, *Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi*, s. 91

c) Çelebilerin Verdikleri Eserler:

Bâzı çelebiler, tahsil hayâtları ve vâris oldukları mânevî mîras netîcesinde birtakım eserler ortaya koymuşlardır. Bize ulaşan eserleri göz önünde bulundurduğumuzda, çelebilerin şiir husûsunda mâhir olduklarını söylemek mümkündür. Çelebiler arasında dîvân sâhibi olduğunu bildiğimiz 6 çelebi (Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi, Dîvânî Mehmed Çelebi, Burhâneddin İlyas Çelebi, Hacı Fâtîma Hanım ve Mustafa Sâkîb Dede) bulunmaktadır.

Bu dîvânlardan bir kısmının mevcûdiyeti rivâyetten öteye geçmez. Bir kısmı da çeşitli serencâmlar netîcesi kaybolmuştur. Hacı Fâtîma Hanım'ın *Dîvân*'ı Mehmed Saîd Hemdem Çelebi tarafından kopya edilmek için Konya'ya götürülmüş, ancak *Dîvân* Konya'dan geri dönmemiştir. *Sefîne* müellifi Mustafa Sâkîb Dede'yi de çelebi âilesine dâmat olması hasebiyle çelebi olarak addettiğimizde 6 çelebinin dîvân sâhibi olduğunu söyleyebiliriz.

Sefîne'yi incelememiz esnâsında, çelebilerin müretteb dîvânları bulunmasa da çeşitli vesîlelerle şiirler inşâd ettiklerini ve çeşitli mahlaslar kullandıklarını tesbit ettik. Nitekim, Ferruh Çelebi (ö. 1010 h./1601 m.) 995 h./1586 m. târihinde vazîfesinden azledilmesi sebebiyle hissettiklerini *Gazel-i Azl* adını verdiği bir şiirde ifâde etmiştir.¹²³¹ Kütahya Mevlevîhânesi postnişîni Celâleddin Ergün Çelebi (ö. 775 h./1373 m.) de dîvân sâhibi olmamakla berâber *Gencnâme* adında, insân-ı kâmilî târif ettiği bir şiir ile *Sefîne*'de zikredilmektedir. Hüsrev Çelebi (ö. 968 h./1561 m.), I. Bostan Çelebi (ö. 1040 h./1630 m.), Ebûbekir Çelebi (ö. 1052 h./1642 m.) ve II. Ebûbekir Çelebi (ö. 1198 h./1785 m.) de *Sefîne*'de kıt'aları ve gazelleri bulunan çelebilerdir.

Çelebiler, manzum eserler hâricinde mensûr eserler de vermişlerdir. Kütahya Mevlevîhânesi postnişîni Celâleddin Ergün Çelebi'nin, mevlevî âdâb ve erkânını, mevlevî mukâbelesinin remizlerini şerheden *İşâretü'l-Beşâre* isimli bir eseri bulunmaktadır. Yine Celâleddin Ergün Çelebi'ye âid 40 hikmetli sözün Mustafa Sâkîb Dede tarafından şerhedildiği bir risâle (*Çihil Kelime-i Tayyibe Şerhi*) de, *Sefîne*'de *İşâretü'l-Beşâre* ile birlikte yer almaktadır.

Karahisar Mevlevîhânesi şeyhi Dîvânî Mehmed Çelebi'nin (ö. 936 h./1530 m.) de mevlevî âdâb ve erkânını ihtivâ eden bir risâlesi bulunduğu rivâyet edilmekteyse de tesbit

¹²³¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 153

edemedik. Aynı şekilde mevlevî mukâbelesine son şeklini veren Pîr Âdil Çelebi'nin (ö. 865 h./1460 m.) de bu konuda bir risâlesi bulunduğu zikredilmektedir.

Çelebiler arasında en fazla eser veren ise, makam çelebisi Veled Çelebi (İzbudak)'tır. Veled Çelebi (ö. 1372 h./1953 m.) bilhassa *Mesnevî*'yi Türkçe'ye tercüme etmiş olmakla, Mevlevîliğe çok büyük bir hizmette bulunmuştur. Bunun hâricinde, Hz. Mevlânâ'nın vasiyetini *Hayrî'l-Kelâm* adıyla şerhetmiş; Sultan Veled'in *Dîvân*'ındaki, *İbtidânâme* ve *Rebâbnâme*'deki Türkçe şiirlerini derleyerek Sultan Veled'e âid Türkçe bir dîvân (*Dîvân-ı Türkî-i Sultan Veled*) oluşturmuştur. Yine, Hz. Mevlânâ'nın babası Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled'den başlayarak Sultan Veled'e kadar Hz. Mevlânâ'nın hoca ve talebelerini, mevlevî büyüklerini zikrettiği *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târîhiyyesinden Mevlânâ ile Ricâli - Menâkıb* isimli bir ilk dönem Mevlevîlik târihi eseri bulunmaktadır. Veled Çelebi, kendi hâtıralarını da kaleme almış ve bu hâtıralar son dönem Mevlevîlik târihi, çelebilerin münâsebetlerini göstermesi açısından mühim bir eserdir.

Veled Çelebi, siyâsî görüş itibâriyle Türkçülüğü benimsediğinden, Türkçülüğe, Türk Dili'ne ve târihine dâirmühim eserler de vermiştir.

2) Çelebilerin Tasavvufî Fikirleri, Sohbet ve Vaazlarında İşledikleri Mevzûlar

Çelebiler çeşitli vesîlelerle, bâzı tasavvuf kavramları, îman ve ibâdet esasları ya da *Mesnevî* ve mevlevîlik hakkında fikir belirtmişler; halkı irşâd ederek halka nasîhatte bulunmuşlardır. Gerek *Sefîne*'de, gerekse diğer mevlevî kaynaklarından edindiğimiz mâlûmat doğrultusunda, çelebilerin fikir serdettiği bâzı mevzûlara temâs etmek yerinde olacaktır:

a) İbâdetler:

İslâm dîninin farzlarından, iyi bir müslüman olmanın esaslarından olan ibâdetler (namaz, oruç, hac, zekât), sâlih amel sâhibi olmak gibi husûslarda evlâd-ı Mevlânâ dervişlere, halka vaaz u nasîhatlerde bulunmuşlardır. Genel olarak çelebilerin nasîhatlerinde ve tasavvufî fikirlerinde Hz. Mevlânâ ve Sultan Veled'in etkisi açık olarak görülmektedir.

Sefîne'de, II. Emir Âlim Çelebi'nin (ö. 798 h./1395 m.), **الاعمال اعلام الهدى و الهمم فارفعوها**, **بنواصب قوى الشيم و اياكم و خفضها بتهوين التسوييف و تعويق النهم** [Ameller, doğru yolun ve himmetlerin

alâmetleridir. Onları güçlü mîzaçları ayağa kaldırarak yüceltin! Kötü huyları engelleyerek ve hevesleri oyalayarak onları alçaltın!]¹²³² nasîhatinde bulunarak hâlis amellerde bulunmanın ve ibâdetlerde devâm etmenin ehemmiyetini ifâde ettiği belirtilir. Ayrıca الْعِلْمُ اسَاسُ الْعَمَلِ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ [İlim, amelin temelidir. “Her ilim sâhibinin üzerinde, daha iyi bilen birisi vardır.” (Yûsuf, 12/76) Öğrenin ve öğretin]¹²³³ da buyurarak, îfa edilen bütün ibâdetlerin temelinde ilim olması gerektiğini öğütlemektedir.

Ulu Ârif Çelebi (ö. 719 h./1320 m.) *Dîvân*’ındaki bâzı beyitlerde, özellikle ramazan ayının gelişiyile ilgili kaleme aldığı bir gazelinde;

با نماز و روزه و زاری و آه
راه یابی سوی ایزد بی حجاب

[*Namazla, oruçla ve âh u zârla Allâh’a engelsiz bir yol bulursun*] namaz ve oruç ibâdetleri üzerinde durarak, bu ibâdetlerin ve Allâh’a samîmî bir kalble bağlanmanın, samîmiyetle tevbe etmenin insandaki güzel hasletleri ön plana çıkarmasında yardımcı olacağını belirtmiştir.¹²³⁴

Ulu Ârif Çelebi, hacla ilgili düşüncelerini belirtirken de,

گر دیده باطن تو بینست ببین
اندر دل ما جان دو صد قدس و حجاز

[*Eğer kalp gözün açıksa, gör ki bizim gönlümüzün ve canımızın içinde binlerce Kudüs, Hicaz var*] beyitiyle, hac ibâdeti üzerinden yola çıkarak, ilâhî aşktan bahisle Allah sevgisine dikkat çekmiş ve ilâhî aşkla yanmış, Dost’un evi samîmî gönüllerde Hicazlar’ın, Kudüsler’in bulunduğunu ifâde etmiştir.¹²³⁵

Çelebiler arasında hac ibâdeti ile ilgili fikir beyân eden sâdece Ulu Ârif Çelebi değildir. *Dîvânî* Mehmed Çelebi’den (ö. 936 h./1530 m.) nakledilen bir rivâyete göre, Mehmed

¹²³² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 128

¹²³³ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 128

¹²³⁴ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezâi Türkmen Bölümü, no: 81, vr: 6/b (terc: Vanlıoğlu, Mehmet, *Ulu Ârif Çelebi ve Dîvân’ının Tenkidli Metni*)

Dîvân’da Ulu Ârif Çelebi’nin ramazan ayını tasvir ettiği bir diğer gazelinde de, ramazanın ümmetin mübârek bir ayı olduğu; içinde Kadir Gecesi’ni ve terâvîh namazını barındıran bu ayı oruç, namaz ve iyiliklerde bulunarak bu ayı değerlendirmek gerektiği anlatılmakta ve Allâhu Teâlâ’nın “Oruç benim içindir” buyurarak orucun kendi katındaki ehemmiyetini gösterdiği belirtilmektedir.

(*Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 13/b)

¹²³⁵ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 49

Çelebi, dervîşânıyla birlikte Şam'da bulunduğ u esnâda kendisinden hacca gitmek için müsâade isteyen iki nev-niyâz dervîşine müsâade etmemiş ve *Mesnevî*'nin II. cildi, 2228-2236. beyitlerinde bahsi geçen “hacc-ı hakîkî” ve “umre-i ma'nevî”yi hatırlatmıştır: “Dedi: “Benim etrâfımı yedi kere tavâf et ve bunu hac tavâfından daha iyi say! Umre ettin, ömr-i bâkîyi buldun; saf oldun, saflığ a acele ettin. O Hakk'ın hakkı için ki, senin canın görmüştür ki, beni kendi beyti üzerine güzîde etmiştir. Her ne kadar ki Kâbe O'nun mahlûkunun evidir, benim hilkatim dahi O'nun sırrının evidir. O hâne yi yaptıktan beri ona gitmedi; ve bu hâneye o Hayy'dan başkası gitmedi. Beni gördüğ ün vakit, Hüdâ'yı görmüşsün; Kâbe-i sıdkın etrâfını dolaşmışsın. Gözünü iyi aç, bana bak, tâ ki beşerde Hakk'ın nûrunu göresin.”

Bu hatırlatmalar karşısında dahi, iki nev-niyâz dervîşin, Şam'da saklanmak sûretiyle hac yoluna düştükleri ve hac esnâsında da Dîvâne Mehmed Çelebi'yi dervîşânıyla birlikte Kâbe'de müşâhede ettikleri rivâyet edilmektedir.¹²³⁶

Mesnevî şârihi Ahmed Avni Konuk, bu beyitleri şerh ederken, Kâbe'de Hakk'ın zuhûrunun esmâ ve sıfat ile, insanda ise Hakk'ın zuhûrunun esmâ, sıfat ve bir de sıfat-ı kevnîye ile olduğunu belirtir. O sebepten, insan Kâbe'ye nisbetle “mazhar-ı etemm”dir. Kâbe'nin şer'an kıble-i ibâdet olması, insanda bulunan bâzı kevnî sıfatlardan ârî olmasından kaynaklanmaktadır, sûreti sebebiyle değildir. Nitekim insan Kâbe'den etemmdir. Melâikenin Âdem'e (a.s) secde etmesinin sebebi de onun sûreti değil, hakîkatidir. Umre de, “iki umre arasındaki günahlara ve hatâlara kefâret” olacak kadar fazîletli bir ibâdettir. Şu durumda eğer Kâbe'nin tavâfı günâh ve hatâlara kefâretse, insan-ı kâmilin tavâfının daha fazîletli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, “Mü'min, Allâhu Teâlâ'ya Kâbe'den eşreftir”¹²³⁷ buyuran hadîs-i şerîfinde, Allâhu Teâlâ'nın insanı Kâbe'ye üstün kıldığ ı beyân edilmiştir. Aynı zamanda Kâbe-i Mükerre me, bir insan olan İbrâhim Peygamber'in elleriyle binâ edildiğ i hâlde, insan vücûdu Allâhu Teâlâ'nın خَلَقْتُ بِيَدَيَّ (Sa'd, 38/75) [*İki elimle yarattığım*] buyurduğ u gibi, Allâhu Teâlâ'nın yed-i kudretiyle mazhar-ı cemâl ve celâl olarak vücûd bulmuştur. Kâbe, İbrâhim Peygamber tarafından binâ edileli beri onda herhangi bir tecellî zâhir olmamıştır. Ancak, insanın hânesi olan vücûdunda ise Hak'tan başka tecellî eden olmamıştır. Nitekim, “Ben yerime ve göğüme sığmadım. Lâkin bir mü'min kulumun gönlüne sığdım”¹²³⁸ hadîs-i kudsîsi buna işâret etmektedir. En son olarak da, insanın bâtınına dikkatlice bakanın, orada Hakk'ı müşâhede

¹²³⁶Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 38

¹²³⁷İbn Mace, *Fiten*, 2

¹²³⁸*Keşfü'l-Hafâ*, II, s. 99

edebileceğini ve buna da taaccüb etmemek gerektiğini belirtir. Çünkü, Allâhu Teâlâ peygamberi Hz. Mûsâ'ya ağaç sûretinde tecellî etmiş ve **إِنِّي أَنَا اللَّهُ** (Kasas 28/30) [“Şüphesiz ben Allâh'ım!”] buyurmuştur. O hâlde, Bâyezîd gibi “Ene'l-Hak” dendiğinde o kimsenin bânînî, oradaki Hakk'ı görmeye çalışmalıdır.¹²³⁹

Diğer bir *Mesnevî* şârihi, Hz. Şârih olarak anılan İsmâil Ankaravî ise mevlevî âdâb ve erkânını anlattığı eseri *Minhâcu'l-Fukarâ*'da, Kâbe-i zâhirenin binâ-i Hz. İbrâhim ve ziyâretgâhı ehl-i îmân olduğunu beyân eder. Âsitâne-i pîr de, Hz. Mevlânâ'nın cesedinin bulunduğu mahaldir. Ancak kible-i hakîkî ve âsitâne-i pîr ise, binâ-yı Allâhu Teâlâ ve medfen-i esrâr-ı evliyâ ve enbiyâ olan mürşidin vücûdudur ve Kâbe ve âsitânedeki eşreftir. Ancak, avâm Kâbe-i sûrîyi ziyâret kasdıyla hareket eder. Havâs ise, Hakk'ı müşâhede etmek için giderler. Yâni, hâneyi isteyen avâm, hânenin sâhibini talep eden ise havâs'dır. Netîcede, havâs, Kâbe'ye de gitse, âsitâneye de teveccüh etse, kendi yerinde de dursa, onun murâdî Hak'tır. Avâm, insan-ı kâmilin vücûdunda her lahzâ “hacc-ı mânevî” etme fırsatını geri çevirerek, “hacc-ı sûrî” için yollara düşer. Üstelik, üzerlerine farz olan ibâdetleri yerine getirmeden, hac için gerekli şartları zorlayarak bu ibâdeti yerine getirmek için çırpınırlar. Farzları tamamlamadan, nâfileleri yerine getirmeye çalışmanın ise, şeytanın hîlesi olduğu konusunda meşâyih ittifâk hâlinindedir.

Bâzen de bir şeyhin huzûruna kapılanmış olan kimseler görürüz ki, ilim ve mârifet tahsîli esnâsında şeytan onlara hayırlı bir şekildeymiş gibi görünüp muasallat olur da, kalplerine hac ve seyâhat arzûsu ilkâ eder. Şeyhinden kerhen izin alarak hacca gider, ancak bir müddet sonra hac hâlinde çıkarak farzları, sünnetleri terk etmeye başlar. Şeytanın maskarası olur. Ankaravî'nin son vermiş olduğu örnek Mehmed Çelebi'nin nasîhatini dinlemeyen, nev-niyâz dervişlerinin hâline benzemektedir.¹²⁴⁰

Hac meselesi ile ilgili yukarıdakilere benzer bir hâdise de Cemâleddin Çelebi'ye (ö. 915 h./1509 m.) nisbet edilmektedir. Hac meselesinde Cemâleddin Çelebi'nin nasîhatini tutmayan bir fakih, hac ziyâreti esnâsında soyguna uğramış ve fakîhin imdâdına âlem-i mânâdan aldığı

¹²³⁹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. IV, s. 119-122

¹²⁴⁰ Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukarâ*, s. 209-216

haberle yine Cemâleddin Çelebi koşmuş ve bu nasîhat tutmazlık, fakîhin mevlevî dervişânı arasına katılmasıyla netîcelenmiştir.¹²⁴¹

Mustafa Sâkîb Dede'nin hemdemi olan, Konya çelebilerinden Abdülehad Çelebi de, ibâdetlerine düşkünlüğü; farz ibâdetlerin yanında nâfile ibâdetlerdeki titizliği ile *Sefîne*'de zikredilmektedir.¹²⁴²

b) İctimâî Meseleler:

Ulu Ârif Çelebi, *Dîvân*'ının bâzı beyitlerinde, nasîhat etme vazîfesini yerine getirmiş; özellikle devlet adamlarıyla münâsebetlerinde dengeli davranarak, şiirleri vâsıtasıyla cemiyette karşılaşılan bâzı durumlar hakkındaki fikirlerini, geçmiş kavimlerden örnekler vererek gözler önüne sermiş, ders çıkarılmasını sağlamıştır. Meselâ,

فعل و کردار گروه بس ادب
شد سبب تا نوح را طوفان رسید
کشت قتل ناقة صالح مسبب
کان هلاکت بر سر ایشان رسید

[Ahlâksız bir toplumun fiil ve hareketleri Nûh Tûfânı'na sebep oldu. Sâlih Peygamber'in halkı kendisine isyân ederek devesini öldürdüler. Bu durum onların helâkine sebep oldu]¹²⁴³ kıt'asıyla Sâlih Paygamber kıssasından yola çıkarak ahlâksız bir cemiyetin birtakım belâlara mâruz kalabileceğini hatırlatmıştır.

Halka zulmeden devlet adamlarını şiirleri vâsıtasıyla îkâz etmiştir. Bu şiirlere şu mısırâlar misâl teşkil edebilir:

ازار مردم کم طلب ای ترگ ای روم و عرب
گر تو خلیل کعبه ای بشکن بت منحوت را

[Ey Türk, Rum ve Arap! Halka zulmetme yollarını arama! Eğer sen Kâbe dostu isen, faydasız putları kır!]¹²⁴⁴ beyiti ve

کجاست کسری و جمشید و سام و اسکندر
چه شد قباد و فریدون و آل عاد و ثمود

¹²⁴¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 142

¹²⁴² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 236

¹²⁴³ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 19/a

¹²⁴⁴ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 2/a

هزار بار هزار ران هزار شاه و ملک
بیا مدند و به رفتند کالزمان ولود
خنک شهی که به مشاهی و ملک عزه نشند
کزید عدل و وزان گعشت عاقبت محمور
مطیع امر خدا گشت و مقتلئ رسول
رحیم و مشفق خلقان اشد از مخاوت وجود

[Kisrâ, Cemşîd, Sâm ve İskender neredeler? Kubâd, Feridûn, Âd ve Semûd kavimlerine ne oldu? Şahlığıyla şımarmayan pâdişaha ne mutlu, ne mutlu ona ki, adâleti seçti ve sonu iyi oldu. Allâh'ın emrine boyun eğdi ve Rasûlullâh'ın yolunda hareket etti. Cömertliğinden ötürü halka karşı merhametli ve müşfik davrandı]¹²⁴⁵ gazeliyle, halka zulmetmemeyi öğütlemiş ve halkına âdil davranan; Allâh'ın emrine boyun eğen, Peygamber'in yolunda hareket eden, cömert, merhametli, makâmının hakkını verebilen devlet adamları hakkında müjdeli, övgü dolu beyitler söylemiştir.

Cemiyetteki mânevî hastalıklardan olan israf ve dedikoduculuk hakkında da reçete hükmünde nasîhatleri olan Ulu Ârif Çelebi;

رنگ و بو مپرست مانند زنان
رو چو مردان کم شو از گلزار زان
همچو حق ستار شو پرده مدر
تا ندرد ناکهان ستار تار

[Allah gibi Settâr ol! Gizli olan şeyi ortaya çıkarma ki, Allah da senin hayâ perdeni yırtmasın]¹²⁴⁶ kît'asında, öncelikle dedikodu karşısında kişinin tavrının Allâh'ın "Settâr" ismiyle özdeşleşmesi gerektiğini söyleyerek; kişilerin ayıplarını, sırlarını saklayan; gizli kalması gereken konulara mesâfeli duran kişilerin hayâ perdelerinin Allâh'ın korumasında olduğunu müjdelemiştir.

Cemiyetteki bir diğer hastalık olan israf hakkında da;

شنیدی لایحِبُّالسَّرَفِینَ را
زهی جرأت چدا کردی تو اسراف
به هر سنکی مده تو لعل خود را
مخر با نقد قلب ای یار صراف

[“Allah israf edenleri sevmez” (En'âm, 6/141; A'râf, 7/31; Yûnus, 10/83...) hükmünü işittikten sonra, ne cür'etle israf ettin? Ey sarraf dost! Her âdî taşa yâkutunu verme ve kalp olanı da satın alma]¹²⁴⁷ kît'asıyla, إِنَّهُ لَا يُحِبُّ

¹²⁴⁵Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi, vr: 16/a

¹²⁴⁶Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi, vr: 22/b

¹²⁴⁷Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi, vr: 27/b

المُسْرِفِينَ (En'âm, 6/141; A'râf, 7/31) [Çünkü, Allâh isrâf edenleri sevmez] hükmüne dayanarak insanlara, Allâh'ın bu hastalıklı durum karşısındaki hükmü karşısında, buna nasıl cür'et ettiklerini sormaktadır.

İsrâf hakkında Sadreddin Konevî Zâviyesi Alâeddin Çelebi Alâeddin Çelebi'nin en önemli özelliklerinden birinin de vakit isrâfı konusunda titiz olması olduğunu, vaazlarında kullandığı “Ömür azîzdir. إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ (En'âm, 6/141; A'râf, 7/31)[Çünkü Allâh isrâf edenleri sevmez]” ifâdelerinden anlayabiliyoruz.¹²⁴⁸

c) Zühd:

Zühd; kelime mânâsı olarak “rağbetsiz olmak”, “yüz çevirmek” demektir. Istılâhî mânâsı ise; “Dünyâya, maddiyâta ehemmiyet vermemek; hırslı, menfâatpereset ve bencil olmamak; kalpte hubb-ı dünyâyâ yer vermemek; tûl-i emel sâhibi olmamak; kanât-kâr olmak; mânevîyâtı maddiyâtta daha sevimli bulmak” olarak hulâsâ edilebilir.¹²⁴⁹ Kur'an-ı Kerîm'de, kelime olarak sâdece Yûsuf Sûresi 20. âyette¹²⁵⁰ geçen “zühd” kelimesi, birçok âyette Allâh'ın kullarına tavsiye ettiği bir tavidir. Nitekim birçok âyette¹²⁵¹ dünyâ hayâtının geçiciliği, ona kapılmamak gerektiği vurgulanmıştır.

Hadislerde de yer verilen zühd, Hz. Peygamber tarafından tavsiye edilmiş ve dünyâ hayâtının aldatıcılığı hadislerde de yer bulmuştur: “Dünyâ ve dünyâdakilerden yüz çevir, Allah seni sevsin; halkın elinde olanlardan yüz çevir, insanlar seni sevsin”¹²⁵² ve “Eğer dünyânın Allah katında sivrisinek kanadı kadar kıymeti olsaydı, kâfirlere bir yudum su vermezdi”¹²⁵³ zühdün temellerinden addedilmiştir. Bununla birlikte hadislerde zâhidâne bir tavır şu şekilde îzâh edilmiştir: “Dünyâda zâhidlik, helâli haram kılmak ve malı zâyî etmek değil; senin elindekinin Allâh'ın elindekinden daha sağlam gelmemesi,

¹²⁴⁸ Mustafa Sâkîb Dede, a.g.e., c. I, s. 209

¹²⁴⁹ Kuşeyrî, Abdülkerim, *Risâle – Kuşeyrî Risâlesi*, (haz: Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 253, 254

¹²⁵⁰ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ (Yûsuf, 12/20) [Onlar zâten ona değer vermemişlerdi]

¹²⁵¹ إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ (Tegâbûn, 64/15) [Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihândır. Büyük mükâfât ise Allâh'ın yanındadır]; وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا (Enfâl, 8/28) [Biliniz ki mallarınız ve çocuklarınız birer imtihân sebebidir ve büyük mükâfât Allâh'ın katındadır]; إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ (Âl-i İmrân, 3/185) [Dünyâ hayâtı aldatma metâından başka birşey değildir]; أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ (Tevbe, 9/38) [Dünyâ hayâtını âhirete tercih mi ediyorsunuz? Fakat dünyâ hayâtının faydası âhirete göre pek azdır]

¹²⁵² İbn Mâce, Zühd, 1

¹²⁵³ Tirmizî, Zühd, 13

Allâh'ın elindekine daha çok güvenmen, dünyâyâ bel bağlamamandır. Ve başına gelen musîbetin sevâbını dileyerek, başından gitmesinden çok kalmasını istemendir”¹²⁵⁴

Tasavvuf literatüründe de, birçok sûfî kendi makam ve hâlleri muktezâsınca zühdü târif etmişlerdir. Süfyân-ı Sevrî; “Dünyâyâ karşı zâhid olmak, kanâat sâhibi olmak demektir. Kuru ekmek yemek ve aba giymek zühd değildir” diye zühdü târif etmiş ve içi boş, mânâdan hâl bir tavrın zühd olamayacağını ifâde etmiştir.

Ebû Osman ise; “Zühd dünyâyı terketmek, sonra da kimin eline geçerse geçsin aldırmmamaktır.” Ayrıca sûfîler zühdün menşeyini *لَكَيْلًا تَأْسُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ* (Hadîd, 57/23) [*Allah bunu elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allâh'ın size verdiği şeylerle şıarmmayasınız diye açıklamaktadır. Çünkü Allâh kendini beğenip böbürleneni sevmez*] âyetiyle îzâh etmektedirler.

Sultan Veled'in babası, Hz. Mevlânâ da, eserlerinde zamân zamân zühdden bahsetmiştir. Dünyâ hayâtının geçiciliğini gözler önüne seren ve uyanık olmayı tavsiye ettiği, *Mesnevî*'nin VI. cildi, 445-451. beyitlerinde şunları öğütlemiştir:

“Zâhidliği kendime yol-yordam yaptım. Çünkü, ecelimi önümde görmekteyim. Komşumun ölüm, bana vaaz edici olarak yeter. Bu öğüt, benim kazancımı, dükkânımı yıktı, mahvetti. Sonunda mâdemki, yalnız kalacağım, her kadınla, her erkekle düşüp kalkmaya alışmamak lâzım. Mâdemki sonunda mezara yüz tutacağım, Allâh'a alışmam daha iyi. Güzelim sonunda değil mi ki çenemiz bağlanacak, çenemizi az oynatmamız daha doğru. Ey altın sırmalı esvaplar giymeye, altın kemerler takınmaya alışmış adam, nihâyet sana da dikilmemiş elbise giydirecekler”¹²⁵⁵ beyitleriyle Hz. Mevlânâ, dünyânın geçiciliği üzerinde durmakta ve dünyâda en büyük nasîhatin ölüm olduğunu ifâde etmektedir. İnsanın ölümünden sonra çenesinin bağlanacağını, esâsen en sonunda kapanacak olan çenenin dünyâda iken boş sözlerle dolmamasını tavsiye etmektedir. Abaya-kumaşa kul olanlara ise, en sonunda dikişsiz bir elbise olan kefeni giyeceklerini söyleyerek, dünyâ hayâtının aldaticılığı karşısında uyanık olmayı tavsiye etmektedir. Ancak Hz. Mevlânâ'nın düşüncesinde her vesîleyle aşk her şeyden önce gelmektedir.

Zühd ve aşkın insana kazandırabileceklerini *Mecâlîs-i Seb'a* eserinde zâhid ve ârifi kıyasladığı ve Sultan Veled'in *İbtidânâme*'sinde de yer alan şiirde şöyle ifâde etmektedir:

¹²⁵⁴ İbn Mâce, Zühd, 1

¹²⁵⁵ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. XI, s. 155-156;

Zâhid “Şöyle yapayım, böyle yapayım” diye ibâdet etmeyi düşünürken; ârif, “Hak şöyle yaptı, böyle etti” diye ezeli lütfu düşünür. Zâhid, korkuyla “Nasıl edeyim, bu kadar mihnetler içerisinde ne yapayım?” diye tasalanırken; ârif “O, benim için ne yapacak?” diye düşünmektedir. Zâhidin görüşü ibâdetlere yöneliktir, kendine gelişi ibâdetlerle olur. Ârif, yok olmayı, Hak’da fenâ bulmayı arzular. Zâhid, korkuyla ümit arasındadır. Aldığı yol, bir ayda bir günlük yoldur. Ârifin aldığı yol ise, her nefeste Allâh’a ulaştırır. Zâhidlik, kötü söz söylemeyi bırakmaktır. Âriflik ise, kişinin kendi varlığından söz etmemesidir.¹²⁵⁶

Mevlânâ, *Mesnevî*’nin V. cildi, 2192. beyitinde de ârif ile zâhidi kıyaslamış ve

زاهد با ترس می تازد بپا
عاشقان پران ترا از برق و هوا

[*Korkulu zâhid ayak ile koşar; âşıklar ise, şimşekten ve havadan daha ziyâde uçucudur*] buyurarak, zâhidlerin Hakk’a gidişlerini ayak ile koşmaya; âşıkların gidişlerini ise, şimşek ve havaya teşbih etmiştir.¹²⁵⁷

Sultan Veled’in de eserlerinde zühdden bahsedilmiştir. Bütün heveslerin kaynağı dünyâ sevgisidir. O sebeple kalpten dünyâ sevgisini çıkarmak gerekmektedir. Bu sevgi insanda mahfîdir. Her ne kadar kalpten çıkarmaya çalışsa da bu muhabbet ve merbûtiyet insandan silinmez. İnsanlar, ibâdetlerinde gösterdikleri ihlâs ve samîmiyeti, mücâhedede göstermelidirler. Yalnız bu mücâhede zâhiren olmamalıdır. Zîrâ, zâhirin hiçbir mânâsı bulunmamaktadır. Mühim olan dünyâyı zâhiren terk etmek değildir. Hak ile gönülden meşgûl olma esâstır. Eğer dervişin gönlünde dünyâ sevgisi varsa, o, sûreten fakir, sûreten ise dünyâyâ tâlip bir emirdir. Yâni, sûretâ İdris; sûretâ İblis’tir.¹²⁵⁸

الدنيا مزرعة الآخرة [*Dünyâ, âhiretin tarlasıdır*]¹²⁵⁹ hadîsi de dünyâ hayatında namaz, oruç, zekât, hac gibi ibâdetlerle dünyâ tarlasına ibâdet ekmek gerekmektedir.¹²⁶⁰ Bununla birlikte, Allah dostlarının her işleri ibâdet olduğundan onlar, bir müddet sonra insânî melekelerden

¹²⁵⁶ Rûmî, Mevlânâ Celâleddin, *Mecâlîs-i Seb’a – Yedi Vaaz*, (haz: Dilâver Güner), Rûmî Yayınları, Konya, 2010, s. 142-143

¹²⁵⁷ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. X, s. 53

¹²⁵⁸ Sultan Veled, *Maârif*, (haz: Meliha Ülker Tarıkâhyâ Anbarcıoğlu), Ataç Yayınları, İstanbul, 2009, s. 245-246

¹²⁵⁹ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, c. I, s. 412

¹²⁶⁰ Sultan Veled, *Maârif*, s. 246

uzaklaşarak bir melek sâfiyetine bürünürler ve dâimâ ibâdet hâli üzere olurlar. Dünyâ işlerine devam etmekle berâber, onların her yaptıkları iş ibâdet hükmünde ve hâlinedir. Hz. Peygamber'in "Ölmeden önce ölünüz"¹²⁶¹ hadîsinde tavsiye ettiği bu durum, *Maârif* de, balığın sudan ayrılamamasına teşbih edilmiştir. Nasıl ki balık sudan başka bir şey bilmezse ve su hâricindeki her şey onun için bir zehir ve ölüm olursa, Allah dostlarının da her iş ve hâlleri balığın suyu gibidir, hem bir hayat sebebidir; hem de dört bir yanlarını kuşatmıştır, ondan hâlî bulunmaları mümkün değildir.¹²⁶²

Sultan Veled de, *الْآخِرَةُ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ* (Tevbe, 9/38) [*Dünyâ hayâtını âhirete tercih mi ediyorsunuz? Fakat dünyâ hayâtının faydası âhirete göre pek azdır*] âyetinde bahsedildiği gibi, dünyâ metânının, âhirete nisbetle pek az olduğunu beyân eder. Ancak, mânâ âleminde misaller bulundurması hasebiyle tamâmen önemsiz de değildir. Bunu da, insanların misâfir bulundukları yerden ayrılırken, orayı hatırlatması ve oranın güzelliklerinden haber vermesi, misal teşkil etmesi için bulunduğu yerin bağlarından, güllerinden parçalar götürür ki götürdüğü azdan çok anlaşılsın.¹²⁶³ Şu durumda, bir hayal, bir gölge olarak bize görünen gölgeden, dünyâ hayâtından, gölgenin sâhibine gidilmelidir. Çünkü, gölge ile, oyun ile aldananlar sâdece çocuklardır. Çocuklar oyunlarını hakîkatten almışlardır. Gerçeğini görmemiş olsalar, oyun kuramazlardı. Her oyun, bir gerçekten neş'et etmektedir. Her mecaz, gerçekten; her katışık, saftan; her yalan, doğrudan gelir. Nitekim, dünyâda doğru söz olmasaydı, yalan söz söylenmezdi. Âkil kimseler, oyunu gördüklerinde, bunun bir gerçekten neş'et ettiğini bilirler ve onu aramaya tâlip olurlar. Bu âlemin varlığı da, mânâ âleminin gölgesi mesâbesindedir. Bu sebeplede âkil kimseler, bu dünyâda, bu dünyânın gerçeğini aramışlar, ona tâlip olmuşlardır. Ve onlar hakkında, *أَكْلُهَا دَائِمٌ* (Ra'd, 13/35) [*Onların yemekleri dâimîdir*] âyeti nâzil olmuştur. Ancak, o âlemin bir gölgesi bu dünyâyâ meyl edip, onun peşinden koşanlar, âşık olanlar ise hiçbir kazanç sağlayamadan bu dünyâdan göçüp gitmişlerdir.¹²⁶⁴

Ulu Ârif Çelebi de *Dîvân*'ında, dedesi Mevlânâ ve babası Sultan Veled gibi dünyâyâ karşı zâhidâne bir tavır içinde bulunmuştur. *Dîvân*'ındaki;

¹²⁶¹ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, c. II, s. 291

¹²⁶² Sultan Veled, *Maârif*, s. 152-153

¹²⁶³ Sultan Veled, *Maârif*, s. 219

¹²⁶⁴ Sultan Veled, *Maârif*, s. 87

دنیا عدو دین است دایم به قهر و کین است
مردانه باش در ره کبر و کسل رها کن

[*Dünyâ, dînin düşmanıdır. Dâimâ onda kahır vardır, kin vardır. Sen mertçe davran, kibri ve tembelliği terk et!*]¹²⁶⁵ beyiti ile dünyânın aldatmacalarından bahisle, dünyânın dinin düşmanı olduğu; dünyânın içinde sâdece kahır ve kin barındırdığı ve makam-mevki sevgisi karşısında uyanık olmak gerektiğini anlatmaktadır.

مال مار است ترا هیچ وفایی نکنند
رو تو اندوخته آموخته را سوخته گیر

[*Mal yılan gibidir. Sana aslâ vefâ etmez. Sen, biriktiregeldiğini yanmış bil!*]¹²⁶⁶ beyitinde de dünyâ malını yılanla teşbih etmiş ve insanın asıl döneceği yerin âhiret yurdu olduğu; dünyâ hayâtının da nîmetleri gibi, geçici olduğunu beyân etmiştir.

پنبه ز گوش دور کن پرده ز دیده بر کشا
مسکن عاریه بهل مرجع اصل خود بیا
بهر دو روزه لذتی جاه و جلال و نعمتی
عمر عزیز را مده همچو هبا تو بر هوا

[*Kulağından pamuğu çıkar, gözünden de perdeyi kaldır. Geçici olan meskeni bırak, asıl döneceğin yere gel. İki günlük dünyâ lezzetine dalmış, makam, mevki ve nimet peşindesin. Azîz ömrünü toz gibi havaya verme*]¹²⁶⁷ beyitinde isedünyâ malının zararı-faydasızlığını hatırlatmıştır. Ayrıca;

منه دل بر جهان کان بر زوالست
بقا اندر فنا جستن محالست
بظاهر می نماید خوب و زیبا
بباطن نا خوش و گندیده حالست

[*Geçici olan dünyâya gönül verme! Zirâ fâni olanda ebediliği aramak muhâldir. Dünyâ insana iyi ve güzel görünür, fakat gerçekte nâhoş ve tiksindiricidir*]¹²⁶⁸

Dünyâ malı ve saltanatına iltifat etmeyen çelebilerden biri de Hüsrev Çelebi'dir (ö. 968 h./1561 m.). Hüsrev Çelebi, pâdişahlardan, bilhassa Kânûnî Sultan Süleyman'dan teveccüh görmüş bir çelebi efendidir. Kânûnî Sultan Süleyman, Irak Seferi'nin muzafferiyetle

¹²⁶⁵ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 37/a

¹²⁶⁶ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 24/a

¹²⁶⁷ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 2/a

¹²⁶⁸ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 8/b

netîcelenmesi üzerine kırk hizmetkârla Hüsrev Çelebi'ye hediyeler göndermiş; Hüsrev Çelebi ise hiçbirini kendi şahsına kabul etmeyerek dervişlere taksim etmiş ve bir kısmının da dergâh için sarfedilmesi için aşçıdedeye teslim etmiştir.¹²⁶⁹

Çelebilerden birçoğu sâhib-i servet olmakla birlikte, dünyâ malına teveccüh etmemişlerdir. *Sefîne*'de, Ferruh Çelebi, sâhib-i servet olmasının yanısıra; zâhiren ve bâtinen mükemmel, izzet sâhibi bir velî olarak tavsîf edilmekte; ancak bu izzet ve serveti sebebiyle kimseyi küçümsemediği ve “Size gereken, avâmın îtikâdını tekdîr etmemektir” gereğince avâm beyninde fitneye sebep olmamak için çok dikkatli davrandığı; hânesinde birçok nimetlerle donatılmış sofralar kurulmasına, kendisi son derece kıymetli elbiseler giymesine rağmen bu nîmetlerin şükrü için şehirlerde ibâdete devam ettiği ve nâfilelere çok önem verdiği rivâyet edilmektedir. Bütün bu dikkate rağmen çıkan dedikodular karşısında son derece üzülen dervîşâna ise Ferruh Çelebi *ليس اول قارورة كسرت في الاسلام* [*İslâm'da kırılan ilk testi değil*] diye nasîhat edip, onları tesellî etmiştir. Ayrıca, *Sefîne*'de Ferruh Çelebi'nin vefâtının akabinde, kendisinin hatt-ı destiyle kaleme aldığı bir mecmûanın bulunduğu ve bu mecmûadan Ferruh Çelebi'nin tavırlarındaki hikmet anlaşıldığı kaydedilmektedir.¹²⁷⁰

Bu meyânda, Ulu Ârif Çelebi'nin üstünde durduğu bir diğer kavram nefis terbiyesidir.

ور تو خواهی که شود شیر خدا کنیت تو
دست با نفس محارب به کمر باید گرد

[Eğer lakabının “Allâh'ın Arslanı” olmasını istiyorsan, nefisle muhârebe etmeye hazırlanman gerekir]¹²⁷¹
beyitinde, nefisle muhârebenin, Allâh'ın arslanı olmak yolunda önemli bir adım olduğunu ifâde eden Çelebi;

نفس کافر را مسلمان کن به عشق
تا رهی از خوف آتش و ز عذاب

[Kâfir olan nefisini aşkla müslüman yap ki, ateş ve azâb korkusundan kurtulasın]¹²⁷² beyiti ve

ذکر حق مفتاح جان و دل بود
قفل جان از ذکر حق بگشود نیست

¹²⁶⁹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 147

¹²⁷⁰ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 151

¹²⁷¹ *Divân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 15/b

¹²⁷² *Divân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 6/a

گر بقای روح خواهی تا ابد
در فنای نفسی خود کوشید نیست

[Allâh'ı zikretmek rûhun ve gönlün anahtarıdır. O hâlde rûhun kilidini Allâh'ı zikretmekle açmak gerekir. Eğer rûhun ebede kadar bâkî kılarsın istersen, nefsinı öldürmeye çalışmalısın]¹²⁷³ kıt'asıyla da Allah aşkıyla nefsi terbiye etmenin, nefsi müslüman kılmanın yolunun rûhun ve gönlün anahtarı olan Allâh'ı zikretmekten geçtiğini belirtir. Ve;

بمیر ای دوست پیر از مرگ و آنگه
چو موسی سبب معنی دان اجل را

[Ey dost! Ölmeden önce nefsinı öldür! Ve ölümü de Hz. Mûsâ gibi mânâ elması bil!]¹²⁷⁴ beyitiyle “ölmeden önce ölmek”i tavsiye eder.

Ulu Ârif Çelebi, *Dîvân*'ında, tasavvufun killet-i menâm (az uyumak), killet-i taâm (az yemek), killet-i kelâm (az konuşmak) prensiplerine de yer vermiştir.

کوشش بی هوده به از خفتگی
هین ز خواب و خورد می بیزار باش
خواب و خور حیوانست ای آدمی
گر تو انسانی ملک رفتار باش

[Faydasız çalışma dahi uykudan iyidir. Akıllı ol! Uykudan ve yemekden bir ân da olsa bîzâr ol! Ey âdemoğlu! Uyku ve yemek hayvânîdir. Eğer sen insan isen melek huyly ol!]¹²⁷⁵ kıt'asında insanlara faydasız çalışmanın dahi uyumaktan iyi olduğunu öğütler ve uykunun ve yemenin hayvânî lezzetler olduğuna değinen Çelebi; sûfînin “ibnû'l-vakt” olmasını, zamânı doğru değerlendirmeyi öğütler.¹²⁷⁶

لاف کم زن پیشه کن گفت قدم
گفت و گو بگذر همچون گرد باش

[Az konuş ve eskilerin söziünü meslek edin. Dedikoduyu bırak ve cesur ol!] beyitiyle de eskilerin sözlerindeki hikmetlere dikkat çeken Çelebi; az konuşmanın fazîletine değinir.¹²⁷⁷

¹²⁷³ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 11/b

¹²⁷⁴ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 4/a

¹²⁷⁵ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 24/a

¹²⁷⁶ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 3/b

¹²⁷⁷ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 25/b

“Killet-i kelâm” prensibine hayâtında ve nasihatlerinde yer verenlerden biri de Cemâleddin Çelebi’dir (ö. 915 h./1509 m.). Cemâleddin Çelebi, az ve hikmetli konuşmayı tavsiye etmekte; çok ve gereksiz konuşmanın ise insanların birbirlerine muhabbetlerini zedeleyebileceğini ihtâr etmektedir.¹²⁷⁸

Ferruh Çelebi (ö. 1010 h./1601 m.) de “Boş konuşmaları ihmâl etmek lâzımdır” buyurarak¹²⁷⁹ az konuşması ve *كلم الناس على قدر عقولهم والحكمة ضالة المؤمن* [İnsanlara akıllarının dereceleri kadar konuşunuz. Hikmet, mü'minin yitiğidir]¹²⁸⁰ hadîsine uygun davranması ile tanınmaktadır. *كلم الناس* [Bunun altında birçok esrâr vardır, fakat söylemeye izin yoktur], *قلم اینجا رسید و سر* [Sözlerin sırları ancak o hâle vâkıf olanlar için söylenmiştir] sözleri ile bağlamıştır. Zîrâ, Sultan Veled’e göre böyle bilgileri öğretene, *عَلَّمَ الْقُرْآنَ* (Rahman, 55/1) [O, Kur’ân’ı öğretti] âyetinde bildirildiği üzere Allâhu Teâlâ’dır.

Mesnevî’nin I. cildi, 3852 ve 3853.:

پیش ازین با خلق گفتن روی نیست
بحر را گنجایی اندر جوی نیست
پس می گویم باندازه عقل
عیب بنود این بود کار رسول

[Halka bundan ziyâde söylemek vecih değildir; denizin ırmağa sığıcılığı yoktur. Ben akılların ölçüsü ile aşağı söylüyorum; ayıp olmaz, bu Resûl’ün işi olur] beyitlerinin şerhinde, Ahmed Avnî Konuk, *كلموا الناس* [İnsanlara akılları mikdarınca konuşunuz] hadîsini zikretmiş ve bunun Hazret-i Peygamber’in tavsiyesi olduğunu, bir kusur olmadığını ifâde etmiştir. Nitekim, sûretler âleminde boğulmuş olan avâma bundan fazlasını beyan etmeye çalışmak yerinde bir davranış

¹²⁷⁸ Mustafa Sâkib Dede, a.g.e., c. I, s. 141-142

¹²⁷⁹ Mustafa Sâkib Dede, a.g.e., c. I, s. 150

¹²⁸⁰ el-Münâvî, *Feyzü’l-Kadîr*, c. III, s. 378; c. IV, s. 299; el-İsfehânî, Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliyâ*, c. II, s. 300; el-Askalânî, İbn Hacer Ebû’l-Fazl, *Lisânu’l-Mizân*, c. VI, s. 274

olmayarak mânâ denizini ırmak gibi olan lafızlara sığdırmaya çalışmaktan ibâret beyhûde bir çabadır.¹²⁸¹

Yine *Mesnevî*'nin; “Ağız bağlı olan çocuğun tâlimi için kendi dilinden dışarıya çıkmak lâzımdır. Onun senden ilim ve fen öğrenmesi için onun diline gelmen lâzımdır. Şimdi bütün halâik onun çocuğu gibidir. Nasîhat vaktinde pîre bu lâzımdır” beyitlerinin şerhinde de, yeni konuşmaya başlayan çocukların konuşmayı öğrenebilmeleri için büyüklerinin onun dilinden “ti ti”, “cıss”, “cici” gibi ifâdeler kullandıklarını, bunun da o büyüğün büyüklüğüne ya da aklına, diline bir hâlel getirmediğini; yeni okumaya başlayan çocuğa da okuma-yazmayı öğretebilmek için hocalarının kendi kullandıkları tâbir ve ifâdelerden uzaklaştıklarını, bunun da hocalarının ilmini eksiltmediğini beyân etmiştir. Ve *نحن معاشر* [İnsanlara akılları mikdârınca konuşunuz] ile *الأنبياء أمرنا أن ننزل الناس منازلهم و نكلم الناس على قدر عقولهم* [Biz enbiyâ zümresi, insanların seviyelerine inmekle ve onların akılları mikdârınca konuşmakla emrolunduk] hadîsi ve *وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ* (İbrâhim, 14/4) [Biz peygamberlerden her bir peygamberi, kendi kavminin lisânı üzere gönderdik] âyetizikredilmiştir. Buradan yola çıkarak, bütün insanlığın insan-ı kâmilin evlâdı mesâbesinde olduğu belirtilmiş ve insanlara nasîhat edildiğinde, zikredilen hadis ve âyetlerdeki usûle riâyet edilmesi gerektiği, bunda bir beis olmadığı ifâde edilmiştir.¹²⁸²

“Killet-i taam” husûsunda gösterdiği titizlikle bilinen I. Bostan Çelebi (ö. 1040 h./1630 m.) ise sâhib-i servet olmasına rağmen, çok yemekten ve gösterişli kıyâfetler içinde bulunmaktan her zaman imtinâ etmiştir. Çelebi'nin;

اینست نصیب من از این دیر خراب
یک لقمه و یک خرقه و یک شربت آب

[Bu harab dünyâdan nasîb olan şudur ki; bir lokma, bir hırka ve bir yudum su] beytinde ifâdesini bulduğu gibi, zâhidâne bir tavır içinde bulunduğu; ömrü boyunca bir gece bile kesesinde bir dirhemle sabahlamadığı; akşamları yaptığı muhâsebe netîcesinde fazla olan parayı cebine koymayarak etrâfındaki ihtiyaç sâhiplerine infâk ettiği ve bu vazîfesini yerine getirdikten sonra, tam bir gönül huzûru ve tecerrüd ile akşam namazını edâ ettiği rivâyet edilmektedir. Çelebi'nin hânesi dâhilinde bulunan köşklerin de hiçbirine tenezzül etmeyerek, kendisine doğduğu evin

¹²⁸¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 513

¹²⁸² Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. IV, 398

bahçesinin bir köşesinde bir halvethâne ihdâs ederek gecelerini burada ricâlu'l-gayb ile sohbetle, gündüzlerini ise sikkehânede geçirdiği de rivâyet edilmektedir.¹²⁸³

Ulu Ârif Çelebi'nin *Dîvân*'ında, diğer kavramlara nazaran geniş yer tutan bir diğer kavram olan “tevâzu”dur.

هر که شود خاکی و فواد و فقیر
نقل کند سوی علا زین سفول
راه تواضع به گزین ای عزیز
آیت حقست و حدیث رسول

[*Mütevâzı, alçakgönüllü ve fakir bir derviş olan kimse, bu değersiz dünyâdan yüce makâma geçer. Ey azîz dost! Sen tevâzu yolunu seç! Bu Allâh'ın âyeti, Peygamber'in de hadîsidir*]¹²⁸⁴ kıt'asıyla, tevâzuu Allâh'ın bir âyeti ve Hz. Peygamber'in hadîsi olarak değerlendirir ve nerede bir hor ve hakîr kimse görülse tevâzu ile yaklaşılmasını tavsiye eder.

Karahisar çelebilerinden Hızır Paşa (ö. 773 h./1371 m.) ve İlyas Paşa da (773 h./1371 m.) bulundukları sohbet meclislerinde dünyâ-devlet saltanatına ehemmiyet vermeyen tavırları ve sözleriyle dikkat çekmişlerdir. Bu ehemmiyet vermeyen tavrın da kendilerine atalarından mîras olduğunu ifâde etmişler, Belh Sultan'ı İbrâhim Edhem'in, Horasan Pâdişah'ı Alâeddin Muhammed Harzemşah'ın ve Mevlânâ'nın babası Sultanu'l-Ulemâ Bahâeddin Veled'in bu konudaki tavırlarını örnek aldıklarını beyân etmişlerdir. Mala ve dünyâ saltanatına bağlılığın kölelerin ve mahkûmların hâli olduğunu, gerçek saltanat sâhiplerininse böyle bağlarının olmadığını; aksine bu bağlılıkların onların gözünde yılandan farksız olduğunu vurgulamışlar ve zâhirî görünüşleriyle mağrur olanları îkâz etmişlerdir.¹²⁸⁵

Yine Karahisar çelebilerinden Şâh Mehmed Çelebi'nin (ö. 1000 h./1591 m. ?) kızı Destinâ Hanım (ö. 1040 h./1630 m.) da zâhidâne sürdüğü hayâtıyla anılmıştır. Destinâ Hanım'ın “sâliha” sıfatıyla anılan bir hanım olduğunu ve hayâtında ibâdet ve riyâzetin önemli bir rolü olduğundan bahsetmiştik. Destinâ Hanım'ın ibâdet ve riyâzet hayâtıyla ilgili bir diğer rivâyet de Destinâ Hanım'ın gerek Türbe'nin harem kısmında, gerekse Türbe civârında kendisine edindiği halvethânede günlerini oruç tutarak, gözyaşlarıyla tefekkür ve tezekkür ederek

¹²⁸³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 157-158

¹²⁸⁴ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 28/b

¹²⁸⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 6-7

geçirdiğidir. Yerde yalnızca bir hasırın bulunduğu, fizikî olarak hiç de münâsip olmayan bu mekânda kendisini yıpratmak kadar uzun zaman geçiren Destînâ Hanım’a, sağlığından endîşe eden dervişlerin hanımları tarafından, kendilerine biraz olsun dikkat etmeleri tavsiye edildiğinde Destînâ Hanım’ın; “Binicinin serkeş, dikbaşlı, itâatsiz ata yumuşaklık yapması, atın serkeşliğini arttırır” ifâdesiyle cevap verdiği ve kendisine yatak olarak edindiği koyun postu yerine de daha rahat bir yatak ve biraz daha yeni ve rahat edebileceği elbiseler tavsiye eden dervişlere yine “Biz postu, Allâhu Teâlâ’nın yolunda ayağımızın altına koyduk. Üstelik bu, Allah yolunda kurban olmuş bir koyunun postudur. O binlerce güzel elbiseden daha iyidir” şeklinde sert bir cevap vermiş oldukları meşhur rivâyetlerdendir.¹²⁸⁶ Ayrıca, Destînâ Hanım, halvethânesinde yalnızken, ricâl-i gayb ile sohbet ettiği işitilmiş; kapı açıldığında ise kendisinin odada yalnız olduğu ve odanın ortasında “uzak iklimlere âit” birtakım hediyeler bulunduğu görülmüştür.¹²⁸⁷

Dergâha gelen her türlü hediye dervişân adına kabul ederek onların ihtiyaçları için sarfettiği ancak kendi şahsına sunulan hediyelerin hiçbirini kabul etmediği ve kendisinin âlem-i gaybdan rızıklandırılan bir “Meryem-i Sıddîka” olduğu yakın çevresi tarafından müşâhede ve rivâyet edilmiştir.¹²⁸⁸

Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi postnişîni Celâleddin Ergün Çelebi (ö. 775 h./1373 m.) zamân-ı meşîhatinde de, muhibbânı beyninde Hacı Muhammed nâmında biri, zamânının büyük kısmını, mâlen-bedenen Çelebi’nin ve mevlevîhânenin hizmetine harcarmış. Bir müsaîd zamânda, Celâleddin Ergün Çelebi’ye, mevlevîhâneyi genişletip, yenilemek istediğini ileterek, bu iş için kendisinden müsâade istemiş. Çelebi ise; “Miskinlerin meskenleri, dert yuvalarıdır. Onlara ferah ve umran münâsip değildir. İnsanların rahatının temeli, hânelerde, yeme-içmede ve giyim-kuşamda külfeti kaldırmaktır” buyurarak, bu tâmirâtı gerçekleştirmesine müsâade etmemiştir. Mevlevîhânenin genişletilmesi için elinde bulunan para ile hayır-hasenât yaptırmasını emretmiştir. Bunun üzerine Hacı Muhammed ismindeki muhib, elindeki para ile bir mescid ve bir çeşme yaptırmış ve kalan parayı dervişâna tasadduk etmiştir. Mustafa Sâkib Dede, mescid ve çeşmenin kendi zamân-ı meşîhatinde mevcûd bulunduğunu nakletmektedir.¹²⁸⁹

¹²⁸⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 253

¹²⁸⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 253

¹²⁸⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 253

¹²⁸⁹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 85

Yine Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi postnişîni ve Celâleddin Ergün Çelebi'nin de yeğeni olan Zeynüddin Çelebi (ö. 828 h./1424 m.) tevâzuu ile bilinmektedir. Celâleddin Ergün Çelebi zamânında, mevlevîhâneye ve ihvâna hizmetiyle dikkat çeken Zeynüddin Çelebi, tevâzuundan semâhânenin “peymânçe/ayakkabılık” denilen ve genellikle dervişlerden birinin kusur işledikleri takdirde, şeyhleri tarafından affedilene kadar bekledikleri kısmında¹²⁹⁰ dururmuş. Bu duruma dikkat eden Celâleddin Ergün Çelebi ve Burhâneddin İlyâs Çelebi, Zeynüddin Çelebi'yi meydâna dâvet ettiklerinde; Zeynüddin Çelebi, buradaki vazîfesinin daha mübârek, uğurlu saydığını ve peymânçedeki vazîfesinden ayrı tutulmasını şeyhlerinden ricâ etmiştir. Burhâneddin İlyâs Çelebi (ö. 797-798 h./1394-1395 m.) tarafından kendisine hilâfet verilmiştir.¹²⁹¹

Yine Zeynüddin Çelebi, Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi'nde postnişîn olduğu dönemde, “din ve dünyâ saltanatı”na mâlik olmasına rağmen, tevâzuundan, zühd ve takvâsından kıyâfetine önem göstermeyip; ecdâdının ve Mevlevîliğin geleneğine binâen “hırka ve ferâce” giymekte ısrâr etmiştir. Ancak bu tavır sebebiyle eleştirilmiş ve Zeynüddin Çelebi bu eleştirilere; “Bu ten elbiselerinin her bir tarafında behîmî canın can çekişmesinin güçlüğü mevcuttur ve bu şühûd erbâbının yanında görülmüştür. Zorunlu olarak yararlandığımız ayakkabı ve çizmeden dolayı baştan ayağa kadar o can çekişmesinin güçlüğünün dehşeti ile dopdoluyuz ki o, tenin içine sığdırılmıştır. Gelgelelim hacet, bâzen onun mülâhazasına engel olur ve ancak çıplak ayakla yüz defa o mülâhazanın yükü daha kolaydır. Öyleyse bu ten elbiseleriyle bir kişiyi süslemeye kastetmek münâsibdir ki baştan ayağa kadar îtibâr ve faydası olmadan gaflet denizleri kalıcı olur. Bu gaflet ise insanların süslenip lezzet aldıkları ipek böceğinin ve sineğin peltesinden elde edilen bal ve ipekten daha zordur” ifâdeleriyle cevâp vermiştir.¹²⁹²

Çelebiler arasında zâhidâne bir hayat yaşayıp, bu şekilde şöhret bulmuş birçok çelebi bulunmaktadır. Şems Zâviyesi ve Karaman Mâder-i Mevlânâ Zâviyesi postnişînlerinden Emir Zâhid Çelebi (ö. 811 h./1408 m.) de *Sefîne*'de bu şekilde zikredilmektedir: Konya Mevlânâ Dergâhı postnişîni Emir Âlim Çelebi'nin (ö. 798 h./1395 m.) rahle-i tedrîsinden geçen Emir Zâhid Çelebi, husûsî hayatlarında ismine münâsip olarak son derece zâhidâne yaşamıştır. Hattâ bu durum şeyhi bulunduğu mevlevîhânelerdeki tutumuna da aksetmiş ve kendisine idârî ve mâlî işler için mürâcaat edenlere; “Gelir-gider işlerini düşünmek için yaratılmadık, vakit hazînemizi

¹²⁹⁰ Arpaguş, *Mevlevîlik'te Mânevî Eğitim*, s. 310, dpnt: 4

¹²⁹¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 103

¹²⁹² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 105

olmayan bir şey için harcayamayız. Biz, cömertliği yaymak için çalışıyoruz. İnsanları muhâfaza etmek vazîfemizdir” buyurmuş ve asıl vazîfesini “İnsan ihsânda bulunmadıkça kul olamaz. Kıymetleri ortaya çıkarmak gâyesi hâricinde, fevt; cömerti kıymetsizleştirir” olarak beyân etmiştir.¹²⁹³

Dârüzzâkirîn Zâviyesi postnişîni Nûreddin Çelebi, Mısır seyâhati’nde konakladığı bir esnâda şehzâdenin hasta olduğunu öğrenmiş; şehzâdeye verilmek üzere kendisine âid arakiyyeyi göndermiş ve şehzâdeye giydirilmesini emretmiştir. Şehzâdenin sıhhatine kavuşması, Nûreddin Çelebi’ye büyük bir şöhret kazandırmıştır. Ancak bu durumdan rahatsızlık duyan Çelebi, Mısır’dan ayrılmak istemiştir. Bunun üzerine yine devlet görevlileri tarafından Çelebi’nin yol hazırlıkları tamamlanmış, hizmetine birçok doktor da verilmiş olarak Çelebi yolcu edilmiştir. Ancak bu mutantan yolculuktan rahatsızlık duyan Nûreddin Çelebi, bir menzilde ortadan kaybolmuştur. Bu duruma mâiyetindekiler çok şaşırılmışlar ve durumu Kâhire’ye, Mısır Sultanı’na iletmışler. Bu durum, sarayda, hizmetindekilerin Nûreddin Çelebi’nin hizmetinde kusurda bulunmuş olabilecekleri gibi anlaşılmış; ancak Nûreddin Çelebi mektûba âlem-i gaybda muttalli’ olması sebebiyle, ortadan kayboluşunun sebebinin hizmetinde bulunanların kusûru değil, kendisinin şöhretten rahatsız olmuş olması olduğunu beyan etmiştir. Daha sonra da Mısır üzerinden Beytü’l-Harâm’a seyâhat ederek hac vazîfesini yerine getirmiştir.¹²⁹⁴

Sultan Veled Medresesi müderrisi Selâhaddin Çelebi çok cömert olmasıyla tanınmış. Bu sebepten ihvânın kendisine suâl etmesi üzerine; “Fakir Selâhaddin’in dünyalık işi rast gitmez, bunun için çabalamaz. İki zıddın bir araya gelmesi yüzünden ilkinden ikincisine döner yahut ikincisini elde etmek için birincisini mahveder” buyurmuştur ve dünyalık işlerini önemsemediğini belirtmiştir.¹²⁹⁵

Sohbet meclisleri eşrâf tarafından çok rağbet gören Sadreddin Konevî Zâviyesi postnişîni Alâeddin Çelebi’nin, zenginlerden rağbet görmekten rahatsız olduğu ve meclisine dâhil olacak kimseleri sınırlandırdığı rivâyet edilmektedir.¹²⁹⁶

¹²⁹³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 204

¹²⁹⁴ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 205

¹²⁹⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 206

¹²⁹⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 209

Lütfullah Çelebi (ö. 1088 h./1678 m.) de çelebiler arasında zâhidâne tavrı ile meşhur olmuştur. Kendisinin Bîşr-i Hâfî¹²⁹⁷ gibi çıplak ayakla ve sırtında bir kepenekle gezdiği rivâyet edilmektedir.¹²⁹⁸

d) Çile ve Riyâzet:

i) Makam Çelebileri:

Çelebilerden birçoğu zaman zaman inzivâyâ çekilmişlerdir. Bilhassa çelebilerin ömürlerinin son demlerinde inzivâyâ çekilmişler, postnişîn olanların henüz hayâtta iken yerlerine başka bir çelebiyi tâyin etmişlerdir.

Pîr Âdil Çelebi (ö. 865 h./1460 m.), vefâtından üç sene önce, torunu Cemâleddin Çelebi'yi (ö .915 h./1509 m.) postnişîn tâyin ederek inzivâyâ çekilmiş ve bunun hikmetini suâl edenlere ise; **نفسك مطيئك فارق بها** [*Nefsin bineğindir, ona yumuşak davran*]¹²⁹⁹ hadîsiyle cevap vermiştir.

Hız. Mevlânâ da bu hadisi *Mesnevî*'de zikretmiştir. *Mesnevî*'nin III. cildi, 3977. beyitinde; “O kimse ki, atı zulmette sürer, ondan dolayı kalbin nûrunu bu uğurda koparır” Hız. Mevlânâ, bir kimsenin kendi binek hayvanı olan nefsinî, tabiat zulmeti içerisinde sürüp koşturmasının, kalbindeki nûr-ı yakîni koparıp söndürdüğünü ve bunun da küfür ve isyân başlangıcı olduğuna işâret etmektedir. Ayrıca, I. cildin 2915. beyitinde; “Acıktığın vakit köpek olursun. Sert ve mukâreneti kötü ve fenâ damarlı olursun” ifâdesiyle de nefsi terbiye etmek için ona kötü

¹²⁹⁷ **Bîşr-i Hâfî (ö. 243 h./857 m.):** Bîşr-i Hâfî'nin tasavvuf literatüründe, yolda bulduğu “besmele” yazılı bir kâğıdı îtinâ ile temizledikten sonra yanında bulundurduğu koku ile kokulandırıp bir duvarın kovuğunda muhâfaza etmesi ve rüyâsında duyduğu ilâhî bir sesin; “Ey Bîşr! Sen ismimi güzel bir koku ile kokulandırдын. Ben de senin ismini dünyâ ve ahrette hoş bir koku ile kokulandıracağım” buyurması menkabeyle şöhet bulmuştur. Aynı zamanda “Hâfî” (yalınayak) sıfatıyla da anılan Bîşr-i Hâfî'nin bu lakabının birkaç sebeple olduğu tahmin edilmektedir. Hucvîrî'ye göre müşâhede hâlinin kendisine hâkim olması sebebiyle ayağına hiçbir şey giymemiştir. Attâr'ın belirttiğine göre de, “O yeryüzünü size bir döşek kıldı” âyetine işâretle, “Allah tarafından döşenmiş bir yerde ayakkabı ile gezilmez” diyerek yalınayak gezmeyi tercih etmiştir. İbnü'l-Mülakkin'in verdiği bilgiye göre ise bir ayakkabı tamircisinin kendisine söylediği, “Ayakkabımı tâmir ettirmek için insanlara ne çok sıkıntı veriyorsun!” ifâdesi üzerine ayakkabısını fırlatıp atmıştır. Kuşeyrî'de de, Bîşr-i Hâfî'nin misâfir olduğu bir hânede kendisine, “İki para verip, kendine bir ayakkabı alsan ‘hâfî/yalınayak’ lakabından kurtulursun” dendiği aktarılmaktadır.

(Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 120; Kara, Mustafa, “Bîşr el-Hâfî”, *DİA*, c. VI, s. 221-222

¹²⁹⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 232-233

¹²⁹⁹ Hadîs-i Şerîf; İsmâil Hakkı, Bursevî, *Kitâbü'n-Netîce*, (haz: Ali Namlı, İmdat Yavaş), İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, c. I, s.447

muâmelede bulunmanın, onun köpekleştirerek kötü huylu olmasına sebep olacağından ona iyi muâmelede bulunmanın esâs olduğu belirtilmektedir.

Bu hadis, Sultan Veled'in eseri *Maârif*'de de zikredilmiştir. İnsan bedeni, rûhun ve aklın evi olarak tasvir edilmiştir. Aynı zamânda, insan dünyâdayken ne ile meşgul olursa, öldükten sonra da o hal üzere dirilir, bu sebeple insana hizmet eden, onun ruh ve akıl yükünü çekerek, rûha ve bedene ev vazîfesi gören bedene iyi davranmak ve iyi işler üzere bulunmak gereklidir ki, öldükten sonra da nefis insana iyi hizmet etsin, hüsn-i şehâdetle bulunsun. Nitekim, insan dünyâda hizmetini gören, onu dilediği yerlere götüren binek hayvanlarına hizmetini eksik etmez, iyi muâmele ederken; bu vâsitalardan daha üstün olan bedenine de iyi davranmasından daha tabîi bir şey olamaz.¹³⁰⁰

I.Bostân Çelebi'nin (ö. 1040 h./1630 m.) birçok kereler halvete girdiğini, hattâ halvette bulunduğu mahalden hurûcu esnâsında Sultan Veled (ö. 712 h./1312 m.) ile elele olduklarının ve okunan salavât-ı şerîfeye meleklerin iştirâk ettiğinin dervişân tarafından müşâhede edildiğini nakletmektedir.¹³⁰¹

ii) Makam Çelebisi Olmayan Çelebiler:

Makam çelebisi olarak vazîfe yapmamış çelebilerden de halvete çekilenler olmuştur.

Karahisar çelebilerinden Hızır Paşa (ö. 733 h./1371 m.) ve İlyas Paşa (ö. 733 h./1371 m.), Karahisar halkı tarafından “Hızır Makâmı/Makâm-ı Hızırıyye” ya da “Dede İni” olarak bilinen mahalde zaman zaman halvete çekilmişlerdir. Buradaki halvetleri esnâsında, Hz. Hızır (a.s.) ile de görüştükleri rivâyet edilmektedir.¹³⁰²

Hızır Paşa'nın vefâtının ardından torununun oğlu olan Abâpûş-ı Bâlî (890 h./1485 m.) tarafından da halvethâne ihmâl edilmemiş ve Abâpûş-ı Bâlî zaman zaman burada halvete

¹³⁰⁰ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 273; c. VI, s. 419; Sultan Veled, *Maârif*, s. 176-177; 269-270

¹³⁰¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 155

¹³⁰² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 6-7; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 207; 222-223

çekilmiştir.¹³⁰³ Hattâ Abâpûş-ı Bâlî halvette iken, kendisine, Karahisar’da meydana gelen bir vebâ salgını esnâsında iki evlâdının vefât haberi ulaşmıştır.¹³⁰⁴

Dârüzzâkirîn Zâviyesi postnişinlerinden Nûreddin Çelebi’nin bir müddet seyâhat hâlinde bulunduğu ve bu seyâhatleri esnâsında Kayseri’de Burhâneddin Muhakkık Tirmizî Türbesi’nde inzivâyâ çekilmiştir.¹³⁰⁵ Yine Kayseri’de bulunduğu zamanlarda, Kayseri’nin meşhur fakîhlerinden genç birinin halli müşkil bir mesele hakkında Türbe’de Nûreddin Çelebi’nin de bulunduğu bir mecliste meselenin halli için cevap sorduğunda; Nûreddin Çelebi’nin “Eğer işlerde şaşırırsanız; onu kabir ehlinde sorunuz” mücebince Seyyid Burhâneddin Muhakkık Tirmizî Türbesi’ne girdiği ve az bir müddet sonra da elinde, genç fakîhin halledemediği meselenin cevâbı yazılı bir kâğıtla Türbe’den çıktığı rivâyet edilmektedir. Genç fakih bu durum karşısında hayrete düşüp, “Şimdi iki cihan sıkıntım giderildi” diyerek, Nûreddin Çelebi’nin ayaklarına kapanmış; bir müddet sonra Kayseri’den gitmek mecbûriyetinde kaldığında ise Nûreddin Çelebi’nin meclislerinden ayrılmakta zorlanmış; özellikle tasavvufa ve Mevlevîliğe karşı sû-i zan sâhibi kimseler için yaşadığı bu hâli sıklıkla dile getirmiştir.¹³⁰⁶

Erzincan Mevlevîhânesi’nin ihyâsında mühim bir kişi olan Abdüllatif Çelebi de münzevî bir hayat yaşayabilmek için seyâhate çıkmış; hattâ Hz. Mevlânâ’nın Halâviye Medresesi’nde de bir müddet konaklayarak inzivâyâ çekilmiştir. Burada da şöhretten kurtulamayan Çelebi, çâreyi burayı terketmekte bulmuştur.¹³⁰⁷

e) Şeyh/Mürşid:

Şeyh/Mürşidin kelime mânâsı; “doğru yolu gösteren”, “irşâd eden” demektir. Gerçek mürşid, Hz. Peygamber’dir. Diğer mürşidler, onun mânevî mîrâsını elde etmeye muvaffak olmuş kimselerdir.¹³⁰⁸ *Kur’ân-ı Kerîm*’de, Kehf Sûresi’nde nakledilen Hızır-Mûsâ kıssasında, şeyh-mürîd münâsebetine misâl verilmiştir. Nitekim, Mûsâ (a.s.) Hızır (a.s.) ile arkadaş olmayı

¹³⁰³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 9-10; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 325-326

¹³⁰⁴ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 10-11

¹³⁰⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 205

¹³⁰⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 205

¹³⁰⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 213

¹³⁰⁸ Cebecioğlu, Ethem, “Mürşid”, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004

arzu etmiş ve edeben izin talep etmiştir.¹³⁰⁹ Hızır (a.s.) da kendisine, ona hiçbir hususda kendisine karşı gelmemesini şart koşmuştur.¹³¹⁰ Bu şarta karşılık, Mûsâ (a.s.) Hızır’a (a.s.) îtirâz edince birincide ve ikincide Hızır (a.s.) onu mûsâmaha ile karşılamıştır. Fakat üçüncü îtirâzında ondan ayrılmak istemiştir.¹³¹¹

Hızır Mevlânâ da “şeyh” kavramını eserlerinde mütâlâa etmiştir. Hattâ vefâtından önce etrâfındakilere bulunduğu vasiyeti onun hakîkî bir şeyh olduğuna dalâlet etmektedir: “Ben size gizlice ve açıkça Allâh’dan korkmayı; az yemeği; az uyumayı; az söylemeyi; günahlardan çekinmeyi; oruca, namaza devam etmeyi; dâimâ şehvetten kaçınmayı; halkın eziyet ve cefâsına katlanmayı; avâm ve seffihlerle düşüp kalkmaktan uzak olmayı; kerîm olan sâlih kimselerle bulunmayı tavsiye ederim. Çünkü insanların hayırlısı, insanlara faydası dokunandır. Sözü hayırlısı az ve öz olandır”¹³¹²

Hızır Mevlânâ, *Mesnevî*’nin I. cildinde müstakil bir başlık altında şeyhin lüzûmunu ve evsâfını sıralamıştır. “Pîri/şeyhi tercih et ki, pîrsiz/şeyhsiz bu sefer, çok âfet, korku ve tehlike ile doludur” beytiyle, hakikat âlemine sefere çıkacak bir mürîdin, kendine bu yolu bilen bir mürşid edinmesinin lüzûmuna dikkat çekmiş; esâsen türlü mânevî tuzak, korku ve tehlikelerle dolu bu yola şeyhsiz çıkılmasının sakıncasını belirtmiştir.

“Mürşid yaz ve halâik sonbahardır; halk gece ve mürşid ay gibidirler” beyiti insan-ı kâmilin harârette ve letâfette yazı; nâkıs kimselerin ise bürûdette ve zevâlde sonbahara müşâbih bulunduğunu belirtir. Aynı zamânda, halk karanlık içerisinde bulunmaktadır ve onları aydınlatabilecek yegâne ışık kaynağı da aydır. İşte şeyh de insanları karanlıktayken aydınlatabilecek ay mesâbesindedir.¹³¹³

¹³⁰⁹ (Kehf, 18/65-70) [Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, ona katımızdan bir rahmet (vahiy ve peygamberlik) vermiş; yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik. Mûsâ ona: “Sana öğretilenden bana doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için sana tâbî olayım mı?”]

¹³¹⁰ قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا * وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا * قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا * قَالَ فَإِنِ (Tevbe, 18/67-70) [Dedi ki: Doğrusu sen benimle berâberliğe sabredemezsin. İyiyüzünü kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin? Mûsâ: İnşallâh dedi, beni sabreder bulacaksın. Senin emrine de karşı gelmem. Eğer bana tâbî olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar, hiçbir şey hakkında bana soru sorma]

¹³¹¹ قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا (Tevbe, 18/78) [Hızır şöyle dedi: İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana sabredemediğin şeylerin iyiyüzünü haber vereceğim]

¹³¹² Eflâkî, c. II, s. 7

¹³¹³ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 291, 293

Tasavvuftaki her mürîdin bir şeyhe muhtâc olması prensibinden Sultan Veled de söz etmiştir. Sultan Veled, insanı Rabbine kavuşturacak bir şeyh-i kâmilin lüzûmunu eserlerinde belirtir. Sultan Veled'e göre şeyh; ilk nazarda bütün velâyetini veren kimsedir. Böyle bir kimsenin hizmetinde bulunan mürîd, onun nefsinden ve ilminden istifâde eder. İlmi ziyâdeleşir. İnsanın vücûdunun aldığı gıdâlardan istifâde edip kuvvetlenip büyümesi gibi, mürîdin rûhu da şeyhin ilim ve mârifetinden öyle istifâde edip olgunlaşır. Hattâ zaman içerisinde şeyhin aynı olur. Bu tıpkı, zerdâli ağacına kayısı aşılması ve bir müddet sonra ağacın kayısı vermesi gibidir.¹³¹⁴ Nitekim, insanın doğurduğu çocuk da insandan başka bir şey değildir. Zaman içerisinde süt emer, büyür ve annesinin babasının mertebesine erişir. Mürîd için de bu durum söz konusudur.¹³¹⁵ Ancak, mürîd, şeyhinden sâdır olan bütün hareketlere, hattâ alelâde günlük faâliyetlere bile kerâmet gözüyle bakmalı ve onlarda bir hikmet aramalıdır. En ufak bir şeyden müteessir olabilmelidir. Bu aynîlik hâsıl olmadıkça hakîkî şeyh-mürîd münâsebetini tesis etmek mümkün değildir. Mürîdin bidâyetteki bakır rûhu, şeyhin elinde işlene işlene altına döndüğünde, hakîkî münâsebet kurulmuş demektir. Mürîdin bu durumu cümle mürîdâna emsâl olabilir.¹³¹⁶

Mürîdin yapması gerekenleri bu şekilde sıralayan Sultan Veled, mürşid için de bâzı husûsiyetler belirlemiştir ki, gerçek bir mürşid, mürîdine faydalı olabilmek için onun hissiyâtına ve ruh hâline muttali olmalıdır. Şeyh, mürîdinde gizli olan hazîneleri ona gösterebilmelidir. Böylece, mürîd kendisinde gizli olan kendisine ayân olduktan sonra kendini tamâmıyla görür; şeyhiyle arasındaki ikilik tamâmen ortadan kalkar.¹³¹⁷ Ayrıca kâmil mürşid, en büyük ve yüksek sözleri dahi mürîdânının ve halkın seviyesine indirir, onların istifâdesini sağlar.¹³¹⁸

Ulu Ârif Çelebi (ö. 719 h./1320 m.) de, babası gibi, eserinde, şeyhe itâatin önemine vurgu yapmış ve bu mefhûmu

جمله ملت عاشق این حضرتند

¹³¹⁴ Sultan Veled, *Maârif*, s. 267-268

¹³¹⁵ Sultan Veled, *Maârif*, s. 63

¹³¹⁶ Sultan Veled, *Maârif*, s. 62

¹³¹⁷ Sultan Veled, *Maârif*, s. 242, 258

¹³¹⁸ Sultan Veled, *İntihânâme-i Sultan Veled - Küpten Sızan Sırlar*, (haz: Hülya Küçük), Ataç Yayınları, İstanbul, 2010, s. 167

سر نهنت از سر صدق و ولا
اعتراض نیست کس را و ربود
تبع حق برد سرش را بی حیا

[*Halkın tamâmı, Mevlânâ'nın âşığıdır. Hepsi ona muhabbet ve sıdkla baş koydular. Kimsenin itirâzı yoktur. Şâyet olursa, Hakk'ın kılıcı onun başını hayâsızca keser*]¹³¹⁹ mısırâlarıyla dedesi Mevlânâ üzerinden açıklayarak, halkın tamâmının Mevlânâ'ya muhabbetinden bahsetmiş ve muhabbetin netîcesi olarak da halkın Mevlânâ'nın sözüne itirâzı olmadığından, bu itâatsizlikleri karşısında Hakk'ın kılıcından korktuklarından bahsetmiştir.

Çelebiler, birçok pâdişah ile çeşitli vesîlelerle münâsebette bulunmuşlardır. Bunlardan bâzılarında mürid-mürşid münâsebeti hâsıl olmuştur. Meselâ, Osmanlı pâdişahlarından tasavvufî şahsiyeti en kuvvetli olanlarından Kânûnî Sultan Süleyman, Irak Seferi dönüşünde Konya'da Hüsrev Çelebi'yi (968 h./1561 m.) ziyâreti esnâsında, daha önce hiçbir mecliste Hüsrev Çelebi'nin meclislerinde tattığı mânevî lezzetleri tatmadığını belirterek bunun sebebini suâl etmiştir. Hüsrev Çelebi, “havâss-i zâhire” ve “havâss-i bâtine”den bahisle pâdişahın ilim talebinde ilerlemesini teşvîk etmiş ve bu konularda basit insanları taklidden sakınılması gerektiği husûsunda ihtârlarda bulunmuştur. Yukarıda sıralanan bahisleri, Mustafa Sâkıb Dede, ilim yolunda çaba sarfeden, seyr ü sülûkünde ilerleyen sâliklerle mukallidler arasındaki farkı da taklitçi çocuk ile idman sâhibi pehlivanın müsâbakalardaki muvaffakiyetleri; pâdişahın kaleme almış olduğu emirlerin halkın menfaatini ve zararların def'ini sağladığı, ancak avâmın ne kadar güzel bir hatla kaleme almış olsa da zerre miktar tesirli bir metin kaleme alamayacağı; üçüncü olarak da, “esmâ-i ilâhiyye”nin ve Hz. Peygamber'e isnâd edilen şifâlı duâların ancak ehil olan kimselerin ağzından tesirli olup şifâ verebileceği, avâmdan bir kimsenin ise defâlarca bu esmâyı ve duâları zikretse dahi tesirli olamayacağı ile misallendirmiştir.¹³²⁰

Bu meseleye *Mesnevî*'de, defâlarca değinilmiştir. Özellikle, III. cildin 680-722. beyitleri arasında, mürşidlik iddiâsında bulunan mukallidlerin Allâhu Teâlâ'nın birçok imtihanına mâruz kalacakları anlatılmaktadır. Bu imtihanlar netîcesinde bu iddiâlarının yalan olduğu ortaya çıkar ve mürşidlik iddiâsında bulundukları kimseler karşısında rüsvâ olurlar.

¹³¹⁹ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 3/a

¹³²⁰ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 146-147

Hattâ, birtakım akıl oyunları ile ortaya çıkan bu rezâletleri ört-bas etmeyi başaranların bile âriflerin huzûrunda duramayacakları ve ârifânın kendilerinden talep ettikleri kavli ve fiili burhanları getiremedikleri için gelebilecekleri son noktanın âriflerin huzûru olduğu anlatılır. Bu kimselerin, son derece hassas bir îtikâda sâhip halktan kimselerin inançlarını istismâr ettikleri ve kendilerini Hallâc-ı Mansûr gibi göstererek “ene’l-Hak” dâvâsına düştüklerinden bahsedilerek “bilmek” ile “olmak” arasındaki farka dikkat çekilir. Ve sıfat ve lezzetleri sıralanarak balın gerçek lezzet ve şifasına erişilemeyeceği açıklanır. Zîrâ, bunun için “hâl” tahsili lâzımdır.

Mesnevî’nin devam eden beyitlerinde, mürşidlik iddiâsında bulunan mukallidlerin ayran içtikleri hâlde “şarâb-ı aşk-ı ilâhî” içmişçesine mestâne tavırlar içerisinde bulunmasını eleştiren Hz. Mevlânâ, bu mukallidlerin üzüm suyundan mâmul şarabdan içerek sarhoş olmalarının ve bunu te’vîl etmemelerinin daha münâsib bir davranış olduğunu savunmaktadır. Zîrâ, Hz. Mevlânâ’nın gözünde bu hîle, müslümanların kanını içip sarhoş olmakla eşdeğerdir.

Hz. Mevlânâ, evliyâdan birkaç eser okuyup birkaç kelâm işiten mukallidlerin Hakk’a yakınlık iddiâsında bulunmalarını da şiddetle eleştirmekte ve yakınlığın (kurb) envâi bulunduğunu ve evliyânın yakınlığı netîcesinde birtakım kerâmâtın meydana geldiğini belirtmektedir. Ve mukallid kimselerden yakınlığının delili olarak da kerâmetlerini izhâr etmelerini istemektedir. Konuyla ilgili olarak *Mesnevî* şârihi Ahmed Avni Konuk da, Hz. Dâvud Peygamber için zikredilen وَاللّٰهُ اَلْحَدِيْدُ (Sebe’, 34/10) [*Biz Dâvud için demiri yumuşattık*] âyetinden bahisle Hakk’a yakınlığı sebebiyle Dâvud Peygamber’in elinde demirin yumuşadığını, ancak mukallid kimsenin elinde yumuşak maddelerin kaskatı kesilmesinin mukallid kimselerin Hak’tan uzaklığına işâret olduğunu zikreder. Bununla birlikte “kurb”un envâi bulunduğunu ve Allâhu Teâlâ’nın وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْمًا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) [*Nerede olursanız Hak sizinle beraberdir*] ve وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيْدِ (Kâf, 50/16) [*Biz ona şahdamarından daha yakınız*] âyetlerinde ifâde edildiği gibi kullarına eşit yakınlıkta olduğu, ve bunun “kurb-ı âmm” olarak ifâdelendirildiği beyân edilir. Evliyânın müşâhede ettiği yakınlığın ise “kurb-ı hâss” olduğu ve bu müşâhede edilen yakınlığın başka başka tesîrâtı bulunduğu açıklanır.

Özet olarak, sûret âlemine mensûb bulunan bu kimselerin, kendilerini hakîkî mürşidlere tam bir teslîmiyetle teslim etmedikleri ve fenâfillâh makâmına eremedikleri gibi, hakîkî mürşidlerin hâl ve kâllerini taklîd ettikleri ve îtikâdları hassas olan kimselerin sözlerine îtibâr etmesi netîcesinde kabaran enâniyetleri ile sarhoş oldukları anlatılır. Ancak her ne kadar

nefsânî sıfatlardan mâmul bardakların içine muhakkikînden çalınmış bilgiler ve hikmetle doldurulmaya çalışılsa da, nefsânî sıfatlardan mâmul o kaplar, bu bilgi ve hikmetleri muhâfazadan âcizdirler ve onları eritmekle vazîfelidirler.¹³²¹

Ayrıca çelebiler, mürşidlere/pirlere hürmette kusur etmemeyi dervişâna nasîhat etmişlerdir. I. Bostan Çelebi (ö. 1040 h./1630 m.), vefâtından önce dervişâna verdiği vaazında; “Çocukların saygısı gibi pîrlerin eteklerine sarılın. Şerefli cedlerin bereketlerine nâil olma uğrunda gayret göstermelisiniz. Onlar hakkında, düşmanların vesveselerinden doğan şâibelerden îtikâdlarınızı temizleyin. *Mesnevî*’nin işâretlerini üstâddan derinlemesine öğrenin. İrşâd talebinde zaman harcayın. Kulların kalplerine girmede son derece gizli olunuz. Onların teslim bağlarını boynunuza asmalısınız. Kötü zan ve inat sebebiyle, riyâzet, cihâd ve sohbetten geri kalmak ve gevşek davranmaktan sakının. Muâmelelerinizi iyi yapın. İyi hâllerinizi muhâfaza edin. Sadaka verin. Ahlâkınızı düzeltin ki, kıyâmet günü yaptıklarınıza pişmân olmayasınız. Dünyâ ve âhirette Habîb-i Ekrem’in ve âlinin hürmetine Allâh bunun kabûlünü ve bununla amel etmeyi nasib etsin”¹³²² buyurarak hem ecdâda, hem de mürşidlere hürmeti emretmiştir.

f) Velî ve Velâyet:

Velî; “Rasûlullâh şöyle buyuruyor: Allâhu Teâlâ buyurmuştur ki; Kim benim bir velîme eziyet ederse, bana harb îlân etmiş olur. Kul, kendi üzerine farz kıldığım husûsları edâ ederek bana yaklaştığı kadar hiçbir şeyle yaklaşılamaz. Kul, devamlı sûrette nâfile ibâdetleri icrâ ederek de bana yaklaşır. O kadar çok yaklaşır ki, nihâyet ben de onu severim. Onu sevince de işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden bir şey isterse veririm. Bana sığırsa korurum. Yapmak durumunda olduğum içbir husûsda, ölümünden hoşlanmayan mü’minin rûhunu alma zamânındaki tereddüdüm kadar tereddüd göstermem ve aslında ben onu üzmemden de hoşlanmam”¹³²³ hadîs-i kudsîsinde târif edildiği üzere, Allâhu Teâlâ’yı seven, O’nun sevdiği amellerle ona yaklaştırmaya çalışan ve Allâhu Teâlâ’nın da sevdiği ve mahfûz kıldığı kuldur.

Hiz. Mevlânâ, *Mesnevî*’de, evliyâyı, zamânın İsrâfil’ine teşbih etmektedir. I. cilt, 1958. beyitte; “Âgâh ol ki, evliyâ vaktin İsrâfil’idirler; ölümlere onlardan hayât ve nemâ vardır.” Gönül kulağını yaklaştıranların, evliyânın derûnundaki sesi duyabilecekleri ifâde edilmektedir. Çünkü onların sesleri, diğer mahlûkâtın seslerinden farklıdır, Hakk’ın sadâsına işârettir. Dünyâ hayâtının fâniliğinde yok olmuş ölümler, evliyânın sadâsını duyduklarında, rûhları dirilmeye geçecek ve onlarla hayât bulacaklardır.

¹³²¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. V, s. 190-200

¹³²² Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 164

¹³²³ Buhârî, Rikâk, 38; İbn Mâce, Fiten, 16

H. Mevlânâ, yine I. cildin 2085. beyitinde, “Bahar serinliğin ganîmet bilip, istifâde edin! Çünkü o, ağaçlarınıza ne yaparsa bedenlerinize de onu yapar” hadîsinden yola çıkarak evliyânın sözlerini bahar tâzeliğine, serinliğine benzetmekte ve bu ganîmetten istifâde etmeyi tavsiye etmektedir: “Evliyânın yumuşak ve sert sözlerinden tenini örtme! Zîrâ dînin için zâhirdir” beyitiyle, evliyânın sert-yumuşak, acı-tatlı sözlerini dikkate almak gerektiği; çünkü bu sözlerin dînin kemâli için elzem olduğu tavsiye edilmektedir. Serti de yumuşağı da, acıyı da tatlıyı da bir ölçüde tutmak gerekmektedir. Çünkü bütün bunların maksadı kişiyi kemâle erdirmektir. Nasıl ki hazânı olmayan bahârın kadri bilinmezse; evliyânın sert sözleri de olmaz ise, kişiye bahâr ülkelerinin kapıları kapalı kalır. Bu yüzden evliyâyâ itâat ve teslîmiyet kişiyi özlediği yere ulaştırır.¹³²⁴

Sultan Veled’e göre, velîler de peygamberler gibi Allah kelâmının tercümanlarıdır. Nitekim velâyetin aslı, Hak’tan haberdâr olmaktır. Ve haberdâr olan da ya nebîdir ya da velî.¹³²⁵ Allâh katında da makbûl kullar olan velîler için Allâhu Teâlâ “Velîler kubbelemin altında gizlidirler. Onları benden gayrısı bilemez”¹³²⁶ buyurmuştur. Bu ifâde ile Allâhu Teâlâ, velîlerin her durumda kendisi tarafından mahfûz bulunduğunu, temînâtı altında bulunduklarını beyân etmektedir.¹³²⁷ Bu ifâde ile şu da anlatılmak istenmektedir ki; evliyâ, her ne kadar yaşadığı dünyânın halkına benzerse de, onun şekli yüz örtüsü gibidir. Velî, o perde altında gizli bir hazînedir. Herkes, o hazîneye yol bulmasın, hazînedeki zenginlik lâıykı olmayan ellerde ziyân olmasın diye, bu örtü gereklidir. Ancak bununla birlikte, velîyi tanımak da mümkündür. Temyiz kudretine sâhip herkes, velîyi bulma nasîbini hâizdir. Nasıl ki, mâhir bir sarraf toza toprağa bulanmış olsa da kıymetli bir mücevheri ayırt edebilir ve tanır; Allah dostları da türlü kıyâfetler altında gizli de olsalar, evliyâyı seçerler.¹³²⁸

Bu dünyâ hayâtının sonu gelinceye kadar, Allâh’ın velîleri de yeryüzünde vâir olacaklardır. Çünkü, velîlerin vâir olması, Hakk’ın tecellîleriyle münâsebetlidir. Dolayısıyla yer ve gök vâir oldukça velîler de vâir olacaktır. En son velî dünyâ hayâtından çekildikten

¹³²⁴ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 17, 54-55; Rifâî, Kenân, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2000, s. 274, 295-296

¹³²⁵ Sultan Veled, *İntihânâme-i Sultan Veled*, s. 162

¹³²⁶ *Sefîne*’de de defâatle rastladığımız ve hadîsi-i kudsi olduğu rivâyet edilen bu ifâdenin kaynağını tesbit edemedik.

¹³²⁷ Sultan Veled, *İntihânâme-i Sultan Veled*, s. 165

¹³²⁸ Sultan Veled, *İntihânâme-i Sultan Veled*, s. 496-497

sonra, yerine geçecek kimse de kalmadığında *يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّئٍ لِّلْكَتَبِ* (Enbiyâ, 21/104) [O gün ki, yazılı kâğıtların tomarını büküp dürer gibi göğü katlayıp düreriz] âyetinde haber verildiği üzere dünyâ hayâtı sona erer. Çünkü, bu dünyâ hayâtı, bir pâdişah içindir. O gidince çadırını kaldırırlar. Dünyâ vâir oldukça, bir velînin varlığından emîn olunur.¹³²⁹

Velîler, Hak'tan aldıkları nûru yansıtan nûrlu mekânlar ve Hakk'ın mazharlarıdır. Hakk'ın tecellîgâhı olan Allah dostlarının eteğine yapışılmalı ve ayrılmamalıdır. Nitekim, *من أراد أن يجلس مع الله* [Allah ile birlikte olmak isteyen... (velîlerle birlikte bulunsun)] ifâdesinde de velîler ile hem-meclis olmak bulunmaz bir nimettir. Böyle bir kâmil mecliste bulunan, yüz yılda elde edemeyeceğini kısa bir zamânda elde edebilir.¹³³⁰

Ulu Ârif Çelebi, *Dîvân*'ında, Allâh'ın velî kullarından da bahsetmiş ve onlara tevâzu ile muâmele etmek ve huzûrlarında edebe riâyet etmek gerektiğini belirtmiştir. Ulu Ârif Çelebi'ye göre, velîlerin sohbetinde bulunmak son derece mühimdir.

ز حلقة عاشقان کردور باشی
همیشه جان و دل رنجور باشی
درآدر مجلس مردان معنی
به صورتها چرا مغرور باشی

[Eğer âşıkların halkasından uzak olursan, dâimâ candan incinirsin. Sen mânâ erlerinin meclisine gir! Görünüşünle niçin kibirleniyorsun?]¹³³¹ kıt'asında, görünüşleriyle mağrûr olanların, şerîata tâbi olan mânâ erlerinin meclislerinde bulunmayanların gönüllerinin incineceğinden;

کر تو با عاشقان قرین باشی
در جهان سرور و گزین باشی
کر به جان بندگی بجا آری
با شهان یار و همنشین باشی

[Şâyet âşıklara yakın olursan, dünyâda servet ve seçkin bir zat olursun. Eğer candan bu bağlılığı yerine getirirsen şâhlarla dost olursun ve onlarla berâber oturursun]¹³³² kıt'asında da mânâ erlerine yakın olanların, meclislerinde bulunmanın hakkını verenlerin dünyâda da sürûra mazhar

¹³²⁹ Sultan Veled, *İntihânâme-i Sultan Veled*, s. 424

¹³³⁰ Sultan Veled, *İntihânâme-i Sultan Veled*, s. 212-213

¹³³¹ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 51/b

¹³³² *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 48/a

olacağından bahsetmiştir. Ulu Ârif Çelebi'nin hayâtı hakkındaki rivâyetleri incelediğimizde de bu konu üzerinde sıkça durduğunu görmekteyiz. Allâh dostlarının huzûrunda edeb dâiresi dışında hareket etmenin kişiye hayır getirmeyeceğini; böyle durumlarda sükûtun ve tevâzuun insanı kıymetlendiren davranışlar olduğunu belirtmiştir.¹³³³ Ayrıca, Allah dostlarıyla karşı karşıya gelerek, onlara karşı kibire düşmemek gerektiğini; mânâ yolunda en büyük tuzaklardan birinin kibir olduğunu belirtmiş; bu vesveselerden ve ömrün âkıbetinden Allâh'a sığınarak, O'ndan yardım dileyerek ve Allah dostlarının inâyetlerinden ümid kesmeyerek korunulabileceğini belirtmiştir.¹³³⁴ *Mesnevî*'de nakledilen "Hz. Nûh'un kavmini tehdit etmesi" hikâyesinde¹³³⁵ olduğu gibi, Ulu Ârif Çelebi de, Allâh'ın arslanları olan peygamberler ve velî kulları karşısında benlik duygusu, kibirle duranların arslanın kurdu parçalaması gibi mağlûb olacaklarını ve **فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ** (A'râf, 7/136) [*Kendilerinden intikâm aldık*] âyetinin tahakkuk edeceğini belirtmiştir.¹³³⁶

Ulu Ârif Çelebi'nin hayâtında en çok tenkit edildiği noktalardan biri de şarap mevzûudur. Ulu Ârif Çelebi, birçok hâdisede şarabı kullanarak nasîhatlerde bulunmuş, kerâmetler göstermiş, bu sebeple de çok eleştirilmiştir. Eflâkî'de rivâyet edildiğine göre, Karahisar-ı Devle Kalesi'nde dönemin devlet erkânıyla bir sohbet esnâsında Ulu Ârif Çelebi; "Hayvan gibi aşağı tabakadan olan insanların tasavvuruna göre, Ârif'e 'şarap içen' diyor ve onu yeriyorlar. Şarap içip diğer insanlarla bir olmak bizden ırak olsun!" demiş. Orada bulunanların îtirâz ederek; "Biz de bu işin içindeyiz, onun gibi bir pâdişah da. O hâlde bizim aramızdaki fark nedir?" îtirâzları üzerine Ulu Ârif Çelebi müridânından, Çelebi Polad Bey'den kadeh içerisindeki bal benzeri bir sıvıyı tatmasını emretmiş; Polad Bey, kadeh içindeki sıvıyı tecrübe etmesi sonucu bunun bir şarap olduğunu anlamasıyla hayrete düşmüştür. Bu durum;

در خرابات آمدی شیخ اجل
جمله میها از قدومت شد اسل

[*Ey Şeyh-i ecel! Senin ayağının uğurundan meyhânedeki bütün şaraplar bal oldu*] beytiyle taçlandırılarak;
لو كانت الدنيا دما عبيطا لا يكون قوت المؤمن إلا حلال [*Dünyâ tâze kan olsa, mü'minin gıdâsı helâlden başkası*]

¹³³³ Eflâkî, a.g.e., c. II, s. 328

¹³³⁴ Eflâkî, a.g.e., c. II, s. 285

¹³³⁵ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 339

¹³³⁶ Eflâkî, a.g.e., c. II, s. 328

olmaz]¹³³⁷ hadîsiyle açıklanmıştır. Yâni, Allâh'ın, evliyâsı olan kulunun rızkını haramdan koruyarak, onu ancak helâl ile rızıklandıracağı belirtilmek istenmiştir.¹³³⁸ Ulu Ârif Çelebi de bu tecrübeyi; “Bu sudan çok usandım. Sizin tasavvurunuzla göre ise biz şaraptan sarhoşuz veyâ bizim sarhoşluğumuz üzüm suyundan oluyor. Halbuki dünyânın şarapları bizim canımızın ışığından sarhoş olurlar ve insanlara sarhoşluk verirler”¹³³⁹ ifâdeleriyle açıklamıştır.

Ulu Ârif Çelebi'nin bu ifâdeleri *Mesnevî*'nin I. cildi, 1812. beyitinde şöyle ifâde edilmektedir: “Aslında biz, şaraptan mest olmadık, şarap bizden mest oldu. Kalbimiz, bedenimiz bizden vâir oldu, biz ondan olmadık” Bu beyitte, Hak âşıklarının, sarhoşluğunun, ilâhî aşk şarabından neş'et ettiği beyân edilmektedir. Nitekim, aşk-ı ilâhî de bütün eşyânın aslında mevcuttur. Şarâbın sarhoş etmesi, kanı kaynatması, hattâ bütün evrenin, eşyânın hareketi muhabbet-i ilâhînin akmasıyla, hareketiyledir. Hakk'ın vahdetinde müstağrak olan kimsenin aşkı, muhabbet-i ilâhînin aynıdır. Böylece de şarap, vahdette müstağrak olmuş kimseden kaynaklı sarhoş olmuştur. Esâsen, vahdette müstağrak olmuş kimseyi sarhoş eden de şarap değildir, muhabbet-i ilâhîdir. Nitekim, kâmil kimsenin bedeninin mükemmeliyeti, insân-ı kâmilin mânâ ve rûhundandır. Yoksa, insân-ı kâmil, bedeninin kemâliyle kâmil olmuş değildir. Beden, insân-ı kâmilin hakikatlerinin merkebi mesâbesindedir. Nitekim, râkib olmazsa merkebe ihtiyaç olmaz.

Yine *Mesnevî*'nin I. cildindeki, 1810. beyit de; “Senin atân, feyz ve ihsânın beni böyle mest ederken, şarap ne oluyor ki, bana şevk ve tarab versin?” ifâdeleriyle, insân-ı kâmilin şarap ve sarhoşluk karşısındaki tutumlarını îzâh eder mâhiyettedir. İnsân-ı kâmil indinde, şarap, onları kendilerinden geçiren aşk-ı ilâhînin benzeri mesâbesindedir. Hattâ, insân-ı kâmil, henüz şarap yaratılmadan evvel, aşk-ı ilâhî şarabıyla mest olduğu ifâde edilmektedir ve bu *Mesnevî* şârihleri tarafından;

*Sanman bizi kim şîre-i engür ile mestiz
Biz ehl-i harâbatdanız mest-i elestiz*

¹³³⁷ Hadis olduğu belirtilen bu ifâdeye hiçbir kaynakta rastlayamadık.

¹³³⁸ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. IV, s. 427

¹³³⁹ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 288- 289;

beyitiyle taçlandırılır.¹³⁴⁰

Minhâcü'l-Fukarâ müellifi Hz. Şârih İsmâil Ankaravî, evliyânın tebdîl-i a'yâna tasarrufları bulunduğunu belirterek, bu kimselerin kendilerini melâmî bir tavırla, halk nazarından, teveccühünden setr etmek için meyhâneye giderek şarap içmiş gibi davrandıklarını, oysa içtiklerinin hükmünün değişerek bal ve şerbete tebdil olunduğunu beyân etmektedir.¹³⁴¹

Buna benzer bir hâdise de Antalya Mevlevîhânesi postnişîni Zincirşiken Muhammed Çelebi (1077 h./1666 m.) İstanbul'da mihmân olduğu zamânda vukû bulmuştur: Muhammed Çelebi'nin, Galata Mevlevîhânesi'ndeki misâfirliği esnâsında Tersâne Emîni İsmâil Efendi ismindeki bir muhib, damıtılmış olan rakının, üst üste içilmesinin *فَكأنما ياكلون في بطونه مال نار* (Bakara, 2/174) [*İşte onların karınlarına doldurdıkları ateştir*] âyeti gereğince insanı öldürecek derecede tesirli olduğunu iddiâ etmiş; Muhammed Çelebi de bu iddiâyı çürütmek için hizmetliden rakı isteyerek bir tek damla bile bırakmadan hepsini içmiş ve kendisinde herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir.¹³⁴² Bu olayı Âdem Dede de; “Nasıl ki Nemrud'un yaktırdığı ateş İbrâhim (a.s.) için serin olduysa; bu dumansız ateş de ona serin ve sâlim olmuştur. Böylece güzel bir gonca açmıştır” nüktesiyle te'vîl etmiş ve her velînin bir peygamberin sırrına vâris olduğuna işâret ederek, Muhammed Çelebi'nin de İbrâhim Peygamber'in sırrına nâil olduğunu beyân etmiştir.¹³⁴³

IV. Muhammed Ârif Çelebi'den (1159 h./1746 m.) “Belâların şiddetlisi peygamberler içindir. Sonra evliyâ içindir...”¹³⁴⁴ hadîs-i şerîfinin mânâsı suâl edildiğinde ise Muhammed Ârif Çelebi bu suâli “İmtihan, sorumluluk/makam mikdârıncadır. Kemâlât makâmına ulaşıldığında, onların imtihanları en

¹³⁴⁰ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 547; Rifâî, Kenan, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2000, s. 255

¹³⁴¹ Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, s. 43-44

¹³⁴² Abdülbâki Gölpınarlı ise, bu olayı Muhammed Çelebi'nin Melâmetine hamletmiş ve bu iddiâsını kanıtlamak için de Muhammed Çelebi'nin Antalya Mevlevîhânesi'ne postnişîn tâyin edildiği ilk zamanlarda, halktan bağınaz kimselerin Muhammed Çelebi'yi bıyıklarının uzunluğu ve tavırları sebebiyle ta'n ettiklerini nakletmiştir. (Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 227-228; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 205-206)

¹³⁴³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 230-231; İbn Arabî, *Füsûsu'l-Hikem* isimli eserinde, her peygambere bir “hikmet” verildiğini; nebî ve resûllere verilen bu “hikmet”lerin son peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şahsında toplandığını ve bunun da Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunun ispâtı olduğunu açıklamaktadır. (Konuk, Ahmed Avnî, *Füsûsu'l-Hikem Terceme ve Şerhi*, (haz: Mustafa Tahralı - Selçuk Eraydın), MÜİFAV Yayınları, İstanbul, c. I-II-III-IV)

¹³⁴⁴ Meâlen; Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 1511, 1575. hadisler

şiddetli mertebeye ulaşır. Çünkü, onların dışındakiler/nâkıs olanlar ona katlanamazlar, dayanamazlar. Ondan ilticâ edecek bir sığınak bulunmaz. Belânın şiddetlisinden acı ve şikâyetten başka faydalar zuhûr etmez. Bununla berâber, Hakîm, Kadîr, A'lâ olana nisbetle dünyâda faydasız bir şey yoktur. Kemâlât; tütsü, anber, miskü'l-ezfer gibidir. Her yakıldığında, râyihâsı ve güzel kokusu artar. Her ne zaman, imtihan edilirler; velâyet vücûdlarına zerre zerre yayılır. Cemâlî nûrlarla sevinmeleri ve mutlu olmaları gibi Celâlî izlerden de faydalanırlar. Onlar, kendisinde yanağın beyazlığı, zülfün siyahlığı tezâhür eden parlak bir ayna gibidirler. Bu inceliğe işâret ettiği şu sözünde olduğu gibi; 'Belâ' diyene musîbet/belâ yoktur. Bilakis, 'lâ' diyene sorumluluk yoktur" ifâdeleriyle yorumlamıştır.¹³⁴⁵ Muhammed Ârif Çelebi'ye göre; evliyânın en büyük kerâmetinin şiir yazması olduğunu ifâde etmiştir.¹³⁴⁶

Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi postnişîni Zeynüddin Çelebi'nin (ö. 828 h./1424 m.) Kādî Paşa (ö. 913 h./1507 m.) ile aralarında geçen bir hâdise¹³⁴⁷ şöyle aktarılmaktadır: Bir sohbet esnâsında Kādî Paşa *اولیاء تحت قبای لا يعرفهم غیرى* [Velîlerim kubbelerimin altındadır, onları benden başkası bilmez] hadîsiyle ilgili; "Bundan sonra, velînin ortaya çıkışı mümkün olmadığından bilinmesi de mümkün değildir" yorumunda bulunmuş, bunun üzerine Zeynüddin Çelebi; "Velâyet karîn-i da'vâ olmadığı hasebiyle, zât-ı velî ma'rûf olamaz ve kerâmet dahi, mültebis-i (مونت) istidrâc olduğu sebebiyle zâhiren mümeyyiz olamaz. Pes, aksâm-ı veliden, inde nefsihî ve inde'l-halk meçûl ve mestûr olanları muhtâc-ı muarriif olmaz. Pes, *لا يعرفهم غیرى* onlar hakkında, hakîkatine mahmûl olur. Fe-emmâ, inde nefsihî ma'lûm ve mekşûf ve

¹³⁴⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 202

¹³⁴⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 202; Muhammed Ârif Çelebi'nin bu ifâdesini tasdik eder mâhiyette şiirleri bulunmaktadır. *Sefîne*'de, Muhammed Ârif Çelebi'nin bir şiiri yer almaktadır:

Çıkmazdı dîde bâm-ı temâşâ-yı ibrete
Mahrem olaydı râz-ı şebistân-ı vahdete
Hâtır-nüvâz-ı âlem ü kadr-âşinâ gerek
Mâlik olan hizâne-i ikbâl ü devlete
Devr-i hoş-âmed-i feleke etmez i'timâd
Mağrûr olur mu âkıbet-endîş fırsata
Kendinde seyr eder dü cihânın acâyibin
Yek-bâr-ı çeşm olan ruh-ı mir'ât-ı hayrete
Uymaz firâz-ı suffe-ı zevk u safâ-yı halk
Lutf-i hevâda dâmen-i sahrâ-yı vahşete
Nâ-geh dü dest-i cür'etini yek kalem görür
Parmak basan hilâf-ı edeb harf-i hikmete
Vârın verir muâmele-i yek piyâleye
Düşmez fütâde-meşreb olan kayd-ı nekbete
Gerd-i nişân halka-i teslîm-i pîrdîr
Âmac olan bu arsada hep tîr-i hasrete
Dil-serd-i bezm-i ülfet-i ihvân-ı asr olup
Ârif çekildi gûşe-i bî-gerd ü külfete

¹³⁴⁷ Aslında târih açısından böyle bir muhâvere mümkün görünmemektedir. Zirâ, olayda adı geçen Kādî Paşa 860 h./1455 m. târihinde dünyâya gelmiştir. Oysa, Zeynüddin Çelebi, 828 h./1424 m. târihinde yâni Kādî Paşa'nın doğumundan evvel vefat etmiştir. Ancak, aktarılan bilginin ehemmiyetine binâen olaya ve şahıslara sâdık kaldık.

inde'l-halk meçhûl ve mestûr olanlar; ve inde nefsihî mestûr ve inde gayrihî mekşûf; inde nefsihî ve inde'l-halk ma'lûm ve mekşûf olanlar, muhtâc-ı muarriif olduğu bedîhîdir. *و من لا يعرف لا يعرف البتة* mazmûnu dahi, meczûmu's-sıdktır. Pes, ârif ve muarriif-i velî fakat Hazret-i Alîm ve Allâm (c.ş.) olduğu müteayyin olur. Ve evvelâ ve bizzât, ârifiyyet ve muarriifiyyetle müstebidd olmadan; sâniyen ve bi'l-vâsita, sâirin ârif ve muarriif olmaması lâzım gelmez. Belki, izâle-i kıbâb ve ta'rîf-i ilâhîyle gayrin dahi ârif ve muarriif-i velî olması câiz olur. Ve zevâhir-i ahvâl dahi müeyyid-i cevâz-ı mezkûr ve muhakkik-i takyîd-i mezbûrdur. *ولذلك قالوا (امارة الامارة امارة* Yâni, suver-i kerâmât mültebise ve velâyet bilâ-da'vâ olduğu, takdîr-i ceh-i alâmet-i ma'rife, nefsi-i emmâreye emîr olup, ve hevâsına galebesi olur. Ve ba'zı nefy-i ma'rifet-i evliyâyı ma'rifet-i kâmileye sarf edip, alâmât ve emârâtla hâsıl olan intikâl-i cüz'iyeye ile adem-i tenâkuzuna zâhib olmuştur. Lâkin, her şeyde ma'rifet-i kâmile, zât-ı alîme hâssa olduğu bilâ-reybdır. Ve galebe-i hevâ-yı emmârede, gâile-i iltibâs ma'hûd olmadığı dahi zâhirdir. Pes, bu dahi cümle-i esbâb-ı ilâhîden olur” demiştir.¹³⁴⁸

Yâni, Çelebi'ye göre; *اوليائ تحت قبای لا يعرفهم غيری* [Evliyâ kubbelerimin altındadır, onları benden başkası bilmez] hadîsindeki *لا يعرفهم غيری* [Onları benden başkası bilmez] ifâdesi, velâyetini Allâh'tan başkasının bilemediği, kendisinin bile haberdâr olmadığı velîler için geçerlidir. Ancak, kendince velâyeti bilinen ancak halkın velâyetini bilmediği; ya da kendinin velâyetini bilmediği halkın bildiği; ya da hem kendinin hem de halkın velâyetinden haberdâr olduğu kimseler için bir “bildirici” (muarriif) gerekmektedir. Bu “bildirici” (muarriif) ise mutlaka Allâhu Teâlâ'dır.

اوليائ تحت قبای لا يعرفهم غيری [Evliyâ kubbelerimin altındadır, onları benden başkası bilmez] hadisi Mesnevî şerhlerinde de çeşitli vesîlelerle geçmektedir. Nitekim, Ahmed Avnî Konuk, Mesnevî'nin III. cildindeki; “Diğer tâife pek gizli giderler. Zâhir olan halâikin ne vakit meşhûru olurlar?” beytini şerh ederken, evliyânın enbiyânın vârisleri olduklarından ve enbiyânın birtakım mûcizelerinin kerâmet yoluyla evliyâyâ intikâl ettiğinden bahisle, bu evliyânın bâzılarının bilindiğini bâzılarının bilinmediğini belirtir.

ای بسا زرسیه کرده بدود
تا رهد از دست هر دزد حسود

[Ey kimse! Her hasûd hırsızın elinden kurtulmak için, dumanla karartılmış çok altın vardır]

Yine Ahmed Avnî Konuk, Mesnevî'nin IV. cildindeki beyitteki “altın”la “insân-ı kâmil”in, “duman” ile de “insan-ı kâmilin hâiz olduğu sırların örtüldüğü sıfat-ı beşeriyye

¹³⁴⁸ Mustafa Sâkib Dede, a.g.e., c. I, s. 104

perdeleri”n anlatılmak istendiğini belirterek; bir kimsenin “insân-ı kâmil” mertebesine eriştiğinde, Allâhu Teâlâ’nın *اوليائى تحت قبابى لا يعرفهم غيرى* [Evliyâ kubbelerimin altındadır, onları benden başkası bilmez] gereğince, onun sırları üzerine perdeler/kubbeler örterek, insân-ı kâmilin hâiz olduğu bâzı hünerleri ayıp gibi göstererek, “bâtını münevver olmayan” kimselerden insan-ı kâmil mertebesine ulaşan kimseleri koruduğunu açıklar. İsmâil Hakkı Bursevî ise, bu sırları görebilmek için “ta’rîf-i ilâhî”ye ihtiyâç olduğunu belirtir. Yâni Zeynüddin Çelebi’nin “muarriif” olarak nitelendirdiği Allâhu Teâlâ’nın lütfu olmaksızın evliyânın bilinemeyeceği kastedilmektedir.

Konuya farklı bir yaklaşım da bir diğer Mesnevî şârihi, Hz. Şârih olarak anılan İsmâil Ankaravî tarafından getirilmektedir ki, İsmâil Ankaravî *Minhâcu’l-Fukarâ* eserinde, *اوليائى تحت قبابى لا يعرفهم غيرى* [Evliyâ kubbelerimin altındadır, onları benden başkası bilmez] hadîsine “evliyâ” açısından bakmış ve evliyânın Hakk’ın kendilerine vermiş olduğu “sır”larını “ifşâ ve izhâr” etmediklerini; böylece Allâhu Teâlâ’nın da evliyâyı “avâm ve nâ-mahrem”e karşı muhafaza ettiğini anlatmıştır.¹³⁴⁹

g) Vahdet-i Vücûd:

“Varlığın birliği” olarak ifâdelendirilen vahdet-i vücûd sûfilere göre, bizâtihî kâim (kendiliğinden var) olan vücûd birdir, o da Allâhu Teâlâ’nın vücûdudur (varlığıdır). Bu vücûd, vâcib, kadîm ve ezelîdir. Taaddüd, tecezzî, tebeddül ve taksim kabul etmez.¹³⁵⁰ Muâmelâtta olduğu kadar îtikâda müteallık olan esâslarda da delîl yine Kitap ve Sünnet’tir.¹³⁵¹ Zîrâ, âlemin açıklığı ve onu metafizik gerçekliğe götüren bir basamak olabilmesi ancak vahiyle temellendirilmiş olduğunda amacına ulaşabilir.¹³⁵² Vahdet-i vücûd da bu iki kaynaktan beslendiği müddetçe meşrûiyet kazanabilir. Mutasavvıflar da Kur’ân-ı Kerim’den birçok âyeti bu fikre delil olarak göstermişlerdir.¹³⁵³

¹³⁴⁹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. VI, s. 190; c. VIII, s. 104-105; Bursevî, *Kitâbü’n-Netîce*, c. I, s. 76; Ankaravî, *Minhâcu’l-Fukarâ*, s. 424

¹³⁵⁰ Ertuğrul, İsmail Fennî, *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî*, (haz: Mustafa Kara), İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, s. 9

¹³⁵¹ Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, MÜİFAV Yayınları, İstanbul, 2001, s. 211

¹³⁵² Nasr, Seyyid Hüseyin, “Sûfilik ve Mistik Arayışın Ebediliği”, *Tasavvufî Makaleler*, (haz: Sadık Kılıç), İnsan Yayınları, İstanbul, 2002, s.32

¹³⁵³ Eraydın, *a.g.e.*, s.211

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا (Zümer, 39/42) [*Vefat ânında nefisleri Allah öldürür*] ve bu meyândan olmak üzere diğer bir âyet de قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ (Secde, 32/11) [*De ki; sizi, sizin için vekil kılınan melek öldürür*] Bu âyetler, ölüm işini gerçekleştirenin zâhirde vekil kılınan, Allah'ın “mümî” isminin mahzarı olan bir melek, bâtında ise Allah olduğunu göstermektedir.¹³⁵⁴ Ölümün çeşitli sebepleri vardır ve bütün bu sebepler Hakk'ın yed-i kudretindedir.¹³⁵⁵ Canı alan, Allâh'ın görevlendirmesi münâsebetiyle melekler, dolaylı olarak da Allâh'ın kendisidir. Ölüm meleği rûhları alır, Allah ise rûhu bedenden çıkarır. Gerçek anlamda her işi yapan ve bütün varlıkların ruhlarını çekip alan Allâhu Teâla'dır. Ölüm meleği ise bir vâsıta'dır.¹³⁵⁶

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتُ إِذْ رَمَيْتُ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) [*Onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı*] Bu âyet, rivâyet edildiğine göre, Bedir Savaşı'nda arkasına saklanmış oldukları kum tepelerinden ayrılarak vâdiye doğru gelen Kureyşliler'i gören Hz. Peygamber'in durumunu anlatır. Hz. Peygamber gelenleri gördüğünde “İşte şu Kureyş senin rasûlünü yalanlayarak kibir ve gurûruyla karşımıza geldi. Allâh'ım! Bana vaat ettiğin şeyi tahakkuk ettirmeni diliyorum” diyerek duâ etmiş ve yerden bir parça toprak alarak onların üzerlerine atmış ve “yüzleriniz çirkin olsun” demiştir. Bu toprak isâbet eden müşrikler de yenilgiye uğramışlardır.¹³⁵⁷

Bu âyette Hz. Peygamber'e hitâben görünüşte atanın, “atmak” fiilinin ef'âl-i beşeriyeden olması hasebiyle, Hz. Peygamber olduğu; gerçek atanınsa Allâh olduğu söylenmektedir. Toprak parçalarını müşriklerin gözüne Allâh ulaştırmıştır da yenilgiye uğramışlardır. Düşmanın öldürülme sebeplerini de müslümanların zaferlerini de veren Allâh'tır. Meleklerini indirerek müslümanlara yardım etmiş, kâfirlerin kalbine korku salmış, mü'minlerin de gönüllerini kuvvetlendirmek sûretiyle sebepler kılmıştır.¹³⁵⁸

Bu âyetle ilgili olarak şöyle bir örnek verilmiştir: Bir ressam gâyet mâhirâne bir resim yapsa ve bir kimse bu eseri ateşe atarak yaksa, o kimsenin yokettiği şey ancak resimden

¹³⁵⁴ Ertuğrul, a.g.e., s. 45

¹³⁵⁵ Konuk, Ahmed Avnî, *Füsûsu'l-Hikem Terceme ve Şerhi*, (haz: Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın), MÜİFAV Yayınları, İstanbul, 1997, c. III., s. 290-291

¹³⁵⁶ Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyan*, (haz: Abdullah Sert, Ali Namlı, Ramazan Muslu...), Erkam Yayınları, İstanbul, 2013, c. XVII., s. 314

¹³⁵⁷ Bursevî, *Rûhu'l-Beyan*, c. VII., s. 51

¹³⁵⁸ Bursevî, *Rûhu'l-Beyan*, c. VII., s. 51-52

ibârettir. Ressamın ilminde ise o eserin sûreti bâkîdir. Ressam, dilediği takdirde o resimden daha güzelini tahayyül edebilir. Oysa resmi ateşe atan kimse resmi yokettiğini zanneder. Onun zarar vermesiyle ressamın ilmindeki sûret zâil olmaz.¹³⁵⁹

Hiz. Mevlânâ da eseri *Mesnevî*'de vahdet-i vücûdun delillerinden **فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ** وَمَا رَمَيْتُ إِذْ رَمَيْتُ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) [*Onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı*] âyetine defâatle yer vermiştir.

Mesnevî'nin III. cildi 3644. Ve 3645. beyitlerinde; “ما رميت اذ رميت” nisbettendir; nefy ve isbât vardır, her ikisi de müsbettir. “Onu sen attın, çünkü senin elinde idi; sen atmadın, zîrâ kuvveti Hak gösterdi.” “Atmak” fiili, Hiz. Paygamber'e nisbet edilirken hem müsbet hem de menfî mânâda kullanılmıştır. Hiz. Mevlânâ “atmak” fiilinin Hiz. Peygamber'e nisbet edildiğinde menfî; mutlak varlık olan Allâhu Teâlâ'ya nisbet edildiğinde ise müsbet mânâ ihtivâ ettiğini belirtmektedir. Yâni, Hiz. Peygamber atarken beşerî bir fiil icrâ etmiştir, attığı şey kendi elindedir, bu sebeple müsbet bir mânâ ihtivâ eder. Ancak, Hiz. Peygamber'in atabilmesi için o kuvveti Allâhu Teâlâ ihsân etmiştir. Bu cihetle de Hiz. Peygamber'in atışı menfî mânâ ihtivâ etmektedir.¹³⁶⁰

Bu âyet, Sultan Veled'in *Maârif*'inde de yer almaktadır. Sultan Veled, Allâhu Teâlâ'nın bu âyeti övünmek için indirmedini; bu âyetin kullar için bir rahmet vesîlesi olduğunu belirtmektedir. Yâni eğer kul bu bir şeylere dünyâda bağlanmak istiyorsa, Allâhu Teâlâ onu gerçek bâkînin kendisi olduğunu söyleyerek îkaz ediyor. Eğer, kul kendi benliğinden geçerek mutlak varlık olan Allâhu Teâlâ'ya bağlanırsa, Allâhu Teâlâ, yine vahdet-i vücûd nazariyesinin delillerinden olan “Kulum bana nâfilelerle de yaklaşmaya devam eder, tâ ki onu severim, onu sevdiğimde ise, işittiği kulağı, gördüğü gözü, yürüdüğü ayağı ve tuttuğu eli olurum” hadisiyle müjdeler.¹³⁶¹ Böylece de, Allâhu Teâlâ'nın zâtından başka şeylerden boşalmış, temizlenmiş kullardan sâdır olan bütün ef'al-i beşeriyye artık sevâbın ta kendisi olur. Çünkü artık o kul, âletten başka bir şey değildir. Bütün ef'âl Allâhu Teâlâ'dandır.¹³⁶² Bu sebeple

¹³⁵⁹ Konuk, *Füsûsu'l-Hikem Terceme ve Şerhi*, c. IV. s. 53

¹³⁶⁰ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. VI, s. 331

¹³⁶¹ Sultan Veled, *Maârif*, s. 41

¹³⁶² Sultan Veled, *Maârif*, s. 59

kullardan sâdır olan ef’âli “iyidir”, “fenâdır” diye tenkit etmemek gerekir. Çünkü Allâhu Teâlâ’nın taht-ı tasarrufunda sâdır olan ef’âlin hepsinin hükmü birdir.¹³⁶³

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ (Fetih, 48/10) [Sana bîat edenler, Allâh’a bîat etmişlerdir. Allah’ın eli onların elinin üzerindedir] Bu âyet, İslâm târihinde “Bîatü’r-Rıdvân” ismiyle zikredilen hâdiseye mâtuftur. 1400 civârında sahâbe, Hudeybiye civârında bir ağaç altında Hz. Peygamber’e bîat etmişler,¹³⁶⁴ müşriklere karşı harbedeceklerine söz vermişlerdir.¹³⁶⁵ Müfessirler “Allâh’ın eli” kelimesini nîmeti, yardımı, kudreti...vs. olarak te’vîl etmişlerdir. Mutasavvıflarsa bu durumu şöyle yorumlamışlardır; bîat esnâsında Hz. Peygamber’in eli ashâbın elleri üzerinde idi. Allâhu Teâlâ, peygamberinin elini kendine nisbet ederek kendi ihsan ve kudreti ile bir tutmaktadır.¹³⁶⁶

Hiz. Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinde bu âyet, I. cilt, 3013. beyitte şöyle zikredilmektedir: “Hak mâdem ki, onun eline kendi eli tâbir etti, nihâyet “Allâh’ın eli, onların ellerinin üstündedir buyurdu” beyitinde, anlatılmak istenenin hem Bîatü’r-Rıdvân hâdisesi, hem de kâmil bir mürşidin elinin hakîkatte Hakk’ın eli olduğunu *Mesnevî* şârihleri şerhlerinde belirtmişlerdir.¹³⁶⁷

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوَ أَخْبَارَكُمْ (Muhammed, 47/31) [Sizden sabreden ve mücâdele edenleri bilmemiz için sizi elbette tecrübe eder, deneriz] Bu âyet, kaynaklarda şöyle îzah edilmiştir: Bir kimse kendisinde gülme-ağlama-konuşma sıfatları mevcûd olduğunu bilir. Hiç ağlamamış, gülmemiş, konuşmamış olsa bile bu sıfatların kendisinde olduğu mâlûmudur. Bu sıfatları kendisinde fîlen zâhir olduğunda ağlamasının, gülmesinin, konuşmasının, şîvesi mâlûm olur. Ve böylece ilmi, ma’lûma tâbi olmuş olur. Evvelki ilmi; ilm-i icmâlî olmakta, sonraki ilmi; ilm-i tafsîlî olmaktadır.¹³⁶⁸ Bu âyette Allâhu Teâlâ, ilm-i zevk ile ilm-i mutlak arasını tefrîk eylemişlerdir. İlm-i mutlak, “Alîm” hazretinden; ilm-i zevk ise “Habîr”

¹³⁶³ Sultan Veled, *Maârif*, s. 174

¹³⁶⁴ Eraydın, *a.g.e.*, s. 240

¹³⁶⁵ Ertuğrul, *a.g.e.*, s.46

¹³⁶⁶ Ertuğrul, *a.g.e.*, s.46

¹³⁶⁷ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 301; Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, s. 435

¹³⁶⁸ Konuk, *Füsûsu’l-Hikem Terceme ve Şerhi*, c. IV., s. 83

hazretindendir. Mücâhede ve sabredenlerin kimler olduğunu imtihandan sonra bileceğini tefhim ediyor.¹³⁶⁹ O’nun kendi hakkında ifâde ettiği şeyi inkâra kimsenin gücü yetmez.¹³⁷⁰

Yukarıda zikrettiğimiz âyetler ve benzerlerinde Allâhu Teâlâ, yaratıklarından meydana gelen fiilleri kendine nisbet etmiştir. Mutasavvıflar bu durumu, bütün yaratıkların Hakk’ın vücûdu ile kâim ve O’nda zâhir olması olarak yorumlarlar. Gerçekte bu fiillerin ilâhî kudret ile meydana geldiğinde şüphe yoktur. Allâh’ın “kudret” sıfatı O’ndan ayrılamayacağı îtibâriyle bu kudretin zâhir olduğu her yerde İlâhî Zâtın da mevcûdiyeti zorunludur.¹³⁷¹

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Nûr, 24/35) [Allâh, yerlerin ve göklerin nûrudur] Âyetteki “nur”un, “nurlandıran” anlamında olduğunu ve Allâh’ın, varlığının nûrları ile henüz hayât bulmamış olan unsurları lütfu ile ortaya çıkardığını ifâde etmektedir. Şu hâlde “Allâh, göklerin ve yerin nûrudur” demek, onları sonsuz kudretiyle yokluktan var eden ve ortaya çıkaran demektir. Bir başka ifâdeyle; Allâh’ın “nurlandıran” nûrundan kime isâbet ederse, yâni kendisinin Vücûd-ı Hak olduğunu ve O’ndan başka bir varlık bulunmadığını, bütün âlemin mutlak yokluk, tasvir, taayyün ve îtibâr, kâdir ve irâde sâhibinin yarattığı farz edilmiş şeyler olduğunu gören ve bu sırrı idrâk eden kimse hidâyete, mârifete ulaşır. Bu kimse gerçek mü’mindir. Ve gerçek mü’mîn Allâh’ın nûru ile bakar.¹³⁷²

Hiz. Mevlânâ da *Mesnevî*’sinde اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Nûr, 24/35) [Allâh, yerlerin ve göklerin nûrudur] âyetini zikretmektedir. I. cildin 4027. beyiti olan “Ben o nûr denizinin dalgasının kölesiyim ki, böyle bir cevheri zuhûra getirdi” beyitinde, Hiz. Mevlânâ, mutlak varlık olan Allâhu Teâlâ’yı “nur denizi”ne; Hiz. Peygamber’i de o nûr denizinin “dalgası”na teşbih etmiştir. Beyitteki cevher de Hiz. Ali’dir. Yâni, اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Nûr, 24/35) [Allâh, yerlerin ve göklerin nûrudur] âyetinde belirtildiği gibi, Allâhu Teâlâ öyle bir nûr denizidir ki, o denizin dalgası Hiz. Peygamber’dir ve Hiz. Peygamber dalgası da o nûr denizinden Hiz. Ali cevherini çıkarmıştır. Yine *Mesnevî*’nin VI. cildi, 4774. beyitinde Hiz. Mevlânâ; “Tâ ki çarhın nûru gölge yakıcı ola! Ey gündüzün bâğîsi! Gece senin gölgendir” beyitiyle, اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Nûr, 24/35) [Allâh, yerlerin ve

¹³⁶⁹ Konuk, *Fûsûsu’l-Hikem Terceme ve Şerhi*, c. IV., s. 83

¹³⁷⁰ Ertuğrul, a.g.e., s. 47

¹³⁷¹ Ertuğrul, a.g.e., s. 47

¹³⁷² en-Nablûsî, Abdülganî, *Âriflerin Tevhîdi & Vahdet-i Vücûd Nedir?*, (haz: Ekrem Demirli), İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 108

göklerin nûrudur] âyetinde beyân edildiği üzere, âlemin nûru olan mutlak varlık Allâhu Teâlâ'nın nûrunun insanın gölge mesâbesinde bulunan cismâniyetini yakmasını temennî etmektedir. Allâhu Teâlâ'nın vücûd-ı hakîkisini gündüze; insanların gölge mesâbesindeki cismâniyetlerini de geceye teşbih etmektedir. Ve cismâniyet gecesi de mutlak varlığın nûrundan neş'et etmiştir. Ancak, insan bunu idrâk edemez ve yine Allâhu Teâlâ karşısında varlık ve enâniyet dâvâsına düşer, ancak kendi varlığının gölge mesâbesinde olduğunun idrâkinde değildir.¹³⁷³

Bu âyet de *Maârif*'de yer alan âyetlerdendir. Sultan Veled'e göre; insanlarda Allâhu Teâlâ'nın cemâlini vâsıtasız görebilecek göz bulunmadığından Allâhu Teâlâ cemâlini şekiller ve perdeler vâsıtasıyla gösterir. Çünkü insanların keyfiyetsiz olan mânâsı, keyfî olan sûretle karışmıştır. Karışık olan ise, saf olanı göremez. Dolayısıyla Allâhu Teâlâ'nın cemâli de mânâsı ve sûreti birbirine karışmış olan insana görünebilmek için karışmıştır. *Maârif*'in başka bir faslında da Sultan Veled, aynı âyetten yola çıkarak, Allâhu Teâlâ'nın nûrunun mü'minin gönlünden çıkarak bütün âlemi aydınlattığını ifâde etmektedir. Yâni, Allâhu Teâlâ'nın mü'min kulunun gönlünden parlayan nûr, yeri ve göğü aydınlattıktan başka, yerleri ve gökleri diri, parlak tutar. Bunu da şöyle misâllendirir: nasıl ki büyük bir sarayda bir kandil ya da bir lamba bulunsa, bu lambayı da sarayın içinde bir köşede bulunan pencerenin içine ya da lambalığa koymuş olsalar, bu lambanın şûlesi bütün sarayı aydınlatır. O lambadan çıkan nûr, evin varlığını nûrla doldurur. Evde görünen bütün eşyâ bu nûr sâyesinde görünür. Ancak nûrun kendisi görünmezdir. Bütün evin ışığının kaynağının o lamba olduğu âşikârdır. Bu misâlde insan evdeki o lambaya, âlem de eve teşbih edilmiştir. Böylece, âlemi aydınlatıp diri tutanın da Allâhu Teâlâ'nın velî kullarından neş'et eden nûru olduğu îzah edilmektedir.¹³⁷⁴

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ (Kasas, 28/88) [*O'nun vechi müstesnâ herşey helâk olucudur*] Buradaki “helâk oluculuk”la anlatılmak istenen; Allâhu Teâlâ'dan başka herşeyin ezeli ve ebedî olarak helâk olduğudur. Helâk olan ise bâtil ve vücûdla muttasıf olmayan şey demektir.¹³⁷⁵ Bu âyetle

¹³⁷³ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 559-560; c. XIII, s. 278

¹³⁷⁴ Sultan Veled, *Maârif*, s. 64, 68, 71, 284, 272

¹³⁷⁵ Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 52

ilgili olarak Allâhu Teâlâ'nın zâtından ve vechinden başka herşeyin hâlik olduğunu, bütün mahlûkâtın (vücûd-ı mukayyed) Vücûd-ı Mutlak ile kâim olduğu belirtilmektedir.¹³⁷⁶

Hiz. Mevlânâ da *Fîhi mâ Fih* adlı eserinde bu âyeti bir hikâye ile izah etmiştir: Bir pâdişâhın pek has ve kendisine çok yakın bir bendesi varmış. O bende, pâdişâhın sarayına gitmeye niyetlendiğinde isteği olanlar pâdişâha iletmesi için bendeye arz-ı hâllerini verirler, o da cüzdanına koyarmış. Pâdişâhın huzûruna vardığında da cemâl-i pâdişâhın tesiriyle huzûrda medhûş bir halde yığılır kalırmış. Pâdişâh da “Acaba bu bendenin nesi vardır?” diyerek elini koynuna soktuğunda cüzdanındaki arz-ı hâlleri bulurmuş. Ve bu arz-ı hâllerin gereğini yerine getirerek bendenin cüzdanına tekrar yerleştirmiş. O bendenin getirdiği bütün arz-ı hâller onun haberi olmadan yerine getirilir, reddolunmazmış. Sâhib-i hûş olanların götürdüğü arz-ı hâllerin kabul edilmesi ise nâdirâtandı.¹³⁷⁷

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (Bakara, 2/115) [*Doğu da, batı da Allâh'ındır. Yönünüzü nereye çevirirseniz Allâh'ın yüzü oradadır*] Bu âyetteki “yüz” kelimesi bâzı müfessirlerce “rızâ”; bâzı müfessirlerce “zât” olarak tefsir edilmiştir. Daha önce zikredilen كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ وَيَبْقَى وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ (Kasas, 28/88) [*O'nun vechi müstesnâ herşey helâk olucudur*] ve وَالْإِنَّمَارِ (Rahman, 55/27) [*Senin Rabb'in vechi bâkîdir*] âyetleri de bu meyândadır. Bu âyetle ilgili olarak “vechullâh”ın umûmen her yerde olduğunu söylenir; husûsen bir cihet tahsis edilmemiştir. Dünyâ meşgaleleri insanı meşgûl eder ve Allâh'a teveccühten alıkoyar. Halbuki bu âyetle ârif olan, dünyâyâ müteveccih olsa dahî Allâh'ı görür; zîrâ bu meşgalelerde de zâhir olan Allâh'ın vechidir. Eğer ârif olan kişi, bu îkaz ile îkaz edilmemiş olsa Allâh'la her an hâzır olamaz idi. Ve Allâh'la hâzır olamadığı bir durumda rûhunun kabz olunması ihtimâli vardır. Lâkin ârif, bu tenbih üzerine her yerde, her an Allâh'la hâzır olduğundan, O'nu müşâhede ettiğinden emin olursa huzûr bulur. Yâni hangi nefeste olursa olsun Allâh'la hâzır iken kabz olunur.¹³⁷⁸

Ayrıca, dünyâ, merâtib-i vücûd-ı Hak'tan bir mertebedir. Allâhu Teâlâ, وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ (Bakara, 2/115) [*Doğu da, batı da Allâh'ındır. Yönünüzü nereye çevirirseniz*]

¹³⁷⁶ Konuk, *Füsûsu'l-Hikem Terceme ve Şerhi*, c.II, s. 9

¹³⁷⁷ Mevlânâ, Celâleddîn Rûmî, *Fîhi mâ Fih*, (terc: Ahmed Avnî Konuk), (yayına haz: Selçuk Eraydın), İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, s.16

¹³⁷⁸ Konuk, *Füsûsu'l-Hikem Terceme ve Şerhi*, c. II, s. 320

Allâh'ın yüzü oradadır] âyeti mûcibince onda; zâtı, sıfâtı, esmâsı ve ef'âli ile zâhirdir.¹³⁷⁹ Murâdları mâsivâ-yı Hak'tan gayrı olanlar dahî nereye teveccüh ederlerse etsinler, hakikatte yine Hakk'a teveccüh etmiş olurlar.¹³⁸⁰

Sultan Veled de, bu âyetle Allâhu Teâlâ'nın âlemde san'atı olmayan herhangi bir şey bulunmasının mümkün olmadığını vurgulamaktadır. Doğuya, batıya, kuzeye, güneye, her ne yöne bakılırsa bakılsın, bütün bu yönler Allâhu Teâlâ'ya âid bulunduğu gibi, müşâhede edilen her şey de Allâhu Teâlâ'nın san'atı dâhilindedir. Allâhu Teâlâ âlemde güneşten daha ayan olduğu halde O'nu göremeyenin hâlinin “Ağacın üstündeki kuşu görüyorum ama ağacı göremiyorum. Saçı görüyorum ama saçın bulunduğu başı göremiyorum” diyen ahmak kimse gibi olduğu bildirilmektedir.¹³⁸¹

يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ (Rahman, 55/29) [*Yerde ve göklerde olan herkes O'nu ister; O, her ân bir şe'ndedir*] Bu âyetteki “şe'n”, “hâl” ve “iş” mânasındadır. Hz. Mevlânâ *Mesnevî*'sinde defâatle zikrettiği âyeti şöyle îzah etmektedir: Allâhu Teâlâ'nın her lahzâ 100.000 defâ tecelli etse, hiçbirinin birbirine benzemez, şu lahzâda dahî Allâh'ı gördüğümüz âsar ve ef'âlin de birbirine benzemez. Her hâlde başka başka tecellî eder.¹³⁸²

Âyetlerle olduğu kadar, Hz. Peygamber'den rivâyet edilen hadislerde de vahdet-i vücûd yer bulmuştur. Vahdet-i vücûda delil kabul edilen hadislerden misâller vermek yerinde olacaktır:

“Allâh vardı, O'nunla birlikte hiçbir şey yoktu”¹³⁸³ Bu hadîsle anlatılmak istenen; Allâh'ın enâniyetinin zâhir olması için “ene” lafzının olmadığı, O'nun için enâniyetin olmadığıdır. Belki O'nun kendi zâtıyla bir enâniyeti vardır. Çünkü “ene” lafzı kişinin kendi muhîtinde bulunan benliklerden, kendi benliğini ayırmasına yarayan bir lafızdır. Oysa ki Allâhu Teâlâ, ezelen ve ebeden, kendiyile berâber hiçbir şey mevcûd olmamacasına mevcûddur. Bu hadîs de

¹³⁷⁹ Konuk, Ahmed Avnî, *Tedbîrât-ı İlâhiye Terceme ve Şerhi*, (haz: Mustafa Tahralı), İz Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 164

¹³⁸⁰ Konuk, *Tedbîrât-ı İlâhiye Terceme ve Şerhi*, s. 23

¹³⁸¹ Sultan Veled, *Maârif*, s. 84

¹³⁸² Mevlânâ, *Fîhi mâ Fih*, s. 105; *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 76; *Mesnevî*'nin I. cildi, 1850. ve 3112. beyitlerinde *يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ* (Rahman, 55/29) [*Yerde ve göklerde olan herkes O'nu ister; O, her ân bir şe'ndedir*] âyeti geçmektedir.

¹³⁸³ Buhârî, Bedî'l-Hak, 1; Tevhîd, 22

bu duruma işâret eder. O’nun benliği kendi zâtıyladır. Ve bizim enâniyetimiz O’na muhtaçtır. Çünkü bizim “ben” dediğimiz, bizim bu görüntümüz; O’nun vücûd-ı mutlakının mukayyeden zuhûrudur.¹³⁸⁴

Âlemin sûretleri hep bu zuhûrattan ibârettir. Bu âlem, Allâh’ın vücûd-ı mutlakında bâtın iken, esmâ-i ilâhiyyenin talebi üzerine, tenezzülen kendi vücûdundan onlara vücûd î’tâ eylediğinden bu âlem Allâh’ın zâhiri olmuştur. Ve bu âlem, ilm-i Hakk’ın sûretleri olduğundan O’nun bâtını Allâh’dır. Yâni sûretlerin içi Allâh’dır, Allâh’ın zâhiri de bu sûretlerdir. Ve bu sûretler, Allâhu Teâlâ’nın nefes-i rahmânîsi öncesinde vücûd bulmadığından Allâhu Teâlâ evveldir.¹³⁸⁵

Bu hadîs şöyle bir örnekle de îzâh edilmiştir: Dâirenin merkezi olan nokta, o dâirede asıldır. Bir kağıt üzerinde veyâ zihinde bir küre veyâ dâire tasavvur ettiğimizde, ilk etapta kürenin, dâirenin merkezi olan bir nokta takdîr etmek lâzım gelir. Ancak her seçilen nokta, dâirenin merkezi olmamakla berâber, geometri ilmi, dâirenin merkezinin bir nokta olmasını gerektirir. Bu noktaya pergeli yerleştirdiğimiz vakit, pergelin bacaklarını birleştirerek pergeli ikilikten ârî bir vücûddan ibâret görürüz. Burası, dâireyi vücûda getirecek bir fâil bulunmakla beraber dâire yoktur. Aynen bunun gibi ve hadiste ifâde edildiği gibi âlemin vücûd-ı fâili olan Allâhu Teâlâ mevcûd iken âlem yok idi.¹³⁸⁶

“Eğer yeryüzüne bir ip sarkıtsanız Allâh’ın üzerine düşerdi”¹³⁸⁷, “Beni gören muhakkak Hakk’ı gördü.”¹³⁸⁸ Bu hadîslerde de anlatılmak istenen, vücûd-ı hakîkînin tek olduğundan başka bir şey değildir. Ve vücûd-ı hakîkî her yerde olduğu hâlde onu bu mükevvenâtın ardında aramak büyük bir hatâdır. Zîrâ vücûd-ı hakîkî nasıl O’nun varlığıysa vücûd-ı izâfiyye de O’nun varlığından başka bir şey değildir. Bu îzâhât ve delillerden hâsıl olan netîce; tevhîd-i ahadiyyetin âlem-i insânînin bütün mertebelerinde (emmâre, levvâme..vs.) her bir insanın üstüne

¹³⁸⁴ Konuk, Ahmed Avnî, *Füsûsu’l-Hikem Terceme ve Şerhi*, c. II, s. 77-78

¹³⁸⁵ Konuk, *Füsûsu’l-Hikem Terceme ve Şerhi*, c. II, s. 306

¹³⁸⁶ Konuk, *Tedbîrât-ı İlâhiye Terceme ve Şerhi*, s. 96

¹³⁸⁷ Tirmizî, *Tefsiru Sûre 57*; Hanbel, II, 370

¹³⁸⁸ Buhârî, *Ta’bîr*, 10; Müslim, *Rüya*, 10-13; Dârimî, *Rüya*, 4

galebe ettiği ve âsî ya da mutî her bir ferдин Zât-ı Hakk'ı tevhîd ettiğidir. Bunu böylece bilen kimse; işi, hakîkatı üzere bilmiş olur. Bilen, bilinen, yolun nihayeti, herşey Hak'tır.¹³⁸⁹

Hadîste zikredilen “Allâh'ın üzerine düşerdi” ifâdesi, Allâh'ın yedi kat göklerde olduğu gibi yedi kat yerlerde de zâhir olduğunu ifâde eder. Herhangi bir insan, yerin dibine doğru bir ip sarkıtsaydı, bu ip Allâh'ın üzerine düşerdi. Böylece, Allâh'ın göklerde zuhûru ile yerde zuhûru eşit olmaktadır. Bunun nedeni de şöyle açıklanmaktadır: Bir olan Vücûd-ı Hak, her şeyi ihâtâ etmektedir, ve bütün eşyânın Hakk'a nisbetleri eşittir. Çünkü O, irâde ve kudretiyle her şeyi takdir ve tasvir edendir. Şu durumda herşey, Hakk'ın takdir ve tasvirleridir.¹³⁹⁰ Zîrâ, **كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ** (Kasas, 28/88) [*O'nun vechi müstesnâ herşey helâk olucudur*]

Bu hadîsi, Peygamber Efendimiz, **هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ** (Hadîd, 57/3) [*O; evvel, âhir, zâhir ve bâtındır*] âyeti ile desteklemiştir. Ve bu âyetle cemî'-i cümle mevcûdât O'nun vücûduna ilhâk edilmiştir. Bu sıhhat üzerine terkiб edilmiş olan tevhîd-i sahîhtir.¹³⁹¹

Bu hadîse şöyle bir açıklama da getirilmiştir; “Eğer, yedi kat göklerin sonuncusu ve yedincisi olan arza bir ip sarkıtılmış olsaydı o ip, hakîkatte vücûdu olmayan, hakîkat ve bâtını Vücûd-ı Vâhid-i Hak üzerine inerti. Tabii bu hüküm sadece yedinci arz için değil, semâvât ve arz ve arasındakiler ve altındakiler ve üstündekiler için de geçerlidir. Zîrâ cümle mevcûdât-ı mümkünenin bâtını ve hakîkatı Hak olduğundan ve cümlesi O'nunla kâim ve cümlesinin mir'ât ve mazharında Hak zâhir olunca hiçbir mahâl ve mekân Hak'tan hâlî kalmaz.”¹³⁹² Hadîs-i şerîfde; ‘Beni gören muhakkak Hakk'ı gördü’ buyrulması mîsdâkınca eğer düşmanlık ederse düşmanlığı Hakk'adır; eğer dostluk için uğraşırsa da yine Hakk'ın dostluğu için sa'y etmiş olur.”¹³⁹³

“Allâh, namaz kılan kimsenin kıblesindedir”¹³⁹⁴ hadîsi ile “ihşân” hakkında Hz. Peygamber'in buyurdıkları “..ihşân, senin Hakk'ı görür gibi O'na ibâdet etmendir” hadîs-i şerîfî de namaz kılan kişinin hayâlinde sûretini ihzâr edip, huzûr-ı kalb ile, bütün teveccühüyle Allâh'a ibâdet ederken hayâlî olarak Hakk'ı kıblesinde müşâhede etmesidir. Ancak gözü Hakk'ın nûruyla sürmeli, Hak'tan başkasına kör olan musallî içinse tam bir murâkabe bile gerekli

¹³⁸⁹ Konuk, *Tedbîrât-ı İlâhiye Terceme ve Şerhi*, s. 329-330

¹³⁹⁰ en-Nablûsî, *a.g.e.*, s. 107

¹³⁹¹ Konuk, *Tedbîrât-ı İlâhiyye Terceme ve Şerhi*, s. 329-330

¹³⁹² Mehmed Elif Efendi, *el-Kelimetü'l-Mücmele fî Şerhi't-Tuhfeti'l-Mürsele*, (haz: Mustafa Tahralı), basılmamış daktilo istinsâhı

¹³⁹³ Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn, *Fîhi mâ Fîh*, s. 69-70

¹³⁹⁴ Hanbel, II, 200; Buhârî, Salât, 33, 39; Dârimî, Salât, 116

değildir. Çünkü onun istidâdı kâmil ve keşfi kuvvetli olduğundan her cihette Hakk'ı müşâhede eder. Zîrâ Allâhu Teâlâ, *فَأَيْنَمَا تُولُوْنَ فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ* (Bakara, 2/115) [Yönünüzü nereye çevirirseniz Allâh'ın yüzü oradadır] buyurmuştur.¹³⁹⁵

Bir yandan bu hadiste diğer bir anlatılmak istenen de; namaza duran kimsenin gizli olarak Rabbi'yle konuştuğudur. Bu durum hatırdaki olduğu müddetçe kulun huzûr ve huşûu artar. Bu durum akıldan çıkarılmamalı, unutulmamalıdır. Çünkü hadiste Rabbin, kul ile kible arasında olduğu söyleniyor. Namâz esnâsında kulun nefsinde Rabbi ile gizli bir konuşma gerçekleşir ki bu havâtır değildir. Havâtır; kulun nefesine, nefsin de kula söyleşmesidir. Hadiste geçen, kible ile kul arasında Allâh'ın bulunduğu ifâdesi, Rabbin kuluna ne kadar da yakın olduğunun delilidir.¹³⁹⁶

Bir hadîs-i kudsîde de Allâhu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

- Ey insanoğlu! Hasta oldum, beni ziyaret etmedin! Bunun üzerine kul:
- Yâ Rabbi! Ben seni nasıl ziyaret edebilirim ki, sen âlemleri Rabbisin! Allah:
- Falan kulumun hasta olduğunu bildiğin halde onu ziyaret etmedin, şâyet o kulumu ziyaret etseydin, beni onun yanında bulurdun!
- Ey Âdemoğlu! Senden yemek istedim, beni doyurmadın! Kul:
- Yâ Rabbi! Sen âlemlerin Rabbisin, ben seni nasıl doyurabilirim? Allah:
- Bilmiyor muydun, falan kulum senden yemek istemişti, sen ona yemek vermedin, eğer yemek verseydin beni onun yanında bulurdun!
- Ey Âdemoğlu! Senden su istedim, bana su vermedin! Kul:
- Yâ Rabbi! Sen âlemlerin rabbisin, ben seni nasıl doyurabilirim? Allâh:
- Falan kulum senden su istemişti, sen de ona su vermemiştin, ona su verseydin, beni onun yanında bulurdun!¹³⁹⁷

¹³⁹⁵ Konuk, *Fûsûsu'l-Hikem Terceme ve Şerhi*, c. III, s. 24-25

¹³⁹⁶ Mehmed Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 83-84

¹³⁹⁷ Müslim, Birr, 43

Bu hadisde, Allâhu Teâlâ kendini acıkmış, susamış, hasta kulunun yerine koymuştur. Çünkü O, bu kulunun, kendisini vücûd-ı Hak olduğunu bildiğini bilmektedir. Nitekim, bu kul ve bütün yaratılmışlar takdir ve tasvîrlerden ibârettir, aslâ bir varlıkları yoktur. Onları takdir ve tasvir edense bir olan vücûd-ı Hak'tır.¹³⁹⁸

Allâhu Teâlâ bu hadîs-i kudside, kulunun O'nun mazharında zâhir olduğunu ve mevcûdiyetinin Hakk'ın vücûduyla kâim olduğunu bilmesi, O'nda fânî olmasıyla, o kul ile arasında özel bir yakınlığın husûle geldiğini ve o kula yapılmış iyilik ve hoşnutluğun Allâh'a yapılmış demek olduğunu haber veriyor.¹³⁹⁹

Bu meyânda bir diğer hadîs-i kudsî de şudur: “Kulum üzerine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir yolla bana yaklaşamaz. Kulum bana nâfilelerle de yaklaşmaya devam eder, tâ ki onu severim, onu sevdiğimde ise, işittiği kulağı, gördüğü gözü, yürüdüğü ayağı ve tuttuğu eli olurum”

Bu hadîs-i şerîfdeki “yaklaşmaya devam eder” ifâdesi, itâate sebat ve devama işârettir. Böylece itâat, emniyetin gerçekleşmesiyle aldaticı olmaz. “Benim kulum” ifâdesi ise, ubûdiyyet vasıflarıyla vasıflanmaya işârettir, bu da kulun sevdiği ve sevmediği şeylerde Hakk'ın fiillerinden râzı olmasıdır. Aynı zamânda bu ifâde, başkasına değil, sâdece Hakk'a sahîh anlamda mensûb olmayı da ifâde eder. Kişi sevdiği şeyin kuludur. Dünyâyı seven dünyânın kuludur. Hadîsdeki “bana yaklaşır” ifâdesi de, cennet istemek için ya da cehennemden kurtulmak amacına değil, sâdece Allâh'ın rızâsını elde etme niyetine işâret eder. Bunlar Allâh yolunun yolcularının vazîfeleridir. “Onun işiten kulağı olurum..” ifâdesi de işitmeyi sağlayanın kulak olmadığına işâret eder. Bu, kulağa yayılmış olan nefsin işitme gücüdür, insan bu kuvvetle işitmez. Allâhu Teâlâ, vücûd-ı Hak'tır; kul, O'nunla işitir, görür, tutar. Buradan da anlaşılacağı gibi kulun kendisi gibi işitmesi, görmesi, zâhirî ve bâtınî sûreti Hakk'ın takdir ve tasvîrleridir.¹⁴⁰⁰

Hadîsimiz şu şekilde anlaşılabilir: “...tâ ki ben onu severim, (işte o zaman o fark eder ve şuuruna varır ki) Ben, onun işiten işitme duygusu, gören görme duygusu, tutan eli ve yürüyen ayağımı... Yâni kulun farz tâat ile Hakk'a yaklaşmasıdır. Zîrâ, Allâhu Teâlâ, وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا

¹³⁹⁸ en-Nablûsî, *a.g.e.*, 103-104

¹³⁹⁹ Mehmed Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 85-86

¹⁴⁰⁰ en-Nablûsî, *a.g.e.*, 102-103

كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) [Nerede olursanız olun O, sizinle berâberdir] âyetinde beyân edildiği üzere, bütün kullarına eşit yakınlıktadır. Bu durumda kul, farz ve nâfileleri yerine getirerek Hakk'ın kullarına olan yakınlığını idrâk eder.¹⁴⁰¹

Sultan Veled'in eserlerinde, “vahdet-i vücûd” ifâdesi yer almamaktadır. Ancak, vahdet-i vücûd prensibinin temeli olan, mutlak varlığın sâdece Allâhu Teâlâ olduğu ve Allâhu Teâlâ'nın sâdece eserleriyle bilinebileceği Sultan Veled'in eserlerinde temâs ettiği temel konulardandır.¹⁴⁰²

Ulu Ârif Çelebi de, babası Sultan Veled ve dedesi Mevlânâ gibi eserinde vahdet-i vücûd prensibine yer vermiştir. *Dîvân*'ında, yer yer vahdet-i vücûddan beslenen beyitler göze çarpar.

تا کی از ما و منی ای بوده تو ما و منی
وحدت مطلق بجو واره ز قید ما و من

[Ne zamâna kadar benlik dâvâsındasın? Ey benliğinin dâvâsında olan! Vahdet-i mutlakı ara ve benlik bağından kurtul!]¹⁴⁰³ beyitiyle benlik bağından kurtulmayı ve mutlak varlığı aramayı tavsiye etmekte;

جانها از بحر معنی جمله یک رنگند لیک
در ظروف جسمها کثرت نماید ز اعتبار

[Canlar mânâ denizinde tek renktirler, lâkin beden kalıplarında çok renkli görünürler]¹⁴⁰⁴ beyitiyle de cânların mânâ denizinde tek renk olduklarını, ancak beden kalıplarında çok renkli göründüklerini, bize düşeninse âleme hep bir nazarla bakmak olduğunu nasîhat etmektedir.

Zaman zaman çelebilerin kendi ifâdelerinde de “vahdet-i vücûd” fikrine değindikleri göze çarpmaktadır. Nitekim, *Dîvânî* Mehmed Çelebi'nin (ö. 936 h./1530 m.) torunu ve Karahisar Mevlevîhânesi postnişîni Şâh Mehmed Çelebi (ö. 1000 h./1591 m.) zamân-ı meşîhatinde, Karahisar'da büyük bir zelzele meydana gelmiş. Zelzele sonrasında, büyük ve boş alanlarda büyük çadırlar kurulduğu ve إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ (Hâcc, 22/1) [Kıyâmet vaktinin depremi müthiş

¹⁴⁰¹ Tahralı, Mustafa, “İbn Arabî'de bir Hadîs-i Kudsînin Yorumu”, *Nurlar Hazinesi-Mişkâtü'l-Envâr*, (haz: Mehmet Demirci), İz Yayıncılık, İstanbul, 1990, s.22

¹⁴⁰² Küçük, Hülya, Sultan Veled ve *Maârif*'i, s. 163-164

¹⁴⁰³ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 39/a

¹⁴⁰⁴ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 19/b

bir şeydir] âyeti meâlince insanların korku içerisinde bu çadırlara sığındıklarının hikâye edildiği bu olay sırasında Şâh Mehmed Çelebi, hânesinden dışarıya çıkmayarak ve hâne halkının da evlerini terketmelerine müsâade etmeyerek, Allâh'ın imtihanından kaçış olmadığını ve teslimiyet sâhibi olmanın önemini hal diliyle beyân etmiştir. Zelzeleden sonraki sohbet meclislerinde *de الظِّلَّ مَدَّ الرَّبُّ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ* (Furkan, 25/45) [*Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi?*] âyetinden yola çıkarak, içinde bulunduğumuz âlemin bir “gölge” mesâbesinde olduğunu ve “hakikat güneşi”nden “vücûd bulduğunu” ve kendi başına, bağımsız olarak vâir olmadığını beyan etmiş; yaşadıkları âfet sonucu itikâdî zedelenenlerin îman tâzelemelerine vesîle olmuştur.¹⁴⁰⁵

h) Mesnevî ve Mevlevîlik:

Ulu Ârif Çelebi, *Dîvân*'ında yer alan;

ره عارف بگير و تابعين شو
كه ره بابى سوى صاحب شريعت

[Allâh'a kavuşabilmen için Ârif'in yoluna gir ve ona tâbi olanlardan ol!]¹⁴⁰⁶ beyitiyle, insanları Hak yoluna dâvet etmekte ve bunun içinde Mevlevîliğe dâvet etmektedir.

Makam çelebilerinden II. Emir Âlim Çelebi (ö. 798 h./1395 m.), kendisine Mevlevîliğin mâhiyeti ile ilgili ulu-orta sorular soranlara şu şekilde cevap vermiştir: “Mevlevîlik yolu, Şems'in/güneşin sülûkü üzeredir. Yâni, cevherin nûrânîyeti ve cezbenin sıcaklığı, ve yeni oluşların dönüşlerinin kolaylığı iledir. Ve onun her devri yalnızca ‘Tevhîd’den ibârettir. Ve ‘âlem-i kübrâ’ olan ‘ahsen-i takvîm’ içindir. Mârifet pırıltılarının şimşeklerinin bereketinden aydınlanırım. Terbiye mâdeninin değerli cevherlerinden övülmüş ahlâk, ve râzı olunan fiillerin çiçeklerinden övülmüş hâller netîcelerini veririm. Ufukların zor hareketleri benim zâhirî imtizâcım üzeredir. Benim şahsî hareketim; tabîatın batısından rûhânîyetin doğusuna dir. Kâbe'nin etrâfında tavâfım; Ahmedî hakîkattir. Ve benim makâmım ma'rîfet feleğidir ki; birinci felek, şerîat; ikinci felek, tarîkat; üçüncü felek, hakikat; ve dördüncü felek de ma'rîfettir”¹⁴⁰⁷ buyurmuş ve bu açıklama

¹⁴⁰⁵ *Sefîne*'de olayla ilgili *والحوادث موازين العقائد* [Hâdiseler, inançların terâzileri, ölçüleridir] ifâdesi yer almaktadır. (Mustafa Sâkîb Dede, a.g.e., c.I, s. 245)

¹⁴⁰⁶ *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi*, vr: 13/b

¹⁴⁰⁷ Emir Âlim Çelebi'den nakledilen bu ifâdeler, mevlevîliğin temel taşlarından olan semâ'nın felsefesini îzah eder mâhiyettedir. Ayrıca, Çelebi'nin sohbetinde mukâbelenin bâzı husûsiyetlerini belirtmesi Emir Âlim Çelebi zamân-ı meşîhatinde mukâbelenin sistemleşmeye başladığını göstermektedir.

ile hayretleri artan cemâatten birçok kişi tereddüd etmeyerek sikke giyerek Çelebi'nin mürîdânı arasına katılmışlardır.¹⁴⁰⁸

Çelebi'nin postnişinliği zamânında, Mevlevîliğe intisâb edenlerin sayısı artmış ve Emîr Âlim Çelebi, mürîdi olmak için mürâcaat edenleri şöyle bir tasnîfe tâbi tutarak terbiyelerine yardımcı olmuştur ki; sûretâ ve sîretâ dervîş olmaya muvâfık bir hal içindeyse, zâhir ve bâtının kemâle erdirmesi için terbiye eder ve sonuca ulaşması için özen gösterirlermiş. Sîretâ dervîş olmaya hazır ancak, sûretâ uygun değilse; onlara kendisi bir müddet mesâfe göstererek ve diğer dervîşlerin terbiyelerini taklîd etmelerini sağlayıp, iyi geçinmelerine yardımcı olarak tesellîde bulunurlarmış. Eğer dervîş namzedi, sûretâ muvâfık, ancak sîretâ muhâlifse; yüzüne karşı dostlukla davranıp, ancak bâtınen bir savunma hâli içerisinde olurlar ve bu durum, o kişinin muhâlefeti ve inâdı kırılana kadar devam edermiş. Sonuncu olarak da dervîş olmak için gelen kimse ne sûretâ, ne de sîretâ dervîş olmaya münâsip değilse; kesin bir tavır koyarak derhal meclisten ve dervîşân beyninden uzaklaşmaları için gayret sarfederlermiş.¹⁴⁰⁹

Emîr Âlim Çelebi'nin Mevlevî seyr ü sülûkü süresince “İsm-i Celâl”den gayri zikir telkîninde bulunmamasına dikkat edenler, bunun hikmetini kendilerinden suâl ettiklerinde; “...İsm-i zât; esmâ, sıfat ve ef’âle mukaddemdir. Muhtevâ ve mecbûriyet açısından onun faydalarını muhtevîdir. Bununla birlikte Allâhu Teâlâ'nın şu âyetinin îzâhına da delildir: **اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ** (Nûr, 24/35) [*Allâh, yerin ve göklerin nûrudur*] Bilinir ki, ism-i zât, müsemmâ gibi, o ikisini (semâ ve arz) aydınlatır. Bundan maksad; tevessül ve istinâredir. Aydınlanmanın ufuklarda meydana gelmesinden, nefislerde meydana gelemesi evlâdır..... Bu, en yüce talep edilen, en uzak maksaddır. Nihâyetle alâkalı suâlin başa dönerek îzah edilmesi gibidir. Cevap veririz ki, başlangıç olan ve son olan Allâhu Teâlâ'dır. Diğer esmâ, O'ndan mütevelliddir. Ve O'na râcîdir. Zîrâ, ism-i ulûhiyyet O'nda mündemicedir. Konusunda îzah edildiği gibi... bundan ötürü bizim tarîkimizin tarîkat dâiresinin mührü olduğu ortaya çıktı. Çünkü, ezmânın deverânı, esmânın deverânındandır. Esmâ deverân eder ve ona tevessül edenleri, izinin gerektirdiği cihete döndürür. Ve ‘Feyyâz’, ‘Hakîm’, ‘Bâis’, ‘Âlîm’ olarak isimlendirilir” buyurmuş ve mevleviyândan bir grubun da “mevlevî” nisbesinin sebebi sorduğunda da; “Bizim rehberimiz A’zamullah’tır (Allâh’ın yüce adı) ve bizim yük hayvanımız tevekkül ve Allâh’a bağlılıktır ve bizim azığımız aşk ve muhabbetullâhdır ve bizim maksadımız mârifetullâhdır ve işte bu ifâdeyle biz evliyâlarız. İsmi yüce olan Allah, bu yol için Hazret-i Mevlânâ’yı mürşid ve önder tâyin edince işte bu yüzden Mevlevîliğe nispet ettik. Çünkü bu

¹⁴⁰⁸ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.,c. I*, s. 124-125

¹⁴⁰⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.,c. I*, s. 126-127

tarikat dâiresinde Allâh'tan ve Mevlevîlik'ten başkası, zikir, fikir, hareket ve sükûndan başka bir şey yoktur” cevâbını vermiştir.¹⁴¹⁰

II. Emir Âlim Çelebi, *تحملوا اخاشن المشاق و تاملوا باحسن الاخلاق والاخلاق من الخلق* [*Abanın kabalığına tahammül edin! En güzel ahlâkla süslenin. Güzel ahlâk Hâlık'dandır*]¹⁴¹¹ buyurarak da sûfîlerin kisvesi olan abanın insana verdiği rahatsızlığa tahammül ederek nefsi terbiye etmek gerektiğini belirtmektedir.

Çelebiler tasavvufdan da bahsetmişlerdir. Pîr Âdil Çelebi bir sohbetleri esnâsında; “Gerçek tarîkatin esaslarını ahlâk ve âdâb kitapları îzâh etmiştir. Buna göre tarikat kötülüklerden arınma; iyi hasletlerle nefsi bezeme yollarında davranış düzgünlüğü ve samîmî olmaya çalışmak; nefsi temizleme ve saflaştırma yollarında samîmî olmaya gayret etme diye târif edilir. Gerçek hakîkatin durumunu tasavvuf ilmi ele alır. Firâkî ve cem’î makâmlarda tahakkuk mûtedilliği; yakînî olmayan vücûdî meşhedlerde istişhâd mûtedilliği diye târif edilir. Gerçek mârifet; Feyzü’l-Akdes’in zeâmeti, en nâzik sırrın inâyeti ile târif ve tesbit olunmuştur. Bu sözlerle muhtelif toplulukların toplandığı Arafat’ta vakfe yapmak, adı geçenlere misâl olarak gösterilebilir. Ve fenâ ile bekâ mecrâlarının cem’ olduğu yerde ‘hayret’ diye ifâde edilir. Bütün bunların zulmü ise bu tanımların tersinde ortaya çıkar”¹⁴¹² buyurmuş ve “tasavvuf”, “tarikat”, “hakikat”, “mârifet” mefhumları hakkında kısaca mâlumât vermiştir.

Pîr Hüseyin Çelebi de, vefâtından evvel dervişâna verdiği bir vaazda, şu nasîhatte bulunmuş ve dervişâna *Mesnevî*’nin ve semâ’ın Mevlevîlik’teki ehemmiyetinden, husûsiyetlerinden bahsetmiştir:

“Kardeşlerim! Size *Mesnevî*’nin nüktelerini telakkî etmek ve onun mânevî odalarına dalmak gerektir. Bizim bu kitabımız, size Hak’tan bahseder, Hakk’ı konuşur. Ve semâmız da Hakk’a ulaştırır. Bu bir yoldur ve sizin için yol göstericidir. Bu zamanda gafletle, delil olarak başka şeylere râm olan, yönelen O’ndan gâfil olur. Çünkü, o, *Kur’ân*’ın özüdür ve irfânın sırrıdır. Nitekim, soyumun ve ceddimin varış noktası, bedenimdeki rûhun kaynağı olan “Bütün muhakkikler muvahhiddir” sözüyle buna işâret etti.”¹⁴¹³

Mevlânâ Dergâhı postnişînlerinden Veled Çelebi (ö. 1372 h./1953 m.) ise, memûriyete başladığında, mevlevî kisvesini çıkarıp, resmî elbiselerini giymiştir. Bu sebeple amcazâdeleri

¹⁴¹⁰ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 126

¹⁴¹¹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 128

¹⁴¹² Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 135

¹⁴¹³ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 178

tarafından tahkîr ve istihzâya mâruz kalması sonunda bu konudaki görüşlerini şöyle ifâde etmiştir: “Efendim her kavmin bir elbisesi var. Biz Mevlevîler’in giydiği elbise nedir? Tarîkat-ı aliyyemizin resmi elifî nemed, tennûre, destegül, hırka mıdır? Belki zamân-ı kadîmde aynen Konyalılar’ın umûmen giydikleri elbisedir... Ne biz Konyalı elbisesi giymekle çebebilikten çıkarız, ne de Azerbaycan ve Tebriz ciheti ahâlisi, el-yevm Mevlevî gibi külâh giymekle Mevlevî olurlar. Herkes, kendi kavminin elbisesiyle edâ-yı fâriza-i dîn eylemektedir...”¹⁴¹⁴

Karahisar çebebilerinden, Karahisar Mevlevîhânesi postnişini, Dîvânî Mehmed Çelebi’nin (ö. 936 h./1530 m.) torunu Şâh Mehmed Çelebi (ö. 1000 h./1591 m.), sohbet meclislerinden birinde, tarîkatta yol almanın müşkilâtından bahsederken bu zorlukların ihvânın yüzündeki sıkıntılı yansımalarını görünce; “Tarîkat iki adımdır: Terk adımı ve derk (ulaşma, bağlanma/idrâk etme) adımı. Hakîkat ise son duraktır. Ve unutmayın ki Hak sizinle berâberdir. Bu yolculukta üzerinize düşen yorgunluğa iltifât etmeyin. Sizi saran belâlardan üzüntüye düşmeyin!...” meâlinde nasîhatlerde bulunarak bu nasîhatlerini şu beyitlerle taçlandırmıştır:

*Zikr ü fikr-i mâ-sivâyı terk eden
Hâl u kâl u sırr-ı kârı derk eden*

*Hayret ile eyleyip tayy-i zamân
Kande olsa işini pür-berk eden*

*Kadr ü îd olup şeb ü rûzu tamâm
Ol durur def’-i telâş-ı merg eden*¹⁴¹⁵

Sultan Veled Medresesi müderrislerinden Selâhaddin Çelebi döneminde, Mevlevîliğe muâırız bâzı kimselerin ortaya attıkları “Mevlevîlik silsilesinde irşâd kesilmiştir. Başka tarîkatların irşâdına muhtaçtırlar” söylentilerine üzülen bir grup derviş, bu üzüntülerini bir kâğıda yazarak, sohbet esnâsında Selâhaddin Çelebi’ye iletmişler ve Selâhaddin Çelebi de “Mevlevî tarîkatının temeli tövbe-i nasûh, terk etme ve gönül fetihlerinin tecrîdine dayanır. Kur’ân’ın özü olan *Mesnevî*’nin kandili, ihlâs yükü, kanâat azığı, himmet Burak’ı, cezbenin önderi, hâlin müsebbibi bütün bu sebepler ve gereçler onun sâliklerinin öncüsüdür. Allâh’ın tevîk ve inâyeti onların yardımcısı ve muhâfızıdır. Fakr u fenânın iftihâr meydânının adamları mürebbi, mürşid, enbiyâ ve evliyâların ruhâniyeti Allâh’ın selâmı onların üzerine olsun. Hazret-i Mevlânâ’nın âyin ve erkânı ve Nakşibendî tarîkatının ileri gelenlerinin zikir ve duaları ve bu tâifenin büyük ve diğer kişileri azizdir ve özellikle diğer bütün isimleri kendinde toplayan ism-i A’zam bu azametli grubun ruhlarının sığınağıdır. Yüce âdetler ve edebler, müstahsenat ve mukarribât fırkanın bedenlerini hal’dir..

¹⁴¹⁴İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 41

¹⁴¹⁵Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 245; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 104; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 250

ve el-Melikü'l-Muîni'n-Nasîr olan Allâh'ın inâyetiyle bu doğru tarîkatın değersiz bir kölesi, cem' u fark denizlerini birleştiren bu tarîkatın sebat gösteren müridlerindendir ve velîlik dâiresinde açık seçik kerâmetlerin kaynağı, övünülen ilimlerin mahzeni, güzel ahlâkın mâdeni ve beğenilen durumların merkezi nefis ve nazarın bereketiyle eşi benzeri olmayan Hızır (a.s.)'dır ve öyle bir tarîkatta ve onun dostları arasında irşâdın maksadı azalacak öyleyse diğer tarikatların adı belirsiz kalacak ve Allâh'ın teyit edici eserleri günbegün 'mevlevî' kelimesini yüceltmek ve onun hâline değer vermek için sebepsiz bir ilgisi olacaktır. O habîs kelimenin câhil sözcüsü kıskançlık ve bencillik sebebiyle bu doğru tarîkatta doğru yolu bulmamıştır ve kendi irşâdının maksadı azaltmıştır ve mir'at-ı sâfide Mevlevî'nin zamirleri onun aksini gördü ve onun aslından gâfil oldu” ifâdeleriyle, dedikodular sebebiyle üzülen dervişleri tesellî etmiştir.¹⁴¹⁶

i) Semâ’:

“Semâ”, kelime mânâsı olarak “ışıtme”, “dinleme” demektir. Istilâhî olarak ise “semâ”; “dinlenen ilâhî yeyâ müziğin etkisiyle vecde gelerek dönmek” demektir.¹⁴¹⁷ Semâ’, asıl mânâsını mevlevî literatüründe bulur. Mevlevî tarîkinde “semâ”; “ritm ve musikî eşliğinde yapılan, sağdan solan, kalbin etrafında çark atıp dönerek icrâ edilen bir nev’î ibâdetir.”¹⁴¹⁸

Mahlûkâtın tabîatında bulunan “dönme” fiili, vâir olma sebeplerinin başında gelmektedir. Dolayısıyla mutasavvıflar, semâ’ı müdâfaa ederken, dünyânın, ayın, yıldızların, elektronların, atomların dönerken semâ’ ettiklerinden hareket ederler. İşte bu dönme, zaman içerisinde ritim ve mûsikî eşliğinde ulvî bir hüviyet kazanmıştır. Târîhi çok erken zamânlarla uzanan ve her zamân tartışma mevzûu olan semâ’,¹⁴¹⁹ Mevlevîlik’te, Sultan Veled zamân-ı meşîhatinden itibaren belli birtakım prensipler çerçevesinde şekillenmiş ve “mukâbele” hâlinde mevlevî tarîkinde yerini almıştır.

Semâ’ mukâbelesi belli prensipler ile teşekkül ederken, Hz. Mevlânâ’nın talebeleri ile birlikteyken tâkip ettiği usûl dikkate alınmıştır. Hz. Mevlânâ’nın ezan vaktinde Karatay Medresesi önünden geçerken içeriye girdiği; önce ezan okunduğu; daha sonra Hz. Mevlânâ’nın talebelerinin Hz. Mevlânâ’dan önce içeriye girdikleri; Hz. Mevlânâ’nın talebelerinden sonra medreseye girerek talebelerini selâmladığı; talebelerinin selâmı

¹⁴¹⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 206-207

¹⁴¹⁷ Cebecioğlu, “Semâ”

¹⁴¹⁸ Top, *a.g.e.*, s. 78

¹⁴¹⁹ Tasavvufî semâ’ ve mûsikî ile ilgili tartışmalar için bkz: Kuşeyrî, *Risâle – Kuşeyrî Risâlesi*, s. 514-530; Hucvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb - Hakikat Bilgisi*, (haz: Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982, 556-567; Tûsî, Ebû Nasr Serrâc, *el-Lûmâ’*, (haz: Hasan Kâmil Yılmaz), Altınoluk Yayınları, İstanbul, 1996, s. 261-290

almalarının akabinde namaz kıldıkları; namaz sonunda *Kur'ân-ı Kerîm* kırâat edildiği; daha sonra hadîs-i şerîf okunarak hakkında vaaz edildiği ve *Mesnevî*'den bir bölüm okunduğu; aşır okunarak bu bölümün nihâyetlendirildiği; daha sonra zikir halkası oluşturularak İsm-i Celâl zikrine başlandığı; bunun hitâmında yine aşır okunduğu ve duâ edildiği; daha sonra Hz. Peygamber'i medheden bir naat okunduğu ve bir kudüm darbesiyle ayağa kalkan Hz. Mevlânâ ve talebelerinin medresenin içerisinde üç defâ dolaştığı; üç fâsılalı ve her fâsılada selâm verilerek semâ etmeye başladıkları rivâyet edilmektedir. Bu merâsimde, sağdan sola doğru, bâtından zâhire doğru bir dönüş esas alındığı ve Sultanu'l-Ulemâ Muhammed Bahâeddin Veled'in Beytullâh'da tâkip ettiği usûlün uygulandığı rivâyet edilmektedir. Semâ' netîcesinde sükûnetle oturduktan sonra yine bir aşır kırâat edildiği ve duâ edildiği daha sonra selâmlaşılarak Hz. Mevlânâ'nın ve talebelerinin medreseden ayrıldıkları rivâyet edilmektedir.¹⁴²⁰

¹⁴²⁰ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 189-190; Sahîh Ahmed Dede'nin mevlevî mukâbelesinin temelini Hz. Mevlânâ'nın semâ'ından mülhem olduğunu iddiâ eden bu rivâyetini Abdülbâki Gölpınarlı kesinlikle reddetmektedir. Gölpınarlı'ya göre, Sahîh Ahmed Dede'nin bu rivâyeti tamâmen hayâl mahsûlüdür ve semâ'ı Hz. Mevlânâ'nın âdetiyle irtibatlandırmak maksadı taşımaktadır. Bununla birlikte, Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi zamânlarında kaleme alınan ve onların zamân-ı meşîhatlerinde icrâ ettikleri semânın Hz. Mevlânâ'nın semâ'ıyla aynı olduğunu ve herhangi bir prensiple mukayyed bulunmadığını nakleden eserlerin nakillerinin daha isâbetli bulunduğunu beyân etmektedir. Bununla birlikte, mevleviyân beyninde meşhur iki rivâyet mukâbelenin unsurlarının menşei Hz. Mevlânâ olduğunu ispatlar mâhiyettedir. Bunlardan birincisi Hz. Şârih olarak bilinen *Mesnevî* şârihi İsmâil Rusûhî Ankaravî'nin mevlevî âdâb ve erkânından bahsettiği eseri *Minhâcu'l-Fukarâ*'da geçmektedir: "Hz. Mevlânâ bir gün semâ edip devr ederler idi ve fukarâ dahi etrâfında her biri devrân kılarlardı. Pes ol hazret devri koyup, ileri gelip selâm verdi. Ba'dehû devre âgâz eyledi. Bir mikdâr devirden sonra yine selâm verdi. Ve yine devre başladı. Ba'dehû yine selâm verdi. Pes ba'de hatmi'd-devr ve's-semâ' ol hazrete suâl eylediler ki; 'Bugün şöyle bir amel kıldınız, sırrını bilmedik, i'lâm olursa sırr-ı mahzûr' dediler. Pes buyurdular ki; 'Devr eylerken Hz. Risâletpenâh'ın ashâb-ı pür-intibâhla ervâh-ı şerîfeleri temessül eyledi. Evvel ki selâm ona idi. Ba'dehû devr-i sâni Hz. Şeyh Attâr'ın ruhları temessül eyledi, selâm-ı sâni ona idi. Ba'dehû devr-i sâlis Hz. Şeyh Hakîm Senâî'nin ruhları temessül eyledi, selâm-ı sâlis ona idi' buyurdular."

İkinci rivâyet de Aşçı İbrâhim Dede'nin anlatımıyla bizlere ulaşır: "Cümlenin mâlûmu olduğu üzere dört defâ semâ olunur. Istilâh-ı mevleviyânda buna dört selâm tâbir ederler ki, her biri çâr-yâr-ı güzîn (r.a.) efendilerimiz hazerâtının birisine râci ve âiddir. Nitekim, Hz. Ebûbekir (r.a.) efendimiz hazretleri Cenâb-ı Kibriyâ aşk u muhabbetine kâffe-i emlâkini tasadduk edip, ancak setr-i avret olacak kadar bir abâya bürünüp huzûr-i Hz. Risâletpenâh (s.a.v.) efendimiz hazretlerine yüz sürmek için Mescid-i Saâdet'e teşrif buyurmuşlar idi. Orada iken, Hz. Cibril (a.s.) efendimiz taraf-ı ilâhiyyeden teşrif buyurup, Cenâb-ı Risâletpenâh efendimiz hazretlerine vahy olundu ki; 'Ebûbekir bizim rızâ-yı şerîfimiz için mâl u emlâkini fedâ ettiğinden, biz ondan râzı olduğumuzun tebşîriyle bizden selâm tebliğ buyurun. O da bizden râzı mıdır suâl edin!' hitâbını Cenâb-ı Risâletpenâh efendimiz hazretleri Ebûbekir efendimize Cenâb-ı Hakk'ın selâmıyla berâber tebliğ buyurduktan, o ân ve sâatte Hz. Ebûbekir efendimiz zuhûr eden tecelliyât-ı ilâhiyenin şevkinden kendisini zabt u rabta kâdir olamayıp ihtiyârsız Mescid-i Saâdet'te ve huzûr-ı Cenâb-ı Peygamberî'de kıyâm edip; 'Ene râdin! Ene râdin! Ene râdin!' diye semâ buyurmuşlardır." Esâsen, "semâ"ın sözlük anlamı olan "işitmek" ile münâsip bir mânâyı muhtevî bu menkıbe mevleviyân beyninde kabul görmüştür.

(Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlevî Âdâb ve Erkân*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 87-88; Ankaravî, İsmâil Rusûhî, *Minhâcu'l-Fukarâ*, (haz: Dr. Sâfi Arpaguş), Vefâ Yayınları, İstanbul, 2008, s. 136; Aşçı İbrâhim Dede,

Mukābele esnâsında, mutribân heyetinde bulunan mûsikî âletlerinin de, Şems-i Tebrizî'nin gaybûbetinin ardından Sultan Veled ile Şam'dan avdeti esnâsında Konya'da istikbâl eden heyetin kullandıkları âletler oldukları rivâyet edilmektedir. Bu âletler, ney, kudüm, def, zil, rebâbdır.¹⁴²¹ Yine mevlevî dervîşânının kisvesinin de, Şems-i Tebrizî'nin Konya'dan ayrılmasından sonra Hz. Mevlânâ'nın giymeyi âdet edindiği sikke, sikke üzerine sardığı duman rengi destâr¹⁴²² ve önü bütün siyah tennûreden¹⁴²³ mülhem olduğu da rivâyet edilmektedir.¹⁴²⁴

Hz. Mevlânâ müddet-i hayâtında semâ' ettiği gibi eserlerinde de semâdan bahsetmiştir. *Mesnevî*'nin IV. cildi, 744. beyitinde; “Binâenaleyh semâ' âşıkların gıdâsı oldu; zîrâ onda hayâl-i ictimâ' vardır” semâ' etmeye başlayan mürîdin, kalbinde hâsıl olan bütün farklı düşünceleri ortadan kaldırıp Hak ile berâber olduğunu ne kadar kuvvetli düşünürse, Allâhu Teâlâ ile olabilmek için o kadar istîdâd kazanacağı îzâh edilmektedir. Esâsen de Hz. Mevlânâ, Şems-i Tebrizî ile yeni tanıştığında, hiç semâ etmemiş bir müderris imiş. Şems-i Tebrizî ile tanıştıktan bir müddet sonra Şems-i Tebrizî Hz. Mevlânâ'ya; “Semâ'a gir ki, aradığın semâ'da ziyâde olacaktır. Semâ'ın halka haram oluşu, onların hevâ-yı nefs ile meşgûl olmalarından nâşîdir. Onlar semâ' edince, o mekruh ve mezmum hâl ziyâdeleşir ve hareketler lehv ve batar sebebiyledir. Şüphesiz semâ' böyle bir tâife üzerine haram olur” buyurmuştur. Hz. Mevlânâ Şems-i Tebrizî'nin bu tavsiyesi üzerine semâ' etmeye başlamış ve âhir ömürlerine kadar bu yol üzere devam etmişlerdir. Erken vakitlerde bulunduğu gibi, Hz. Mevlânâ zamânında da semâ' hakkında menfî düşünüp, onu inkâr edenler bulunmaktaymış. Bu tavırlar karşısında Hz. Mevlânâ *Mesnevî*'nin II. cildi, 674-676. beyitlerini inşâd etmiştir. “Akşama kadar dediler; tamâ'dan dopdolu olan deve sâhibine teşir etmedi. Kulak ve göz üstünde Hüdâ'nın mührü vardır; hicâblarda çok sûret ve çok sadâ vardır. O şeyi O ister, cemâlden ve kemâlden ve şîveden göze eriştirir” beyitleri, görme, iştime hâssaları üzerinde Allâhu Teâlâ'nın birçok perdeleri bulunduğunu anlatır. Ancak Allâhu Teâlâ dilerse bu perdeleri kaldırarak bu cemâl ve kemâli kişiye gösterir. Bu da ten kulağının, ten gözünün hâricinde bir görüş ve

Aşçı Dede'nin Hâtıraları, (haz: Mustafa Koç - Eyüp Tanrıverdi), Kitabevi, İstanbul, 2006, c. I, s. 308; Baykara, “Mevlevî Mukābelesi Nasıl Yapılırdı?”, s. 279)

¹⁴²¹ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 168-169

¹⁴²² Mevlevî tarîkinde, destâr yalnızca şeyh ve halifeler tarafından sarılabilir. Eğer şeyh, seyyidse yâni Hz. Peygamber soyundan geliyorsa, yeşil; değilse beyaz destâr sarar. Halife ve çelebiler ise duhânî yâni son derecen koyu, siyaha yakın mor renkte destâr sarar. (Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 25)

¹⁴²³ Mevlevî tarîkinde, siyah tennûre, “hizmet tennûresi” olarak isimlendirilir ve matbahda hizmet eden matbahçıları siyah tennûre ile hizmet ederler. (Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 54)

¹⁴²⁴ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 166

işitiştir. Zamân-ı Hz. Mevlânâ'da da, **خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَ عَلَى سَمْعِهِمْ وَ عَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ** (Bakara, 2/7) [*Allâh onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için (dünyâ ve âhirette) büyük bir azap vardır*] âyeti gereğince, can gözleri ve can kulakları mühürlü kimseler semâ'ı inkâr etmişlerdir.

H. Mevlânâ bir diğer beyitlerinde de; “Ey semâ’ adamı! Mideyi boş tut! Zîrâ kamış boş olduğu vakit nâle ve zâr eder” buyurarak, semâ’ esnâsında açlığın esas olduğunu bildirmektedir. Dolu bir mîdeyle kalkılan semâ’dan mânevî lezzetlerin hâsıl olmasını beklemek beyhûdedir. Hz. Mevlânâ bunu teyid etmek için, ney misâli vermektedir ki, ney olabilecek kamış, ancak içi boş olursa ney olabilir ve mükemmel sadâyı çıkarabilir.

Yine *Mesnevî*’nin III. cildi, 4708. beyitinde de; “Aşkın mutiribi vakt-i semâ’da bunu çalar, bendelik bağ ve efendilik başağrısıdır” buyurulmuş ve dünyâ hayâtında para, mal-mülk, evlâd, kadın bağlarıyla bağlanmanın kölelik olduğu; bunun gibi, rütbe, makam-mansıb, mal-mülk sâhibi olmanın da halkın mürâcaatgâhı olmak bâbindan baş ağrıtan ve tutsak eden bir durum olduğu belirtilmiştir. Bütün bunlarla birlikte, Hz. Mevlânâ *Fîhi mâ Fîh* eserinde, kendisini semâ’ esnâsında tâciz edip, rahatsız edenlere karşı herhangi bir kırgınlığı olmadığını şöyle ifâde etmektedir: “Benim bir huyum var, kimsenin benden incinmesini istemiyorum. Semâ’ ederken bâzı insanlar bana çarpıyor ve yârândan bâzısı, onların bu hareketine mâni oluyorlar. İşte bu benim hiç hoşuma gitmiyor ve yüz kere: ‘Benim yüzümden hiç kimseye bir şey demeyin’ dedim.”

Ancak her çeşit bağdan âzâde olarak semâ’a kalkanların hâli hakkında da Hz. Mevlânâ *Mesnevî*’nin I. cildi, 1372. beyitinde; “Cisimleri raks içinde ve cânlarını hiç sorma! Ve o kimse ki, cân ola, onlardan suâl etme!” aşk-ı ilâhî içinde raks edenlerin, cisimleriyle semâ’ eder göründüklerini, ancak onların cân gözüyle tattıkları lezzetleri târif etmenin mümkün olmadığını, onların, cismâniyetten çıkarak, ruhâniyet mertebesine terakkî ettiklerini ifâde etmektedir. Esâsen, Hz. Mevlânâ’ya göre, kişiyi îtidâlden çıkarıp semâ’a kaldıran da kişinin irâdesi değildir.¹⁴²⁵

Sultan Veled eserlerinde semâdan bahsederken, babası Hz. Mevlânâ gibi coşkulu bir üslûb kullanmamaktadır. Daha ziyâde semâ hakkında halktan gelen îtiraz ve suâllere cevap mâhiyetinde semâdan bahsetmektedir. Nitekim *Maârif*’de, Sultan Veled’e; “Dervişlerden

¹⁴²⁵ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 410, 516; c. III, s. 161, 189; c. VII, s. 223-224; Mevlânâ, *Fîhi mâ Fîh*, s. 70

bâzısının saz vesâire gibi haram olan semâ ile meşgûl olduklarını gördük, bunu dervişlik mezhebinde câiz görmek nasıl olur? Dervişe böyle bir işle meşgûl olmak yakışır mı?” diye sorulduğu Sultan Veled’in bu sorunun cevâbının uzun olduğunu söylediği nakledilmektedir. Sultan Veled, bu kişiye cevâben, her türlü ibâdetle Hakk’a yaklaştırmaya çalışmış, bu ibâdetlerden hâsıl olacak lezzeti içinde tartmaya çalışmış sâdık dervişânın, neyin sesini duyduğunda hissettikleri vecd hâlinin kendilerinin de dikkatini çektiği ve bu hâlin cevâzını suâl ettiklerinde aşk ve fakr müftülerinin bu hâli o dervişân için câiz gördüklerini söylediği nakledilmektedir. Çünkü bu vecd hâlindeki asıl amaç zevk u safâ değil, Hakk’a yaklaştırmaktır. Ancak bu vecd hâli dervişânda namaz, oruç gibi ibâdetle hâsıl oluyorsa bu defâ onlar için bu câiz değildir ve ibâdetle o hâli muhafaza etmeleri salık verilir.¹⁴²⁶ Sultan Veled’e göre semâ’a karşı olanlar, aslında semâ’ın ne olduğunu bilmeyenlerdir. Zîrâ, semâ’ raks değildir. Öyle bir hâldir ki, derviş o hâldeyken kendinden geçer, mahv olur. Bu noktada Sultan Veled dervişin semâ esnâsında yaşadığı hal ile nübüvvet arasında irtibat kurarak *فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ* (A’râf, 7/143) [Rabbi dağa tecellî ettiği zaman, onu parça parça etti ve Mûsâ kendinden geçmiş olarak yere düştü] âyeti ile bu semâ’ın târifini delillendirmiştir.¹⁴²⁷

Sultan Veled’den sonra, zaman içerisinde semâ’ belli bir sisteme oturmuş ve şekillenmiştir. Pîr Âdil Çelebi zamânına kadar belli bir gelenek çerçevesinde devam etmiş olan Mevlevîlik kuralları, o dönemde özellikle Anadolu’da bâzı tarîkatların (Halvetîlik, Kâdirîlik, Bektâşîlik), belli kurallar çerçevesinde intişâr etmesi karşısında, Mevlevîliğin çerçevesinin belirlenmesi ve korunması amacıyla kesinleştirilmiştir. Semâ’ya en son şeklini veren Pîr Âdil Çelebi’dir (865 h./1460 m.).¹⁴²⁸ Mevlevîlik, Pîr Âdil Çelebi zamân-ı meşîhatinden sonra kuruluş dönemini tamamlamış kabul edilmektedir. Bundan sonraki zamânda ise, tarîkatin yayılmasında Konya dışındaki çelebiler ve meşâyih etkili olmuştur.¹⁴²⁹

Abdülhalim Çelebi (ö. 1090 h./1680 m.) zamân-ı meşîhatinde, Vanî Mehmed Efendi’nin (ö. 1096 h./1685 m.) aracılığıyla 18 sene müddetince men’ edilen semâ’ için Abdülhalim Çelebi; Abdülhalim Çelebi, semânın yasaklandığı zamanda, dervişâna; “Sûret-i semâ’, mevrîd-i men’ oldu

¹⁴²⁶ Sultan Veled, *Maârif*, s. 18

¹⁴²⁷ Sultan Veled, *Maârif*, s. 280-281

¹⁴²⁸ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 134; Gölpinarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 383; Önder, *a.g.e.*, s. 183-184; Arpaguş, *Mevlevîlik’te Mânevî Eğitim*, s. 89, 93, 241; Çelebi, *Asaf Hâlet, Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s. 143

¹⁴²⁹ Gölpinarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 100

ise, semâ'-ı ma'nevîye dest-res-i men'-i mülûk muhâldir. Semâ'hâne-i sîne-i sâfiyede semâ'-ı kalbî ile safâ-yâb olmak gerektir” diye nasîhat etmiş ve وَتَرَى الْجِبَالَ تَخْسِبُهَا جَمْدَةٌ وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ (Neml, 27/88) [*Sen dağları donmuş gibi görürsün, oysa onlar bulutla gibi geçip yürürler*] âyeti gereğince amel etmelerini tavsiye etmiştir.¹⁴³⁰ Hz. Şârih İsmâil Ankaravî de *Minhâcu'l-Fukarâ* isimli mevlevî âdâb ve erkânını anlattığı eserinde bu âyetten yola çıkarak semâ'ı 3 kısıma ayırmıştır:

1) Semâ'-ı İlâhî: Her şey, fî nefsi'l-emr kelimetullâhdır. Zîrâ “kûn” emirinin eseridir. Kelimetullâh, gayr-i mütenâhiyedir. Kelimât-ı Hakk'ı sâmi' olan evliyânın dahi ol kelimât-ı gayr-i mütenâhiye kadar lâ-yetenâhî esmâ-i bâtinesi vardır. Kelimetullâhı istimâ' eylemez, illâ cemî'-i esmâ-i İlâhiyyenin esrârına vâkıf olan ârif. *Fütûhât-ı Mekkiyye*'de İbn Arabî: ‘Esmâ-i İlâhiyye’den her ismin bir lisânı ve her lisânın bir makâli vardır. Ve her makâl için bizden ona bir kulak vardır. Halbuki kâil ve sâmi'in hakîkatte zâtı birdir.’ Bu mertebede olanlar, halkla mükâleme kılsalar, Hak'la mükâleme kırlarlar. Ve halkdan bir söz istimâ' eyleseler onu Hak'dan istimâ' eylerler. Nitekim Şiblî, ‘Hıyarın onu bir akçe’ lafzını Hak'dan istimâ' edip dedi ki; ‘İlâhî, hıyarın onu bir akçeye olunca, şîrârın hâli nice olur?’

2) Semâ'-ı Rûhânî: Sem'-i rûhla her şeyin tesbîh-i Hak kıldığın gûş etmektir. Ve onun ma'nâsını zevk ile fehm etmektir. Zîrâ, bu vücûd inde ehli's-şuhûd rakk-ı menşûrdur. Ve âlem ve ehl-i âlem onda mestûrdur. Elsine-i halk, aklâm-ı Hak'dır. Aklâm-ı Hak'dan sudûr eden kelimât ve evsât ve hurûf her ne ise sem'-i rûhla meânisin iştirip ona göre iş etmektir. وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ (İsrâ, 17/44) [*O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz onların tesbihini anlamazsınız*] âyetinin sırrı semâ'-ı rûhâniyete erdikten sonra ma'lûm olur. Ve bu mertebede her şeyin tesbîhini gûş-ı hûşla istimâ' kılar.

3) Semâ'-ı Tabî'at/Semâ'-ı Sûrî: Semâ'-ı sûrî oldur ki, bir nice kimse bir yere cem' olup negamât-ı lezîze ve elhân-ı nefîse istimâ' etmeye derler. Nitekim, bizim tarîkimizde hey'et-i ma'rûfe üzere fukarânın nây ve def ve kudüm âvâzını dinledikleri gibi. Pes, bu mertebelere vâsıl olan kibârın semâ'-ı sûrîye ihtiyâcı kalmaz. Eğer semâ'-ı sûrîye hâzır olursa da ihtiyâcen değildir. Belki ya irşâden li't-tâlibîndir veyâ tevâzuan veyâ istiâren li-hâlihi. Hz. Cüneyd, kendi nihâyet-i hâllerinde raks ve hareketden kalmışlardır ve semâ'da otururlar imiş. Bir kimse birgün suâl eylemiş ki; ‘Yâ Şeyh! Neden arkadaşlarınızla beraber raks etmiyorsunuz?’ O, Cenâb-ı Hakk'ın şu âyeti ile cevâb verir: وَتَرَى الْجِبَالَ تَخْسِبُهَا جَمْدَةٌ وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ (Neml, 27/88) [*Sen dağları donmuş gibi görürsün, oysa onlar bulutla gibi geçip yürürler*]¹⁴³¹

IV. Muhammed Ârif Çelebi'nin (ö. 1159 h./1746 m.) “mâ-lâ-ya'nî”den müstağnî tavrı ve yaşayışının onun mâneviyâtına da etki ettiği ve mukâbele esnâsındaki huzûr ve safâsının; vecd hâline sonrakî sekînetinin sebebini soranlara; “Kalplere esen sabâ rüzgârı/gençlik, kalpleri

¹⁴³⁰ Mustafa Sâkîb Dede, a.g.e., c. I, s. 181

¹⁴³¹ Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukarâ*, s. 119-123

temizler ve coşturur. Bedenler; büyür, genişler, ağaçların meltem rüzgârında raksetmesi gibi. Kuru olanlara gelince; onlarda bir haz ve fayda yoktur. Ancak kesilmeye ve yakılmaya yararlar” buyurmuştur. Semâ’ merâsimlerindeki âşıkâne tavrını soranlara da; “Hâlin esintisi, şevk bulutlarını hareketlendirir. Kalbin gürültüsü ise onun gökgürültüsü; kalbin “âh”ları ise onun şimşekleridir. Gözyaşları, yağmurudur. Bu iç dünyânın hava durumudur. Dış dünyâda hiçbir şey yoktur ki, iç dünyâda onun aslı olmasın” buyurmuştur.¹⁴³²

Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi postnişîni Burhâneddin İlyas Çelebi’nin (ö. 797-798 h./1394-1395 m.) “semâ” ile ilgili görüşleri *Sefîne*’de şöyle bir vâkıa ile aktarılır: Burhâneddin İlyâs Çelebi’nin postnişînliği zamânında, henüz mevlevîliğe müntesib olmuş ve semâ çıkarmayı tâlim eden bir derviş bir rüyâ görür. Rüyâsında, tânesiz bir kap çorba görür. Ve rüyâsında çorbanın tânesiz oluşundan duyduğu üzüntü ve avcunun boşluğu ve kolunun sızısıyla muhtarib bir şekilde uyanır. Bu rüyâyı Burhâneddin İlyâs Çelebi’ye tâbir ettirmek için ziyâret ettiğinde, Burhâneddin İlyâs Çelebi; “Semâ’ esnâsında vücûda çektirilen acı ile nefsin ayıplamasından rûha gıdâ hâsıl olmaz. Ortaya çıkan şey ancak çer-çöp nev’inden önemsiz şeylerdir. Rüyânda hissettiğin acı bu sebeptendir. Mürîdin terbiyesinden murâd şudur ki; semâ’ esnâsındaki devir, aşk değirmeni ve meşkin gücüdür. Rûhun gıdâsı da gönlün inceltilmesi ve onun ayıplanmasıyla mümkündür. Aksi hâlde, fikrin ve zikrin zorlanmasıyla olacak semâ’ da bu tânesiz un çorbası gibidir. Ne bir şey kazandırır, ne bir faydası olur” buyurarak rüyâyı tâbir etmiş ve “İlimsiz olan her amel; kuşkusuz tatsızdır. Böylece, ilm-i semâ’ın okunması gerekir ki, senin amelin pür-zevk ve safâ üzere ve kedersiz, zahmetsiz olsun” buyurarak dervîşi tesellî etmiştir.¹⁴³³

3) Çelebileri Rencîde Edenlerin Düşâr Oldukları Sıkıntılar

Tasavvuf târihinde, büyüklerin gönüllerin kıranların, onların nasîhatlerine riâyet etmeyenlerin düştükleri sıkıntılı durumlar, kişilerin bu nasîhatlere uymamaları ile irtibatlandırılmıştır ve birçok kaynakta nakledilmektedir. Mevlevî kaynaklarına mürâcaat ederek de çelebilere, mevlevî büyüklerine karşı gelenlerin ve nasîhatlerine kulak asmayanların düşâr oldukları sıkıntılardan misâller vermek mümkündür. Esâsen de Osmanlı Devleti’nden ve onun öncesinde Selçuklu Devleti’nden her kim mevleviyâna muhabbet duyup yardım ettiyse ya da mevlevî sikkesi giyerek Mevlevîliğe müntesib olduysa, saltanatının başında nusret, ortasında refâha ulaştığı, sonunda ise hayır-duâ ile yâd edildiği; ancak her kim

¹⁴³² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 201-202

¹⁴³³ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 97

mevleviyâna muhâlefet ederse de, onların da mânevî nimetlerden hisseyâb olamadıkları ve isyânlara düşâr olarak saltanatlarına son verildiği rivâyet edilmektedir.¹⁴³⁴

Mevlevîler arasında özellikle Ulu Ârif Çelebi zamân-ı meşîhatinde, mevlevîler aleyhinde bulunanlar, kötülük düşünenler birçok kez çeşitli felâketlere mâruz kaldıkları rivâyet edilmektedir. Hattâ, Mevlevîler arasında yanlış yapanlar hakkında “Seni Ulu Ârif Çelebi’ye havâle ediyorum” sözü bir darb-ı mesel hâline gelmiştir ve hâlen kullanılmaktadır.¹⁴³⁵

Eflâkî ise, Şemseddin Âbid Çelebi ile bulundukları bir seyâhat esnâsında şahit olduğu bir vak’ayı şöyle nakletmektedir: Seyâhat ettikleri kişiler arasında bulunan Saîd isimli bir derviş seyâhat esnâsında Eflâkî’ye; “Eflâkî, hazır ol, senin de helvanı yiyeceğim. Ben Ârif’e bile karşı çıkmış bir kimseyim. Ârif’e mensûp olanlar da kim oluyor da bana karşı geliyor?” diyerek küstahlık etmiş, bunun üzerine Şemseddin Emir Âbid Çelebi; “Şimdi Ârif’e mensûp olanlardan biri de benim. Sana diyorum, senin ömründen üç gün kalmıştır, fazla değil. Senin helvanı Eflâkî pişirecek” buyurarak, derviş Saîd’i küstahlığı sebebiyle uyarmış. Şemseddin Emir Âbid Çelebi ve berâberindekiler Lâdik şehrine ulaştıklarında derviş Saîd hastalanarak üç gün sonunda vefat etmiş. Çelebi bunun üzerine son derece üzüler; “Bunun techîz ve tekfîni yapmalı, helvasını pişirmeli. Uzun zaman bize hizmet etmiştir, fakat terbiyesizliğinden bizim yumuşaklığımıza güvenerek bir latife yapmak istediye de, Allâh’ın gayreti harekete gelerek, bir kazâ okunun darbesini yedi. İnşallah îmânla gitmiştir” demiş ve “Hiç kimse velîlere yaptığı hizmetinin çokluğuna ve onların sohbetindeki yakınlığına güvenip övünmesin, edeb ve terbiye yolundan çıkmasın. Yoksa başını ve sırrını ele verir. Hakîkatin özü, şerîatin canı olan bu tarîkate gâfil yaşamanın, Allâh’ın emirlerinden habersiz olmanın, hevâ ve hevesi serbest bırakmanın büyük tehlikesi vardır. Bundan Yaradan’a sığınırız” buyurmuş ve derviş Saîd’in başına gelenleri Eflâkî’ye ve mevlevîlere karşı koyduğu tavra bağlamıştır.¹⁴³⁶

Yalnızca sıradan insanların değil, devlet adamları ve pâdişahların çeşitli sebeplerle uğradıkları sıkıntılar çelebileri rencîde etmeleriyle münâsebetlendirilmiştir. Nitekim, yine Şemseddin Âbid Çelebi, Anadolu Vâlisi tâyin edilen Timurtaş bin Çoban’ın elçiliğini kabul etmek mecbûriyetinde kaldığında, Konya’dan ayrılırken yaşadığı gönül kırıklığından ötürü;

¹⁴³⁴ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 37, 39

¹⁴³⁵ Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 231

¹⁴³⁶ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 381-382; Seyyid Fâzıl Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 110

“Biz dönüp gelinceye kadar bunlardan kimse kalmayacaktır” serzenişinde bulunmuş ve seyâhat dönüşünde Moğol temsilcilerinin Konya’yı terkederek Şam’a kaçtıklarını haber almıştır.¹⁴³⁷

Şemseddin Âbid Çelebi, Tebriz’de bulunduğu bir sırada, Moğol karargâhında vezir Hoca Şemseddin Emir Muhammed’le görüşmesi esnâsında, vezîre dervişlerin giderilmesi gereken bâzı ihtiyaçlarından bahsettiğinde vezir Çelebi’yi başından savmış ve böbürlenme göstermiştir. Buna çok canı sıkılan Çelebi, Moğollar’dan yüz çevirerek Anadolu’ya geri dönmüştür. Bu kalp kırıklığının ardından Çelebi memleketine döndüğünde o memleketin ileri gelenlerinin birbirlerine düştükleri ve devletin zevâl bulduğu rivâyet edilmektedir.¹⁴³⁸

Şemseddin Emir Âbid Çelebi’nin Ulu Ârif Çelebi gibi kayıtsız ve kalender bir kişiliği bulunduğunu nakleden kaynaklar, dış görünüşe önme vermediğini de belirtirler. Bıyıklarını uzun bırakan Çelebi, Konya Vâlisi olan Tâc-ı Kızıl’ın oğlu Zahîreddin’in kendisini uyararak; “Bu uzun bıyıklarını niçin kesmiyorsun, sen sipâhi şeyhi misin?” demesi üzerine; “Benim bıyıklarım uzundur, fakat senin de hırsından gözüne perde gelmiştir. Bu bıyığı kısaltmak kolaydır, ancak senin gözündeki hastalığın dermânı yoktur” buyurmuştur. Bu hâdisenin akabinde, üç gün sonra Zahîreddin’in ağzından aldığı bir ok yarasıyla öldüğü rivâyet edilmektedir.¹⁴³⁹

Ebûbekir Çelebi’nin zamân-ı meşîhatinde, pâdişah IV. Murâd ile aralarında cereyân eden hâdisede önemli rol oynayan, Hz. Mevlânâ’nın türbesine çizmeleriyle girmek isteyen ve kabrin açılması husûsunda pâdişahı teşvik eden Kadızâde Mehmed Efendi ise (ö. 1045 h./1635 m.) İstanbul’a avdetinin akabinde sar’a hastalığına tutulmuş ve doktorların şifâ bulamadığı bu hastalık için Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini Doğanî Ahmed Dede’den duâ etmesini istemiştir. Doğanî Ahmed Dede ise bu talebi reddetmiştir.¹⁴⁴⁰

Abdülhalim Çelebi’nin (ö. 1090 h./1680 m.) meşîhati esnâsında da, dönemin şeyhülislâmı Vâni Mehmed Efendi’nin¹⁴⁴¹ (ö. 1096 h./1685 m.) teklîf, teşvîk ve fetvâsıyla, pâdişah IV. Mehmed (ö. 1104 h./1693 m.) ve Sadrâzam Fâzıl Ahmed Paşa (ö. 1087 h./1676 m.) tarafından

¹⁴³⁷ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 370-371

¹⁴³⁸ Eflâkî, *Menâkıbu’l-Ârifîn*, c. II, s. 372

¹⁴³⁹ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 380; Seyyid Fâzıl Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 110

¹⁴⁴⁰ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 166-169; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 303, 307

¹⁴⁴¹ Şeyhülislâm Vâni Mehmed Efendi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Pazarbaşı, Erdoğan, *Vâni Mehmed Efendi ve Arâisü’l-Kur’ân*, Ankara, 1997; Pazarbaşı, Erdoğan, “Mehmed Efendi, Vâni”, *DİA*, c. XXVIII, 458-459

semâ' ve devran yasaklanmıştır.¹⁴⁴² *Sefîne*'de semâ'ın yasaklanmasında rol oynayan isimlerin, bu yasağa yardımları nedeniyle birçok felâketlere uğradıklarından bahsedilir.¹⁴⁴³ Semâ'ın yasaklanmasına fetvâ veren dönemin şeyhülislâmı Minkârîzâde'nin,¹⁴⁴⁴ semânın yasaklanmasına verilen fetvâyı imzâladığı tarafından felce mâruz kaldığı, üç gün içerisinde yatağa bağlandığı ve bu hastalığın 40 gün devam ettiği ve acılar içerisinde vefat ettiği; dönemin Sadrâzamı Fâzıl Ahmed Paşa'nın¹⁴⁴⁵ katıldığı seferlerde yenik düştüğü ve bu yenilgilerin ağırlığıyla hastalanarak öldüğü rivâyet edilir. Vâni Mehmed Efendi'nin semâ' yasaklandığı dönemde müderris, daha sonraki dönemde şeyhülislâm olan dâmâdı Müftü Feyzullâh Efendi'nin¹⁴⁴⁶ kötü tâlihinin sebebini de bu olay içerisinde bulunmasına bağlamışlardır. Ayrıca Mustafa Sâkib Dede, ilk dersini Vâni Mehmed Efendi'den alan ve daha sonra dâmâdı Müftü Feyzullah Efendi'nin de talebesi olan Sultan II. Mustafa'nın (ö. 1115 h./1703 m.) başarısızlığını, hal' edilmesini, yaşadığı rahatsızlıkları netîcesinde vefâtını Vâni Mehmed Efendi ve Feyzullah Efendi'nin talebesi olmasıyla irtibatlandırmıştır.¹⁴⁴⁷

Semâ'ın 1077 h./1667 m. târihinde yasaklanmasından 18 sene sonra, özellikle Kara Mustafa Paşa'nın Viyana Kuşatması'ndan yenilgiyle dönmesinin ve pâdişahın çok sevdiği hocası Vâni Mehmed Efendi'nin tâlihsiz âkıbetinin akabinde¹⁴⁴⁸, pâdişah IV. Mehmed, rüyâsında semâ' eden dervişleri görmüş, yüzlerini görmek murâd ettiğinde ise yüzyüze

¹⁴⁴² Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 313; Ali Enver, *a.g.e.* s. 151-152; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 336-337; *Târîhçe-i Aktâb*, s. 9

¹⁴⁴³ Sâkib Dede, semânın yasak olduğu zamanda, yasakçıların başlarına gelen tâlihsiz hâdiseleri ve yasağın kalmasını *أَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا* (Haşr, 59/2) [*Allâh'ın azâbı onlara hesaplamadıkları taraftan geldi*] âyeti ve *أَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا* (Saffât, 37/173) [*Ve elbette bizim mü'min askerlerimiz muhakkak gâlip geleceklerdir*] âyetiyle ifâdelendirmiştir. (Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 181)

¹⁴⁴⁴ Minkârîzâde Yahyâ Efendi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: İpşirli, Mehmet, "Minkârîzâde Yahyâ Efendi", *DİA*, c. XXX, s. 114-115

¹⁴⁴⁵ Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın hayâtı ve katıldığı seferler için bkz: Özcan, Abdülkadir, "Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa", *DİA*, c. XXVI, s. 260-262

¹⁴⁴⁶ Müftü Feyzullâh Efendi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Tayşi, Mehmet Serhan, "Feyzullah Efendi, Seyyid", *DİA*, c. XII, 527-528

¹⁴⁴⁷ *Sefîne*'de, Sultan II. Mustafa'nın hal' edilmesi *فَقَطَعَ دَابِرَ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ* (En'âm 6/45) [*Artık o zulmeden kavmin kökü kesilmişti. Hamd, âlemlerin Rabb'i olan Allâh'adır*] âyetiyle ifâdelendirilmiştir.

(Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s.179-180; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 335)

¹⁴⁴⁸ Kaynaklar, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yenilgiyle netîcelenen Viyana kuşatması için pâdişah IV. Mehmed'in taraftar olmadığını, ancak Kara Mustafa Paşa'nın, Vâni Mehmed Efendi vâsıtasıyla pâdişahı iknâ ettiği, ve Vâni Mehmed Efendi'nin halk içerisindeki vaazlarıyla halkı da iknâ etmeyi başardığını kaydetmektedirler. Seferin yenilgiyle netîcelenmesi, halkı galeyâna getirmiş, Vâni Mehmed Efendi'nin de bu hezîmetin müsebbibleri arasında sayılmasına sebep olmuştur. Pâdişah IV. Mehmed, halkı yatıştırmak için, yenilginin müsebbiblerinden sayılan, çok sevdiği hocası Vâni Mehmed Efendi'yi, daha önce birçok köyü kendisine temlik ettirdiği, Vâni Efendi'nin de imâret, mescid ve medrese inşâ ettirdiği Bursa-Kestel'e sürgüne göndermek mecbûriyetinde kalmıştır. (Pazarbaşı, Erdoğan, "Mehmed Efendi, Vâni", *DİA*, c. XXVIII, s. 459)

gelmeleri mümkün olmamıştır. Pâdişah bu duruma çok üzölmüş ve rüyâsını tâbir etmesini Belgrad Mevlevîhânesi Şeyhi Adnî Dede'den¹⁴⁴⁹ ricâ etmiştir. Adnî Dede rüyâyı “Ey Hidîv! Basît-i nasfet sâbikan men’-i mukâbele, lâhikan mâni’-i mukâbele olmuştur” diye tâbir ederek, pâdişahın semâzenlerin yüzlerini görememesini, semâyı yasaklamasına bağlamıştır. Bu tâbirden son derece etkilenen pâdişah, semâ ve devrânın serbest bırakılmasını emretmiş, ama yine dervîşân beynindeki kırgınlığı giderememiştir. Saltanatının son demlerinde yaşadığı sıkıntılar ve tahttan indirilişinin sebebinin semâ ve devrânı yasaklaması olduğı rivâyet edilmektedir.¹⁴⁵⁰

Mustafa Sâkıb Dede, başta Vânî Mehmed Efendi, şeyhülislam Minkârîzâde Yahyâ Efendi, Seyyid Feyzullâh Efendiler olmak üzere semâ’ ve devranın yasaklanmasında rol oynayanların ya da herhangi bir sebepten Allâh dostlarına, dervîşâna kin besleyenlerin uğradıkları zilleti, yaşadıkları fecî sonları, وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ (Fâtır, 35/43) [*Halbuki kişi kazdığı kuyuya önce kendisi düşer*] âyetiyle delillendirmektedir. Dervîşân ile uğraşan, onlara kin besleyen tâifelerin büyüklerinin, küçük gördükleri kimselerin ayakları altında kaldığını; bu tâifeler içindeki sıradan insanların ayaklarının tökezleyip, her yönden tekme yediklerini de belirtmiştir. Bununla birlikte, tarîkat büyükleri zâten kerâmetlerle nimetlendirilmişlerse de, tarîkatlerdeki en küçük muhibbin, ya da ehlullâha muhabbet besleyen kimselerin de Allâh katında muhterem addedildiğini kaydetmektedir.¹⁴⁵¹

II. Süleyman tahta geçtiğı zaman, II. Viyana Kuşatması’nın telâfisi için bir sefer düzenlenmiştir.¹⁴⁵² II. Bostân Çelebi de berâberindeki kalabalık bir dervîşân topluluğıyla Edirne’de kurulan karargâha vâsıl olduğunda; dervîşânın çok kalabalık olduğı ve bu

¹⁴⁴⁹ **Adnî Dede:** Siroz’lu bir âileden, ulemâdan bir zâtın oğlu olan Adnî Dede’nin asıl ismi Receb’dir. Siroz Mevlevîhânesi şeyhi Ramazan Dede’nin müridânından olup, kendisinden külâh giymiştir. Ramazan Dede’nin vefâtı akîbinde de, Siroz Mevlevîhânesi postnişini olmuştur. Daha sonra, yeniden inşa edilen Belgrad Mevlevîhânesi’ne nakl edilmiştir. 1100 h./1688 m. târihinde vefat etmiştir. *Nahl-i Tecellî* isminde, *Mesnevî-i Şerîf*’in bazı beyitlerini yine beyitler yardımıyla şerheden ve *Mesnevî*’deki bazı esrâr ve remizleri açıklayan bir eseri, müretteb bir *Dîvân*’ı ve Şîrâzî’nin bir kasîdesini şerh ettiğı bir eseri bulunmaktadır. Ali Enver, *Semâ’hâne-i Edeb*’de Adnî Dede’nin eserlerini tab’ etmeyi arzu ettiğini beyân etmektedir.

(Ali Enver, *a.g.e.*, s. 158-159; Adnî Dede hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 135-140)

¹⁴⁵⁰ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 180

¹⁴⁵¹ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 187

¹⁴⁵² Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 188

kalabalığın fitneye sebep olabileceğinden endişe edildiği ileri sürülerek¹⁴⁵³ Konya'ya avdet edip, Dergâh-ı Mevlânâ'da zafer için duâcı olmalarının her zâviyeden daha güvenli olduğu söylenmiştir. Bu sebeple gönlü kırılan ve derin bir hüzne kapılan Çelebi, Konya'ya avdet emiştir. Konya'ya avdetinde, zaman zaman yaşadığı sefer heyecânı ve avdete zorlanması hatırına gelse de kırgınlığı dâim olmamış ve “Bu kadirbilmez dostlar çok geçmeden düşmanların zulmüne müptelâ olurlar ve Hak ehlini def etmek için bâtili cezp ederler” buyurmuştur. II. Viyana Kuşatması'nda kaybedilen Nemçe, Niş, Vidin, Üsküp ve Köstendil¹⁴⁵⁴ civârının tekrar Osmanlı topraklarına dâhil olduğu seferde, Çelebi ve berâberindekilerin sefere katılamamalarına sebep olanların, düşman elinde katledilerek fecî bir sona mâruz kaldıkları rivâyet edilmektedir. Bu sefer esnâsında, Çelebi'nin, birgün kuşluk vaktinde, hânelerinden sefer libâsıyla çıkıp, kılıcını da çekerek bahçede bulunan bir ağaca dört kez vurduğu rivâyet edilir. Dervîşânınsa bu vak'ayı ve târihini bir kenara kaydettikleri, bir müddet sonra gelen zafer haberiyle aynı târihe denk geldiğinin görüldüğü rivâyet edilmektedir.¹⁴⁵⁵

Sultan II. Ahmed'in kısa süreli saltanatının özellikle son demlerinde yaşadığı sıkıntı ve yenilgilerin sebebi olarak da II. Bostân Çelebi'ye yaptığı haksız muâmele gösterilmektedir.¹⁴⁵⁶

Pâdişah II. Mustafa'nın da hocası olan ve “Vanî-i Sâni” olarak anılan Şeyhülislâm Seyyid Feyzullâh Efendi, II. Bostan Çelebi'nin zamân-ı meşîhatinde, önce devlet tarafından çelebilere tevcih edilmiş olan “Kudüs Pâyesi”nin ref edilmesine fetvâ vermiş; daha sonra da çelebilerin devam ettiği özel okullar mesâbesindeki Sultan Veled Medresesi ve Karatay Medresesi'nin, çelebiler yedinden alınarak, ulemâyaya verilmesine sebep olmuştur. Çelebilere âid medreselere başka müderrislerin tâyin edilmesiyle revâ görülen bu eziyetler fazla uzun ömürlü olmamış; *Sefîne*'ye göre, aldıkları bu kararlar ve uyguladıkları sebebiyle, pâdişah ve

¹⁴⁵³ Dervîş topluluğunun çok kalabalık olmasının yanı sıra, askerî eğitim görmemiş olmaları; bu eğitimsizliğin de bir kargaşaya sebep olabileceğinden de endişe edildiği dervîşlerin orduya ilhâkına müsâade edilmediği kanaatini taşımaktayız.

¹⁴⁵⁴ *Sefîne*'de, bu seferde geri alınan merkezleri bu şekilde sıralamıştır. Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa komutasındaki bu seferde ayrıca, Şehirköyü (Piot), Vidin, Pasarofça, Güvercinlik, Semendire ve en önemlisi Belgrad geri alınmış ve daha sonra Sava kıyısındaki Böğürdelen (Sabaç) Kalesi ile Tuna kıyısındaki Vidin, Fethülislâm, Hırsova kaleleri ve Tuna'aki adalar zaptedildi. (Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s.190; Özcan, Abdülkadir, “Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa”, *DİA*, c. XXVI, s. 260-261)

¹⁴⁵⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 189-190

¹⁴⁵⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 187-188

devlet adamları siyâsî ve askerî birçok sıkıntıya mâruz kalmışlardır. Netîcede, çelebilere bunları revâ görenler çeşitli şekillerde ortadan kalkmış; çelebiler medreselerine kavuşmuştur. II. Bostân Çelebi ise, her ne vakit bir fitne hareketiyle yüz yüze gelse; “Bizim devletimiz Allah vergisidir. Hâşâ ki, zulmün elindeki bir avuç diken ve çer-çöp yüzünden yok olsun!” buyurarak tesellî bulmuştur.¹⁴⁵⁷

Çelebilerin kendi aralarında da çeşitli vesîlelerle kırgınlıklar meydana gelmiştir. Bu kırgınlık ve huzursuzluklar da maddî-mânevî birçok netîce vermiştir. Nitekim, İbrâhim Paşa’nın Konya’yı işgâli esnâsında Mehmed Saîd Hemdem Çelebi’nin pâdişaha sığınmak için İstanbul’a gitmesini fırsat bilen İbrâhim Paşa, Mehmed Saîd Hemdem Çelebi’nin oğlu Celâleddin Çelebi’yi makam çelebisi ilan etmiştir. Ordunun çekilmesinin akabinde Konya’ya avdet eden Mehmed Saîd Hemdem Çelebi, oğlunu posttan indirerek vazîfesine devâm etmiştir. Ancak, İbrâhim Paşa emriyle posta geçen oğluna kırılan Mehmed Saîd Hemdem Çelebi’nin kırgınlığı sebebiyle oğlunun hayâtını mecnûn olarak tamamladığı rivâyet edilmektedir.¹⁴⁵⁸

Karahisar çelebilerinden Dîvânî Mehmed Çelebi Bursa seyâhati esnâsında, Bursa’da Gelincik olarak bilinen bir çarşıdan geçerlerken, bâzı esnâfın lâ-kayd tavırlarıyla karşılaşmışlar. Bu tutum, Mehmed Çelebi’nin dervîşânını hüznlendirmiş. Vaziyeti Mehmed Çelebi’ye arzettiklerinde, Mehmed Çelebi; *وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا* (Furkân, 25/63, 72) [*Ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında “Selâm” derler, (geçerler). (O kullar), boş sözlerle karşılaştıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler*] âyetleriyle karşılık vermiş. Esâsen de o çarşının esnâfından lâ-kayd tavır içerisinde Çelebi’yi karşılayanların bir müddet sonra, dil tutulması, felç, ağız çarpılması, ağız uyuşukluğu gibi çeşitle dertlere mübtelâ oldukları rivâyet edilir. Bu sıkıntıların edepsizce tavırlarının netîcesi olduğunu idrâk eden esnâf, bir müddet sonra çeşitli hediyelerle Mehmed Çelebi’nin huzûruna varıp yüz sürerek özür dilemişler ve Mehmed Çelebi de hatâlarını affetmiş. Mâruz kaldıkları sıkıntılardan kurtulan esnâf, sikke giyerek mevlevî dervîşânı arasına katılmışlar.¹⁴⁵⁹

¹⁴⁵⁷ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 189-190

¹⁴⁵⁸ Küçük, Sezâî, *a.g.e.*, s. 63

¹⁴⁵⁹ Bu vaziyet karşısında, Mehmed Çelebi’nin dervîşlerinden Dervîş Şeydâ’nın (ö. 936 h./1530 m.) şu kıt’ayı inşâd ettiği rivâyet edilmektedir;

Mehmed Çelebi'nin vefâtından sonra, türbesinden bâzı geceler ney ve kudüm sesleri geldiği işitilmekteymiş ve halktan meraklı bâzı kimseler aralarından birini seçerek izlemesi için türbeye göndermişler. Türbeye gelen bu şahıs, sandukalardan birini kendine siper edip, sandukada da bir delik açarak içeriği gözlemeye başlamış. İçeride, Mehmed Çelebi ve ecdâdından bâzı büyüklerin semâ ettiklerini görmüş. Merâkı daha da artan kişi, bununla yetinmeyip daha fazlasını da görmek isteyince, sandukadan bir parmak gelip gözüne isâbetle gözünü kör etmiş. Gözleri kör olan bu meraklı kişinin, birkaç gün içerisinde öldüğü rivâyet edilmektedir.¹⁴⁶⁰

Mehmed Çelebi'nin vefâtından sonra, Karahisar eşrâfından bir zât daha vefat ederek, hamûşâna defn edilmek arzu etmiş. Zâhiren herhangi bir sakınca görülmeyerek defn edilmesine müsâade edilmiş. Mevtânın defnedildiği gece, cesedin kabrin üzerine çıktığı ve kabirde herhangi bir kazılma emâresi görülmediği müşâhede edilmiş. Bu defa cesedin hamûşânın başka bir köşesine defnedilmesine karar verilmiş ve definden sonra, ertesi gün cesedin türbenin kapısına fırlatıldığına şâhid olunmuş. Bu meseledeki hikmeti anlayan ve Mehmed Çelebi'nin o zâtı kabir komşusu olarak kabul etmediğini idrâk eden Mehmed Çelebi'nin oğlu ve kendisinden sonra mevlevîhânenin postnişîni olan Hızır Şâh Çelebi, nâ-çâr, cesedin kabristana defnedilmesini tavsiye etmiş. Ancak, Hızır Şâh Çelebi'nin ve oğlu Şâh Muhammed Çelebi'nin bu elîm meselenin hüznüyle ve aynı âkıbete dûçâr olabilecekleri vehmiyle uzun müddet çilehânede inzivâyâ çekildikleri rivâyet edilmektedir.¹⁴⁶¹

Yine Mehmed Çelebi'nin vefâtından sonra tertip edilen bir mukâbele esnâsında bir kendini bilmez, mutribânın Sultan Veled'e âid olan¹⁴⁶² ve niyaz mukâbelesinde¹⁴⁶³ okunan;

*Eyleyin âyîne-i münkesire sû-i nazar
Çeşm-i zahmiyle yine kendin eder zîr u zeber
İnkisârıdır onun cevşen-i tîr-i enzâr
Gam değil olsa şikeste-dil erbâb-ı nazar*

(Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 44)

¹⁴⁶⁰ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 52

¹⁴⁶¹ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 53

¹⁴⁶² *Sefîne*'de, bu beyitin Bahâeddin Veled'e âid olduğunu kaydetmektedir. Burada "Bahâeddin Veled"le Mevlânâ'nın babası, Sultan Veled'in dedesi Muhammed Bahâeddin Veled'i mi, yoksa Sultan Veled'i mi kastettiği hakkında kesin bir bilgiye rastlayamadık. Ancak bu konuda rivâyetler muhtelif. Nitekim, Abdûlbâki Gölpınarlı, bu beyitin Sultan Veled'e atfedildiğini, ancak bu beyitin Divâne Mehmed Çelebi'ye ya da Nev'î'ye âid olabileceğini iddiâ etmektedir. Ancak, şiirin *Divân-ı Türki-i Sultan Veled*'de bulunduğunu da kaydetmektedir. Hâfız Hüseyin Top ise, bu şiirin Ahmed Eflâkî'ye âid olduğunu ve nazmen tercüme edildiğini

*Ayağının tozunu sürme çeken gözüne
Nesne görür gözü kim vâlih u hayrân olur*

beyitini alay etmek maksadıyla;

Ayağına görür görse bu mel'abeden gayrî

şeklinde okumuş; ve derhâl iki gözüne de perde inmiş. Günlerce sıkıntı çeken bu kimse, en sonunda çâreyi yine mevlevîhânedede aramış. Yaptığı edebsizlikten tevbe ve istiğfâr ederek, Hızır Şâh Çelebi'nin ellerine sarılmış. Bu esnâda hatâsını itirâf ettiği şu beyiti de inşâd etmiştir:

belirtmektedir. (Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 471-472; Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 112; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 127)

¹⁴⁶³ **Niyâz Mukâbelesi:** Bâzı zamânlarda, şeyh, yâhud canlardan, muhiblerden ya da mukâbeleye gelmiş âdâb ve erkânı bilen biri zevke gelip, mukâbelenin biraz uzamasını talep ederse, bu niyâzını, “nezr-i Mevlânâ” sayısınca (9, 18 sayısı ve bunların katları) para yollayarak mutribâna iletir. Bu cemîle, dergâha âiddir. Ya dergâha sarfedilir, yâhut da dervîşlere eşit olarak taksîm edilir. Bu niyâz, dördüncü selâm bitmeden mutribâ iletilir. Kudümzenbaşının kudümünün üzerine, niyâzla görüşülerek bırakılır. Niyâz gelince, dördüncü selâmda son peşrev çalınmaz; neyzenbaşı kısa bir segâh taksimi yapar ve “niyâz mukâbelesi” başlar. Hz. Mevlânâ'nın;

ای عاشقان ای عاشقان من خاکیا گوهر کنم
ای مطربان ای مطربان دف شما پر زر کنم

[*Ey âşıklar, ey âşıklar! Ben toprağı mücevher, inci hâline getiririm. Ey çalgıcılar, ey çalgıcılar! Deflerinizi altınla doldururum*] beyitini muhtevî Hüseyinî âyin okununca, şeyh, mutribâ bir “niyâz” gönderir. Bu niyâz, kudümzenbaşının kudümünün üzerine konur. Kudümzen, gönderileni görüşerek alır ve sağ yanına kor ve niyâz mukâbelesi başlar. Niyâz mukâbelesinde “niyâz âyini” denen âyin okunur. Güftesi iki parçadan müteşekkildir:

1. kısım:

*Şem'-i ruhuna cismimi pervâne düşürdüm
Evrâk-ı dili âteş-i sûzâna düşürdüm
Bir katre iken kendimi ummâna düşürdüm
Hayfâ ki, yolumu vâdî-i hicrâna düşürdüm
Tahrîr edemem derd-i derûnum elemim var
Mevlâ'yı seversen beni söyletme gamum var*

2. kısım:

*Dinle sözümü sana direm özge edâdır
Dervîş olana lâzım olan, aşk-ı Hüdâ'dır
Âşkın nesi vâri ise ma'şûka fedâdır
Semâ safâ, câna şifâ, rûha gıdâdır*

*Ey sofî bizim sohbetimiz câna safâdır
Bir cur'amızı nûş idegör derde devâdır
Hak ile ezel ettiğimizi ahde vefâdır
Semâ safâ, câna şifâ, rûha gıdâdır*

*Aşk ile gelin tâlib-i cûyende olalım
Sıdk ile safâlar sürelim zinde olalım
Hazret-i Mevlânâ'ya gelin bende olalım
Semâ safâ, câna şifâ, rûha gıdâdır*

(Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 109-112; Top, *a.g.e.*, s. 125-127)

*Der-gâhının tozunu hor gören bî-basar
Bencileyin kör olup suhre-i şeytân olur*

Hızır Şâh Çelebi bir mikdâr murâkabede bulunduktan sonra, “Sözlere ilâc, dîde yine ol âşıkânın hâk-i pâ-yı tûtiyâ pâyeleridir” buyurarak, türbenin toprağından bir mikdâr alarak, gözlerine perde inen şahsın gözlerine sürme gibi çekmiş. Gözleri açılan şahıs, yaptığı edepsizlikten çok pişmân olup, mevlevîhânenin bendeleri arasına katılmış.¹⁴⁶⁴

Buna benzer bir hâdise son dönemde de cereyân etmiştir:

*Her ki bugün Veled’e inânuben yüz süre
Yoksul ise, bâ-y olur; bâ-y ise, Sultan olur*

beyitin son satırını “Bây ise, Sultan olur; tilkiyse arslan olur” şeklinde okumak husûsunda çok ısrârcı olan mutribân heyetinden bir kimsenin “Tilki mi, arslan mı? Bâ-y mı, Sultan mı?” münâkaşası esnâsında düşerek ayağını kırdığı ve bir daha mutribânda yer alamadığı nakletmektedir.¹⁴⁶⁵

Karahisar çelebilerinden, Karahisar Mevlevîhânesi postnişîni Şâh Mehmed Çelebi de kendisine emânet edilen Evkâf-ı Celâliyye husûsunda son derece hassas davranmış; vakıf mallarından kendisini mes’ul addetmiştir. Vakıf mallarında haksızlık yapan kimsenin devlet büyüğü de olsa itâati haketmediğini vurgulayan Şâh Mehmed Çelebi’nin bu tutumundan ötürü Evkâf-ı Celâliye husûsunda en ufak bir hatâ ve haksızlık yapanların Şâh Mehmed Çelebi’nin gazâbıyla cezâlandırılacakları inancı yerleşmiştir.¹⁴⁶⁶

Şâh Mehmed Çelebi’nin kızı Destinâ Hanım da müddet-i hayâtında dergâh işlerinde son derece titiz davranmıştır. Dönemin Karahisar vâlisi ise, çeşitli imtiyazlar sâhip Karahisar çelebilerine tanınan birtakım imtiyâzların hilâfına, çelebileri bâzı mes’ûliyyete tâbi tutmak istemiştir. Bu sebepten Karahisar çelebilerine akla gelmeyen işkenceler uygulamıştır. Ancak bu eziyetin netîcesinde vâli büyük bir hastalığa mübtelâ olmuş; bu derdinden de ancak mahpuslar hâpishânelerden kurtarıldıktan sonra kurtulabilmiştir.¹⁴⁶⁷

¹⁴⁶⁴ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 54

¹⁴⁶⁵ Top, *a.g.e.*, s. 127, dpnt: 1

¹⁴⁶⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 243-244

¹⁴⁶⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 252-253

Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi şeyhi Celâleddin Ergün Çelebi'nin sandukası üzerinde, kendisine Şems Zâviyesi ziyâreti esnâsında hediye edilen ve vefâtının akabinde âlem-i gayba çekilen, ayrıca baş ağrısından muzdarib olanların şifâ buldukları bir külah bulunmaktadır. Ancak bu külahın şifâ bulmak maksadıyla değil de, merak netîcesinde kullanılmasının, kullanan kişinin aklını yitirmesine sebep olduğu da rivâyet edilmektedir.¹⁴⁶⁸

Celâleddin Ergün Çelebi'nin zamân-ı meşîhatinde, kendisinin ilimle iştigâl etmesi dedikodu malzemesi olmuş ve Celâleddin Ergün Çelebi bu dedikodulardan âlem-i mânâda haberdâr olmuş. Dedi-koduyu çıkaranlar avlanmaya düşkün kimselermiş. Mevlevîhâne civârında avlanmaya niyetlendiklerinde ise olağanüstü hâdiselerle karşılaşarak, büyük bir mânevî mahkemenin kurulduğunu görmüşler ve avladıkları hayvanlar karşılığında cezâlandırılmışlar. Bu hâdise de Celâleddin Ergün Çelebi sâdece mevlevîhâne bulunan dervîşandan değil, mevlevîhâne civârındaki bütün canlılardan mes'ûl olduğunu gösterir mâhiyettir.¹⁴⁶⁹

Ayrıca, Kütahya'da Mevlevîliğin aleyhinde bulunup, Çelebi'nin hizmetlerine mâni olmak isteyip, hakkında dedikodu edenlerin ise, soylarının kesilerek ızdıraplı hastalıklara dûçar olup, bunun netîcesinde de her birinin fecî şekilde can verdikleri rivâyet edilmektedir.¹⁴⁷⁰

Bu durum, Celâleddin Ergün Çelebi'nin vefâtından sonra uzun zamân devam etmiştir. *Sefîne*'de rivâyet edildiğine göre, halk büyük muhabbet beslediği Celâleddin Ergün Çelebi'nin türbesinin yanından hürmetle, duâlar okuyarak geçmekteymiş. Ancak halkın bu teveccühü Kütahya'da bâzı çevreleri ve idârî erkânı rahatsız etmiş. Halkın bu tavrını, onların câhilliğine haml etmişler ve kendileri, onların tam aksi olarak büyük gurur ve çalımla türbenin yanından geçip gitmeye başlamışlar. Çok kısa bir zamân sonra ise, bu küstah tavırlarının karşılığı olarak her birinin vazîfelerinden azledildikleri haberleri gelmeye başlamış. Şehrin idârecilerinin başlarına gelenler, herkes için büyük bir ders olmuş. Mustafa Sâkîb Dede, kendi zamân-ı meşîhatinde dahi, Kütahya halkının Celâleddin Ergün Çelebi'nin türbesinin Kütahya'da bulunmasını bir nimet addederek, türbe civârında duâ ederek dolaştıklarını ve edeble

¹⁴⁶⁸ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 61-62

¹⁴⁶⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 65-66

¹⁴⁷⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 84-85, 93-94

yanından geçtiklerini nakletmektedir. Bu meyânda başka bir misâl daha nakledilmektedir: 1077 h./1667 m. târihinde yasaklanan semâ'nın, 1095 h./1685 m. târihinde serbest bırakılmasıyla Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi'nde mesûd bir kalabalık toplanmıştır. Bu vaziyete şâhid olan, Kütahya halkından İbrâhim Kürdî isminde bir müderris talebeleriyle oradan geçerken; “Eğer emr-i siyâset yedimde olaydı, kadem-nihâde-i bâb-ı semâ'hâne olanların, şikest-i pâlarına hükm eder idim” demiş. Böyle söylemesinin üzerinden çok geçmeden, müderrisi, Kütahya hâricinde bir gezinti esnâsında, binmiş olduğu at, sert bir tekme ile üzerinden atmış ve fecî bir şekilde yere düşen müderrisin ayağı kırılarak total kalmış. Bunun üzerine yaptığıнын farkına varan müderris; “Emr-i siyâset-i ma'neviyye onlarda imiş ki, bizler mazhar olduk” hatâsını itirâf etmiş. Bir daha da Hak dostları hakkında sû-i zanda bulunmadığı rivâyet edilmektedir.¹⁴⁷¹

Aynı şekilde Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi postnişini Alâeddin Çelebi ve Muzafferüddin Çelebiler'in kabirlerinin de vefâtlarının akabinde hakârete uğramıştır. Ancak hakârette bulunanlar türlü dert ve belâlara düçâr olmuşlarken, hürmette kusur etmeyenlerin ise sıkıntılarının kurtuldukları bilinmektedir. Hattâ, Kütahya eşrâfından bir zâtın oğlu da kabirlere hakârette bulunarak sandukalara değnekle vurmuş, ancak bu hareketi esnâsında sar'a illetine tutulmuş ve acılar içerisinde vefât etmiştir.¹⁴⁷²

Mustafa Sâkîb Dede, Muzafferüddin Çelebi ve Alâeddin Çelebi ile aynı mahalde bulunan Müeyyed Çelebi'nin kabrinde şâhit olduğu bir olay aktarmaktadır: Mustafa Sâkîb Dede'nin zamân-ı meşîhatinde büyük-küçük herkesin ziyâretgâhı olan bu mübârek kabirler arasında, cüretkâr bir genç bir fâhişeye nefsinin tatmin ediyorken fâhişe kaskatı bir hâlde kalır ve bu durum genci çok pişman eder ve korkutur. O korku ve pişmanlık içerisinde mevlîvîhâneye ve Mustafa Sâkîb Dede'ye sığınarak tevbe eden genç için Mustafa Sâkîb Dede murâkabe eylediğinde âlem-i mânâda Celâleddin Ergün Çelebi'nin “O genç ölmedi, belki şuuru gitti” buyurduğuna şâhit olmuş ve gencin yanına geri döndüğünde de onu tevbe eder ve fâhişe kadının iyileşmesi için adaklar adar vaziyette bulmuş. Müeyyed Çelebi'nin kabri yanına

¹⁴⁷¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s.94

¹⁴⁷² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 108, 111

vardılarında da fâhişe olan kadının canlanmış olduğuna şâhit olunca, adaklarını yerine getirip, tevbelerini tutmuş; hattâ hacca giderek geriye kalan ömürlerini ibâdet üzere geçirmişler.¹⁴⁷³

Antalya Mevlevîhânesi'nin ihyâsı maksadıyla I. Bostan Çelebi tarafından vazîfelendirilen Zincirşiken Muhammed Çelebi'nin dervişleriyle birlikte Antalya'ya gelişinin şehirdeki bâzı serseri takımını rahatsız etmesi neticesinde, bu kişilerin toplanarak mevlevîhâneye saldırmaya hazırlanması esnâsında, saldırıya geçenlerin mevlevîhânenin etrâfının aşılmaz, yüksek burçlar ve hisarlarla çevrili olduğunu görmeleri tâîfedekileri hayrete düşürmüştür. Gördükleri karşısında yine de kararlarından vazgeçmeyen serserilerin, başkanlarının önderliğinde plânlarında ısrarcı olmalarıyla, serseri çetesinin başkanına kesintisiz bir sara nöbeti gelmiş ve bu nöbet sonucunda vefat etmiştir. Bu en son vak'a bâzılarına tesir edip, teskin olmalarına yardımcı olmuştur. Ancak mukâbele gecelerine, *Mesnevî* sohbetlerine bîgâne kalmalarıyla, serseri gürûhuna bir tâun illeti musallat olduğu; bâzıları mevlevîdervişânın nefesleri ve hayır-duâları sâyesinde şifâyâb olabildiği ve mukâbele gecelerine, *Mesnevî* sohbetlerine dâhil oldukları rivâyet edilir.¹⁴⁷⁴

Muhammed Çelebi, Antalya Mevlevîhânesi'ne postnişîn tâyin edildiği ilk zamanlarda, halktan bağınaz kimseler Muhammed Çelebi'yi bıyıklarının uzunluğu ve tavırları sebebiyle ta'n etmişlerdir. Ancak *Sefîne*'de bu kimselerin daha sonra Muhammed Çelebi'nin velâyetine şâhit olduklarını ve pişmanlıklarını arzettiklerini de rivâyet etmektedir. Bağınazlıklarında ısrâr eden, aralarında Teke beldesinin paşasının da bulunduğu bir grubunsa, birçok musîbete mâruz kaldığı; hattâ Paşa'nın bir mide rahatsızlığından muzdarip olarak ölüm döşeğine düştüğü anlatılmaktadır. Pişmanlığını beyân etmesiyle, Muhammed Çelebi'nin himmetiyle şifâ bularak, Hz. Mevlânâ Dergâhı'nın bendesi olan Paşa, Antalya'da Muhammed Çelebi hakkında bağınazca düşünenler için emsâl teşkil etmiştir.¹⁴⁷⁵

Sefîne müellifi Mustafa Sâkîb Dede'nin postnişîni bulunduğu Kütahya Mevlevîhânesi'nin bulunduğu Kütahya'nın da Mustafa Sâkîb Dede'nin himmetiyle muhâfaza edildiği bilinmektedir. Nitekim, Kütahya'ya ne zaman halkın şikâyet ettiği, zorba bir vâli tâyin edilse Mustafa Sâkîb Dede'nin himmetiyle azledilmiştir. Kütahya'ya vâli tâyin edilen

¹⁴⁷³ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 112

¹⁴⁷⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 226

¹⁴⁷⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 227-228

Damgacı Ali Paşa ve Türk Ahmed Paşa'nın Mustafa Sâkib Dede'nin himmetiyle Kütahya'dan uzaklaştırıldığını Mustafa Sâkib Dede'nin oğlu Ahmed Hâlis Dede eserinde nakletmektedir.¹⁴⁷⁶

B) ÇELEBİLERİN İCTİMÂÎ VE SİYÂSÎ ŞAHSİYETLERİ

1) Çelebi-İktidâr (Pâdişah/Hükümdâr/Bey) Münâsebetleri

a) Makam Çelebileri:

Mevlevîlik, birçok devletin zamân-ı saltanatında mevcut olmuş, çok eski, oldukça nüfûzlu bir tarîkattır. Sultan Veled'in zamân-ı meşihatinden îtibâren, mevlevîler birçok devlet adamıyla, çeşitli vesîlelerle münâsebette bulunmuşlardır. Bu nüfûzun, mânevî otoritenin idrâkinde olan devlet adamları ise çelebi efendilerle, mevlevî şeyhleriyle ve mevlevî dervîşleriyle münâsebetlerinde bir hayli hassas davranmışlardır. Mânevî nüfûza sâhip bu kimseleri incitmemeye, nasîhatlerinden çıkmamaya gayret sarfetmişlerdir. Bütün bunlarla birlikte, bu kimselerin nüfûzlarını idrâk edemeyen kişiler de karşılarına çıkmıştır. Birçoğunun başına gelen tâlihsiz hâdiseler, dünyâ saltanatlarını kaybetmeleri, bu münâsebetlerle irtibâtlandırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin ilk pâdişâhı olan Osman Gâzi (ö. 726 h./1325 m.), 703 h./1303 m. târihinde, Osmanlı Devleti'nin temelleri henüz atılıyorken Sultan Veled'i ziyâret etmiş, birçok hediyeler sunmuş ve Sultan Veled'in duâlarına mazhar olmuştur.¹⁴⁷⁷ Bu ziyâret esnâsında, Sultan Veled'in Osman Gâzi'ye kılıç kuşattığı ve bu merâsimle Sultan Veled'in, dünyâ saltanatını terk ederek Osman Gâzi'ye devrettiği rivâyet edilmektedir. Aynı zamanda bu ziyâret esnâsında Sultan Veled Osman Gâzi için sikke tekbirlemiştir. Daha sonra bu âdet-i hasene her yeni tahta geçen pâdişah tarafından tekrarlanmıştır. Hattâ, pâdişahların kazandıkları zaferler bu âdet-i haseneyi yerine getirip getirmemeleriyle irtibatlandırılmış; Fâtih Sultan Mehmed'in **لَتَفْتَحَنَّ بِلَدَةَ طَيِّبَةَ** [Güzel belde elbet fethedilecektir]¹⁴⁷⁸ sırrına mazhar olması

¹⁴⁷⁶ Ahmed Hâlis Dede, *a.g.e.*, vr. 119-b

¹⁴⁷⁷ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 208

¹⁴⁷⁸ Ahmed bin Hanbel, IV, 335; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, I, 81; *et-Târihu's-Sağîr*, I, 341; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, II, 24

Pîr Âdil Çelebi'ye (ö. 865 h./1640 h.) olan muhabbetiyle ve Çelebi'nin duâsına mazhar olmasıyla irtibatlandırılmıştır.¹⁴⁷⁹

Ancak, Osmanlılar'da kılıç kuşandığı kaynaklarda belirtilen ilk padişah Yıldırım Bâyezid'dir (ö. 805 h./1403 m.). 1396 Niğbolu Zaferi münâsebetiyle Kâhire'deki Abbâsî Halîfesi Mûtevekkî'l-Alallâh (ö. 808 h./1406 m.) Yıldırım Bâyezid'e "Sultânü'r-Rûm" ünvanını tevcih ederken bir de kılıç göndermiştir. Yıldırım Bâyezid ise bu kılıcı devrin büyük mutasavvıflarından dâmâdı Emîr Sultan (ö. 833 h./1429 m.) eliyle kuşanmıştır. Hükümdârlık işareti olarak ilk kılıç kuşanma merâsimi ise 1421'de II. Murâd'ın cülûsundan sonra yine Emîr Sultan eliyle Bursa'da yapılmıştır. Türkler'de büyük önem taşıyan "kılıç kuşanma" merâsimi, özellikle Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesi ve hilâfetin Osmanlılar'a geçmesinin akabinde dînî ve millî vasıfları bünyesinde birleştirmiştir. Önceki dönemlerde kılıcı yeni pâdişaha en yaşlı gâzi kuşatırken, bu târihten sonra ya nakîbü'l-eşrâf ya da şeyhülislâm kuşatmıştır. Mevlevîlik târihinde efsâne olan, yeni pâdişaha Çelebi Efendi'nin "kılıç kuşatması" ise târihlerde yerini bulamamaktadır. Zîrâ Gölpınarlı, eserinde târihlerde her pâdişahın kılıç kuşanması merâsimiyle ilgili müstakil bir fasıl bulunduğunu ve bu fasıllarda, Sultan Reşâd-Abdülhalim Çelebi'ye gelene kadar çelebi efendilere değinilmediğini târihlere dayanarak aktarmaktadır.¹⁴⁸⁰

Çelebilerin yalnızca Osmanlı Devleti ile değil, Osmanlı Devleti'nin hükümrânlığı öncesinde Anadolu'da, İran'da hüküm süren bâzı devletlerin ve beyliklerin hükümdârlarıyla da münâsebetleri bulunmuştur.

Meselâ, Şemseddin Âbid Çelebi (ö. 737 h./1338 m.), Tebriz'e yaptığı bir seyâhat esnâsında, Moğol vezirlerinden birine dervişânın bâzı ihtiyâcı bulunduğunu iletmış ve vezirin başından savması ve böbürlenmesi sebebiyle Anadolu'ya geri dönmüştür. Moğol hükümdârı Ebû Saîd Bahadır Han (ö. 736 h./1335 m.) bu Şemseddin Âbid Çelebi'nin yaşadığı bu kırgınlığı haber aldığı anda ise Çelebi'nin gönlünü almak için Çelebi'ye hediyeler göndermiştir.¹⁴⁸¹

¹⁴⁷⁹ Mustafa Sâkîb Dede, a.g.e., c. I, s. 143

¹⁴⁸⁰ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 275-278; Özcan, Abdülkadir, "Kılıç Alayı", *DİA*, c. XXV, s. 408-410

¹⁴⁸¹ Top, a.g.e., s. 236-237; Önder, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 180

Birçok pâdişah ve devlet adamı Hz. Mevlânâ'ya olan muhabbet ve bağlılıklarını Hz. Mevlânâ Türbesi ve Dergâhı'na çeşitli bağışlar yapmakla ve türbe ve dergâhın tâmirâtını üstlenmekle göstermişlerdir. Mevlevîliğin erken zamanlarında, Ulu Ârif Çelebi (ö. 719 h./1320 m.) zamân-ı meşîhatinde, Sâhipoğlu Ahmed Bey tarafından Karahisar'da mevlevîhâne için bir arâzî bağışlanmış ve buraya ahşap bir mevlevîhâne binâsı inşâ edilmiştir.¹⁴⁸²

II. Emir Âlim Çelebi (ö. 798 h./1395 m.) zamân-ı meşîhatinde de, Karaman Beyi Alâeddin Ali Bey tarafından başlatılan esâslı tâmirât II. Muhammed Ârif Çelebi (ö. 824 h./1424 m.) zamân-ı meşîhatinde tamamlanmıştır.¹⁴⁸³

Osmanlı pâdişahlarından sefere çıkmadan önce çelebi efendilerden mânevî yardım talebinde bulundukları da rivâyet edilmektedir. Hattâ, Cemâleddin Çelebi'nin (ö. 853 h./1449 m.) mânevî yardımları sâyesinde zafer kazanan II. Murad (ö. 855 h./1451 m.), Cemâleddin Çelebi'ye teşekkür mâhiyetinde Edirne Mevlevîhânesi'ni inşâ ettirmiş ve Cemâleddin Çelebi için medhiyeler kaleme almıştır.¹⁴⁸⁴

Pîr Âdil Çelebi (ö. 865 h./1460 m.) zamân-ı meşîhati, Fâtih Sultan Mehmed'in (ö. 886 h./1481 m.) zamân-ı saltanatına denk gelmektedir ve Pîr Âdil Çelebi'nin Fâtih Sultan Mehmed'in doğumunu ve saltanatını babası II. Murad'a (ö. 855 h./1451 m.) müjdelediği; Fâtih Sultan Mehmed'in vefâtının yaklaştığını da pâdişaha üstü kapalı olarak da olsa haber verdiği rivâyet edilmektedir.¹⁴⁸⁵ Pîr Âdil Çelebi, dervîşânına da "Bundan sonra 'âdil' sıfatlı olan 'emir' olmuştur. Bundan böyle ona ilâve olsunlar" buyurduğu rivâyet edilir.¹⁴⁸⁶ Bu ifâde, Pîr Âdil Çelebi'nin dünyâ saltanatını Fâtih Sultan Mehmed'e devrettiği şeklinde yorumlanmıştır. Buna benzer bir rivâyet, Osman Gâzi'nin Sultan Veled'i ziyâretinden de doğmuş ve bu ziyâret netîcesinde Sultan Veled'in dünyâ saltanatını Osman Gâzi'ye devrettiği mevlevîler arasında meşhur olmuştur.

¹⁴⁸² İlgar, Yusuf, "Afyonkarahisar Mevlevîhânesi", *SÜTAD*, Konya, 1996, s. 107; Özönder, Hasan, "Afyon Mevlevîhânesi, V. MMK, Konya, 1992, s. 97-98

¹⁴⁸³ Önder, a.g.e., s. 182-183; Özönder, Hasan, "Mevlânâ Türbe ve Külliyesinin Tâmir ve İlâveler Kronolojisi", *SÜSAMSD*, sy. 2, Konya, 1998, s. 17

¹⁴⁸⁴ Mustafa Sâkîb Dede, a.g.e., c. I, s. 139; Esrâr Dede, a.g.e., s. 106-107

¹⁴⁸⁵ Mustafa Sâkîb Dede, a.g.e., c. I, s. 138-139; 143

¹⁴⁸⁶ Mustafa Sâkîb Dede, a.g.e., c. I, s. 132

Pîr Âdil Çelebi sonrasında postnişîn olan Cemâleddin Çelebi (ö. 915 h./1509 m.) de, dedesi gibi Fâtih Sultan Mehmed ile samîmî bir münâsebet kurmuş ve Fâtih Sultan Mehmed'e "Bâyezid-i Velî" olarak anılacak bir evlâda sâhip olacağını müjdelemiştir. Fâtih Sultan Mehmed de Cemâleddin Çelebi'ye hem kendi meşrebi sebebiyle, hem de dedesiyle olan samîmiyeti sebebiyle hürmet ve muhabbet göstermiştir. Fâtih Sultan Mehmed'den sonra tahta çıkan oğlu II. Bâyezid (ö. 918 h./1512 m.) ise, babasının çelebilere ve Mevlevîliğe karşı teveccühünün bir nişânesi olarak Hz. Mevlânâ'nın türbesini tâmir ettirmiş ve sandukalar için çok kıymetli pûşideler göndermiştir.¹⁴⁸⁷ Cemâleddin Çelebi de Osmanlı Devleti tarafından Konya'ya gönderilen vâlilerle samîmî münâsebetler kurarak Osmanlı Devleti'nin Mevlevîliğe karşı olan muhabbetini kuvvetlendirmiştir.

Yavuz Sultan Selim (ö. 926 h./1519 m.) de Konya Mevlânâ Dergâhı ile samîmî münâsebetler kurmuş bir pâdişahdır. Arabistan ve Mısır seferleri öncesi ve sonrasında Mevlânâ Dergâhı'nı ziyâret eden Yavuz Sultan Selim, dergâha bir şadırvan da yaptırmıştır.¹⁴⁸⁸

Osmanlı pâdişahları arasında tasavvufî yanı en ağır basan ve meşâyih ile en kuvvetli münâsebetleri kuran pâdişah Kânûnî Sultan Süleyman (ö. 974 h./1566 m.)'dır. Mevlevîliğe de müntesib olan pâdişah, Irak Seferi (1533-1535 m.) esnâsında Konya'yı ziyâret ederek Hüsrev Çelebi (ö. 968 h./1561 m.) ile görüşerek semâ' meclislerine iştirâk etmiştir. Bu ziyâret esnâsında pâdişah tarafından dergâha bir mescid binâ ettirilmiş; Sultan Veled Medresesi tâmir ettirilmiştir. Ayrıca Kânûnî Sultan Süleyman, Mesnevîhân Mahmûd Dede'den Abdülvehhâb Hemedânî'nin kaleme aldığı *Sevâkıbu'l-Menâkıb* adlı eseri tercüme etmesini istemiştir. Pâdişahın bu arzusu üzerine *Sevâkıbu'l-Menâkıb* tercüme edilmiştir. Kânûnî, kaleme aldığı şiirlerde Hz. Mevlânâ'ya ve Mevlevîliğe muhabbetinin bir nişânesi olarak, "Muhibbî" mahlasını kullanmıştır.¹⁴⁸⁹

Kânûnî'den sonra, Kânûnî'nin şehzâdeleri Şehzâde Selim (Sarı Selim) ve Şehzâde Bâyezid (ö. 969 h./1562 m.) arasında bir mücâdele meydana gelmiştir. Bu mücâdelenin gâlibi ise Hüsrev Çelebi'ye intisâbı ile bilinen Şehzâde Selim olmuştur. Bu intisâbın bir şükrânesi

¹⁴⁸⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 143

¹⁴⁸⁸ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 259

¹⁴⁸⁹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 145-146; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 141-142; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 263

olarak Şehzâde Selim dergâha bir şadırvan ve câmi yaptırmıştır.¹⁴⁹⁰ Şehzâde Selim'in Hüsrev Çelebi'ye olan intisâbı, bu muharebe öncesinde gerçekleşmiştir. Tebdîl-i kıyâfet ile Hz. Mevlânâ'nın türbesini ziyâret etmek için türbeye gelen Şehzâde Selim, Mesnevîhân Mahmud Dede tarafından abdestli ve edebli davranması husûsunda îkaz edilmiş ve bunun üzerine Şehzâde abdest alarak iki rekât namaz kılmıştır. Ertesi gün, Hüsrev Çelebi'yle görüşerek kardeşi ile tutuşacağı harpten bahsetmiştir. Hüsrev Çelebi'nin kendisini zaferle müjdelemesi ve Şehzâde'ye harp meydanında mânevî yardımları netîcesinde Şehzâde Selim, arakiyye tekbirleterek Hüsrev Çelebi'nin mürîdânı arasına katılmıştır.¹⁴⁹¹

Ferruh Çelebi'nin zamân-ı meşîhatinde, Şehzâde (II.) Selim, III. Murâd (ö. 1003 h./1595 m.) ve III. Mehmed (ö. 1012 h./1603 m.) dergâha birçok ihsânda bulunmuşlardır.¹⁴⁹²

Bütün bu ihsânlarla birlikte, Ferruh Çelebi zamân-ı meşîhati, devletin çelebilik makâmına ilk defâ müdâhale ettiği zamândır. Ferruh Çelebi, 25 sene postnişîn olarak vazîfe yaptıktan sonra, çelebiler arasında, bilhassa o dönem oldukça zenginleşen Evkâf-ı Celâliye'nin tasarrufundan neş'et eden ihtilâf netîcesinde azl edilerek İstanbul'a sürgüne gönderilmiştir.¹⁴⁹³

Ferruh Çelebi'den sonra postnişîn olan, Ferruh Çelebi'nin oğlu I. Bostan Çelebi (ö. 1040 h./1630 m.), Osmanlı pâdişahlarından I. Ahmed (ö. 1026 h./1617 m.) ile samîmî bir münâsebette bulunmuştur. I. Bostan Çelebi, postnişîn olmasının akabinde İstanbul'a gelmiş ve misâfir olduğu hânedede padişah I. Ahmed tarafından ziyâret edilmiştir. Ayrıca, pâdişah tarafından da sarayda misâfir edilmiştir. Bu misâfirlik esnâsında pâdişah, ziyâret öncesinde gördüğü bir rüyâya binâen I. Bostan Çelebi'ye tahtını terk etmiştir. Ancak tevâzu gösteren I. Bostan Çelebi, pâdişahın bu teklifini reddetmiştir.¹⁴⁹⁴

¹⁴⁹⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 145

¹⁴⁹¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 146

¹⁴⁹² Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 276; Önder, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 187; Özönder, "Mevlânâ Türbe ve Külliyesinin Tâmir ve İlâveler Kronolojisi", s. 19; resim: 12-13

¹⁴⁹³ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 226; Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, s. 410-412

¹⁴⁹⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 154-155; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 284

İstanbul'dan ayrılırken pâdişahın müsâadesini talep eden, ancak gönülsüz bir şekilde Çelebi'nin gitmesine müsâade eden ve “Bahtî” mahlasını kullanarak şiirler kaleme alan pâdişah I. Ahmed, I. Bostan Çelebi için şiir kaleme almıştır.¹⁴⁹⁵

I. Bostan Çelebi'nin ardından postnişîn olan kardeşi Ebûbekir Çelebi (ö. 1052 h./1642 m.) ile devrin pâdişahı IV. Murâd (ö. 1049 h./1640 m.) arasında oldukça sıkıntılı bir hâdisе cereyân etmiş ve bu hadîse netîcesinde Ebûbekir Çelebi çecelebilik makâmından azledilmiştir. Mevlevî kaynaklarının ve târih kaynaklarının birbirinden farklı rivâyetleri bulunmaktadır. *Sefîne*'ye göre, pâdişah ve berâberindekiler, türbeye çizmeleriyle girmek istemişler ve Ebûbekir Çelebi'den cesedinin çürüyüp çürümediğini görmek için, Hz. Mevlânâ'nın kabrini açmasını istemişlerdir. Buna îtirâz eden Ebûbekir Çelebi ise bu îtirâzının bedelini azledilerek ödemiştir.¹⁴⁹⁶

Târih kaynaklarına göre ise, bu azlin sebebi Ebûbekir Çelebi'nin dergâha vakfedilen köylerdeki köylülerin iktisâdî vaziyetlerini göz önünde bulundurmaksızın zâlimce davranması ve dergâhın vakıflarını ve dergâha ihsân edilenleri şahsî servetine dâhil etmesidir. Halkın Çelebi'den şikâyet etmesi sebebiyle pâdişah Ebûbekir Çelebi'nin katlini emretmiş; daha sonra bu cezâ azl ve sürgüne tebdîl edilmiştir.¹⁴⁹⁷ Çelebi'nin vakfedilen köylerin gelirlerini şahsî servetine karıştırması dedikodusu hakkında da pâdişah, Çelebi'nin servetine el koymuştur. Ancak, Çelebi'nin mal varlığı elden geçirilirken, vakfedilen köylerden gelen cizyelerin mühürlü olarak Dergâh'da muhâfaza edildiği müşâhede edilmiştir. Yine de “Çelebi'nin şahsî mal varlığı vakıf mallarından ziyâdedir. Onlara da el konsun” emri üzerine Çelebi'nin haremi Şirzâd Hâtun pâdişaha “Kudretli Sultanım! Çelebi'nin malı hadden fazladır deyû size ihbârda bulunmuşlar. Hünkârımızın Revân Seferi'ne giderken ihsan buyurdukları üç samur kürk var ki bunlara dahi el sürmüş değiliz. Hünkârımızın ihsânı bizim için cihâna bedeldir. Ferman buyrulursa onları da verelim” dediği, bunun üzerine pâdişahın mahcûbiyetle Ebûbekir Çelebi'nin üzerine gidilmemesini emrettiği rivâyet edilir.¹⁴⁹⁸

Pîr Hüseyin Çelebi'nin (ö. 1077 h./1666 m.) zamân-ı meşîhatinde ise, zamânın pâdişahı İbrâhim (ö. 1058 h./1648 m.), yaşadığı birtakım rûhî sıkıntılar sebebiyle şifâ aradığında, pâdişah

¹⁴⁹⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 154-155; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 285; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 412

¹⁴⁹⁶ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 166-169

¹⁴⁹⁷ Naîmâ, *Târih*, c. III, s. 338-340

¹⁴⁹⁸ Top, *a.g.e.*, s. 246-247; Önder, *a.g.e.*, s. 51

İbrâhim'in bir yakını, pâdişahın sıhhat ve huzur bulması için Çelebi Efendi'nin arakiye tekbirlemesini tavsiye etmiştir. Zîrâ bu arakiyeyi başında taşıyan kimseye kötü ruhların yaklaşamayacağı düşünülmektedir. Bu sebeple, Pîr Hüseyin Çelebi, İstanbul'a hareket etmiş ve pâdişahın arakiyesini tekbirlemiştir.¹⁴⁹⁹

Pâdişahlar zaman zaman çelebilerin îkazlarına da mâruz kalmışlardır. Nitekim, Muhammed Sadreddin Çelebi (ö. 1123 h./1711 m.) zamân-ı meşîhatinde ise pâdişah III. Ahmed (ö. 1149 h./1736 m.) sikke tekbirleterek Hz. Mevlânâ'ya olan hürmetini ispatlamak istemiştir. Ve etrâfindakilerin teşvîkiyle ipek bir sikke yaptırıp, tekbirletmek üzere Konya'daki çelebilik makâmına göndermiştir. O zaman bu makâmda bulunan Sadreddin Çelebi, ipekten bir sikke ile karşılaşınca üzülerək; “Pîş-kademân-ı tarîkat-i aliyye-i Hüdâvendigârî'den arakiyye-i peşmînen gayriye tekbîr-i mer'î ve mesmû' değildir” buyurmuş; Hz. Mevlâna yolunda yünden başka sikkenin tekbirlenmesinin duyulmadığını söylemiş ve pâdişah eğer Mevlânâ'ya muhabbetini isbâtlamak istiyorsa yünden bir sikkenin kâfi geleceğini söyleyerek basit bir yün sikkeyi tekbirleyerek, pâdişahın dâvetine icâbet etmek için İstanbul'a yola çıkmıştır. Bâzı rivâyetler e göre ise, pâdişahın da, Çelebi'nin sözlerine alınmayarak yünden sikkeyi başına giydiği yönündedir.¹⁵⁰⁰

Zaman içerisinde, bâzı makam çelebilerinin devlet politikalarını desteklememeleri pâdişahların dikkatini çekmiştir. Meselâ, Hacı Mehmed Çelebi (ö. 1230 h./1815 m.), III. Selim zamân-ı saltanatında Nizâm-ı Cedîd ordusunu desteklememesine rağmen, bilhassa pâdişahın Şeyh Gâlib ile dostluğu, mevlevî-meşreb bir pâdişah olması ve mevlevîliğin merkezi olan Konya'nın İstanbul'a uzak olması sebebiyle görmezden gelinmiştir. Hacı Mehmed Çelebi de, makam çelebiliğinden uzaklaştırılmamıştır.¹⁵⁰¹ Hacı Mehmed Çelebi zamân-ı meşîhati, bilhassa Çelebi Efendi özelinde mevlevîlerle münâsebetleri sıcak tutularak müessesenin çeşitli şekillerde kontrol edildiği bir zaman olmuştur:

¹⁴⁹⁹ *Sefîne*'de pâdişah İbrâhim için tekbirlenen arakiyenin, cûlusu esnâsında tekbirlenen arakiye olduğu vurgulanmaktadır. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 176; Top, *a.g.e.*, s. 248; Önder, *a.g.e.*, s. 193)

¹⁵⁰⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 199; Çelebi, Asaf Hâlet, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 111-112; Önder, *a.g.e.*, s. 196-197

¹⁵⁰¹ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 173-174; Küçük, Sezâi, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, s. 56

Osmanlı Devleti'nin savaşlarla sıkıntılı zamanlar geçirdiği bu zamânda, Konya Mevlânâ Dergâhı çok büyük paralar sarfedilerek büyük bir tâmirâtta geçmiştir. Öyle ki, Nûruosmâniye gibi büyük bir câmiye harcanan tâmir masrafından daha çok para sarfedildiği rivâyet edilmektedir. Ayrıca, Türbe'deki sandukaların örtüleri yenilenmiş ve mevlevî olan Pâdişah III. Selim, hassâsiyet göstererek eski örtülerin Hazîne-i Hümâyûn'da muhafaza edilmek üzere İstanbul'a gönderilmesini Çelebi Efendi'den talep etmiştir. Ancak, taşınması sıkıntı oluşturacağı için yalnızca Mevlânâ ve Bahâeddin Veled'in sanduka örtülerinin tamâmı İstanbul'a gönderilebilmiştir. Diğer sanduka örtülerinden belli bir miktar kesilmek sûretiyle nakledilebilmişlerdir. Osmanlı Sultanı'nın bu cömertliğinin karşılığı ise, “nice nice menâfî-i ma'neviyye” olarak tanımlanmıştır. Bu ifâdeyle hem mevlevîyândan mânevî olarak destek beklendiği; hem de Mevlânâ Âilesi'nin tartışılmaz imtiyazlarından, mânevî otoritesinden meşrûyetlerini tasdik ettirme isteği anlaşılabilir. Nitekim, Mevlânâ Âilesi, Âl-i Osman'dan daha eski ve köklü bir âile olmakla birçok imtiyazları hâiz bulunmaktadır.

Bunun hâricinde, âsitâne sâkinlerine gönderilen bahşîş ve hediyeler; ayrıca âsitânede emeği geçen dervîşânın, mutribânın...vs. âilesinden geriye kalanların mâişetleri devlet tarafından karşılanmaktaydı. Bu ödemeler de, âilelere değil, Çelebi Efendi'ye gönderilmekteydi. Böylece, şeyhler ve dervîşler mânevî olduğu kadar maddî olarak da âsitâneye bağlı kalıyorlardı. Ayrıca, bu durum Çelebi Efendi'nin siyâsî ve sosyal rolünü de belirlemektedir: Âsitâne, Konya halkı ile devlet arasında, “devletin belirlediği ölçüde” etkili bir unsurdur. Yine bu duruma emsâl teşkil etmesi için şunu da söyleyebiliriz ki; Hacı Mehmed Çelebi döneminde, Selîmiye Câmii'ne bitişik kurulan 750 kitaplık Yusufâğa Kütüphânesi için Hacı Mehmed Çelebi'ye vakıf malından 30 kuruşluk bir ödenek çıkarılmıştır.¹⁵⁰²

Âsitâne'ye ve mevlevîlere yapılan maddî yardımların dışında devlet, özellikle mevlevîlerin kendi aralarındaki meselelerde Çelebi Efendi'nin irâde ve otoritesini gözetten bir tavır içerisindeydi. Nitekim, Hz. Mevlânâ'nın annesi Mü'mine Hatun'un kabrinin bulunduğu Karaman Mevlevîhânesi mütevelliliği için, önceki şeyhin kardeşi ve Çelebi Efendi'nin namzedi kişi için başvurulmadan evvel; Mevlânâ soyundan geldiğini iddiâ eden, iki berat sâhibi, bunlardan da önemlisi “sadr-ı a'zâm, bedr-i efham devletli efendi hazretlerinin müezzinbaşısı”

¹⁵⁰² *Konya Şer'iyye Sicili* 67, s. 19, 52; Neumann, “XIX. Yüzyıla Girerken Konya Mevlânâ Âsitânesi ile Devlet Arasındaki İlişkiler”, s. 170-171, 173, 178-179; Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 173-174

olarak kendini tanıtan Süleyman Ağa isminde nüfuzlu bir zâtın tevliyet için Karaman'a geldiği rivâyet edilmektedir. Çelebi Efendi'nin adayı es-Seyyid Abdurrahman ve bu kişi arasındaki mesele mahkemelere intikal edip halledilemeyince; Seyyid Abdurrahman, Çelebi Efendi'nin referans mektubu ve belgeleriyle İstanbul'a giderek pâdişah III. Selim'in huzûruna çıkmıştır. Pâdişah III. Selim, “memâlik-i mahrûsede vâki' bi'l-cümle tekâyâ ve zevâyâ-yı mevleviyyenin meşîhat ve tevliyyeti bâ-Hatt-ı Hümâyûn” Konya'daki Âsitâne'den verilecek meşîhatnâmeyle merbût olması hasebiyle Çelebi Efendi'nin münâsip gördüğü kişiyi tâyin etmiş ve Çelebi Efendi'nin teklîfini devlet adamlarının referanslarının üzerinde tutmuştur.¹⁵⁰³

Babasının aksine, devlete ve pâdişaha karşı son derece saygılı ve bağlı olan Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin (ö. 1276 h./1858 m.) zamân-ı meşîhatinde, tahtta bulunan ve mevlevîleri çok seven bir pâdişah olan II. Mahmud (ö. 1255 h./1839 m.) tarafından Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin hiçbir isteği geri çevrilmemiştir. Dâmatları olan Hüseyin ve Râsih Efendiler için pâdişah'tan talep ettiği kaymakamlık isteği yerine getirilmiş; İstanbul'a gelerek Hırka-i Şerîf ziyâreti esnâsında evinde misâfir olduğu Müfid Bey'in maaşına zam yapılmış ve rütbesi yükseltilmiş; Hemdem Çelebi'nin hânesi, Mâliye Nezâreti'nden çıkarılan bir ödenekle onarılmış; Hemdem Çelebi'ye de 1000 kuruşluk bir maaş bağlanmıştır. Bunların hâricinde, birçok mevlevîhâne tâmir edilmiş, dervîşân görüp-gözetilmiştir. Mevlânâ Dergâhı'nda da onarım faâliyetleri gerçekleştirilmiş ve Kubbe-i Hadrâ'nın çinileri, Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin pâdişah'tan ricâ etmesi üzerine, pâdişah emriyle Kütahya'dan getirtilen çinilerle yenilenmiştir. Eski çinilerin bir kısmı Dergâh bahçesine gömülürken bâzıları da Kız Kulesi'nde muhâfaza edilmek üzere götürülmüştür. Çinileri yenileme işlemi 13 Şâban 1232 h./28 Haziran 1817 târihinde başlamış ve 16 Zilhicce 1232 h./27 Ekim 1817 târihinde tamamlanmıştır.¹⁵⁰⁴

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin zamân-ı meşîhatinde, İbrâhim Paşa Mısır Ordusu ile Konya'ya gelmiş, bu esnâda Çelebi İstanbul'a kaçıp pâdişaha sığınmak sûretiyle pâdişah

¹⁵⁰³ Neumann, *a.g.m.*, s. 173-174; Göyünç, Nejat, “Osmanlı Devleti'nde Mevlevîler”, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, TTK Basımevi, Ankara, 1991, c. 55, s. 213; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 58, dpnt: 3

¹⁵⁰⁴ İhtifalci Mehmed Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevleviyye'den Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 75-76; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 65-66; Küçükdağ, Yusuf, “1251 h./1835 m. Târihli Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tâmir ve İnşâsı Defteri” *SÜTAD*, sy: 2, s. 183

Abdülmecid'in iltifâtına mazhar olmuştur. Ordu çekildikten sonra Konya'ya dönmüştür.¹⁵⁰⁵ Bu hâdisе sonrasında Sultan Abdülmecid'in, saltanatı boyunca Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'ye gösterdiği ilginin Mevlevîler arasında efsâne olduğu ve Sultan Abdülmecid ve Hemdem Çelebi'nin sarayın bahçesinde birlikte gezdikleri rivâyet edilmektedir.¹⁵⁰⁶

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin küçük oğlu Abdülvâhid Çelebi'nin ise, zamân-ı meşîhati, II. Abdülhamid'in zamân-ı saltanatına rastlamaktadır ve II. Abdülhamid'e en çok jurnallenen isimlerden olmuştur. II. Abdülhamid'in velîahdı Reşad Efendi de mevlevî muhibbi bir şehzâdedir. II. Abdülhamid'e yapılan yoğun jurnaller arasında, Velîahd Reşad Efendi ile Konya Mevlânâ Dergâhı ve Çelebi Efendi arasında sıkı bir ilişki olduğu; Velîahd Reşad Efendi'nin bu samîmiyet sâyesinde mevlevîler beyninde kendine taraftar toplaması ihtimâlibilgileri debulunmaktadır. Bu sebepten, Abdülvâhid Efendi'nin bütün ahvâli tarassud altında bulundurulmuştur. Bu da hem Mevlânâ Dergâhı açısından hem de Çelebi Efendi açısından sıkıntı oluşturmıştır. Özellikle Saray'a hoş görünmek isteyenler, pâdişahın bu hassâsiyetini tahrîk ederek ve bu durumdan kendi ikbâlleri nâmına istifâde etmeye çalışmışlardır. Bu durumdan özellikle Konya Vâliliği döneminde Ferid Paşa istifâde etmeye çalışmıştır.¹⁵⁰⁷

Abdûlbâki Gölpınarlı ise bu durumu Abdülvâhid Çelebi'nin kalenderâne tavırlarına haml etmiştir. Gölpınarlı, Abdülvâhid Çelebi'nin yalnızca muhib makâmında değil, “baba” konumunda bir Bektâşî olduğunu; İzmirli Rûhi Bey Baba'dan İzmir'de “nasîb aldığını” eserinde kaydetmektedir. Bunlarla birlikte, Abdülvâhid Çelebi'nin Hacı Bektaş Dergâhı'yla mektuplaşması; Mevlânâ Dergâhı'na Bektâşî “baba”ların gidip-gelmesi rivâyetleri Abdülvâhid Çelebi hakkında; “Mevlevî Çelebisi, Şîliği yaymak için Tahran yoluyla Hacı Bektaş'a gidiyor” meâlinde bir jurnal telgrafına sebebiyet vermiş ve telgrafda geçen “Şî”, “Tahran”, “Hacı Bektaş” ifâdeleri Saray'ı telâşlandırmıştır. Bunun üzerine Çelebi Efendi'nin neredeyse orada ikâmete mecbûr edilmesi meyânında bir emir bütün kazâlara gönderilmiştir. Bu esnâda Ilgın'da bulunan Abdülvâhid Çelebi'nin ise, bu sıkıntılı durumdan Ilgın Kaymakamı sâyesinde kurtulduğu rivâyet edilir. Bu meseleden son derece sıkıntı duyan Abdülvâhid

¹⁵⁰⁵ İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, s. 628

¹⁵⁰⁶ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 121

¹⁵⁰⁷ *Sultan Abdülhamid: Tahsin Paşa'nın Yıldız Hâtıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 92

Çelebi'nin; “Biz mevlevîlerin bu devlet-i ebed-müddet-i Osmâniyye'ye ve hânedân-ı mekârim-ünvân-ı saltanat-ı seniyyeye olan sıdk u merbûtumuz pek kadîmdir, pek râsihdir. An'anât-ı târîhiyyeye geçmiştir. Bilemem neden bu sadâkatımız başka sûretle aks ettiriliyor” diyerek teessürünü ifâde ettiğini İhtifalci Mehmed Ziyâ nakletmektedir. Bu ve bunun gibi bâzı sıkıntı veren meselelerden ötürü Abdülvâhid Çelebi'nin 2 Kânûn-ı evvel 1316 târihinde Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Osman Selâhaddin Dede'ye (ö. 1304 h./1886 m.) yazdığı bir mektupta; vâlinin düşmanca davranışları hattâ maaşlarını vermemesi sebebiyle istîfâsını talep etmek ve Aydın civârında münâsip görülen bir mahalle âilece “hicret”lerine muvâfakat verilmesini “bütün âile-i mevleviyye ile birlikte fermân buyurulacak mahalle hicrete âmâdeyiz” ifâdesiyle ricâ etmek amacıyla şeyhülislâma, sadrâzama ve mâbeyn başkâtipliğine birer telgraf çektiğini; pâdişahın doğum günü için Konya'dan gönderilen dâvete rahatsızlığını bahâne ederek iştirâk etmediğini ve gönderdiği tebrik telgrafını da “postnişîn-i sâbık-ı Dergâh-ı Hazret-i Mevlânâ” olarak imzâ ettiğini; ancak kendisine gönderilen teşekkür mektubunun ise “Çelebi Efendi Hazretleri'ne” ifâdesiyle gönderilmiş olduğunu anlatmaktadır. Çelebi Efendi'nin bu istîfâ ve hicret kararının sarayı korkuttuğu ve “idâre-i maslahat” edilerek istîfâsının kabul edilmediği rivâyet edilmektedir.¹⁵⁰⁸

Abdülvâhid Çelebi'nin mâruz kaldığı bu jurnallemelerle oğlu Abdülhalim Çelebi de muhâtap olmuştur. Nitekim, II. Abdülhamid, Konya ve civârında mevlevîlere âit olan mallara çeşitli sebepler ve yollarla hacizler koydurmuş; tarlaların sularını kestirmiş; Dergâh'a vakıfta bulunanların bu işlemlerinden vazgeçmelerini sağlamaya çalışmıştır. Bu sebepten Abdülhalim Çelebi'nin, II. Abdülhamid'e yedi sayfalık bir mektup yazdığı kaynaklarda aktarılmaktadır.¹⁵⁰⁹

Abdülhalim Çelebi'nin makâm-ı meşîhate geçmesinden bir müddet sonra II. Abdülhamid azledilmiş ve II. Meşrûtiyet îlan edilmiştir. Bu vesîleyle bir telgraf yayınlayan Abdülhalim Çelebi telgrafda; “...Binâenaleyh, kendisine tevdi edilmiş olan Peygamber-i Zîşân'ımızın seyfini taşımaya lâayık değildir. Herhâlde bu seyf-i ma'deletin lâayık ellere tevdi edilmesini teklif ederiz.

¹⁵⁰⁸ İhtifalci Mehmed Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevleviyye'den Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 226-229; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 236, 239-240

¹⁵⁰⁹ II. Abdülhamid-Abdülhalim Çelebi beyinde cereyân eden mesele ve mektubun metni için bkz: Atalay, “Abdülhalim Çelebi Efendi”, s. 145-148

Cümlemiz sizin ile berâberiz” ifâdelerini kullanarak, yeni rejimi desteklediğini açıkça ortaya koymuştur.¹⁵¹⁰

II. Abdülhamid’den sonra tahta geçen Sultan Reşad mevlevî kimliğiyle tanınmaktadır. Bu sebeple pâdişahın kılıcını, zamânın makam çelebisi Abdülhalim Çelebi kuşatmıştır.¹⁵¹¹

Abdülhalim Çelebi, İslâmcılık fikrinin temsilcisi Hürriyet ve İtilâf Fırkası’na yakın olmasıyla tanınmaktadır.¹⁵¹² Osmanlı’nın bekâsını İngiliz dostluğu olarak kabul eden Hürriyet ve İtilâf Fırkası’nın bu fikrine paralel olarak Abdülhalim Çelebi, son derece karışık bir dönem geçiren Osmanlı topraklarındaki mevlevîhânelerin bekâsı için bir mektupla İngiliz Konsolosluğu’na mürâcaat etmiştir.¹⁵¹³

Daha sonra İşgal kuvvetlerinin hâkimiyeti altında kalan memleketin gidişâtı karşısında kurtuluşu Millî Mücadele’ye destek vermekte olduğuna karar veren Abdülhalim Çelebi, İstiklâl Harbi’ne katılmış; Konya’dan milletvekili seçilmiş; I. dönem Büyük Millet Meclisi reis vekilliği yapmıştır. Bu görevini 1 Mart 1921 târihine kadar sürdürmüştür. Vatanî hizmetlerinden dolayı kendisine “İstiklâl Madalyası” verilmiştir.¹⁵¹⁴

Mustafa Kemal Atatürk’ün, Millî Mücadele’ye destek veren din adamı ve şeyhlere verdiği ehemmiyet sebebiyle, Abdülhalim Çelebi’yle de irtibatta bulunmuştur. Memleketin geçirdiği bu buhranlı zamanlarda Ankara’da vücut bulan yeni rejimin de bu mânevî desteğe mutlaka ihtiyâcı bulunmaktadır. Bu kapsamda, Mustafa Kemal Atatürk’ün, Konya Mevlânâ Dergâhı’nı beş kez ziyâret ettiği ve Abdülhalim Çelebi’yle görüştüğü; hattâ dervişânla birlikte “lokma ettiği”; semâ merâsimine izleyici olarak iştirâk ettiği birçok kaynaktan zikredilmektedir.¹⁵¹⁵ Bu ziyâretlerin hâricinde Mustafa Kemal Atatürk’le Çelebi Âilesi arasında husûsî bir dostluk da gerçekleşmiştir. Çeşitli vesîlelerle (bayram, hilâfetin ilgâsı, Mustafa

¹⁵¹⁰ Telgraf metni ve ayrıntılı bilgi için bkz: Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 277; Atalay, *a.g.m.*, s. 149

¹⁵¹¹ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 275-278; Özcan, Abdülkadir, “Kılıç Alayı”, *DİA*, c. XXV, s. 408-410

¹⁵¹² Çelebi, Celâleddin, “Abdülhalim Çelebi”, *DİA*, c. I, s. 212; Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 177; İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 115-120; Atalay, “Abdülhalim Çelebi Efendi”, s. 155

¹⁵¹³ Mektubun metni için bkz: Atalay, *a.g.m.*, s. 165

¹⁵¹⁴ Atalay, *a.g.m.*, s. 170-174, 199

¹⁵¹⁵ Sayar, Ahmet Güner, “Hz. Mevlânâ Dergâhı Postnişini Abdülhalim Çelebi Efendi ve Kurtuluş Savaşı’ndaki Hizmetleri”, *Türk Yurdu*, sy. 139-140-141, c. XIX, Ankara, s. 36-37; Atalay, *a.g.m.*, s. 189

Kemal Atatürk'ün Latîfe Uşaklıgil ile izidivâcî, Zübeyde Hanım'ın vefâtı...) çekilen telgraflar bu samîmiyeti destekler mâhiyettedir.¹⁵¹⁶

Abdülhalim Çelebi'nin Mustafa Kemâl Atatürk'le bu samîmî münâsebeti inkılâplara karşı tavrına da yansımış ve inkılâpların en yakından tâkipçisi ve destekçisi olmuştur.¹⁵¹⁷ Şapka Kânûnu henüz îlân edildiği zamanlarda, Mustafa Kemal Atatürk Konya'yı ziyâret etmiştir. Bu ziyâret esnâsında Abdülhalim Çelebi ile de görüşmüş ve kendisine; “Çelebi Efendi Hazretleri! Size bir hediye versem kabul eder misiniz?” diye sual etmiştir. Abdülhalim Çelebi de; “Aman Gâzim! Lütfedersiniz, sizin hediyenizi başıma tâç ederim” nâzik cevâbını vermiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün, yâverine elindeki paketi açıp hediyeyi Çelebi Efendi'ye takdim etmesini emretmesi üzerine, paketten çıkan şapka Çelebi Efendi'ye takdim edilmiştir. Abdülhalim Çelebi de, başındaki “sikke-i şerîf”i çıkarıp “görüşerek” kavukluğa koymuş ve şapkayı giymiştir.¹⁵¹⁸

Şapka İnkılâbı ve daha benzer birçok yenilik hareketinde olumlu bir tavır içerisinde olan Abdülhalim Çelebi, tekke ve zâviyelerin kapatılacağına dâir edindiği bilgiler karşısında telâşa kapılmıştır. Konya ve Antep Mebuslarına bu doğrultuda mektuplar yazması ve konuyla ilgili Ankara'ya bir ziyâret gerçekleştirmesi, bu konudaki endişesini doğrular mâhiyettedir.¹⁵¹⁹ Ekim 1925'te herhangi bir istisnâya tâbi tutulmadan¹⁵²⁰ tekke ve zâviyelerin kapatılmasına kadar postnişîn olan Abdülhalim Çelebi, Konya Mevlânâ Dergâhı'nın son icrâatlarına¹⁵²¹ imzâ atmıştır. Tekkelerin kapatılmasından sonra da Konya'dan İstanbul'a gitmiştir.

¹⁵¹⁶ KMMA, dosya no: 104, belge no: 01/a, 02/a, 03/a, 04/a,05/a, 06; KMMA, dosya no: 108, belge no: 4

¹⁵¹⁷ Hilâfetin ilgâsıyla ilgili Abdülhalim Çelebi'nin Mustafa Kemal Atatürk'e çektiği tebrik telgrafı için bkz: KMMA, dosya no: 108, belge no: 4

¹⁵¹⁸ Sayar, *a.g.m.*, s. 37; Atalay, *a.g.m.*, s. 195

¹⁵¹⁹ Abdülhalim Çelebi'nin yazdığı mektupların metni için bkz: Atalay, *a.g.m.*, s. 196-197

¹⁵²⁰ Atatürk'ün Tekke ve Zâviyelerin Kapatılması kânûnu hakkında Fâlih Rıfkı Atay'a “Karar gereğince Konya'da Mevlânâ Türbesi'nin de kapanmış olmasından üzgünüm. Fakat istisnâ yapamam, buna üzülüyorum” dediği rivâyet edilmektedir. (Sayar, *a.g.m.*, s. 37-38, dpnt: 95)

¹⁵²¹ Abdülhalim Çelebi, toplam 5-6 yıllık postnişînliği esnâsında, Tâhirü'l-Mevlevî'ye mesnevîhanlık için İhsan Mahfî Bey'e de destar sarması için icâzet vermiştir. Midhat Bahârî Beytur'un mektuplarında naklettiğine göre de, kendisine “kendi başındaki destarlı sikkeyi duâ ederek” giydirmiştir. Ayrıca Ahmet Remzi (Akyürek) Dede'yi de (d. 1872 - ö. 1944) önce Kastamonu sonra da Üsküdar Mevlevîhânesi'ne şeyh tâyin etmiştir. (Beytur, Midhat Bahârî, *Pîr Aşkına-Mevlevî Şeyhi Midhat Bahârî'nin Mektupları*, (haz: Nuri Şimşekler), Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 233; Sayar, *a.g.m.*, s. 38)

Abdülhalim Çelebi'den sonra makam çelebisi olan Veled Çelebi ise, Abdülhalim Çelebi'nin aksine, makam çelebisi tâyin edilmeden evvel İttihat ve Terakkî Cemiyeti bünyesine katılmış; Türk Derneği isminde bir derneğin ve Türk Ocağı'nın kurucuları arasında bulunmuştur.¹⁵²²

Veled Çelebi, Sultan Reşad'ın zamân-ı saltanatında, çelebilik makâmına getirildikten sonra, I. Dünyâ Savaşı esnâsında, 1915 yılında, Sultan Reşad'ın isteği doğrultusunda, mevlevî dervişlerden oluşan, askerlerin mâneviyâtını desteklemek amaçlı “Mücâhidîn-i Mevleviyye Alayı”nı oluşturarak Şam'a gitmiştir. Veled Çelebi, hâtırâtında, Umûmî Harb ilân edildiği zaman, Meclis-i Meşâyih'in işlerine karışmadığı, teşkilâtı tam, iki tarîkden bahsetmektedir. Bunların Mevlevîlik ve Bektâşîlik olduğunu belirten Çelebi; Sultan Reşad'ın mevlevî olması sebebiyle, bir “Mücâhidîn-i Mevleviyye” alayı oluşturulmasını arzu ettiğini ifâde etmiştir.¹⁵²³

Ancak Veled Çelebi Sultan Reşad'ın her ne kadar mevlevî olarak bilinse de kendisine yardımı dokunmadığını; vakıf işlerinde verdiği sözleri yerine getirmediğini; İttihât ve Terakkî'nin de kendisine hürmet etmekle berâber, dergâhların canlandırılması karşısındaki tavırları yüzünden projelerine yardım etmediklerini; Veled Çelebi'nin ısrarlı tavrı karşısında kendisini tehdit ettiklerini kaydetmektedir.¹⁵²⁴ Bu tavır karşısında Veled Çelebi, çelebilik makâmından istifâ ettiğini açıklamış, ancak Sultan Reşad aracılığıyla istifâsından vazgeçmesi sağlanmıştır.¹⁵²⁵

b) Makam Çelebisi Olmayan Çelebiler

Mevlevîlik içerisinde yalnızca makam çelebileri değil, makam çelebisi olarak vazîfe yapmayan diğer çelebiler de çeşitli vesîlelerle iktidâr sâhipleriyle münâsebette bulunmuştur. Bunlardan ilkinde Sultan Veled'in kızı Mutahhare Hatun'un Germiyanoglu Süleyman Şah ile izdivâcını misal verebiliriz. Bu evlilikten Hızır Paşa (ö. 773 h./1373 m.) ve İlyas Paşa (ö. 773 h./1373 m.) dünyâya gelmiştir. Hızır Paşa, Karahisar Mevlevîhânesi'nin; İlyas Paşa ise oğlu Celâleddin Ergün Çelebi (ö. 775 h./1373 m.) sâyesinde Kütahya Mevlevîhânesi'nin tesîsini sağlamışlar ve mevlevîliğin Anadolu'da yayılmasına vesîle olmuşlardır.

¹⁵²² İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 154-155

¹⁵²³ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 123

¹⁵²⁴ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 121-123

¹⁵²⁵ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 122

Hızır Paşa'nın torununun oğlu olan Abâpûş-ı Bâlî zamân-ı meşîhatinde Tîmûr, Karahisar civârını ele geçirmesi esnâsında, Abâpûş-ı Bâlî'yi ziyâret etmiş ve hediyeler sunmuştur. Ancak Abâpûş-ı Bâlî Timur'a teveccüh göstermemiş ve sunulan hediyeleri “Abamız, elbisemiz, terk ve ihtiyaçsızlık elbisesidir”¹⁵²⁶ buyurarak kabul etmemiştir. Abâpûş-ı Bâlî'nin bu müstağnî tavrından etkilenen Timur, “Bu pîrin mehâbet ve celâleti beni hirâsân ve hayrân etti” demiş ve “Sizin bulunduğunuz bu yerler, vîrân olmaktan emîndirler” fermânıyla, Karahisar ve civârının talan edilmemesini emretmiştir.¹⁵²⁷

Pâdişah II. Bâyezid (Velî) (ö. 918/1512) de Abâpûş-ı Bâlî ile görüşerek, o dönemde yaşanan isyânlar için himmet talep etmiştir. Siyâsî hayatın Abâpûş-ı Bâlî'nin himmetleriyle kontrol altına alınmasının akabinde, birçok devlet adamı sikke giyerek Mevlevî tarîkine girmişler ve Abâpûş-ı Bâlî de devlet erkânı tarafından hürmet görmüştür.¹⁵²⁸

Karahisar çelebilerinden olan ve Mevlevîliğe büyük hizmetleri bulunan Dîvânî Mehmed Çelebi ise, Timur istilâsı esnâsında Konya'dan Semerkand'a, buradan da Şah İsmâil tarafından Tebriz'e götürülen Hz. Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'ini kurtarmak için mürîdânıyla birlikte yola çıkmış ve Şah İsmâil'in *Dîvân*'ı teslim etmemek için kurduğu türlü tuzaklardan geçerek *Dîvân*'ı kurtarmıştır.¹⁵²⁹ Bu yolculuk esnâsında Şah İsmâil oğlu Elkâs-Safî Mirza'nın da Mehmed Çelebi'nin mürîdânı arasına katıldığı; Şah İsmâil'inse durumu öğrendiğinde oğluna geri dönmesi için mektup yazdığı ve oğlunun babasını kesin bir dille reddettiği de rivâyet edilmektedir.¹⁵³⁰

Sefîne'de, Abâpûş-ı Bâlî ile Bâyezid-i Velî arasındaki dostluğun, evlâtları Mehmed Çelebi ve Yavuz Sultan Selim beyninde de vücûd bulduğu; Yavuz Sultan Selim'in ne zaman siyâsî ya da şahsî bir bunalıma düşse, bir sıkıntıya düşür olsa, Mehmed Çelebi'ye mektup göndererek istihâre ve istişâre talep ettiği rivâyet edilmektedir. Bu meyândan olmak üzere şunu da aktarmak yerinde olacaktır: Dîvânî Mehmed Çelebi, Mısır seyâhati dönüşünde Şam'da bir müddet konaklamış. Bu sırada Şam'da Muhyiddin İbn Arabî'nin kabrini

¹⁵²⁶ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 14

¹⁵²⁷ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 14; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 326-327; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 147

¹⁵²⁸ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 14-15

¹⁵²⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 19-20

¹⁵³⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s.20-21, 26

mezbeleyle dönüştürmüş, eserlerini yaktırmış bir kadı bulunmaktaymış. *Sefîne*'de Muhyiddin İbn Arabî'nin kabrinin keşfinin Mehmed Çelebi tarafından gerçekleştirildiği rivâyet edilmektedir. Kabri keşfeden Mehmed Çelebi, Şam seyâhati dönüşünde Yavuz Sultan Selim ve ordusu ile karşılaşmış ve pâdişah ile mülâkatlarında pâdişaha Mısır'ın fethi ile birlikte Muhyiddin İbn Arabî'nin kabrini ihyâ edeceğini de müjdelemiştir.¹⁵³¹

Mehmed Çelebi'nin kerâmâtını Yavuz Sultan Selim'den çokça dinleyen Kânûnî Sultan Süleyman Mehmed Çelebi ile tanışmak ve birtakım imtihâna tâbi tutmak için saraya dâvet etmiştir. Bu imtihânlar arasında, Besmele yazılı bulunan bir kâğıdın Mehmed Çelebi'nin oturacağı mahallin altına saklanması ve Mehmed Çelebi'nin de keşf buyurup, Besmele yazılı olan kâğıdın bulunduğu yere oturmaması bulunmaktadır. Aynı tutum, yine Kânûnî Sultan Süleymanzamân-ı saltanatında İbrâhim Gülşenî'ye de uygulanmış; İbrâhim Gülşenî de tahkîkât sebebiyle İstanbul'a getirilmiş ve Kânûnî ile gerçekleştirdiği mülâkât netîcesinde pâdişah kendisine son derece hürmet etmiştir.¹⁵³²

Mehmed Çelebi İstanbul'da bulunduğu esnâda tesis edilen Galata Mevlevîhânesi'ne tebdil-i kıyâfet olarak gelen ve mukâbeleyi seyreden Kânûnî Sultan Süleyman'ın orada bulunduğunu izhâr eden bir kıt'a inşâd eden Mehmed Çelebi karşısında hayretini gizleyemeyen pâdişah Çelebi'den özür dilemiş ve sikke tekbriletmiştir.¹⁵³³

İstanbul'da Galata Mevlevîhânesi'nin inşâsından sonra bir ay kadar ikâmet eden Mehmed Çelebi'nin İstanbul'u mesken tutmasını arzû edenler bunu Kânûnî Sultan Süleyman'a iletmişler. Bu arzuhâli bizzat Çelebi'ye ileten pâdişah Çelebi'den olumsuz bir cevap almıştır.¹⁵³⁴

2) Çelebi-Devlet Erkânı (sadrâzam, vâli...vs.) Münâsebetleri

a) Makam Çelebileri:

Çelebiler, Konya ve havâlisinde hüküm süren birçok devlet ve beyliğin devlet erkânıyla münâsebet hâlinde bulunmuşlardır. Bunlardan biri de Şemseddin Âbid Çelebi'dir(ö.

¹⁵³¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 37, 39; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 258

¹⁵³² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 40; Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, s. 275-280

¹⁵³³ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 145-147

¹⁵³⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 42-43

739 h./1338 m.). Esâsen Sultan Veled'in oğlu Şemseddin Âbid Çelebi'nin zamân-ı meşîhati Anadolu'da birçok siyâsî gelişmenin vukû bulduğu bir zamandır. Bu gelişmeler sırasında da Şemseddin Âbid Çelebi, İlhanlı hükümdârı Ebû Said Bahadır Han (ö. 736 h./1335 m.) tarafından Anadolu vâlisi tâyin edilen Timurtaş bin Çoban tarafından, "Köse Peygamber" lakabıyla şöhet bulmuş olan Alâeddin Eretna Bey'e (ö. 753 h./1352 m.) bağlılığını bildirmek üzere elçi vazîfesiyle gönderilmiştir. Bu vazîfeden hoşnut olmayan Şemseddin Âbid Çelebi îtikâd sâhibi bir müslüman olduğu için ve mürîdânının ve mevlevîliğin bekâsı için bu yolculuğu kabul etmiştir.¹⁵³⁵

Devlet adamları mevlevîliğe mühim hizmetlerde de bulunmuşlardır. Mevlevîlik için çok bereketli bir zaman dilimi olan I. Bostan Çelebi (ö. 1040 h./1630 m.) zamân-ı meşîhatinde, Seyyid Ahmed Paşa Kıbrıs/Lefkoşe Mevlevîhânesi'ni; Lala Mustafa Paşa (ö. 988 h./1580) ise Şam Mevlevîhânesi'ni inşâ ve tâmir ettirerek çelebilik makâmından şeyh tâyin edilmesini talep etmişlerdir.¹⁵³⁶ Yine bu dönemde, Maraş Vâlîsi bulunan Mahmûd Paşa Hz. Mevlânâ'nın sandukası önündeki gümüş eşîği ve gümüş kafesi yaptırmıştır. Mahmûd Paşa'nın bir sefer öncesinde Konya Mevlânâ Dergâhı'nı ziyâret ederek, ziyâret esnâsında; "Eğer seferde zafere ulaşırsam, buraya bir gümüş kafes yaptıracağım" diye niyâzda bulunduğu; sefer gâlibiyetle netîcelenince de, kendi servetini kullanarak 1005 h./1597 m. târihinde adağını yerine getirdiği rivâyet edilmektedir. Ayrıca, 1008 h./1599 m. târihinde de, Sokullu Mehmed Paşa'nın oğlu Hasan Paşa tarafından, tilâvet odasından Huzûr-ı Pîr'e açılan gümüş kapı Dergâh'a hediye edilmiştir.¹⁵³⁷ Ayrıca I. Bostan Çelebi zamân-ı meşîhatinde dergâhı ziyâret eden bir devlet adamının da dervişânın hırka pahası olması için 1000 dînarlık bir bağışta bulunmuştur.¹⁵³⁸

Pîr Hüseyin Çelebi zamân-ı meşîhatinde, Osmanlı Devleti'nde uzun müddet huzursuzluk meydana getiren Celâlî İsyancıları'ndan¹⁵³⁹ mevlevîler de nasîbini almıştır. *Sefîne*'de rivâyet edildiğine göre, Celâlî İsyancıları'nda önemli rol oynayan, en büyük isyânı

¹⁵³⁵ Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 370-371

¹⁵³⁶ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 163

¹⁵³⁷ Dergâh'a yapılan ilâve ve atıyyelerin târihlerinde, makâm-ı meşîhat Ferruh Çelebi'nin 995 h./1586 m. târihindeki ma'zûliyyeti sebebiyle boş bulunmaktadır. Bu zaman zarfında, I. Bostan Çelebi henüz resmen makâm-ı meşîhatte bulunmamaktadır. Ancak, kaynaklar yapılan ilâveleri I. Bostan Çelebi zamân-ı meşîhatinde zikretmektedirler. (Özönder, Hasan, "Mevlânâ Türbe ve Külliyesinin Tâmir ve İlâveler Kronolojisi", s. 19; Top, *a.g.e.*, s. 244)

¹⁵³⁸ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 158

¹⁵³⁹ Celâlî İsyancıları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: İlgürel, Müctebâ, "Celâlî İsyancıları", *DİA*, c. VII, s. 252-257

başlatan Abaza Hasan Paşa¹⁵⁴⁰ Konya'yı karargâh olarak kullanmıştır. Üzerine Murtazâ Paşa tâyin edilmişse de âsîler Murtazâ Paşa ve askerlerini yenilgiye uğratmıştır. Bu esnâda kış mevsiminin başlamış olması sebebiyle âsîler Konya Kalesi'ne çekilmişler ve bu durum Konya ahâlisini tedirgin etmiş. Âsîlerle savaşmak için yeterli kuvvetleri bulunmayan, devletin yardımından da ümîdini kesmiş korku içerisindeki halk Pîr Hüseyin Çelebi'ye başvurmuşlar ve kendilerinin Hz. Mevlânâ'nın gölgesinden başka ilticâ edecekleri yerleri bulunmadığını, Pîr Hüseyin Çelebi'nin de Hz. Mevlânâ'nın vârisi bulunduğundan kendisine sığındıklarını beyân ederek yardım dilemişler. Çelebi ise, “Şefâat bizden, kabul Hüdâ'nın fazlındandır” buyurarak, bir grup dervişle birlikte Abaza Hasan Paşa'ya gidip nasîhatte bulunmuş.¹⁵⁴¹ Çelebi'nin nasîhatleri karşısında insâfa gelen âsî paşanın, berâberindekilerle Arabistan'a çekildiği rivâyet edilmektedir. Ayrıca kaynaklarda, bir müddet sonra halkın Abaza Hasan Paşa'dan yüz çevirdiği, emri altındaki kalabalık kuvvetlerin erzaksız kaldığı ve firarların arttığı bildirilmektedir. Bu firâîlerden yakalanan 8 kişinin yakalandıklarında “Biz mevlevîyiz” dedikleri; firâîleri yakalayan İsmâil Paşa'nın da “Benim bildiğim mevlevîler *Mesnevî* okur, ney üfler, semâ ederler. Eğer siz de mevlevî iseniz ispat edin” dediği, bunun üzerine içlerinden birinin *Mesnevî* okuduğu, diğerinin ney üflediği ve iki kişinin de semâ ettiği ve böylece salıverildikleri, ancak mevlevî dervişlerinin arasına karışmış olan dört âsînin ise başlarının vurulduğu rivâyet edilmektedir.¹⁵⁴²

II. Hacı Bostan Çelebi zamân-ı meşîhatinde vukû bulan “Lühûmî Ali Vak'ası” esnâsında Konya Mevlânâ Dergâhı ve çelebilik makâmının mâruz kaldığı haksızlık ise, şeyhülislâm tarafından telâfî edilmeye çalışılmıştır. Bu vak'a çerçevesinde, II. Bostan Çelebi şeyhülislâm yerine vekil tâyin edilmiş ve Konya'da vazîfesini hakkıyla yerine getirmeyenleri azl etme yetkisi tanınmıştır. Böylece Dergâh'ı büyük bir sıkıntıya mâruz bırakan Kâdı Lühûmî Ali ismindeki kişi, yaptığı haksızlığın bedelini vazîfesinden çelebi efendi eliyle azledilerek ödemiştir.¹⁵⁴³ Ancak Konya'da Lühûmî Ali Efendi'nin taraftârı olanlar da boş

¹⁵⁴⁰ Abaza Hasan Paşa için bkz: İlgürel, Müctebâ, “Abaza Hasan”, *DİA*, c. I, s. 11-12

¹⁵⁴¹ Mehmed Ziyâ, “Selâtîn-i izâm-ı Osmâniye muhibb ve müntesib-i tarîk-i Mevleviyye'dir”, *Cerîde-i Sûfiyye*, Teşrîn-i evvel 1329/29 Zilkâ'de 1331

¹⁵⁴² Abaza Hasan Paşa'nın, Konya civârında Murtazâ Paşa ve askerlerini yenilgiye uğrattıktan sonra kış mevsiminin bastırması sebebiyle Halep'e çekildiği bilgisi kaynaklarda bulunmaktadır. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 176-177; İlgürel, *a.g.m.*, *DİA*, c. I, s. 11; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 165; Önder, *a.g.e.*, s. 194)

¹⁵⁴³ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 185-186

durmamış ve pâdişaha Lühûmî Ali Efendi'nin bir haksızlığa kurban olduğunu haber vermişler. Durumun aslına vâkıf olmayan pâdişah ise, II. Hacı Bostan Çelebi'nin sürgün edilmesini emretmiş. Duruma vâkıf olan devlet erkânı tevassutu ile de Çelebi'nin sürgün cezâsı mecbûrî bir hac yolculuğuna tebdil edilmiştir.¹⁵⁴⁴

II. Hacı Bostan Çelebi zamân-ı meşîhatinde, Mevlânâ Dergâhı'nda yapılması gereken tâmirât için kendi malvarlığı ile tâlip olan II. Hacı Bostan Çelebi'ye müsâade edilmemiştir. Amcazâde Hüseyin Paşa üç kez pâdişahın huzûruna çıkarak Türbe'nin tâmirât masrafını karşılamayı talep etmiştir. *Sefîne*'ye göre, Amcazâde Hüseyin Paşa, Karaman Valisi olarak vazîfelendirildiğinde, bâzı geceler, gecenin geç vakitlerinde Hz. Mevlânâ'nın türbesini ziyâret edermiş. Dervişân ile sohbet ederek, onlara hizmet edip, himmetlerini dileyerek huzûr-ı Mevlânâ'da bulunurmuş. Bunun üzerine II. Bostân Çelebi, Kazancı¹⁵⁴⁵ Ahmed Dede aracılığıyla Amcazâde Hüseyin Paşa'ya; “Bir süre yüce makamla müşerref olur, dost ve düşman arasında ıslâha ve güzel bir sonucun elde edilmesine sebep olursun, tasalanma” buyurarak, Paşa'nın istikbâli ile alâkalı müjdeler vermiştir. Amcazâde Hüseyin Paşa, Kazancı Ahmed Dede'nin getirdiği müjdelerden emin olmak için Dede'ye bir miktar sıkıntı verince Dede; “Bizim başımız ayağımız yok, git baştan haber al” diyerek Paşa'yı II. Bostân Çelebi'ye havâle etmiş. Çelebi, Paşa'ya müjdeyi doğrulamış ve bir müddet sonra Paşa önce Belgrad muhâfızı, daha sonra da sadrâzâm olmuştur.¹⁵⁴⁶

Çelebiler ile devlet erkânının münâsebetleri her zaman müsbet bir seyir izlememiştir. Meselâ, Hacı Mehmed Çelebi zamân-ı meşîhati ve III. Selim'in zamân-ı saltanatında Çelebi Efendi'nin Nizâm-ı Cedîd Ordusu'na destek vermemesi üzerine Konya'da bir karışıklık meydana gelmiş ve bu sebeple Karaman Vâlisi Abdurrahman Paşa'ya bir mektup iletilmiştir. Söz konusu mektup, Çelebi Efendi'nin olumsuz tavrını destekler mâhiyettedir: 29 Zilhicce

¹⁵⁴⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 188

¹⁵⁴⁵ **Kazancı Dede:** Mevlevî tekkelerinde, matbahda en kıdemli derviş olan “ser-tabbâh, aşçıbaşı”nın yardımcısıdır. Çilesini tamamlayan canlar arasından intihâb edilen kazancı dedeler, matbahda hizmet eden cânların terbiyesiyle meşgûl olur. Ayrıca, ser-tabbâh gibi post sâhibi de olan kazancı dede, matbahda yalnızca gündüzleri hizmet eder. (Kazancı dede için bkz: Arpağuş, *Mevlevîlik'te Mânevî Eğitim*, s. 134-136)

¹⁵⁴⁶ Esâsen de, Amcazâde Hüseyin Paşa, 1107 h./1696 m.'de Belgrad muhâfızı tâyin edilmiştir. Belgrad Kuşatması esnâsındaki askerî fikirleri dikkate alınmamışsa da, bu durum birçok asker ve devlet adamının Belgrad kuşatmasında şehâdetine sebep olmuştur. Fikirlerinin isâbeti acı bir şekilde anlaşılan Amcazâde Hüseyin Paşa, daha sonra sadrâzâm olmuştur. (Amcazâde Hüseyin Paşa için bkz: Aktepe, Münir, “Amcazâde Hüseyin Paşa”, *DİA*, c. III, s. 8-9)

1218h. /10 Nisan 1804 m. târihini taşıyan mektupta, Konya’da Nizâm-ı Cedîd aleyhine birtakım ayaklanmalar çıktığı; Hacı Mehmed Çelebi’nin bu ayaklanmalarda kışkırtıcı rol oynadığı bildirilmektedir. Cevâben yazılan bir diğer mektupta ise; “menşe-i ihtilâl Çelebi Efendi olduğundan, evvel-be-evvel mûmâ-ileyhin Konya’dan def’ olunması lâzımeden ise de; mûmâ-ileyh sülâle-i tâhire-i Mevlânâ’dan olduğundan” ibâresiyle, kendisine bir zarar gelmeden ve kendiliğinden Karahisar’a ya da Kütahya’ya gitmesi konusunda şeyhülislâmdan müftüye emir geldiği bildirilmektedir.¹⁵⁴⁷

Çelebi Efendi’nin Nizâm-ı Cedîd’e cephe almasının sebebi ise 6 Rebûlâhîr 1216 h./16 Ağustos 1801 m. târihli bir hatt-ı hümayûndan anlaşılmaktadır: Abdûlbâki Gölpınarlı’nın naklettiğine göre, Hacı Mehmed Çelebi çelebilik makâmı nüfûzuna dayanarak, Sultan Selim ve Sultan Alâaddin Câmileri’ne vakfedilmiş arâzi üzerindeki Sille ve Tat köylerinden yılda 506 kuruşluk bir ödeme talep etmiştir. Ancak, bu köylerin ahâlisinin bu ödeyebilecek bir arâzileri bulunmamaktadır. Kendileri adı geçen câmileri hizmetlerini üzerlerine almışlardır ve yalnızca, dergâh matbahına yılda bir defa 50 araba odun getirmekle mükellefdirler. Bu durum üzerine pâdişah, bu mükellefiyeti yerine getirmeleri hâlinde Çelebi Efendi’nin köylerin halklarından başka bir şey talep edemeyeceklerini Karaman Vâlisi’ne bildirmiştir.¹⁵⁴⁸ Bu durumun da Çelebi Efendi’nin olumsuz bir tavır takınmasına sebep olduğunu düşünmekteyiz.

Abdûlbâki Gölpınarlı’nın ifâdesiyle XVII. yüzyıl îtibâriyle¹⁵⁴⁹ artan ve karmaşılaşan devlet-âsitâne münâsebetleri bu dönemde, başka bir mecrâda akmaya başlamıştır. Nitekim, Konya Mevlânâ Dergâhı’nın mâlik olduğu birçok vakıf hakkında devlet düzenleme yoluna gitmek durumunda kalmıştır. Meselâ, 1211 h./1796 m. târihinde Konya Şer’iyye Sicilleri’nde kayıtlı olan bir belgeye göre vakıf ahâlisinin “vilâyete imdâd eylemek üzere” 1500 kuruş ödemesi “âsitâne-i Mevlânâ’da postnişîn kerâmetli, fazîletli es-Seyyid eş-Şeyh Mehmed Efendi ma’rifetleriyle mehal ve münâsib görülmüş”tür. Bu durum kimseyi memnun etmemiş olacak ki, üzerinden 10 ay geçmesi

¹⁵⁴⁷ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 172; Önder, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 199

¹⁵⁴⁸ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 173

¹⁵⁴⁹ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 248

akabinde, Hacı Mehmed Çelebi “müsâfereten” Karahisar Mevlevîhânesi’ne gitmiş olduğu bilgisi bulunmaktadır.¹⁵⁵⁰

Bu dönemde, vakıflar husûsunda devletin düzenlemeye gittiği başka bir mesele de; vakıfların nezâretinin İstanbul’da Dârüssaade Ağası’na geçmesidir. Vakıfların mütevellîsi olan Çelebi Efendi’nin yerel olarak ciddî bir otorite olduğu göz önüne alındığında, kısa aralıklarla görev değiştiren Konya Kadısı ya da nâibin vakıflara nezâret etmesi devlet açısından bir güç kaybı anlamına gelebileceğinden, İstanbul merkezli bir nezâret, mahallî otorite olan Çelebi Efendi için bir kontrol mekanizması oluşturmak demektir.¹⁵⁵¹

Denilebilir ki, devlet, bir yandan mevlevîlerle ilişkilerini sıcak tutmaya çalışırken diğer yandan da çeşitli şekillerde bu müesseseyi kontrol etmeye çalışmaktadır.

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi döneminde vukûa gelen bir olay da hem Çelebi’nin tarîkat içindeki hassâsiyetin göstermesi bakımından hem de devlet adamları karşısındaki otoritesini göstermesi bakımından mühimdir. Şöyle ki: 5 Mart 1329 r./1911 m. târîhli ve Kütahya Mevlevî şeyhi vekîli Mustafa Nûri imzâsıyla Konya’ya gönderilen mühürlü bir mektupta, Hemdem Çelebi döneminde Edirne Mevlevî Şeyhi bulunan zât “merâsim-i tarîkat-ı aliyye-i Mevleviyye’yi terk ve mugâyir-i âdâb ve bâzı ahvâlden dolayı azli lâzım gelmiş” ve azledilmiş. Yerine Eşref Dede tâyin edilmiş. Bu mesele üzerine Reşit Paşa ile akrabâ bulunan azledilen şeyh meseleyi Reşit Paşa’ya bildirmiş. Paşa da, Hemdem Çelebi’nin de hazır bulunduğu bir mevlid merâsiminde, mevlevî muhibbi devlet erkânı huzûrunda, azledilen şeyhin kendilerine mensup bulunduğunu ve tekrar tâyinini Hemdem Çelebi’den ricâ etmiş. Ancak Hemdem Çelebi, “âdâb ve erkân-ı mevleviyye’ye mugâyir bâzı ahvâlden dolayı azl edilmiştir, ibkâsı câiz olmaz” cevâbını vermiştir. Konu o gün için kapanmakla berâber, Reşit Paşa daha sonra bâzı muhibb-i mevlevî olan nüfuzlu zevâtâ; “Bizim bu mürâcaatımızı Hazret-i reşâdet-penâhî kabul buyursalar münâsib olacaktır, zîrâ sâbık şeyh bize mensûbdur. Şâyet olmazsa pâdişahımızın emri ile ibkâ olunur” diyerek konuyu tekrar Hemdem Çelebi’ye iletmış ve Çelebi’den “Evet yapabilirler. Biz de bütün mevlevîhânelere îlân ederiz, deriz ki; Edirne’de mevlevîhânemiz yoktur. Hiçbir zaman icrâ-yı âyin

¹⁵⁵⁰ Konya Şer’iyye Sicili 67, s. 9, (2 Ramazan 1211 h./5 Eylül 1796 m.) Cristoph K. Neumann’dan naklen; Neumann, “XIX. Yüzyıla Girerken Konya Mevlânâ Âsitânesi ile Devlet Arasındaki İlişkiler”, s. 167

¹⁵⁵¹ Neumann, a.g.m., s. 174-175

eylemek şöyle dursun, başındaki sikkeyi çıkartıp orada çiftlik mütevellisi gibi imrâr-ı vakt etsin” cevâbını almıştır.¹⁵⁵²

Mevlânâ Dergâhı postnişinlerinden Veled Çelebi’nin zihin yapısının şekillenmesinde Ziyâ Paşa’nın talebesi, Konya Vâlisi mektupçularından, devrin önemli entellektüelleri arasında zikredilen Nâzım Paşa’nın mühim rolü bulunmaktadır. Veled Çelebi, fikriyatında önemli yer tutan Türkçülük nazariyesiyle Nâzım Paşa sâyesinde tanışmıştır.¹⁵⁵³ Bu dönemde Veled Çelebi; dünyâyı, Avrupa’yı, Konya’yı tahlil edebilme kâbiliyetini, Nâzım Paşa’nın kendisine kazandırdığı bakış açısına ve onun sâyesinde mütâlâa etme fırsatını yakaladığı süreli yayınlara (*Hürriyet Gazetesi...vs*) borçlu olduğunu ifâde etmektedir.¹⁵⁵⁴

b) Makam Çelebisi Olmayan Çelebiler:

Karahisar çelebilerinden Dîvânî Mehmed Çelebi, Kânûnî Sultan Süleyman tarafından tanışmak maksadıyla İstanbul’a dâvet edildiğinde, İskender Paşa kendisinden son derece etkilenmiş ve konağında misâfir etmek istemiş. Ayrıca bu misâfirlik esnâdında bütün malvarlığını mevlevî tarîkine bağışlamış. Bu bağış neticesinde Paşa’nın Galata sırtlarındaki av çiftliğinin bulunduğu arâziye İstanbul’un ilk mevlevîhânesi olan Galata Mevlevîhânesi tesis edilmiştir (1491).¹⁵⁵⁵

Mehmed Çelebi’nin vefâtının ardından, sadrâzam olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (ö. 1095/1683), kerâmâtını işittiği Mehmed Çelebi’nin türbesini yenilemek istemiş. Bu vazîfe için de bir mikdar para ve işçiyi Karahisar’a gönderdiği; tâmirât esnâsında çıkan büyük bir yangında da türbenin büyük ölçüde zarar gördüğü rivâyet edilmektedir.¹⁵⁵⁶

Zaman zaman çelebiler ile devlet erkânı arasında sıkıntılı münâsebetler de cereyân etmiştir. Meselâ, Karahisar çelebilerinden Şâh Mehmed Çelebi’nin kızı Destinâ Hanım zamânında, dönemin Karahisar vâlisi, dervîşânın zengin olanlarını bâzı mükellefiyetlere tâbi tutmak istemiş ve eziyet etmiş, ellerine ve ayaklarına prangalar taktırıp hapsetmek sûretiyle

¹⁵⁵² Sezâi Küçük, *a.g.e.*, s. 67-68

¹⁵⁵³ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 28

¹⁵⁵⁴ Haksever, “XX. Yüzyılda Üç Mevlevî Şeyhi: Veled Çelebi, Abdülbâki Baykara, Ahmet Remzi Akyürek”, s. 385

¹⁵⁵⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 39-40

¹⁵⁵⁶ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 53-54

işkence etmiştir. Dervişân Destînâ Hanım’la görüşmüş ve mağdûriyetlerini dile getirmişler. Görüşmenin akabinde ise vâli şiddetli bir hastalığa tutulmuş. En sonunda, vâlinin hanımı, Destînâ Hanım’a gelerek şifâ dilemiş, eşinin iyileşmesi yolunda kurbanlar adamıştır. Destînâ Hanım, vâlinin eşine, vâlinin bu derde mübtelâ olmasının sebebinin îzah etmiş. Mesele anlaşıldığında, derhal mahpuslar serbest bırakılmış ve mahpuslar hürriyetlerine kavuşur kavuşmaz da vâli şiddetli hastalığından kurtulmuştur. Vâli ise bu haksız tutumundan pişman olmuş ve bu pişmanlığının bir nişânesi olarak Dergâh’a hediyeler takdim etmiş ve bir mevlevî muhibbi olarak, kendisi için arakiyye tekbirlenmiştir.¹⁵⁵⁷

Erzincan Mevlevîhânesi’nin ihyâsını sağlayan Abdüllatif Çelebi zamânında, Erzincan Mevlevîhânesi’nin inşâsı esnâsında bütün Erzincan halkı mâlen ve bedenen çaba sarfetmiş; bu çabaya katılmak için Erzincan vâlisi olan zât da 100 dinar göndermiş; ancak Abdüllatif Çelebi’nin bu yardımı “Biz kimsenin vekilharcı değiliz ve kimseden de tekkenin imâretini istemeyiz” buyurarak ve vâlî için bir kıt’a kaleme alarak kabul etmemiştir. Bu kıt’anın eline ulaşmasından sonra vâlînin bu hareketinden son derece pişman olarak mevlevîhânenin inşâsı için mâlen ve bedenen tevâzu ile hizmet ederek, Çelebi’nin her emrini yerine getiren bir mevlevî muhibbi olduğu rivâyet edilir.¹⁵⁵⁸

Konya çelebilerinden Lütfullah Çelebi’den Karaman muhâfızı Ali Paşa Osmanlı Ordusu Çehrin Seferi’ne giderken duâ niyâz etmiştir. Osmanlı Ordusu’nun Çehrin Seferi’ni, Lütfullah Çelebi’nin himmetiyle kazandığı rivâyet edilir.¹⁵⁵⁹

Sefîne müellifi Mustafa Sâkîb Dede de devlet erkânı tarafından hürmet gören çelebilerdendir. Her ne kadar tevâzuundan bu iltifâtlara ehemmiyet vermese de, devlet

¹⁵⁵⁷ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 252-253

¹⁵⁵⁸ Abdüllatif Çelebi’nin Erzincan Vâlisi için kaleme aldığı kıt’a:

تا بدانى كه بزر طامع نه ايم
ماز رازر آفرين ورده ايم
فارغيم از زر كه ما پس پر فنيم
خاكيانرا سر بسر زر زين كنيم

[Biliyorsun ki bizim altına tamahımız yoktur. Biz altını, altını yaratandan aldık. Biz altına muhtaç değiliz, çünkü bizim çok hünerimiz var. Hâk-i pây olanları baştanbaşa altın yaparız]

(Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 213)

¹⁵⁵⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 233-234

erkânından Mustafa Sâkîb Dede'nin yanında huzûr bulunduğunu söyleyen ve Dede'yle samîmî münâsebetler kurmak isteyen kimseler bulunmaktaymış.¹⁵⁶⁰

3) Çelebi-Ulemâ Münâsebetleri

a) Makam Çelebileri:

Hız. Mevlânâ Konya'ya geldiğinde konaklayarak bir müddet müderris olarak vazîfe yaptığı Altunapa/Karatay Medresesi, Ferruh Çelebi zamân-ı meşîhatinde, burada vazîfeli bulunan müderrislerin ferâgatleriyle çelebilere tevdi edilmiştir.¹⁵⁶¹ Altunapa/Karatay Medresesi'nde Ferruh Çelebi'nin zamân-ı meşîhatinden itibâren Hız. Mevlânâ evlâdı vazîfeli olmuş ve bu medrese, çelebilerin husûsî eğitim aldıkları bir müessese olmuştur.

Bununla birlikte, çelebiler-ulemâ arasındaki münâsebetler, Ferruh Çelebi zamân-ı meşîhatinde farklı bir seyir arzermeye de başlamış ve saray çevresindeki tasavvuf ve mevlevîliğe muâriz ulemâ, bilhassa mevlevîlik aleyhine birtakım düzenlemelerde bulunmuşlardır. Bazı kaynaklar, pâdişah etrâfında bulunan, başta Şeyhülslâm Kemâl Paşazâde¹⁵⁶² ve Kadızâdelerin olduğu “saray ulemâsı”nın, Ferruh Çelebi ve mevlevîliğe muâriz bir hareket başlatarak, zaman zaman bütün mevlevîhâneleri kapanma tehlikesiyle karşı karşıya getirdiklerini; hattâ Vâni Mehmed Efendi¹⁵⁶³ tarafından Konya halkına bâzı şikâyet

¹⁵⁶⁰ Ahmed Hâlis Dede, *Tufeyl*, vr. 119/a

¹⁵⁶¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 149-150

¹⁵⁶² Osmanlı şeyhülslâm ve târihçilerinden olan ve Şehzâde Bâyezîd'e (II. Bâyezîd) lalalık yapan büyükbabası Kemal Paşa'ya nisbetle “Kemalpaşazâde”, “Kemalpaşaoğlu” veya “İbn Kemal” olarak şöhret bulan Şemseddin Ahmed Efendi; zamânının önemli fikir ve din adamları arasında yer almış ve zamânının pâdişahlarından hürmet görmüştür. Eserlerinde esasen tasavvufa karşı olmadığını; ancak raks, devrân ve semânın İslâm'a aykırı ve haram olduğunu ifade etmiştir. Konuyla ilgili bir de risâlesi bulunan Şeyhülslâm Kemalpaşazâde'nin yaşadığı zaman (II. Bâyezîd, Yavuz Sultan Selim, Kânûnî Sultan Süleyman) ve vefat târihi (ö. 940/1534) gözönüne alınırsa, Ferruh Çelebi zamân-ı hilâfetine denk gelmediğini söyleyebiliriz. (Şeyhülslâm Kemalpaşazâde hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Taran, Şerâfeddin, “Kemalpaşazâde”, *DİA*, c. XXV, s. 238-240; Semâ ve devrânın haram olduğuna dâir risâlesi için bkz: *Risâle fi Fetvâ'r-Raks*; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 696)

¹⁵⁶³ Osmanlı ulemasından, Vâni Mehmed Efendi olarak bilinen; IV. Mehmed döneminin dinî ve siyâsî alanda en etkili kişilerinden biri olan Mehmed Efendi, XVII. yüzyılın dinî hayatında önemli bir yer tutan mutasavvîf-fakih çekişmesinde fakihlerin yanında yer almıştır. Mutasavvîf şair Niyâzî-i Mısıri'nin Bursa'dan Limni Adası'na sürülmesi, Babaeski'de bulunan bir Bektâşî tekkesinin yıktırılması, Mevlevî ve Halvetî dergâhlarının kapatılmasından sorumlu tutulmaktadır. Ancak bu zâtın vefat târihi (ö. 1096/1685) gözönünde bulundurulduğunda, Ferruh Çelebi ile ilgili şikâyet dilekçelerinin tanzîmi meselesinde etkili olmadığını söyleyebiliriz. (Vâni Mehmed Efendi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Pazarbaşı, Erdoğan, “Mehmed Efendi, Vâni”, *DİA*, c. XXVIII, s. 458-459)

dilekçeleri tanzim ettirildiğini ve Ferruh Çelebi'nin Osmanlı tahtı için büyük bir tehlike oluşturduğu dedikodusunun pâdişaha iletildiğini kaydetmektedirler.¹⁵⁶⁴

Vanî Mehmed Efendi'nin başlattığı bu hareket uzun müddet etkisini devâm ettirmiştir. Vanî Mehmed Efendi'nin talebesi ve dâmâdı olan Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin eliyle devâm eden bu muâriz hareket giderek çelebilere, dervişâna yapılan haksızlığa gözyuman sâir ulemâyı da rahatsız etmeye başladığında, bu ulemânın da ilticâ ettikleri makam II. Hacı Bostan Çelebi'nin vazîfe yaptığı çecelebilik makâmı olmuştur.¹⁵⁶⁵

b) Makam Çelebisi Olmayan Çelebiler:

Karahisar çecelebilerinden Dîvânî Mehmed Çelebi pâdişahın misâfiri olarak İstanbul'da bulunduğu esnâda tesis edilen İstanbul'un ilk mevlevîhânesi Galata Mevlevîhânesi'nde icrâ edilen mukâbele için muazzam bir kalabalık toplanmıştır. Bu teveccüh ise, zamânın şeyhülislâmı Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin (ö. 954 h./1547 m.) dikkatini celbetmiş ve semâ'ın men edilmesi için fetvâ yayınlamıştır. Kânûnî tarafından da eleştirilen Çivizâde'nin fetvâsı daha sonra isâbetli bulunmayarak reddedilmiştir.¹⁵⁶⁶

Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi postnişîni Celâleddin Ergün Çelebi zamân-ı meşîhatinde, Kütahya'da, Medrese-i Vâcidiyye¹⁵⁶⁷ olarak bilinen medresenin Molla Abdülvâcid ismindeki müderrisi, ilm-i ledün talep etmek, mevlevîhâneyi ve türbeyi ziyâret etmek maksadıyla Celâleddin Ergün Çelebi'nin huzûruna çıkmış. Celâleddin Ergün Çelebi ise müderrisin ihtisas alanı olan mevzûlar üzerinden tasavvuf hakkında öğrenmek istediklerini îzah etmiş. Bu mütâlaadan son derece memnûn kalan müderris, Çelebi'den öğrendiklerini ve kendi mâlûmâtını, mevlevîhâne yakınlarında bulunan Medrese-i Vâcidiyye'de talebelerine tâlim ettirmiştir. Uzun bir müddet Çelebi'nin meclislerine devam eden müderris, dünyâ hayâtında temeli atılan bu muhabbetin, âhirette de devâm edebilmesi ve vefâtından sonra da Celâleddin Ergün Çelebi'nin feyzinden müstefid olabilmek için mevlevîhâne yakınındaki

¹⁵⁶⁴ Önder, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 187

¹⁵⁶⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 190

¹⁵⁶⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 41

¹⁵⁶⁷ Kütahya'nın müstakil medreselerinden Molla Abdülvâcid veya Demirkapı Medresesi adlarıyla da anılan Vâcidiye Medresesi, Mübârizüddin Umur b. Savcı tarafından 714 h./1314 m. târihinde yaptırılmıştır. *Sefîne*'de, bir yerde de "Emir Savcı Binâsı" olarak geçmektedir. Burada İslâmî ilimlerin yanında astronomi de okutulmuştur. (Karakaya, Ebru, "Kütahya", *DİA*, c. XXVI, s. 585-586; Varlık, Mustafa Çetin, "Germiyanoğulları", *DİA*, c. XIV, s. 35)

medresenin bahçesine defnedilmeyi vasiyet etmiş ve bu vasiyet gereğince de, bahçeye defnedilmiştir. Celâleddin Ergün Çelebi ile Molla Abdülvâcid arasındaki musâhabetten bir tek kelimenin dahi bayağı olmadığı; sohbetlerinin hikmetler üzerine binâ edildiği ve bu sohbetlerin dervişân tarafından muhafaza edildiği rivâyet edilmektedir.¹⁵⁶⁸

Mustafa Sâkîb Dede, Molla Abdülvâcid'in vefâtından sonra, bu sohbetlerin gerçekleştiği hücrenin kapısının kilitlendiğini; kimsenin orada meskûn olmadığını belirtmektedir. Bâzı kendini bilmez kimseler buna teşebbüs ettiklerinde ise, türlü musîbetlere düçar oldukları ve akıl hastalıklarına tutuldukları rivâyet edilmektedir. Mustafa Sâkîb Dede'ye göre, insan-ı kâmillerin ibâdet ve duâ ettikleri mübârek mekânlar, **وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامٍ** **إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى** (Bakara, 2/125) [*Siz de İbrâhim'in makamından bir namazgâh edinin*] âyeti gereğince mesken olarak kullanılmak yerine, edeb ehli kimselerce mahall-i duâ ittihâz edilmeli; insan-ı kâmilin rûhâniyetine tevessül, maddî-mânevî bereket vesîlesi, belâlardan halâs bulma mekânı olarak ziyâret edilmelidir.¹⁵⁶⁹

Celâleddin Ergün Çelebi'ye hürmet eden ulemâ sâdece Molla Abdülvâcid ile sınırlı değildir. Kütahya'nın mühim isimlerinden İshak Fakih de Celâleddin Ergün Çelebi'nin huzûruna gelmiş ve o mülâkât akabinde Çelebi'nin mürîdânı arasına karışmış ve mevlevîhâneye birçok ihsanda bulunmuştur.¹⁵⁷⁰

Antalya Mevlevîhânesi'ni ihyâ etmesi için Antalya'ya vazîfelendirilen Zincirşiken Muhammed Çelebi, bu vazîfesi esnâsında İstanbul'a gitmiş ve bu misâfirlik esnâsında Kadızâde Mehmed Efendi'nin (ö. 1045/1635) Mevlevîlik aleyhindeki inkâra varan konuşmaları karşısında bir at emredip, zırh ve silah kuşanarak, yanına hiç kimseyi almayarak Divânyolu'na doğru yola çıkmış. Bu haberin Galata Mevlevîhânesi'nde yayılarak Âdem Dede'nin kulağına gitmesi üzerine, Âdem Dede'nin de Çelebi'yi yolundan döndürebilmek için ardına düştüğü ancak bu tâkibin hiçbir fayda vermediği ve Muhammed Çelebi'nin Divanyolu'nda Kadızâde'nin karşısına çıkıp, hançerini çekerek “Hançerin ağzı burada alacaklı durmaktadır. Amansız olan silah ise benim” diyerek meydan okuduğu rivâyet edilir. Bu durum karşısında Kadızâde'nin etrâfındakilerin ise dağıldıkları, Kadızâde'nin de perişân bir hâlde,

¹⁵⁶⁸ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 84

¹⁵⁶⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 84

¹⁵⁷⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 85

kan-ter içerisinde kendini Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin huzûruna atarak; “عرض المؤمن كدمه” [Mü'minin onuru, şerefi kanı gibidir] değil midir?” diye Muhammed Çelebi'den şikâyetçi olduğu ve esâsen de Âdem Dede'nin de muhibbânından olan Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin (ö. 1053 h./1644 m.); “Aslında kan ve şeref, arasında necâset açısından bir benzerlik de vardır. Çünkü senin şerefın kibrinin kaynağıdır. Nasıl ki senin yüzünden yere saçılan su necisse, senin pişmanlık taşıyla kırılmış olan gururun da öyle necistir. Bugün, Allâhu Teâlâ senin kanını îtibar derisi üzerine dökmek için öyle bir iş ihdâs eder. O; vazgeçen değildir, ancak mühlet verendir” tokat gibi cevâbı karşısında da şikâyetini pâdişaha taşıdığı ve pâdişahın da bu durumdan hoşnutluğunu beyân etmek için Muhammed Çelebi'ye samur bir kürk ve 300 dînar ihsan ederek, hayır-duâsını ricâ ettiği aktarılmaktadır.¹⁵⁷¹

4) Çelebi-Meşâyih münâsebetleri

a) Makam Çelebileri:

Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Bölümü'nde kayıtlı, Nasûhî şeyhlerinden Mehmed Nasûhî Efendi'nin (ö. 1130 h./1718 m.)¹⁵⁷² mektuplarının da istinsâh edildiği bir eserde,¹⁵⁷³ yer alan mektuplar arasında, II. Bostân Çelebi'nin, Mehmed Nasûhî Efendi'ye hitâben kaleme aldığı ve sohbetlerinde ve dervişânın terbiyesinde “mağz-ı meânî-i Kur'ân-ı Kerîm, ve hulâsa-i ahkâm-ı Furkân-ı Hakîm olan Mesnevî'ye” temâs etmesini; dervişânın ve sohbetlerinde hâzır bulunanların “cevâhir-i hikem ile tezyîn” olabilmelerini istihâm eden iki mektup bulunmaktadır. Bostân Çelebi'nin kaleme aldığı ve “bi-haşyeti Teâlâ hâlen mahmiyye-i Üsküdar'da izzetli ve faziletli eş-Şeyh Nasûhî Efendi Hazretleri'nin meclis-i envârlarına” adresiyle Üsküdar'da bulunan Nasûhî Tekkesi'ne¹⁵⁷⁴ gönderilen bu mektuplar, II. Bostan Çelebi'nin *Mesnevî*'den farklı tarıklere mensûb kimselerin de hisseyâb olabilmeleri için yaptığı hizmetlerden biridir.

¹⁵⁷¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 230

¹⁵⁷² 1060 h./1650 m. târihinde Üsküdar'da doğan Mehmed Nasûhî efendi, tahsilini tamamladıktan sonra Halvetiliğin Şâbânîlik koluna mensûb, Karabâşiliğin kurucusu Şeyh el-Hâc Ali Alâeddîn Efendi'ye (ö. 1097 h./1685 m.) intisâb etmiş ve seyr ü sülûkünü ikmâl ederek halîfesi olmuştur. irşâd vazîfesiyle Mudurnu'ya giden ve Sun'ullâh Efendi Zâviyesi'nde postnişîn olan Nasûhî Efendi, bir müddet sonra şeyhinin emriyle Üsküdar'a gelerek Doğancılar'daki Nasûhî Tekkesi'nin inşâ ettirmiştir. Eyüp Câmîi'nde de bir müddet vaaz etmiş olan Mehmed Nasûhî Efendi, bilinmeyen bir sebepten Kastamonu'ya nefyedilmiş ve 1128 h./1716 m.'ye kadar burada ikâmete mecbûr bırakılmıştır. 1130 h./1718 m.'de vefat eden Mehmed Nasûhî Efendi'nin türbesi vazîfe yaptığı tekkededir. (Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (XVIII. Yüzyıl)*, s. 181-182)

¹⁵⁷³ *Mektûbât*, (Bostan Çelebi, Şeyh Sezâî, Abdülhayy, Ömer Fuâdî), (müst: Muhammed Şukrî), Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî böl., AESry1104/2, v. 36-37 / eserin ismi: *Menâkıb-nâme-i Şeyhimiz Nasûhî el-Halvetî Üsküdarî*

¹⁵⁷⁴ Üsküdar-Doğancılar, İhsâniye Mahallesi'nde Tunusbağı Caddesi'nde bulunan Nasûhî Tekkesi, 1099 h./1687 m. târihinde Sadrâzam Moralı Hasan Paşa (ö. 1125 h./1713 m.) tarafından, Mehmed Nasûhî Efendi için inşâ

b) Makam Çelebisi Olmayan Çelebiler:

Karahisar çelebilerinden olan Dîvânî Mehmed Çelebi, *Dîvân-ı Kebîr*'i kurtarmak için Tebriz'e yaptığı seyâhat başlangıcında, hem Hz. Mevlânâ'nın ve annesi Mü'mine Hâtun'un kabirlerini; hem de Hacı Bektâş-ı Velî'nin türbelerini ziyâret etmiştir. Bu ziyâret esnâsında da Bektâşî dervişleriyle Mevlevî dervişlerini birbirlerine kardeş yapmış ve Bektâşî dervişlerinden kırk tânesi Mehmed Çelebi'nin hizmetine tahsis edilmiştir.¹⁵⁷⁵ Seyâhat dönüşünde Halep'e gelen Mehmed Çelebi ve dervişânı Vefâiyye tarîkatı şeyhi Ebû Bekr el-Vefâî'nin (ö. 991 h./1583 m.) hankâhında misâfir olmuşlardır. Dîvânî Mehmed Çelebi, burada Ebû Bekr el-Vefâî'yi vekil tâyin etmiş ve semâ hâricinde bütün rûsûm-ı tarîkatı icrâ etmesine müsâade etmiştir. Ayrıca bektâşî dervişlerinden Baba Bayram olarak anılan bir derviş de Mehmed Çelebi'den Ebû Bekr el-Vefâî'nin mürîdi olup, Halep'te ikâmet husûsunda müsâade ricâ etmiş; Mehmed Çelebi de Baba Bayram'ın Halep'te kalmasına müsâade buyurmuşlardır.¹⁵⁷⁶

Dîvânî Mehmed Çelebi'nin Mısır seyâhati esnâsında da İbrâhim Gülşenî (ö. 940 h./1534 m.) ile bir mülâkatı olmuş ve nâhak yere hapsedilerek Mısır'ın iç savaşı esnâsında zindanda unutulmuş İbrâhim Gülşenî'nin hapisten kurtarılmasına vesîle olmuştur. Mehmed Çelebi İbrâhim Gülşenî'yi zindanda ziyâret ettiği esnâda İbrâhim Gülşenî, "safâ geldin" redifli şu şiiri inşâd etmiştir;

*Azîzim hayr-ı makdem-i ömrümün vârı safâ geldin
Keremler eyledin mahdûm-ı hünkârı safâ geldin
Ney-âsâ nâle zîr-i gûşe-i hicrân iken nâ-geh
Hezârın eyleyip gülçîn-i dîdârı safâ geldin
Beşîr-i Yûsuf-ı güm-geştemizdir bûy-ı enfâsın
N'ola verse meşâmma cân her-bârı safâ geldin
Semûm-ı gam belâsıyla harâb olmuştu Mısır-ı dil
Bi-hamdillâh eyâ her rahne mi'mârı safâ geldin
Verip âyine-i vakte cilâ-yı dem-i kadem cânâ
Dimâğ-ı tûtî-i cânâ şeker-vârı safâ geldin
Keder gitti erince pertev-i rûy-ı safâ-bahşın
Bahâr-ı hüsn ve ârâ-yı mâh-ı dildârı safâ geldin
Aceb mi külbemiz gülşen-i gedâlar gülşenî olsa*

ettirilmiştir. Halvetîliğin kolu olan Şâbânîliğin alt kolu Karabâşîliğin de alt kolu olan Nasûhîliğin yayıldığı ilk merkezdir. (Muslu, a.g.e., s. 189)

¹⁵⁷⁵ Mustafa Sâkîb Dede, a.g.e., c. I, s. 22-23

¹⁵⁷⁶ Mustafa Sâkîb Dede, a.g.e., c. I, s. 25

*Tenezzül eyleyüp ey şâh-ı gamm-hârî safâ geldin*¹⁵⁷⁷

Büyüklerinin bu kadar birbirlerine muhabbetli olduğu iki tarîkin birbiri ile benzeyen bâzı husûsiyetleri bulunmaktadır:

İbrâhim Gülşenî, *Mesnevî*'ye nazîre olarak 40.000 beyitlik *Ma'nevî* adlı Farsça manzum bir eser kaleme almıştır.

Mevlevîlik Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled döneminde teşkilâtlandığı gibi Gülşenîlik de İbrâhim Gülşenî'nin oğlu Emîr (Hayâlî) Ahmed Çelebi zamanında kuruluş safhasını tamamlamıştır.

Kâhire'deki âsitânenin birkaç hücresi mevlevî dervişlerine ayrılmış, bu hücrelerde sürekli olarak hem *Ma'nevî* hem de *Mesnevî* okunmuştur. Bununla ilgili olarak söylenen;

*Gülşenî dervîşi güldür goncalardır Mevlevî
Bülbül-i şeydâ okur geh Mesnevî geh Ma'nevî*

beyiti oldukça meşhurdur.

Gülşeniyye'de pîr makamında bulunan postnişîne “çelebi”, yeni intisâb eden dervîşe “nev-niyâz” denmesi de iki tarîkat arasındaki benzerliğe başka bir misâldir.

Gülşenî tâcî, Mevlevî sikkesine benzediği gibi Bektaşî tâcından da etkilenmiştir.

Tarikatın âdâb ve erkânına riâyet etmeyen dervîş önce uyarılır, ardından uyarı tekrarlanır, olmazsa cezâlandırılır. Bundan da sonuç alınmazsa Mevlevîlik'te “seyyâh” verildiği gibi dervîşe “seyâhat verilir”. Bir dervîşe seyâhat verilmesi, onu tarîkattan ihraç etme anlamına gelir.

Benzerlikler, bu tarikatların zaman zaman gördüğü tepkilerde de açığa çıkmaktadır. Bu tarikat mensupları “vahdet-i vücûd” anlayışını benimsediklerinden hem ulemâ hem de merkezî yönetimce zındık ve mülhid telakkî edilmişlerdir.¹⁵⁷⁸

¹⁵⁷⁷ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 32-33

Dîvânî Mehmed Çelebi'nin Şam seyâhati esnâsında Muhyiddin İbn Arabî'nin mezbeleğe dönüştürülmüş kabrini keşfettiği de rivâyet edilmektedir. Muhyiddîn İbn Arabî'ye atfedilen;

يجىء الشام أقوام تصافوا
تسمى بالقباء المولوية
مجالسهم على التحقيق صمت
تراهم بالصفاء خير البرية

[Şam'a gönülleri saf, "Mevleviyye" denilen bir topluluk geliyor. Gerçekten meclisleri bir sükûnettir; safâ ile, onları halkı en hayırlısı görürsün] kıt'asının da Mehmed Çelebi'ye ve Mehmed Çelebi'nin Muhyiddîn İbn Arabî'nin kabrini ortaya çıkarmasına işâret ettiği rivâyet edilmektedir. Mehmed Çelebi'nin de Muhyiddîn İbn Arabî'nin kabrini ziyâret esnâsında vecd hâlinde semâ ederek;

لقد جننا كما قلتم حماكا
نطوف بالقباء المولوية
دوائرنا حوالى جمع جمع
فناء فى الفناء الاولوية
عليك الروح و الريحان يامن
نراه فى السناء المعنويه

[Size dediğimiz gibi koruyuculuğunuz altında geldik. Mevlevî sikkesi ile tavaf ederiz. Deverânlarımız o evlevî fenâdaki bütün fenâları cem' etmek içindir. Ey mânevî parlıtlar içerisinde gördüğümüz kişi! Sana revh ü reyhân gerekir]¹⁵⁷⁹

5) Çelebi-Halk Münâsebetleri (çelebilerin rüyâ tâbirciliği, yeni doğanlara isim vermeleri, şifâcılıkları...)

a) Makam Çelebileri:

Çelebilerin, devlet erkânı, ulemâ ve meşâyih ile münâsebeti olduğu kadar halk ile de yoğun bir münâsebeti bulunmaktaydı. Mevlânâ Dergâhı halkın teveccühünü kazanmış bir makâmdı. Çeşitli vesîlelerle halktan kimseler çelebilere danışıyorlardı. Bunların başında gelen sebeplerden biri de halkın yeni doğan bebeklerine çelebilerin isim vermelerini talep etmeleri idi. Bununla ilgili olarak makam çelebilerinden II. Emir Âlim Çelebi'nin (ö. 798

¹⁵⁷⁸ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 33; Kara, Mustafa, "Gülşeniyye", *DİA*, c. XIV, s. 258; Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 51; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 181-182

¹⁵⁷⁹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 37, 39; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 258

h./1395 m.) zamân-ı meşîhatinde yeni doğan bebeklerin, Çelebi'nin huzûruna getirilerek, tesmiye edilmelerinin arzu edildiği rivâyet edilir. Çelebi Efendi ise isim koymanın öneminden bahisle, çocuğa isim verirken hayır duâda da bulunulduğundan ve çocuk hakkında hayır temennî edildiğini ifâde etmiştir.¹⁵⁸⁰

Halk çelebilere, mevlevîhânelere felâket zamânlarında da mürâcaat etmiş ve duâ istemişlerdir. Meselâ, Pîr Âdil Çelebi zamân-ı meşîhatinde Konya'da baş gösteren vebâ vekıtlık netîcesinde halk Konya Mevlânâ Dergâhı'na mürâcaat etmiş; Pîr Âdil Çelebi ise bu âfetin Konya halkının başına kendi kusur ve günahları sebebiyle geldiğini iddiâ ederek uzun müddet inzivâyâ çekilmiş ve Konya halkını bu büyük felâketten kurtulması için duâ etmiştir.¹⁵⁸¹

Yalnızca hastalık zamânlarında değil, siyâsî buhranların yaşandığı zamânlarda da Mevlânâ Dergâhı ve çecelebilik makâmı bir ilticâgâh olmuştur. Nitekim, Osmanlı Devleti'ne uzun müddet sıkıntı yaşatan Celâlî İsyânları esnâsında, Pîr Hüseyin Çelebi ve II. Bostan Çelebi zamân-ı meşîhatlerinde, halkın çecelebilik makâmını mânevî bir ilticâgâh kabul ettikleri rivâyet edilmektedir. Konya halkını mevcûdiyetiyle rahatsız eden Abaza Hasan Paşa'nın da Pîr Hüseyin Çelebi'nin nasîhatleri netîcesinde Konya'yı terkettiği de rivâyet edilmektedir.¹⁵⁸²

Konya Mevlânâ Dergâhı kadar çecelebilerin hâneleri de halkın teveccüh gösterdiği mekânlardan olmuş ve çecelebilerin cömertliği ile bu hâneler Halil İbrâhim Peygamber'in hânesine benzetilmiştir. Ayrıca çecelebilerin Lokman Peygamber gibi hastalara şifâ dağıttığı, maddî-mânevî ihtiyaç sâhiplerinin ihtiyaçlarını gidermek için çabaladıkları da *Sefîne*'de rivâyet edilmektedir.¹⁵⁸³ Çelebiler arasında sehâvetiyle meşhur olmuş Cemâleddin Çelebi'nin zaman zaman şahsî eşyâlarını dahi, ihtiyaç içerisinde olmasına rağmen, Hz. Ali'nin nasîhati çerçevesinde tasadduk ettiği ve tasaddukta son derece acele ettiği rivâyet edilmektedir.¹⁵⁸⁴

Çelebiler yalnızca müddet-i hayâtlarında değil, vefâtlarının akabinde de halk tarafından îtibâr görmüştür. Birçok çelebi efendinin kabri bilhassa bâzı hastalığın dermânı için

¹⁵⁸⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 124

¹⁵⁸¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 136

¹⁵⁸² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 176-177

¹⁵⁸³ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 140-141

¹⁵⁸⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 141

ziyâretgâh olmuştur. Meselâ, II. Emir Âlim Çelebi'nin kabri akıl hastalıklarının tedâvisinde bir ilticâgâh olmuştur.¹⁵⁸⁵

Ebûbekir Çelebi'nin azledilmesinin ardından, pâdişah fermânıyla postnişîn tâyin edilen Karahisar çelebilerinden III. Muhammed Ârif Çelebi, henüz Karahisar Mevlevîhânesi postnişîni iken, Kadızâde Mehmed Efendi'nin teşvîkiyle Karahisar halkı III. Muhammed Ârif Çelebi'yi mahkemeye şikâyet etmişler ve kendisine mühim bir meblağ borç isnâd etmişler. III. Muhammed Ârif Çelebi ise kendisine isnâd edilen borcu, inkâr ederek karşı tarafı zor durumda bırakmamak ve Hz. Mevlânâ'ya hürmetsizlik etmemek için ödemiştir. Bu hâdiseden haberdâr olan IV. Murâd, Çelebi'ye iftirâ edenlerin cezâlandırılmalarını emretmiş, ancak III. Muhammed Ârif Çelebi bu kimselerin affını pâdişahdan talep etmiştir.¹⁵⁸⁶

III. Muhammed Ârif Çelebi, Karahisar Mevlevîhânesi vakıf köylerinden birini ziyâret esnâsındayken, merdiven vâsıtasıyla yüksek bir yere çıktığında, köylüler latife etmek maksadıyla merdiveni kaldırmışlar ve nasıl ki himmet etmek için adak alınıyorsa, merdivenin geri gelmesi için de Çelebi'nin ihsân etmesi gerektiğini söylemişler. Bu latîfeyi olgunlukla karşılayan III. Muhammed Ârif Çelebi, üç avuç para saçarak ihsânda bulunmuş.¹⁵⁸⁷

Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin oğlu olan Abdülvâhid Çelebi, Konya halkı tarafından çok sevilen bir çelebidir. İhtiyaç sâhibi âileleri ziyâret ederek ihtiyaçlarını karşılamasıyla meşhur olan Çelebi Efendi'nin vefâtı akabinde birçok hânenin aç kaldığı aktarılmaktadır.¹⁵⁸⁸

b) Makam Çelebisi Olmayan Çelebiler:

Halk tarafından yalnızca Konya Mevlânâ Dergâhı ve makam çelebileri değil; Anadolu'daki diğer mevlevîhâneler ve şeyhleri teveccüh görmüşlerdir. Bunlar arasında Karahisar çelebilerinden Dîvânî Mehmed Çelebi de zikredilebilir. Mehmed Çelebi'nin zamân-ı meşîhatinde, birçok vesîlelerle halk Karahisar Mevlevîhânesi'ne mürâacaat etmekteymiş.

¹⁵⁸⁵ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, s. 332

¹⁵⁸⁶ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 169-170

¹⁵⁸⁷ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 170-171

¹⁵⁸⁸ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 177; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 258-259; Küçük, Sezâi, *a.g.e.*, s. 71

Mürâcaatta bulunanlar ise, umduklarına nâil olarak Mehmed Çelebi'nin huzûrundan ayrılmaktalarmış.¹⁵⁸⁹

Anadolu'daki mevlevîhâneler, çeşitli vesîlelerle, mevlevî olsun-olmasın bulundukları merkezin halkı tarafından teveccüh görmüş ve sıkıntılı zamanlarda ilticâgâh kabul edilmiştir. Buna misâl olarak Karahisar çelebilerinden Küçük Muhammed Çelebi'nin zamân-ı meşîhatini verebiliriz. Nitekim, Celâlî İsyanları esnâsında Karahisar Mevlevîhânesi, Karahisar halkı tarafından sığınılacak yegâne mekân, Küçük Muhammed Çelebi ise güvenilecek yegâne isim kabul edilmiştir.¹⁵⁹⁰

Ayrıca, Küçük Muhammed Çelebi'nin, Mevlânâ âilesi mensuplarının bâzılarında bulunan bir güce sâhip olduğu ve altı çeşit hastalıkla berâber, sar'a ve hummâ gibi hastalıkları iyileştiren şifâlı bir nefesle hastalara şifâ verdiği, şeyhliği müddetince zâhir ve bâtın hastalıklarıyla dertli olanların huzûrunda mahşerî bir kalabalık oluşturduğu rivâyet edilmektedir. Küçük Muhammed Çelebi'nin hastaları iyileştirirken *ايتها العلة انصرفو ايتها الجوارحا* [Ey hastalık! Gidin! Ey yaralar! Temekkûn sâhibi olun ve beni güçlendirin!] diye duâ ettiği rivâyet edilir. Kendisine, bu duânın sırrı sorulduğunda ise Küçük Muhammed Çelebi'nin; “Dışarıdan bakanlar için hastayı sâkinleştirmek için *اسكني* ifâdesi yeterli görülmektedir. Ancak, hastayı sâkinleştirmeye yardımcı olur. Oysa *تمكني* ifâdesi hastanın kaybettiği kuvvetini ve özelliklerini geri kazanmasını sağlayan bir ifâdedir” ifâdeleriyle duâsının sırrını açıklamıştır.¹⁵⁹¹

Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi şeyhi Celâleddin Ergün Çelebi, Konya'dan Kütahya'ya, Kütahya Mevlevîhânesi'ni tesis etmek üzere yola çıktığında, Şems Zâviyesi'ni ziyâret etmiş ve bu ziyâret esnâsından kendisine Şemsî bir külâh hediye edilmiştir. Bu külâhın Celâleddin Ergün Çelebi'nin vefâtıyla âlem-i gayba çekildiği rivâyet edilmektedir. Ancak sandukası üzerinde, bu külâhı temsîlen bir külâh bulunmakta ve baş ağrısından muzdarib olanlar bu külâhı başlarına koyduklarında bu dertlerinden halâs bulmuşlardır.¹⁵⁹²

Celâleddin Ergün Çelebi zamân-ı meşîhatinde, yalnızca Anadolu ve Kütahya halkı değil, Timur istilâsından kaçarak Anadolu'ya sığınanlar da Kütahya Ergüniye

¹⁵⁸⁹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 51-52

¹⁵⁹⁰ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 250-251

¹⁵⁹¹ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 247-248

¹⁵⁹² Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 61-62

Mevlevîhânesi'ni ilticâgâh kabul etmişler ve Celâleddin Ergün Çelebi de bir mürîdini yalnızca mevlevîhâneye ilticâ edenlere hizmet etmekle vazîfelendirmiştir.¹⁵⁹³

Kütahya çelebilerinden bilinen bir hanım çelebi olan Âbide Veliyye'nin kabri özellikle Kütahyalı hanımlar tarafından hürmet edilen ve ziyâret edilen bir makam olmuştur.¹⁵⁹⁴

Çelebiler arasında halkın şifâ bulmak için mürâcâat ettiği bir diğer isim de Kütahya çelebilerinden, Mustafa Sâkîb Dede'nin kayınvâidesi Hacı Fâtîma Hanım'dır. Hacı Fâtîma Hanım'a halk birçok defâ şifâ niyâzıyla mürâcaatta bulunmuştur. Son olarak da Kütahya'da vukû bulan bir vebâ salgınında Hacı Fâtîma Hanım'a mürâcaat etmişler. Ancak bu mülâkât esnâsında Hacı Fâtîma Hanım, kendi vefâtının da bu hastalık eliyle olacağını îmâ ederek, kendisinin af ve mağfiretine duâ istemiştir.¹⁵⁹⁵

Benzer bir hâdise, Konya çelebilerinden Lütfullah Çelebi için de rivâyet edilir: Lütfullah Çelebi zamânında, Konya'da büyük bir tâun salgını başgösterdiği ve Lütfullah Çelebi'nin maddî-mânevî bütün gücüyle Konya halkının yardımına koştuğu; ancak nihâyetinde bu salgın esnâsında hastalanarak vefât ettiği rivâyet edilir.¹⁵⁹⁶

Çelebilerin halk arasında en meşhur husûsiyetlerinden birisi de isâbetli rüyâ tâbirleridir. Sultan Veled'in zamân-ı meşîhatinden îtibâren¹⁵⁹⁷ çelebiler gerek çelebilerin gördükleri; gerekse halkın tâbirini niyâz ettikleri rüyâları isâbetle tâbir etmişlerdir. Küçük Muhammed Çelebi'nin kızı Güneş Hanım, isâbetli rüyâ tâbirleriyle anılan bir çelebidir. Güneş Hanım'ın rüyâ tâbirleri konusundaki isâbetli görüşleri hakkında şöyle bir hâdise rivâyet edilmektedir: Mevlevî muhiblerinden, annesi babası hayatta olan bir hanım, bir gün Güneş Hanım'a rüyâsında, babalarının cebinden bir güneşin doğarak annelerinin cebine girdiğini gördüğünü ileterek, rüyânın tâbirini niyâz etmiş. Güneş Hanım da, rüyâ sâhibi hanımın “Şâh Hâver” adında bir kız çocuğu dünyâyâ getireceğini müjdelemiş. Ayrıca bu rüyânın o bebeğin hayâtına, ancak kendisinin ölümüne işâret ettiğini etrâfindakilere bildirerek; “Şimdiki hâlde pederimiz felek ve annemiz zemîndir. Doğmak ve ölmek muhakkaktır” diyerek, elindeki bütün mal

¹⁵⁹³ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c.I, s. 89

¹⁵⁹⁴ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 113

¹⁵⁹⁵ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 263-264

¹⁵⁹⁶ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 233-234

¹⁵⁹⁷ Sultan Veled'in üvey annesi Kirâ Hâtun'un tâbir ettiği rüyâsı için: Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, c. II, s. 199-200

varlığını başta rüyâ sâhibi hanım olmak üzere ihtiyaç sâhiplerine ve etrâfındakilere dağıtmış; bütün vazîfelerini devrettikten sonra vefat etmiştir.¹⁵⁹⁸

Hanım çelebilerden Kâmile Hanım'ın zikredilen husûsiyetlerinden biri “ilm-i kıyâfet” mevzûunda isâbetli görüşlerinin olmasıdır ki *Sefîne*'de şöyle bir vak'a rivâyet edilir: Kâmile Hanım'ın kızı Hacı Fâtıma Hanım, satın almış olduğu bir câriyeyi annesinin hânesine el öpmek için göndermiştir. Kâmile Hanım, kızın kıyâfetine bakarak “Üzerinde ölüm nişanı var” buyurmuş ve esâsen de câriye üç günün sonunda vefat etmiştir.¹⁵⁹⁹

6) Çelebilerin Biribirleriyle Münâsebetleri

Hız. Mevlânâ âilesinin çeşitli kesimlerle olduğu gibi biribirleriyle de çeşitli vesîlelerle münâsebetleri olmuş; bize ulaşan kaynaklarda zikredilen bu münâsebetler, bâzen samîmî seyrederken zaman zaman da gerginliklere ve kırgınlıklara sebebiyet vermiştir.

Meselâ, Ferruh Çelebi'nin eşrâf evlerine sık sık misâfir olması, Konya'nın ileri gelenleriyle samimî münâsebeti, bu durumu hazmedemeyen basit tabîatlı kimseler tarafından dedikodu malzemesi yapılmış; Ferruh Çelebi hafiflik ve kibirlilikle suçlanmıştır. Bu söylentiler de çelebiler arasındaki ilk ihtilâfın baş göstermesine sebep olmuştur. Bu dedikodular karşısında ise Ferruh Çelebi; “Velînin zamânını tanınması ve gereklerini kabul etmesi gerekir” kelâmı gereğince tavır sergileyerek; “Bizim zamânımız, hevâ illetlerinin olduğu bir zamândır ve biz Allâh'ın tabibleriyiz. O hâlde Hakîm ve Kerîm olan Allâh'ın emrinin gereğinin yapılması için onların başucuna gitmekten başka bir çâre yoktur” buyurmuştur. Zaman içerisinde de Ferruh Çelebi'nin postnişînliğinde ve Hız. Mevlânâ'nın mânevî otoritesi altında huzûr buldukça, bu söylentileri çıkaranlar pişman olmuşlardır. Ancak bu dedikodular esnâsında, Ferruh Çelebi aleyhinde İstanbul'a şikâyetnâmeler gönderen çelebiler sebebiyle Ferruh Çelebi, vazîfesinden azledilerek İstanbul'a sürgüne gönderilmiştir.¹⁶⁰⁰

Ferruh Çelebi'nin oğullarından Ebûbekir Çelebi de babası gibi İstanbul'a sürgüne gönderilmiştir. Ebûbekir Çelebi'nin sürgün edilmesiyle boş kalan çelebilik makâmı için Konya'daki bâzı çelebilere teklifte bulunulmuş; ancak çelebiler, Ebûbekir Çelebi'nin çelebilik

¹⁵⁹⁸ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 255

¹⁵⁹⁹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 258

¹⁶⁰⁰ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 150-151; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 226; Esrâr Dede, *a.g.e.*, 410-412

makâmı için en münâsib kimse olduğunu ve dünyâ saltanatının pâdişahının Ebûbekir Çelebi'yi azletmesiyle Ebûbekir Çelebi'nin mâzul olmadığını söyleyerek bu teklifi reddetmişlerdir.¹⁶⁰¹

Ebûbekir Çelebi'nin yerine, padişahın emriyle Karahisar Mevlevîhânesi postnişîni III. Muhammed Ârif Çelebi tâyin edilmiştir. Ebûbekir Çelebi'nin yerine ve pâdişah irâdesiyle gelmiş olması, çelebiler arasında III. Muhammed Ârif Çelebi'ye karşı bir mesâfeye sebebiyet vermiştir. Bu vaziyetten çok etkilenen III. Muhammed Ârif Çelebi'nin ise, 4-5 sene vazîfe yaptıktan sonra, üzüntüsünden Ebûbekir Çelebi'nin sağlığında vefât ettiği rivâyet edilmektedir.¹⁶⁰²

III. Muhammed Ârif Çelebi'den sonra, çelebiler kendi aralarında Pîr Hüseyin Çelebi'nin postnişînlik için en münâsib kişi olduğuna karar vererek oybirliği ile Pîr Hüseyin Çelebi'yi postnişîn seçmişlerdir. Bununla birlikte, Pîr Hüseyin Çelebi'nin zamân-ı meşîhatinde, Derviş Çelebi isminde bir kimse de Pîr Hüseyin Çelebi'nin yerine makâma geçirilmek istenmiştir. Derviş Çelebi'yi makâma geçirmek isteyenler, İstanbul'a giderek bu arzularını pâdişaha iletmişler. Mevleviyânın bu isteği geri çevrilmekle berâber, Derviş Çelebi Galata Mevlevîhânesi postnişînliğine tâyin edilerek gönlü alınmaya çalışılmış. *Sefîne*'de, İstanbul'a giden Derviş Çelebi taraftarlarının hiçbirinin Konya'ya dönemeyerek, İstanbul'da perîşân olup ortadan kayboldukları rivâyet edilmektedir. Derviş Çelebi'nin de, Konya'ya avdet edemeyerek İstanbul'da kaldığı, uzun bir müddet mahrûmiyet ve sefâlet içerisinde bulunduktan sonra Hz. Mevlânâ evlâdı olmasına hürmeten ve hatâsını îtirâf etmesine binâen kendisine Galata Mevlevîhânesi postnişînliği verildiği rivâyet edilmektedir. Mustafa Sâkîb Dede'ye göre Derviş Çelebi, Galata Mevlevîhânesi postnişînliği ile de kanâat etmemiş, zamânın pâdişahı IV. Mehmed'in gözüne girip, kadîm merâmına nâil olmak hevesiyle IV. Mehmed'in Kamanîçe Seferi'ne katılmış, ancak Hacıoğlu denilen yerde vefat ederek oraya defnedilmiştir.¹⁶⁰³ Mustafa Sâkîb Dede, eğer Derviş Çelebi'nin isminden mülhem olarak

¹⁶⁰¹ Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 167; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 303

¹⁶⁰² Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 174; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 306

¹⁶⁰³ Mehmed Ziyâ, "Selâtîn-i izâm-ı Osmâniye muhibb ve müntesib-i tarîk-i Mevleviyye'dir", *Cerîde-i Sûfiyye*, Teşrîn-i evvel 1329/29 Zilka'de 1331

“dervişlik” ve “çelebilik” edip, Hz. Mevlânâ’nın eteğinden ayrılmaması durumunda çelebiler beyinde hürmete şâyân bir zât olabileceğini de beyân etmektedir.¹⁶⁰⁴

Pîr Hüseyin Çelebi zamân-ı meşîhatinde, Hüseyin Çelebi pâdişah İbrâhim’in şifâ bulması ümîdiyle arakiyye tekbirlemek için gerçekleştirdiği İstanbul seyâhatinden avdetinde, güzergâh üzerindeki mevlevîhâneleri (Bursa-Kütahya-Karahisar), mevlevî kabirlerini ve çelebileri ziyâret etmişler ve yardıma muhtaç olanların ihtiyaçlarını karşılamışlardır.¹⁶⁰⁵

Ancak çelebiler arasındaki bu münâsebetlerin belki de en üzücü olanı, II. Ebûbekir Çelebi’nin vefâtının ardından cereyân etmiştir. II. Ebûbekir Çelebi’nin iki evlâdı kendisinden önce vefât etmiştir. II. Ebûbekir Çelebi’nin vârisleri ise, Çelebi’ye ve Dergâh’a âid çok değerli kitapları satmak için İstanbul’a getirmişlerdir. Bu kıymetli eserlerin arasında, Hz. Mevlânâ, Çelebi Hüsâmeddin, Sultan Veled hattıyla *Mesnevî*, *Rubâiyyât* ve *Dîvân*ların; Ulu Ârif Çelebi zamânına âid menâkıblar ve târihlerin; I. Bostan Çelebi zamânına kadar olan çelebilerin kendi hatlarıyla kaleme aldıkları târihler ve mecmûâların bulunduğu bizzât şahit olduğunu Sahîh Ahmed Dede eseri *Mecmûatü’l-Tevârihi’l-Mevleviyye*’de nakletmektedir.¹⁶⁰⁶ Bu üzücü hâdisenin ardından, Mehmed Saîd Hemdem Çelebi’nin zamân-ı meşîhatinde, bir kütüphâne ihdâs edilmiştir. Hemdem Çelebi, öncelikle dağılan ve çelebiler evlerinde mevcut kitapları bir araya toplatmış, bir dervişi de “hâfız-ı kütüb” tâyin etmiş, kitapları kayıt ve Hemdem Çelebi’nin adını taşıyan bir mühürle tescil ettirmiştir.¹⁶⁰⁷

Abdülhalim Çelebi, makâma geçtikten üç sene sonra çeşitli sebeplerle azledilmiştir. Bu sebepler arasında şunlar zikredilebilir: Abdülhalim Çelebi’nin torunu Celâleddin Çelebi,

¹⁶⁰⁴ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 175

¹⁶⁰⁵ Mustafa Sâkib Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 176

¹⁶⁰⁶ Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 340; Gölpınarlı ise, satılan kitapların hepsinin II. Ebûbekir Çelebi’ye âid olmadığını, aralarında muhakkak Dergâh’a âid olanların da olduğunu Feridun Nâfiz Uzluk’tan rivâyetle iddiâ etmektedir. (Uzluk, Feridun Nâfiz, *Ulu Ârif Çelebi’nin Rubâileri*, s. 5; *Feridun Nâfiz Uzluk’a Gönderilen Mevlevî Mektupları*, (haz: Yakup Şafak-Yusuf Öz), Tekin Yayınevi, Konya, 2007, s. 75; Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 176, dpnt: 214)

¹⁶⁰⁷ Nitekim, Hemdem Çelebi’nin babasının amcası olan II. Ebûbekir Çelebi’nin vefâtının ardından vârislerinin, Çelebi’nin kendi malı olmayan dergâha âit olan kitapları İstanbul’a götürerek sattıkları acı gerçeği Feridun Nâfiz Uzluk tarafından da aktarılmaktadır. Mehmet Önder ise, kaybolan kitapların İstanbul’a I. Ebûbekir Çelebi sürgün edildiği dönemde Çelebi ile birlikte gittiğini kaydetmektedir. Ancak burada bir yanlışlık vardır ki, I. Ebûbekir Çelebi’nin sürgüne gittiği dönemde değil, II. Ebûbekir Çelebi’nin vefâtının ardından vârisler vâsıtasıyla kitaplar İstanbul’da satılmıştır. (Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatü’l-Tevârihi’l-Mevleviyye*, s. 340; Uzluk, Feridun Nâfiz, *Ulu Ârif Çelebi’nin Rubâileri*, s. 5; *Feridun Nâfiz Uzluk’a Gönderilen Mevlevî Mektupları*, s. 75; Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 176; Önder, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 200-201; Sezâi Küçük, *a.g.e.*, s. 63-64)

bu durumu “İttihatçı baskısı” ile îzâh ederken, Gölpınarlı “husûsî hayâtı tezvîrlere yol açtığından” azledildiği görüşündedir. Veled Çelebi de hâtıralarında bu olayı “şer’-i şerîfe mugâyir” bâzı hareketleri sebebiyle, (pâdişahın rızası hilâfına harekette bulunduğu; dâvetsiz İstanbul’a geldiği; uzun zamânını İstanbul’da eğlence meclislerinde geçirdiği; kadınlarla münâsebeti olduğu gibi şikâyetler) Konya Çelebileri’nin şikâyetleri üzerine çelebilik makâmından azledildiği ve yine Konya Çelebileri’nin isteği doğrultusunda ve Sultan Reşâd’ın hüsn-i şehâdetiyle Veled Çelebi’nin makam çelebisi olduğu şeklinde aktarmıştır. Abdülhalim Çelebi’nin azledilmesi konusundaki bir diğer siyâsî iddiâ ise, Çelebi’nin Hürriyet ve İtilâf Fırkası’na yakın olmasıdır. İttihad ve Terakkî Fırkası’nın Türkçü-İslâmcı bakış açısına mukâbil, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, tâvîzsiz bir İslâmcılık görüşünü benimsemektedirler. Veled Çelebi de, Mevlevîlik içerisinde Türk Milliyetçiliğini temsil eden bir isim olması sebebiyle Abdülhalim Çelebi’nin ardından posta geçirilmiştir.¹⁶⁰⁸

Azledilmesi sebebiyle, birçok makam ve mercie yazılı başvuruda bulunan Abdülhalim Çelebi, bu başvurularda en ziyâde Veled Çelebi’nin “inâs çelebiler”den oluşunu delil göstermiştir. Bu durum karşısında, Veled Çelebi hem anne hem de baba tarafından Mevlânâ soyuna mensup olduğunu gösteren bir şecere çıkarmıştır.¹⁶⁰⁹

Veled Çelebi, yalnızca postnişîn olduğu zamânda değil, evvelinde de çelebiler arasında zuhûr eden birtakım tatsızlıklara şâhit olduğunu; hattâ çelebilerin bâzı tavırları sebebiyle mağdur olduğunu hâtîrâtında kaydetmektedir. Meselâ, Veled Çelebi, Konya’da bir dönem baş gösteren kıtlık netîcesinde oluşturulan komisyona 600 kuruşla başkâtip olarak tâyin edildiğinden, bu maaşın da amcasının meclise verdiği bir teklif netîcesinde 200 kuruş azaltıldığından bahsetmektedir. Bu ve buna benzer durumların da ilerleyen zamanlarda Konya’dan ayrılmasına zemin hazırladığını belirtmektedir. Ayrıca, Veled Çelebi’nin amcazâdeleri olan kişiler arasında, zamanla Veled Çelebi’ye karşı belirgin bir düşmanlık; Veled Çelebi hakkında dedikodu dalgası devâm etmektedir. Veled Çelebi’ye göre,

¹⁶⁰⁸ Çelebi, Celâleddin, “Abdülhalim Çelebi”, *DİA*, c. I, s. 212; Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 177; İzbudak, *Tekke’den Meclis’e-Sıradışı Bir Çelebi’nin Anıları*, s. 115-120; Atalay, “Abdülhalim Çelebi Efendi”, s. 155

¹⁶⁰⁹ Söz konusu şecerede Veled Çelebi’nin silsilesi: “Mehmed Veled Çelebi Efendi-i Sâni ibn-i Necîb Çelebi ibn-i Abdurrahmân-ı Râbi’ Çelebi ibn-i Veled Çelebi ibn-i Ahmed Çelebi ibn-i Abdurrahmân-ı Sâlis ibn-i Bayram Çelebi-i Evvel ibn-i Abdülhalim-i Evvel ibn-i Abdurrahmân-ı Evvel ibn-i Ebûbekir Çelebi ibn-i Ferruh Çelebi kezâ ve kezâ” şeklindedir. bkz: İzbudak, *Tekke’den Meclis’e-Sıradışı Bir Çelebi’nin Anıları*, s. 13, dpnt: 3; Korucuoğlu, Nevin, *Veled Çelebi İzbudak*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 38

çocukluklarından îtibâren bu kişilerin her yönden kendilerini Veled Çelebi'yle kıyaslamaları; Veled Çelebi'nin devlet kademelerinde yükselmesi; Konya'nın eşrâfı arasında mühim bir mevki sâhibi olması; mahallî idârede hatırı sayılır bir yer elde etmesi; meselelere farklı bir bakış açısıyla bakabilmesi kendisine olan bu düşmanlığı besleyen sebepler olmuştur.¹⁶¹⁰

Konya'da bulunduğu zaman zarfında, dönemin makam çelebileri tarafından sık sık çeşitli vesîlelerle ihtâra mâruz kalan Veled Çelebi, Konya'dan gönül kırık olarak ayrılmıştır. Meselâ, Mevlânâ Dergâhı postnişîni Mustafa Safvet Çelebi'nin, Veled Çelebi'yi "serbest" tavırları sebebiyle ihtarda bulunmuş; Abdülvâhid Çelebi ise Veled Çelebi'yi devlet erkânıyla görüşmekten men etmek istemiştir.¹⁶¹¹ Ayrıca, Veled Çelebi, Mustafa Safvet Çelebi'nin yanında, dönemin Hâdim Müftüsü Numan Efendi'ye semâ' aleyhinde bulunanlar hakkındaki fikrini sormuş; müftü ise Çelebi'nin araştırmacı tavrı karşısında son derece memnun kalmıştır. Kendisiyle daha sonra konuyla ilgili görüşeceğini vaad eden müftü ile zaman geçmesine rağmen Çelebi görüşmemiştir. Aksine hakkında "Veled medresede dört 'kâle-yekülü' demekle ceddinin tarîki aleyhinde fetvâlar neşrediyormuş" söylentileri dolaştığı; ve kendisinden "münkir softa" olarak bahsedildiği; Çelebi'nin hâtırâtında aktardığı bilgiler arasındadır.¹⁶¹²

Veled Çelebi'nin gönül kırıklığının uzun müddet devam ettiğini hâtıralarından anlıyoruz ki; II. Meşrûtiyet'in îlânından sonra, dönemin makam çelebisi Abdülhalim Çelebi'nin İstanbul'u ziyâreti ve bir müddet misâfirliği esnâsında, Veled Çelebi'nin kendisine refâkât etmesini istemesi üzerine Veled Çelebi; "...Halim Çelebi İstanbul'da bulunduğu müddetçe beni gece-gündüz maaşsız kâtip, ünvânsız müsteşar yaptı. Çocuklarım Erenköyü'nde, ben Yenikapı Şeyhi'nin Topkapı hâricindeki bağında, Çelebi'nin selâmlığında, irâdeye müheyyâ. Babamızdan pişvâyâ hizmeti böyle gördük diye ne emrederlerse 'Eyvallâh!' dedik..." cümleleriyle hislerini kaleme dökmüştür.¹⁶¹³

Veled Çelebi, hâtırâtında, Çelebi âilesinin zamanla "Evkâf-ı Celâliyye"den gelecek gelirin peşine düştüğünden; Veled Çelebi'nin köylerden gelen hâsılâtın çoğunu dergâha almak, dervişler için sarfetmek istemesi sebebiyle eleştirilere ve hücûma mâruz kaldığından; Sultan Veled Medresesi'ni "ibtidâî", Karatay Medresesi'ni de "tâlî" mektep yapmak

¹⁶¹⁰ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 32, 40-46

¹⁶¹¹ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 44-45, 49

¹⁶¹² İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 40-41

¹⁶¹³ İzbudak, *Tekke'den Meclis'e*, s. 111

projelerine çelebilerin destek vermeyerek, en başta çelebi âilesinin çocuklarının mekteplere devamını sağlayamayıp, hepsinin kahvehâne köşelerinde vakit geçirdiğinden bahsetmiştir. Ayrıca “Hasan Efendi Bahçesi” olarak anılan mekânı mevlevîler için bir hastane-huzur evi olarak istihdam etmesi fikrine sıcak bakmadıklarından duyduğu üzüntüyü de kaydetmiştir.¹⁶¹⁴

Veled Çelebi, âilesinin ısrarı neticesinde memûriyete başladığında, Çelebi Efendi’nin muvâfakatıyla, mevlevî kisvesini çıkarıp, resmî elbiselerini giydiğinde özellikle amcazâdeleri tarafından tahkîr ve istihzâyâ mâruz kalması sonunda bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir: “Efendim her kavmin bir elbisesi var. Biz çelebiyânın giydiği elbise nedir? Tarîkat-ı aliyemizin resmi elifi nemed, tennûre, destegül, hırka mıdır? Belki zamân-ı kadîmde aynen Konyalıların umûmen giydikleri elbisedir... Ne biz Konyalı elbisesi giymekle çelebilikten çıkarız, ne de Azerbaycan ve Tebriz ciheti ahâlisi, el-yevm mevlevî gibi külâh giymekle Mevlevî olurlar. Herkes, kendi kavminin elbisesiyle edâ-yı fârîza-i dîn eylemektedir...”¹⁶¹⁵

7) Hanım Çelebiler

Sefîne, mevlevî târihleri arasında hanım çelebilere yer vermesi açısından mühim bir yer tutmaktadır. *Sefîne*’de, Karahisar çelebilerinden ve Kütahya çelebilerinden hanımlara yer verilmiştir. Bu isimler, müellifimiz Mustafa Sâkîb Dede’ye yakınlık derecelerine göre belirlenmiştir diye düşünmekteyiz. *Sefîne*’de yer alan hanım çelebiler; Şâh Mehmed Çelebi’nin kızı Destinâ Hanım; Destinâ Hanım’ın yeğeni ve Küçük Muhammed Çelebi’nin kızı olan Güneş Hanım; Şâh Mehmed Çelebi’nin kardeşi, Karahisar Mevlevîhânesi postnişîni ve bir müddet makam çelebisi olarak vazîfe yapmış III. Muhammed Ârif Çelebi’nin kızı Kâmile Hanım ve Kâmile Hanım’ın kızı, Mustafa Sâkîb Dede’nin kayınvâlidesi Hacı Fâtıma Hanım’dır.

Bu isimlerden, Destinâ Hanım, babasının vasiyetine binâen, kardeşi Küçük Muhammed Çelebi’ye vekâleten Karahisar Mevlevîhânesi postnişînliğini yürütmüştür.¹⁶¹⁶ Ancak âbide ve zâhîde bir hanım olan Destinâ Hanım, Karahisar Mevlevîhânesi’nde hanımlar için tahsis edilmiş kısımda evrâd ve ezkâr ile meşgul

¹⁶¹⁴ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 122-123

¹⁶¹⁵ İzbudak, *Tekke’den Meclis’e*, s. 41

¹⁶¹⁶ Karahisar Mevlevîhânesi postnişîn listelerinde Destinâ Hanım’ın ismi zikredilmese ve bâzı kaynaklar Destinâ Hanım’ın postnişîn olarak değil, mütevellî olarak vazîfe yaptığından ısrâr etseler de *Sefîne*’deki ifade babasının vasiyeti ile postnişîn olduğu şeklindedir. (Mustafa Sâkîb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 246, 252)

olduğundan, babasının münâsib gördüğü bir kimseyi mesnevîhân, diğer bir kimseyi de serhalka seçmiş ve Destînâ Hanım da mevlevîhânenin idârî işleri için bu kimselerle görüşmüş ve mevlevîhânenin idâresini bu şekilde devâm ettirmiştir.¹⁶¹⁷

Destinâ Hanım'ın yeğeni olan Güneş Hanım'ın postnişîn olarak vazîfe yaptığını bilmemekteyiz. Ancak kendisinin vakıf mütevellîsi olduğu bilinmektedir.¹⁶¹⁸

Sefîne'de zikredilen bir diğer hanım çelebi III. Muhammed Ârif Çelebi'nin kızı Kâmile Hanım'dır. Kâmile Hanım'ın babası III. Muhammed Ârif Çelebi henüz 8 yaşında babası Mehmed Veled Çelebi'yi (ö. 1015 h./1606 m.) târihinde kaybettiğinden, amcası ve bilhassa amcasının kızı Destinâ Hanım'ın taht-ı terbiyesinde yetişmiştir. III. Muhammed Ârif Çelebi'nin kızı Kâmile Hanım da Kütahya eşrâfından Mustafa Ağa isminde bir kimseyle evlenerek Kütahya'ya gitmiştir. Kâmile Hanım Kütahya'ya gittiği zaman, Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi'nde 170 senelik bir fetret dönemi hüküm sürmekteydi. Kâmile Hanım, Kütahya'ya yerleşmesinin akabinde mevlevîhâneyi ihyâ etmek için gayret sarfetmiştir. Nitekim, Kâmile Hanım'ın yüzünde bir peçe bulunmak sûretiyle *Mesnevî* dersleri verdiği; mevlevîhânenin işlerini idâre ettiği ve dervişâna hizmet ettiği kaynaklarda zikredilmektedir. Evlâtlarını da mevlevî terbiyesi üzere yetiştiren Kâmile Hanım'ın oğlu Hüseyin Çelebi, Kâmile Hanım'ın mevlevîhâneyi ihyâ etmesinden sonra Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi postnişîni olmuştur.¹⁶¹⁹

Hüseyin Çelebi'nin kızkardeşi, Kâmile Hanım'ın da kızı olan ve *Sefîne*'de zikredilen son hanım çelebi Hacı Fâtıma Hanım *Sefîne* müellifi Mustafa Sâkıb Dede'nin kayınvâlikesidir. Çocuğu olmayan Hacı Fâtıma Hanım, kardeşinin kızı Havvâ Hanım'ı evlât edinmiş ve Mustafa Sâkıb Dede ile evlendirmiştir. Mustafa Sâkıb Dede, *Sefîne*'de, kendini, Kütahya'ya geldiği dönemde kimsesiz ve perîşan olarak tanıtırken, Hacı Fâtıma Hanım'ın himmetiyle, kol-kanat germesiyle toparlanarak büyük bir devlet sâhibi olduğunu, birlikte bulundukları 23 sene içerisinde de Hacı Fâtıma Hanım'ın maddî-mânevî desteğinin üzerlerinden hiç eksiltmediğini anlatmaktadır. Hacı Fâtıma Hanım'ın yüklüce bir servet sâhibi olduğunu ve mîrâsını, evlâtlığı ve yeğeni olan Havvâ Hanım'a bırakarak refah içinde yaşayıp,

¹⁶¹⁷ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 252

¹⁶¹⁸ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 255; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 276

¹⁶¹⁹ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 237

hizmet etmelerini sağladığını da eklemekte, görmüş olduğu bu muâmeleden ötürü Hacı Fâtıma Hanım'a minnetdar olduğunu saklamamaktadır. Bu minnetdarlığı ifâde etmek için de *Sefîne*'de Hacı Fâtıma Hanım'ın birçok menâkıbına yer vermiştir.¹⁶²⁰

Mustafa Sâkıb Dede'nin oğullarından olan Muhammed Muhlis Çelebi'nin (ö. 1124 h./1712 m.) doğumundan önce doğum ve bebek için gerekli olan bütün ihtiyaçların Hacı Fâtıma Hanım tarafından hazırlanması ve bebeğin doğumundan önce “Şeyhimiz Muhammed'in bütün hizmeti halasının uhdesindedir” buyurarak doğumundan önce bebeğin ismini, cinsiyetini ve “şeyh” olarak sıfatlandırarak tarikat içerisindeki konumunu vurgulaması, Hacı Fâtıma Hanım'ın Mustafa Sâkıb Dede Âilesi ile olan maddî-mânevî ilişkilerini tasvir etmek için yeterlidir. Bu himâye netîcesinde, Muhammed Muhlis Çelebi, 17 yaşındayken “hâiz-i ulûm-ı akliyye ve nakliyye” ile münnevver ve Mevlevîlik içerisinde akranlarının üzerinde olgunluğa sâhip bir dervişolmuştur.¹⁶²¹

Bunun hâricinde, Hacı Fâtıma Hanım'ın bütün vaktini mevlevîhâneye ve dervişâna hasrettiği ve zengin bir kütüphâneye sâhip olduğu rivâyet edilmektedir. Bu kütüphâne daha sonra Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi'ne vakfedilmiştir.¹⁶²²

¹⁶²⁰ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 259-265

¹⁶²¹ Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 263

¹⁶²² Mustafa Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 265; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 242

SONUÇ

Mevlevîlik; Hz. Mevlânâ'nın fikirleri doğrultusunda, talebesi Hüsâmeddin Çelebi, oğlu Sultan Veled ve daha sonra postnişîn olan çelebiler tarafından sistemleştirilerek intişâr ettirilmiş bir tarîktir. Mevlevîliğin âdâb ve erkânı da yine Hz. Mevlânâ'nın müddet-i hayâtında ortaya koyduğu temâyüller ve eserler ışığında sistemleştirilmiştir. Mevlevîliğin merkezi Konya Mevlânâ Dergâhı olmuş; burada bulunan çelebi efendi de Mevlevîliği temsil eden, Dergâh'ın ve mevlevîhânelerin idârî, iktisâdî bütün hizmetlerini tek elde toplayan kimse olmuştur.

Hz. Mevlânâ'ya halkın ve devletin gösterdiği teveccühler sebebiyle, Sultan Veled zamân-ı meşîhatinden îtibâren, Mevlevîlik adına büyük vakıflar tahsis edilmiştir. Ayrıca, çelebilerin hükümdârlar ve devlet erkânı ile samîmî münâsebetleri de Anadolu başta olmak üzere çok geniş bir coğrafyada Mevlevîliğin intişârını sağlamıştır. Bu münâsebetler sâyesinde birçok mevlevîhâne tesis edilmiş ve iktisâdî olarak desteklenmiştir.

Hz. Mevlânâ evlâdı olan çelebiler de, asırlar müddetince Mevlevîliğe hizmet etmişler, mevlevî büyüklerinin mânevî mîrâsına sâhip çıkmışlardır.

Çelebilik makâmı, Sultan Veled ile tesis edilmiş, Konya Mevlânâ Dergâhı postnişînliği başlangıçta en büyük erkek evlâda geçmiş ve böylece Mevlevîliğin merkezi olan Konya Mevlânâ Dergâhı'nda muhtemel bir post kavgasının önüne geçilmiştir. Tasavvuf târihinde, hiçbir tarîkatte böyle uzun soluklu bir devir-teslimden bahsetmek mümkün değildir. Zaman içerisinde en büyük erkek evlât kâidesinden ziyâde en münâsip aday postnişîn olmuştur.

Genel olarak herhangi bir mesele yaşanmaksızın postnişîn tâyin ediliyorken, zaman zaman sıkıntılar da yaşanmıştır. Postnişîn tâyini genellikle mevcut postnişînin vefâtından önce en münâsip çelebiyi işâret etmesiyle gerçekleşmiştir. Ancak belli dönemlerde iktidar, postnişîn tâyinlerine müdahil olmuştur. Ferruh Çelebi (ö. 1010 h./1601 m.) zamân-ı meşîhati, devletin Konya Mevlânâ Dergâhı'na ilk kez müdâhele ettiği zamandır. Ferruh Çelebi, vazîfesinden azledilerek İstanbul'a sürgüne gönderilmiştir. Ferruh Çelebi'den sonra evlâtları I. Bostan Çelebi (ö. 1040 h./1630 m.) ve Ebûbekir Çelebi (ö. 1052 h./1642 m.) postnişîn olmuşlar; Ebûbekir Çelebi'nin de vazîfesinden azledilmesinden sonra yerine Karahisar Mevlevîhânesi postnişînini III. Muhammed Ârif Çelebi (ö. 1052 h./1642 m.) pâdişah fermânıyla postnişîn tâyin edilmiştir. III. Muhammed Ârif Çelebi'nin vefâtıyla boşalan post makâmı için çelebiler kendi

aralarında postnişîn olmasını istedikleri çelebiyi belirlemişlerdir. Nitekim, Pîr Hüseyin Çelebi (ö. 1077 h./1666) , III. Muhammed Ârif Çelebi’den sonra bu şekilde postnişîn seçilmiştir.

Devletin Konya Mevlânâ Dergâhı’na müdâhele etmesinin akabinde, zaman zaman makam çelebilerinden azledilenler, sürgüne gönderilenler de olmuştur. Ferruh Çelebi’nin sürgün edilmesiyle başlayan bu müdâhele Ferruh Çelebi’nin oğlu Ebûbekir Çelebi’nin azledilmesiyle devâm etmiştir. II. Hacı Bostan Çelebi (ö. 1117 h./1705 m.) de zamân-ı meşîhatinde cereyân eden bâzı hâdiseler sebebiyle sürgüne gönderilmiş; daha sonra verilen karârın haksızlığını fark eden pâdişah tarafından sürgün cezâsı zorunlu hac seyâhatine tebdil edilmiştir. Son makam çelebisi Abdülhalim Çelebi (ö. 1343 h./1925 m.) de siyâsî sebeplerle vazîfesinden iki kez azledilmiştir. II. Ebûbekir Çelebi’nin (ö. 1198 h./1785 m.) vefâtının ardından, evlâdı olmaması sebebiyle çelebiler âilesinden kırk civârında mürâcaat olmuş ve “huzur mürâfaası” adı verilen bir toplantıda vazîfe için başvuran çelebiler çeşitli husûsiyetleriyle değerlendirilmiş ve en münâsip adayın Hacı Mehmed Çelebi (ö. 1230 h./1815 m.) olduğu netîcesine ulaşılmıştır.

Makam çelebisi olan çelebiler, vazîfede bulundukları zaman zarfında bütün gayretleriyle Mevlevîliğe hizmet etmişlerdir. Sultan Veled’den Abdülhalim Çelebi’ye, Veled Çelebi’ye (ö. 1372 h./1952 m.) kadar bütün çelebiler *Mesnevî* takrîrlerine ehemmiyet vermiş; yeni mevlevîhânelerin tesîsine, yeni mevlevîhânelere en münâsip şeyhlerin postnişîn olmasına ve Mevlevîliğin geniş coğrafyalara ulaşabilmesine çalışmışlardır.

Mevlevîlik, ne kadar geniş coğrafyaya yayılmışsa o kadar çok kimsenin teveccühünü kazanmıştır. Ulu Ârif Çelebi (ö. 719 h./1320 m.) zamân-ı meşîhatinde teşkilatlanmasını büyük ölçüde tamamlamış olan Mevlevîlik; âdâb ve erkânını da Pîr Âdil Çelebi (ö. 865 h./1460 m.) zamân-ı meşîhatinde tamamlamıştır. Mevlevî mukâbelesine nihâî şeklini veren Pîr Âdil Çelebi’dir. Bilhassa I. Bostan Çelebi (ö. 1040 h./1630 m.) zamân-ı meşîhatinde de, birçok mevlevîhâne tesis edilmiş ve postnişîn tâyin edilmiştir.

Çelebiler sâdece tarîk olarak Mevlevîliğe hizmet etmekle yetinmemiş; bu tarîkin mensûbu olanlara da hizmet etmiştir. Nitekim, Konya’da evlâd-ı Mevlânâ’nın devâm ettiği iki özel okul bulunmaktadır.

Ayrıca Mevlevîlik, bünyesinde mevlevîlerin ihtiyaçlarının temîni için birçok vakıf barındıran bir tarîkattir. Bu vakıflar zaman zaman mesele teşkil etmişse de, çelebiler bu

evkâfın tasarrufunda son derece titiz davranmıştır. Bilhassa Kütahya Mevlevîhânesi postnişîni Celâleddin Ergün Çelebi (ö. 775 h./1373 m.) bu husûstaki hassâsiyeti ile bilinmektedir.

Makam çelebileri çeşitli vesîlelerle pâdişahlar, devlet adamları, ulemâ, meşâyih ve halk ile de temaslarda bulunmuşlardır.

Birçok devletten daha eski ve köklü bir müessese olan Konya Mevlânâ Dergâhı'nın ehemmiyetini idrâk eden pâdişah ve devlet adamları, buradaki çelebilere, dervişlere hürmet etmişler ve devlet adamlarının dünyâ saltanatındaki muvaffakiyetleri de bu hürmetle irtibatlandırılmıştır. Aynı şekilde Mevlevîliğe, çelebilere ve dervişâna muhâlif tavır takınanlar da olmuş; onların yaşadıkları yenilgiler de çelebilere ve mevlevîlere karşı olan tutumlarıyla irtibatlandırılmıştır.

Bu münâsebetlerde zaman zaman yanlış anlaşılmalara olmuşsa da genel olarak devlet erkânının çelebilere hürmet ettiğini söyleyebiliriz. Birçok devletten eski ve köklü olması da, hükümdârların nezdinde mevlevîlerin bir tehlike olarak addedilmesine sebep olmuştur. Bu sebeple Konya Mevlânâ Dergâhı'nın ve mevleviyânın kontrol altında tutulduğunu söyleyebiliriz. Bu kontrol de genel olarak mevlevîleri taltif etmek sûretiyle gerçekleşmiştir.

Geniş bir coğrafyaya yayılan Mevlevîlik, Dîvânî Mehmed Çelebi (ö. 936 h./1530 m.) vâsıtasıyla İstanbul'a da ulaşmıştır. Mevlevîliğin merkezi Konya'dan uzak bir merkez olan İstanbul'da devlet erkânına daha yakın olan mevlevîler, İstanbul-Konya arasında çeşitli sebeplerle zaman zaman cereyân eden gerginlikleri gidermeye yardımcı olmuştur.

Çelebiler ise, devlet erkânı karşısında her zaman vakarlarını muhâfaza etmiş; devlet erkânı da çelebilere gerekli hürmeti göstermiştir. Nitekim, Cumhuriyet'in îlânından sonra, makam çelebisi Abdülhalim Çelebi Mustafa Kemal'in inkılâplarının destekçisi olmuş ve Millî Mücadele'ye destek veren Veled Çelebi (İzbudak) ile ilk mecliste mebusluk vazîfesinde bulunmuşlardır.

Konya Mevlânâ Dergâhı ve mevlevîhâneler halkın her zaman teveccüh gösterdiği; sıkıntılı zamânlarda, çeşitli vesîlelerle başvurduğu, ilticâ ettiği mekânlar olmuştur. Devlet adamlarının mevlevîliğe ve çelebilere karşı olan tavırlarının dünyâ saltanatlarıyla irtibatlandırılması gibi, halkın teveccüh ve hürmetsizliği de aynı şekilde irtibatlandırılmıştır.

Çelebiler birbiri ile de çeşitli vesîlelerle temas hâlinde bulunmuştur. Bâzen çelebiler birbirlerinin evlâtlarının tahsîlini üstlenmiştir. Ancak özellikle son zamânlarda çelebiler arasında tam bir huzurdan bahsetmenin mümkün olmadığını çelebilerin kaleme aldıkları hâtîrât ve husûsî belgeler ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, çelebiler, evlâd-ı Mevlânâ'ya yapılan bir haksızlık karşısında da yekvücûd olmuşlardır. Ebûbekir Çelebi'nin (ö. 1052 h./1642 m.) azledilmesiyle çelebiler arasında iktidâra karşı bir kırgınlık husûle gelmiştir. Ancak bu kırgınlık, pâdişâh fermânıyla tâyin edilen III. Muhammed Ârif Çelebi'ye (ö. 1052 h./1642 m.) de yansımıştır.

Çelebilerin hayâtına bakıldığında, bilhassa zâhidâne bir hayat husûsunda son derece titiz davrandıklarını görmekteyiz. Özellikler Mevlânâ Dergâhı'nın ve mevlevîhânelerin sâhip oldukları geniş imkânlar ve Evkâf-ı Celâliyye karşısında bu kadar müstağnî bir tavır sergilemek oldukça zor görünmektedir. Evkâf-ı Celâliyye sebebiyle çeşitli sıkıntılar da yaşanmıştır. Evkâf-ı Celâliyye genellikle devlet erkânı ile gerginliklere sebebiyet vermiştir.

Mevlevîlik'te en çok tartışılan mevzûlardan biri de hanım halîfe ve şeyhler mevzûudur. Mevlevîlik, belki de tasavvuf târihinde hiçbir tarîkin ehemmiyet vermediği kadar hanımlara ehemmiyet vermiştir. Hanımların tahsillerine erkeklerinki kadar ehemmiyet verilmiş ve hanım çelebiler de zamanlarının en iyi şartlarıyla eğitilmişlerdir. Ancak Mevlevîlik ile ilgili yapılmış çalışmaların birçoğunda, *Sefîne*'de bahsi geçen hanımlar, istisnâsız postnişîn olarak zikredilmekte ve bu da tartışmalara sebebiyet vermektedir. Ancak, *Sefîne*'de zikredilen hanımlardan sâdece Destînâ Hanım (ö. 1040 h./1630 m.), Karahisar Mevlevîhânesi'nde postnişîn olarak vazîfe yapmıştır. Diğer hanımlar, mevlevîhânelerin ihyâsında, idâresinde, mütevellîsinde vazîfe yapmış olmakla birlikte postnişîn olmamışlardır.

Çalışmamızda kısaca husûsiyetlerinden ve târihinden bahsettiğimiz Mevlevîlik hakkında birçok da eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerden biri de, Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi postnişîni Mustafa Sâkîb Dede'nin kaleme aldığı üç ciltlik *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* eseri, birinci cildinde çelebilerin; ikinci cildinde çeşitli mevlevîhânelerde hizmet eden dedelerin; üçüncü cildinde de dervişânın tercüme-i hâllerini ihtivâ eden bir eserdir.

Çalışmamıza temel kaynak teşkil eden eserin çelebileri ihtivâ eden birinci cildi, yalnızca Konya çelebileri ve makam çelebilerine münhasır değildir. Konya'dan sonra Mevlevîliğin en mühim merkezleri olan Kütahya ve Karahisar mevlevîhânelerini tesîsi, dervişleri ve çelebileri hakkında teferruatlı mâlumât ihtivâ etmektedir ve Mevlevîliğe hizmet

eden evlâd-ı Mevlânâ'yı tanımak için mühim bir kaynaktır. Ancak, Mevlevîlik târihi hakkında bilgi veren kaynakları birlikte değerlendirmek gerektiği gibi, bilhassa Mustafa Sâkîb Dede'nin *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*'ı ile Sahîh Ahmed Dede'nin *Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye*'sini birlikte değerlendirmek gerekir. Zirâ, bu iki eser, birbirini tamamlar mâhiyettedir. *Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye*, Hz. Peygamber zamânından başlamak sûretiyle hem İslâm târihi, hem de Mevlevîlik târihi açısından mühim bilgileri kronolojik olarak ve târihlerini belirtmek sûretiyle vermektedir. Ancak, *Sefîne*'de böyle bir tertipten bahsetmek mümkün değildir. *Sefîne*, Sâkîb Dede'nin ifâdesiyle *Menâkıbu'l-Ârifîn*'in bıraktığı yerden itibâren mevlevî büyüklerinin hâllerini, menâkıbını ihtivâ eden bir eserdir. Dolayısıyla târih mâlumâtı yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla, *Sefîne*'yi *Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye* ile birlikte değerlendirmek ve *Menâkıbu'l-Ârifîn*, *Sipehsâlâr* gibi mevlevîlik târihi hakkındaki mühim kaynaklarla birleştirmek tam bir mevlevîlik târihi ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır. Esâsen bizim de çalışmamız esnâsındaki maksadımız bu minvâldedir. *Sefîne* de rivâyetlere yer vermesi, târihî mâlumat yoksunluğu sebebiyle çokça eleştirilmiştir. Bâzı eleştiriler haklı bulunmakla berâber, bu eksiklikler *Sefîne*'yi göz ardı etmeyi gerektirmemektedir. Nitekim, Mustafa Sâkîb Dede, eseri kaleme aldığı müddetçe Mevlevîlik içerisinde bulunmuş ve postnişîn olarak vazîfe yapmıştır. Ayrıca husûsî hayâtını göz önünde bulundurduğumuzda da Dede'nin Kütahya çelebilerinden Havvâ Hanım'la evlenmiş ve Kütahya'daki evlâd-ı Mevlânâ bu evlilikten meydana gelmiştir. Dolayısıyla, Mustafa Sâkîb Dede'nin çelebiler hakkında en tafsîlâtlı mâlumatı verebileceği muhakkaktır. Evlâd-ı Mevlânâ'ya mensup kimseleri tesbit edebilmek için de *Sefîne* dikkatli incelenmesi gereken bir kaynaktır.

KAYNAKÇA

Yazmalar/Defterler/Arşiv Belgeleri:

Ahmed Hâlis Dede, *Tufeylû Menâkıbu 'l-Kibâr-ı Mevlevî fî Menkabeti Hazret-i Şeyh Sâkib el-Ma'nevî*, Süleymâniye Kütüphânesi, Nâfiz Paşa böl., no: 1186

Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi, Süleymaniye Kütüphânesi, Fethi Sezâi Türkmen Bölümü, no: 81

el-Eflâkî, *Menâkıbu 'l-Ârifîn*, Süleymaniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi böl., no: 4530

el-Eflâkî, Ahmed, *Menâkıbu 'l-Ârifîn ve Merâtıbu 'l-Kâşifîn*, Süleymaniye Kütüphânesi, Dârülmesnevî böl., no: 365

Hocazâde Ahmed Hilmi, *Hadîkatü 'l-Evliyâ'dan Silsile-i Meşâyih-ı Mevleviyye*, 1318

İzbudak, Veled Çelebi - Uzluk, Feridun Nâfiz, *Silsile-nâme-i Evlâd u Ahfâd-ı Mevlânâ*, SÜMAM no: 131

KMMA, dosya no: 17

KMMA, dosya no: 47/16

KMMA, dosya no: 51, belge no: 29

KMMA dosya no: 92 belge no: 1

KMMA, dosya no: 104, belge no: 01/a, 02/a, 03/a, 04/a, 05/a, 06

KMMA, dosya no: 108, belge no: 4

Lütfî Çelebi, *Hilye-nâme-i Hazret-i Mevlânâ*, (haz: Tâhirü'l-Mevlevî), Süleymaniye Kütüphânesi, Fethi Sezai Türkmen bölümü, no: 160

Mektûbât, (Bostan Çelebi, Şeyh Sezâi, Abdülhayy, Ömer Fuâdî), (müst: Muhammed Şükrî), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî böl., AESry1104/2, v. 36-37 / eserin ismi: *Menâkıb-nâme-i Şeyhimiz Nasûhî el-Halvetî Üsküdârî*

Mesnevî-i Şerîf, KMMİK, no: 59

Muhammed Bahâüddîn b. Mevlânâ Celâleddîn Sultan Veled, *İntihâ-nâme*, Süleymaniye Kütüphânesi, Nâfiz Paşa böl., no: 485

-----, *Rebâb-nâme*, Süleymaniye Kütüphânesi, Hâlet Efendi böl. no: 44

Sultan Veled, *Maârif/Kitâb fî't-Tasavvuf*, Süleymaniye Kütüphânesi, Fâtih böl. no: 2642

SÜMAM Uzluk Arşivi, no: 103

SÜMAM Uzluk Arşivi, no: Y99

Veled Çelebi, *Birinci Cep Mecmuası*, SÜMAM no: 105

Veled Çelebi, *Çelebi Cönkü*, SÜMAM no: 97

Veled Çelebi, *DeFTER-i Fevâid*, SÜMAM no: 86

Veled Çelebi, *Muhtârât*, SÜMAM, no: 95

Kitaplar:

- Ahmed Remzi, *Târîhçe-i Aktâb*, Dimaşk, 1334
- Ahmed-i Sipehsâlâr, *Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn Rûmî - Sipehsâlâr Tercemesi*, (haz: Ahmed Avni Konuk), 1331
- , *Terceme-i Risâle-i Sipehsâlâr - be-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, (terc: Midhat Bahârî Hüsâmî), İstanbul, 1331
- Ali Enver, *Semâ'hâne-i Edeb*, İstanbul, 1309
- Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ankara, 1972
- Ankaravî, İsmâil Rusûhî, *Minhâcu'l-Fukarâ*, (haz: Safî Arpaguş), Vefa Yayınları, İstanbul, 2008
- Arı, Ahmet, *Mevlevîlik'te Bir Hânedân Kurucusu: Sâkıb Dede ve Dîvân'ı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003
- Arı, Ahmet, *Sâkıb Mustafa Dede Hayâtı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkidli Metni*, (basılmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1995
- Arpaguş, Sâfî, *Mevlevîlik'te Mânevî Eğitim*, Vefâ Yayınları, İstanbul, 2007
- Aşçı İbrâhim Dede, *Aşçı Dede'nin Hâtıraları*, (haz: Mustafa Koç - Eyüp Tanrıverdi), Kitabevi, İstanbul, 2006
- Ateş, Süleyman, *İşârî Tefsir Okulu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1998
- Beyânî, Mustafa bin Cârullâh, *Tezkiretü's-Şuarâ*, (haz: İbrahim Kutluk), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997
- Beytur, Midhad Bahârî, *Pîr Aşkına - Mevlevî Şeyhi Midhat Bahârî'nin Mektupları*, (haz: Nuri Şimşekler), Timaş Yayınları, İstanbul, 2009
- Bursevî, İsmâil Hakkı, *Kitâbü'n-Netîce*, (haz: Ali Namlı, İmdat Yavaş), İnsan Yayınları, İstanbul, 1997
- , *Rûhu'l-Beyan Tefsiri*, (ihtisar eden: Muhammed Ali Sabûnî), (terc: Abdullah Öz.), Damla Yayınevi, İstanbul, 1995
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul
- Çelebi, Asaf Hâlet, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Hece Yayınları, Ankara, 2006
- Defter-i Dervîşân-II/Yenikapı Mevlevîhânesi Günlükleri, (haz: Bayram Ali Kaya- Sezâi Küçük), Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2011

- Doğan, Abdurrahman, *Kütahya Ergüniyye Mevlevîhanesi*, Sır Yayıncılık, Bursa
- Edirneli Sehî, *Tezkire-i Sehî*, İstanbul, 1325
- Eflâkî, Ahmed, *Menâkıbü'l-Ârifîn - Ariflerin Menkıbeleri*, c. I-II, (çev: Tahsin Yazıcı), MEB Yayınları, İstanbul, 1989
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, MÜİFAV Yayınları, İstanbul, 2001
- Ergun, Saadeddin Nüzhet, *Türk Şairleri*, c. I-II-III
- Ertuğrul, İsmail Fennî, *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî*, (haz: Mustafa Kara), İnsan Yayınları, İstanbul, 1997
- Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, (haz: İlhan Genç), AKMY, Ankara, 2000
- Garabeiglou, Djamchid, *Sultan Veled: Hayatı, Eserleri ve Masnavî-i Valadî'nin Tenkidli Metni*, Doktora tezi, İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Fars Filolojisi
- Gökbilgin, M. Tayyib, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1952
- Gökbulut, Süleyman, *Necmeddîn Kübrâ ve Kübrevîlik*, Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlânâ Celâleddîn*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1951
- , *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1953
- , *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2006
- , *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1977
- İbn Battûta Tancî, Ebû Abdullah Muhammed, *Rihletü İbn Battûta - İbn Battûta Seyâhatnâmesi*, (haz: A. Sait Aykut), c. I, 408, YKY, İstanbul, 2000
- İhtifalci Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, Vatan Matbaası, İstanbul, 1912 (1328)
- İhtifalci Mehmed Ziyâ, *Merâkız-ı Mühimme-i Mevleviyye'den Yenikapı Mevlevihânesi*, İstanbul, 1329
- İlgar, Yusuf, *Karahisar-ı Sâhib Sultan Dîvânî Mevlevihânesi ve Mevlevî Meşhurları*, Afyonkarahisar, 2008
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul, 1930
- İzbudak, Veled Çelebi, *Tekke'den Meclis'e - Sıradışı Bir Çelebi'nin Anıları*, (haz: Yakup Şafak - Yusuf Öz), Timaş Yayınları, İstanbul, 2009
- Kastamonu Mebûsu Veled Çelebi, *Dîvân-ı Türkî-i Sultan Veled*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1341, Süleymaniye Kütüphanesi, Sâmi Benli bölümü, no: 257

- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, (çev: Rüştü Balcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007
- Konuk, Ahmed Avnî, *Füsûsu'l-Hikem Terceme ve Şerhi*, (haz: Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın), MÜİFAV Yayınları, İstanbul, 1997
- , *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, (haz: Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın), Kitabevi, İstanbul, 2006-2009, c. I-XIII
- , *Tedbîrât-ı İlâhiye Terceme ve Şerhi*, (haz: Mustafa Tahralı), İz Yayıncılık, İstanbul, 2001
- Korucuoğlu, Nevin, *Veled Çelebi İzbudak*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994
- el-Kuraşî, Abdülkâdir b. Ebi'l-Vefâ, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, Kahire
- Kuşeyrî, Abdülkerim, *Risâle – Kuşeyrî Risâlesi*, (haz: Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul
- Küçük, Hülya, *Sultan Veled ve Maârif'i*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya, 2005
- Küçük, Sezâi, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yayınları, İstanbul, 2003
- Mansuroğlu, Mecdud, *Sultan Veled'in Türkçe Manzûmeleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1958, s. 10
- Mecdî Mehmed Efendi, *Şakâik-ı Nu'mâniyye ve Zeylleri*, (haz: Abdülkâdir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989
- Mehmed Elif Efendi, *el-Kelimetü'l-Mücmelle fî Şerhi't-Tuhfeti'l-Mürsele*, (haz: Mustafa Tahralı), basılmamış daktilo istinsâhı
- Mehmed Veled Çelebi, *Hayru'l-Kelâm*, Dersaadet, 1330, Süleymaniye Kütüphanesi, Rauf Yekta bölümü, no: 35
- Mehmed Veled Çelebi, *Konya Ahvâl-i Umûmiyye-i Târihiyesinden Mevlânâ ile Ricâli*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdayî Efendi bölümü, no: 1159
- Mehmed Veled Çelebi, *Lisân-ı Fârisî*, İstanbul, 1327, Süleymaniye Kütüphanesi, Zühdü Bey bölümü, no: 588
- Mevlânâ, *Fîhi mâ Fîh*, (terc: Ahmed Avni Konuk), (haz: Selçuk Eraydın), İz Yayınları, İstanbul, 1994
- Muallim Naci, *Osmanlı Şâirleri*, (haz: Cemal Kurnaz), MEB Yayınları, İstanbul, 1995
- Muhammed Bahâeddin Veled, *Türkçe İtikâd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa Tekke bölümü, no: 553
- Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (XVIII. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004

- Mustafa Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, c. I-III, Matbaa-i Vehbiyye, Kahire, 1331
- en-Nablûsî, Abdulganî, *Âriflerin Tevhîdi & Vahdet-i Vücûd Nedir?*, (haz: Ekrem Demirli), İz Yayıncılık, İstanbul, 2003
- Olgun, Tahir, *Çilehâne Mektupları*, (haz: Cemal Kurnaz-Gülgün Erişen), Vefâ Yayınları, İstanbul, 2008
- Önder, Mehmet, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998
- Öngören, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf - Anadolu'da Sufiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003
- Pazarbaşı, Erdoğan, *Vânî Mehmed Efendi ve Arâisü'l-Kur'ân*, Ankara, 1997
- Peremeci, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, İstanbul, 1940
- Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye - Mevlevîlerin Tarihi*, (haz: Cem Zorlu), İnsan Yayınları, İstanbul, 2003
- Sarı, Mehmet - Ilgar, Yusuf, *Mevlevî Dîvân Şairi Semâi Mehmet Çelebi*, Afyonkarahisar, 2008
- Seyyid Fâzıl Ahmed Paşa, *Mevleviyye Silsilesi*, (haz: Tahir Hafizoğlu), İnsan Yayınları, İstanbul, 2010
- Sultan Abdülhamid: Tahsin Paşa'nın Yıldız Hâtıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990
- Sultan Veled, *Dîvân-ı Sultan Veled*, (haz: Feridun Nâfiz Uzluk), Uzluk Basımevi, Ankara, 1941
- , *İbtidâ-nâme*, (haz: Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara, 1976
- , *İntihâ-nâme-i Sultan Veled - Küpten Sızan Sırlar*, (haz: Hülya Küçük), Ataç Yayınları, İstanbul, 2010
- , *Maârif*, (haz: Meliha Ülker Tarıkahya Anbarcıoğlu), Ataç Yayınları, İstanbul, 2009
- , Muhammed Bahâüddîn b. Mevlânâ Celâleddîn, *Rebâb-nâme*, Süleymaniye Kütüphânesi, Hâlet Efendi bölümü, no: 44
- Şafak, Yakup – Öz, Yusuf, *Feridun Nâfiz Uzluk'a Gönderilen Mevlevî Mektupları*, (haz: Yakup Şafak, Yusuf Öz), Tekin Kitabevi, Konya, 2007
- Şems-i Tebrîzî, *Makâlât*, (haz: Nuri Gençosman), Ataç Yayınları, İstanbul
- Şeyh Gâlib Dîvânı, (haz: Muhsin Kalkışım), Akçağ Yayınları, Ankara, 1994
- Şimşekler, Nuri, *Şâhidî İbrâhim Dede'nin Gülşen-i Esrâr'ı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1998
- Taşköprü-zâde Ahmed Efendi, *Mevzûâtü'l-Ulûm*, (terc: Kemâleddin Mehmed Efendi), İkdâm Matbaası, Dersââdet, 1313

- Top, H. Hüseyin, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2001
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993
- Uludağ, Süleyman, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*, Mârifet Yayınları, İstanbul, 1999
- Uzluk, Feridun Nâfiz, *Ulu Arif Çelebi'nin Rubâileri*, İstanbul, 1944,
- Uzluk, Şehâbeddin, *Mevlevîlik'te Resim Resimde Mevlevîler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1957
- Uzunçarşılıoğlu, İsmail Hakkı, *Kütahya Şehri*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932
- Ünver, Süheyl, *Kadıköyü'ne Ünvânı Verilen Hızır Bey Çelebi*, İstanbul, 1945
- Vanlıoğlu, Mehmet, *Ulu Ârif Çelebi ve Dîvân'ının Tenkidli Metni*, (basılmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1991
- Vassâf, Hüseyin, *Remzî-nâme*, (haz: Yakup Şafak), Tekin Kitabevi, Konya, 2006
- Vassaf, Osmanzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, (haz: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006
- Yetik, Erhan, *İsmâil-i Ankaravî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İşaret Yayınları, İstanbul
- Yılmaz, Mehmet, *Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecîzeler Sözlüğü*, Sütun Yayınları, İstanbul, 2008
- Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf - Sufiler, Devlet, Ulemâ (XVII. Yüzyıl)*, OSAV, İstanbul, 2001

Makaleler:

- Altun, Ara, “İshak Fakih Külliyesi”, *DİA*, c. XXII
- Akçıl, N. Çiçek - Cebe, Özer, “Murâdiye Külliyesi”, *DİA*, c. XXXI
- Aktepe, Münir, “Baltacı Mehmed Paşa”, *DİA*, c. V
- , “Hekimoğlu Ali Paşa”, *DİA*, c. XVII
- Arı, Ahmet, “Sâkıb Dede”, *DİA*, c. XXXVI
- Atalar, Münir, “Emîr-i Hac”, *DİA*, c. XI
- Atalay, Ahmet, “Abdülhalim Çelebi Efendi”, *Millî Mücadele’de Konya Kuvvâ-yı Milliyecileri*, Konya, 1997
- Azamat, Nihat, “İbrâhim Gülşenî”, *DİA*, c. XXI
- Ateş, İbrahim, “Mevlânâ Dergâhı’yla İgili Vakıf ve Vakfiyeler”, *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara, 1992
- Başer, Fatma Adile “Yenikapı Mevlevîhanesi Şeyhi Musikîşinâs Abdülbâkî Nâsır Dede, *İstanbul Araştırmaları*, s. 3, Güz 1997
- Baykara, Rusûhî, “Mevlevî Mukâbelesi Nasıl Yapılırdı?”, *Tasavvuf Kitabı*, Kitabevi, İstanbul, 2003
- Bayru, Esin Çelebi “Babam Celâleddin Bâkır Çelebi”, *X. MMK Tebliğleri* (2-3 Mayıs 2002), Konya, 2002
- Ceyhan, Semih, “Mesnevî”, *DİA*, c. XXIX
- , “Nûr-ı Muhammedî Güneşi Hz. Şems”, *Şems: Güneşle Aydınlananlar*, Nefes Yayınları, İstanbul, 2010
- Cilâcı, Osman, “Vesîkalar Işığında Antalya Mevlevîhânesi Postnişinlik Devir Teslimi”, *IX. MMK Bildirileri*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1998
- Çavuşoğlu, Semiramis, “Kadıızâdeliler”, *DİA*, c. XXIV
- Çelebi, Celâleddin, “Abdülhalim Çelebi”, *DİA*, c. I
- Çelebi, Celâleddin, “Çelebi Efendi”, *DİA*, c. VIII
- Daşdemir, Latif, “Afyonkarahisar’da Mevlevîlik”, *Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar’da Mevlevîlik*, (haz: Yusuf İlgar), AKÜY, Afyon, 2002
- Değirmençay, Veyis, “Sultan Veled”, *DİA*, c. XXXVII
- Doğan, Sema, “İskender Paşa Câmiî”, *DİA*, c. XXII,

- Duru, Necip Fâzıl, “Mevlevî Şeyhi Ağazâde Mehmed Dede ve *Mesnevî*’nin İlk Onsekiz Beytini Şerhi”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 4, sy: 11, Ankara, 2003
- Elgin, Necati, “Çelebi ve Çelebilik”, *Konya Halkevi Mecmuası*, s. 88, Konya, 1946
- , “Dil ve Târih Bakımından Çelebi ve Çelebilik”, *Konya Halkevi*, Konya, 1946, sy: 88
- Emecen, Feridun, “Afyonkarahisar”, *DİA*, c. I
- , “İbrâhim”, *DİA*, c. XXI
- , “Kosova Savaşları”, *DİA*, c. XXXI
- , “Mercidâbık Muhârebesi”, *DİA*, c. XXIX
- Eravcı, Mustafa, “Afyonkarahisar Mevlevîhânesi”, *Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar’da Mevlevîlik*, (haz: Yusuf İlgar), AKÜYayınları, Afyon, 2002
- Erdoğan, Mustafa, “İstanbul’da Kütahyalı Bir Şeyh Ailesi: Seyyid Ebubekir Dede ve Ahfâdî”, *İstanbul Araştırmaları*, s. 7, Güz 1998, İstanbul
- Eyice, Semâvi, “Ayrılık Çeşmesi”, *DİA*, c. IV
- , “Sincanlı’da Sinan Paşa İmâreti”, *Vakıflar Dergisi*, nr: X
- Gençosman, Mehmed Nuri, “Giriş”, *Makâlât*, (haz: Mehmed Nuri Gençosman), Ataç Yayınları, İstanbul, 2006
- Göde, Kemal, “Eretnaoğulları”, *DİA*, c. XI
- Göyünç, Nejat, “Osmanlı Devleti’nde Mevlevîler”, *TTK Belleten*, TTK Basımevi, Ankara, 1991
- Günay, Mehmet, “XVII. Yüzyılda Manisa Mevlevîhânesi ve Şeyh Ali Efendi’nin Faâliyetleri”, *I. Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîhâneler Sempozyumu Bildirileri (19-21 Aralık 2001)*, Manisa, 2002
- Haksever, Ahmet Câhid, “Çorum’da Mevlevîlik: Târihî Süreci ve Son Temsilcileri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy: 19, Ankara, 2007
- , “XX. Yüzyılda Üç Mevlevî Şeyhi: Veled Çelebi, Abdülbaki Baykara, Ahmet Remzi Akyürek”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, s. 14, Ankara, 2005
- Hisar, Abdülhak Şinasi, “Veled Çelebi ve Necib Âsım”, *Türk Yurdu*, Mayıs, 1955, sy. 244
- Işın, Ekrem, “Mevlevîliğin Tarihsel Temelleri: Sultan Veled ve Çelebilik Makâmının Kuruluşu”, *III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi*, Konya, 2004
- İlgar, Yusuf, “Afyonkarahisar Mevlevîhânesi Postnişinleri ve Mevlevî Meşhurları”, *Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar’da Mevlevîlik*, (haz: Yusuf İlgar), AKÜY, Afyon, 2002

- , “Afyonkarahisar Mevlevîhânesi”, *SÜTAD*, s. 2, Konya, 1996
- , “Karahisar-ı Sâhib/Sultan Dîvânî Mevlevîhânesi”, *Anadolu’nun Kilidi Afyon*
- İlgürel, Müctebâ, “Abaza Hasan”, *DİA*, c. I
- , “Celâlî İsyânları”, *DİA*, c. VII
- , “Köprülü Mehmed Paşa”, *DİA*, c. XXVI
- İpşirli, Mehmet, “Çelebi”, *DİA*, c. VIII
- , “Çivizâde Muhyiddîn Mehmed Efendi”, *DİA*, c. VIII
- , “Feyzullâh Feyzi Efendi, Ebû Saîdzâde”, *DİA*, c. XII
- , “Huzur Mürâfaası”, *DİA*, c. XVIII
- , “Minkârîzâde Yahyâ Efendi”, *DİA*, c. XXX
- Kallek, Cengiz, “el-Hidâye”, *DİA*, c. XII
- Kara, Mustafa, “Bişr el-Hâfî”, *DİA*, c. VI
- , “Cünûnî Ahmed Dede”, *DİA*, c. VIII
- , “İzbudak, Veled Çelebi”, *DİA*, c. XXIII
- Karakaya, Ebru, “Kütahya”, *DİA*, c. XXVI,
- Koçakoğlu, Bedia “Veled Çelebi İzbudak ve Onun Türkçülüğü”, *Mevlânâ Araştırmaları Dergisi*, SÜMAM, yıl: 1, s. 2, Konya, 2007
- Küçük, Hülya, “Hakk’ın Sırrını Fâş Etmeyen Sûfiler: Sultan Veled Örneği”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy: 18, Ankara, 2007
- , “Mevlevî Hanım Halîfe ve Şeyhler”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy: 20, Ankara, 2007
- , “Sultan Veled ve Maârif Adlı Eseri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, s. 19, Ankara, 2007
- Küçük, Sezâî, “Halep Mevlevîhânesi”, *İLAM Araştırma Dergisi*, c. III, s. 2, İstanbul, 1999
- , “Manisa Mevlevihanesi”, *Manisa Araştırmaları*, c. II, Manisa, 2002
- , “Niğde Mevlevîhânesi ve Son Şeyhi Hüsameddin Dede”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy: 14, Ankara, 2005
- , “Suriye’de İki Mevlevihane: Halep ve Şam Mevlevihaneleri”, *Birinci Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîhâneler Sempozyumu Bildirileri*, Manisa, 2002

- Küçükdağ, Yusuf, “1251 h./1835 m. Târihli Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tâmir ve İnşâsı Defteri”, *SÜTAD*, sy: 2
- Nasr, Seyyid Hüseyin, “Sûfîlik ve Mistik Arayışın Ebedîliği”, *Tasavvufî Makaleler*, (haz: Sadık Kılıç), İnsan Yayınları, İstanbul, 2002
- Neumann, Cristoph K. “19. Yüzyıla Girerken Konya Mevlevî Asitânesi ile Devlet Arasındaki İlişkiler”, *SÜTAD*, s. 2, Konya, 1996
- Nevşâhî, Ârif, “Sevâkıbu'l-Menâkıb-ı Evliyâullâh: Mevlânâ ve Mevlevîlik Hakkında Unutulmuş Bir Kaynak”, (çev: Necdet Tosun), *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy: 14, Ankara, 2005, s. 697-707
- Numan, İbrahim “Antalya Mevlevîhanesi'nin Aslî Hâli Hakkında Bazı Düşünceler”, *Vakıflar Dergisi*, XIV, Ankara, 1982
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Geyikli Baba”, *DİA*, c. XIV
- , “Hacı Bektâş-ı Velî”, *DİA*, c. XIV
- Okuyucu, Cihan, “Veled Çelebi'nin Yeni Bulunan İki Defteri: *Mesnevî-i Şerîf* Hikâyeleri”, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî 800. Yıl*, Ankara, 2007
- Önder, Mehmet, “Son Çelebiler”, *Resimli Târih Mecmuası*, c. 6, s. 61, 1955
- , “Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler”, *Konya'dan Dünyâya Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Karatay Belediyesi Yayınları, Konya, 2002
- Özcan, Abdülkadir, “Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa”, *DİA*, c. XXVI
- , “Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa”, *DİA*, c. XXVI
- , “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa”, *DİA*, c. XXIX
- Özcan, Abdülkadir - Pala, İskender, “Lâle Devri”, *DİA*, c. XXVII
- Özönder, Hasan “Afyon Mevlevîhanesi”, *V. MMK Bildirileri*, 3-4 Mayıs 1991 Konya, Konya, 1992
- , “Âteşbâz-ı Velî”, *DİA*, c. IV
- , “Karaman (Lârende) Mevlevîhanesi”, *OA*, İstanbul, 1994
- , “Kütahya Mevlevîhanesi”, *SÜTAD*, s. 2, Konya, 1996
- , “Mevlânâ Türbe ve Külliyesinin Tâmir ve İlâveler Kronolojisi”, *SÜSAMSD*, sy. 2, Konya, 1998
- Pakalın, Osman Zeki, “Çelebi”, *OTDTS*, c. I

- Parlatır, İsmail “Mevlânâ Soyunda Gelen ve Konya Mevlevîhanesi’nde Yetişen Veled Çelebi ve Onun *Türk Dili Sözlüğü*”, *Birinci Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîhâneler Sempozyumu Bildirileri*, Manisa, 2002
- Pazarbaşı, Erdoğan, “Mehmed Efendi, Vâni”, *DİA*, c. XXVIII
- Sakaoğlu, Necdet, “Hızır Bey Çelebi”, *DBİA*, c. IV
- Sayar, Ahmet Güner “Hz. Mevlânâ Dergâhı Postnişîni Abdülhalim Çelebi Efendi ve Türk Kurtuluş Savaşı’ndaki Hizmetleri”, *Türk Yurdu*, 139-141, 1999
- es-Seyyid, Seyyid Muhammed, “Kansu Gavri”, *DİA*, c. XXIV
- Sümer, Fâruk, “Karamanoğulları”, *DİA*, c. XXIV
- Şafak, Yakup, “Ölümünün 50. Yıldönümünde Veled Çelebi İzbudak”, *Türk Dili*, sy: 624
- , “Veled Çelebi İzbudak”, *Türk Dili*, s. 624, Aralık, 2003
- , “Veled Çelebi’nin *Menâkıb*’ına Göre 1912’de Faal Olan Mevlevîhâneler ve Şeyhleri”, *Sanat Târihi Araştırmaları (Prof. Dr. Haşım Karpuz’a Armağan)*, Konya, 2007
- Şahin, İlhan, “Ahî Evran”, *DİA*, c. I
- Şahin, Kâmil, “Çorum Mevlevîhânesi”, *X. MMK*, Konya, 2002
- Şimşek, Selami, “Dünden Bugüne Edirne Mevlevîhanesi”, *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyumu Tebliğleri (25-28 Mayıs 2006)*, Çanakkale
- Şimşek, Selâmi, “Edirneli Kabûlî Mustafa Hayâtı, Eserleri ve XVIII. ve XIX. Asırlarda Edirne’de Tasavvuf ve Tarikatların Genel Durumu, *I. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyum Bildirileri (23-25 Ekim 2005)*
- Şimşekler, Nuri, “Sipehsâlâr, Ferîdun”, *DİA*, c. XXXVII
- Tahralı, Mustafa, “İbn Arabî’de bir Hadîs-i Kudsînin Yorumu”, *Nurlar Hazinesi-Mişkâtü’l-Envâr*, (haz: Mehmet Demirci), İz Yayıncılık, İstanbul, 1990
- Tanrıkorur, Bârihüdâ, “Karahisar Mevlevîhânesi”, *DİA*, c. XXIV
- , “Manisa Mevlevîhânesi”, *DİA*, c. XXVIII
- , “Şems-i Tebrîzî Zâviyesi”, *DİA*, c. XXXVIII
- Tayşi, Mehmet Serhan, “Feyzullah Efendi, Seyyid”, *DİA*, c. XII
- Top, H. Hüseyin “Son Dönem Çelebileri ve Evlâdları” *Konya’dan Dünyâya Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Karatay Belediyesi Yayınları, Konya, 2002
- Uluçay, Çağatay, “Sürgünler”, *TTK Belleten*, s. 60, Ankara, 1951

- Ulunay, Refi Cevad, “Veled Çelebi”, *Refi Cevad Ulunay’ın Mevlânâ, İhtifâller ve Konya Yazıları*, (haz: Mustafa Özcan), Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2003
- Uzluk, Feridun Nafiz, “Germiyanoglu II. Yakup Bey Vakfiyesi”, *Vakıflar Dergisi*, VIII, 90
- , “Mevlevî Hilâfetnâmeleri”, *Vakıflar Dergisi*, s. IX
- , “Veled Çelebi”, *Selamet Dergisi*, c. I, s. 2, Mayıs, 1962
- , “Sultan Veled’in Hayat ve Eserleri”, *Dîvân-ı Sultan Veled*, (haz: Feridun Nâfiz Uzluk), Uzluk Basımevi, Ankara, 1941
- Ünver, Süheyl, “Edirne Mevlevîhânesi Târihine Giriş”, *Edirne: Serhattaki Pâyitaht*, (haz: Nedret İşli, Sabri Koz), YKY, İstanbul, 1998
- Ürkeli, Bayram - Yörük, Doğan, “1002 h./1594 m. Târihli Bir Vakıf Defterine Göre Edirne’deki Sultan II. Murâd Câmii ve İmâreti Evkâfı”, *SÜİFD*, sy: 18, Konya, 2004
- Varlık, Mustafa Çetin, “Germiyanogulları”, *DİA*, c. XIV
- Yazıcıoğlu, Mustafa Saîd, “Hızır Bey”, *DİA*, c. XVII
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Bermekîler”, *DİA*, c. V
- Yılmazer, Ziyâ, “IV. Murâd, *DİA*, c. XXXI,
- Yuvalı, Abdülkadir, “İlhanlılar”, *DİA*, c. XXII